

MC
170.096

KAMARÁS ISTVÁN

BEVEZETÉS AZ EMBERTANBA

Kamarás István

Bevezetés az embertanba

(Az *Íme, az ember!* című könyv 4. átdolgozott kiadása)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Kamarás István

Bevezetés az embertanba

(Az *Íme, az ember!* című könyv 4. átdolgozott kiadása)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

LOISIR
KIADÓ
2008
BUDAPEST

Kamarás István

Bevezetés az embertanba

(Az *Íme, az ember!* című könyv 4. átdolgozott kiadása)

© Kamarás István
© Loisir Könyvkiadó

Lektorálták:

Endreffy Zoltán
Géczi János
Oláh Attila

Borítóterv:

Gáspár Miklós

A címlapfotó Gáspár Melinda munkája.

MC170.096

ISBN

978 963 9063 27 4

Kiadó:

Loisir Könyvkiadó Kft.
loisir@freemail.hu
Felelős vezető
Gáspár Kinga ügyvezető

Nyomda:

Mackensen Kft.
1139 Budapest, Frangepán u. 12–14.
Tel.: +36 (1) 450-2088
Felelős vezető:
Székely Ferenc ügyvezető

TARTALOM

I. SZEMBEN ÖNMAGUNKKAL	7
I. „Ilyen állat nincs is” (állat és ember)	7
II. Két lábon káros szárnyatlan angyalok (test és lélek)	18
III. Érezzük magunkat (ösztönök, érzések, érzelmek)	26
IV. Vagyunk, tehát gondolkodunk (agy, észlelés, gondolkodás, tanulás, tudás, bölcsesség)	36
V. Egyes szám első személy vagyunk (akarat, szellem, intuíció, lelkiismeret, individualitás, személyiség, identitás, jellem)	50
VI. Meddig vagyunk kicsik, mettől vagyunk nagyok (gyermekség, felnőttég, öregség, érett személyiség)	69
II. KÖZÖS NEVEZŐINK	82
VII. Értünk a szóból (kommunikáció)	82
VIII. Társaink tükrében (hogyan kapcsolódunk?)	93
IX. Ketten eggyé (nemiség, szerelem, házasság)	111
X. Hová tartozunk? (szerepek, család, barátság, közösség, társadalom, nemzet)	136
XI. Mit művelünk? (kultúra, intézmények, szellemi élet, tudomány, művelődés)	160
XII. Mivel foglalkozunk? (munka, gazdaság)	173
XIII. Egyenlők, egyenlőbbek, legegyenlőbbek (rétegződés, hatalom, egyenlőség–egyenlőtlenség, jog)	180
XIV. Jólét és jól-lét (életmód, életszínvonal, életminőség)	194
XV. Térképeink (értékrend, világnézet, világnézet)	203
XVI. Iránytűink (bűn, erény, moralitás, erkölcs)	214
III. AZ ÁTLÉPŐ EMBER	239
XVII. „Honnan-hová”-lények vagyunk (történetiség, idő, jövő, hagyomány, fejlődés)	239
XVIII. Holdfivérünk, napnővérünk, földanyánk (ember és természet)	251
XIX. Átléphető határaink (meghatározottság, szabadság)	258
XX. Kérdőjelek vagyunk (megismerés, tudás, tudomány, szemlélődés)	267
XXI. Amikor rendben vagyunk (rend, béke, élet, szenvedés)	277
XXII. „Lesz még egyszer ünnep e világon” (remény, boldogság, öröm)	283
XXIII. Nem ér a nevem! (játék, humor, szórakozás, ünnep)	292
XXIV. Amikor a csúnya is szép (szépség, harmónia, művészet)	301
XXV. „Születek meghalni, meghalok születni” (halál, örökkévalóság)	312
XXVI. „Egy különös úr vendége voltam” (hit, istenhit, vallás)	320
XXVII. Kivel, mivel vagyunk egységben? (szeretet)	336
XXVIII. Hetedikék vagyunk (az ember mint teljesség, összegezés)	343

I. SZEMBEN ÖNMAGUNKKAL

I. „Ilyen állat nincs is” (állat és ember)

- SZOCIOLÓGUS:** Tizenketten vagyunk emberek: tizenegy felnőtt és egy gyerek.
TEOLÓGUS: Akkor éppen tizenketten vagyunk!
BIOLÓGUS: Mármint emberek.
GYERMEK: És annyi állat, ahány van a világon.
TEOLÓGUS: És mindegyikből kettő. Engem ez az egész arra a bizonyos bákára emlékeztet.
- FILOZÓFUS:** Engem meg a világegyetemre.
LAJOS: Engemet meg egy vándorcirkuszra. Csak azt nem tudom, én hogyan kerülök ide! Ha csak nem nézőközönségnek. Elárulnának valamit a műsorról? Önnek például mi a világszáma?
- FILOZÓFUS:** Én filozófus vagyok.
LAJOS: Ezzel, Doktor Filó, nem lesz valami nagy sikere. És Ön, hölgyem?
PSZICHOLÓGUS: Pszichológus.
LAJOS: Aha! Doktor Pszihó, az emberidomár! Ráadásul nő létére!
MARI NÉNI: A pszichológus az valami idegdoktor, ugye?
PSZICHOLÓGUS: Van ideggyógyász, van pszichiáter, ők orvosok, én kutató vagyok, és az egészséges személyiséggel foglalkozom.
LAJOS: És ön, uram?
SZOCIOLÓGUS: Szociológus vagyok.
LAJOS: Szocialista? Hát idefigyeljen... Éppen most, amikor talán már vége a világnak...
- SZOCIOLÓGUS:** Ne hergelje fel magát, uram, nem szocialista vagyok, hanem szociológus, magyarul társadalomkutató vagyok. Mi pedig egy kis társadalom. És ki foglalkozik az állatokkal? Talán Ön, hölgyem?
LAJOS: Valamelyest, de én is inkább az emberrel foglalkozom, ugyanis humánbiológus vagyok.
LAJOS: Doktor Bió, doktor Szoció, doktor Filó, doktor Pszichó. Van-e még ebből a fajtából, vagy rátérhetünk a többiekre?
TEOLÓGUS: Vegyen engem is hozzájuk. Teológus vagyok.
LAJOS: Hogyan?
TEOLÓGUS: Hogy megértse, így fordítanám le: istentannal, valamint az ember és Isten közötti kapcsolattal foglalkozom.
- MARI NÉNI:** Dicsértessék a Jézus Krisztus!
TEOLÓGUS: Tisztázzuk mindjárt: nem vagyok pap, hanem kutató. Azt vizsgálom, mit gondolnak az emberek az istenről és az Istenről, tehát kisbetűvel és nagybetűvel.
- MARI NÉNI:** Akkor is megáldja érte az Isten. Én Mari néni vagyok.
SZOCIOLÓGUS: Ön gondoskodik rólunk?
MARI NÉNI: A Jóisten gondoskodik rólunk, doktor úr.
FILOZÓFUS: Persze, ön eteti az állatokat.
GYERMEK: Én szeretném etetni őket!
KÖLTŐ: Csakhogy ezeket nem kell etetni, mert ezek szimbólumok.

- GYERMEK: Szintén biológusnak tetszik lenni? De, ugye, állatbiológusnak?
- KÖLTŐ: Költő vagyok.
- FILOZÓFUS: Poeta doctus?
- KÖLTŐ: Nem kérem, csak egyszerű, mondhatnám mezei költő.
- LAJOS: Ismeri azt, hogy „egyedem, begyedem, itt a világegyetem!”?
- KÖLTŐ: Ismerem. Ön is költő?
- LAJOS: Fenét! Én vagyok a Lajos, a Józsefvárosból. Eredetileg lemezlakatos, most alkalmi munkás, de én is leginkább emberekkel foglalkozom.
- SZOCIOLÓGUS: Ezt hogy érti?
- LAJOS: Kifigyelem őket, felveszem a modorom, és megvágom őket egy húszassal. De leginkább a nőkhöz értek. És kiskegyednek milyen előnyei vannak?
- LÁNY: Én tanítóképzős vagyok, kíváncsi és szerelmes.
- LAJOS: Remélem, nem belém, én ugyanis nem tenyésztek vízinvóvényeket a fejemben.
- KÖLTŐ: Ezt kitől idézte?
- LAJOS: Magamtól. Azt jelenti, hogy engem nem lehet érzelmileg bepalizni.
- LÁNY: Én még nem valakibe vagyok szerelmes, hanem még csak általában.
- MARI NÉNI: Nagyon helyes, hiszen még olyan fiatalka. És ön, fess fiatalember, hová valósi?
- WARAMUNGA: Északnyugat-Ausztráliába.
- LÁNY: Néprajzos?
- WARAMUNGA: Óslakó.
- LAJOS: Vadember?
- WARAMUNGA: Így is szokták mondani. Egy pusztuló törzsből.
- LAJOS: Akkor fogjunk kezét, haver, a Teleki tér már teljesen kipusztult. Csak egyet magyarázz meg, haver, hogyan értünk meg téged?
- WARAMUNGA: Talán azért, mert én is ember vagyok.
- LÁNY: Ez lesz szerintem a legkisebb közös többszörös!
- BIOLÓGUS: Ezek szerint önt sem az állatok mellé osztották be?
- WARAMUNGA: Mi, doktor Bió, vagy vadászunk az állatokra, vagy felnézünk rájuk.
- MARI NÉNI: Van itt még valaki. Maga kicsoda, ebben a nagy csendben, amiben van?
- ÖREG: Én vagyok az Öreg.
- GYERMEK: Én a hittankönyvből ismerem a bácsit, de így élőben még jobban tetszik hasonlítani a Jóistenre.
- TEOLÓGUS: Csakhogy a Jóisten nem öreg, és nem bácsi.
- LAJOS: És különben is színtelen, szagtalan és átlátszó.
- TEOLÓGUS: Így is meg lehet közelíteni.
- LAJOS: Ha nem a Jóisten, akkor kicsoda?
- KÖLTŐ: Megmondta, ő az Öreg.
- WARAMUNGA: Az Ősöreg.
- MARI NÉNI: Ne cifrázzák! Jó az öreg a háznál, és kész.
- TEOLÓGUS: Cifrázzuk, ha megengedik. Pszichológus, biológus, szociológus, filozófus, teológus. De például Ön, hölgyem, melyik pszichológiát képviseli?
- FILOZÓFUS: Igen jó kérdés, mert, mondjuk, hogy *Freudot* vagy *Jungot*, az egyáltalán nem mindegy.
- PSZICHOLOGUS: Amíg nem győződöm meg arról, hogy mi maradt meg a világból, addig mindegyiket képviselnem kell.

SZOCIOLÓGUS: Ezzel és is így vagyok. És azt hiszem, a kollégák is erre az álláspontra helyezkednek.,

BIOLÓGUS: Igen, megpróbálom a többieket is képviselni.

TEOLÓGUS: Hát igen... Még az ellenfeleket is. Csak az a kár, hogy nem tudok róluk többet,

FILOZÓFUS: Ha többet tudnánk róluk, akkor talán nem is lennének ellenfelek.

TEOLÓGUS: Vagy még inkább.

GYERMEK: Nekem akkor a lányokat is képviselnem kell?

LÁNY: Ha karod, én elvállalom a kislányokat is.

LAJOS: Én senkit sem vállalom, mert engem se vállalna senki sem.

MARI NÉNI: Én szívesen képviselem az öregemet.

LAJOS: Na jó, én meg a nagyfiúkat, ha már ilyen szép lányok akadnak itt.

MARI NÉNI: Na-na!

LAJOS: Mi az, hogy na-na?

MARI NÉNI: Az, hogy most képviseelünk, vagyis helyettesítünk, és nem helytelenkedünk!

1. Élőlény, növény, állat, ember

GYERMEK: És mi, mindannyian mit vagy kit képviseelünk?

FILOZÓFUS: Nos, ami a legkisebb közös többszöröst illeti, ebben az, izé, bárkában élőlények vannak.

BIOLÓGUS: Növényeket nemigen látok, így maradhatnánk az „állatok” terminusnál is, annál is inkább, mert az ember és az állat között a különbség egészen viszonylagos.

TEOLÓGUS: Már bocsásson meg, asszonyom, vagyis doktor Bió, ezt hogyan érti?

BIOLÓGUS: Úgy, hogy akad két olyan békafaj, amelyek több ismérven mutatnak eltérést, mint a csimpánz és az ember. Az élő és az élettelen között komolyabb eltérés van, mint az ember és az állat között.

TEOLÓGUS: Igaz is, az ember keletkezéséről jóval többet tudunk, mint az élet kezdetéről. Arról biztosan csak annyit, hogy valamikor megtörtént. De azért engedje meg: ember és állat között mégiscsak óriási a különbség, elég csak itt körülnézni a bárkában.

BIOLÓGUS: Én ezzel szemben úgy gondolom, hogy még a növényekhez is hasonlóak vagyunk, hiszen...

GYERMEK: Növekedünk.

BIOLÓGUS: Bizony: És a növényekkel közös jellemzőnk még az önmozgás, önalakítás, öndifferenciálódás.

TEOLÓGUS: Csak nem azt akarja mondani, hogy a növény és érez?

BIOLÓGUS: Nemcsak mi mondjuk, hanem egyes filozófusok, sőt teológusok is, hogy a van növényi lélek is. Ha jól emlékszem, *Aquniói Szent Tamás* is...

FILOZÓFUS: Egyik kollégám, *M. Scheeler*, aki önnek is kollégája Doktor Szoció, ha szabad nekem is így neveznem, úgy véli, hogy a pszichikai legalsó foka az érzőerő, amivel a növény is rendelkezik.

MARI NÉNI: Hát egy lapulevél nem tud örülni, és agy galagonyabokor szenvedni?

FILOZÓFUS: Kollégám szerint képes, de ez az öröm és szenvedés még tárgy nélküli.

BIOLÓGUS: Jó mondja, mert a növény még csak érzékelni sem tud, de nincs is rá szüksége, mert szerves építőanyagait maga készíti szervesen. Létezése feloldódik a táplálkozásban és növekedésben, szaporodásban és halálban.

KÖLTŐ: És hogyan magyarázza a növényvilág hihetetlen formagazdagságát? Nem az élet ismeretlen gyökerének egyfajta fantasztikusan játékos és csak esztétikai szempontból szabályozó elvét kell felfedeznünk benne?

LÁNY: Akkor nem szépségünk leginkább a növényiségünk?

BIOLÓGUS: A biológus számára inkább az alvás a növényi állapot.

SZOCIOLÓGUS: Azt javasolom, lépünk vissza a kozmoszból ebben a bárkába, és ne feledjük el, hogy ez egy laboratóriumi helyzet. Nem a természetben vagyunk, hanem egy bura alatt. Az állatokból egy-egy párat látok, belőlünk van csak több, pedig belőlünk is elég lett volna egy pár, hiszen az ember csupán egyetlen faj.

KÖLTŐ: Ami az állatok szemszögéből nézve egészen hihetetlen lehet. Az emlősök világában a természet megjátszotta a sokféleséget. Úszik és mégis emlős (a bálna és a tengeri tehén), repül és mégis emlős (a denevér és a repülő kutya), tojást rak és mégis emlős (a kacsacsőrű emlős és az ausztráliai hangyász sün)...

GYERMEK: Két lábon ugrál és mégis kenguru, két lábra áll és mégsem ember, hanem majom és medve.

TEOLÓGUS: Úgy van, s ezzel szemben az ember – bár bőre, alkata sokféle – egyetlen. Vele fejeződött be a fejlődés, nem kell tovább próbálkoznia a természetnek. Így van, hölgyem?

2. Ember: főirány? oldalág?

BIOLÓGUS: Ez a gondolat sok biológus számára sem idegen. Kollégáim így mondják: a fejlődés fő iránya az ember, a majom csak oldalág.

LAJOS: Az ember azt mondta a majomnak, szevasz haver, unlak már egy kicsit, s lejött a fáról.

BIOLÓGUS: Pontosabban a fák jöttek ki az ember alól, amikor az elszavannásodás miatt az erdők összemertek, s az ember a földön találta magát. De ekkorra már a természet régen megunt a gigantomániát, amellyel eljátszhatott a különféle saurusokban, s elkezdett az aggyal foglalkozni.

KÖLTŐ: Saurusból Paulus...

BIOLÓGUS: Azért ne túlozzuk el a váltást! Az ember meglehetősen maradi állat. Nézzük csak meg öt ujjunkat.

LÁNY: Engem a csillagokra emlékeztet.

BIOLÓGUS: Engem meg, bocsánat, a hullőkre. Persze minket, az emberrel foglalkozó biológusokat inkább érdekelnek a hasonlóságok, mint a különbségek.

3. Fokozati és lényegi különbségek

FILOZÓFUS: Ami pedig a különbségeket illeti, mind az élő és az élettelen, mind az ember és az állat között háromféle lehet: a) fokozati, ezek a közös tulajdonságok, b) lényegi eltérő tulajdonságok, amelyek közös tulajdonságokon is alapulhatnak, c) végül gyökeres, lényegi különbségek. Ember és állat között lényegi különbségek is vannak.

- LAJOS: Legfeljebb az, hogy csak az ember tud olyan ocsmányul viselkedni, mint az állat.
- PSZICHOLOGUS: Ezzel még várjunk, maradjunk még a különbségeknél! Én úgy látom, hogy az ember a többi emlősállathoz képest túlságosan korán, s nem is kész állapotban jön a világra...
- WARAMUNGA: A kengururól ez még inkább elmondható...
- FILOZÓFUS: Én inkább abban látom a különbséget, hogy az ember szervei – az állatokéival szemben – alig specializálódtak. Nézzük a kezünket, s hasonlítsuk össze az említett hüllőkével: bámulatosan sokoldalúak.
- ÖREG: Nem minden test egyforma, hanem más az emberé, más az állaté, más a madaré, más a halé.
- KÖLTŐ: Én az ember hosszan tartó ifjúságában látom a különbséget, vagyis abban, hogy sokkal hosszabb ideig alakítható, mint a tapír, a pézsmatulok, az ámbrás cet.
- SZOCIOLOGUS: Számomra az az alapkérdés, hogy az előember félállat vagy már alapjában véve teljes értékű ember-e? Úgy tudom, a közös ős (vagy ősök) csoportja körülbelül 15 millió évvel ezelőtti, s a kőszerszámok készítői sokkal közelebb állnak a mai emberhez, mint bármilyen emberszabású majomhoz.
- WARAMUNGA: Mi is kőszerszámokat készítünk.

4. Emberszabású eszközök

- SZOCIOLOGUS: De az önök kőszerszáma (és már az előemberé is) több tekintetben is eltér a majom szerszámaiktól: a) előre nem adott forma, vagyis több, mint egy faág, b) előre nem adott szervek kivetítései és meghosszabbításai c) eleve nem adott készítési mód, ami annyit tesz, hogy a szerszámokat szerszámokkal készítik. Így van Waramunga úr?
- WARAMUNGA: Pontosan, de ezért mi még nem tartjuk magunkat magasabb rendűnek az állatoknál, mivel az állatok is szellemek.
- BIOLÓGUS: A kicsiny koponya és az agyméret alapján az ember az emberszabású majmokra emlékeztet, az egyenes járás, a kéz és láb felépítettsége emberi vonások.
- LÁNY: És a szépség?
- KÖLTŐ: Bizony, azzal, hogy az ember felegyenesedett, emlőiből keblei lettek.
- BIOLÓGUS: Amelyek elsősorban nemi jelzéssé váltak.
- LÁNY: Én nem egészen erre gondoltam, hanem a rajzoló, festő, zenélő, varázsigét mondó, szóval a művészkedő emberre.
- SZOCIOLOGUS: Ez későbbi, mintegy 30.000 éves fejlemény.

5. Emberevő homo religiosus

- TEOLÓGUS: A 40–50.000 éves temetkezési rítusok már olyan képzeletvilágot tételezhetnek fel, amelynek alapján ez a lény homo religiosusnak tekinthető.
- LAJOS: És az emberevés? Ha jól tudom, az egyik ősünk felzabálta a másikat.
- FILOZÓFUS: Ez is mélységesen emberi vonás, hiszen az állat saját fajtáját nem bántja.
- BIOLÓGUS: Legalábbis ritkán, és azok is inkább szabályt erősítő kivételek. Egy biztos, az oroszlán nem oroszlánra, hanem gazellára vadászik.
- LAJOS: A Géza meg Gizellára.

SZOCIOLÓGUS: A számunkra borzasztó kannibalizmus már a kezdetén is szoros kapcsolatban lehetett valamiféle mágiával, és ha tetszik, nevezzük így, valamiféle vallással. Maradjunk az eszközöknél: az előkép alapján készített eszközök 4 millió évesek.

6. Munka és együtt-működés

LAJOS: Kispajtások, figyelem: a munka tette az embert emberré!
BIOLÓGUS: Én ezzel szemben felhívnám szíves figyelmüket arra, hogy a csimpánzok tevékenysége is céltételező, eszközkészítésük és eszközhasználatuk erre utal.
FILOZÓFUS: Ami pedig a munkát illeti, *Engels* így írta: bizonyos értelemben a munka tette az embert emberré.
SZOCIOLÓGUS: Az ember úgy alakítja át a természetet, hogy közben kapcsolatba lép embertársával. Tapasztalataikat rögzíteni és átadni képesek, eközben egyre inkább felszabadulnak a természet uralma alól. Ezt mi szociológusok így mondjuk: minden emberi tevékenység társadalmi jellegű.
BIOLÓGUS: Meg kellene határozni, mit értünk társadalmiságon, hiszen az állatoknak is van valamiféle társadalmuk, ott is van valamiféle munkamegosztás.
GYERMEK: Az állatok is tudnak beszélni.
KÖLTŐ: Arra gondolsz, ugye, hogy meg lehet tanítani az állatokat jelekre?
BIOLÓGUS: Koko, a híres csimpánz, meglehetősen találmányossággal kapcsolgatta össze a belé táplált 670 szót, s ilyeneket mondott egy újságíróknak adott interjúja keretében: "Csodálatos gorilla vagyok", s amikor az ember nem úgy viselkedett vele szemben, mint kellett volna, odavágta neki (az eléje tett képecskék segítségével, hiszen hangot nem tud képezni, mint mi), "Te krokodil!" , ami komoly sértés.
SZOCIOLÓGUS: Mondhatjuk azt is, hogy nem az emberi egyén, hanem az emberi faj van beprogramozva. Az ember egyetlen faj, a sokféleség alapvető sajátossága.
BIOLÓGUS: Csakhogy ez a nem beprogramozottság is nagyrészt program, egy roppant kifinomult program. Így is lehet mondani: nyitott program. Egyes kollégáim szerint még a mítoszteremtés is benne van a genetikai programban. Az intelligenciával kapcsolatos tulajdonságok 85 százaléka genetikailag determinált.
LÁNY: Az agyunk az lehet, de szívünk nem!

7. Biológiai program és társadalmi hatás

BIOLÓGUS: Persze ez a nagyon erősen programozottságunk is viszonylagos. Születésünkkor még sokféle struktúra nincs még készen agyunkban. Az embriónak eléggé zárt programja van, de a csúcsingerek kívülről jönnek.
SZOCIOLÓGUS: A kolléga ezek szerint elismeri a környezeti hatások döntő fontosságát?
BIOLÓGUS: Így mondanám: azok is döntően fontosak. Etológus kollégám, Csányi Vilmos szerint az ember, legalább is ami a viselkedését illetően fejlett szociális állat.
LÁNY: És az emberi nyelv?
SZOCIOLÓGUS: És az emberi kapcsolatok hierarchikus rendje, rokonság, a hatalmi struktúra?
LAJOS: És a tárgyak használata?

- BIOLÓGUS: Mindezek három tisztán biológiai sajátosságra vezethetők vissza: szociális vonzódás, tárgyszeretet, szabálykövetés.
- SZOCIOLÓGUS: Vegyük a szociális vonzódást! Mire gondol, Doktor Bió? A főnök tisztelére?
- BIOLÓGUS: Akár erre is, de gondolhatunk az ölelésre is, amely még a felnőttekre is nyugtató hatással az ölelés, ha domináns személyektől jön.
- LAJOS: Megismerjük a szagáról a domináns személyt, mi?
- BIOLÓGUS: Majdhogynem, az ember ugyanis egyedi szagmintázattal rendelkezik. Az anyák felismerik gyerekeik ruhadarabjait szaguk alapján.
- MARI NÉNI: Úgy, ahogy mondja, kedvesem!
- LÁNY: Az is ide tartozik, hogy az újszülöttek azonnal képesek az anya grimaszait utánozni?
- BIOLÓGUS: Pontosan! És képesek megkülönböztetett figyelemmel reagálni az emberi arcra.
- LAJOS: És ha én egy egészen másra reagálok, szóval, meglátok egy, izé, hogy mondjam másképpen, egy...
- SZOCIOLÓGUS: Egy dögös csajt.
- LAJOS: Ezt tényleg így mondják, de maga honnan tudja.
- SZOCIOLÓGUS: Meg kell tanulnunk néhány rétegnyelvet, majd egyszer mesélek erről, de maradjunk a témánál. Megpillant...
- LAJOS: Egy bomba nőt, hogy finoman fejezzem ki magam.
- TEOLÓGUS: Vagy egy angyali arcot...
- BIOLÓGUS: És az emberi arc, a női kebel, női far, a pénisz, a kisgyermek testformája olyan ingert vált ki...
- LAJOS: Na mondja ki bátran!
- BIOLÓGUS: Amely lényegében szociális inger.
- PSZICHOLÓGUS: Miként a szexualitás az embernél nemcsak a faj, hanem a párkapcsolat fenntartását is szolgálja.
- LAJOS: Ami a tulajdonigényt illeti, ebben valóban közösek vagyunk az állatokkal.
- WARAMUNGA: Csakhogy az állatok nem nagyon osztják meg egymással táplálékukat.
- BIOLÓGUS: A kutyafélék kivételével. Etológus kollégáim szerint az ajándékozás és a táplálékmegosztás is genetikai meghatározottságú. A tulajdonigény azonban embernél a tárgyakon túl az ideákra, szerepekre, foglalkozásra, pozícióra is kiterjed.
- SZOCIOLÓGUS: Nemcsak tárgyakat, hanem nőket, területet, hatalmat is hajlandók megosztani.
- PSZICHOLÓGUS: És az is belátható, hogy a rangsor elfogadása, az engedelmisség és az alávetési készség is genetikai örökség. Persze az emberi rangsor dinamikus és differenciált.
- LÁNY: És a szabálykövetés? Nem csak az ember képes bonyolult szabályokat megtanulni?
- PSZICHOLÓGUS: Azt hiszem, ezzel doktor Bió is egyetért: ez összefügg a nyelvhasználattal.

8. Állati kommunikáció és emberi nyelv

- BIOLÓGUS: A nyelvhasználat kezdete cirka 1,5 millió évvel ezelőtt kezdődött el.
- TEOLÓGUS: A kultikus eszközök és a temetés viszont legfeljebb 40-50.000 évesek.
- BIOLÓGUS: E két időpont közben alakult ki a nyelv szoros kapcsolatban a tárgykészítéssel.
- SZOCIOLÓGUS: Másfelől meg a csoportszerkezet humanizálásával.
- FILOZÓFUS: A készített tárgyak meg ideákat fejeznek ki.
- BIOLÓGUS: Az állati kommunikáció zárt rendszer, 20-40 üzenetet foglal magában, ezzel szemben csupán az emberi arc 150-200 üzenetet
- LÁNY: Ha nem a munka, nem a társadalmiság, nem a nyelv, nem a cél elképzelése, akkor mi a különbség?
- PSZICHOLOGUS: Mindezek minősége. A beszélő állatok például figyelmeztetik, de nem akadályozzák egymást. Az állatnak is van valamiféle tudata, de tudata termékeit eléggé rossz hatásokkal adja át. Aztán: az ember elsajátítja a közlés képességét, az állat örökli. Az emberi nyelv ezen felül térben és időben változik.
- FILOZÓFUS: Így foglalnám össze: mércerendszer, önmagam azonossága, tapasztalatok tárolása. Az állatok jelei nem szimbólumok, az állatoknak nincsen nyelve.
- GYERMEK: Szerintem az ember el tud képzelni egy házat, el tudja mondani a barátainak, és meg is tudja csinálni.
- MARI NÉNI: Nem arról van szó, hogy az anyatermészet másképpen működik az emberben, másképpen az állatokban, másképpen a növényekben?

9. Környezet és világ

- FILOZÓFUS: Pontosan! Az állatok létezési céljai össze vannak hangolva, az embereké nem. Az ember manipulálható és manipulálásra is szorul. Ami még fontosabb: az embernek világa van.
- LAJOS: Ne mondja! Ha nekem van világom a panelben, akkor mije van az oroszlánnak a végtelen szavannán?
- FILOZÓFUS: Ezen azt értem, hogy az állatfajok mindegyike jelentős részben meghatározott.
- BIOLÓGUS: Ez az emberről is elmondható.
- FILOZÓFUS: De az ember nincs kötve ahhoz a darab területhez, amelyhez az állat, legyen az a szemünkben óriási térség. Ami ennél is fontosabb: az állatok csak arra figyelnek fel környezetükből, ami ösztönük által a faj számára meghatározott.
- ÖREG: Bizony, az állat nem bámészkodik el úgy, mint az ember!
- GYERMEK: Az én kutyusom még azt is észreveszi, hogy szomorú vagyok.
- PSZICHOLOGUS: A te kutyusodnak nagyon finom programja van.
- SZOCIOLÓGUS: Az állatnak az erdő a faj- és létfenntartásra alkalmas külvilág, az erdésznek, a vadásznak és a turistának egészen mást jelent, de azt, ahogyan a vadász az erdőt megéli, elsősorban nem a biológiai felépítése határozza meg.
- LAJOS: Hanem a főnöke.
- KÖLTŐ: Nem egészen, mert munkaidő alatt el is gyönyörködhet benne.
- PSZICHOLOGUS: Vagyis az ember jóval kevésbé ösztönlény, mint az állat, de ez lehet csupán mennyiségi különbség is. A hasonlóság is nagyon erős, hiszen az áll-

lat is belső központjából irányított lény, másrészt az ember is törekszik arra, hogy – az éhség, a nemi ösztön és a hatalomvágy révén – beépítse magába környezetét.

LÁNY: Akkor csak az a különbség, hogy az ember még inkább vagy még kevésbé, s ebbe a kis különbségbe belefért a művészet, a szerelem, a hősiesség?

10. Mire való? Mi ez?

FILOZÓFUS: *Nietzsche* szerint az ember meghatározatlan állat, ami azt jelenti, hogy az ember nemcsak azt nézi, hogy ez vagy az mire való, hanem azt is megkérdezi: ez mi.

ÖREG: Vagyis az ember állandóan túllő a célon, s ezért még meg is dicsérik egymást.

LAJOS: Azt akarják mondani, hogy az ember sosem volt vadállat?

FILOZÓFUS: Jó néhány kollégámmal együtt ezt állítjuk.

KÖLTŐ: Akkor nem beszélhetünk az emberi természet. humanizálásáról?

FILOZÓFUS: Az emberi természet emberi. A csecsemő az újszülött önálló rendszer. Nem a természet. része, és persze a társadalmé sem.

SZOCIOLÓGUS: Ugyanakkor a társadalmi életre van programozva, de akkor válik társadalmi lénnyé, ha a társadalomban és a társadalom által nevelődik. Az én forrása és terméke a társadalmi rendszernek.

FILOZÓFUS: Szóval kimondhatjuk, az embernek emberi programja van.

TEOLÓGUS: Ezt pedig úgy is értelmezhetjük, hogy az állat és az ember között döntő különbségek vannak! Például az eszmék, az ideák létezése. Vagy például az ember egyik lényeges tulajdonsága például az a kísértés, hogy a számára kellemetlen embert kikapcsolja.

LAJOS: De milyen igaza van, doktor Teó. Ekkor viselkedik az ember úgy, mint az állat.

PSZICHOLOGUS: Ha jól tudom, az állat megkegyelmez a másinak, ha az behódol neki.

LAJOS: Az ember feltalálta az atombombát, de egyetlen egér sem lenne olyan hülye, hogy feltalálja az egérfogót. Az ember a leghülyébb állat.

FILOZÓFUS: Ilyen is tud lenni, de másmilyen is: például míg az állatok a jelenben élnek, az embernek a jövő iránt is van érzéke.

TEOLÓGUS: Tud saját haláláról is.

GYERMEK: Az elefánt is elmegy az elefánttemetőbe.

ÖREG: Meghalni, de nem halottait meglátogatni.

TEOLÓGUS: Csodálatos programja vezérli ekkor, de az ember el is temeti embertársát, méghozzá abban a hiszemben, hogy ez az ember ezzel végleg kilépett az állatok világából, méghozzá nemcsak a lelkével, mert elporladó teste egyszer majd meg fog dicsőülni.

FILOZÓFUS: Hát bizony, bármennyire is csodálatosan programozott az állat, az emberhez képest *Herder* szerint agyonhajszolt rabszolga.

MARI NÉNI: Én meg most elképzelem, hogy állattársaink ebben a bárkában ránk mutatva azt mondják egymásnak, mint a falumbeli atyafi az állatkertben a zsiráf előtt: "Odanézz, komám! Ilyen állat nincs is!"

Felhasznált művek:

- A modern tudományok emberképe. (szerk. K. Michalski) Bp. Gondolat, 1988.
- BERECZKEI Tamás: A génektől a kultúráig. Szociobiológia és társadalomtudomány. Bp. Cserépfalvi K., 1992.
- BERTALANFFY, Ludwig von: ...ám az emberről semmit sem tudunk. Bp. Közgazdasági és Jogi K., 1991.
- Biblia: 1Kor 15,39
- BIRCHER Nándor: Az ember filozófiája. Veszprém, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola. 1998.
- CHANGEAUX, Jean-Pierre – RICOEUR, Paul: A természet és a szabályok. Bp. 2001. Osiris
- CSÁNYI Vilmos: Az emberi természet Bp. Vincze K. 1998 Lélek és evolúció. Szerk. Pléh Csaba, Csányi Vilmos, Bereczkei Tamás. Bp. Osiris 2001.
- CSÁNYI Vilmos: Az etológia emberképe. = Iskolakultúra, 1995. 23. sz.
- CSÁNYI Vilmos: Az evolúció általános elmélete. Bp. Akadémiai K., 1979.
- CSÁNYI Vilmos: Magatartásgenetika. Bp. Akadémiai K., 1977.
- DABÓCZI Mária: Mi az ember? Bp. Szent Gellért E. K., 1990.
- GARAI László: Dialógus az emberről, a génállományról, meg a szertelenségről. Világosság, 1979. 8-9. sz.
- HELLER Ágnes: Általános etika. Bp. Cserépfalvi, 1994.
- Ismeretlen ismerősünk: az ember. Kolozsvár-Napoca, Korunk évkönyv, 1983-1984.
- JAROSZEWSKI, T. M.: A marxista emberfelfogás és a humanizmus. = Világosság, 1987. 3. sz.
- JUHÁSZ László: Bölcséleti embertan. = Teológiai vázlatok I. Bp. Szent István Társulat, 1983.
- KOCH Sándor: Van-e élet a halál előtt? = A századvég szellemi körképe. Pécs, 1995. Jelenkor K. 251-279.l.
- MORRIS, Desmond: A csupaszmajom. Bp. Európa, 1989.
- NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
- NYÍRI Tamás: Ember a világban. Bp. Szent István Társulat, 1981.
- NARR: K.J.: Az előember – félállat vagy homo religiosus? = Mérleg, 1984. 3. sz..
- PANNENBERG, Wolfhart: Mi az ember? Bp.-Luzern, Egyházfórum, 1991.
- PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
- SCHEELER, Max: Az ember helye a kozmoszban. Bp. Osiris - Gond, 2001.
- SÍPOS Imre: A véletlen és a gondviselés alternatívája az evolúcióban. Miklósi, 1994.
- SZABÓ Attila: Az emberi fejlődésről. = Ismeretlen ismerősünk: az ember. Kolozsvár-Napoca, Korunk Évkönyv, 1983-84.
- SZATMÁRY Sándor: Teológiai antropológia dióhéjban. Bp. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1990.
- TÓTH Géza: Az ember a tudományos világképben. = Forrás, 1982. 2. sz.

Kérdések, feladatok

- 1/ "Úgy látszik, a természet mindent az individualitásra tett fel" , írta Goethe. Igaza van-e, s ha igen, mennyiben?
- 2/ Milyen elemeket hiányolunk az alábbi ember-meghatározásokból:
 - A/ Két keze, két lába, két emlője, öt lábujja és öt kezujja van. Két lábon járnak. 32 foguk van. Férfi és nő. A férfiak izmosabbak, a nők gyengébbek. A nők hozzák világra a gyermekeket. A háztartásban is jobban feltalálják magukat, mint a férfiak.

- B/ Gondolkodó és társas lény, társadalomban él, beszédre és munkára képes. Az egyetlen lény, amely önmagát is el tudja pusztítani. Képes a természetbe beleavatkozni, megváltoztatni. Törvényeket hoz, kereskedik, háborúzik, tervel, meghódítja a kozmoszt, nem fél a tűztől. A legerősebb, a legszívósabb, a leggyorsabb.
- C/ Érzésekkel teli, gondolkodó, értelmes, közösségi lény. Ő az, aki mindig többre vágyik az anyagi dolgoknál: a végtelen szeretetre, a boldogságra, amit majd a mennyországban kap meg.
- D/ Két lábán jár, kezeit munkavégzésre használja. Agya igen fejlett. Át tudja alakítani környezetét. Tudatos gondolkodásra képes. Az élő anyag legmagasabban szervezett formája.
- E Szerves anyagból álló sejtszervelet, amelyet az állati rendszertől az választ el, hogy nemcsak ösztönei vannak. Önálló gondolkodásra képes gépezet.
- F/ Önálló személyiség, mégsem teljesedhet ki, csak másokkal közösségben. Tudja közölni önmagát, mégsem ismerhető meg teljesen, csak másokkal közösségben. Ösztönelete köti a testi valósághoz, értelme révén a szellemi létezéshez, lelke révén pedig az Örökévalóságához tartozik .
- 3/ Írassanak barátaikkal és ismerőseikkel (gyerekekkel, felnőttekkel egyaránt) maximum 50 szavas ember-meghatározásokat! Gyűjtenek össze belőlük legalább 25-öt, s csoportosítsák őket annak alapján, hogy milyen elemekből építkeznek!
- 4/ Miért szent a tehén Indiában, s miért nem az Európában?
- 5/ Figyeljük meg, milyen szavakkal fejezik ki a különböző nyelvek azt a fogalmat, hogy "állat" , s azt, hogy "ember" ?
- 6/ Követhet-e el az ember bünt az állatokkal szemben?
- 7/ Királya, gazdája, tulajdonosa, eszközként felhasználója, védelmezője, társa vagy csodálója vagyunk mi, emberek az állatoknak?
- 8/ Miért nevezi *Pilinszky* az angyalokat a "mennyei állatainak" *Mielőtt* c. költeményében?
- 9/ Ha az állatoknak is lenne állatkertjük, mit írnanak ki az ember ketrecébe?
- 10/ Kit lehet könnyebben megszélesíteni: az embert vagy a vadállatot?
- 11/ Miért fedezünk fel az állatokban olyan emberi tulajdonságokat, mint a hűség vagy a kíváncsiság?
- 12/ Semmi okát se látom annak, hogy ne tekintsem a koalát és az embert egyenrangúnak. Legfeljebb azt állapíthatom meg, hogy az ember, és a koala. Nem így van? És ha nem, miért nem?
- 13/ Szerintem az ember több butaságot csinál, mint az elefánt. És Önök szerint?
- 14/ Az állatok között nem egyenlő arányban vannak férfiak és nők, csak az emberek között. Miért?
- 15/ Megörült-e *Assisi Szent Ferenc*, amikor halaknak és madaraknak prédikált? Ha mégsem, akkor mi történhetett?
- 16/ A területi, a tulajdonlással kapcsolatos, a rangsorral kapcsolatos, a sérelmet viszonzó és a szülői agresszivitás az egész az állati és emberi világban egyaránt jelen van, gyakoriságát és formáját azonban a kultúra nagy mértékben meghatározza. Keressen erre bizonyítékokat!
- 17/ Az emberek közötti rangsorok kialakításában az agresszió még mi minden játszhat szerepet?

II. Két lábon káró szárnyatlan angyalok (test és lélek)

- LÁNY: Miért ne nevezhetnénk az ember és állat közötti különbséget léleknek?
- PSZICHOLÓGUS: Melyik lélekre gondol? A pszichére, melyikkel a pszichológus foglalkozik? A psziché ugyanis aligha választható el attól, amit testnek szoktak nevezni.
- TEOLÓGUS: Vagy arra a lélekre gondol, amelyet pneumának neveznek, amely leginkább a teológiának lehetne tárgya, mert ez az, ami az emberben isteni.
- SZOCIOLÓGUS: Válasszunk egyszerűbbet! Miért ne lehetne az ember és állat közötti különbség az ember világa, vagyis amit az ember tud a világról?
- BIOLÓGUS: Javaslom, maradjunk az ember testénél! Még akkor is, ha nem különbözik olyan nagyon-nagyon az állatétól. Persze, ha egy tájékozottabb marslakó a Földre érkezne, s meg akarná állapítani, melyik a legfejlettebb lény, és, mondjuk, éppen az állatkertben vizsgálna, rögtön kiszúrná, hogy mi vagyunk azok, anélkül, hogy megszólítana bennünket.
- MARI NÉNI: Talán csak nem abból, kedveském, hogy az ember szemetel?
- GYERMEK: Vagy azért, mert az ember fogságában tartja az összes állatot?
- LAJOS: A marslakó az állatkertben csak azt látja, hogy az állatok kényelmes házakban laknak, teljesen ingyen, az emberek meg irigykedve nézik őket, miközben még fizetnek is ezért. Ha van egy kis esze, az állatokat nézi uraknak.

1. Állati és emberi test

- BIOLÓGUS: Nem! Az intelligens marslakó arra gondol, hogy az ember nem tud repülni, ereje jóval kisebb, mint az emlősök többségének, gyomra primitívebb, mint a kérődzőké, bőre csupasz, kölykei önállótlanak, éppen ezért neki kell a legfejlettebbnek, legokosabbnak lenni.
- GYERMEK: A marslakó szerint az ember a csupasz majom. Azért szép, mert nem szőrös.
- BIOLÓGUS: Azért nekünk, csupasz majmoknak is van egy nagyon finom szőrhánk, s az nagyon finoman el van látva érzősejtekkel.
- LAJOS: Azért ez pompásan ki van találva.
- BIOLÓGUS: Bármilyen furcsa, erre még nincsen kielégítő biológiai magyarázat. Legvalószínűbbnek az a magyarázat tűnik, amely szerint a húsvésésre áttért vadászó ősünknek sokat kellett rohangálnia a forró égöv alatt, s ehhez nem rendelkezett olyan fizikummal, mint a ragadozók, tehát hűtenie kellett magát.
- LAJOS: Meg fűtenie... És a csupasz test, ugyebár, kívánatosabb.
- BIOLÓGUS: Így igaz. Húsos orrunk, kiduzzadó ajkunk és fülcimpánk teljesen felesleges függelékünk lenne, ha nem játszana fontos szerepet a nemi érintkezésben.
- SZOCIOLÓGUS: Az nem tűnik fel a marslakóknak, hogy az ember ott is megél, ahol az állatok nagyobb része képtelen megélni? Például Grönlandon, de még az űrben is. Nem is beszélve a panelről.
- KÖLTŐ: Ha lenne a marslakóknak esztétikai érzékük, észrevennék, hogy az ember a legszebb, mert aranymetszéspontban van a köldöke, mert pofája helyett arca van, hogy teste minden mozdulatának kellős közepén a tekintete.
- LAJOS: Már bocsásson meg poéta úr, mitől szebb egy csúnya öregasszony a pávánál vagy egy bernáthegyi kutyánál?

- MARI NÉNI: No, csak nézzen meg engem, Lajos, s mondja még egyszer! Egy varan-
gyos békánál azért még szebb vagyok, annak ellenére, hogy királylány
már aligha lesz belőlem.
- ÖREG: Lajos barátom, gondoljon arra a vénasszonyra, akit a mamájának nevez.
- LAJOS: Az anyámat hagyjuk ki!
- ÖREG: Már hogyan hagyhatnánk ki, amikor olyan szép. Nekem, az öregnek
elhiheti.
- MARI NÉNI: A testünk mulandó, s bizony az öregember csúnyább, mint egy öreg
állat, de az emberből mindig marad valami.

2. Test és lélek

- LÁNY: A testünk attól is más, hogy össze van gubancolódva lelkünkkel. A lel-
künk bennünk a tartalom, a test a formánk.
- FILOZÓFUS: Mi filozófusok inkább fordítva gondoljuk: a lélek az, ami formát ad az
anyagoknak, testünknek. De van, aki így fogalmazza meg: a test személyes
létünk formája, a lélek meg a test lényegi formája. És még így is szok-
tuk mondani: testlélek.
- BIOLÓGUS: Sok kollégám úgy látja, hogy a „testi” és „lelki” nem különböző dolgok,
hanem csak különböző nevek, gondolkodásunk termékei.
- PSZICHOLÓGUS: Gondoljuk csak, a görcsös migrénes fejfájás tekinthető testi eredetűnek,
hiszen kémiai anyagok ingerlik idegvégződéseinket, és lelki eredetűnek
is, hiszen sokszor pszichés stressz indítja el.
- BIOLÓGUS: Kollégáim között szép számmal vannak, akik ezt a testlelket bonyolult
biológiai rendszernek tekintik, amelynek központja az agy, s minden
tevékenységünk az agy funkciója. A nem specializált sokoldalú kezünk
is agyunk sokoldalúságának köszönhető.
- KÖLTŐ: Ezek szerint a gondolataink olyan viszonyban lennének az aggyal, mint
az epe a májjal, a vizelet a vesével?
- BIOLÓGUS: Sokan így gondolják, és eléggé sok minden szól emellett.
- FILOZÓFUS: És ezt kollégáim egy része is így látja. Szemére hányják *Descartesnak*,
hogy elvitatta a növénytől és az állattól a pszichikai természetet.
- PSZICHOLÓGUS: A pszichológusok között is akad, aki úgy látja, hogy test és lélek egy
és ugyanaz: belsőlegesen léteben pszichikai, mások számára pedig testi
alakokkal bír.
- BIOLÓGUS: Ugyanis a fiziológiai és pszichikai életfolyamat eléggé szigorúan
identikus. Még azt is mondhatjuk, hogy a szervezet fiziológiai eljárásai
éppolyan értelmesek, mint a pszichikai, azaz tudatos folyamatok.
- TEOLÓGUS: Megtoldanám még azzal, hogy az Őszövetségnek nincs szava a testre,
mert ez a gondolkodás nem különbözteti meg az meg az anyagot és a
formát, a mikro és a makrokozmoszt.
- MARI NÉNI: És akkor miért olvashatjuk azt, hogy „Az Ige testté lett”?
- TEOLÓGUS: Ez azt jelenti, hogy Isten szeretete hús-vér valóság.
- MARI NÉNI: És az, hogy „ez az én testem”
- TEOLÓGUS: Azt jelenti: egész személyem, jelenlétem.
- ÖREG: És azt is, hogy ezzel mi, emberek testi valóságunkban nagyobb megbe-
csülést kaptunk, mint addig.

- KÖLTŐ:** Nem mondhatjuk, hogy az emberi test olyan, mint egy jól hangolt zongora? Hozzátevé. hogy a szonáta azonban nem a zongora produktuma.
- PSZICHOLOGUS:** A testlélek számomra olyan rendszer, amelyben én a testemhez viszonyulok: tanulmányozom, ápolom, edzem, mutogatom, szégyellem, egészségessé akarom tenni, ha hiányt szenved, vagyis, ha beteg.
- MARI NÉNI:** És azt is szoktuk mondani, hogy fáj a szívem, pedig akkor nem fáj semmink, csak a szívünket emészti a szomorúság.
- LÁNY:** És ekkor a testünk is hervadt lesz. A test és lélek csak együtt gyógyítható.
- WARAMUNGA:** Mi úgy gyógyítunk, hogy kiszívjuk a sebet, és megparancsoljuk a sebesültnek hogy keljen fel. Ha engedelmeskedik, fel tud állni, meg tud gyógyulni.
- LAJOS:** Ha fel tud állni, igen, ha nem tud, nem.
- WARAMUNGA:** Ha engedelmeskedik, fel tud állni. Vagyis, ha fel tud állni, azért tud, mert engedelmeskedik.
- LAJOS:** Kinek?
- WARAMUNGA:** A gyógyító embernek, akit ti inkább varázslónak neveztek.

3. Egészség és egészség

- TEOLÓGUS:** Aki egy személyben orvosa a testnek, a pszichének és a pneumának. Egyszerre házi orvos, pszichológus és pap.
- BIOLÓGUS:** Míg az élővilágban az egészséges fennmaradása az érdek, az ember mindent elkövet, hogy selejtjeit, hiányait is kiegészítse, még akkor is, ha ezzel rontja a génállományát.
- TEOLÓGUS:** A gyógyító ember él a felhatalmazással, hogy a teremtményeken alakíthat, de ennek két feltétele van: a szakértelem és a szeretet, vagyis az ész és a szív.
- SZOCIOLOGUS:** Az embernek feladata lett teste, vagyis egészségé, különösen nagy feladat lenne ez Magyarországon, ahol a férfiaknak 45 éves korukban várható élettartamuk alacsonyabb, mint az európai átlag, s még Uruguayban és Venezuelában is magasabb. A nő születéskor várható élettartamát tekintve Magyarország a kilencvenes évek első felében a 31 legfejlettebb egészségkultúrájú ország között a 30. helyen áll.
- TEOLÓGUS:** Ennek egyik oka éppen az, hogy az ember számára „fő az egészség”, hogy csak biológiai értelemben akar egészségesebb, vagyis egészségesebb lenni. Amikor egészségünk ellen vétközünk, egészségünk ellen teszünk. A legtöbb betegség mögött ott van egy rendetlen kívánság: a túltápláltság mögött a torkosság, a túlhajszoltság mögött a kapzsiság, a mozgásszegénység mögött a restség.
- KÖLTŐ:** Testünk sokunk számára rozoga viskó, másoknak javakkal teli raktár, egyeseknek illatszertölt, összkomfortos nyaraló, tornaterem, robotgép, de nagyon keveseknek a lélek temploma.
- LAJOS:** Sokat érek vele, ha én vagyok benne a templom egere.
- ÖREG:** Maradjunk talán abban, hogy a testlélek, mert egység: szent hely.
- MARI NÉNI:** És akkor a betegség szentségtörés. Pedig én úgy gondoltam, ilyenkor látogat meg az Úr.
- KÖLTŐ:** A betegség: jel. Megtudok valamit a titokból, végességem titkából, működésem titkából, egészségem titkából. Betegnek lenni annyi, mint

áldott állapotban lenni. A betegség átszellemíti a testet. A gyógyíthatatlan betegség az emberi lét végső megoldhatatlanságát érzékelteti, ezért a betegség – mint *Földényi F. László* írja – létkaland.

PSZICHOLOGUS: Éppen egyik kollégája, *T. Mann*, a *Varázshegy* szerzője oszlatja el azt a tévhitet, hogy a betegség automatikusan átszellemíti a testet. A betegség éppen a testre összpontosíthatja a beteg figyelmét, és sokszor nem átszellemíti, hanem elnehezíti szerveit, elanyagiasítja a beteget.

TEOLÓGUS: A mai keresztény teológusok nagyobb része is vitatja azt, amit a poéta úr mondott. Én kizártnak tartom, hogy a betegség Isten ajándéka lenne. Az egészség ura nem ajándékozhat azzal, hogy valamit elvesz. Más kérdés, hogy a betegségben az ember próbára teheti emberségét, s megélheti mind az egészség hiányát, mind – felgyógyulva – az egészség (kicsiben a feltámadás) élményét.

FILOZÓFUS: A „fő az egészség” jelszó sérti az emberség követelményét, mert alapvető érték ugyan az élet, de nem erkölcsi érték, nem a legfőbb jó.

GYERMEK: Akkor azt tetszik gondolni, ugye, hogy a tisztaság csak fél egészség?

FILOZÓFUS: Így is lehet mondani. Az élet, az egészség persze hordozója és feltétele az értékeknek, de nem csúcserték.

LAJOS: Attól függ, milyen élet, igaz?

PSZICHOLOGUS: Elgondolkodtató, a manapság tapasztalható „természetes” élet utáni vágy, meg a „vissza a természethez” felelevenítése. Nekem az a benyomásom, mintha az állatvilág természettől megszabott és szabályozott ösztönvilágát sóvárognák vissza.

SZOCIOLÓGUS: És mintha magában az emberré válásban és velejárájában, a kultúrában, a civilizációban látnák a bűnbeesést.

ÖREG: Pedig nem az alma biológiájának megismerését, nem is az almalekvár elkészítését tiltotta az Úr, miként a szemüveget, a gőzmalmost sem. És természetesen a bumerángot sem.

WARAMUNGA: A bumeráng én magam vagyok. Vagy telibe találok vele, vagy visszatér hozzám.

4. Test és lélek

PSZICHOLOGUS: A „test” és „lélek” merev megkülönböztetése a kultúra egyik legvégzetesebb félreértése. Hasonlóképpen a testből kilépő lélek.

TEOLÓGUS: Már csak azért is, mert a testlélek egésze is állandóan kilép, továbblép, transzcendál önmagából, mert lezárhatatlan.

FILOZÓFUS: Nemcsak a „lélek”, hanem a „test” is elvonatkoztatás. Testtől független lélek ugyanúgy nem létezik, mint pusztán mechanikusan, öntudatlanul mozgatott test.

WARAMUNGA: Akaratomtól függetlenül megmozdulhat a testem. Ilyenkor meg kell állnom, befogadásra alkalmassá kell tennem magam, s akkor rájövök, ki fog beállítani hozzám.

LÁNY: Ezt mi úgy mondjuk, hogy minden porcikámmal várlak. Ki mondja meg, hogy ilyenkor a testem vár-e vagy a lelkem?

PSZICHOLOGUS: *R. Spitz* megfigyelte, hogy a női börtönben született gyerekek közül kevesebben haltak meg és jobban gyarapodtak, mint a rendszeren ellá-

tott, de anya nélkül élők. Azt is tudjuk már, hogy a növekedési hormon érintésre, tehát simogatásra, ajnázásra indul be.

BIOLÓGUS: A koraszülött csecsemők háromszor gyorsabban nőnek, ha napjában háromszor megsimogatják őket a hátukon és karjukon, a taktilis inger hiányában ugyanis a béta-endorfin szint emelkedik.

TEOLÓGUS: Erről beszél *Szent Pál*, amikor azt írja, hogy a szeretet épít, hiszen még a sejteket is össze tudja rendezni.

LÁNY: A szerelmesek pedig kevésbé fáradnak el...

MARI NÉNI: Egyes öreg házások, akik még szeretik egymást, lassabban öregednek meg

BIOLÓGUS: Ha pedig valaki kesereg, emelkedik a tejsavszintje, de ha valaki szeret, csökken benne a fáradságot okozó anyag.

SZOCIOLÓGUS: *W. James* valláskutató és *T. Dobzhanski* evolúciógenetikus még hihetlenebbnek tűnő összefüggést mutattak ki: a samaritánusok szervezete az átlagosnál nagyobb arányban termeli a félelmet csökkentő, szorongást mulasztó endorphint.

TEOLÓGUS: Ezek az emberek narkósokat, alkoholistákat gondolnak

LAJOS: És a mi a csuda termelődhet a japánok testében, akik tovább élnek mint az amerikaiak, pedig többet melóznak mindenkinél.

ÖREG: Az amae-effektus lehet az oka.

TEOLÓGUS: Amare: szeretni.

ÖREG: Csakhogy ez egy japán szó, doktor Teó, olyasmit jelent, hogy megbecsüléssel, odaadóan figyelni egymásra.

SZOCIOLÓGUS: Ennek saját szememmel láttam számos jelét, amikor ott éltem. Amikor egy kisebb földrengés után elémerezkedtünk vendéglátónk földrengésbiztos óvóhelyéről, legelőször is a szomszéd háza felé néztek, utána konstataálták azt, hogy a sajátjuk is épen maradt.

TEOLÓGUS: Csodálatos egysége a többdimenziós embernek.

MARI NÉNI: De akkor miért mondja az Írás, hogy „Ami a testből születik, az test, ami a Lélekből, az a lélek” ?

TEOLÓGUS: Mert itt a Lélek a Szentlélek, vagyis maga az Isten.

LÁNY: És ez a fajta isteni lélek nincsen bennünk?

LAJOS: Nemcsak a lelkünk isteni, a lábunk is, például amikor azt mondom: „A Mancinak isteni lábai vannak!”

TEOLÓGUS: Ez több szempontból is problematikus. Ha csak a lába isteni Mancinak, akkor szegény Mancin nagy bajban van. Másrészt Istennek nincsen lába, mégha sokan úgy is érzik, hogy megfogták, kedves Lajos.

ÖREG: Miért ne lenne egy szép láb isteni, Doktor Teó, amikor ez is tőle van? Olyannyira lehet, hogy ha meglátom, én is elgyönyörködöm benne, mint Lajos, s mondhatom, hogy „isteni lába van”, ész persze a rend kedvéért hozzátehetem: „Istennek legyen hála!”. Ugyanis nem annyira a vér és a test ellen kell küzdenünk, hanem a fejedelemségek és hatalmasságok, ennek a sötét világnak a kormányzói és az égi magasságok gonosz szellemei ellen.

5. Sanyargatás és aszkézis

- MARI NÉNI: És akkor ne is sanyargassuk a testünket?
ÖREG: Miért akarná, Mari néni rongálni a testét? Azzal el kell ám számolni!
KÖLTŐ: Miért akarná lerombolni a lélek templomát?
TEOLÓGUS: Tatarozni azért lehet! Helyreállítani is, ugyanis sokan ebből a templomból éléskamrát, bordélyházat, tornatermet, összkomfortos kéglit, nagyüzemet csinálnak.
- KÖLTŐ: Visszavonom a „lélek templomát”, inkább azt mondom, hogy a testlélek szent hely.
- TEOLÓGUS: Csak meg ne szentségtelenítsük! Ennek egyik módja a testi összetevő elburjánzása a lelki összetevő felett.
- MARI NÉNI: Mit csináljunk akkor a testi vágyakkal?
ÖREG: Waramunga barátunk már megmondta: figyeljünk rájuk, álljunk meg, legyünk készek a befogadásra.
- FILOZÓFUS: Értsük meg, értelmezzük testünk jeleit, ismerjük meg jól testünket, mint a testlélek testi dimenzióját. Vigyázzunk egységére. Ha felbomlik, állítsuk helyre, ha kell sanyargatással, amit én inkább edzésnek, gyakorlásnak, erőpróbának neveznék. A cél, ne felejsük: az egység, az egészség építése és helyreállítása.
- ÖREG: Mert egy test és egy lélek, mint ahogyan hivatásunk is egy reményre szól.
BIOLÓGUS: Ezt a magam nyelvére úgy fordítom, hogy nem szabad a testiséget, érzékiséget, nemiséget alacsonyabb rendűnek, alantasnak, bűnösnek tekinteni.
- TEOLÓGUS: De nem is olyasmi, amivel teljesen szabadon, önkényesen rendelkezünk, hanem ránk bízott talentum.
- FILOZÓFUS: Bűnösnek tekinteni a testet azért is helytelen, mert a bűn területe a szellemiség.
- ÖREG: Bizony, az első bűnt a fény angyala követte el.

6. Testlélek, egység, mindenség

- KÖLTŐ: Az ember szárnyatlan angyal, de közelebb az angyalhoz, mint a madárhoz. Szárnya nincs, de szíve van.
- WARAMUNGA: Mi erről így gondolkodunk:
**Az embernek lába van, az ember a lábával megy,
az ember lába azért van, hogy bejárja a világot.
az embernek nemiszerve van, az ember a nemiszervvel szaporodik,
az ember nemiszerve azért van, hogy benépesítse a világot,
az embernek tüdeje van, az ember a tüdejével lélegzik
az ember tüdeje azért van, hogy sóhajával könnyítsen a világon,
az embernek szíve van, az ember a szívével érez,
az ember szíve azért van, hogy szeresse a világot,
az embernek keze van, az ember a kezével fog,
az ember keze azért van, hogy építse a világot,
az embernek szeme van, az ember a szemével lát,
az ember szeme azért van, hogy gyönyörködjék a világban,
az embernek agya van, az ember az agyával gondolkodik,
az ember agya azért van, hogy megértse a világot. (Oravecz Imre: Kis hopi anatómia)**
- GYERMEK: És akinek nincs keze, lába, szeme?

7. Hiány és pótlás

- LAJOS: Az testi fogyatékos.
MARI NÉNI: Valamiben mindenkinek fogyatékos lesz a teste előbb-utóbb.
LAJOS: Az azért nem mindegy, hogy fél lábam van, vagy csak fáj a bütyköm.
FILOZÓFUS: Mivel az ember testlélek, akkor is egész az ember, ha teste fogyatékos, mert szellemével, lelkével kiegészül.
BIOLÓGUS: Ezek szerint nem igaz az „ép testben ép lélek”?
TEOLÓGUS: Így nem. Gyönyörű testekben bizony gyakran találkozhatunk kicsi szellemmel és sérült lélekkel. Az ókori eredetű mondás eltúlozza a testlélekből a test fontosságát. Másfelől persze igaz, és erről már beszéltünk, hogy test és lélek áthatja egymást.
LÁNY: Ez azt is jelenti, hogy testünknek is van jövője, reménye?
TEOLÓGUS: A mai teológia szerint mindenképpen: a keresztények így vallják, „hiszem a test feltámadását”. Bár erről Önök is hasonlóképpen gondolkodnak, igaz, Waramunga barátom?
WARAMUNGA: Ahogyan születik, úgy is folytatódik az ember. Úgy kezdődik, hogy az álomban meglátott gyermekcsirától tudja meg az apa, hogy ki lesz a gyerek anyja. A megdárdázott állat is szellem-gyerek, ő lesz védelmezője.
KÖLTŐ: Hasonlóképpen gondolkodik *Nemes Nagy Ágnes* is:

**Mert fény van minden tárgy fölött.
A fák ragyognak, mint sark-körök.
S jönnek sorba, derengő végtelen,
fény sapkában 92 elem,
mind homlokán hordozva mását –
hiszem a test feltámadását. (A tárgy fölött)**

Felhasznált művek:

- AUER, Alfons: A test és a szexualitás értelme. = A testben való ember. Bécs, OMC, 1981.
Biblia: Ef 4,4, 6,12, 1Kor 8,1 Jn 3,6
CHANGEAUX, Jean-Pierre – RICOEUR, Paul: A természet és a szabályok. Bp. 2001. Osiris
CSÁNYI Vilmos: Az emberi természet Bp. Vincze K. 1998
CSÁNYI Vilmos: Az etológia emberképe. = Iskolakultúra, 1995. 23. sz.
DABÓCZI Mária: Mi az ember? Bp. Szent Gellért E. K., 1990.
ENDREFY Zoltán: Etika. Kézirat. 1988.
FORGÁCS József: Az érzelmek pszichológiája. Bp. Kairosz 2003.
FÖLDÉNYI F. László: Tiszta érzékek. = A századvég szellemi körképe. Pécs, 1995. Jelenkor K.
GARAI László: Dialógus az emberről, a génállományról, meg a szertelenségről. = Világosság, 1979. 8-9. sz.
FÖLDÉNYI F. László: A betegségről. = Valóság, 1982. 3. sz.
KOCH Sándor: Van-e élet a halál előtt? = A századvég szellemi körképe. Pécs, 1995. Jelenkor K.
MAROS Tibor: Test, szerkezet, összefüggések. = Ismeretlen ismerősünk: az ember. Kolozsvár – Napoca, Korunk Évkönyv 1983-1984.
NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
OATLEY, Keith – JENNIFER M. JENKINS, Jennifer M.: Érzelmek. Bp. 2001. Osiris
PANNENBERG, Wolfhart: Vallás és emberi természet. = Mérleg, 1985. 3. sz.
PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.

ROCHLICH Kyra: A test méltósága (Szent Pál és a gnózis). = Pannonhalmi Szemle, 1994. 4. sz.
SCHELER, Max: Az ember helye a kozmoszban. Bp. Osiris - Gond, 1995.
SZATMÁRY Sándor: Theológiai antropológia dióhéjban. Bp. Református Zsinati Iroda
Sajtóosztálya, 1990.

Kérdések, feladatok

- 1/ Írjuk le, milyen adatait ismerjük testünk, szervezetünk működésének. Mutassuk meg szakembernek (orvos, biológus), s kérjük meg, egészítse ki.
- 2/ Vannak-e egész-ségünket szolgáló testi örömök? Melyek ezek?
- 3/ Mennyiben aszkéta egy atléta, és mennyiben győzi le testét egy önsanyargató?
- 4/ Vizsgáljuk meg, hogy környezetünkben a különböző nemű, korú és foglalkozású emberek mennyi pénzt és időt fordítanak egészségükre! Vonjunk le következtetéseket!
- 5/ Cáfolata-e az „ép testben ép lélek” kijelentésnek egy vak, egy süket, egy sánta, egy szív-beteg ember?
- 6/ Mi veszélyezteti jobban emberi mivoltunkat: az éhség és testünk kíntása vagy éppen tes-tünk egészsége és tökéletessége? Mennyiben büntetés a betegség?
- 7/ *Óda* c. költeményében *József Attila* „buzgó vesék forró kútjai”-ról, „lombos tüdő”-ről ír, s a vérköröket rózsabokorhoz hasonlítja. Figyeljük meg, hogyan jeleníti meg a művészet az emberi testet, s hasonlítsuk össze megközelítéseiket a szakemberekével!
- 8/ „Az orvosok végül mindentől eltiltanának.
S ha így súlyosbodik bajom, hát hamarost
el is tiltanak. Úgymond, a saját érdekében
ne igyak, ne egyek, ne cigarettázzak,
mozogjak sokat. S úgy minden nagyszerű lesz,
csaknem olyan, mint régen. Ha nem idegeskedem,
ha megváltoztatom az életmódot, ha oktanuln
nem szorongok, s ha már-már sorsot cserélek,
akkor van remény rá, hogy huzamosabb ideig
ismét panaszmentes legyek. Ennyit ígérnek.
Megfontolandó ajánlat. Még gondolkodom a dolgon. „
Így szól *Parancs János* *A beteg töprengése* c. verse. Mit szólunk hozzá?
- 9/ Megfigyeltem: minden, ami jólesik, ártalmas. Érdemes-e akkor egészségre törekedni?
- 10/ Nem az az igazi egészség, amikor a félholt ember észrevesz valami szépet? Vagy ez már valami más, ami még az egészségnél is fontosabb?
- 11/ A betegség Waramungákék szerint mindig valamilyen rontás eredménye. Csak úgy, ön-magától nem lehet beteggé válni, de még meghalni sem. Ti nem így gondoljátok?
- 12/ Akkor, amikor azt kívánjuk, „egészségedre!”, ugye, mi is varázsolunk, kérdezi a Gyer-mek. Mit válaszolunk neki?
- 13/ Lehetünk-e büszkéek testünk erejére vagy szépségére? Gyönyörködhetünk-e benne? Tart-hatjuk-e csodálatosnak?
- 14/ Csak a szemünk a lélek tükre, vagy más testrészeink is? Ha igen, mennyiben?
- 15/ „A böjtölő lelke újjászületik”, mondta *Ghandi*. Mi a különbség a böjtölés és az éhezés között?
- 16/ Mit mond *Babits* Balázsolás című műve a betegségről, a szenvedésről?
- 17/ Mennyiben felelős az ember szépségéért vagy csúnyaságáért?
- 18/ A test és lélek egységét többféle világnézeti alapon el lehet képzelni. Gyűjtsünk össze minél többféle megoldást!

III. Érezzük magunkat (ösztönök, érzések, érzelmek)

- LÁNY: Tegnap még azt gondoltam, hogy az érzés az, ami megkülönbözteti az embert az állattól, ma reggel belenéztem az állatok szemébe – a lajháréba, a gepárdéba, a jávorszarvaséba, az alligátoréba – s úgy érzem, az érzések kötnek össze bennünket.
- KÖLTŐ: Az állatok tekintete – igen, tekintete – lenyűgöző, ahogy *Pilinszky* írja, kozmikus. Ők tolmácsolnak a világmindenségnek, a fáknak és a köveknek is. De az miénk személyes, a mi érzéseink személyesek.

1. Érzékelés és válogatás

- PSZICHOLÓGUS: Már érzékelésünk is különbözik az állatokétól. Amikor érzékelünk, mindig válogatunk is.
- BIOLÓGUS: Az övéké egyébként több tekintetben is tökéletesebb. A sasnak nincsen szüksége szemüvegre, a gyenge látású állat hallása és szaglása roppant éles. Mi az orrunkkal – bármilyen kényesek is vagyunk a szagokra, eléggé gyenge teljesítményű szervünk – inkább minősítünk: ez jó szagú, ez büdös. Szaglásunk emlékezőtehetsége is eléggé gyenge.
- PSZICHOLÓGUS: Az ember is válogat, amikor érzékel, mint az állat, de az állat, ha kérdezni tudna, csak egyet kérdezne: „Ez mire való?” Környezetét a hasznosság szempontjából észleli. Az ember azt – az állat számára teljesen haszontalan – kérdést is felteszi: mi ez? És meg is toldja: miért van ez? Az ember számára a válogató és a valóság-hű érzékelés egyformán fontos. Az embernél az észlelés = érzéklet + jelentés.
- LÁNY: Ezek szerint mi állandóan értelmezve nézünk, hallunk, ízlelünk? Nem a szívrünkre, hanem az eszünkre hallgatunk, amikor valamit meghallunk?

2. Percepció: procepció

- PSZICHOLÓGUS: Bár ez nem kifejezetten tudományos megfogalmazás: a szívünkre is hallgatunk. Ha töredék másodpercre felvillantunk egy számunkra ismeretlen képet, nem észleljük, ha azonban ugyanennyi töredék-időre kedvesünk képét villantják fel, ráismerünk. Egyik kollégám erre azt mondja, minden percepció, (vagyis minden észlelés) procepció, ami annyit jelent, hogy kulturálisan is meghatározott beállítódásunk befolyásolja az érzékleti megjelenítést, a képzetet, az emlékezetet, a felejtést, az ítéletalkotást, a következtetést, a beszámolót. Vagyis korántsem az inger és reakció automatizmusában működünk. Mindez persze nem jelenti azt, hogy egész pszichikumunkat eluralja a tudatosság.
- FILOZÓFUS: Mint az *Descartes* gondolta. Nála a pszichikum egyenlő a tudattal, amit ő a nagyagykéreghez köt.
- BIOLÓGUS: Pedig alapvető – például az ösztönök és affekciók körébe tartozó – pszichikai funkciók az agytörzsi területen zajlanak le, részben a harmadik agykamra központi kavernájában, részben a talamuszban.
- FILOZÓFUS: Agyunk térképén tehát meg lehet különböztetni érzést és tudást.
- GYERMEK: Én mindig azt hittem, az ember emberül, a tigris tigrisül, a lajhár árul lát.

BIOLÓGUS: Jól gondoltad! Minden faj a maga egyedülálló érzéki világában él, amellyel szemben más fajok részben vagy egészen vakok.
GYERMEK: Azt tetszik ezzel mondani, hogy a lajhárnak lajhár-világot, a tigris meg tigris-világot lát. Mi pedig csak ember-világot?

3. Érzékelés mint korlátozás

LAJOS: Hacsak meg nem tanulunk tigrisül. Bár ami minket illet, mi, a magunkfajta melósok is egészen másképpen látunk, mint a pszichológusok meg a szociológusok, de mondhatnám a költőket is.
BIOLÓGUS: Mi emberek is rabjai vagyunk annak a világbárázolásnak, amelyet érzékszerveink és agyunk határol be.
FILOZÓFUS: Csakhogy a mi zárkánk jóval tágasabb, maga a világmindenség. Mi azt is megláthatjuk, amit nem látunk.
MARI NÉNI: Lelki szemekkel, erre tetszik gondolni?
BIOLÓGUS: Én arra gondolok, hogy megláthatjuk a bárkában a velünk utazó dolmányos hangyászt, amelyet meg is tudunk különböztetni a sörényes hangyásztól, de nem láthatjuk meg azt a részecskefelhőt, amely a dolmányos és a sörényes hangyászt alkotja.
FILOZÓFUS: De el tudjuk képzelni, asszonyom!
BIOLÓGUS: Azzal nem sokra megyünk, doktor Filó!
SZOCIOLÓGUS: A hangyászt alkotó részecskefelhőről alkotott képzeinket jelentős mértékben meghatározza műveltségünk, a fizikában való jártasságunk. Ön viszont mintha azt állítaná, doktor Bió, hogy a külvilág idegrendszerünk alkotása.
BIOLÓGUS: Csak annyit jegyeztem meg, hogy a külvilágról alkotott képünket nagymértékben meghatározza fajunkra jellemző érzéki világunk.

4. Érzés és érzék

LÁNY: Én mégis úgy gondolom, hogy az érzék és az érzés nem véletlenül azonos gyökerű szó.
BIOLÓGUS: Ám ez a biológus malmára hajtja a vizet, mert ezzel arra figyelmeztethetjük a filozófust, a szociológust és a költőt, hogy vegyünk komolyan örökségünket, a közös alapot, ösztönvilágunkat.
FILOZÓFUS: Kollégáim többsége viszont úgy véli, mi, emberek sokkal többet észlelünk, mint amennyit az érzékszervi érzékelés tulajdonképpen tartalmaz, vagyis érzékelésünk messzemenően szimbolikus jellegű.

5. Mindenható és leépülő ösztöneink

PSZICHOLOGUS: Ami pedig ösztöneinket illeti, erről a mi köreinkben is heves vita folyik.
WARAMUNGA: Mi ez az ösztön? Amikor felébred bennem egy álom?
KÖLTŐ: Ösztön-e az egyáltalán, amit az ember esetében ösztönnek neveznek? Nem az ember az az élőlény, akiben felszívódtak az ösztönök?
SZOCIOLÓGUS: Vagy legalábbis csak ösztönmaradványokról beszélhetünk? Megszüntette megőrzött ösztönökről?
LAJOS: Akkor miért mondjuk, „ha nem csálnak ösztöneim”? Engem egyébként sosem csálnak meg ösztöneim. A nagy okosságom annál inkább.

- BIOLÓGUS: Hadd ajánljak egy meghatározást, hogy ne csupán ösztönösen tájékozódjunk az ösztönök világában! Íme: genetikai kóddal öröklött, külső és belső ingerek kiváltotta, fajspecifikus, akcióspecifikus kényszerítő erejű viselkedési mechanizmus és mozgáskoordináció, mely az élő szervezet fejlődésének meghatározott szakaszában vezető szerepet tölt be a faj fenntartásában, melyek e pozitív válogatási érték szempontjából felülmúlják a faj intelligenciáját.
- PSZICHOLÓGUS: *J. Piaget* szerint az ösztön a szervek struktúrájának funkcionális meghosszabbítása, velük együtt megjelennek a funkcionális cserék, a viselkedés formái, az ösztön tehát a szervek logikája.
- SZOCIOLÓGUS: *M. Scheeler* szerint akkor ösztönös a viselkedés, ha célirányos, rögzült és ritmusban játszódik le. Tipikusan visszatérő szituációban lép fel, amelyek a faj életét, s nem az egyedét szolgálják. Velünk született, öröklődő, eleve kész.
- PSZICHOLÓGUS: De specializálható a tanulás és tapasztalás révén.
- SZOCIOLÓGUS: *E. Fromm* ennél is tovább megy. Szerinte a jellembeli különbségeket eredményező ösztönök a társadalom termékei. Szenvedélyeink őszintén a kultúrából fakadnak, s társadalmi hatásra változnak, és alakítják is a társadalmi folyamatokat.
- LAJOS: Mi ebből egy büdös kukkot sem értünk, nekem pedig van egy olyan érzésem, ha nem haragusznak, hogy önök sem értig egymást egészen.
- FILOZÓFUS: Jól érzi, eléggé különböző nyelveken beszélünk, de ennek az az oka, hogy az ösztön nagy titok, s megfejtésére különböző embertudományok rugaszkodnak neki, és még a pszichológián belül is egészen különböző elképzelések születtek, gondoljunk csak *Freud*, *Adler*, *Jung* és *Fromm* ösztön elképzeléseire.
- LÁNY: Magától működik az ösztön, vagy valami mozgatja? Lehet, hogy az érzetek ingerlik az ösztönöket?
- PSZICHOLÓGUS: Az érzet csak elindítója, lefolyását nem határozza meg.
- KÖLTŐ: És hogyan függnek össze: ösztön és emlékezet?
- PSZICHOLÓGUS: Az ösztönök szorosan körbefogják az emlékezetet. Ami az ösztönben merev és fajhoz kötött, az az intelligenciában, de már az érzelmekben is mozgékony és individuális.
- TEOLÓGUS: Ha jól értelmi az embernek erősen elcsökevényesedett ösztönei vannak. Szegény *Freud*, ha ezt hallaná.
- PSZICHOLÓGUS: Nem kell őt sajnálni, Nem kell őt sajnálni, mert neki és táborának eléggé erős érvei vannak amellet, hogy legfőbb mozgatónknak, az örömelvnek ösztön-eredete van, hogy az ösztön bennünk az ősvalami.
- FILOZÓFUS: És Ön szerint, kollegina, mely területen működnek az ösztöneink?
- BIOLÓGUS: Úgyiszlólván minden területen.
- FILOZÓFUS: Akkor ide figyeljen: kijelentem, bármilyen éhes vagyok, nem eszem embert.
- WARAMUNGA: Mifelénk sem akkor ettek, hanem amikor, hogy is mondjam, hogy európai fülükkel megértsék, amikor át akartunk lépni egy másik dimenzióba.
- MARI NÉNI: És nem gondolja Waramunga, lelkem, hogy ilyenkor az az ősvalami is megbízsergette magukat, hogy embert egyenek?
- WARAMUNGA: Az az ősvalami, ami minket bizserget, mélyebbről jön, mint a maguk ösztönei.

- SZOCIOLÓGUS:** Mi is ettünk embert, fehér emberek, még hozzá jócskán, igaz, csak rászorultságunkban. Főleg a tengeren hányódó hajósok. A különbség talán az, hogy nehezen szánták el magukat, vagyis nem ösztönösen tették.
- LAJOS:** És amikor az ember úgy viselkedik, mint az állat? Zabál, félrelök, megkívánja a nőt és rámászik.
- TEOLÓGUS:** Ezekre az esetekre azt mondjuk, hogy ösztöneinek enged. Enged, vagyis így dönt.

6. Ösztönök és minták

- SZOCIOLÓGUS:** Még ezekben az esetekben sem szakad el teljesen a kulturális mintáktól.
- PSZICHOLÓGUS:** Az ember akkor lenne tisztán ösztönlény, ha specializált lény lenne, de amikor „úgy viselkedik, mint az állat”, akkor is egyedi lényként teszi ezt. Az ösztön célja – legalábbis *Freud* kolléga szerint – a feszültség kioltása. Igen ám, de *Freud* kolléga az ösztön tárgyról is szól.
- FILOZÓFUS:** Ez pedig az embernél a partner, a másik személy.
- PSZICHOLÓGUS:** A bökkenő az, hogy az ösztönfeszültség kioltásához, maradjunk a szexuális ösztönnél, elegendő lenne tárgy önmaga, vagyis a maszturbáció, illetve elegendő lenne a csupán szexuális partner, vagyis a prostitúció.
- SZOCIOLÓGUS:** Ám jegyezzük meg, az ilyen esetekben sem tisztán ösztönös a viselkedés, bármennyire is szegényes viselkedés a lehetséges emberi gazdagság nézőpontjából, de még itt is találhatunk kulturális mintákat.
- LÁNY:** A szexualitás csak akkor válik emberivé, amikor a másik már nem eszköz, hanem társ, egyszeri egyedi másik. Ha így van, az ember akarva eltérhet ettől.
- MARI NÉNI:** De ilyenkor nagyon is érzi ám a besnye, hogy malackodik, és a szégyentelen egyszer csak elszégyelli magát, főleg, ha beleverjük az orrát a piszkába!
- KÖLTŐ:** Minden disznósága ellenére az ember – és minden ember – már végképpen meg van fertőzve emberséggel. Ebből persze az is következhet, hogy nemcsak félistenek, hanem félemberek is vannak közöttünk.
- PSZICHOLÓGUS:** De a félemlerben sem az ösztön, az ösztönös, az ösztön-én a rossz! Az egészséges énben a három én (az ösztön-én, a felettes én és az én) szoros kapcsolatban van. Ezek közül minket most az ösztön-én érdekel.
- LAJOS:** Ez lenne a bennünk lévő állat?
- BIOLÓGUS:** Még ha ez is lenne, ez sem lenne negatív, hanem természetes. Nevezzük inkább a bennünk lévő természetnek. Ehhez képest a felettes ént még akár természetellenesnek is lehet nevezni.
- KÖLTŐ:** Az almába harapás a hulló csábítására történt. Az pedig ösztönénünk, tudatalattink jelképe.
- SZOCIOLÓGUS:** Szíveskedjék bebizonyítani!
- BIOLÓGUS:** Segíték, *Koch Sándor* segítségével. A neocortex – fejezeten csak az embernél jelenlévő két homloklebeny – a tudatalanból felmerült „hüllőagy” uralma alá kerülve bukott el.
- KÖLTŐ:** Köszönöm, doktor Bió, hadd folytassam! Az almába harapás következtében megindult bal agyféltekénkben a luciferi élet pragmatikus, ezért agresszív jellegű intelligenciája, amelynek eredménye, ha nem végeredménye napjainak világában félelmetesen tevékeny emberei. Feltehetően

ők okozták ezt a katasztrófát, aminek átvészelésére ez a bárka kevés lehet, mert a sugárzás ellen nem véd.

MARI NÉNI: Akkor az ösztön-én erkölcstelen?

PSZICHOLOGUS: Inkább erkölcs nélküli.

TEOLÓGUS: Szögezzük le, hogy az angyalokhoz, mint az állatokhoz közelebb álló ember nem afféle palackba (a testébe) zárt szellem, hanem érzéki lény, működnek benne pozitívnak és negatívnak is ítéltető mozgatók. Hajlamaink és vonzalmaink, vagy ha jobban tetszik, ösztöneink – én ebben nem akarok állást foglalni –, valamint az öröm és fájdalom nélkül kép-telenek volnánk tájékozódni a világban.

KÖLTŐ: Vagyis eszünkre csupaszítva okos, vagyis korlátolt, vagyis szívtelen gépek lennénk.

7. Szív és ösztön

ÖREG: Isten szemében az ember rejtett énje az értékes.

MARI NÉNI: Hát akkor ez egyszerű: a szívünk belegyökerezik ösztöneinkbe.

ÖREG: Legbelül van a jó mag, az ősalapot, az édenkert, ezt sötét és fájdalmas réteg veszi körül, emezt pedig védő kéreg. Minél inkább önmagunkhoz jutunk, annál inkább belekerülünk az eredeti bűn sötétjébe.

MARI NÉNI: Most akkor melyik az ösztönünk, a jó mag vagy a sötét réteg.

ÖREG: Mindkettő.

PSZICHOLOGUS: Ez az elképzelés engem *Jung* ösztön felfogására emlékeztet.

LAJOS: Most akkor álljunk le egy kicsit! Itt ülünk ebben a bárkában, azt sem tudjuk, hogy a világvége előtt vagy után, azt sem tudjuk, elpusztította-e már az atom vagy az özönvíz a városokat, a vonatokat, a hajókat, és mi itt holmi nyavalygós érzésekkel foglalkozunk!

KÖLTŐ: Lajos, maga félti ezeket a városokat, vonatokat, hajókat?

LAJOS: Meg a foci pályákat, meg a padokat a tereken... Sőt, szeretem is őket.

8. Érez: elér

KÖLTŐ: Akkor semmi vész! Folytathatjuk a beszélgetést. Ugyanis, ha minden összeomlik, ez akkor is megmarad. Amit érez. Ez, Lajos, több mint pusztá feltevés, meglepte kétségelenebb, közvetlenebb valóság, mint a városok, a vonatok és a padok. Ízlelgesünk az „érez” szót. Benne van az „ér”. Elér odáig, valameddig. Messziről, mélyről messzire ér, aki érez. Ér valamit, ért valamit, tehát értékkel és értelmez is. Aki érzékel, nem mondhatja, hogy „nem ér a nevem”.

WARAMUNGA: Hallgatlak benneteket, érzem is, mit mondotok, de attól félek, hogy ez sokkal egyszerűbb. Nem lehet, hogy az érzés emlékezés valamire, esetleg olyasmire is, ami még sosem jutott addig az eszünkbe?

KÖLTŐ: Érzik, milyen igaza van?

PSZICHOLOGUS: Órákig lehetne ízlelgetni ezt a megállapítást, de most már ideje, hogy egy halálosan unalmas meghatározás is elhangozzék arról, hogy mit jelent érezni. Nos: nem közömbösnek, bevontnak lenni: pillanatnyilag, mélyen, intenzíven, egész személyiségre kiterjedten, megőrzően, kiterjesztve múltra, jelenre, jövőre.

GYERMEK: Mi az a bevontság? Be vagyok vonva valami varázsszerrel?

- FILOZÓFUS: Magával a nembeliséggel, vagyis az emberséggel. Jól mondom, kollegina?
- PSZICHOLOGUS: Így is lehet mondani. Egy biztos, amikor az ember érez, nemcsak szubjektíven, hanem emberiségben is érez. Másképpen: az érzés nemcsak afféle ösztönös megérzés, hanem információ is, kifejezés is. Rögtön hozzáteszem: nagyon különbözők az érzések.
- LÁNY: Mély és felszínes, ösztönös és tudatos, jóindulatú és rosszindulatú, kellemes és kellemetlen, földhözragadt és emelkedett.

9. Készítető érzések

- BIOLÓGUS: Vannak érzéseink, amelyek a szervezet jelzései, szükségleteket jeleznek. Ilyen az éhség. Ha éhes vagyok, nem lehet olvasni, imádkozni vagy úszni egyet. Ezeket az érzéseket nevezhetjük – kerülöm az ösztön kifejezést, hogy ne bonyolódjunk felesleges vitába – készítetéseknek, ahogyan *Heller Ágnes* is teszi. Ezek erősségét a megszokás nem csökkenti.
- GYERMEK: Hiába aludtam már sokat életemben, ugyanolyan álmos leszek holnap is.
- WARAMUNGA: Hiába ettem már sokat tapo-tapo gyökeret, ugyanúgy megkívánom ízet, ha éhes vagyok és rátalálok. Hiába ölelt már magába asszony százszor vagy ezerszer, ugyanúgy kívánom őt.
- LAJOS: Ez már nem stimmel, haver! Az asszonyra, bizony, rá lehet unni.

10. Affektus-érzések

- PSZICHOLOGUS: A szexualitással kapcsolatos érzéseket én egy másik kategóriába sorolnám – én is *Heller* elnevezését használom – az affektusok körébe. A félelem, a szégyen, a vidámság és a szomorúság mellé. Itt is van kiváltó inger, de ezek az érzések már kifejezőek, nem tanultak, általánosan emberek.
- GYERMEK: Azt tetszik ezen érteni, hogy a nevetés eszkimóul is nevetés?
- PSZICHOLOGUS: A mosolygó gyerekarcot ábrázoló „magyar” rajzot a magyarul nem tudó eszkimó is megérti, vagyis megérzi. Ezeket az érzéseket már csökkentheti a megszokás.
- LAJOS: Én már céloztam rá, hogy előfordulhat, hogy az asszonnyal már nem olyan jó egy idő után.
- LÁNY: Ezek szerint az öröm romlandó?
- KÖLTŐ: De hála Istennek a szomorúság is!
- SZOCIOLÓGUS: De ez csak annyit jelent, hogy nem vagyunk automaták!
- BIOLÓGUS: Nagy legalábbis azt, hogy az ember a legbonyolultabb automata.

11. Orientációs érzések

- PSZICHOLOGUS: Ha csak készítetésekből és az affektusokból állana érzésvilágunk, még ilyesmire is lehetne gondolni, de ezzel még nem végeztünk, mert itt vannak például az orientációs érzések, más szóval az igen-nem érzések. Amikor úgy érzem: ez stimmelhet, valószínűleg ez az, ez jó, illetve ezeknek az ellenkezői. Ilyen tájékozódó érzés az, amit ízlésnek nevezünk, s az, amit rokonszenvnek vagy ellenszenvnek mondunk, s azt is hozzáteszük, hogy ösztönös rokonszenv, ösztönös megérzés, pedig ebben az esetben már korántsem csak ösztönünk vezérel.

- SZOCIOLÓGUS:** Hanem nyilvánvalóan előzetes tapasztalataink is, hiszen ilyesmit érzünk ilyenkor: „ez is olyan, mint”, „ez is azokhoz hasonló”.
- BIOLÓGUS:** Ugyanakkor számos esetben nem találunk ésszerű magyarázatot arra, hogy valami vagy valaki miért tetszik vagy sem.
- MARI NÉNI:** De azért, kedvesem, azt se feledje el, hogy ugyanaz az ember vagy dolog egyikünknek tetszik, másikunknak nem, és senkinek sem ugyanúgy. Vagyis annyiféleképpen, ahány ember él a földön.
- FILOZÓFUS:** Vagyis ezeknek az igen-nem érzéseknek az iránya, ha meg is egyezik, erőssége különböző.

12. Értés és érzés

- PSZICHOLÓGUS:** Nemcsak erőssége, hanem a mozgatója, vagyis a miértje is eltér. Vannak azonban olyan érzések, amelyekben ha szerepet is játszhatnak ösztöneink, semmiképpen sem lehet azt mondani, hogy ösztönösek, ezek pedig érzelmeink. Ilyenek a szerelem, a barátság, a szolidaritás, de ilyesmi *Heller* szerint az áhítat, az irigység, a bizalom, a harag is. Ezeknek történetük van, és ilyenkor mindig mozgósítódik az értelmi szféra is.
- KÖLTŐ:** Ha az értelem a terv, az érzelem energia a cselekvéshez.
- ÖREG:** Az érzelem nem érzélgősség, nem valami puhaság, hanem határozottság, a lét alkotó megformálásának képessége, minden benne van látó- és hatóterében.
- LÁNY:** Tehát értés és érzés egyszerre?
- KÖLTŐ:** Akár a katarzis...
- FILOZÓFUS:** Ami értelmi és érzelmi megrendülés egyszerre.
- LÁNY:** És az „érző lélek”? Csak egyese számára adottság?
- TEOLÓGUS:** Minden lélek az, s mindegyik végtelen távolságra ér, vagyis mindegyik megérez valamit a végtelenből.

13. Nyitottság és empátia

- PSZICHOLÓGUS:** Az amit érzékenységnek mondunk, amit inkább egyfelől nyitottságnak, másfelől beleérző képességnek kellene neveznünk, részben adottság.
- BIOLÓGUS:** Részben genetikai program, gondoljunk a nők erősebb empátiaérzékére.
- KÖLTŐ:** De a gyatrább beleérző képesség is javítható, például művészi alkotások olvasásával, hallgatásával, nézésével.
- PSZICHOLÓGUS:** Bonyolítja a helyzetet, hogy befogadásuknak bizonyos mértékig éppen a beleérző képesség a feltétele, de erre majd még vissza kell térnünk.
- LÁNY:** És akire azt mondjuk, „érzelmes fajta”?
- FILOZÓFUS:** Az érzelemtől egy világ választja el az érzelmességet, az ugyanis a szív bölcsessége, ez meg a szív ostobasága.
- MARI NÉNI:** De nem mindenki ostoba, aki a szívére hallgat.
- TEOLÓGUS:** Természetesen!

14. Rossz és egész-séges érzés

- GYERMEK: És a rossz érzések?
- BIOLÓGUS: Nincsenek rossz érzések, hiszen minden érzés jelez valamit, valami fontosat.
- GYERMEK: De a fontos rossz is lehet!
- PSZICHOLÓGUS: Olyasmire gondolsz, mint a félelem, a szorongás, a fájdalom, a szomorúság?
- GYERMEK: Igen. Ezek közül a legrosszabb a szorongás, mert a többitől tudhatom, mitől van, ez meg teljesen rám borítja a sötétséget.
- ÖREG: Ezek is jók valamire, például arra, hogy éberen tartsanak bennünket, és az éber ember képes érteni a jelekből.
- FILOZÓFUS: Az érzések ugyanis igen szoros kapcsolatban vannak értékelésükkel. Minden érzést lehet jónak vagy rossznak értékelni, s az úgynevezett „vegyes érzések” esetében is általában meg tudjuk mondani, hogy mi a jó és a rossz, mi a kellemes és a kellemetlen bennük, szóval ezek sem semleges érzések.
- LAJOS: Ez teljesen így van! Meghalt a nénikém. Ez rossz, mert meghalt szegény, jó, mert rám maradt a kuglófsütője.
- FILOZÓFUS: Köszönöm a példát, Lajos! A kuglófsütővel kapcsolatos érzés ugyanis tipikusan partikuláris, vagyis a részhez kapcsolódó érzés, a másik ember halála felett érzett szomorúság viszont az egészre is vonatkozhat, egész személyemre, mint az emberiség egyedi képviselőjére, röviden: az egészségre.
- LÁNY: Akkor ezek lennének a legmagasabb rendű érzések?
- FILOZÓFUS: Úgy vélem, nem minden személyes érzés áll magasabb szinten a partikuláris érzéseknél. Attól is függ, milyen értéket vonatkoztat az érző ember egészségére, másrészt: attól is függ, hogy közben elhatárolja-e magát a személyiség önmaga részétől. Ha erre képesek vagyunk, mondhatjuk, hogy „érezzük magunkat”.
- MARI NÉNI: Ilyen értelemben mégiscsak vannak egészséges és egészségtelen érzések.
- WARAMUNGA: Akkor viszont így kell varázsolnunk: „váljék az érzés egész-ségére!”

Felhasznált művek:

- ALLPORT, Gordon W.: A személyiség alakulása. Bp. Gondolat, 1980.
- BODROG Miklós: Izgalmas lélektan (C.G. Jung szellemében) Bp. 1999. Paulus Hungarus
– Kairosz
- CSAPÓ Benó: Kognitív pedagógia. Bp. Akadémiai K., 1992.
- DREWERMANN, Eugen: Pszichoanalízis és erkölcssteológia. Bp. Egyházfórum, 1998.
- FORGÁCS József: Az érzelmek pszichológiája. Bp. Kairosz, 2003.
- FÖLDÉNYI F. László: Tiszta érzékek. = A századvég szellemi körképe. Pécs, 1995. Jelenkor K.
- FREUD, Sigmund: Az ősválami és az én. H.n. Hatágú Síp, é.n.
- FROMM, E.: Menekülés a szabadság elől. Bp. Akadémiai K. 1993.
- GEHLEN, A.: Az ember. Bp. Gondolat K., 1976.
- GARAI László: Dialógus az emberről, a génállományról, meg a szertelenségről. = Világosság, 1979. 8-9. sz.
- Ismeretlen ismerősünk: az ember. Kolozsvár-Napoca, Korunk évkönyv, 1983-84.
- HELLER Ágnes.: Ösztönök. Az érzelmek. elmélete. Bp. Gondolat, 1976.

- HERMANN Imre: az ember ősi ösztönei. Bp. Magvető, 1984.
- JACOB, François: A lehetséges és a tényleges valóság. Bp. Európa K., 1986.
- JUNG, Carl Gustav: Analitikus pszichológia. H.n. Göncöl K., 1987.
- KOCH Sándor: Van-e élet a halál előtt? = A századvég szellemi körképe. Pécs, Jelenkor, 1995.
- KÜHLENWIND, Georg: Normálistól az egészségesig. Bp.. Török S. Alapítvány, 1991
- NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
- NYÍRI Tamás: Mélylélektan és ateizmus. Bp. Herder, 1993.
- OATLEY, Keith – M. JENKINS, Jennifer M.: Érzelmünk. Bp. 2001. Osiris
- PANNENBERG, Wolfhart: Vallás és emberi természet. = Méréleg, 1985. 3. sz.
- PLÉH Csaba: A konstrukcionizmus és a pszichológia. = Iskolakultúra, 1999. 6-7. sz.
- PLÉH Csaba: Pszichológiatörténet. Bp. Gondolat, 1992.
- PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
- SCHELER, M.: Az ember helye a kozmoszban. Bp. Osiris – Gond, 1195.
- SZUMMER Csaba: Freud nyelvjátéka. Bp. Cserépfalvi – MTA Pszichológiai Intézete, 1993.
- TOMCSÁNYI Teodóra: A bűn, büntudat és a pszichoanalízis. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra. Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
- TRINGER László: A szorongó ember és az agresszivitás. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra. Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
- WOLF, Hanna.: Jézus, a pszichoterapeuta. Bp. Egyházfórum, 1995.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Gyűjtsünk olyan eseteket, amikor viselkedésünket (vagy másokét) leginkább ösztönösnek nevezhetjük, vagy legalábbis nagy szerepet tulajdoníthatunk alakításában az ösztönöknek!
- 2/ Miben különböznek, miben hasonlítanak egymásra (melyik melyikre) ezek az érzések:
 - a) szégyellem, hogy sokat beszélnek rólam,
 - b) szégyellem, hogy túl sokat beszélek magamról,
 - c) szégyellem, hogy elkövettem ezt a bűnt,
 - d) szégyellem, hogy elvesztettem ezt a versenyt,
 - e) szégyellem, hogy nem tudtam megvigasztalni,
 - f) szégyellem, hogy nekem jobban megy, mint másoknak.
- 3/ Próbáljuk meg összeszedni, s leírni, mi mindent éreztünk az elmúlt héten, s próbáljuk meg különféle kategóriákba elhelyezni ezeket az érzéseket!
- 4/ Sokszor, amikor azt mondjuk, „úgy érzem”, mondhatnánk azt is, hogy „úgy sejttem”, „úgy gondolom”, „úgy vélem”. Gyűjtsünk ilyen eseteket, s próbáljuk megállapítani, mi játszódik le ilyenkor bennünk! Érzések ezek? És ha igen, milyen fajták?
- 5/ *Ady Endre A Sion-hegy alatt* c. versében a költői én „istenszagot” érez. Mi mindent éreztünk meg abból, ami nem látható, hallható, ízlelhető?
- 6/ Mennyiben érzés az ízlés-ítélet, amikor ráérezek arra (akár az első pillanatokban), hogy a művészi alkotás jó vagy rossz, nekem való vagy nem az én esetem?
- 7/ „Ha a langyos embert kiköpi Isten, mit csinál a szenvedélyesekkel? „, töpreng Mari néni. Mit válaszolnánk neki?
- 8/ „Ha egy férfi mély érzésű, az vagy balek, vagy megjártassa magát. Az érzelmek világa a nők világa. Van persze érzés a férfiban is, de általában nem teng túl, legfeljebb akkor, ha

- be van rúgva.”, gondolkodik Lajos. Mennyiben van igaza?
- 9/ Ki tudjuk-e cserélni, ki tudjuk-e találni, meg tudjuk-e érezni egymás érzéseit?
- 10/ Feltesszük kedvenc lemezünk, jókedvre derít, de egy kis szomorúságot is kivált, sőt tele lesz jókedvünk ezzel a kis szomorúsággal, pedig alapjában véve jókedvünk lett. Hogy is van ez? Mi is történt velünk?
- 11/ Mi lehet a hetedik érzék?
- 12/ Mi a különbség az empátia és a vesébe látás között?
- 13/ „Érzések velünk szemben autonómok”, állítja *G. Kühlenwind*. Mit érthet ezen?

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

IV. Vagyunk, tehát gondolkodunk (agy, észlelés, gondolkodás, tanulás, tudás, bölcsesség)

1. Észlelés és gondolkodás

- MARI NÉNI: Ahogy ma reggel végigmustráltam ezt az állatseregletet, azon spekuláltam, mi is köt össze őket meg minket. Arra lyukadtam ki, hogy talán leginkább életösztöneink.
- GYERMEK: És ők nem cselekednek és viselkednek, akárcsak mi?
- FILOZÓFUS: Azt hiszem, ezzel az „akárcsak mi”-vel lesz a probléma.
- PSZICHOLÓGUS: *J. Piaget* szerint minden viselkedés újralkalmazkodás, a környezet és szervezet közötti egyensúly helyreállítása.
- FILOZÓFUS: Ebből számomra az következik, hogy a viselkedésnek érzelmi-indulati és megismerő oldala van.
- PSZICHOLÓGUS: Hasonlóképpen a cselekvés is kétféle: egyfelől pszichikumunk reagál a tárgyakra, másfelől saját cselekvésére.
- LÁNY: Ez már gondolkodás?
- PSZICHOLÓGUS: Lehet, hogy már az, lehet, hogy még csak észlelés.
- LAJOS: És az már félig gondolkodás, hiszen benne van az „ész”.
- PSZICHOLÓGUS: Bravó! *Piaget* szerint az észlelés ismeret a tárgyakról és mozgásairól, közvetlen és valóságos kapcsolat révén. Értelem magasabb fok, már nem közvetlen a kapcsolat. Míg az észlelés megfordíthatatlan, nem asszociatív, viszonylagos és torzító folyamat, az értelem – továbbra is *Piaget* nyomán haladva – az értelem a realitások sokkal nagyobb mennyiségét képes kezelni, egységben látni, mozgó és hajlékony útvonalakat követve. Az észlelés az értelemhez képest véletlen jellegű, az értelem koherens és lépcsőzetes kompozíció.
- ÖREG: A gondolkodás az észleléshez. képest olyan mint az éberállapot az álomhoz.
- FILOZÓFUS: Kollégáim egy része szerint érzékelésünk és észlelésünk individuális, gondolkodásunk univerzális.
- LAJOS: Melyik volt előbb az észlelés vagy a gondolkodás?
- SZOCIOLÓGUS: Ezen ölik egymást a filozófusok.
- GYERMEK: Ugye, ez itt egy fokföldi malac.
- BIOLÓGUS: Bravó valóban az. Pontosan észleleted.
- FILOZÓFUS: Vagy helyesen gondolta.
- GYERMEK: Felismertem. Mert már ismertem.
- FILOZÓFUS: De mit, ez a kérdés.
- LÁNY: Nem a fokföldi malac fogalmát?
- ÖREG: És az kié? Miénk a háromszög vagy a fokföldi malac fogalma?

2. Képzet és gondolkodás

- LÁNY: Vagy csak a képzetével rendelkezett kis barátunk?
- FILOZÓFUS: A képzet – például *R. Steiner* és mások szerint – szubjektív észlelet, individualizált fogalom.
- LÁNY: És a képzelet?
- KÖLTŐ: Nem távoliként közli a távolit, hanem megjeleníti.

- PSZICHOLÓGUS: De minél gazdagabb a fantázia, annál kétségesebb az a eredmény, sosem lehet tudni, hogy eltalálás vagy elvétel.
- LAJOS: Akkor jobb, ha a tényeknél maradunk.
- FILOZÓFUS: Nem jobb, mert ugyanarról a tényről többféleképpen vélekedhetünk, vagyis többféle doxa jellegű tudásunk lehet róla, mindaddig, amíg nem szerzünk bizonyítható vagy cáfolható episztemikus tudás.
- LAJOS: Ez az igazi tudás?
- FILOZÓFUS: Ez is igazi tudás.
- LAJOS: Mondjuk az a tudás, hogy sárkányok nem léteznek?
- WARAMUNGA: Hajaj, de mennyire, hogy léteznek!
- FILOZÓFUS: Lajos mindössze csak annyit mondott, hogy létezik olyan valami, a sárkány, ami nem valóságos entitás.
- GYERMEK: Ez azt jelenti, hogy képzeletünkben léteznek?
- MARI NÉNI: Rettentően, kisfiam.
- LÁNY: Akkor mégis csak lehetséges, hogy a gondolat van előbb, mint az észlelés.
- KÖLTŐ: A képzelet alkotta világra is rányomja a bélyegét a valóságos. A képzelt tárgy nem a „valóságos”-sal kevesebb, hanem a „képzelt”-tel több.
- FILOZÓFUS: *E. Husserl* jogosan arra hívja fel a figyelmet, hogy a merő elképzelésből hiányzik az abszolút időbeli helyzet, a képzelt tárgy nem az észlelés terében jelenik meg, a fantáziatárgyakhoz bármilyen teret és időt hozzárendelhetünk.
- LÁNY: De hát akkor a képzelet a legcsodálatosabb valami.
- PSZICHOLÓGUS: Bizonyos értelemben igen, hiszen a pszichoterápia egy embert akar meggyógyítani, a fikció a világot.
- KÖLTŐ: A fantázia modelleket tud létrehozni, mielőtt tudná, hogy minek a modelljei.
- ÖREG: Az érzéketlenné, rombolóvá és önpusztítóvá váló ember a fantáziával illeszkedik be újra az egyetemes harmóniába.

3. Megismerés és tudás

- LAJOS: Visszatérve az értelemre és a tudásra: ezek szerint a tudásunk csak tapogatózás?
- PSZICHOLÓGUS: A tapogatózás, a próbálgatás fontos szerepet játszik az értelemig vezető úton.
- BIOLÓGUS: Az ázalékállatoktól, az emberig minden lény tapogatózik.
- PSZICHOLÓGUS: A próbálgatás már a gondolkodás próbálkozása: kitalálni megoldásokat, melyeket a tapasztalat szelektál.
- LÁNY: És a megismerés?
- PSZICHOLÓGUS: Modell, forgatókönyv a viselkedéshez. Szorosan kapcsolódik az értelemhez, de egyik a másikból levezethetetlen.
- LÁNY: És akkor az értelem a megismerés magasabb rendű formája?
- PSZICHOLÓGUS: *Piaget* szerint egyensúly állapot a szervezet és a környezet között.
- FILOZÓFUS: Az értelmi műveletek magasabb rendű formái a matematikai és logikai műveletek.
- PSZICHOLÓGUS: És ezek is tényleges cselekvések, melyek az emberre jellemző teremtés és kísérletezés kettősségében jelennek meg.

- FILOZÓFIA: A filozófia kérdése ezzel kapcsolatban az, hogy a logika és a matematika a készen kapott valóság visszatükröződései vagy valódi tevékenység kifejeződései?
- ÖREG: A rózsát ragadom-e meg mindjárt, vagy előbb csak a fehéret?
- FILOZÓFUS: *B. Russel* szerint egyidejűleg.
- MARI NÉNI: De aki még sem látott rózsát, kedvesem, aki még csak hallott róla?
- PSZICHOLÓGUS: Itt vagyunk az tudást aktualizáló reprodukzív, és a megoldási módszerek aktualizáló produktív gondolkodásnál.

4. Keresés és értelem

- WARAMUNGA: Az értelem kezdete nem a keresés?
- PSZICHOLÓGUS: Kollégáim nagyobb része szerint igen. Pontosabban a keresést irányító kérdéssel. Ezt követi a hipotézis.
- FILOZÓFUS: Mely megelőlegezi a megoldásokat, s ezután következhet...
- LAJOS: A megoldás!
- FILOZÓFUS: Ki kell ábrándítanom: az ellenőrzés következik, amely a különböző megoldásokat szelektálja.
- PSZICHOLÓGUS: Ellenőrizhetek próbálgatással, a sikerek és kudarcok megtapasztalásával, és a belül történő próbálgatással.
- LÁNY: Végül is velünk születik az értelem?
- PSZICHOLÓGUS: Köztünk is akad, aki ezt állítja, de többségünk születési folyamatban gondolkodik. Az örökletesen szabályozott mechanizmusok zárt terében kezdődik, amikor a reflexséma új tárgyakra való terjed ki. Aztán a szokások új elemekkel bővülnek.
- LÁNY: A szokás szintjén van már értelem, intelligencia?
- PSZICHOLÓGUS: Szerintem még nincs. Ezután következik a véletlenül elért eredmény újbóli elérése.
- GYERMEK: És az, amikor képes vagyok megfontolni azt, amit látok?
- PSZICHOLÓGUS: Ez még csak egy fontos lépcsőfok. Most még az ember, vagyis a gyerek csak elkezd keresni a tárgyat, mely még elválaszthatatlan egy együttes helyzettől, melyet sikeres cselekvés jellemez.
- FILOZÓFUS: Igyekszik a tárgyat használat szintjén megérteni, de nincs még invenció és új eszközök felfedezése, csak ismert eszközök alkalmazása.
- KÖLTŐ: Aztán majd egyszer az újdonság önmagáért válik érdekessé.
- SZOCIOLÓGUS: De ehhez, gondolom, az kell, hogy az új eléggé hasonlítson a régihez.
- PSZICHOLÓGUS: Igen, és az is, hogy sémákkal kellően fel legyen szerelve. Az új tény ismételt előidézésével felfedezzük a tárgyak csoportját és a tárgyak közötti olyanfajta viszonyokat, hogy rajta, benne, kívül.
- MARI NÉNI: Ilyenkor hány évesek vagyunk? Én kettőre saccolom.
- PSZICHOLÓGUS: Hány gyereke volt Mari néninek?
- MARI NÉNI: Hét. És negyven unokám. Idáig kapisgálom, csak azt nem értem, ami ezután jött: hirtelen kitalálták és megértették a dolgokat a gyerekeim, pedig nem is voltak túlon túl zseniálisak.
- PSZICHOLÓGUS: Erre igazából csak feltevéseink vannak, de mire is? Az ember hirtelen beszünteti a cselekvést a probléma tárgyak láttán.
- ÖREG: És gondolkodni kezd. Előveszi az eszét.
- PSZICHOLÓGUS: Én inkább úgy mondanám: belső próbálkozásokkal folytatja a keresést.

- LÁNY: Mit jelent az, fogalmam van róla?
- PSZICHOLÓGUS: Ha elfogadjuk, hogy szokás és értelem egyaránt a az érzékelő és mozgásos asszimilációból erednek, akkor egy tárgy fogalmával rendelkezni annyit jelent, hogy egy anyagszerű valaminek érzékelt formát tulajdonítunk. A reflex szintjén nincs tárgy.
- KÖLTŐ: Hát akkor micsoda az emlőt megtaláló csecsemő számára az, amit megtalált?
- PSZICHOLÓGUS: Be kell vallanom, ezt nem tudnám pontosan megmondani, abban bizonyos vagyok, hogy tárgyat kell alkotson róla. És abban is, hogy a gondolkodás forrása az előbb említett, mi így hívjuk, szenzomotoros intelligencia. A legfejlettebb gondolkodásban is komoly szerepe van az észlelésnek.
- LÁNY: Mikor jutunk el a műveletekig?
- PSZICHOLÓGUS: Az intuitív gondolkodás 7–8. évben jut el az észlelhető tárgyakra vonatkozó csoportosítási és egyéb műveletekig, és csak 11–12 éves korban a formális gondolkodás.
- KÖLTŐ: De a szimbolikus gondolkodás már jóval előbb megjelenik, ugye?
- PSZICHOLÓGUS: Igen, mert az szimbólum akkor születik, amikor egy tárgy vagy mozdulat az alany számára mást jelent, mint az érzékelt adottságok. A születő gondolkodás a jelölő és a jelölt elkülönülése alapján működik. Az intuíció elsősorban cselekvés, másodsorban képzet.

5. Okos állat és tudatos ember

- WARAMUNGA: Elismerem, hogy az ember értelmes, gondolkodó lény, de ki az okosabb?
- LAJOS: Ne hülyéskedjen, Waramunga! Az az okosabb, aki tudja az okot.
- KÖLTŐ: Ez azért nem volna egyszerű, Lajosom, mert az ember képes tévedni, butaságot mondani, az állat nem, az szépen működik a programja szerint. Olykor meg olyan okosan néz ránk, hogy szinte meg szólal.
- WARAMUNGA: Meg is szólal, csak ti nem értitek. Igaz, Doktor Bió?
- BIOLÓGUS: Azt már tudjuk, hogy az állatok a fajra jellemző memóriatérképpel rendelkeznek, amelyet – lehet, hogy ez ellen Doktor Filó és Doktor Teó tiltakozni fognak – kognitív térképnek is nevezhetünk. Már a rovaroknál is van összehasonlítás, átszervezés, döntés. Az állati agy a környezet dinamikusan, vagyis naprakész modelljét képes elkészíteni. A magatartást a belső modellektől mozgató idegrendszer irányítja.
- PSZICHOLÓGUS: Az ember új modellező mechanizmust hozott létre a nyelvvel, a megnevezés aktusával. Ez már csak laza kapcsolatban van az érzetekkel, az ember világa kinyílik, s képes modell-elemeket, szimbólumokat és modelleket cserélni.
- MARI NÉNI: Most akkor, kedveském, van vagy nincs az oktalan állatnak esze?
- BIOLÓGUS: Erre mi, biológusoktól függően válaszolunk igennel vagy nemmel, hogy hogyan határozza meg a filozófus, a pszichológus vagy a szociológus az emberi értelmet, az emberi tudatot.
- LAJOS: Azt azért nem hinném, hogy sokkal okosabbak vagyunk, de talán azzal vagyunk többek, hogy tudjuk, hogy tudunk, s azt is, hogy milyen keveset.
- FILOZÓFUS: Jó helyen kapizsgál, Lajosom!
- BIOLÓGUS: Szabadna közelebbről megismernem ezt az állatétől lényegesen különböző emberi tudatot?

- FILOZÓFUS: Magával is példálózhatnék, asszonyom, hiszen az állatok között nincsenek antropológusok, ám az emberek között vannak zoológusok.
- SZOCIOLOGUS: Félek, hogy doktor Bió azzal vág vissza, hogy a ketrecükből minket tanulmányozó emberszabású majmok alapfokot elérő antropológusok. Felsőfokú nemtudásunk.
- GYERMEK: De mi sokkal többet tudunk a majmokról, mint ők rólunk.
- FILOZÓFUS: Mi sokkal többet nem tudunk róluk, mint ők mirőlünk.
- LÁNY: Agyunk mennyiben különbözik.
- PSZICHOLOGUS: A biológus, ugye, jól mondom, csak a kérgesedésben lát különbséget ember és állat között.
- BIOLÓGUS: Csak nehogy úgy képzeljük el az emberi agyat, amely elsősorban a világ objektív megismerését szolgálja, hanem mindenekelőtt a túlélést, saját terület védelmét, az élelemszerzést és a másokon való felülkerekedést. Nem úgy dolgozik, mint egy festőművész, hanem inkább, mint az erkölcsrendszert komputere. A lélekre csak az agyon át lehet hatni.
- KÖLTŐ: És a szép szavak, az elrettentő példák, a jutalmak, a tüzes beszédek, a szünni nem akaró vastapsok?
- BIOLÓGUS: Mind az agysejteken keresztül hatnak a lélekre. *Bánki M. Csaba* szerint az agy pontosan arra képes, amit eddig a lélek speciális pszichológiai tulajdonságának gondoltunk: folytonos önátalakításra, önmaga teremtésére.
- TEOLÓGUS: Mert a lélek erre használja.
- SZOCIOLOGUS: Az állatnál már megjelenik a tradíció is, például a vezérbikák bizonyos értelemben tanítják a csordát. Az igazi emberi fejlődés a tradíciók felépítése és – még inkább – leépítése.
- KÖLTŐ: A tudatos ember kioldódott az ösztönös ritmusból.
- FILOZÓFUS: Vagyis csak az ember képes érzelemmentes viselkedésre.
- TEOLÓGUS: Jó, legyen esze az állatnak is, de az ember arra használja fel, hogy minden körülmény figyelembevételével megállapítsa, melyek a jó – nem csak a hasznos! – célok, amelyek megfelelnek az emberi törekvéseknek, s az ember ezen felül még szabályokba is foglalja a célokat.

6. Gondolkodások, logikák, nyelvek

- SZOCIOLOGUS: Pontosabban: így is tesz. Az archaikus ember ugyanis másképpen lát, mint a – nevezzük így – történeti ember: gondolkodása analógiákon, vagyis a hasonlóságon nyugszik, nem logikai ellentéteken, mint a mienké.
- WARAMUNGA: Ezek vagyunk mi.
- SZOCIOLOGUS: Önök is. És az ókori kínaiak is, mert a kínai logikában nincs „A azonos B-vel”. Jól mondom, doktor Filó?
- FILOZÓFUS: És nincs definíció, nincs osztályozás.
- SZOCIOLOGUS: A kínai írás rögződött az absztrakció bizonyos fokán, miként a kínai elméleti gondolkodás is, mely nem jut el a logikáig, és a definíciók csak kísérletek formájában jelennek meg. A kínai nyelvben nincs lexikai szó-faj, a viszonzyszavak nem funkcionálisak, nincs igeidő, a kínai logika nem ismeri a szubsztanciát és az azonosság elvét. Nem identifikációs logika, hanem korrelációs, nem kauzális, hanem analógiás.
- LÁNY: És mindez előnyös vagy hátrányos?

- SZOCIOLÓGUS:** A kínai civilizáció a középkor végéig előtte járt az európainak. Akkor, nekik megfelelt.
- TEOLÓGUS:** Mindez számomra azt bizonyítja, hogy az ember nem egyszerűen gondolkodó, hanem különféleképpen, nem egy kaptafára, nem egyféle genetikai program szerint gondolkodó lény.
- PSZICHOLÓGUS:** Ráadásul – ha nem is könnyen – meg is tanulhatja egymástól ezeket a gondolkodási nyelveket.
- GYERMEK:** És az állatok?
- KÖLTŐ:** Ők csak a mesében ismerik egymás nyelvét.
- BIOLÓGUS:** Ha nem is úgy társalognak egymással a különböző fajok, mint a különböző nyelvű turisták a kempingben, a számukra fontos jelzéseket más nyelveken is ismerik.
- GYERMEK:** Egy kicsit összezavarodtam. Mit is je lent akkor, hogy „gondolkodom”? Hogy mielőtt tennék valamit, töröm a fejem? Hogy okosabb vagyok, mint az állatok? Hogy olyanokat találunk ki, ami azelőtt nem volt, vagyis fantáziálunk?
- FILOZÓFUS:** Rendet teremtünk összegyűjtött ismereteink között fogalmaink segítségével. Más szóval: értelmezzük őket. Tagoljuk ismereteinket, kategóriákba soroljuk őket, hogy behelyezzük egy rendszerbe, amely a legnagyobb rendszerhez, az Egészhez kapcsolódik. Elemzünk, összegezünk, s ha a bölcsesség is jellemző ránk, sosem feledkezünk meg az Egészről.
- GYERMEK:** Akkor gondolkodunk jól, ha megtaláljuk a jó megoldást? Megtaláló és kitaláló gondolkodás
- PSZICHOLÓGUS:** A konvergens gondolkodást ez jellemzi, a divergens viszont alkotó jellegű, többfajta jó megoldást ismer, eltér a sémáktól.
- KÖLTŐ:** Képes másképpen látni dolgokat.
- FILOZÓFUS:** Könnyen kapcsol, könnyen alakít és fogalmaz át, rögtönöz, érzékeny a problémák iránt, belelátja a részekbe az egészet.
- GYERMEK:** Egy gyerek is képes erre?
- BIOLÓGUS:** Hogyne! Amíg el nem rontják.
- PSZICHOLÓGUS:** A tagolás, összevonás, csoportosítás, vagyis az ismeret rendezésre való törekvés – öntudatlanul alkalmazva – már kisgyerekkorban megjelenik a beszédtanulás közben. Így aztán az emberi tudat tanulás eredménye is, és természetesen eszköze, lehetősége is a tanulásnak.

7. Idomítás és tanulás

- GYERMEK:** Kérem szépen, térjünk vissza még egy kicsit az állatokhoz. Ha nem értelmeseek, akkor hogyan tanulnak?
- BIOLÓGUS:** Az emberi tanulás nagyon hasonlít az állatokéhoz.
- TEOLÓGUS:** Ugyan már, az állatot idomítják.
- GYERMEK:** Minket is, ha nem hallgatunk a szép szóra.
- LÁNY:** Még gyakran az iskolában is.
- KÖLTŐ:** Még felnőtt társadalomban is. Az állam is idomítja alattvalóit.
- BIOLÓGUS:** Az emberi tanulásnak is vannak úgynevezett mechanikus – nem tudatos – tényezői. Ilyen az imprinting (az idegszövet megőrző funkciója), a kondicionálás (a reflexnek előtörténete van: aki egyszer megégette magát, az kerüli a tüzet), az ingergeneralizáció, vagyis az általánosítás...

- MARI NÉNI: Ha a kisgyerek megijed a kutyától, kerül a nyulat s a tyúkot is.
- BIOLÓGUS: Úgy van! Aztán van még a megerősítés és a gyakoriság.
- PSZICHOLÓGUS: Az embernél ehhez még hozzájönnek a következők: a tanulással kapcsolatos beállítódás...
- LÁNY: Az, hogy szeretünk-e tanulni vagy sem?
- PSZICHOLÓGUS: Ilyesmi. Aztán a belátás, az azonosulás, a hozzárendelés...
- LAJOS: Ez mi? Hozzárendelünk a lurkóhoz egy korrepetitort?
- PSZICHOLÓGUS: Nem! Kiegészítjük azt, ami hiányos.
- FILOZÓFUS: Vagyis jelentésre törekszünk.
- PSZICHOLÓGUS: Igen, a szétszórva lévő dolgok rendszerré szervezésére. Továbbá az emberi tanulás kifejezés is.
- LÁNY: Hiába tudom a választ, ha nem tudom kifejezni magam.
- PSZICHOLÓGUS: És igen fontos jellemzője az emberi tanulásnak az én-bevontság is.
- LÁNY: Hogy be legyek vonva a dologba, hogy érdekeljen?
- PSZICHOLÓGUS: Pontosan!
- WARAMUNGA: Mi, waramungák mindenbe bele vagyunk vonva.
- LÁNY: Mi nem! Most már kezdem érteni. Ezért tudtam én két évvel ezelőtt ötször annyit a filmsztárokról, mint a történelemből?
- SZOCIOLÓGUS: És ez bizony nemigen magyarázható az állati tanulásban is kimutatható feltételes reflexekkel és megerősítéssel.
- LAJOS: Végül is miben különbözik egymástól az emberi és az állati tudás?
- FILOZÓFUS: Azt hiszem, az ilyen esetekben nincs „végül is”. Én még – *Polányi Mihályra* hivatkozva – azt tenném hozzá, hogy a figyelmet fókuszba gyűjtő fókuszált tudást a részlemeket érthető egészévé összefogó háttér-tudás egészíti ki.
- KÖLTŐ: Ez pedig teljességgel szavakba nem foglalható...
- ÖREG: Mert ez a hallgatag dimenzió.
- FILOZÓFUS: Többet tudunk, mint amit el tudunk mondani.
- KÖLTŐ: Erről szól *Babits Zoltár férfighangra* című művében: „Mert mint látásodból kinőtt szemed, homlokod, úgy nagyobb részed énedből”.

8. Szaktudás és bölcsesség

- ÖREG: Az állat kitűnő szakember, az ember pedig értelmével átvilágítja létezését. Látja a fától az erdőt. Az emberi tudás megismerés, ami nem más, mint figyelem, értelem, kutatás, szorgalom, fegyelem, éles ész, bírálat, mérlegelés, világosság, meggondoltság, belátás, bölcsesség és fény.
- KÖLTŐ: Fény, mint megvilágosodás?
- FILOZÓFUS: Bizonyos értelemben igen. A gondolkodás, ahogy *R. Steiner* mondja, önmagam és a világ egységbe foglalása, önmagam mint individuum meghatározása.
- ÖREG: Amihez képest a szaktudás rávilágítás egy sötét foltra, vagyis a sötét egyik sötét foltjára. A tudás tehát univerzális tájékozódás eredménye. A mindent tudás akarásának eredménye.
- TEOLÓGUS: A bölcsesség korlátainkra is rávilágít, és élesen megkülönböztet minket Istentől.
- ÖREG: És az ember meghökkenve veszi észre a hasonlóságot is.
- TEOLÓGUS: Okosság és bölcsesség nélkül jóság sincsen.

- LAJOS: Pedig a nagyokosok a nagy gonoszok.
 ÖREG: A nagyokosok kis okoskodók, a bölcsek realisták.
 TEOLÓGUS: A Szentlélek eljövetele – így fogalmazta meg egy keresztény gondolkodó – az értelem megváltása. Az értelem ellen lázadó és a szívükre mutogató régi és mai szekták a megvilágosodott értelmet tagadják.
 KÖLTŐ: Igaz! Vegyük például a nagy zeneköltőt, *J. S. Bachot*. Az ő gondolkodása, bölcsessége, átvilágítása átélhető realitással ajándékozza meg befogadóját. Ha kinyilunk érintésére, létünk egésze megrezdül, s úgy érezzük – szívünkkel és elménkkel egyszerre –, hogy nevünkön neveztek minket.
 LAJOS: Hallgatom a zenét, s azt hallom, Lajos, te vagy a Lajos?
 ÖREG: Azt, hogy Lajos, íme, te vagy az ember.
 LAJOS: Az anyját! Azt nem mondja, hogy Lajos, te is vagy olyan filozófus, mint a Platon?
 FILOZÓFUS: Majdnem! Azt mondhatjuk, hogy minden ember gondolkodó, vagyis filozófus.
 KÖLTŐ: Van egy aranyfedezet, s mi vagyunk hozzá a különféle pénzek.
 LAJOS: Szóval arra akar kilyukadni doktor Filó meg maga, Öreg, hogy ha lyukas garas vagyunk is, nem csökken értékünk, mert le vagyunk, vagyis fel vagyunk fedezve?

9. Szív és ész

- GYERMEK: Azt tetszett az előbb mondani, hogy „szívünkkel és elménkkel egyszerre”. Ez azt jelenti, hogy nemcsak eszünkkel, hanem a szívünkkel is gondolkodunk?
 KÖLTŐ: *József Attila szerint ezt:*
**A dolgos test s az alkotó szellem,
 Mondd, hogy törhetne egymás ellen?
 Az elme, ha megért, megbékül,
 de nem nyughatik a szív nélkül.
 S az indulat múltó görcsökbe vész,
 ha föl nem oldja eleve az ész. (Alkalmi vers a szocializmus állásáról)**
 PSZICHOLÓGUS: Az irracionális a racionálissal összekötve (ha jobban tetszik megfékezve, mozgatva, vezetve) alkotó erő.
 ÖREG: A racionalizmus, vagyis az ész izmusa, a be nem olvasztott, a szívünkbe nem zárt értelem bossúja.
 KÖLTŐ: Létgépesítés.
 WARAMUNGA: Próbálnám csak a bumerángot az eszemmel irányítani, jól kinevetne!
 TEOLÓGUS: Az észelvőség ugyanis nem megismerési módszer, hanem a nagyokos világalumánának elméleti alapja.
 FILOZÓFUS: Amikor a tudomány a maga valóságának kizárólagosan az itt és most fennálló világot tekinti. Ebből lesz a biologizmus, a pszichologizmus, a szociologizmus. Ezek mind a racionalizmus szakosodásai. Amikor a tudomány kikapcsolja a tudatot.
 SZOCIOLÓGUS: És az ész-rendszer így válhat rokonává az okkultizmusnak és a babonának.
 MARI NÉNI: Ha jól értem, a nagyokosság még a tetteket is akadályozza.
 KÖLTŐ: Hasonlít a tökéletes bizonyosságra törő féltékeny szerelmesre. A megismerés titkait akarja tühegyre tűzni.

- GYERMEK: Ebbe a titok belehal.
- LÁNY: És mi is, akik titkok vagyunk.
- LAJOS: Azt nem értem, hogyan lehetek én bölcs, amikor egy csomó dologról csak homályos sejtéseim vannak, amikről aztán kiderül, hogy butaság volt.
- KÖLTŐ: Vagyis nem vagyunk más, mint egy rakás előítélet.
- FILOZÓFUS: Előzetes ítéletekkel vagyok tele, amelyeket a legjobb – de mindig csak töredékes – tudásommal alkottam, s amelyeket állandóan korrigálok, mert bölcs vagyok. A félművelt, a nagyokos szentté avatja előzetes ítéleteit.
- LAJOS: Ha már szóba került a nagyokos, mi van a kisokossal, a gyagyással?

10. Kiegészülő fogyatékosok

- LÁNY: Hallottuk, hogy a fogyatékos test kiegészülhet az ép értelemmel és személyiséggel. Mi a helyzet egy elme fogyatékosokkal?
- PSZICHOLÓGUS: A maga nemében ő is egész.
- LAJOS: Csak jóval kisebb egész, mint a normális egészek, ugye?
- PSZICHOLÓGUS: *T. Szasz* szerint az elmebetegség fogalma a boszorkányfogalom mai megfelelője. Úgy véli, hasonló társadalmi szükséglet hívta elő mindkettőt: a bűnbak-keresés.
- SZOCIOLÓGUS: A fejlett országokban az összes beteg egynegyede pszichés beteg, de többségük nem elmebeteg, hanem depressziós, szorongó, pánikos, kényszerese, pszichés eredetű testi panaszok, alvás és evészavar.
- FILOZÓFUS: A testlélekben a lélek kettős arculatú, mondhatnám kétféle lélek: psziché és pneuma.
- PSZICHOLÓGUS: Már a psziché is jóval több, mint értelem. Egy elme fogyatékosnak vannak érzései, érzelmei, tud adni, kapni, szeretni, és ő is egyedi, ő is titok.
- TEOLÓGUS: És benne is van valami a tökéletesből, az isteniből, még akkor is, ha eből mi alig látunk is valamit. Az ő létének is van értelme akkor is, ha az ő értelme fogyatékos. Különben is mindannyiunk értelme fogyatékos. És ezt sok értelmes ember tudja is magáról.

11. Tudás, nemtudás, kérdés

- ÖREG: És a bölcs még azt is tudja, hogy ha bővülő tudása egy tudáskör, akkor annak a növekvő kerülete lesz bővülő nem tudása. Minél többet tudok, annál több kérdésem lesz, annál többet kell javítanom rajta.
- KÖLTŐ: Annál inkább retteghetek, hogy rosszul tudtam.
- FILOZÓFUS: Ha az egészszről tudok valami lényegeset, akkor nem kell rettegnem attól, hogy a részleteket mégsem tudtam jól. Ha a bölcsesség az anyanyelvem, nem kell félnem, hogy a többi nyelvet nem beszélem tökéletesen.

12. Nyelv, gondolat, kifejezés

- LAJOS: Egyáltalán mi a nyelv? Egy eszköz, amivel kinyomtatom a gondolataimat?
- LÁNY: Azzal fejezem ki a gondolataimat.
- ÖREG: Egyszerre gondolat és kifejezés.
- LAJOS: Nem inkább hangok és szavak?
- PSZICHOLÓGUS: Szó esett már a szimbolikus észlelésről: egy almát nézek és egy alakot látok, a téglalap pedig egy házra emlékeztet. Mi történik ilyenkor?

- A külvilág és önmagam közé felépíték egy mesterséges világot, a nyelvet, és ennek segítségével rendezem a rám zúduló ingereket és benyomásokat.
- LAJOS:** De hogyan lesz a hangból nyelv? Miért nem beszél nyelvet a csimpánz?
- PSZICHOLOGUS:** A hangok változatos sokaságának (ezt már a pici gyerek is felfedezi) és a szimbolikus észlelésvilágnak az érintkezéséből születik a nyelv. A néma világ szinkronizálódik.
- KÖLTŐ:** A megszólaló világ pedig a megszólaltatót arra ingerli, hogy minden tapasztalatot megnevezzen.
- SZOCIOLOGUS:** És ehhez elég két kisgyerek, meg az őket körülvevő világ. Egy csaknem süket öregasszony házában nevelkedő, nagyon elhanyagolt dán ikerpár öt éves korukra kialakított egy mindenki más számára érthetetlen magánnyelvet.
- GYERMEK:** Azt tessék nekem megmondani, hogy lehet az, hogy egy kisgyerek, aki még igazán nem tud gondolkodni, nem tudja az anyanyelvét sem, mégis olyan hamar és könnyen megtanulja?
- LAJOS:** Utánozza a felnőtteket. Szórol szóra.
- PSZICHOLOGUS:** A gyerek, mint az igazi jó utánzó, nem részleteket, hanem az egészet figyeli meg. A felnőtt figyelme célbavevő, a gyereké befogadó.
- KÖLTŐ:** És nem is annyira arra figyel, hogy mit mond anyuka, hanem arra, hogy mit akar mondani.
- MARI NÉNI:** Ez igaz, és megfigyelték, hogy a gyerek sokkal tovább tud farkasszemet nézni, mint a felnőtt?
- LÁNY:** De hogy tanuljuk meg a nyelvtant pici gyermekkorunkban? Mondjuk a „ból-ből”-t?
- KÖLTŐ:** Pontosabban a különböző „ból-ből”-öket: kimegy a szobából; ez fából van; szeretetből adja; múlt századból való.
- PSZICHOLOGUS:** Megérti az összefüggésből.
- ÖREG:** Elkapja az ősjelentést. Meg tudják mondani, mit jelent az „igen”, a „nem”, a „kezdet”?
- LÁNY:** Tanultunk a beszédcentrumról...
- FILOZÓFUS:** Több kollégám szerint, és ha jól tudom, néhány pszichológus is, így például *G. Kühlenwind* azt vallja, a beszédcentrum a beszéd hatására jön létre, tehát a tudati jelenség formálja az agyat.
- SZOCIOLOGUS:** Az emberek közé már túl későn kerülő farkasgyerekek is ezt bizonyítják.
- MARI NÉNI:** A kisgyerek érzésből beszél.
- PSZICHOLOGUS:** Érzés és gondolkodás sokáig nem válik el.
- WARAMUNGA:** Az égbolt, a fa, a mező és a mama érezhető szavak, a géppisztoly, a sebességváltó, a fajsúly és a faxkészülék ember csinálta szavak.
- GYERMEK:** Milyen nyelven gondolkodik az a barátom, akinek apukájától magyarul, anyukájától németül tanult, és egyformán beszél mindkét nyelvet? és a nyelvtudós milyen gondolkodással hasonlít össze két nyelvet?
- LÁNY:** Nyelvfelettivel!
- ÖREG:** Nyelvfelettivel!
- PSZICHOLOGUS:** Ez sincs kizárva. Köreinkben is komoly vita tárgya ez. Még arra sincs egyértelmű magyarázat, hogy a két nyelven egyformán beszélő kisgyerek 3-4 éves koráig nem tud fordítani egyik nyelvről a másikra.

- FILOZÓFUS: Ezt azzal magyarázza több kollégám, hogy az én, vagyis az emberi szellem gondolkodik, és nem az agy.
- LÁNY: Nem mondhatjuk, hogy a nyelv maga a gondolkodás?
- FILOZÓFUS: Feltétele és következménye. Álmodni sem tudunk nyelv nélkül, s ez hatalmunk legfontosabb eszköze. Amikor almából kört csinálunk, elvonatkoztatunk, de miből lesz a kígyófarkú tűzokádó, akit hároméves korában talált ki kisöcsém?
- PSZICHOLOGUS: Összekombinált valóság-elemekből. A képzelőerő segítségével elhagyhatjuk a téridőnek azt a pontját, amelyen éppen fantáziálunk.
- LAJOS: Nem kerget kétségbeesésbe egy filozófust a fantáziálás?
- KÖLTŐ: dadogó gondolat, szárnyaló fantázia?
- FILOZÓFUS: Nem, hiszen az embernek cselekednie kell mielőtt még tudományos ismerettel rendelkezne. Másrészt szellemi aktivitásuk meghaladja jelen kifejezési eszközeinket. Például a metafizikai valóságról csupán hasonlatokkal beszélhetünk, fogalmi nyelven a fogalom felettiről.
- KÖLTŐ: Másképpen írok, mint ahogy beszélek, másképp beszélek, mint ahogy gondolkodom, másképpen gondolkodom, mint ahogy gondolkodnom kellene.
- MARI NÉNI: De hiszen ez rettenetes!
- LAJOS: Ezért mondják, hogy hallgatni arany.
- KÖLTŐ: Lehet kukán is hallgatni, feladva mindent hallgatni, de lehet a hallgatás hosszas válogatás a szavak között, vagyis gondolkodás.

13. Kimondás és hallgatás

- LÁNY: Ezt már én is átéltem. Ha köztünk marad, elmesélem. A hallgatás, vagyis a gondolkodás két szereplője: a fiú és én.
- ÉN: Meg sem szólaltunk, pedig fontos dolgokat akartunk mondani, nem?**
- A fiú: De igen! Nagyon fontos dolgokat!**
- ÉN: Gondolkozzunk!**
- A fiú: Én gondolkozom, egyfolytában.**
- ÉN: Ej, hát akkor mondd, mit gondolsz!**
- A fiú: Azt nem tudom mondani.**
- ÉN: Miért ne tudnád?**
- A fiú: Mert nem szavakat gondolok.**
- ÉN: Az a baj, hogy én se. Jó, gondolkozzunk tovább mind a ketten!**
- A fiú: Igen. Ez olyasféle, mint egy beszélgetés.**
- ÉN: Nem tudom, nem jobb-e. (Ottlik Géza: Valencia-rejtély)**
- WARAMUNGA: Azért van a varázsló, hogy kimondja a szavakat, amelyek bennem megszólalnak.
- TEOLÓGUS: Mindenkiiben megszólalnak.
- LAJOS: Ezek szerint lehet szavak nélkül gondolkodni?
- FILOZÓFUS: Ki nem mondott szavakkal mindenképpen.
- KÖLTŐ: És van egy olyan határvidék, amelyen érzés és gondolkodás egymásba hatol. Ilyen a megsejtés, a rádöbbenés és a belső megvilágosodás.
- ÖREG: Ha csendet tudunk varázsolni magunkban, mint a varázsló.
- LÁNY: Ez lenne a bölcs?

14. Elemzés és egységben látás

- ÖREG: A bölcs az az ember, aki egyszerre tartja számon, s egyenlő erővel éli meg mindazt, amit tud és amit nem tud a világról. A bölcs szíve teljes egységben ragadja meg a világot.
- FILOZÓFUS:
TEOLÓGUS: Értelme pedig mindenkor kész a legérzékenyebb, legaprólékosabb elemzésre. De ez csak akkor eredményes, ha szíve és értelme szétválaszthatatlanul összefonódnak.
- ÖREG: A bölcs mindent lényre egészével mérlegel. A semminél egy kicsivel többet tudok arról, ami a mindennél egy kicsivel kevesebbet.
- LAJOS: Akkor az örült nem más, mint az az ipse, aki mindenét elvesztette az eszén kívül!
- KÖLTŐ: *Verseghy Ferenc* így látja:
**Nézd a búzakalászt,
büszkén emelődik az égnek,
Míg üres, és ha megért, földre konyítja fejét.
Kérkedik éretlen kincsével az iskolagyermek.
Míg a teljes eszű bölcs megalázza magát. (Az igazi bölcs)**

Felhasznált művek:

- ALLPORT, Gordon W.: A személyiség alakulása. Bp. Gondolat, 1980.
- BÁNKI M. Csaba: Életünk és az agy. Bp. Biográf 1995
- BOLBERITZ Pál: Isten, ember, vallás. Bp. Ecclesia, 1981.
- CSÁNYI Vilmos: Gondolkodás, gondolkodás szimbólumokban. = „Jelbeszéd az életünk” A szimbolizáció története és kutatásának módszerei (Szerk: Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor) Bp. Osiris-Századvég, 1995.
- „Jelbeszéd az életünk” A szimbolizáció története és kutatásának módszerei. Szerk. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor. Bp. 1995. Osiris—Századvég.
- Jelbeszéd az életünk 2. Szerk. Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor. Bp. Osiris 2002.
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Rejtjelek. Bp. Szorobán K., 1993.
- KIRÁLY Jenő: Frivol múzsa. Bp. Nemzeti Könyvkiadó, 1993.
- KÜHLENWIND, Georg.: Normálistól az egészségesig. Bp. Török S. Alapítvány, 1991.
- MIKLÓS Pál: A sárkány szeme. Bp. 1973.
- NAGY Endre: A dialógus mint várakozás. = Pannonhalmi Szemle, 1994. 3. sz.
- NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
- PÁLHEGYI Ferenc: Személyiség-lélektani kalauz. Bp. Tankönyvkiadó, 1981.
- PIAGET, Jean.: Az értelem pszichológiája. Bp. Gondolat, 1993.
- PLÉH Csaba: A konstrukcionizmus és a pszichológia. = Iskolakultúra, 1999. 6-7. sz.
- PLÉH Csaba: A szimbólumfeldolgozó gondolkodásmód és a szimbólumfogalom változatai/ változásai. = „Jelbeszéd az életünk” (Szerk. Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor) Bp. Osiris-Századvég, 1995.
- POLÁNYI Mihály: Személyes tudás I-II. Bp. Atlantisz K., 1994.
- RANSCHBURG Ágnes: A preventív modellkialakítás pszichoszociális szempontjai. = Budapesti Nevelő, 1995. 1.sz.
- SALAMON Jenő: A megismerő tevékenység fejlődéslélektana. Bp. 1994.
- SHEELER, Max.: Az ember helye a kozmoszban. Bp. Osiris – Gond, 1995.
- STEINER, Rudolf.: A szabadság filozófiája. Bp. Édesvíz KFT, é.n.

SZASZ Thomas.: The manufacture of madness. New York, Harper and Row, 1980.

VEKERDY Tamás – BOSNYÁK Sándor: A megszűnt értékek helyére új értékeknek kell kerülniük. = Forrás, 1988. 2. sz.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Gyógyítható-e a tájékozatlanság, a rossz memória, a butaság, a gyengeelméjűség?
- 2/ Nem kell-e félni attól, hogy a gondolkodás következtében pusztulnak agysejtjeink?
- 3/ Meddig terjed ki énünk? (Beletartozik-e például nyálunk, ruhánk, szitkozódásunk, a bemagolt vers?)
- 4/ Gyűjtsünk össze minél többet abból, amit nem tudunk, s állapítsuk meg róluk, melyikhez hogyan viszonyulunk, melyik nem-tudásunk milyen hatással van közérzetünkre!
- 5/ Mérjük fel, mit tudunk, például a tapírról, az úrhajóról, a demokráciáról és a Szentháromságról. Vizsgáljuk meg, milyen forrásokból jutottunk hozzá ezekhez a tudásokhoz, valamint azt is, hogy milyen mélységűek ezek a tudások?
- 6/ *Descartes* „Gondolkodom, tehát vagyok” kijelentése az észre egyszerűsíti le a többdimenziós embert. Hogyan lehetne ezt a kijelentést módosítani? Hogyan függ össze a megismerés és az akarás?
- 7/ Azt mondja *Hamvas Béla*, hogy az értelem tudása a legveszedelmesebb alvás, mert csak a tudás mennyiségét növeli, nem a minőségét. Mennyiben van igaza?
- 8/ Mit jelent *Piaget-nek* az a kijelentése, hogy „a logikai gondolkodás műveleti jellegű: a cselekvést annak belsővé tételével hosszabbítja meg”?
- 9/ Mi a különbség a műveletek hierarchiájában az egyenes vonalú, közvetlen kapcsolatokkal jellemezhető észlelő asszimiláció, valamint a szokás, a szenzomotoros intelligencia, az intuitív gondolkodás és a formális gondolkodás között?
- 10/ Hogyan kapcsolódnak össze a születő gondolkodás egyes lépcsőfokai a társadalmi együttműködés lépcsőfokaival?
- 11/ Miért mondja *Bánki M. Csaba*, hogy „Nehogy úgy képzeljük el az emberi agyat, amely elsősorban a világ objektív megismerését szolgálja, aminek igazából, tehát evolúciós értelemben nem is lenni biológiai értelme), hanem mindenekelőtt a túlélést”?
- 12/ Mit jellemez *Nevell* a következőkkel: A) a környezetnek megfelelően viselkedő egyetemes rendszer, B) gyorsan működik, C) alkalmazkodik a korábbiakhoz, D) tudást használ, E) hibás bementnél és a váratlan helyzetekben is képes működni, F) szimbólumokat alkalmaz, G) nyelvként írható le, H) öntudat jellemzi. 9) tanulékony, I) fejlődik, J) evolúciós eredetű. Az állati értelmet? Az emberi észlelést? Az emberi elmét? Az emberi intuíciót?
- 13/ Ha az intelligencia a környezet valamely összefüggő tényállásába vagy értékösszefüggésébe való hirtelen beelérés, lehet-e az állatot vagy két, három, négy, öt éves gyereket intelligensnek nevezni?
- 14/ Hogy értsük, hogy „A hibásan ejtő gyermeknek nem a szájával, hanem a fülével kell foglalkozni”?
- 15/ Sokan a felfedezést tartják a tudás alaptípusának, mennyire hasonlítanak az egyéb tudástípusok, az esztétikai, a vallási, a gyakorlati-mesterségbeli a felfedezésre?
- 16/ Olvassuk el *Ottlik Géza A Valencia-rejtély* c. művét, s próbáljuk meg eldönteni, hogy ki a legokosabb és ki a legbölcsebb Miklós, Anna és Cholnoky közül, s indokoljuk is meg!
- 17/ Sokat kell tudnunk vagy sokfélét? Vagy csak keveset, de azt nagyon? Inkább elmondani vagy megtenni kell tudnunk, amit tudunk?

- 18/ Utolérhetik-e a nők a férfiakat az okosságban? Vagy csak szaktudásban? Vagy inkább csak bölcsességben?
- 19/ Mihez kell több ész, a kőbaltához vagy a lézerágyúhoz? Okosabb-e az űrhajó-korszak embere a kőbaltás embernél?
- 20/ Okos ember-e a jó sakkozó, a jó üzletkötő, az ügyes betörő?
- 21/ Mi a butaság: a bűn? a szerencsétlenség? a betegség? a lelki szegénység? Kinőhető? Gyógyítható?
- 22/ Mi az oka annak, hogy vannak olyan szavaink (pl. becsület, boldogság, szeretet, szerelem), amelyekről már igazán nem lehet tudni, hogy mit takarnak?
- 23/ Lehet-e az eszes ember csökönyös, pesszimista, bizonytalan, gyerekes, gonosz, önző, korlátolt, kicsinyes? És a bölcs?
- 24/ Melyiket érezzük egyértelműbben, azt hogy értünk, vagy hogy nem értünk valamit? Miért?
- 25/ Mit jelent *Brachet*-nek az kijelentése, hogy „az élet formák teremtése”?
- 26/ Miért van 5000 nyelv?

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

V. Egyes szám első személy vagyunk (akarat, szellem, intuíció, lelkiismeret, individualitás, személyiség, identitás, jellem)

- LAJOS: Doktor Bió, kegyed milyen minőségben van itt?
BIOLÓGUS: Tekintve, hogy a bárka tartalma 99 százalékban állat, és minket is beleértve 100 százalékban élőlény, úgy gondolom, elsősorban mint biológus lehetek itt.
- FILOZÓFUS: Azt mondta, "elsősorban". És másodsorban?
BIOLÓGUS: Várjon csak! Mint biológus antropológus, illetve mint ennek a rétegnek egyik irányzatát képviselő kutató. Ám lehet, hogy másodsorban mint nő vagyok itt, negyedmagammal. Vagy talán mint európai?
- LAJOS: És ön, doktor Filó?
FILOZÓFUS: Ha egyedül lennék itt ember, akkor nyilván mint ember, ha ketten lennénk, férfi és nő, akkor én képviselném a férfiakat. Ha Waramunga úr népéből lennének itt tizenegyen, és én lennék egyedül európai, akkor ezt a földrészt és kultúrát képviselném.
- LAJOS: És ön, doktor Szoció?
SZOCIOLÓGUS: Az értelmiséget képviselem, azon belül is a humán értelmiséget, és egy szakmát. Másodsorban egy első generációs értelmiséget, hiszen szüleim munkások. Szóval egy meghatározott társadalmi helyzetet és pozíciót.
- LAJOS: És maga, Mari néni?
MARI NÉNI: Hát, lelkem, mi mást, mint a magamfajta falusi öregasszonyokat. Aztán meg, várjunk csak... A hölgyeknek vannak gyermekeik?
- BIOLÓGUS: Én még hajadon vagyok.
PSZICHOLÓGUS: Én meg a harmadik hónapban.
LÁNY: De hát akkor tizenhárman vagyunk!
PSZICHOLÓGUS: Bizonyos tekintetben igen, más tekintetben még nem.
SZOCIOLÓGUS: Egyes népek, mint a japánok is, már a fogantatás pillanatától önálló személynek tekintik az embert.
- FILOZÓFUS: Vagy legalábbis onnan számítják a később kialakuló személyiség kezdetét, pályáját.
- PSZICHOLÓGUS: Ez roppant nehéz kérdés. Ez a magzat számomra már „ő”, vagyis „te”, de ebben azért van valami megelőlegezés is.
- LÁNY: Mikor lesz a kicsi igazán egyes szám harmadik személy?

1. Én-magam és önmagam

- PSZICHOLÓGUS: Igazából csak akkor, amikor saját maga számára lesz egyes szám harmadik személy, amikor "én" lesz, amikor azonos lesz önmagával.
- KÖLTŐ: Ez szerintem egy életfogytiglan tartó folyamat. Futok magam után, s talán csak a halál pillanatában csípem el magam.
- FILOZÓFUS: És ehhez az is kell, hogy ne haljunk meg túl korán.
- LAJOS: Na most akkor már álljunk meg egy pillanatra! Én azt kezdtem firtatni, ki milyen minőségben van itt.
- MARI NÉNI: És kiderült, én vagyok itt az egyetlen nagymama.

- LAJOS: Eddig az derült ki, hogy itt mindenki másokat képvisel. Rendben, én is képviselem a lemezlakatosokat, a Fradi-drukkereket, a józsefvárosi srácokat, de legelőször is, már elnézést, saját magamat.
- PSZICHOLÓGUS: Ez borzasztóan fontos!
- FILOZÓFUS: Úgy bizony, ezt az állatok nem mondhatják el magukról. Mi igen, mert személyek vagyunk, egyedi ének.
- LAJOS: Egy pillanat, egy pillanat! Már vagyunk? Vagy csak leszünk? És mitől nem személy az én Hektor kutyám, aki vagy ami nem tévesztendő össze a többi kutyával, még több Hektorral sem.
- KÖLTŐ: Ráadásul a pszichológusok, főleg Freud után, még többféle énről is beszélnek. Már itt is szóba kerültek ezek.

2. A tudatalatti és az ösztön-én

- PSZICHOLÓGUS: És mondtuk, visszatérünk rá. Nos, itt az alkalom. *S. Freud* és sokan mások jogosan különböztetik meg az ösztön ént (id-nek is nevezik), a felettes ént (szuper-egonak is nevezik) és az ént (az egot). Van, aki rangsort állít fel közöttük. Magam is azok közé tartozom, akik ezt nem teszik. Az ösztön-én – *Kosztolányi* szellemes fordításában: ősvalami – velünk született. Ez tudattalan. Energiája a libido és az agresszió. Egyik fő jellegzetessége, hogy a feszültség azonnali megszüntetésére törekedik. Ez okoz örömet.
- TEOLÓGUS: Már akinek!
- PSZICHOLÓGUS: Ezt hogy érti?
- TEOLÓGUS: Vannak olyanok, akiknek elsősorban ez okoz örömet.
- PSZICHOLÓGUS: De doktor Teó, ez az ösztön-én nem valami alantas dimenzióknak, és több esetben a képzeletben is megtalálhatja a kielégülést.
- KÖLTŐ: Például versek olvasásával?
- PSZICHOLÓGUS: Miért ne? Szeretném megjegyezni, hogy mind a tudatalattiról, mind az ösztönök szerepéről és hatalmáról másfelé elképzelések is vannak, például *Jungé*. Az ő tudattalaja összetettebb, s fontos része a sosem tudatosítható kollektív (vagy kozmikus) tudattalan, amelynek tartalma az emberiség közös gondolkodását kifejező archetípusok, amelyek a mitológiában, vallásokban és álmokban jelennek meg.
- KÖLTŐ: Az archetípusok az élet modelljei, az ember sorsszimbólumai, az emberi fejlődés, állomásai. Mindig jelenlévő, örökké ismétlődő ősformák.
- WARAMUNGA: Legyen szíves megemlíteni néhány ilyen ősformát!
- KÖLTŐ: Egymásba kapaszkodó összülők, sárkány, ósanya, a gyermek, a bölcs öreg, a labirintus, férfi és női lélek.
- WARAMUNGA: Ezt a mesét mi is ismerjük, de a felettes én nekünk európaiul van.

3. Ellenőrzés és ideál

- LÁNY: Mit jelent az felettes én? Mi felett áll?
- LAJOS: Mi felettünk, kezicsókolom, a magunkfajta ösztönös prolik felett, a nagyokos. Ha az ösztön-én kielégülni merészel, lebarntít.
- PSZICHOLÓGUS: A felettes én is tudattalan, és ennek is többféle értelmezése van: példa, norma, lelkiismeret, büntudat, kultúra, apa, tanító, vallás, sors, védelmező, megmentő.

- LÁNY: Ez valami szellemi dimenzióknak?
- PSZICHOLÓGUS: Szülőatyja, Freud szerint nem. Energiáját őszintén az ősvilág, vagyis az ösztön-dimenzió szolgáltatja, és a nagyobb része tudattalan maradhat.
- TEOLÓGUS: Úgy is értelmezhető, hogy az éthosz legfelsőbb természetünk.
- PSZICHOLÓGUS: *Freud* szerint a szuperego túl erkölcsös.
- LAJOS: Ezt az undorító szuperhatalmat nem lehetne valahogy kioperálni belőlünk?
- PSZICHOLÓGUS: Kár lenne, hiszen említettem már, a felettes énnel többféle funkciója van, a rendőrtől a gondviselőig. Nemcsak tilt, hanem azt is jelzi, mi a jó.
- LAJOS: Ez lényegében ugyanaz, mert általában a jót tiltják, s az, amit jónak mondanak, általában unalmas és nehéz.

4. Én-háromság

- GYERMEK: A három közül melyik az igazi? Ha azt mondom, én, melyikre gondoljak?
- PSZICHOLÓGUS: Az egészséges énből ez a három én szoros kapcsolatban van, s ebben fő szerepet játszik az én (*Freud* egonak nevezi), amelynek feladata az ösztön-én és a felettes én kibékítése.
- KÖLTŐ: A bukott angyalok és a mennybéli angyalok között tolmácsol?
- PSZICHOLÓGUS: Mi ezt úgy mondjuk: be akarja építeni magába mindkettőt, vagyis erkölcsi szinten szeretné megvalósítani a vágyakat.
- LAJOS: Aha! Hogy jó is legyen nekem, s hogy közben jó is legyek. De ez nem megy! Egyébként bennem ez a három én így áll össze: egy szexőrült barom, egy szűzies nagynéni eldurvuló bunyóján egy ideges bérelszámoló bíraskodik.
- LÁNY: Ez lenne a szellemi a három közül?
- KÖLTŐ: Ezzel a három énnel az ember is szentháromság.
- TEOLÓGUS: Eléggé bizarr hasonlat. Főleg azért, mert ebből a "szentháromságból" az egyik az állati énből, a másik egy kétes eredetű cenzori hivatal.
- PSZICHOLÓGUS: A freudi elképzelésben az ego is elsősorban testi jelenség.
- SZOCIOLÓGUS: A freudi ego az én meglehetősen gyenge formája
- PSZICHOLÓGUS: Ismerünk olyan személyiség-modellt is, amelyben egészen más a tudatalatti értelmezése. *G. Kühlenwind* elképzelésében a tudatalatti kész terület: asszociációk, elterelések, félelmek, ábrándok, merev viselkedésformák, komplexusok, ösztön, érzelmek (nem egyéni, hanem privát, mert közölhetetlen). Ezek mind egoisztikus impulzusok. Ezzel szemben áll igazi énből, a tudatfölötti, amelynek tartalma nem kész: képesség, improvizáció, érzés, akarat (tisztán koncentrált gondolkodás).
- TEOLÓGUS: A magam részéről elfogadjuk a három- vagy akár négydimenziós ént. Kollégáim többsége azonban az ember olyan lénynek képzelet el, amelynek, vagyis akinek egyik leglényegesebb sajátossága énéssége, és az ettől elválaszthatatlan önössége.

5. Énésség és önösség

- ÖREG: Az én ad, az ego elvesz, csak élvezni és birtokolni akar, igen szeret pletykálni és szeret saját magában vájkálni.
- FILOZÓFUS: Javasolom, egyelőre válasszuk szét őket. Az énésség, ezzel nyilván egyetért doktor Teó is, ugyanis nem egocentrizmus, hanem azt jelenti, hogy mindenki világa központja. Ez nem egy önző én, ezért nem kell őt önző kutyának nevezni.

PSZICHOLÓGUS: Így igaz. Az ember már az időt és a teret is önmagára vonatkoztatva tapasztalja.
GYERMEK: Ez azt jelenti, hogy előttem van észak, hátam megett dél?
MARI NÉNI: Így bizony, gyermekem! Meg ilyen az "amikor én kicsi voltam" is.
FILOZÓFUS: Ezért aztán mindenki számára más az itt és most.

6. Az intuíció mint felismerés és kegyelem

LÁNY: Volt már szó az érzékelésről, az érzelmekről és az értelemről, valami azonban nekem még hiányzik. Szó volt arról is, hogy az értelem az érzelmmel van párban és ellentétben, de mi a párja és ellentéte az érzékelésnek.
FILOZÓFUS: A legföldhözragadtabb pszichikus alapfunkciónak nyilván a legemelkedettebb, a szellem.
PSZICHOLÓGUS: A szellem nem kifejezetten pszichikus alapfunkció?
KÖLTŐ: És az ihlet?
PSZICHOLÓGUS: Akkor már inkább az intuíció.
LÁNY: Az érzékelés arra vonatkozik, ami van, az érzelem, arra, hogy milyen az, ami volt, a megérté, hogy mi a neve, jelentése, annak, ami van, az intuíciónak pedig... Hogyan nevezhetnénk még, doktor Pszichó?
PSZICHOLÓGUS: Ötletnek, felismerésnek, megsejtésnek.
LÁNY: Akkor az intuíció a mi lehetne.
FILOZÓFUS: Vannak persze más, filozófiai elképzelések is az intuícióról. *R. Steiner* szerint például a tisztán szellemi tartalom tisztán szellemien történő átélése *Ranschburg Ágnes* szerint pedig az intuíció kollektív-kozmikus lehetőségtartomány egyedi megnyilvánulási tere.
TEOLÓGUS: Vagyis a kegyelem.

7. Egyes ember, néhány ember, minden ember

LÁNY: Doktor Filó azt mondta, hogy "egyedi". Ez azt jelenti, hogy mindenkinél máshogyan alakul?
FILOZÓFUS: Mert mindenki egyedi, egyszeri, megismételhetetlen.
BIOLÓGUS: Nemcsak személyiségében, hanem endokrin (vagyis belső elválasztási), anatómiai és idegi tényezők tekintetében is egyedi az ember.
GYERMEK: Tetőtől talpig.
FILOZÓFUS: Persze nemcsak egyedi, hanem az ember olyan, mint minden ember, olyan, mint néhány másik és végül olyan, mint senki más.
WARAMUNGA: Waramunga ember, Waramunga törzsből való ember, Waramunga beavatott, Waramunga Waramunga.
MARI NÉNI: Az énéesség akkor, ugye, nem az, hogy csak én és senki más?
TEOLÓGUS: Ez az önösség, ami az énéességben gyökerezik, de nem azonos vele.
BIOLÓGUS: Struktúráját tekintve az emberi én eléggé közel áll az állati ösztönhöz. Ha ez így van, nem tarthatjuk bűnösnek az embert azért, mert a maga centrumára vonatkoztat minden életmegnyilvánulást.
KÖLTŐ: Másfelől azt mondja: "a mindenséggel mérd magad!".
TEOLÓGUS: Kétségkívül akkor válik bűnössé ez a – be kell látnunk – természetes magatartás, ha az ember szembekerül végtelen rendeltetésével.
KÖLTŐ: Egyébként nem az állatok, hanem az emberek azok, akik mindegyre mögötte maradnak annak, amivé lenniük kellene.

- LÁNY: Mondhatjuk, hogy a személyiség örökölt és megszerzett pszichológiai tulajdonságok összessége?
- PSZICHOLÓGUS: Pontosabban: az ezekből alakuló pszichikus rendszerek dinamikus szerveződése az egyénen belül, amelyek az egyén órá jellemző viselkedését és gondolkodását alakítják. És ebben a tekintetben nemcsak a magzat, de még a csecsemő is csak potenciális személyiség. Még valami: egyetlen tulajdonságunk sem kizárólagosan örökölt.
- WARAMUNGA: Ezek szerint innen-onnan gyűjtögetjük össze magunkat? Akkor viszont Waramunga nem Waramunga, illetve Waramunga mindig más.

8. Változékonyság és állandóság

- PSZICHOLÓGUS: Még hozzá több tekintetben is. Személyi ségünk helyzetről helyzetre aktualizálódik, más-más pszichológiai mezővel alkot energiarendszert.
- LAJOS: Más vagyok, amikor a kocsmában veszek fel energiát, más amikor a gyerekeimtől?
- PSZICHOLÓGUS: Bizonyos mértékig igen. Adódhat, hogy az én szétesik, de döntőbb elem az önmagammal azonosság, a tartósság, a folyamatosság, mint a változékonyság. Például értelmi képességeink, temperamentumunk meglehetősen szilárdak.
- MARI NÉNI: És a szélkakas-emberek?
- PSZICHOLÓGUS: A tornyon is ugyanaz a szélkakas forog ide-oda.
- LAJOS: És akkor ki vagy mi az egyéniség?
- FILOZÓFUS: A személyiség abban a mértékben egyénített, amennyiben szándékait és akaratát a másokétól megkülönböztetni képes.
- GYERMEK: Ezért majomszokás az utánzás?

9. Utánzás és példakövetés

- PSZICHOLÓGUS: Nem egészen. A példakövetés például nem utánzás, hiszen ebben benne foglaltatik, hogy mit tennék én az ő helyében.
- TEOLÓGUS: A személyiség számomra az, aki uralkodni képes létének anyagi-tárgyi mozzanatain. Aki erre nem képes, nemigen különbözik attól a tárgytól, amelyet birtokol vagy imád.
- SZOCIOLÓGUS: A személyiség a mi számunkra elsősorban azoknak a hozzáértéseknek az összessége, amelyek beszéd- és cselekvőképessé tesznek minket, alkalmassá arra, hogy részt vehessünk a létegyeztetési folyamatban, úgy, hogy eközben azonosak maradjunk magunkkal.

10. A személyiség mint ok és okozat

- WARAMUNGA: Forogatom a csurungát, s belekapcsolódom az álomidőbe, de közben Waramunga maradok vagy még inkább azzá leszek, mert be vagyok avatva saját magamba is.
- FILOZÓFUS: Vagyis a személyes létező oka önmagának.
- LAJOS: Bocs, doktor Filó, de az én okozóim a kedves szüleim.
- PSZICHOLÓGUS: Testvérei vannak-e, Lajos?
- LAJOS: Nálunk ez még szokás volt, öten vagyunk.

- PSZICHOLÓGUS:** Nos, akkor nekik is okozóik szülei, mégsem cserélhetők fel magával, Lajos. Kell tehát másféle okozót is keresni, s ezt kétségen felül megtalálja önmagában.
- KÖLTŐ:** Nem fogalmazhatunk úgy: az vagyok, amit magamról mondani tudok?
- FILOZÓFUS:** De nem ám! Ugyanis az ember mindig több, mint amit önmagáról mondani tud! Ugyanakkor a személy az, aki bármelyik pillanatban önmaga felé tud emelkedni.
- LAJOS:** Aki azt mondja: "De hülye vagy, Lajos! Hát nem benned van az okod!"
- SZOCIOLÓGUS:** Ahhoz, hogy személyek legyünk, tükörre, vagyis elismerésre is szükségünk van. Gondolom, erről még sok szó esik.

11. Azonosságaink

- KÖLTŐ:** Az irodalom arról tanúskodik, hogy sok ember úgy él, hogy nem tart igényt a személyiségre, névtelenül, mint egynémely *Dosztojevszkij*-hős.
- FILOZÓFUS:** Ezek a "tulajdonság nélküli emberek" inkább szabadulni akarnak attól, amibe bele vannak ágyazva, ami terhes számukra, mert kötelezettségekkel jár. Ugyanis saját énünk is tárgya énünknek. Ez persze egy csomó kellemetlenséggel jár.
- SZOCIOLÓGUS:** Nem beszélve élettörténetünkről, ezt is cipeljük, ezt is fel kell dolgozunk.
- PSZICHOLÓGUS:** Többféle szinten vagyunk azonosak önmagunkkal. *I. Kon* szerint pszichofizikailag, társadalmilag (helyünk van a társadalomban), egzisztenciálisan (cselekedeteinkkel), kategorikusan (képünk van önmagunkról) és élményszerűen (átéljük magunkat).

12. Személy és szellem

- LÁNY:** Melyik a legfontosabb azonosságunk?
- FILOZÓFUS:** Szellemünk. De nem önmagában. Igaza van *C. G. Jung*nak, hogy a szellem ösztön nélkül üres forma lenne. A szellem nem az ösztönnel, hanem az ösztönösséggel áll szemben. A szellemi is megjelenthethet mint az ösztön a pszichében.
- LÁNY:** Amikor szellemről beszél a tudásra vagy a lélekre gondol doktor Filó?
- FILOZÓFUS:** Egyikre sem!
- LAJOS:** És minek az ellentéte a szellem, ha nem az ösztönnek?
- WARAMUNGA:** Semminek és mindennek, mert középben van. És álmunkban kilép a testünkből.
- ÖREG:** Nem a test és a lélek, nem az agy és a lélek ellentétei egymásnak, hanem a szellem és az élet.
- LAJOS:** Akkor ebből, köszönöm, nem kérek!
- FILOZÓFUS:** Várjon egy kicsit, ebben van valami igazság, hiszen az állat bele van gabalyodva organikus állapotainak megfelelő valóságba, az ember képes környezetével szemben távolságot tartani.

13. Szellem és öntudat

- PSZICHOLÓGUS:** Nem az öntudatról beszél?
- FILOZÓFUS:** Így is nevezhetjük, csak szögezzük le, hogy az állatnak lehet tudata, de nem lehet öntudata.

- BIOLÓGUS: Arra gondol, hogy a pók számára más az, amit lát, és más az, amit tapintással érzékel, s ezzel szemben az ember képes az összes érzéki adat összefogására?
- FILOZÓFUS: Ennél többre. Arra például, hogy az ösztöntörekvések kielégületlenségének mértéke mindig túllépi a kielégítés mértékét.
- LAJOS: Arra, hogy az embernek soha semmi sem elég, soha semmi sem jó?
- FILOZÓFUS: Pontosan. És arra, hogy A világ számtalan dolgának lényegét egyedi példányon keresztül ragadjuk meg, az így nyert tudás mégis végtelen általánosságban érvényes minden lehetséges dologra, melynek ilyen a lényege.
- ÖREG: Tudniillik az ember az Abszolútumra nyíló ablak.
- KÖLTŐ: Már esett róla szó ismét visszatérek rá: az emberi szellemnek az is lényegi vonása, hogy képes a világ valóságjellegének kísérletképpen felfüggesztésére, nemet mondani a valóságra.
- ÖREG: A nemet mondó szellem az élet aszkétája.
- SZOCIOLÓGUS: Számomra, ha már az emberi szellemről beszélünk, az ember sokkal inkább az örök Faust, aki transzcendálja, vagyis átlépi, túlhaladja az őt körülvevő valóságot és önnön saját valóságát.
- LÁNY: Hogy függ össze az emberi szellem a szellemi világgal, istennel?

14. Szellem és felettes én

- FILOZÓFUS: Erről többféle elképzelés alakult ki. Tekinthető az emberi szellem a világszellem részének, önálló egységnek, az anyagi világ vagy az ösztön tagadásának.
- PSZICHOLOGUS: Nem tenné jól a szellem, ha mindenestül elfojtaná az ösztöntörekvést, akkor nem különbözne a freudi felettes éntől.
- FILOZÓFUS: *M. Scheeler* szerint a szellem csalétekként állítja az eszméket az ösztöntörekvések elé, úgy koordinálja az ösztönöket, hogy azok a szellem által tételezett akarati tervet valósítsák meg. Ő is azok közé tartozik, akik – szemben a teista gondolkodással, amely a szellemet a kiindulópontba teszi – a sanyarú lét, a szellemtelen világ, a véges lét átszellemitéséről beszél.
- KÖLTŐ: *K. Jaspers* szerint a szellem szubjektuma a fantázia, mely jelentéseket teremt.
- FILOZÓFUS: Hasonlóképpen látja *Aquinói Szent Tamás*, aki szerint a szellemi lélek az ember lényegi alkotója, a test formája.
- TEOLÓGUS: Mondjuk azért ki végre, hogy a személy azon túl, hogy szubjektumunk önbirtoklása, az ember szellemi voltát is jelenti, ez pedig azt, hogy rá van utalva az egész létre, beleértve Istent is.
- WARAMUNGA: Mi úgy köszöntjük egymást: felismerem benned az álomidő szellemét. Én, Waramunga törekeny tojás vagyok, vigyáznom kell, hogy ne üljön rám a világ, de arra is vigyáznom kell, ne guruljak ki a világból.
- TEOLÓGUS: A mai világ, különösen a fogyasztói társadalom azzal fenyegeti az embert, hogy a benne lévő egyén kiszorítja belőle a személyt.
- LÁNY: Az egyéniség a személyt?
- TEOLÓGUS: Nem, hanem a különbözni szerető énünk, az újdonsághoz, a divathoz kapcsolódó énünk, a specialista énünk, akit nem érdekel a másféle megközelítés, vagyis az elmorzsolódó énünk.

15. Hasonulás és én-azonosság

- FILOZÓFUS: Kétségtől veszélyben van azonosságunk, erre utalt nagyon szellemesen Waramunga úr is. Az azonosság sokakban kimerül abban, hogy megfelelnek a társadalmi normáknak, pedig legalább ennyire fontos megismételhetetlenül egyedinek lenni.
- SZOCIOLÓGUS: Vannak olyan társadalmi rendszerek, amelyek nem kedveznek a személyiségnek, az egyéniségnek és az identitásnak, és amelyek megvonják tőlünk a felelősségvállalás lehetőségét és jogát, amelyek, mint *A. Huxley Szép új világában*, kockázatmentessé teszik életünket szerepünk és pozíciónk kijelölésével. Ezzel azt is akarom mondani, hogy a pszichikus azonosságot meghatározza a szociológiai azonosság.
- PSZICHOLÓGUS: Ez szociologizmus. Szerintünk kölcsönösen meghatározzák egymást.
- BIOLÓGUS: Ez meg szociálpszichologizmus! Az egyén élettörténete a törzsféjlődés történéseinek felidézése. Az én alapja az ösztön, ami, persze tudom, biológizmus.
- FILOZÓFUS: Akkor már ezerszer inkább *Junggal* értek egyet, aki szerint a fajfejlődés során bevészódott és örökölt szimbólumrendszerből hívja elő az egyén – figyelik: “hívja elő”, nem “hívódik” – a létezés és életfolyamatát. A lélek az ő rendszerében közvetítő a testi és a szellemi valóság között, biológiai szinten pedig az idegrendszer magasabbrendű működése.
- TEOLÓGUS: Hát ez még jócskán biopszichologizmus. Az én egy filozófus számára elsősorban szellemi szféra.
- WARAMUNGA: Számunkra is. Olyannyira, hogy nálunk a személynevek tabuk, vagyis nem szabad őket kimondani.
- LAJOS: De hát akkor, maga, Waramu..., vagyis bocsánat, szóval akkor, hogy szólítsuk?
- WARAMUNGA: Így. Ez a nevem erre való. És ettől én még én vagyok. Sőt igazából ettől vagyok az, mert van egy titkos igazi nevem.

16. Szerepeink, járulékaink

- FILOZÓFUS: Ismét csak kilyukadtunk az individualitásnál.
- KÖLTŐ: Szabad átmenni abszurdba?
- MARI NÉNI: Azt akarja mondani, hogy maga sem költő, hanem valami egészen más?
- KÖLTŐ: Cifrábbat. Figyeljenek csak, *Örkényt* idézem:
- **Ki vagy, te hosszúhajú, sudár, szép, fiatal lány?**
 - **Az én teljes nevem Vorazlicki Nóra Annamária Olga, de csak úgy becéznek: Kuksi. És a bácsi kicsoda?**
 - **Az én nevem is Vorazlicki Nóra Annamária Olga, és engemet is Kuksinak szoktak becézni.**
 - **Érdekes. De hiszen a bácsi öreg, kopasz és a jobb szeme egészen fenn van akadva**
 - **Én ezt nem egészen értem.**
 - **Tanuld meg, Kuksi, hogy nincs két egyforma Vorazlicki Klára Nóra Annamária Olga a világon.**
 - **Milyen kár!**
 - **Bizony, nincsen ez másképp. (Emlékkönyvbe)**
- ÖREG: Így igaz. Fájdalmas, hogy ezt kincsünket hajlandók vagyunk elherdálni vacak szerepekért, becenevekért, extravaganciáért.

TEOLÓGUS: Mert a morális ént bekapja a belső én, vagy még rosszabb esetben a testi én.

17. Vagyok, lehetek, legyek

FILOZÓFUS: Ez meg, bocsásson meg doktor Teó, moralizálás. Más megoldást javaslok. Aktuális én: aki itt és most vagyok ideális én: a vágyaim, a reális én: a lehetőség szerinti kívánatos én, amelytől eltávolodni egyenlő az elidegenedéssel.

KÖLTŐ: Erről szól *A hetedik* költője, *József Attila* is:

**E világon ha ütsz tanyát,
hétszer szüljön meg az anyád!
Egyszer szüljön égő házban,
egyszer jeges áradásban,
egyszer bolondok házában,
egyszer hajló szép búzában,
egyszer kongó kolostorban,
egyszer disznók közt az ólban,
Fölsír a hat, de mire mégy?
A hetedik te magad légy!**

GYERMEK: Akkor itt valamennyien hetedikek vagyunk?

MARI NÉNI: Adja Isten, gyermekem, hogy így legyen! Mi anyák persze csak egyszer tudjuk megszülni gyermekeinket, de nekik hétszer, százszor, állandóan születniük kell, hogy emberek legyenek.

TEOLÓGUS: És közben önmagunk maradni, vagyis hetediknek megmaradni. Mellesleg, a hetedik napon már megpihent az Úr, nem változtatott a teremtésem, ez a hetedik, ünnepi, szent énünk az, ami bennünk isteni. Lehet, hogy ez teologizmus...

KÖLTŐ: Dehogyan, doktor Teó, ez már költészet.

18. Akarás és akarat

MARI NÉNI: Mi régen a hittanon úgy tanultuk, hogy értelemmel, érzélemmel és akarattal vagyunk megáldva, de eddig az akaratról nem esett szó, pedig talán éppen ez helyez minket az állatok fölé.

LAJOS: A számár csökönyösebb, mint mi.

ÖREG: De mit akar? Éppen hogy nem akar!

KÖLTŐ: Kérdés, van-e egyáltalán akaratunk olyan értelemben, mint érzelmeink és értelmünk, vagy csak akarásunk?

PSZICHOLOGUS: Fáradságtól, fájdalomtól, szorongástól független akaratunk nincsen. *F. Nietzsche* és *A. Schopenhauer* akarat-démonja nem létezik. *J. Piaget* szerint az akarat: magasabb rendű értékekre irányuló érzelmi-indulati művelet.

TEOLÓGUS: *Aquinó Szent Tamás* szerint az embert akarata teheti tökéletesebbé.

ÖREG: Az akarat fegyelem, összpontosítás egy magasabb cél érdekében, ami nélkül nem jöhet létre kultúra.

KÖLTŐ: *Kölcsey* szerint két erő tart felül a sokaságon: ítélet és akarat. Ítélet erős akarat nélkül ki nem emelhet a szenvedő állapotból, erős akarat pedig ítélet nélkül megátalkodottá és vakmerővé tesz, s hibásan választott célok után törekszik.

- FILOZÓFUS: *Teilhard de Chardin* szerint csak kitartó akarat, vagyis erőfeszítés hozhat gyümölcsöt, s a tudatos akarat tevékenység az ösztönök és reflexek ellen is cselekedhet.
- PSZICHOLÓGUS: Az akarat tevékenység több komponensből tevődik Össze: cél, motiváció, választási, döntési és végrehajtási képesség.
- LÁNY: Az erős akarat nem képesség?
- FILOZÓFUS: *R. Steiner* szerint inkább mozgató. Énünk ingázás az általános történet és individuális létünk között, és az én maga adja fel önmagának a megismerés kérdéseit.

19. Akaraterő és önmagunk vállalása

- TEOLÓGUS: A keresztény fejlődés egyik fő vonása az akaraterő, elég csak *Szent Ágostonra, M. Lutherre* vagy *M. Bultmannra* gondolni. Jézus határozottan az ember megváltozni akarására hivatkozik.
- MARI NÉNI: És a farizeusban hiányzott erre a bátorság.
- TEOLÓGUS: A talentum-példabeszédben Jézus azt marasztalja el, aki semmit sem tud megragadni, megtartani, megnyerni, felelősséget elviselni. A tudatlan ajánlatait meg kell ragadni, integrálni és tettekre váltani.
- LAJOS: Most akkor tudatos vagy ösztönös az akarat?
- FILOZÓFUS: Leginkább talán önmagunk felvállalása az akarat, és ebben természetesen benne van tudattalanunk is.
- LAJOS: És mi van akkor, doktor urak és hölgyek, ha az ember annyira azonos önmagával, hogy beleragad?
- PSZICHOLÓGUS: Mondana egy példát?

20. Önkörbe zárva

- LAJOS: Ha egy főrendőr családja körében is főrendőrként viselkedik.
- SZOCIOLÓGUS: *Örkény* még jobban kiélezi: Joliot Curie téri, ötödik emeleti, kétszobás, alkóvos, beépített konyhabútorral felszerelt, Sashegyre néző lakásomat sürgősen, ráfizetéssel is elcserélném Joliot Curie téri, ötödik emeleti, kétszoba, alkóvos, beépített konyhabútorral felszerelt lakásra, Sashegyre néző kilátással. (*Apróhirdetés*)
- KÖLTŐ: Hadd értelmezzem *Szabó Lőrinc* kollégám versével ezt a remekművet:
**Mintha vasfüggönyök
 ereszkedtek volna körém,
 rab vagyok a titkok között,
 melyeket úgy hívnak: én! (Én)**
- LÁNY: Először az jutott eszembe: a hirdető egy tipikus egocentrikus öreglány. Aztán beláttam, ez a történet inkább a hűségéről vagy még inkább: titokzatosságunkról szól.
- MARI NÉNI: Térjünk vissza egy kicsit az önösségre, amiről már ugyebár jól tudjuk, hogy egészen más, mint az énség.
- FILOZÓFUS: Az individualizmus – többen látjuk így, filozófusok – az individuum, vagyis a személyiség fejlődését befekező “csak én”, “csak nekem”, “csak az enyém”.
- ÖREG: Vagyis amikor az ember fölött átveszi az uralmat az Én, amikor megismétlődik az ősbűn.

LÁNY: A mindentudás vágya?
ÖREG: A világra nyitott lénynek ez nem lehet bűne! A kevélységre gondoltam.
TEOLÓGUS: "Olyanok lesztek, mint az Isten", súgja a csábító.

21. Önösség és önszeretet

MARI NÉNI: Ahogy a *Bibliában* is van: „Minden embert a saját kívánsága vonzza és csábítja, így esik kísértésbe.”
BIOLÓGUS: Miért lenne bűn a "saját kívánság"? Miért lenne bűn az önszeretet, ha egyszer már elfogadtuk, hogy az énünk a központunk?
PSZICHOLÓGUS: A nárcisztikus libidó, vagyis az önszeretet-energia hozzátartozik nemcsak kellemes közérzetünkhöz, de egészségünkhöz is, nem közömbös azonban fejlettségi szintje. Ha nem tudok elég ilyenfajta energiát mozgósítani, kiürülhet énem, árnyéka lehetek a másíknak, ha túl sokat mozgósítok, felfúvódik énem, mint a béka a mesében.
KÖLTŐ: Ha kevés bennem az önszeretet, képtelen vagyok az alkotásra.
ÖREG: Amikor Isten az ember orrába lehel a teremtéskor, feltölti – remélem, ez nem lesz pszichologizmus – nárcisztikus libidóval, vagyis – én így jobban szeretem – az énszeretet alaptókéjével. Ebből tudok adni, alkotni. Hogy aztán ez üdvöm vagy kárhozzatom lesz, az már, ha nem is kizárólagosan, de elsősorban rajtam múlik.

22. Temperamentum, karakter, személyiség

LÁNY: Mennyire függ ez a karakteremtől és a temperamentumomtól?
BIOLÓGUS: A temperamentum, vagyis a vérmérséklet azt a kémiai környezetet jelenti, amelyben a személyiség kibontakozik. Minél inkább veleszületett alkati alapon gyökerezik valami, annál inkább nevezhető temperamentumnak. Ahhoz, hogy többet mondhassunk a temperamentumról, előrehaladottabb humán genetikai, biokémiai, neurológiai és fizikai antropológiai kutatásokra lenne szükség.
LÁNY: És mi a helyzet a személyiség típusokkal?
PSZICHOLÓGUS: Ha valaki most a bölcsek követ várja tőlem, vagy egy *Mendelejev-féle* periódusos rendszerhez hasonló táblázatot, amelynek segítségével bárki beskatulyázható, akkor csalódást kell okoznom.
LÁNY: Pedig olyan szépen kitaláltam.
LAJOS: Halljuk!
LÁNY: Arra gondoltam, hogy van az érzékelő típus, aki a tettek embere, objektív, realista, kísérletező, bütykölő, kivitelező, érdekeit szem előtt tartó. Másodszor van az érzelmi ember, a megérző és beleélő, szubjektív, idealista. Aztán az ismeretekben gazdag, gondolkodó, ítélő, analízáló, szintetizáló, racionalista. Végül az ötletekben gazdag intuitív, felfedező, felismerő, szubjektív, asszociáló ember.
LAJOS: Bravó!
PSZICHOLÓGUS: És Ön, Lajos, melyik ezek közül?
LAJOS: Cselekvő ötletember, akinek megvan a magához való esze, de azért érzései is vannak.
LÁNY: Mindegyikből válogatott valamit.
LAJOS: Mert én ilyen vagyok.

PSZICHOLÓGUS: Vagy legalább is ilyen szeretne lenni! Csak az a bökkenő, hogy a pontos érzékelés és a megsejtés, a tett és az ötlet nem igen sikeredik egyszerre. Továbbá a tettek embere a legritkább esetekben a megérzések, megsejtések embere. Viszont ez a tipológia igazán remek. *Ranschburg Ágnes* kollégám elképzelésére emlékeztet. Ha ezt a világvégét átvészeljük, iratkozzon át pszichológiára. Addig is tegeződhetnénk.

LÁNY: Köszönöm. Elismerem, a személyiség sokkal bonyolultabb annál, hogy beleférne bármilyen tipológiába. Mégis állandóan próbálkozunk vele, hiszen a köznapi életben is mondjuk, hogy ilyen vagy olyan a természetünk.

23. Természetünk és jellemünk

PSZICHOLÓGUS: Mindenesetre, ha olyasmiket mondunk, hogy valaki ijedős, hogy rettentés a természete, hogy gyengék vagy erősek a szexuális késztetési, hogy lobbanékony, hogy keserű, akkor a temperamentumról beszélünk.

BIOLÓGUS: Igen valószínű, hogy van egy elsődleges biológiai tényező, amely összefügg az élénkséggel és az apátiával.

PSZICHOLÓGUS: Ami bizonyosnak látszik: a temperamentum – bár behatárolja a személyiség fejlődését – nem megváltoztathatatlan. A karaktert egyesek szerint a személyiség élményei határozzák meg, ebből az következik, hogy a személyiség változó dimenzió.

SZOCIOLÓGUS: Mondhatjuk azt, hogy *Göhring* és *Himmler* különböző temperamentumú, de mindketten szadista karakterű emberek voltak?

FILOZÓFUS: A karakter a jellem, tehát etikai fogalom is.

PSZICHOLÓGUS: A pszichológusok inkább a személyiség szinonimájaként használják. Többünk szerint magában foglalja a jelleget és a jellemet egyaránt.

FILOZÓFUS: A persona eredeti jelentése “maszk”, a karakteré “bevésés”. Van olyan jelentése is, hogy “kiemelkedő személyiség”.

PSZICHOLÓGUS: A legszerencsésebb az lenne, ha a “karakter” kifejezést mint értékelt személyiséget használnánk, a “személyiséget” pedig mint értékmentes karaktert. A magam részéről nélkülözni tudom a fogalmat, hiszen a “karakter” a személyiség értékelésére vonatkozik.

LÁNY: Ezek szerint vannak értékes és kevésbé értékes személyiségek?

PSZICHOLÓGUS: Attól függ, mi az értékelés alapja.

MARI NÉNI: Azért mégiscsak vannak elvetemült perszónák, nem?

PSZICHOLÓGUS: Mi szívesebben beszélünk beteg és egészséges, érésben lévő és érettebb személyiségekről.

MARI NÉNI: És éppen azzal ne foglalkozna egy lélektudor, hogy milyen a jellemes ember?

24. Jellem és minősített személyiség

PSZICHOLÓGUS: Kedves Mari néni, ez elsősorban az erkölctan feladata. Az embert, akit az erkölctan tudora jellemesnek vagy jellemtelennek ítél, a pszichológus – a biológussal meg a szociológussal együtt – tanulmányozhatja, hogy hogyan is működik ez a jónak vagy rossznak minősített ember. Még egyet megteszünk: ha más embertudományok kijelentéseket tesznek arról, milyennek kellene lenni egy jó, egy tökéletes, egy jellemes

embernek, mi megvétőzhatjuk, ha a követelmények szerintünk ellene mondanak az emberi természetnek.

FILOZÓFUS: Sokféle elmélet van a pszichológia, a szociológia és a filozófia határterületén. *H. Maslow* például megkülönbözteti a produktív és nem produktív embert. A produktív ember legfőbb műve önmaga. Produktív szeretet és produktív gondolkodás jellemzi. A nem produktív emberek két fő típusait határozza meg: az élőködőt és a visszahúzódot. Az élőködő lehet mazohista és sadista, a visszahúzódot lehet felhalmozó és piaci típus. Ezek sem eleve elrendelések, mert a produktivitás a passzív embert elfogadóvá, az alárendelődőt engedelmessé, a megszállottat módszeressé, a nyüzsgőt hatékonyá alakítja. Vitatható, de elgondolodtató elképzelések ezek.

25. Személyiség és lelkiismeret

MARI NÉNI: És a lelkiismeret?

PSZICHOLÓGUS: Már esett említés arról, hogy a pszichológia is használja a lelkiismeret fogalmát, például a felettes én egyik dimenziójaként.

TEOLÓGUS: Gondolom, itt már be szabad hozni az erkölcsiséget is. Legalábbis mint a motivációs rendszer határozott válogatási szempontját.

PSZICHOLÓGUS: Természetesen. Mi ilyenféleképpen szeretjük meghatározni a lelkiismeretet én-képünk magunk számára elfogadható alakban való megőrzésére.

FILOZÓFUS: A lelkiismeret az erkölcsiség hangja bennünk, hivatkozási alap és ellenőr.

KÖLTŐ: *Szabó Lőrinc* is hasonlóképpen látja:

**Fő hóhérom a lelkiismeret
maradt. Ahogy a tengeribeteg,
fordultam ki magamból, ha csak a
szeme villant is. S az lángolt, csupa
vád és büntetés: isten, az elhagyott,
s a jog, a morál, s ami még nagyobb,
az igazság igénye szüntelen
nőtt bennem. Minden céloom és hitem
magát fürkészte, földi s mennyei:
nem téves-e, rossz-e? Érv s szempont ami
ellenfelemé volt, úgy érdekelt,
mint akár őt. Perc és részlet helyett
az Egész, a Teljes, a Végleges
vonzott, a valami Több-Mint-Én, nemes
és örök a hibás tett s gondolat
mint szégyen mart, mint szenny,
mely rám ragadt
vagy éppen belőlem sajdukt: bűneim
sebeiből nőttek erényeim. (*Lelkiismeret*)**

FILOZÓFUS: Kollégáim számára is fogas kérdés ez. A tomista filozófusok szerint a lelkiismeret szellemi megismerő képesség, az a Kell, mely életünk szabad önkibontakoztatásához parancsként jelentkezik, tehát nem az általános erkölcsi alapelvek ismerete, hanem a konkrét erkölcsi kell megragadása. Velünk születik, de ki kell fejleszteni. Az ember köteles a biztos lelkiismeret. követni, akár helyes, akár téves. *Heller Ágnes* szerint viszont

kognitív érzés, de jobban kötődik az érzelmi beállítottsághoz és az orientáló érzéshez, mint például a szégyen, amely a tudáshoz kapcsolódó, az észben gyökerező érzés.

TEOLÓGUS:

Gondolom, a bűnről, az erkölcsről és ezzel kapcsolatban a lelkiismeretről még szó esik. Most talán csak annyit szögezzünk le, hogy van a személyiségnek egy, a tudományok számára csak a részben megragadható, éppen csak megérintható része, s ebbe tartozik a lelkiismeret is. Számomra az a fontos, hogy a pszichológia is nyomára bukkant.

LÁNY:

El lehet-e hallgattatni lelkiismeretünket?

TEOLÓGUS:

Elbújhatunk, mint Ádám Isten elől, de a lelkiismeretünk megszólal: Ádám (a név jelentése, ne feledjük, ember), hol vagy?

PSZICHOLOGUS:

Működtetünk ilyen lelkiismeret-elhárító mechanizmusokat: kizoríthatjuk tudatunkból azt, ami nem felel meg saját magunkról alkotott jó véleményünknek.

MARI NÉNI:

Én mindenesetre hallom. Azt mondja: Maris, nézzed meg már magad, mert baj lesz! De meg is dicsér: Maris, látod, hogy megérte?

FILOZÓFUS:

Szögezzük le, van egy transzcendens én, ahogy a költő mondta, egy „Több-Mint-Én”. Ez a tapasztalat alanya. Az elképzelt, a megismerő, az ítéletet alkotó én a föltétele, lehetősége és határa az ideálisnak tartott, a megismert, a vizsgázó énnel.

LAJOS:

Odáig, hogy több van bennem, mint amennyit tudok magamról, és ez a többlet időnként beleköp a levesembe, s lelkizik velem, értem, de ezt a vizsgáló és vizsgázó éneket már nem. És melleleg mi az a “transzcendens”?

FILOZÓFUS:

Érzéki tapasztalaton túli tapasztalat. Értelmünkkel csak megközelíthető.

KÖLTŐ:

De ráérezhető, megsejthető.

FILOZÓFUS:

A transzcendentális én ugyanúgy nem található a tapasztalható tárgyi világon belül, mint ahogyan a szem sincs a látótérben, csak a határán.

MARI NÉNI:

Ez a szem a lelki szemünk? Bennünk is meg felettünk is? Vagyis hát az a hang, aki bennünk megszólal. Aki ebben az életben mindig előttünk megy, s csak odaát érzük utol.

GYEREK:

Ha behunyom a szemem, meglátom azt a hangot.

ŐREG:

Úgy van. Ez a bennünk lévő odaát.

LÁNY:

Én el tudom magam képzelné egyszerűen mint vizsgáló és vizsgázót. Csak az a kérdés, ha jól vizsgálom, megdicsérhetem-e, szerethetem-e magam, hogy vajon benne van-e az én-azonosságban az önszeretet is.

26. Önszeretet és önmegtagadás

MARI NÉNI:

Engem az is érdekel, hogy hogyan egyeztethező össze az önszeretet az önmegtagadással?

TEOLÓGUS:

Arra gondol, Mari néni, hogy “Sanyargassátok tagjaitokban, ami földies: az erkölcstelenséget, a tisztátalanságot, az érzéki vágyakat, a bűnös kívánságot”?

MARI NÉNI:

Nekem most nem ez, hanem az jutott eszembe, hogy “Aki követni akar, tagadja meg magát, vegye vállára keresztjét minden nap, és úgy kövessen!”

BIOLÓGUS:

Miért kellene önmagát megtagadnia annak, aki felveszi keresztjét?

SZOCIOLÓGUS:

Hadd idézzek *A tökéletes élet* című könyv „Aszketika és misztika” című fejezetéből: “Mi visz bűnbe? Az élvezetvágy, az irtózás a szenvedéstől,

a küzdelemtől. Az önmegtagadás pedig legyőzi ezt a kettős törekvést, amely végeredményben csak egy. Azzal, hogy elvon megengedett élvezektől is, megedzi akaratumkat a meg nem engedett élvezetekkel szemben, és könnyebbé teszi győzelmünket az érzékiségen és az önszereteten.” Mit szól ehhez doktor Teó?

TEOLÓGUS: Az aszkézis – erről is kell majd beszélnünk bővebben – alapjául szolgáló világvélemény és emberkép olykor bizony egyoldalú és dualista: szembeállítja Istent és embert, a szellemet és az anyagot, a lelket és a testet (az érzékiséggel együtt). A Biblia ezzel szemben ezt mondja: “És látá Isten, hogy mindaz, amit alkotott, íme, nagyon jó”, meg ezt: “Tiltják a házasságkötést és bizonyos ételek fogyasztását, jóllehet ezeket azért teremtette az Isten, hogy a hívő és igazságot ismerő ember hálaadással fogyassza.” Mindebből az következik, hogy az önszeretet helyes, s az is, hogy a helyes önszeretetet a személyiség valamennyi dimenziójának, vagyis a testi-érzéki, az érzelmi-pszichológiai, az értelmi-szellemi, az esztétikai, a vallási-transzcendens dimenziók harmonikus, kiegyensúlyozott fejlesztését vonja maga után.

FILOZÓFUS: Ha komolyan veszem, hogy én vagyok az egyes szám első személy, hogy több vagyok, mint az elemzéssel feltárható tényezők, hogy az egésze irányulok tudatosan és szabadon, akkor ezt értékelnem kell, más szóval szeretnem kell magamat.

ÖREG: *Baal Sém Tov* rabbi azt mondta, “aki sanyargatja magát, annak ugyanúgy számot kell adni tetteről, miként a bűnösnek, mert kínozza a lelkét.”

27. Emberképek és antropológiák

LAJOS: Már jó ideje nem világos számomra, hogy kiről vagy miről beszélünk: a személyiségről vagy az egész emberről. Örülnék, ha valaki tisztázná, kik is vagyunk, mik is vagyunk?

FILOZÓFUS: Több lehetőség is van. Az első: is felrajzolhatjuk sorra saját emberképünket. A második – ezt már részben megtettük – ismertetjük tudományunk emberképét és az embert tárgyaló összefüggő rendszereket, az antropológiákat.

LAJOS: És akkor én meg választhatok.

TEOLÓGUS: Vagy kitalálhat valami jobbat.

FILOZÓFUS: Először is vannak egy és többdimenziós emberképek.

LAJOS: Arra gondol, hogy egyesek szerint az ember csak anyagból, mások szerint csak szellemből áll.

FILOZÓFUS: Pontosan. Az anyagelvű antropológiákra jó példa *K. Vogt, J. Moleschott* és *L. F. K. Büchner*.

TEOLÓGUS: Őszerintük a lélek mirigyműködés.

FILOZÓFUS: Az egyelvű spiritualizmusnak meg *G. Berkeley*, és *M. Wundt* legismertebb képviselői.

PSZICHOLÓGUS: Szerintük a test csupán az egyetlen valóság, a lélek megjelenése.

FILOZÓFUS: A többdimenziós antropológiákban is vannak olyanok, amelyekben az egyik dimenzió kitüntetett helyzetű, amelyik fontosabb, mint a többi, amelyikre visszavezethető a többi.

- TEOLÓGUS: Szerintem ilyen a freudi antropológia. Az ő emberképében a biologikum, az ösztön a domináns.
- PSZICHOLOGUS: Így is lehet értelmezni.
- FILOZÓFUS: Vannak aztán olyan emberképek, amelynek kiindulópontja, alapja a biologikum, például *H Plessneré*, amelynek a biologikumra épülő történetiség és az ember teremtő tevékenysége a jellemzője. *A. Gehlen* embere biológiai-antropológia egész, aki sem az állatból, sem az Istentől nem magyarázható, hanem hajtőösztonei által vezérelt tevékenységéből.
- TEOLÓGUS: Egy egészen másfajta emberkép is a biologikumban gyökerezik, *Teilhard de Chardiné*, amelyben a világhoz, a természethez kötött ember a sokféleség közösség és az Ómega, vagyis Krisztus irányában fejlődik.
- FILOZÓFUS: aztán vannak egzisztencialista ihletésű antropológiák. *K. Jaspers* az önmagát teremtő, *J.-P. Sartre* a létből kiszabadult, *M. Heidegger* a lét megértésére képes embert látja bennünk.
- SZOCIOLÓGUS: Ez mind európai gondolat. Milyen, mondjuk, a védikus emberkép?
- FILOZÓFUS: A vaisnava felfogás szerint minden élőlény istentől ered oly módon, hogy az őseredeti egység szétválik anyagira és szellemire. Az ember eredeti természete a belső, de a parányi méretű lélek azonosítja magát az anyaggal, melynek fő formája a test, amely kétféle, durva és finom test. Az utóbbit, vagyis intelligenciát visszük át a másik életbe. Ebben az emberképben az ember egyfelől transzcendens, másfelől feltételhez kötött.
- KÖLTŐ: A görög emberképek pedig – én legalábbis így látom – három dimenziósak: az értelmi, érzelmi és a vágyódó lélek. Vagy a *Platón* hármasa: a hassal, mellkassal és fejjel jelképezett érzélem, akarás és megismerés.
- TEOLÓGUS: A kitüntetett dimenzió azonban a lelki, hisz ők mondják, hogy test a lélek börtöne, hogy az emberi lélek isteni.
- LAJOS: És olimpiát rendeznek.
- SZOCIOLÓGUS: beleértve a szellemi olimpiászt is.
- MARI NÉNI: És mit mondunk mi, keresztények?
- TEOLÓGUS: Többféle keresztény elképzelés van, talán *Aquniói Szent Tamásé* hatott legtovább. Felfogásának lényege, hogy a lélek a test formája, a test pedig a lélek élete. A szellemi lélek a testnek köszönheti individualitását. A testlélek dualizmusában a test és lélek nem ugyanazon konkrétum két különböző oldala. Az ember tehát két lételevysége. A személy mint szellemi kezdettől adott, de pszichikai személlyé kell kiteljesednie.
- FILOZÓFUS: érdekesnek tartom *K. Marx* emberképét, már csak azért is, mert a világ sok táján egy ideig erősen propagálták. Őszerinte az ember egyfelől természeti lény (vagyis a természet része és szükségleteit a természetből elégti ki) másfelől tárgyi lény (szükségletének tárgyai elősegítik sokoldalú kibontakozását), miközben átalakítja a természetet és önmagát). Az ember lényege a társadalmi viszonylatai, ami azt is jelenti, hogy az egyéni és társadalmi élet nem különbözik lényegesen, és az is, hogy az embernek nincs változatlan természete.
- SZOCIOLÓGUS: Marxtól sokat lehet tanulni, ezt sok egykori marxista gondolkodása is bizonyítja. *Heller Ágnes* például egzisztenciális feszültséget tekint az emberi élet.

- LAJOS: Ez igaz, folyton csak idegeskedik az ember, de én nem hagyom magam.
- SZOCIOLOGUS: *Heller* nem erre gondol, hanem arra az ingaszerű mozgásra, hogy másokhoz kötődünk és elkülönülünk: biztonságot szeretnénk, de a szabadság is csábít; a szépségben, védekezünk éniünk elvesztésével szemben, de szerelemben, kontemplációban túllépünk magunkon.
- ÖREG: Az ember végtelenül felülmúlja az embert, ezért egyetlen emberképben sem ismerhet magára.

Felhasznált művek:

- ALLPORT, Gordon W.: A személyiség alakulása. Bp. Gondolat, 1980.
- ANCSEL Éva: Írás az éthoszról. Bp. Gondolat K., 1977.
- BAHTYIN, Mihail M.: A beszéd és a valóság. Bp. Gondolat K., 1986.
- BENKŐ Antal: Bevezetés a valláslélektanba. Róma, 1979.
- BIBLIA /Ter 2,7, Lk 9,13, Kol 3,5, Jak 9,23/
- BIRCHER Nándor: Az ember filozófiája. Veszprém, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola. 1998.
- BODROG Miklós: Izgalmas lélektan (C.G. Jung szellemében) Bp. 1999. Paulus Hungarus – Kairosz
- ENDREFFY Zoltán: Etika. Kézirat. Bp. 1988.
- ERIKSON, Erik H.: Az identitás epigenezise. = U.ő.: A fiatal Luther és más írások. Bp. Gondolat, 1991.
- FREUD, Sigmund: Az ősvilági és az én. H.n. Hatágú Síp, é.n.
- FROMM, Erich: Pszichoanalízis és a vallás. Bp. Akadémiai K., 1995.
- HANKISS Elemér: Ezerarcú én. Bp. Osiris 2005.
- JÁLICS Ferenc: Szemlélődő lelki gyakorlat. Dobogókő – Kecskemét, 1994. Manréza – Korda
- JUHÁSZ László: Bölcséleti embertan. = Teológiai vázlatok I. Bp. Szent István Társulat, 1983.
- JUNG, Carl Gustav: Analitikus pszichológia. H.n. Göncöl K., 1987.
- KON, Igor: Énünk nyomában. Bp. Kossuth K., 1989.
- KÖVÉR Alajos: Út, igazság, élet (Katolikus erkölcsstan) Bp. Pázmány P. Katolikus Egyetem, 1995.
- KÜHLENWIND, Georg: Normálistól az egészségesig. Bp. Török S. Alapítvány, 1991.
- NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
- NYÍRI Tamás: Ember a világban. Bp. Szent István Társulat, 1981.
- OATLEY, Keith – Jennifer M. JENKINS, Jennifer M.: Érzelmek. Bp. 2001. Osiris
- PANETH Gábor: Önszeretet – tárgyszeretet. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra. Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Seged-Csanádi püspökség, 1988.
- PANNENBERG, Wolfhart: Mi az ember? Bp. – Luzern, Egyházfórum, 1991.
- PATAKI Ferenc: Az én és a társadalmi azonosságtudata. Bp. Kossuth k. 1982.
- PAULER Ákos: Gondolkodástan. = u.ő.: Bevezetés a filozófiába. Bp., Pantheon Irodalmi Intézet RT., 1921.
- PÁLHEGYI Ferenc: Személyiség-lélektani kalauz. Bp. Tankönyvkiadó, 1981.
- PIAGET, Jean: Az értelem pszichológiája. Bp. Gondolat, 1993.
- PLÉH Csaba: A konstrukcionizmus és a pszichológia. = Iskolakultúra, 1999. 6-7. sz.
- PLÉH Csaba: Pszichológiatörténet. Bp. Gondolat, 1992.

- RAHNER, Karl – VORGRIMLER, H.: Teológiai kisszótár. Bp. Szent István Társulat, 1983.
- RANSCHBURG Ágnes: A preventív modellkialakítás pszichoszociális szempontjai. = Budapesti Nevelő, 1995. 1. sz.
- RANSCHBURG Jenő: Individualizáció és szocializáció. Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra. Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szegecd-Csanádi püspökség, 1988.
- SHEELER, Max: Az ember helye a kozmoszban. Bp. Osiris – Gond, 1995.
- SOMOGYI Zoltán: Az erkölcsi értékek világa. Bp. Magvető, 1984.
- STEINER, Rudolf: A szabadság filozófiája. H.n. Édesvíz K., é.n.
- SZABÓ Pál Tivadar: Az akaratról és az akarat neveléséről. Kézirat.
- SZATMÁRY Sándor: Teológiai antropológia dióhéjban. Bp. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1990.
- WOLF, Hanna: Jézus, a pszichoterapeuta. Bp. Egyházfórum, 1995.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Miben különbözik egymástól egyfelől *Buddha*, *Schopenhauer* és *Freud*, másfelől *Hegel*, *Spinoza*, *Kant*, *Fichte* és *Schelling* szellem-felfogása?
- 2/ Hogyan függhet össze a testkultúra és az egészséges életmód az önszeretettel és az önismerettel?
- 3/ Keressünk saját életünkéből példákat, amikor az ideális és az aktuális, az aktuális és a reális, a reális és az ideális én ütköztek egymással!
Hogyan próbáljuk elérni, hogy felettes énünk érettebbé váljék?
- 4/ Vegyük sorra különböző foglalkozású ismerőseinket, s vizsgáljuk meg, hogyan kapcsolódik személyiségük (karakterük, temperamentumuk) foglalkozásukhoz!
- 5/ Hogyan lehet az ember egyszerre olyan, mint a többi ember, mint néhány ember és mint senki más?
- 6/ Hogyan függnék össze a “Mi az én?” és a “Ki vagyok én?” kérdések? Melyikre vonatkozathatók a következő fogalmak: objektív, lényeg, szubjektív, létezés, meghatározás, kifejezés, megértés, magyarázat, különös, általános, önmegfigyelés, állandó, külső megfigyelés, élmény, változó, fogalom?
- 7/ Hogyan értelmezhetjük *Paneth Gábor* pszichológusnak azt a megállapítását, mely szerint “Nem mindegy, hogy a vallási ideológiák által felvázolt istenkép az én milyen fejlettségi szintjére rögzül. Így lehet az emberiség üdve és kárhozata.”
- 8/ Soroljuk fel mind a hat énünket, s vizsgáljuk meg, hogyan viszonyulnak a hetedikhez, akik mi magunk vagyunk!
- 9/ Jó-e az embernek, ha megtudja, mi van a tudatalatti énjében? Ez is hozzátartozik az önismerethez?
- 10/ Személyi szám és ujjlenyomat helyett mi minden mással lehetne minket azonosítani?
- 11/ Bolond-e, aki önmagával beszélget vagy varázsló? Tulajdonképpen mi történik ilyenkor?
- 12/ Létrejöheth-e egy lakatlan szigeten is személyiség? Személyiség maradt volna Robinson akkor is, ha nem találkozik Péntekkel?
- 13/ Milyen összefüggés van 1) az erős akarat és a szuggesztív személyiség, 2) a szép külső és a vonzó személyiség, 3) a nagy testi erő és a határozott személyiség között?
- 14/ Nem bontja-e fel az én-azonosságot egy olyan döntő változás, mint egy súlyos betegség, egy főnyeremény, egy megtérés, egy másik kultúrába való átlépés, egy halálos betegség?
- 15/ Márkus György szerint az ember legjellemzőbb jegyei a következők: munka, társadalmi-

- ság, tudatosság, történetiség, univerzalitás és szabadság. Melyik megismert emberképhez tűnik leghasonlóbbnak?
- 16/ *R. Steiner* emberképe hét dimenziós: 1) ásványi, nem élő test, amely csak van, 2) növényi, élő test, amely belső erőből nő, szaporodik, érez, de nincs érzékszerv rendszere 3) állati test, mely érzékel és érez, 4) érző—indulati lélek, 5) kifelé gondolkodó, a külvilágot vizsgáló értelem 6) Befelé gondolkodó értelem, 7) transzcendens lélek. Az eddig megismertek közül melyik emberképre emlékeztet leginkább.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

VI. Meddig vagyunk kicsik, mettől vagyunk nagyok (gyermek-ség, felnőtt-ség, öregség, érett személyiség)

1. Ember vagy embermag?

- GYERMEK:** Mikortól ember az ember?
- BIOLÓGUS:** Ha azt akarod kérdezni, mikortól ember a gyerek, azt válaszolhatom, kezdettől, mert embergyerek.
- PSZICHOLOGUS:** Bizony, még az én mínusz 6, vagy más számítás szerint 3 hónapos magzatom, ha még nem is személyiség, de ember.
- LAJOS:** Ember vagy embermag?
- PSZICHOLOGUS:** Már most hasonlít az alvó emberhez.
- BIOLÓGUS:** Az a kérdés – és az abortusz-vitában ez perdöntő lehet –, hogyan határozzuk meg az embert. Már a negyedik héttől már van a magzatnak agyi elektromos tevékenysége, de még nincs agya. A biológusok egy része szerint olyan élőlény, amelynek önálló egyedisége van. Megjegyzem már a megtermékenyített petesejtnek.
- SZOCIOLÓGUS:** Az a kérdés, hogy az élethez való jog az erősebb, vagy a tulajdonhoz (az anya testéhez) való jog.
- FILOZÓFUS:** Saját testünkhöz való jogunk is korlátozott. Kötelezhetnek fertőtlenítésre vagy védőoltásra.
- LÁNY:** Akkor Doktor Filó hogyan foglalna állást az abortusz-kérdésben?
- FILOZÓFUS:** Ez legalább felerészben erkölcsi kérdés, ám ez sem csak a szülőkre tartozik. Az állam kimondhatja az élethez való jogot, de célszerű, ha a tiltást az állam nem hajtja végre kényszerítő eszközzel.

2. Kis felnőtt és embergyerek

- LAJOS:** Hány éves vagy, öcsi?
- GYERMEK:** Tíz, de már negyedikes.
- LAJOS:** És hányas tanuló vagy?
- GYERMEK:** Négyes.
- LAJOS:** Én meg gyenge közepes voltam, s csak nyolc osztályom van, meg az ipari sulí. Ha még hozzáveszed, amit felejtettem, akkor mi ketten majdnem egálban vagyunk.
- GYERMEK:** De Lajos bácsi felnőtt.
- LAJOS:** Te meg kis felnőtt.
- PSZICHOLOGUS:** Ez ellen most, azt hiszem, többen tiltakozunk.
- MARI NÉNI:** Miért? Hiszen a gyerek mindent leutánoz és megcsinál kicsibe: papásmamás, orvososdi, háborúsdí.
- FILOZÓFUS:** Egyetértek önnel Doktor Pszihó, a gyerek nem csökevényes felnőtt, hanem a maga nemében tökéletes embergyerek: csecsemő, kamasz vagy ifjú.
- SZOCIOLÓGUS:** Nem mindenhol és mindenkor gondolkodtak így. Elég csak a különböző korok gyerek-öltözeteit áttanulmányozni. Más példa: amikor a kis Zrínyi Miklóst apukája maga mögé ültette a lóra, s elvitte a csatába, másként gondolkodott a gyerekről, mint az az apuka, aki a játszótérre

viszi a gyereket. A középkorban kezdték elismerni a gyermek és az ifjú teljes értékű emberségét.

- KÖLTŐ: De azért eléggé kegyetlenül bántak a gyerekekkel
- TEOLÓGUS: Így van! A kolostori iskolákban már következetesen gyengéden bántak a gyermekekkel, de egybűtt a világban továbbra is a felnőttek kiszolgálóinak tekintették őket. Még a felvilágosodás észelvésege is kis felnőttek tekintette a gyereket, s csak *J. Rousseau* óta vált az ifjúság a világ sorsát meghatározó tényezővé.
- SZOCIOLÓGUS: *Ph. Ariés* szerint a gyermekekkel való kíméletlen bánásmód nem a szülők kegyetlenségéből, hanem a kor gazdasági és társadalmi feltételeiből fakad. Amikor a gyermek már nem szorul anyjára, a felnőtt társadalom tagja lesz.
- PSZICHOLÓGUS: *Demaus* a gyermekgyilkossággal, gyermekkitévéssel érvel *Ariés*-el szemben.
- SZOCIOLÓGUS: *Ariés* pedig azzal replikáz, hogy a gyermekek megajándékozása a 12-13. században kezdődött, a Karácsonykor és a Mikuláskor már a 11. századtól, és a 16-17. századi németalföldi festészet is ellene mond *Demaus*nak. A puritanizmus megengedi a rosszat elkövetett gyermekek, hogy saját védelmében beszéljen.
- PSZICHOLÓGUS: Ugyanakkor a lányok már 12-14 éves korban házasságot köthetnek, s gyakori a kislány-feleségekkel szembeni brutalitás. A 19. századi Amerikában liberálisabbak, kevésbé szigorúak a gyerekekkel, *Ch. Dickens*, *V. Hugo*, *De Amicis* a gyermeki jószágról ír.
- LAJOS: Mindebből az tűnik ki számomra, hogy az adott kor szabja meg, kit tekinthetünk gyerekeknek, és kit felnőttnek.

3. Életkoraink

- PSZICHOLÓGUS: Valamennyiünknek van még legalább kétféle életkorunk, amelyek jó néhány évvel eltérhetnek a kronológiáitól. Az egyik a biológiai, a másik a pszichológiai életkor.
- ÖREG: Van még egy: amennyinek érzem magam.
- GYEREK: Mitől függ az, hogy hol tartunk az emberré levésben?
- LAJOS: A leosztástól. Attól függ, milyen lapokat osztottak nekünk. Hiába vagy most ilyen aranyos gyerek, te is, öcsi: el van döntve, mivé fajulsz. Megsúgom: ez már csak rosszabb lesz.
- TEOLÓGUS: Tiltakozom!
- LAJOS: Pedig ez se nem pszichologizmus, se nem szociologizmus.
- TEOLÓGUS: De részint biologizmus, részint fatalizmus, részint pesszimizmus.
- KÖLTŐ: Sokak fejében, sőt szívében megfordul ilyesmi, *József Attilával* egyetemben:

Ki vagyunk osztva. Megvan helyzetünk.

Mit tehetnénk a szabály ellenében?!

Mint mozdulatlan csillagok az égen,

változhatatlan rajzunk, jellemünk. (Osztas után)

4. Kötöttségünk és lehetőségünk

- GYERMEK:** Amikor kics csoportos óvodás voltam, egy bácsi megkérdezte: "Ugye, te is focista leszel, ha nagy leszel?" Én meg azt mondtam, hogy "Szívesen lennék, de az óvodában azt rajzoltam, hogy úrhajós leszek".
- SZOCIOLÓGUS:** Én meg azt kérdeztem apámtól: "Apu, ha fiú lettem volna, a te hasadban lettem volna?" No mármost, én anyám hasában fejlődtem ki, s mégis kisfiú lettem.
- PSZICHOLÓGUS:** A kérdés azt hiszem az, hogy emberré fejlődésünk mennyire kötött, mennyire szabad. A válasz nyilván is-is.
- BIOLÓGUS:** Van egy alap-program, s vannak egyéni variánsok, az egyéni program szerint. Az alap-program nemigen borulhat fel. Előbb jön az "ölelj át"-korszak, utána a "tegyél le", aztán a "hagyjál békén".
- MARI NÉNI:** De jól mondja! Pedig magának még nem volt gyereke. Ha jól emlékszem, körülbelül fél éves korukig szinte egybe voltam nőve a gyerekekkel, a következő fél évben váltak le rólam, aztán mintha egyedül gyakorolták volna, amit együtt tanultunk.

5. Ösbizalom és önbizalom

- PSZICHOLÓGUS:** Pontosan így van! Az első korszakot a szimbiózis, a másodikat a differenciálódás, a harmadikat a gyakorlás időszakának nevezi több kollégám.
- LÁNY:** Ha jól értettem, a személyiség kialakulásában döntő szerepe van annak, hogy énné váljak. Milyen lépcsőfokok vezetnek ehhez a pszichológusok szerint?
- PSZICHOLÓGUS:** Sokan egyetértünk abban *E. H. Eriksonnal*, hogy a csecsemőkorban az alapvető bizalom érzésének kell kialakulnia.
- LÁNY:** Lehet ezt már valamiféle önbizalomnak nevezni?
- PSZICHOLÓGUS:** Hogyne. Születéskor a csecsemő kikerül az anyaöl vegyi anyagcseréjéből.
- SZOCIOLÓGUS:** És a szociális csere folyamatába kerül.
- BIOLÓGUS:** Új szervek helyett új képességek fejlődnek. Jó bánásmód mellett az egészséges gyerek rábízható a belső fejlődés törvényeire.
- ÖREG:** A csecsemő erőforrása: gyengesége.
- PSZICHOLÓGUS:** Így igaz. Erre reagál környezete.
- MARI NÉNI:** Vagyis a piciny gyerek is nevel minket.
- ÖREG:** A nevelők mindig nevelődnek.
- PSZICHOLÓGUS:** Minden új lépcsőfok potenciális válságforrás, fordulópont, fokozódó sebezhetőséggel párhuzamosan növekednek lehetőségek.
- LAJOS:** Milye válságra gondol, mi kerül válságba?
- PSZICHOLÓGUS:** Az alapvető bizalom érzése.
- LAJOS:** Hogyan kerülhet válságba egy csecsszopó, ha csak fejére nem ejtik.
- BIOLÓGUS:** Például úgy, hogy elválasztják a csecstől.
- PSZICHOLÓGUS:** Vagy ha még csecsszopóként kinő a foga, meg kell szoknia, hogy azt ne harapja, amit szopnia kell. Vagyis a kapni készségét hozzáigazítani az anya módszeréhez.
- WARAMUNGA:** Ez elsősorban a mi problémánk, mert nálunk jóval hosszabb ideig tart a szoptatás, mint a civilizáltabb népeknél.
- FILOZÓFUS:** A csecsemőkor általában az anyával való azonosulás korszaka.

6. Függetlenedés és akarás

- PSZICHOLÓGUS: A kisdedkorra pedig meg kell tanulni függetlenedni.
- BIOLÓGUS: Ebben a szakaszban az ürítés kerül középpontba, az örömteli érzés a kiválasztás szerveihez kapcsolódnak.
- PSZICHOLÓGUS: Igen, a visszatartás és a kibocsátás irányítása az autonóm akarat fejlődésének fontos állomása. Másfelől az építés és a rombolás korszaka. Az engedelmisség tanulása közben a szabad akarat önálló érzését élvezzi.
- MARI NÉNI: A szoktatáson múlik minden.
- SZOCIOLÓGUS: Sokféle szoktatás van.
- WARAMUNGA: Mi waramungák, a kunyhó... vagyis ti így mondjátok, szobatisztaság tekintetében jóval engedékenyebbek vagyunk, mint ti.
- SZOCIOLÓGUS: *Whiting* és *Child* ötven kultúrát vizsgálva és azt összehasonlítva az amerikaival, ugyanerre a következtetésre jutott.
- LÁNY: Nem ebben a korban kezd el félni a kisgyerek?
- PSZICHOLÓGUS: Hét-nyolc hónapos korban jelenik meg, s körülbelül két éves korig tart az idegenektől való félelem.
- LAJOS: De miért?
- PSZICHOLÓGUS: *J. Kagan* szerint ekkor tanulja meg felismerni közvetlen környezete tagjait. Két éves korára a kisgyerek már eléggé sok arcot látott, hogy az újakat beépítse kognitív sémái közé.
- MARI NÉNI: Ahol nagy a család és sok a gyerek, kevésbé ijedősek a gyerekek.

7. A játék és fantázia

- PSZICHOLÓGUS: Bár a második korszaknak a jelszava az "az vagyok, amit szabadon akarhatok", ez csak kezdete az önállóságnak. A harmadik év vége felé szabadabb és hevesebb a kisgyerek mozgása, ennek következtében a célok köre tágasabb lesz, fejlődik a nyelvérzéke, kérdezősködik, félreért és megért, sok szerepre képes kiterjeszteni képzeletét. Ez a kezdeményezés és kíváncsiság, a behatolás korszaka: behatolás a térbe, az ismeretlenbe, mások fülébe és tudatába, más testekbe.
- FILOZÓFUS: És ebben a korszakban szólal meg a belső hang, a gyermeki lelkiismeret.
- PSZICHOLÓGUS: Igen, *Erikson* szerint is ennek, vagyis az ödipális szakasznak eredménye a morális érzék, amely megvonja a megengedhető határát és utat mutat a lehetséges felé.
- SZOCIOLÓGUS: A játékkorszakban szülő és gyerek társakká válhatnak, megélhető az egyenlőség élménye.
- PSZICHOLÓGUS: A mottója pedig ennek az életszakasznak az "az vagyok, aminek el tudom képzelni magamat".
- BIOLÓGUS: Nem szoltunk még az Ödipusz-komplexusról. *Freud* szerint az erotikus eredetű ösztönenergia, a libidó szerveződési biológiaiilag determinált sorrendű állomásai: az orális, az anális és a genitális szakasz.
- PSZICHOLÓGUS: *Bálint Mihály* szerint azonban az orális és anális szakasz kulturális következmény, sőt a Bálint házaspár szerint az alapkonfliktus nem az Ödipusz-, hanem a túl korai vagy túl késői válás a szülőktől.

8. Hozzáértés és szorgalom

- GYERMEK:** És az iskoláskorban mi következik?
- PSZICHOLÓGUS:** Az iskoláskorban a feladattal való azonosulás és a teljesítmény a jellemző jegy, ennek pedig két összetevője van: a hozzáértés és a szorgalom.
- LAJOS:** A szegény szerencsétlen lurkó okos is legyen, és emellett tudjon veszteg ülni a fenekén. Hát ez a kettő együtt úgyszólván lehetetlen.
- PSZICHOLÓGUS:** Előbb-utóbb a többségnek mégis sikerül ez, Lajos.
- SZOCIOLÓGUS:** Gyors és mohó tanulás, a szívesen vállalt kötelességvállalás. jellemzi ezt az életszakaszt.
- MARI NÉNI:** És kötődés utánozandó emberekhez.
- GYERMEK:** És nagyon jó azt érezni, hogy meg tudok csinálni valamit.
- SZOCIOLÓGUS:** Most már konkrét ténykedésre alkalmazza azokat az ösztönöket, amelyek játékra és álmódosásra készítették őket.
- MARI NÉNI:** Ilyenkor képesek a kitartásra...
- PSZICHOLÓGUS:** De ez az életszakasz is ki van téve válságoknak. Leselkedik a kisebbségek veszélye, olykor sokkal jobban kínja a mániát, mint a tudást, az otthont, mint az iskolát.
- SZOCIOLÓGUS:** Ezért is fontos a játék és a tanulás váltogatása. Így van?
- GYERMEK:** Az a jó, amikor a tanító néni, kitalálja, hogy azt kellejen tennünk, amit mi akarunk.
- PSZICHOLÓGUS:** Azt szeretnétek, ugye, hogy tanítóitok szelíden kényszerítsenek bele benneteket annak a kalandos felfedezésébe, hogy képesek vagytok tanulni, elvégezni valamit? "Az vagyok, amit működtetni tudok", ez ennek az életszakasznak a jelszava.

9. Identitás-keresés

- LÁNY:** A következő korszakban - legalább is saját tapasztalatom alapján mondom - a gyermekkori eszmények a serdülőkori valóság ütközése zajlik.
- PSZICHOLÓGUS:** És az ütközet tétje az identitás. A serdülő olyan eszméket és embereket keres, amikben hihet.
- FILOZÓFUS:** Ebben az életkorban hit és cinizmus bizalom és bizalmatlanság, kötelesség teljesítés és szolgálat egymásba csaphat át. A kortársaknak és az irányító idős embereknek egyaránt erős befolyásoló szerepe lehet.
- SZOCIOLÓGUS:** A kutatók tapasztalták, hogy a tehetségesek – akik a hozzáértés és invenció új szerepeivel azonosulnak – serdülőkorukra kevésbé viharos.
- PSZICHOLÓGUS:** Fogékonyak az ideológiákra, de ha megfosztják őket kifejezési lehetőségeiktől, vadul ellenállnak.
- LÁNY:** És a serdülők szerelme?
- PSZICHOLÓGUS:** Rendkívül fontos szerepet játszhat, főképpen a szerelmesek közötti beszélgetés, mert ebben tükröt tarthatnak egymásnak, hogy abban alakuló énjüket megláthassák.
- SZOCIOLÓGUS:** Erre az életszakaszra igen jellemző a mi-csoport és ők-csoport.
- LÁNY:** És miért voltunk oly sokszor annyira undokok?
- PSZICHOLÓGUS:** A serdülőkori intolerancia leggyakrabban az azonosságvesztés elleni védekezés.
- LÁNY:** Lehetséges, hogy egy serdülő még nem tud bensőséges kapcsolatot kialakítani az anyukájával vagy a testvérével vagy a barátjával?

- PSZICHOLÓGUS: Próbálgatja, de erre meg kell érni, s ehhez idő s persze sok gyakorlás kell.
- KÖLTŐ: Ezek azért is drámai évek, hiszen a kiskamaszkorban a test kihasználatlan kommunikációs eszközzé válik, ugyanakkor megjelenik a filozófálási hajlam, a nagy rendszerek varázsa.
- LÁNY: A titkolózás.
- SZOCIOLÓGUS: A szertartások.
- PSZICHOLÓGUS: A kamaszkor világa hirtelen kitáguló világ. Belefér már az eszmék és a tudomány világa, megjelenik a vita mint öncél, az ismeretlen varázsa, a kísérletezés.
- LÁNY: Ugyanakkor a bizonytalanság és lázadás, a "semmi sem történik" és a "senki sem szeret" érzése.
- PSZICHOLÓGUS: Ez nagyszerű megfigyelés, vagyis önismeret.
- LAJOS: Kegyed, hölgyem, ha szabad érdeklődnöm, hány éves?
- LÁNY: A kronológiai életkorom 18 év.

10. Távlatos ifjúkor, éretlen ifjak

- PSZICHOLÓGUS: Vagyis már ifjú. Ez az életszakasz, amelyben az ember jó esetben alkalmassá válhat az intimitásra, a fiúknál egy-két évvel később kezdődik, mint a lányoknál. Az intimitás feltétele az identitás. A szexuális intimitás sokszor megelőzi a valódi, kölcsönös pszichoszociális intimitásra való képességet, akár barátságban, közös ihletben és szerelemben. Az intimitás hiánya: elszigetelődést, a veszélyesnek mutató személyek távoltartását, megtagadását vonhatja maga után.
- SZOCIOLÓGUS: Freud szerint a normális ember képes szeretni és dolgozni.
- FILOZÓFUS: De mit is jelent az, hogy valaki ifjúkorára szeretni képes? Új és közös identitásra törekvő, felelősségteljes szeretet és a odaadás képességét.
- LÁNY: Én körülbelül 16-17 éves koromban éreztem, hogy képes vagyok a szabadságra és a felelősségre is.
- LAJOS: Én azt éreztem, hogy én vagyok az egész világ, hogy én vagyok a tökéletes férfi.
- SZOCIOLÓGUS: És azt nem, hogy megreformálja az egész világot?
- LAJOS: De igen. Akkor utoljára.
- KÖLTŐ: És az idealizmus meg a szépség is ekkor tört be életünkbe.
- SZOCIOLÓGUS: Az ifjúkor pedig – persze csak utólag látom így – abban jelentett első-sorban váltást nálam, hogy egyrészt rájöttem, hogy mások is léteznek rajtam kívül, másrészt, hogy minden döntés lemondás.
- TEOLÓGUS: Ez az, amiben a mai fiatalok nagyon le vannak maradva, s ezt én szellemi lemaradásnak, szellemi kiskorúságnak nevezem.
- MARI NÉNI: És miben látja okát, doktor Teó?
- TEOLÓGUS: A szülők túlzott engedékenységében, a hedonizmus térhódításában, a nem szabadságra nevelő, hanem ösztöneink rabságába taszító képi kultúrában.
- SZOCIOLÓGUS: Ezek egy része inkább következmény, mint ok, de erről, gondolom, lesz még szó bőven. Kétségkívül a hősiesség, (beleértve önmagunk hősies megfélemezését is), nemigen szerepel a mai célok között, s jóval kevesebb a mai fiatalok életében az ellenőrzőpont. Mindennek előnyei és hátrányai is vannak.

MARI NÉNI: Az éretté váláshoz valakiért átvirrasztott éjszakák is kellene.
ÖREG: És döntő pillanatok.
LAJOS: Például?
ÖREG: Például, amikor rádöbbenek, rácsodálkozom életem küldetésére.
LAJOS: ez sem könnyebb korszak, mint a serdülőkor.

11. Egységre és elfogadásra képesség

KÖLTŐ: Van egyáltalán könnyű korszak? A legnehezebb talán a serdülőnek, aki a fölismerés és a tévelygés keresztjére van feszítve. És a felnőttkor? Beilleszkedni a világba, s ugyanakkor lemondani róla, például a gyerekei, tanítványai javára.

PSZICHOLÓGUS: A felnőttkorra kell tudni gondoskodni az utódokról, az érett korra pedig az egységre, vagyis a harmóniára való képesség és az elfogadás jellemző jegyeinek kell kialakulni. Ezek persze, hogy úgy mondjam, irányelvek, s az egyes élettörténetekben nagyon különbözőképpen valósulnak meg.

FILOZÓFUS: A következő nemzedék megteremtése és irányítása ennek az életszakasznak a fő feladata.

PSZICHOLÓGUS: Ehhez kreativitás és altruista törődés szükséges.

TEOLÓGUS: És lélekben gazdagodás. Ha ez nem sikerül, akkor bekövetkezik a stagnálás, az unalom, az elszegényedés.

BIOLÓGUS: És még a korai testi-lelki rokkantság.

ÖREG: A korosodó emberben megéri a teljesség.

PSZICHOLÓGUS: Vagyis bizonyosság abban, hogy képes rendet és értelmet létrehozni, jellemző rá az érzelmi integráció. Az érett felnőtt hű a múlthoz, átadja a vezető szerepet a jelenben, elfogad másokat.

ÖREG: A teljesség bölcsesség.

12. A gyermek mint lehetőség és mérce

GYERMEK: Egy gyerek nem lehet bölcs, csak okos?

LÁNY: Mondhatjuk, hogy a gyerek még inkább hiánylény, mint a felnőtt?

FILOZÓFUS: Így is mondhatjuk, de úgy is, hogy a gyerek óriási lehetőség. Ami ennél fontosabb: a gyerek is mérce, a felnőttnek. A gyerekség az egyik legkülönözhetetlenebb, legnemesebb értelemben vett humánus jegy az embernek.

LAJOS: Mert még nincs elrontva?

FILOZÓFUS: Bizonyos értelemben igen. Joggal mondja *F. Schiller*, hogy az ember csak akkor egész ember, amikor játszik.

SZOCIOLÓGUS: Mi ezt egy kicsit másképpen látjuk. A "boldog gyermekkor" bizonyos mértékig ámtítás.

WARAMUNGA: Bizony, gyerekeknek lenni éppoly nehéz, mint aggastyánnak. Emberszabású és embertelen. Emberré a beavatáskor válunk. Addig nagyon nehéz, mert kívül maradunk a titkokon.

KÖLTŐ: Nézzünk hosszan egy gyermekarcra, és látni fogjuk, ha van sors, hát az nagyon korán elkezdődik.

- LÁNY: Azért a gyermekkor mégis csodálatos. A fantázia, a játék az álmok világa, s a gondok ellenére is a gondtalanság birodalma. Egy kicsit mégis csak hasonlít a Paradicsomhoz.
- KÖLTŐ: Nem véletlen, hogy a művészek többsége visszajár gyermekkorába, s kutatja álmait. A művészet világa és a gyermek világa az a két lelőhely, ahol a világ még nem hűlt ki.

13. Gyermeki lelkület

- TEOLÓGUS: Nem véletlenül int és kér Jézus minket gyakran, hogy legyünk olyanok, mint a gyermekek.
- LAJOS: Mert a gyereket jobban lehet fegyelmezni. Az államnak is az a legjobb, ha az állampolgár jó kisfiú.
- TEOLÓGUS: Nézzük meg, mit jelent Jézusnál a gyermeki lelkület! Először is bizalmat.
- KÖLTŐ: Például a titokkal szemben.
- TEOLÓGUS: Úgy van! A felnőttég kísértése, főleg a modern korban a világ képzelenségének érzése. Ilyesmi normális gyerek számára nem létezik. Másodszor pedig azt sugallja számunkra, felnőttek számára a gyermekség, hogy nyitottan kell élnünk, hogy nincs kitől és mitől félnünk.
- ÖREG: A felnőttek örökös várakozásban élnek, mondhatnám, a múlt és a jövő szakadékában, a gyermekek viszont egy szabad délutánba, egyetlen percükbe is életük egészét ömlesztik bele, ahogy csak a nagyon gazdagok tudnak és mernek költekezni.
- WARAMUNGA: Éppen úgy, ahogy mi, waramungák. Ebben a tekintetben mi a beavatás után is gyerekek, vagyis normálisak maradunk.
- PSZICHOLOGUS: Nem szeretném, ha az alakulna ki most bennünk, hogy a gyermek a normális, a felnőtt pedig az abnormális.
- LAJOS: Már bocsásson meg doktor Pszichó, azért mégis csak felnőtt korunkban szoktunk bedilizni.
- TEOLÓGUS: Az a tény, hogy egyre nehezebb a feladatunk, s ebbe bele-belerokkanunk, nem jelenti azt, hogy egyre távolabb kerülnénk a Paradicsomtól. Sőt, ellenkezőleg! Egyre közelebb kerülünk az igazi Paradicsomhoz, mert a gyermekkor-Paradicsom csak valamiféle előhang, valamiféle előkép volt.
- LÁNY: Mik a bizonyítékai a személyiség fejlődésének?

14. Fejlődés és beavatás

- PSZICHOLOGUS: Az, hogy a viselkedés változatosabbá, szervezettebbé válik, kiterjedtebbé a tevékenység és az érdeklődési terület, nő az időperspektíva, gyengül a szervezet alrendszeri közötti kölcsönös függés (vagyis, ahogy nő a kisgyerek, annál kevésbé csinál mindent kézzel-lábbal, egész testével egyszerre), egyre jobban alkalmazkodik a realitásokhoz, és egyre inkább képes egészben látni.
- LÁNY: Mi az érettség? Állapot vagy magatartás?
- FILOZÓFUS: Állapot. A magatartás a bölcsesség. Az érettség csak a bölcsesség alázatos és szelíd hatalmában igazi érettség.
- TEOLÓGUS: És a bölcsesség sem életbiztosítás, bármelyik pillanatban eljátszható. Bár az is igaz, hogy az éretten elbukó embernek könnyebb javítani.

- GYERMEK: Az érettséghez érettségi kell?
 WARAMUNGA: Beavatás kell.
 LAJOS: Mibe? Beleverik az embergyerek orrát a nagy büdös életbe?
 WARAMUGA: Mi így csináljuk:

**Meztelenül, arccal keletnek,
 állnak az oltár előtt a beavatottak,
 állnak a tűzgödör mellett,
 állnak a visszafojtott sötétben,
 állnak látásuk vizében,
 állnak a lét kettős félkörén,
 állnak születés és halál között,
 állnak egyszerre két helyen:
 állnak a felső világban,
 állnak az alsó világban. (Oravecz Imre: Beavatás)**

- LAJOS: Igaz, hogy beavatáskor kiütik a szegény szerencsétlen fogait, meg összevissza cincálják?
 WARAMUNGA: Megjelölik, vagy ahogy ti mondjátok, megkapja az én-azonosságát. Ahogy halad előre a szertartás, más-más nevet kap a beavatandó. Fogkiütéskor alinyar, a karelkötés és a vérvétel után djaminanga, a vérből ivás után gambel, a gyöngyházagyékkötő felkötésekor bungin a nevünk.
 TEOLÓGUS: Lényeg az, hogy az ember már ebben az alsó világban belép a felső világba, vagy ahogy Waramungáék nevezik, az álomidő világába.
 LAJOS: Attól lesz érett a hapsi, hogy kiütik a fogait? Ne szédítsenek már engem!
 SZOCIOLÓGUS: Arról most nem beszélt Waramunga, hogy a beavatási szertartásnak tanulása és bizonyos érettség a feltétele.
 BIOLÓGUS: Számunkra nyilvánvaló, hogy az érettség különböző szervek harmonikus működését, nemi képességet, aztán bizonyos lelki képességek harmonikus működését is jelenti.

15. Érett személyiség

- LÁNY: Ki lehet-e tűzni valamiféle mércét az érett személyiségre?
 PSZICHOLOGUS: Vannak ilyen elképzelések – például *A. H. Maslowé* – de próbáljuk meg összeállítani mi magunk!
 BIOLÓGUS: Nem feledkezve el testünk érettségéről, én az életigenlést és a valóság hatékony észlelését javasolnám, mint félig-meddig biológiai jellemző jegyeket.
 PSZICHOLOGUS: A magam részéről az önállóságot, a belső kontrollt, az önbizalmat, a problémákra hangoltságot, a rögtönző készséget, a céltudatosságot, vagyis a feladataim tudatosítását említeném meg.
 SZOCIOLÓGUS: A szilárd szokásokat, a szociális beállítódást és a minket meghatározó kultúrától (divattól, a közcsodálat tárgyaitól) való függetlenedés képességét tenném hozzá.
 KÖLTŐ: Jellemzője még a befogadás állandó frissessége és a sokoldalú érdeklődés.
 FILOZÓFUS: Továbbá a kitágult idődimenzió, a másik ember feltétlen tisztelete és az életfilozófia. Fontos még az, hogy legyen belső igazságom, ugyanakkor legyenek nyitott és mérlegelő.
 LÁNY: Mély, de válogató társas kapcsolatok.

- TEOLÓGUS: Felelősség és nyitottság a végtelen horizontok felé.
 MARI NÉNI: Erkölcsi szilárdság.
 LAJOS: Humor.
 WARAMUNGA: Önmagunk, mások és a természet elfogadása.
 ÖREG: Felelősségérzet és bátorság a léthez.
 PSZICHOLÓGUS: A magam részéről az összes felsoroltat el tudom fogadni. Még azzal egészíteném ki – most már a szakmámban maradván –, hogy az érett személyiség ideáljai és ösztöntörekvései menjenek át az én-reálitás szűrőjén.
 LÁNY: Hogy mindenben, amit csinálok benne legyek?
 PSZICHOLÓGUS: Pontosan. Az aktivitás kevés, szükséges a részvétel is.
 LÁNY: És az nem, hogy alkalmasak legyünk a meghitt viszonyra?
 LAJOS: Hogy állandóan egymás nyakán lógiunk?
 PSZICHOLÓGUS: Ellenkezőleg! Ne legyünk terhére másoknak, legyünk tapintatosak. Ragaszkodó szeretetünk ne birtokló, bénító és élősködő legyen.
 BIOLÓGUS: Hogyan függ össze a nemi érettség, az orgazmusra való képesség az általános érettséggel?
 PSZICHOLÓGUS: Sok ember esetében általános érettség társul a nemi érettséghez, de vannak ettől mindkét irányban eltérő és mégis normálisnak nevezhető esetek. Még egyszer aláhúznám az önellfogadást, kiegészítve az önismerettel.
 TEOLÓGUS: És a fejlett lelkiismeret?
 SZOCIOLÓGUS: Attól függ, mit értünk rajta. Ha a felelősség vállalását, egyetértek.
 FILOZÓFUS: Ha így fordul magához a fejlett lelkiismeretű ember, hogy “mindent meg kell tennem annak érdekében, hogy olyanfajta emberre váljak, amilyen részben már vagyok, s amilyen, remélem, egészben leszek”, egyetértek.
 TEOLÓGUS: És a személyes erkölcsőhöz mit szólnak? A hallgatás egyetértés abban, hogy ez is lényege a lelkiismeretnek? Rendben.

16. Gyermekded felnőttek

- SZOCIOLÓGUS: Ezzel a mércével körülnézve azt tapasztalhatjuk, hogy a fejlett társadalmakban is, de hazánkban különösképpen sok az infantilis személyiség, amit én elsősorban szociológiai tényezőkkel magyarázok. A paternalizmus szerint az emberek többsége védtelen, tájékozatlan, felelőtlen, s ennek megfelelően bánik velük. A következmény: évente százezernyi állampolgár fordul gyermeki bizalommal a Magyar Televízióhoz, a Magyar Rádióhoz, a Nők Lapjához.
 PSZICHOLÓGUS: Vannak persze lélektani okai is annak, hogy a gyermekkor tulajdonságai továbbélnék vagy megjelennek a felnőtt emberben. Mi két fő típussal számolunk: 1) kóros függőség a szülőktől, más személyektől, eszményképtől, a felettes éntől, 2) az egészséges függőség hiánya, az alkalmazkodás képtelensége, vagyis a spontán, az ösztönös cselekvés uralkodó jellege.

17. Koravén ifjak

- MARI NÉNI: És a koravén gyerek az jobb?
 KÖLTŐ: Erre *Sík Sándor* így válaszol:

**A virágtalan, gyümölcstelen ágtól,
 A meddőségtől, lanyhaságtól,
 A naptalan és esőtlen égtől:**

Ments meg Uram a szürkeségtől!
Édes ifjak méntás koszorúja,
Fehér öregek aranyok borúja,
Virága van tavasznak, télnek,
Ne engedj Uram koravénnek! (*Ments meg Uram*)

18. Beavatás és társadalmiasítás

SZOCIOLÓGUS: A beavatás, ahogy ezt Waramunga úr is érzékeltette, folyamat. Ha valakit belelöknek az életbe, koravénné válhat, de infantilissá is. A szocializáció, vagyis a társadalomba való beépítés, beavatás nem alattvaló-gyártás, hanem olyan társadalmi lény létrehozása, aki céljaiban és döntéseiben független, őt belülről irányító normákkal és értékekkel rendelkezik, a szülőkről leválva a kortárs csoporton keresztül belép a társadalomba, egyre reálisabb célokkal és szerepekkel rendelkezik, egyre jobban képes elviselni a nehézségeket, egyre növekszik önkritikája, egyre kevésbé tart igényt különleges bánásmódra, egyre inkább felváltja az örömelvet a közösség érdeke, és egyre inkább kialakul benne az erkölcsi tudat.

19. Hanyatlás és érés

MARI NÉNI: És az öregek? Hogyan kell normálisan idősnek és öregnek lenni?
BIOLÓGUS: Először is leszögezhetjük, hogy annak ellenére, hogy az egész élővilágban megfigyelhető az öregedés jelensége, az ember öregkora eléggé eltér, akár már a majmokétól is, pusztán azzal is, hogy az ember átlagos életkora körülbelül kétszerese az emberszabású majmokénak. Agyunk nagyon hosszú élettartamra van felkészítve. Az "öregség már önmagában is betegség" megállapítás nem biológustól vagy orvostól származik, hanem *Terentiustól*. Az is fontos, hogy az élet fizikai csúcspontjának túllépését követő időszak a fajunkra jellemző összsidőhöz képest meglehetősen hosszú.

SZOCIOLÓGUS: *Solón* szerint a hét életszakasz közül az aggkornak van legmagasabb rangja, *Arisztotelész* azonban realistább, nála az érett férfikor a helyes középpont. Míg az ifjak szertelenek, az öregek bizalmatlanok, meghunyászkodók, anyagiasak. *Cicero* ismét védelmébe veszi az öregkort, *Szent Gergely* pápa pedig, amikor ideális emberként kívánja jellemezni *Szent Benedeket*, azt mondja, hogy már gyermekkora óta egy aggyastyán szíve dobogott benne.

FILOZÓFUS: *Marcus Aurélius* pedig ezt mondja:
Nemcsak arra kell gondolni, hogy minden nappal fogy az élet, s mindinkább összezsugorodik a hátralévő rész, hanem azt is meg kell fontolnunk, hogy ha valaki magas kort ér el, akkor is bizonytalan, vajon csorbítatlanul elegendő lesz-e elmeereje a körülmények mérlegelésére, az isteni és emberi dolgok megértését célzó szemlélődésre. Mert ha valaki másodszer kezd gyermekké lenni, azt a táplálkozás, képzelődés, ösztönélet s más ilyesmi elkísérik ugyan, de idő előtt elhagyja mindazt, amihez feltétlenül gyakorlott belátás szükséges: az önrendelkezés, a kötelességgel való pontos számvetés, a jelenségek elemzése, az a képessége, hogy meg tudja állapítani az életből való távozás kellő pillanatát. Sietnünk kell tehát, nemcsak azért, mert mindinkább közelebb jutunk a halálhoz, hanem azért is, mert a dolgok megélése és helyes megfigyelése már előbb elmarad tőlünk.

- PSZICHOLOGUS:** Csökken az energiánk, de jelentős tartalékaink maradnak. A kiművelt agyú egyéneknél a szellemi működés nem csökken, csak változik a teljesítmény szerkezete. Sőt, vannak olyan területek, amelyeken a több évtizedes tapasztalatokkal nőhet is a teljesítmény.
- BIOLÓGUS:** Ha kapnak elegendő időt. Ugyanis bár lassabban kapcsolnak, az idősök befogadóképesek. A szexuális vágy pedig halálig eltarthat.
- LAJOS:** A vágy igen, de a....
- BIOLÓGUS:** Megnyugtatom, Lajos, a tevékenység is, ha jól gazdálkodunk önmagunkkal.
- KÖLTŐ:** Ha az ifjúkor és a felnőttkor a cselekvés ideje, az öregkor az olvasásé. Akkor tanuljuk meg a világ betűit és szótárát, az öregkor meg a grammatika korszaka. Ahogy az igazi könyv sorainak is van egy horizontális és egy vertikális kiterjedésű élete és igazsága.
- MARI NÉNI:** "Az Úr félelme nyújtja az életet, a gonosz évei megrövidülnek", mondja az Írás.
- WARAMUNGA:** A "mit várhatunk az élettől?" kérdésnél az öregkorban fontosabb lesz a "mit várhat az élet tőlünk?" kérdés .
- LAJOS:** Ne fűzzük már az agyunkat! Az öregedés egyre sötétebb alagút.
- ÖREG:** De egyre fényesebbek a lámpák.
- KÖLTŐ:** s lehet, hogy a lámpa mi vagyunk, ahogyan azt *József Attila* is gondolja:

S ha mindez volt, ahogy írva,
 hét emberként szállj a sírba,
 Egy, kit tejes kebel ringat,
 egy, ki kemény mell után kap,
 egy, ki elvet üres edényt,
 egy, ki győzni segít szegényt,
 egy, ki dolgozik bomolva,
 egy, aki csak néz a Holdra:
 A hetedik te magad légy. (A hetedik)

Felhasznált művek:

- ANCSEL Éva: Százkilencvennégy bekezdés az emerről. Bp. Kossuth K. 1987.
- ARIÉS, P.: Gyermek, család, halál. Bp. Gondolat K., 1987.
- Biblia /Péld 10,27/
- ERIKSON, E.H.: Az identitás epigenezise. = U.ő.: A fiatal Luther és más írások. Bp. Gondolat, 1991.
- GYÖKÖSSY: Öregedés, öregség. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra) Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
- HANKISS Elemér: Társadalmi csapdák. Diagnózisok. Bp. Magvető, 1983,
- MASLOW, A. H.: Toward a psychology of being. New York, D. van Nostrand, 1963.
- MÉREI Ferenc – BINÉT Ágnes: Gyermeklélektan. Bp. Gondolat, 1971.
- MORRIS, D.: A csupasz majom. Bp. Európa, 1989.
- NYÍRI Tamás: A gyermek az antropológia szemszögéből. = Vigilia, 1984. 9.sz.
- PÁLHEGYI Ferenc: Személyiség-lélektani kalauz. Bp. Tankönyvkiadó, 1981.
- PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
- RANSCHBUIRG Ágnes: A preventív modellkialakítás pszichoszociális szempontjai. = Buda-

pesti Nevelő, 1995. 1. sz.

RANSCHBURG Jenő: Individualizáció és autonómia. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra, Bp. R. kat. Szeretetszolgálat - Szeged—Csanádi püspökség) 1988.

TOMCSÁNYI Teodóra: A lelkiismeret mint a felettes én része = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra, Bp. R. kat. Szeretetszolgálat - Szeged—Csanádi püspökség) 1988.

VAJDA Zsuzsanna: A társas lélektan rejtelméi serdülők számára. Bp. Dinasztia K., 1994.

VIKÁR György: A személyiségfejlődés válsága és a társadalmi környezet E. M. Erikson alapján. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületeiről. Bp. Római Katolikus Szeretetszolgálat - Szeged-Csanádi Püspökség, 1988.

VIKÁR György: Az ifjúkor válságai. Bp. Gondolat, 1980.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Milyen hasonlóságokat és különbségeket fedezünk fel egy féléves kölyökkutya és az ő életkorának megfelelő hároméves gyerek esetében?
- 2/ Vizsgáljuk meg az általunk javasolt kritériumok alapján, mennyiben vagyunk érett személyiségek?
- 3/ Kérdezzük meg a számunkra fontos személyeket (de ne a szűkebb rokonságban), hogy mennyire tartanak bennünket érettnek?
- 4/ Mennyiben különböznek az érettség, a felnőtttség kritériumai a férfiak és a nők esetében, Európában és az ausztráliai őslakók körében, a parasztság és az értelmiség körében? Kit tart környezetünk érettnek? Miért? Miben?
- 5/ Hogyan viszonyul a három-, a hat-, a kilenc-, a tizenöt-, a negyvenöt- és a hetvenöt éves ember az időhöz?
- 6/ Ha a gyermeki lélek önmagában egy teljesség, miért romlik ez el pubertáskorban?
- 7/ Istent a keresztény emberek többsége öregembernek képzei el. Miért nem gyereknek, miért nem nőnek, miért nem fiatal férfinak?
- 8/ Készíttessünk különböző korú gyerekekkel egy rajzot, amelynek az a címe, hogy "A világ". Vessük össze a gyerekek világát a felnőttekével!
- 9/ Valóban büntet követ el az az anya, aki bölcsődébe adja be gyermekét? És aki óvodába viszi?
- 10/ Melyik életkorban kerül a csúcsra az ember? Mit kezdjünk a leépült öregekkel? Hitessük el velük, hogy sokat tanulunk tőlük, hogy milyen jól csinálják, ahogy csinálják?
- 11/ Egyes népek megölik, mások meg is eszik a magatehetetlen öregeket. Mit szólunk ehhez, mi, európaiak, kérdezi Waramunga.
- 12/ Emlékezzünk vissza három-, hat-, kilenc- és tizenkét éves korunkra! Készítsünk önmagunkról fényképeket! Kérjünk segítséget szüleinktől!
- 13/ Mit gondolhat egy marslakó, aki egymás mellett állva lát egy 3, egy 33 és egy 66 éves embert?
- 14/ Sok emlék rakódik le az emberben, de sokkal többet felejt el. Hasznos vagy káros lenne, ha az ember lényegesen ki tudná bővíteni a memóriáját?
- 15/ A gyermekek gazdagok, mert mernek a mának, a pillanatnak élni, akár a mezők lilioimai", írja *Pilinszky János*. De hogyan élnek a pillanatnak? Mint a naplopók?

II. KÖZÖS NEVEZŐINK

VII. Értünk a szóból (kommunikáció)

PSZICHOLÓGUS: Még van egy fontos többlet emberi és állati társas viselkedés között: az a fajta kommunikáció, ami az emberre jellemző, amelynek segítségével lebonyolítja a meccset, a piaci alkut, a gyerekekkel való szótértést, a háborút és a békekötést.

1. Beszéd és kommunikáció

GYERMEK:

A beszéd?

SZOCIOLÓGUS:

A kommunikáció, ami sokkal több, mint a beszéd, hiszen az edző, ha ravasz, nem ordítja, hanem csak mutatja a követendő taktikát, a vevő azontúl, hogy megnevezi az árucikk nevét, még rá is kacsinthat az eladóra, a kisgyerek pedig nyomatékul megráncigálhatja anyja szoknyáját. A közlésnek a beszéd csak egyik formája, s a beszédet is többféle közlésforma kíséri.

PSZICHOLÓGUS:

Például az, hogy milyen közel ülünk egymáshoz, amikor beszélgetünk. Aztán hangunk erőssége, kézmozdulataink, arcjátékunk. Megfigyelhetjük, Lajos olykor megböki azt, akivel vitatkozik, vagy azt, akit meg akar győzni.

LAJOS:

Tényleg? Bocsánat!

PSZICHOLÓGUS:

Ez eddig csak doktor Teót zavarta.

TEOLÓGUS:

Engem? Egy szót sem szóltam.

PSZICHOLÓGUS:

De mozgulataival kimutatta, az is lehet, hogy nem akaratlagosan. Mindenesetre közölte. Mari néni olykor összecsapja a kezét, s az talán fontosabb közlemény, mint amit mond.

MARI NÉNI:

Mert csak ezzel tudom magam kifejezni.

BIOLÓGUS:

Miért "csak"?

MARI NÉNI:

Mert nem majmok vagyunk, hanem emberek.

BIOLÓGUS:

Arcjátékban és gesztikulációban még a majmokat is verjük!

LAJOS:

A fene sem gondolta volna, hogy amikor dumálok, kézzel-lábbal, fülemmel-farkammal is kommunikálok. Igaz, hogy csak egy nyelven, mert nem volt gyerekszobám.

BIOLÓGUS:

De gügyögő kisgyermek volt.

LAJOS:

Akkor is csak magyarul gügyögtem.

BIOLÓGUS:

Nem egészen! Míg az ember 200 fonéma kiejtésére képes, az egyes nyelvek 20-40 tagú csoportokat használnak fel. A csecsemők viszont valamennyi fonémát képesek kiejteni.

LAJOS:

Ott tartunk, hogy az emberi kommunikáció az állathihoz képest sajátos.

PSZICHOLÓGUS:

Ennél azért valamivel többet tudunk: 1) az emberi nyelv absztrakt kommunikációs forma, 2) nyitott rendszer, 3) az állati tudat egyedi, az emberi társadalmi, másképpen: a társadalmi tudat szupermodell) 4) a leggyakoribb kulturális tevékenység a beszélgetés.

2. Valaki, valamiről, valamit, valamivel, valakinek

- GYERMEK:** Mit jelent az, hogy kommunikál?
- SZOCIOLÓGUS:** Valaki közöl valamiről valamit, valamilyen csatornán keresztül, valamilyen kóddal, valakinek.
- LAJOS:** Csak a “csatornát” és a “kódot” nem értem. A csatorna olyan, mint a tévében?
- SZOCIOLÓGUS:** Olyan. Ugyanis közölhetek valamit írásban, telefonon, zászlót lengetve, élőszóban és még sokféleképpen: ezek a csatornák. A kódok pedig a jelek. Annak a kifejezésére, hogy örülök, sokféle szó és jel, ha tetszik, sokféle nyelv áll rendelkezésemre.
- GYERMEK:** Mi a különbség a “valamiről” és a “valamit” között?
- PSZICHOLOGUS:** Valamiről beszélgetek, mondjuk doktor Szocióval, s te belehallgatsz. Nem tudod, miről van szó, s csak azt hallod, hogy “azonnal végezni kell velem”.
- GYERMEK:** Ez jelentheti azt, hogy meg kell ölni, s azt is, hogy be kell fejezni.
- LAJOS:** Nem lehetne egyértelműen beszélni?
- FILOZÓFUS:** Nem, mert maga is, Lajos, a hallottat nem egyszerűen a valósággal hasonlítja össze, például a széket nem valóságos székekkel, hanem egy kulturális egységgel: amit a szék a maga környezetében jelent.
- KÖLTŐ:** Másfelől a közvetlen jelentés legtöbbször további, közvetett jelentésekre utal.
- FILOZÓFUS:** A közvetlen jelentésekből áll össze a világertelmezés, ezt szakadatlanul pontosítják, de kérdésessé is teszik a közvetett jelentések.
- LÁNY:** Minek van jelentése és minek értelme?
- FILOZÓFUS:** Jelentése a jeleknek, értelme a szövegeknek van. Értelem és jelentés körülbelül úgy viszonyul egymáshoz, mint jel és jelentés. Az érelemhez képest a jelentés külsődleges, esetleges.
- BIOLÓGUS:** Mondhatjuk, hogy a jelzések világa a tapasztalati, a jelentéseké a szellemi világ?
- FILOZÓFUS:** Pontosan!
- LAJOS:** Mit jelent az, hogy “pontosan”?
- ÖREG:** Ez a nap kérdése, Lajos! A válaszáért Nobel-díjat is lehet kapni.
- FILOZÓFUS:** A referenciális kommunikáció esetén, mely a közvetlenül jelen lévő tapasztalati világot kommunikálja, s nem teremt saját világot – mint, mondjuk, egy mítosz vagy egy novella –, a valóságnak megfelelés követelménye, hogy a közlemény megfeleljen a) nyelvi szabályoknak, b) a logikának, c) a tudománynak, d) az észlelésnek, e) a cselekvésnek.
- KÖLTŐ:** Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nem referenciális kommunikáció esetén is van valami megfelelés, másfelől éppen az a vicc benne, hogy még nem ismert tárgyakra utal.

3. Jel és szimbólum

- LAJOS:** Ez lenne a szimbólum?
- FILOZÓFUS:** A szimbólummal kapcsolatban eléggé különböző elképzelésekkel találkozhatunk. Először is szimbólum minden, ami valaki számára valami mást jelent.
- KÖLTŐ:** Amit közvetlenül nem lehet elmondani.
- SZOCIOLÓGUS:** És ami koncepció hordozó.

- BIOLÓGUS: Hadd tágítsam még a kört. A jelek már az egysejtű lényeknél megjelennek. *T. von Uexküll* szerint a természet jelfolyamaton vagy szemiózison keresztül nyilvánul meg.
- LAJOS: A jel, ugye, az, amikor valami, mondjuk a zöld-fehér zászló, valami, a Fradi helyett áll valaki, a szurkolók számára.
- FILOZÓFUS: Akár hiszik, akár nem, *Quintilianus* definícióját hallottuk.
- MARI NÉNI: Helyettesít-e a jel vagy csak emlékeztet?
- LAJOS: Már hogyan helyettesítene egy fotó vagy szőke hajsza egy bomba nőt?
- MARI NÉNI: Én a szentostyára és egy csepp tengervízre gondoltam?
- ÖREG: Űgyesen kigondolta, Mari néni, ezzel örültbe kergethet szemiotikusokat vagy filozófusokat.
- KÖLTŐ: A cseppnyi víz bizonyos fokig képviselheti a tengervizet, mondjuk egy kémiai vizsgálat számára, de a végtelen tengert aligha. Egy szőke hajsza – mint rész az egészből – csak indexe lehet egy szőke nőnek, vagy a nőnek, vagy a szőkeségnek. A sematikus ház forma ikonikus jele a háznak, a szimbólum pedig lehet teljesen önkényes, gondoljon csak a jelszavakra.
- GYERMEK: Mi, gyerekek előbb boldogulunk, ugye az indexikus és ikonikus jelekkel, mint a szimbólumokkal.
- PSZICHOLOGUS: Igen, *Piaget* szerint a másfél-két éves gyerek életében még a dolgok szerepelnek a jelek helyett, s csak akkor válik a természetes nyelv a szimbolikus funkció megjelenítőjévé, amikor képes leválni a szituációról.
- GYERMEK: Meg lehet-e tanulni a jeleket?
- FILOZÓFUS: Ez is olyan, mint a “pontosan”.
- GYEREK: Ezért is jár Nobel-díj? Ami, ugye, szimbólum?
- FILOZÓFUS: Igen. Igen. Van olyan felfogás is, és ennek is van igazsága, hogy minden nyelvhasználat sajátos játék eredménye, s a jelek értelmét csak az adja meg, milyen konvencióhoz (életformához, gondolkodásmódhoz, kultúrához képest) képest használtuk őket.
- LAJOS: A megismerés ezek szerint nem egyszerűen a jelek megfejtése.
- PSZICHOLOGUS: A szimbólumok soklépcsős átkódolása, nagyon bonyolult pszichológiai művelet.
- LAJOS: Ráadásul a magam fajta Lajosnak “puskás”-ról az Öcsi és a Kocsis fog az eszembe jutni, ha a tanár úr Puskás Tivadarra gondol.
- LÁNY: És a művészet szimbólumai?
- KÖLTŐ: A műalkotásban a jelentés benne van a jelenségben, a szimbólumban maga az eszme jut létezéshez. Az esztétikai szimbólumban – *Cassirer* szerint – a mitikussal ellentétben ki van egyensúlyozva a kép és a jelentés feszültsége.

4. A kommunikáció mint viszony

- SZOCIOLÓGUS: Ha két ember kommunikál, legalább hétféle viszonnal kell számolni.
- GYERMEK: Először is: én meg ő.
- LAJOS: Aztán mindketten viszonyulunk ahhoz, amiről szó van. Ez három.
- FILOZÓFUS: Aztán mindketten a használt jelekhez.
- PSZICHOLOGUS: És mindketten a helyezethez.

LÁNY: És ez csak egy egyszerű köznapi beszélgetés, úgy értem, nem egy színpadon előadott drámai mű.

5. Banális és eredeti kommunikáció

KÖLTŐ: Várjunk csak! Minden egyszerű beszélgetésnek van esztétikai vonatkozása is.

LÁNY: Úgy értem, van valamilyen stílusa és művészi értéke?

KÖLTŐ: Bizony! Még valamit megkockáztatok. Minden eredeti kommunikáció, legyen akár köznapi vagy művészi: banális és eredeti.

FILOZÓFUS: Mitől lenne egy költemény banális? Attól, hogy a költő köznapi kifejezéseket használ?

KÖLTŐ: Kommunikációról beszélek, s ebben szerepel a befogadó is.

FILOZÓFUS: Igaza van, így mindjárt más. Banális lehet például egy remekmű értelmezése.

PSZICHOLOGUS: Azt se feledjük azonban, hogy a köznapi kommunikáció is lehet látszatközlés, tényközlés, véleményközlés, érzelemközlés és énközlés.

6. Szavak nélküli beszéd

SZOCIOLÓGUS: És mindegyik történhet gesztussal, mimikával, testtartással, intonációval, a beszélők közötti távolsággal, a beszéd közbeni mozgással. Éppen ez a kommunikáció egyénít minket, akkor is, ha természetesen vannak társadalmi rétegekre, kultúrákra jellemző kommunikációs formák is.

LAJOS: Arra gondol, hogy az olaszok hadarnak, az arabok kiabálnak?

PSZICHOLOGUS: És arra, hogy amikor Waramunga szól hozzánk, közelebb is hajol.

WARAMUNGA: És kommunikáció a test díszítése is.

MARI NÉNI: Attól félek, hogy el lehet felejtetni kommunikálni, vagyis meg lehet kukulni. A tévét bámuló embert féltém.

7. Telekommunikáció

KÖLTŐ: A tévé győzelme a beszélgetés és az olvasás felett lustaságunk diadala.

GYERMEK: A tévé összehozza az egész világot, újra egy törzs lehetünk.

WARAMUNGA: A vendégeskedés hozza össze a világot, ehhez viszont több törzs kell.

LÁNY: Nem lehet, hogy a szóbeliséget védve ugyanúgy támadták az írást is annak idején?

SZOCIOLÓGUS: A könyvnyomtatás, az újság, a rádió és a film ellen is hadakoztak sokan. De aztán belátták, hogy az írás kiragadja a beszédet az idő mulandóságából, a nyomtatás széles körben hozzáférhetővé teszi a monopolizált közleményeket, az újság felgyorsítja a tájékoztatást, a telefon és a rádió közel hozza a távoli beszélgetőket, a film láttatja is.

KÖLTŐ: Ugyanakkor mindezek mind szegényesebb kifejezőeszközök, mint az élő szó.

SZOCIOLÓGUS: Még az is igaz, hogy a szájhagyomány egyszerre törekenyebb és tartósabb, mint az írás. A papírt könnyebb elégetni, mint a mendemondát.

WARAMUNGA: Még inkább igaz ez a táncra.

GYERMEK: A tévé az hang is, kép is, mozgás is, híradás is, a tánc viszont csak ugrálás. Ha a táncot nézem...

WARAMUNGA: Nézni nem, csak csinálni lehet. Nézni: eselkedés, kémkedés. A táncban egyébként benne van minden: történelmünk, érzéseink, világunk.

8. Beszéd tánccal és hallgatással

SZOCIOLÓGUS: Szögezzük le, a tánc is beszéd, a tánc is "jelszöveg".

GYERMEK: Lehet akkor szavak nélkül is beszélni?

ÖREG: A beszéd hallgatással kezdődik. Meghallgatással. Nyitottsággal. Ha romlik a nyelv, a szeretet romlik, mert a beszéd adás és befogadás.

KÖLTŐ: És saját tapasztalataink és kívánságaink mások számára való közlésének vágya és öröme alkotóvá tehet mindenkit, a nyelv további formálására ösztönöz.

LÁNY: Akkor is, ha azt mondom kedvesemnek, hogy „bungyus”?

FILOZÓFUS: Világos: a nyelv nem mechanikusan képezi le a biológiai vagy társadalmi viszonyokat, hanem eleven erő lüktet benne.

GYERMEK: Arra akartam kilyukadni, hogy tud-e kommunikálni a pici gyerek és az anyukája?

9. Jelentés-tulajdonítás

PSZICHOLÓGUS: Az anya jelentést tulajdonít a csecsemő gesztusainak és válaszol.

LAJOS: Holott nem jelentett semmit.

PSZICHOLÓGUS: Ezt nem merném mondani. Az biztos, hogy az anya válasza jelez, s talán jelent is valamit a picinek.

SZOCIOLÓGUS: És itt sem csupán ösztönös viselkedésről van szó. Megfigyeltük, hogy az alacsonyabb társadalmi helyzetű anyák a sírásra sokkal inkább reagálnak simogatással és ölegetéssel, mint a magasabb társadalmi helyzetűek, akik viszont gyakrabban válaszolnak a gagyogásra értelmes beszéddel.

GYERMEK: És az állatokkal nem beszélhetünk?

PSZICHOLÓGUS: Személy alatti létezőkkel is kommunikálhatunk, de ezt nem nevezhetjük igazi párbeszédnek, ugyanis nyelve csak az embernek van.

10. Kommunikáció mint közös tudás

SZOCIOLÓGUS: Ahhoz közös tudás kell, ami nem lehet egy embernek és egy varacskos disznónak, de egy anyának és egy csecsemőnek sem.

BIOLÓGUS: Miből állna ez a közös tudás? Ugyanis szerintem ezzel egy kutya és gazdája is rendelkezik, ha nem is tartozik bele, mondjuk, az impresszionizmus és a fináncsóke.

SZOCIOLÓGUS: Megyek a folyosón, Ő jön velem szemben. Én tudom, hogy ez Ő. Kézfogással akarom üdvözölni. Ő felemelt kezemet mint köszöntésre nyújtott kezet fogja megragadni. A közös tudás, azt hiszem, nyilvánvaló.

PSZICHOLÓGUS: Nemcsak arról van szó, hogy van valami közös a két tudásban, s ennek alapján, de nem kevés rögtönzéssel alakul ki a kommunikáció és a közös cselekvés?

SZOCIOLÓGUS: Hogy mit is jelenthet a közös tudás, arról persze még folyhat a vita. Az biztos, hogy a közlési aktusban a kulturálisan felhalmozott tudás közvetítődik. Olyan célt követő tevékenység, amelyben a résztvevők kommunikatív úton elért egyetértésre alapozva valósítják meg a cselekvést.

FILOZÓFUS: Az érvelő beszéd kényszermentesen egyezkedő. Itt a gondoskodás és a szociális érintés szerepe! Ez biztosítja hogy a résztvevők meghaladják saját felfogásukat, ezen kívül megbizonyosodnak a világ egysége és életösszefüggésük kölcsönössége felől.

11. A kommunikáció mint szerepcseré

SZOCIOLÓGUS: A kommunikatív érintkezés a másik magatartásformáinak és szerepeinek átvétele. A szerep – erről még lesz szó – az általánosított Másik.

FILOZÓFUS: *H. Jaspers* szerint nem szerepekben, hanem két egyedi személy között zajlik a kommunikáció.

12. A kommunikáció mint társadalmiasulás

SZOCIOLÓGUS: Mi még azt is hangsúlyozzuk, hogy a kommunikáció együttes akció, aktivitások kicserélése egy olyan ügylet keretében, amikor a másik számára értékes viselkedést kínálunk. Akárhogy is: a kommunikáció társadalmi viszonyok bensővé tétele is.

PSZICHOLÓGUS: Tehát nem csupán információátadás, nem is csak kölcsönös befolyásolás, hanem elsősorban kölcsönös megértés. A “kölcsönös megértés” persze nagyon is viszonylagos. Beszélő és hallgató között nagyfokú aszimmetria lehet.

13. A megértés korlátai

LAJOS: Arra gondol, hogy “Jónapot sógor!”, “Csónakot fő doz.”, “Hát az öreg mit csinál?”, “Kilyukadt a feneké.” ?

PSZICHOLÓGUS: Ez nem csak a süket sógorral történhet meg. Sokszor késik a szerepcseré, s csak akkor kerül rá sor, amikor már megszólalnak, pedig ennek már előbb, a mérlegetés időszakában meg kell történnie. Nekem is van egy példám *R. D. Laingtől* a süketek párbeszédére:

Orvos: Hogy van?

(A páciens mutatja a torkánál a csövet: légcsőmetszés után van)

Orvos: Jaj, bocsánat!

(S mivel megérti, hogy a páciens nem beszélőképes, blokkot, ceruzát vesz elő, s írja):

Hogy van?

(Azzal a blokkot, ceruzát átnyújtja a páciensnek, válaszára. A páciens átveszi a blokkot, ceruzát, írja):

Nem vagyok süket. (*Tényleg szeretsz?*)

GYERMEK: Nem azért értjük nehezen egymást, mert mindenki más nyelvet beszél?

SZOCIOLÓGUS: Az egyének nyelve csak részben, méghozzá kisebb részben egyéni nyelv. A nyelvhasználat kidolgozottsága, de még a metakommunikáció is erőteljesen társadalmilag, kulturálisan meghatározott. Vagyis: azért értem nehezen a másikat, mert egy másik réteg, egy másik csoport nyelvén szól. Ami igazán egyedi, a hangszín, a beszéd sebessége, beszédünk folyamatossága és akadozása, s természetesen mindenkinek eltér valamelyest a beszéde a szentvelen-jellegtelen közléstől érzelmi telítettségében, dinamikájában, kifejező eszközeiben, szerkesztésmódjában.

KÖLTŐ: Mindez azonban legalább annyira könnyíti, mint nehezíti a megértést.

PSZICHOLÓGUS: Bizony, így igaz! Nekem is eszembe jutott egy olyan párbeszéd – ismét *Laingé* –, amelyből a filozófusok és a pesszimisták akár azt a következtést is levonhatnák, hogy az igazi párbeszéd lehetetlen.

– Maga, ugye, zsidó?

– Igen.

– Nem néz ki zsidónak, érti, hogyan mondom ezt?

– Nem.

– Na, szóval nem ortodox, meg ilyesmi.

– Ó dehogy.

– És hát itt szó sincs antiszemitizmusról, ért engem? Nem kell félnie, nem lesz probléma. Érti, hogy mondom ezt?

– Jó, jó.

– Nem, semmi probléma nem lesz. (szünet) És biztos benne, hogy nem ortodox?

– Dehogyan! Pszichoanalitikus vagyok.

– Ó hát persze! Na nem, itt magának semmi problémája nem lesz, csak mondja azt, hogy presbiteriánus, és kész. Érti, hogy mondom ezt? (*Tényleg szeretsz?*)

FILOZÓFUS: Ha már oly kedvesen provokált, kedves doktor Pszichó, azzal válszólnék, mint enyhén pesszimista és közepesen zsidó filozófus, hogy a tökéletesen zavarmentes kommunikáció valóban nem jöhet létre, de az adó és a vevő közötti bábeli zűrzavar jelentős mértékben csökkenthető.

SZOCIOLÓGUS: Ehhez elengedhetetlenül szükséges a másik szerepének ismerete is. Ez is beletartozik abba a közös tudásba, amiről már beszéltem. Ebben benne van a társadalmilag bejáratott gyakorlat, a közismert „közös dolgok” (amely természetesen a kulturális hagyomány egy része), és benne van a helyzet hasonló értelmezése is.

FILOZÓFUS: És bizony eléggé gyakori, hogy különbözőképpen értelmezzük a helyzetet, különösen, ha egyikünk alá van rendelve a másiknak.

PSZICHOLÓGUS: A kommunikáció résztvevői nemcsak a külső (az objektív), hanem a belső (a szubjektív) világhoz is viszonyulnak. Ezt is kell kölcsönösen ismerni valamennyire. Ha a másik ember számomra teljesen ismeretlen dzsungel, elveszek benne. Nagyon fontos nem elfelejtenünk, hogy szavaink és a mögöttük meghúzódó érzéseink sosem fedik egészen egymást. Például észérveinkkel látszólag az igazságot akarjuk szolgálni, valójában pedig az a fontos, hogy én legyek az okosabb.

SZOCIOLÓGUS: Van mentségünk: belső világunk – *J. Habermas* ezt életvilágnak nevezi – önmagunk számára magától értetődő, szorosabb értelemben vett tudásunk így nincs is erről. A kommunikáció során az egymással érintkezők önmagukat is jobban megismerhetik.

LÁNY: Nem fordul elő, hogy kommunikáció ürügyén az egyik diktál, parancsol, nem is kíváncsi rám, vagy egyenesen visszaél a tudásával, közös tudásunkkal és a rólam szerzett tudásával egyaránt?

FILOZÓFUS: Bizony előfordul, hogy elméletileg igeneljük a másik embert, mint személyt, s kapcsolatunkban gyakorlatilag tagadjuk, tárgygyá tesszük őt.

ÖREG: Eszünk beszélget vele, szívünket elhallgattatjuk.

Kamarás István

Bevezetés az embertanba

(Az *Íme, az ember!* című könyv 4. átdolgozott kiadása)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

14. Léteünk: eltérünk

- FILOZÓFUS: Ez a "gondolkodom, tehát vagyok" rövidre zárásának csapdája Ezt az elvet ki kell egészíteni a "létezem, tehát eltérek"-elvel, így beléphetek a két eltérő titkot képviselő ember közös világába.
- LÁNY: A magam nyelvére ezt így fordítom le: kölcsönös bizalom és a kölcsönös tisztelet alapján álló szerepcserre nélkül nem tudunk szót érteni.
- PSZICHOLÓGUS: A szerepcserre még kevés is, énjeinkről is meg kell tudnunk valamit. Ehhez nemcsak beleérző képesség kell, hanem az is, hogy engedjük a másikat magunkba belelátni.
- FILOZÓFUS: Így igaz! A megértés feltétele az, hogy az én kilépjen önmagából, s belépjen a másik horizontjába, még akkor is, ha a másikkal nem "én-te", hanem csak "én-ő" viszonyban van.
- WARAMUNGA: Ugyanis minden "én-ő" viszonyt egy kicsit az "én-te" viszony felé kell mozdítani. Én nemcsak azért tegezlek benneteket, mert nálunk mindenki mindenkivel tegeződik, hanem ezért is.
- FILOZÓFUS: Vannak – például a romantikusok – akik, a szövegeket, vagyis a tudat tárgyiasult formáit a lélektől lélekig kapcsolat akadályának látják. Ezek kétségkívül határt is képeznek a kommunikálók között, de a határ – gondoljunk két országra – egyben a kapcsolatfelvétel helye: ott vagyunk egymáshoz legközelebb. Felveszem a kapcsolatot a másikkal, hogy megtudhassak valamit, hogy tudassak valamit, eközben létrehozok valamit: önmagamat. Ennyiben a nyelv valóban teremtető.
- SZOCIOLÓGUS: *K. Mannheim* szerint a megértés behatolás egy életösszefüggésbe, részvétel a kollektív képzeletben.
- FILOZÓFUS: Egyetértek, annál is inkább, mert a hit továbbadásában – mint ezt *Mártonffy Marcell* kifejti – az igazság megismertetésére való törekvéssel egyenértékű kell legyen a kommunikációs készségre törekvés, melyben kiváltságos szerepet kap a figyelem, megértés, a dialógus minősége és nyitottsága.
- ŐREG: A minket megosztó gonoszt Jézus kommunikációjában az egység szimbóluma, a megértés, az ítéletről lemondás és a kiengesztelődés egyetemessége váltja fel.
- LAJOS: Hogy van az, hogy majdnem minden szón más értünk, s valahogyan mégis megértjük egymást.
- FILOZÓFUS: *Lukács György* szerint létezik valami mély együttlét, a kölcsönös megértés nyelve, amelyet ő 1' jelzőrendszernek nevezett el.
- KÖLTŐ: *T. S. Eliot* is valami hasonlóra gondol, amikor a filozófiák fölötti költészet bölcsességéről szól.
- TEOLÓGUS: Ugyanerről másképpen *Szent Ágoston*: hit nélkül nincs tudás.
- ŐREG: Hinnünk kell abban, hogy a kölcsönös megértés elérhető.
- LÁNY: El lehet-e érni a magunk erőfeszítésével azt a bölcsességet, amely sikeressé teszi a kommunikációban a megértést.
- MARI NÉNI: Ez kegyelem, meg lehet kapni ajándékba.
- KÖLTŐ: Ezt mondja *T. S. Eliot* is:

**Szóltam lelkenek: csöndben légy s hagyd,
hogy leszálljon rád a sörtétség,
Mely Isten sötétsége lesz.**

Szóltam lelkemnek: csöndben légy és
várakozz reménytelen,
Mert a remény rosszat remélne;
Szeretet nélkül várakozz,
Mert a szeretet rosszul szeretne;
még megmarad a hit,
De a hit meg a szeretet meg a remény,
mind várakozóban.
Gondolat nélkül várakozz, mert nem vagy még kész a gondolatra (...)
Mondjam el újra? Hogy elérj oda,
amit nem tudsz,
Olyan úton kell járnod, ahol nincsen elragadtatás.
Hogy elérj ahhoz, amit nem tudsz,
Olyan úton kell járnod, mely a tudatlanság útja.
Nincstelenség útját kell járnod,
Hogy elérj ahhoz, amit nem tudsz,
Olyan úton kell járnod, mely a tudatlanság útja.
Nincstelenség útját kell járnod, ahol nem, találod magadat.
És amit nem tudsz, az az egyedüli, amit tudsz,
És ami a tiéd, éppen ez nem tiéd,
És ahol vagy, éppen ott nem vagy. (*East Coker*)

15. Egymás létrehozása

ÖREG:

Egymás megteremtődését segítjük. Nem attól vagyok ugyan, hogy te vagy, de attól tudom, hogy vagyok, hogy te vagy.

Felhasznált művek:

- ARONSON, E.: Társas lény. Bp. Közgazdasági és Jogi K., 1978.
BAHTYIN, Mihail M.: A beszéd és a valóság. Bp. Gondolat K., 1986.
BERNE, Eric: Emberi játsszmák. Bp. Gondolat K., 1987.
Biblia /Lk 6,31/,
BOLBERITZ Pál: Isten, ember, vallás. Bp. Ecclesia, 1981.
BUDA Béla: A kommunikáció pszichológiai aspektusai. = Nyelv és kommunikáció I. Bp. MRT TK, 1969.
BONYHAI Gábor: A szimbólumfogalom helye a filozófiai hermeneutikában. = FRYE, N.: A nagy kód. = Pannonhalmi Szemle, 1994. 4. sz.
GRIFFIN, Em: Bevezetés a kommunikációelméletbe. Bp. 2001. Harmat
HABERMAS, J.: Magyarázatok a kommunikatív cselekvés fogalmához. = Magyar Filozófiai Szemle, 1986. 1-2. sz.
HAFERKAMP, H.: Mead és a közös tudás problémája. = Szociológiai információ, 1988. 2. sz.
HALÁSZ László: Vége a Gutenberg galaxisnak? Bp. Gondolat, 1985.
HAUSER Arnold: A művészet szociológiája. Bp. Gondolat K., 1982.
JANOUSEK, J.: A társadalmi kommunikáció. Bp. MRTV TK, 1969.
"Jelbeszéd az életünk" A szimbolizáció története és kutatásának módszerei (Szerk: Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor) Bp. Osiris–Századvég, 1995.
Jelbeszéd az életünk 2. Szerk. Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor. Bp. Osiris 2002. JÓZSA Péter: A jelentés fogalma. = U.ő.: Adalékok az ideológia és a jelentés elméletéhez. Bp. NPI, 1979.

- JÓZSA Péter: A társadalmi kommunikáció egységes elmélete felé. = U.ő: Kód - kultúra - kommunikáció. Bp. NPI, 1976.
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Rejtjelek. Bp. Szorobán K., 1993.
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Rejtjelek 2. Bp. Kossuth K., 1995.
- KIRÁLY Jenő: Frivol műzsa. Bp. Nemzeti Könyvkiadó, 1993.
- Kommunikáció: szerk.: Horányi Özséb. Bp. 1977. KJK
- LOTMANN, J. M.: Szöveg, modell, típus. Bp. Gondolat, 1973.
- LUKÁCS György: Az esztétikum sajátossága. Bp. Kossuth 1985.
- MANNHEIM Károly: A gondolkodás struktúrái. Bp. Atlantisz, 1995.
- MÁRTONFFY Marcell: A vád szava és az egység lelke (Az evangéliumi kommunikáció kérdéséhez) = Teológia, 1994. 4. sz.
- MÁRTONFFY Marcell: A „homo aestheticus” és az etikum kérdése. (Egy Kosztolányi-alakzat értelmezése) = Jelenkor, 1997. 3. sz.
- NAGY Endre: A dialógus mint várakozás. = Pannonhalmi Szemle, 1994. 3. sz.
- PANNENBERG, Wolfhart: Mi az ember? Bp.–Luzern, Egyházforum, 1991.
- PÁLHEGYI Ferenc: Személyiség-lélektani kalauz. Bp. Tankönyvkiadó, 1981.
- PLÉH Csaba: A szimbólumfeldolgozó gondolkodásmód és a szimbólumfogalom változatai/ változásai. = „Jelbeszéd az életünk” A szimbolizáció története és kutatásának módszerei. Szerk. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor. Bp. Osiris—Századvég, 1995.
- PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
- SEBEOK, T.: Egy jel csupán egy jel. = „Jelbeszéd az életünk” A szimbolizáció története és kutatásának módszerei. Szerk. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor. Bp. Osiris –Századvég, 1995.
- SZECSKŐ Tamás: Kommunikációs rendszer – köznapi kommunikáció Bp. Akadémiai K., 1971.
- SZECSKŐ Tamás: Megjegyzések a kommunikáció általános elméletéhez. = kommunikáció I. Bp. MRT TK, 1969.
- SZILÁGYI Ákos: A vágy titoktalan tárgya. Bp. Liget, 1992.
- Társadalmi kommunikáció. Szerk. Béres István, Horányi Özséb. Bp. 2001. Osiris
- TURAY Alfréd: Lételmélet. Debrecen, 1984.
- Vége a Gutenberg-galaxisnak? (Szerk. Halász László) Bp. Gondolat, 1985.
- VOIGT Vilmos: Bevezetés a szemiotikába. Bp. Gondolat, 1977.
- VITÁNYI Iván: Kommunikációelmélet és esztétika. = Nyelv és Kommunikáció II. Bp. MRT TK, 1969.
- WILLIAMS, R.: A kommunikáció. Bp. MRT, 1968.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Figyeljük meg az állatkertben a majmok kommunikációját, s hasonlítsuk össze a ketrecek előtt álló emberekével!
- 2/ Gyűjtsünk olyan eseteket (a tévéből, az iskolából, a családból stb.), amikor a beszélő nem verbális kommunikációja és szavai ellentmondanak egymásnak!
- 3/ Olvassunk bele *Berne Emberi játsszmák* című könyvébe, s keressünk ránk is jellemző eseteket!
- 4/ Figyeljük meg az utcán, a boltban, a villamoson, a meccsen, s a parkban az embereket, hogy milyen módon kommunikálnak egymással szavak nélkül!
- 5/ Mennyire szükséges a másik ember megértéséhez történetét is ismernünk?
- 6/ Hogyan kommunikálnak az emberek Istennel?

- 7/ Gyűjtsünk össze olyan eseteket, amikor a kommunikáló felek félreértették egymást, s próbáljuk megállapítani a félreértés okát!
- 8/ Keressünk példákat a szépirodalomból az agresszív, az egoista, az altruista, az önmegtagadó, a versenyző és a kooperatív viselkedésre!
- 9/ Keressünk példákat arra, hogy szavaink és érzéseink nem fedik egymást!
- 10/ Jó vagy rossz tulajdonság az, ha valakiből dől a szó, ha valaki mindenre tud valamit mondani?
- 11/ Mi mindent lehet közölni a táncban?
- 12/ Mi történik akkor, ha a kutyánkkal beszélgetek?
- 13/ Figyeljük meg *Laing Tényleg szeretsz...*? c. könyve párbeszédeit, s keressünk példákat az aszimmetrikus kommunikációra!
- 14/ Milyen szerepet játszik a kommunikációban a csend, a hallgatás és a meghallgatás?
- 15/ Miért nem tud az ember megtanulni emberi nyelven megtanulni, ha csak 8 éves korában jut az emberek közé? És miért lehetett azt testvérpárt megtanítani, akiket egy süket-néma nagymama tanított meg kommunikálni, aki csupán furcsa artikulálatlan hangokat volt képes kiadni?
- 16/ Van- olyan mutogató nyelv, amelyet mindenütt a világon megértenek? Létezhet-e kommunikáció fizikai csatorna nélkül, például, amikor magamban kedvesemmel, elhunyt anyámmal vagy Istennel beszélgetek?
- 17/ Lehet-e, és ha igen, mi a közös tudás az ember—állat kommunikációban?
- 18/ Mit jelent az, hogy a denotáció nem a realitásokhoz, hanem a kulturális egységekhez kapcsolódik elsődlegesen”?
- 19/ Mit jelent az, hogy “a jelentés és értelem kapcsolatának a jel és jelentés kapcsolata felel meg”?
- 20/ A dogmatikus korszakok az értelem kerül a jelentés fölé, a pozitivisták korszakokban fordítja, állítja *Király Jenő*. Mit érthet ezen? Tudnánk-e példákkal igazolni?
- 21/ Milyen viszonyban van értelem és ideológia?
- 22/ Mennyire önkényesek a jelek?
- 23/ Hol van az emberi és állati szimbólumok határa?
- 24/ Feltár vagy elrejt a szimbólum?
- 25/ Az emberi gyakorlat lenyomata a szimbólum , vagy a szimbólum következménye az emberi gyakorlat?
- 26/ Mikor válik szimbolikussá a nem szimbolikus?
- 27/ Csinálhatott saját magának jeleket *D. Defoe* Robinsonja a lakatlan szigeten?
- 28/ Tanulmányozzuk *Sánta F. Nácik* című novella kommunikációit?
- 29/ Mi mindent lehet megtudni a kommunikációról *Ottlik G. Iskola a határon* című regényének első öt fejezetéből?

VIII. Társaink tükrében (hogyan kapcsolódunk?)

LÁNY: Azon gondolkodom, hogy ezek az állatok, akik párosával vannak itt, nevezhetők-e társaknak.

1. Természeti alapok

BIOLÓGUS: Igaz, hogy az „embertárs” mellett nem használjuk az „állattárs” szót, társas viselkedésük alapjai – *Nyíri Tamás* nyomán az agresszióra, a gondoskodásra és a szükségletre gondolok – mégiscsak természeti alapozottság.

FILOZÓFUS: Így, első hallásra elfogadhatónak tűnik, persze attól függ, mit értünk agresszión, gondoskodáson és szükségleten.

LAJOS: Először is azt, hogy az ember agresszívebb, mint az állat.

PSZICHOLÓGUS: Ne csak az erőszakra, a vérbosszúra, a háborús agresszióra és a gázkamrára gondoljon, hanem a kezdeményezésre, vállalkozásra, a bátorságra és az igazságért vívott harcra is!

BIOLÓGUS: Én is ilyen, tágabb értelemben használom az agresszív ösztönt.

GYERMEK: Az állat is harcolhat az igazságért?

BIOLÓGUS: Az állat területért és a társas hierarchiában elfoglalható pozíciójáért harcol. Ugyanígy tesz az ember is. Amikor az ember vadászni kezd, a korábbihoz képest nagyobb mértékben kényszerül együttműködni, ezzel azonban nem szűnik meg agresszivitásunk.

LÁNY: Annyira, hogy még az autók „arca” is agresszív.

SZOCIOLÓGUS: Az emberek közötti erőszak nem vezethető vissza természettörvényre. Már volt szó arról, hogy a természetben a fajok között nincs erőszak.

TEOLÓGUS: Az ember egyik lényegi tulajdonsága az a kísértés, hogy a számára kellemtelen embert kikapcsolja, megölje.

BIOLÓGUS: Igaz, eléggé gyakori, hogy ha a megtámadott állat behódol (összegombolyodással, élelemkérő mozdulattal, mancsnyújtással, szexuális felajánlkozással), a támadó nem öli meg.

MARI NÉNI: Az ember esetében ez még fontosabb, hisz fegyvereivel sokkal veszedelmesebb, mint a fenevadak.

LAJOS: Ha nem ösztönös az agresszivitás, miért háborúzik mindenki?

SZOCIOLÓGUS: Azt, hogy ki háborúzik, az adott kultúra határozza meg.

WARAMUNGA: Tudok olyan törzsekről, ahol azok a férfiak, akik nem akarnak harcolni, női ruhába öltöznek.

FILOZÓFUS: Nálunk, Európában a hős agresszív típus. „Lázadok, tehát vagyok”, mondta *A. Camus*. Úgy vélem, hogy ez a kijelentés sok esetben nem jelent mást, mint hogy „felháborodom azon, hogy téged sérelem ért”.

2. Erőszak és indulat

TEOLÓGUS: És ebben nagy szerepe van Jézus szelídségének, aki függetlenedni tudott kora indulatosságától.

PSZICHOLÓGUS: De amikor a főpap szolgálja arcul üti, nem tartja oda másik orcáját. A krisztusi kegyelem nem nyugtató tablettá.

- SZOCIOLÓGUS:** A ma élő emberek nagy része (ha nem többsége) már csak azt fogadja el értéknek, ami a részvét nélküli konkurencia-harcban szükséges ahhoz, hogy embertársait túlszárnyalja.
- ÖREG:** A fegyverek korában kiesik a törvény a világból, mely bele volt írva ingyenes ajándékként. Még az egység elve is visszájára fordul: az erőszakos egyesítésre.
- SZOCIOLÓGUS:** Ebben, a keleti világhoz képest agresszív Európában azért fontos szerep jutott a „Dobd vissza kenyérrel!” elvnek is.
- LAJOS:** A magam részéről legfeljebb száraz kenyérrel! Szó nélkül túrni birkatürelem.
- TEOLÓGUS:** A „dobd vissza kenyérrel!” mást jelent: azt, hogy a legszörnyűbb hibékkal szemben is létezik fékező gesztus.
- SZOCIOLÓGUS:** És azt, hogy a háború, a forradalom, a szülői pofon mind szükséges rossz, de azt hiszem, erről is lesz még bőven szó.

3. A háború ellenszerei

- TEOLÓGUS:** Még csak moralizálást sem jelent. A kereszténytől sem kíván normarendszere felesleges áldozatot akkor, amikor másféle lépések is lehetségesek.
- LÁNY:** Nem ezek a „másféle lépések” vezetnek háborúhoz? Nem fenyeget agresszivitásunk azzal, hogy kihalunk?
- SZOCIOLÓGUS:** Ez reális veszély.
- MARI NÉNI:** Mit lehet akkor tenni?
- SZOCIOLÓGUS:** Segíthet persze a teljes leszerelés, a melldöntető hazafias érzések csökkentése...
- BIOLÓGUS:** Ez, vagyis a terület feladása, biológiai hajlamunkkal ellentétes!
- MARI NÉNI:** nem lehet, hogy az ember mégis alapjában véve jóakarátú?
- LAJOS:** Tegyük föl, hogy így van. Azt mondja meg, mit csinál akkor, ha az utcán valaki utána kiabálja, hogy „Maga tiszta hülye!”?
- MARI NÉNI:** Megkérdezném, miből gondolja.
- LAJOS:** Nem indokolná, sőt még nagyobb gorombaságokkal folytatná.
- MARI NÉNI:** Akkor megkérném, nyomatékmal, hogy most már hagyja abba?
- LAJOS:** És ha nem hagyná, és még a kedves mamáját is szidná?
- GYERMEK:** Ne válaszoljon, Mari néni, be fogják ugratni!
- LAJOS:** És még azt is kiabálná, hogy Mari néniéknél állandóan fut az egész ház?
- MARI NÉNI:** De hát ez nem igaz!
- GYERMEK:** Vigyázzon, Mari néni, be fogják ugratni!
- LAJOS:** És még azt is kiabálná, hogy mari néniéknél állandóan fut az egész ház?
- MARI NÉNI:** De hát ez nem igaz! Az ilyennek be kell verni a pofáját, hiszen oktalanul sérteget.
- PSZICHOLÓGUS:** Na látja, Mari néni, így törnek ki a háborúk!
- SZOCIOLÓGUS:** Amiket meg lehet előzni jelképes pótlékokkal.
- LAJOS:** Torpedózzunk kockás papíron?
- SZOCIOLÓGUS:** Például! De ennél is fontosabb az agresszió intellektuális ellenőrzése.
- PSZICHOLÓGUS:** Szóval valahogyan kezelni kell agresszivitásunkat.
- BIOLÓGUS:** Azzal is számolni kell, hogy a zsúfoltság érzése - ez egyértelműen bizonyított - növeli az agressziót.

- ÖREG: Csak a belső tágasság előzheti meg sikerrel az agresszivitást.
 LÁNY: Én csak egyet kívánnék attól a tündértől: hogy maradjon égő folt azoknak az arcán, akik egy másik embert megütnek.
 FILOZÓFUS: És ha csak azért ütötték meg, mert az egy nála nyomorultabb lényt megalázott?
 LAJOS: Akkor megérdemelte a rohadék.
 LÁNY: Erőszakkal nem lehet erőszakot gyógyítani.
 MARI NÉNI: Én még a versengést is elítélem. Megfigyeltem, hogy még a temetéseken is versengenek a gyászoló rokonok.
 ÖREG: És ha abban versenyzünk, hogy melyikünk szerez több örömet a másikkal?

4. Agresszió és harc

- SZOCIOLÓGUS: *Joan Baez*, a híres popénekest és emberjogi harcost egyszer megkérdezték, hogy agresszív ember-e. Ő így válaszolt: „Ó, igen, nagyon. Ez már így van az erőszakmentesség katonánál.” A riporter tovább kérdezett: „Mi dominál önben: az erőszakmentesség vagy a katona?” A magát agresszívnek nevező énekesnő így válaszolt: „Mindkettő, és semmi okot nem látok, hogy különválasszam a kettőt. Vannak, akik szerint az erőszakmentesség valamiféle passzív dolog. De ha komolyan vesszük, nagyon is aktív jellegű. Ha politikai és társadalmi hatást akarunk elérni vele, harcos természetűnek kell lennünk. Én harcosnak tekintem magam. *Gandhi* és *King* fegyverével küzdök.”
- FILOZÓFUS: Az összeütközés, a konfliktus, a harc elkerülhetetlen velejárói az életnek. Pusztá létükkel, tevékenységükkel elkerülhetetlenül korlátozzák egymást az emberek. Az embernek nemcsak uralkodnia kell magán, hanem tudnia kell magát megvédeni, érvényesíteni jogos igényeit. Természetesen nem úgy, hogy eltiporja a másikat. A harag és az agresszió lehet jogos is. Meg kell tanulnunk élni vele.
- TEOLÓGUS: Bizony, Jézus is azt mondta: „Azt hiszitek, azért jöttem, hogy békét hozzak a földre? Nem azt, hanem - mondom nektek - széthúzást. Ezen túl, ha öten lesznek egy házban, megoszlanak egymás között: három ellen kettő és kettő ellen három.
- LAJOS: Hát bizony én ebből azt vonom le, hogy az ember egy ronda agresszív állat, s ezt Jézusnak is be kellett látnia.
- TEOLÓGUS: Pedig Jézus nem ezt sugallja, hanem azt, hogy az embereknek különbözőek az érdekeik, értékeik és állásfoglalásaik.
- BIOLÓGUS: A természetes szelekciónak nincs sok köze a véres agresszióhoz és az élethalálharchoz., ezt a múlt század végi szociáldarwinisták találták ki. a medvék, a majmok, a sakálók és a sirályok képesek békésen együttműködni. Nem csak az önzés, hanem az önzetlenség is célszerű viselkedés.
- GYERMEK: Akkor miért mondják a felnőttek azt, hogy az élet küzdelem?
- WARAMUNGA: Nem csak a másik törzs ellen küzdünk, hanem az állatok ellen, a szél ellen, a hideg vagy a meleg ellen, és még önmagunk ellen is.
- PSZICHOLOGUS: A harcban nem a kiváltó ok a lényeges, hanem az indulati és érzelmi elköteleződés.
- ÖREG: A harcban nem lehet győzni.

GYERMEK: És amikor túljárunk egymás eszén?
 PSZICHOLÓGUS: Ezt magas fokú tudatossággal tesszük Ez a megismerés magasiskolája.
 TEOLÓGUS: És lehet erkölcstelen is.
 PSZICHOLÓGUS: igen, ha a racionalitás túlkiabálja lelkiismeretünket.
 LÁNY: És a vita?
 PSZICHOLÓGUS: Ennek lényege: megismerni és megértetni.
 TEOLÓGUS: Nyíltan vállalni nézeteinket, és fokozatosan ellenőrizni őket. A nézet

5. Fékezett agresszivitás

MARI NÉNI: Talán az a baj, hogy nem büntettük eléggé gyermekeink agresszív állásfoglalásait.
 PSZICHOLÓGUS: A vasszigor nem ajánlatos, mert az agresszióval együtt kiveshet a gyerekből a spontaneitás, az önállóság, a kezdeményezőképeség és a bátorság.
 SZOCIOLÓGUS: Szociálisan elfogadható mederbe kell terelni az agresszivitást, amely önmagában se nem pozitív, se nem negatív.
 PSZICHOLÓGUS: Bizony, még az sem szerencsés, ha a házáséletben mindenáron feszült-ségmentességre törekszünk.
 MARI NÉNI: Azt mondja az Írás, hogy úgy bánjatok az emberekkel, ahogy akarjátok hogy bánjanak veletek is.
 BIOLÓGUS: Úgy érzem, ezzel elérkeztünk társas viselkedésünk másik természetben gyökerező sajátosságához: a gondoskodáshoz. Az emberi kapcsolatokban is fő szerepet játszik a pátyolgatás, a szeretetszükséglet.
 PSZICHOLÓGUS: Az úgynevezett szociális érintés. Ha ez nincs, belépnek az úgynevezett hiánypótló játszmák. Így válhat a nem szívből jövő áldozat agresszióvá. Például, ismerjük jól: „Feláldoztam értetek fiatalságom.” Fontosnak tartom megjegyezni, hogy még az agresszív megnyilvánulások is keverednek sokszor a szociális érintéssel. Ha valaki hozzám közeláll megűt, az kétszeresen fájhat, ugyanakkor azt is tudom, hogy még fontos vagyok neki. A gondoskodásnak tehát inkább ellentéte a közömbösség, mint az agresszivitás.
 BIOLÓGUS: Hadd zárjuk le a kört! A harmadik természetben gyökerező elem a szükséglet. Tehát az agresszió, a gondoskodás és a szükséglet. Ezek tehát társas viselkedésünk biológiai alapjai.
 LAJOS: Hát ez borzasztóan tudományos. Szeretném hallani, hogy ez például hogyan érvényesül a futballmeccsen?
 SZOCIOLÓGUS: A pályán vagy a lelátón?
 LAJOS: Jó kérdés, de azt hiszem, doktor Bió csak a lelátót fogja vállalni.

6. Gondoskodás és a szabályok betartása

BIOLÓGUS: Téved, lemegegyek a pályára. Hát először is a két csapat egymásnak szüksége. Futni, súlyt emelni lehet magányosan, ehhez a sportághoz ellenfél kell. Kell hozzá kellő agresszió - abban az értelemben, ahogy tisztáztuk ezt a fogalmat -, hiszen enélkül nem lehetne támadni, gólt löni, de még védekezni sem.
 LAJOS: Így igaz! De hol a pátyolgatás, szeretgetés, gondoskodás?

- BIOLÓGUS: Az a szabályok betartásában nyilvánul meg. A védő nem öli meg a támadót, hanem vigyázva rá, szabályosan próbálja szerelni.
- LAJOS: Jó, rendben, de amikor a csatár már elment a védője mellett, és az edző azt üvölti be, hogy „Rúgd föl!”?
- BIOLÓGUS: Természetesen a tizenhatoson kívül, hogy ne legyen tizenegyes.
- LAJOS: Bravó! Honnan ért hozzá?
- BIOLÓGUS: Volt egy fiúm... Nos, ha felrúgja, ráadásul az edző biztatására, ami, sajnos, gyakori, azt mondhatjuk, felborult az egyensúly az agresszivitás irányába.
- MARI NÉNI: Én a focihoz nemigen értek, hallhatnánk egy másik példát. Mondjuk, hogyan mutatkozik meg ez a piacon?
- SZOCIOLÓGUS: Megpróbálhatom?
- BIOLÓGUS: Tessék! Úgy látszik, maga szokott a piacra járni.
- SZOCIOLÓGUS: Hát persze.
- MARI NÉNI: Mert Doktor Szoció egy rendes, gondoskodó férj.
- SZOCIOLÓGUS: Nem egészen. Izgalmas hely egy szociológus számára. Nos, először is az árús és a vevő szükségletei egymásnak. Mindkettőjüknek érdeke, hogy agresszívak legyenek, hogy jó üzletet csináljanak, ám az adás-vevésnek is vannak szabályai, amelyek betartásában jelentkezik a gondoskodás.
- LÁNY: Még egyre kíváncsi lennék: az anya-gyerek viszonyra, ez ugyanis nem szimmetrikus viszony.

7. Agresszivitás és gondoskodás

- PSZICHOLÓGUS: Hogy egymásnak szükségletei, az első sorban a gyerek szemszögéből kézenfekvő, de elég csak a gyerek után áhítózó asszonyokra gondolni. A gondoskodás elsősorban az anya részéről természetes, ez egy ideig valóban egyoldalú, de a gyerek is kifejezi szeretetét. Az agresszió mindkét részről jelentkezik. Szükséges, hogy az anya emelt hangon figyelmeztesse csemetéjét, s olykor a gyerekeknek provokációra van szüksége, hogy biztosítsa szeretet-adagját.
- MARI NÉNI: Egy kép van előttem: fájó szívvel verem egyik csimotám fenekét, az meg bömböl ellenem, miközben erősen szorítva átkarolja a lábaimat. Ebben, hiszem, minden benne van.
- TEOLÓGUS: Amiről eddig szó volt, az az állatokkal közös természeti alap. Most jöhet a többlet!

8. Ítéelő ész, ésszerűség, erkölcsösség

- FILOZÓFUS: Érzékelhettük, hogy az agresszivitás, a gondoskodás és a szükséglet egyformán fontos, de azt is, hogy az egyensúly sokszor felbomlik. Kell tehát valami, ami ezeket egyensúlyban tartsa, irányítsa, adagolja. Ez pedig az ítéelő ész.
- TEOLÓGUS: Ámde sok esetben választani lehet: ez ésszerű, ez meg erkölcsös. Szembe kerülhet a tiszta ész és a gyakorlati, vagyis az erkölcsi ész. Ésszerű a tizenhatos előtt felrúgni a csatárt, mert megmenekülünk egy biztos góltól, a szabadrúgás pedig kisebb veszély, s esetleg még a kiállítás sem jelent annyira hátrányt, mint az a gól. De működhet valami a háttérben, akár „ösztö-nösen” is, s nem teszi. Van tehát még egy többlet: a lelkiismeret.

KÖLTŐ: Aminek a működtetéséhez bátorság, merészség, majdnem azt mondtam, bizonyos agresszivitás is kell, ugyanis a felelősség sosem magától értetődő.

9. Társadalmi alapok

SZOCIOLÓGUS: Vannak tehát a társas viselkedésnek társadalmi alapjai is. Én még akkor is így nevezem őket, ha nem lehet ezeket egyértelműen társadalmi (pszichológiai, szociológiai, gazdasági, történeti stb.) tényezőkre visszavezetni. *Kindler József* azt javasolja, ha a másik javát minimalizálom (akár a piacon, akár a meccsen), akkor azt agresszivitásnak, ha a maga javát maximalizálja: egoizmusnak, ha a másik javát maximalizálja: altruizmusnak, ha a maga javát minimalizálja: önmegtagadónak, ha kettőjük javának különbségét igyekszik növelni (lásd szabadversenyes kapitalizmus): versenyzőnek, ha kettőjük javának (hasznának) különbségét igyekszik csökkenteni (akár az üzletben, akár a játékban): kooperatív-nak nevezzük.

FILOZÓFUS: A felsoroltak közül egy-két stratégia, például az odaadó, valóban nem magyarázható meg csupán szociológiai és pszichológiai tényezőkkel, s valamennyi esetben számolni lehet (vagyis kellene) a józan éssen kívül a lelkiismerettel is.

SZOCIOLÓGUS: Azt mindenképpen kimondhatjuk: az adott viselkedés mintáját alapvetően kulturális és nem genetikus modellek irányítják. Az ember önmaga megvalósítója: szimbolikus modelleket konstruáló általános képességével létrehozza azokat a sajátos képességeket, amelyek meghatározzák.

10. Énünk mint kapcsolataink lerakódása

LÁNY: Kevés szó esett arról, hogy az egyén mennyire egyéni módon társas lény.

SZOCIOLÓGUS: Kapcsolatrendszerünk is egyéniek.

KÖLTŐ: *Pilinszky* szerint is:

**Hányféle találkozás, Istenem,
együttlét, különválás, búcsúzás!
Hullám hullámmal, virág a virágtól
szélcsendben mozdulatlanul
hány és hányféle színeváltozás
a múlandó és a múlhatatlan
hányféle helycseréje! (Találkozások)**

LAJOS: Hogy jön ide a múltó és a múlhatatlan?

TEOLÓGUS: Úgy, hogy minden találkozásból megmarad bennünk valami örökre, amennyiben mi is megmaradunk örökre.

PSZICHOLÓGUS: Ami a kapcsolatok fő típusait illeti, négyet emelnék ki: 1) operatív (a funkciók összerendezett és célirányos gyakorlása), 2) függőségi (ez lehet tartós és alkalmi), 3) kölcsönösen aktív, 4) szolgálat (ez is függőség, de nincsen szintkülönbség).

11. Elvárások

- SZOCIOLÓGUS: Valamennyiben szerepet játszik az elvárásoknak megfelelés. Először is vannak a szerepekkel kapcsolatos elvárások. Egy másik fajta elvárás a rokonszenv elnyerése. Egy harmadik: a másik céljainak, szándékainak és készségeinek a figyelembe vétele, kitalálása.
- PSZICHOLÓGUS: Ezt jelezzük is beszédünkben, így "Nem sértem meg, ha felajánlom segítségem?"
- LÁNY: "Lehet, hogy hülyeséget mondok", "Most te biztosan azt gondold", ilyesmik?
- PSZICHOLÓGUS: Így van! És az "Ugye, te is", "Nemde Ön is" .
- SZOCIOLÓGUS: A magatartás-elvárások kölcsönösen erősítik egymást. Vegyünk egy példát: a háziasszony feltételezi, férje nem vár meleg ételt vacsorára, ennek a férfi meg akar felelni a vele kapcsolatos elvárásnak, mert a meleg étel kínálása nem csak kényelmetlenséget okoz, hanem összezavarja felesége vele kapcsolatos várakozásait.
- MARI NÉNI: Van, akihez - tetszik, nem tetszik - kapcsolódnunk kell, és van, akihez vonzalmaink kapcsolnak, nem?
- LAJOS: Kötelező és szabadon választott?
- LÁNY: De kikhez vonzódunk?
- BIOLÓGUS: Ez részben ösztönös.

12: Mozgatók és fékezők

- PSZICHOLÓGUS: Az általunk jónak tartott tulajdonságokkal rendelkezőkhöz, a hasonló érdeklődésűekhez, azokhoz, akik meg vannak áldva bizonyos készséggel, tehetséggel és szakértelemmel, s végül azokhoz, akik viszontszeretnek.
- LAJOS: Ebben benne van ám az érdek is.
- SZOCIOLÓGUS: Vastagon!
- PSZICHOLÓGUS: Érdekből sem könnyű kapcsolatot teremteni, de még akkor sem, ha viszontszeretnek.
- LÁNY: Mert vannak kapcsolatra képtelen emberek.
- PSZICHOLÓGUS: Nem fogalmaznék ilyen erősen, de kétségkívül vannak ebben a tekintetben súlyos esetek. Aztán aki képes is rá, nem tud kapcsolódni akkor, ha a kapcsolat személyes jelenlétet igényelne, s helyettünk csak egy szerep - csak egy felöltő - próbálkozik.
- KÖLTŐ: Bénít a közömbösség is.
- PSZICHOLÓGUS: És a túlzott és illetéktelen elvárások is akadályt gördítenek a kapcsolat elé. Végül szétrobbanthatja a kapcsolatot a romboló agresszivitás, és általában az embertelenség.
- LÁNY: Oly sokszor adódik, hogy minden együtt van, s mégsem sikerül. Amikor ott vagyunk egymás mellett, s nem tudunk megszólalni. Vagy megszólalunk, s nem azt vagy nem úgy mondjuk. Amikor azt és úgy mondjuk, akkor meg a másik nem érti.
- KÖLTŐ: *Pilinszky* ezt így érzékelteti:
Micsoda csönd van, ha itt vagy.
Micsoda pokoli csönd.
Ülsz és ülsz.
Vesztesz és veszítek. (Kapcsolat)

- LÁNY: Egy másik versében pedig így:
Az ágy közös.
A párna nem. (Életfogytiglan)
- MARI NÉNI: Tudom, hogy az őszinteség nem mindig kifizetődő, de nem az őszinteség mégis a megoldás?
- LAJOS: Őszinte ember vagyok, s ha engem nem érdekel az ürge, azt őszintén meg is mondom neki, s ezzel kampez a kapcsolatnak.

13. Hazugság, elhallgatás, fantáziálás

- PSZICHOLOGUS: A hazugság tilalmát nem mindig lehet betartani.
- SZOCIOLÓGUS: Sőt, a másokat nem sértő hazugságok még a közösség biztonságát is szolgálhatják.
- LAJOS: Arra gondol, hogy sülyed a hajó, elindult a segítség, s hogy ne legyen pánik, eltitkolom a veszedelmet?
- SZOCIOLÓGUS: Ilyenekre.
- LÁNY: Csúnyának tartok valakit, mégsem mondom meg neki.
- GYERMEK: És ha kérdezi?
- LÁNY: Akkor sem!
- GYERMEK: És ha erre szépen tartja magát, s elkezd páváskodni, pedig pulyka?
- PSZICHOLOGUS: Olykor nem elegendő az elhallgatás. Az iménti esetben fel lehet hívni az illető figyelmét valós értékeire.
- FILOZÓFUS: Vagy a szépség viszonylagosságát kell hangsúlyozni.
- PSZICHOLOGUS: *Hankiss Ágnes* szerint az együttélés játékterében helye lehet a másikat megkímélő hazugságnak, az igaz elemekkel átszőtt hazugságnak, a be-tyárbecsületnek és az önfeláldozó hazugságnak is.
- TEOLÓGUS: Ha ez a másik érdekét szolgálja.
- PSZICHOLOGUS: Vagy ha életemet menti.
- BIOLÓGUS: Hazudhatok-e önmagamnak?
- KÖLTŐ: Azt akarja mondani, hogy ne vágyakozzak, ne fantáziáljak?
- PSZICHOLOGUS: Ez semmiképpen nem lehet káromra, ugyanis felnőhetnek vágyaimhoz.
- MARI NÉNI: És természetesen a papás-mamás sem hazugság.
- FILOZÓFUS: Mint ahogyan a tudományban a nem bizonyított feltevés sem számít hazugságnak.
- TEOLÓGUS: Csak arra kell vigyázni, ne váljak cinikussá, s ne alakuljon ki kettős énem.
- LÁNY: És mi van akkor, ha azt mondja a barátnőm, hogy nem haragszik rám, csak szomorú miattam.
- LAJOS: Ezt ismerem! A feleségem is ezzel büntet vagy zsarol. Lehet, hogy el is szomorodik, de hogy haragszik rám, az is biztos.

14. Őszinteség és hamisság

- LÁNY: Hol kezdődik a hazugság?
- FILOZÓFUS: *Ansel Éva* szerint az alkalmazkodás helyett idomuló magatartás már hamisság.
- TEOLÓGUS: A legsúlyosabb pedig a radikális hamisság: a rossz igazolása, mert ez újabb bűnök forrása.
- LAJOS: És az átlagos hamisság, ami a magamfajta átlaglajosokra jellemző?

- ÖREG: Az átlagos hamisság érényutánzatokban jelenik meg.
- GYERMEK: És mikor kezd a gyerek hazudni?
- PSZICHOLÓGUS: A színlelés képességének hiánya - ami jellemző a kisgyerekekre - még nem őszinteség. *V Jankélévitch* szerint az ártatlan nyíltság-reflex őszinteség előtti, ugyanis.
- FILOZÓFUS: Az őszinteség az, amikor önmagunk előtt feltárulunk. A mindenkori morál nem kevés hamisság forrása lehet.
- ÖREG: És az úgynevezett példamutatás céljából cselekedett tettek is igen gyakran hamisak.

15. Hősiesség és gőg

- MARI NÉNI: Térjünk vissza a megbántott emberre. Ha valóban megbántottuk, és ő valóban megbocsátott, akkor nem maradhat szomorú. Vagy ha az marad, miért ne vághatna jó képet, ha már megbocsátott?
- KÖLTŐ: "Nem pöröltem, félreálltam, letöröltem", mondja *Arany János*.
- WARAMUNGA: Nem mutatni, hogy fáj: hősiesség.
- FILOZÓFUS: Vagy gőg.
- PSZICHOLÓGUS: Vagy tapintat.
- TEOLÓGUS: Vagy vétek bizalmunk ellen. Hiszen kibeszélhetné, kiönthetné szívét, elmondhatná, hogy hiába bocsátott meg az eszével, fájdalmat érez a szívével.
- PSZICHOLÓGUS: És kiöntheti a szívét úgy is, hogy bánatába mindannyian belefulladnánk.

16. Szeretettel veszekedni

- ÖREG: Lehet, hogy bárkánk is bánat-óceánban úszik. Egy szó mint száz, barátaim, meg kell tanulnunk szeretettel veszekedni, és nem kíméletlenül odamondogatni egymásnak az igazság címén, mert akkor elszakad a bizalom-háló.
- MARI NÉNI: Nem tetszik nekem ez az okoskodás, ugyanis világosan meg van mondva, hogy "Hagyjátok el a hazudozást, beszéljen mindenki őszintén embertársával, hiszen tagjai vagyunk egymásnak!"
- TEOLÓGUS: Az alapelv természetesen ez kell legyen. A hazudozás és az alkalmi, indokolt igazság-elhallgatás közti különbség azonban akár az érény és vétek különbsége is lehet.
- MARI NÉNI: A veszekedés azért mégiscsak csúnya dolog. Éppen ezt kellene megtanulnunk?
- PSZICHOLÓGUS: Inkább vitatkozásról van szó, a két fél igazának összeméréséről, érdek- és értekegyeztetéséről. Nem lehet a problémákat "a szeretet mindent legyőz!" jelszóval a szőnyeg alá söpörni.
- MARI NÉNI: Kezdem érteni: ezek szerint lehet harag nélkül is veszekedni. És lehet-e haragudni?
- FILOZÓFUS: Értékek védelmében igen.
- TEOLÓGUS: Krisztus is haragudott: a kufárokra is, a farizeusokra is, de még Péterre is, amikor azt mondta neki: "Távozz tőlem, sátán!"
- FILOZÓFUS: Ilyenkor azonban a harag nem a másik személye ellen irányul, hanem csak egyetlen megnyilatkozás, egyetlen cselekedet ellen. És haragunk a másik javára is szolgálhat.

17. Szeretetből haragudni

- MARI NÉNI: Meg is mondtam a gyerekeimnek: én csakis szeretetből haragszom rá-
tok, ha haragból haragudnék, csapjatok a fejemre.
- KÖLTŐ: Ugyanez *József Attilánál*:
**Érted haragszom, nem ellened,
nosza szorítsd meg a kezem,
mellyel magosra tartalak álmaimban,
erősítsen az én haragom, dehogya is bántson,
kedves. (Érted haragszom, nem ellened)**

18. Jobbik és igazibb énünk

- LÁNY: Hazugság-e, ha a jobbik éneket mutatom a másoknak?
- LAJOS: Ha át akarom verni, az.
- TEOLÓGUS: Ha az az igazibb énünk, nem!
- PSZICHOLOGUS: Miért mutatnám neki a rosszabbikat, amit én sem szeretnék megtar-
tani? Miért ne előlegezhetném meg magamnak, és neki is a jobbik, az
igazibb éneket?
- MARI NÉNI: Ha persze hódítani és uralkodni akarok ezzel a jó képpemmel, az már
tényleg megengedhetetlen.
- TEOLÓGUS: Ez bármiféle kapcsolatban megengedhetetlen. Még az alá-fölérendelő
kapcsolatokban is, még ha én vagyok a főnök, akkor is.

19. Irányítás és szolgálat

- LAJOS: De ha egyszer én vagyok a király, a főmérnök, a csapatkapitány?
- SZOCIOLÓGUS: Ez csak annyit jelent, hogy bebizonyítottam, hogy erre alkalmas va-
gyok, hogy a bennem megbízó rábízottak nevében felléphetek, mint
őket egyszerre irányító és szolgáló személy. Az a lényeg, hogy nem
feledkezhetem meg arról, miben is vagyok a másik felett, mit is bíztak
rám, miért is fogadtak el feljebbvalónak.
- MARI NÉNI: Akár feljebb, akár lejjebb van valaki, a megértés és a szeretet a döntő.
- ÖREG: Szeretnénk is mindenkit, csak ne lenne a másik más. Az ember vég-
telenül kíváncsi lény. Nincs az a reménytelenül hosszú kötélhágcsó,
amelyen fel ne mászna, hogy beleshessen egy ablakon. Csak akkor nem,
ha az az ablak egy másik ember, mert annak kiszámíthatatlan követke-
zményei vannak.
- PSZICHOLOGUS: Igen, elvárjuk, hogy mindenki lelki rokonunk legyen, mert megfe-
ledkezünk a fantáziánkról. Bizony az is az alkotás egyik formája, ha
kilépek magamból, a helyzetemből, s megpróbálok beleélni magam a
másik helyzetébe.

20. A másság tisztelete

- LAJOS: Azon kívül, hogy más, mint mi, semmi bajunk sincsen a másik emberrel.
- FILOZÓFUS: S hogy ne is legyen, nekilátunk átfaragni őket a saját képünkre.
- LAJOS: Ez pedig az Istennek sem sikerült, aki saját képére akart teremteni minket.
- TEOLÓGUS: De ebből kevesebb baj származott. Megelőlegezte nekünk, s türelmesen
hitelez. A mi faragványaink azonban komoly károkat okoztak.
- MARI NÉNI: És még mi vagyunk megsértődve, ha nem sikerül a faragás.

PSZICHOLÓGUS: Így igaz, megfigyelhető kapcsolódásaikban az öngazolás. Szenvedést okozok valakinek, ezért elhitem magammal, hogy az egy rohadt dög, következképpen én jó ember kell legyek.

LAJOS: Mindenütt így van ez? Nemcsak mi, magyarok öljük egymást? Wara-munga kedvéért így mondom: a törzsön belül.

21. Előítéletesség

SZOCIOLÓGUS: Többekben megfordult, hogy ez nemzeti sajátosság, még *Széchenyi*. Valóban szomorú, hogy gyűlölségi hajlama nem egy magyarnak koránt sincs kimerítve azon antipátia által, mellyel az arisztokrácia iránt viselkedik, de midőn con amore gyűlöli ezt, nem kevésbé gyűlöli a nemzetet, gyűlöli az egyházi rendet, gyűlöli a horvátot, gyűlöli a tót, gyűlöli a görögöt, gyűlöli a városi polgárt, gyűlöli a kereskedőt, gyűlöli egyik a másikat, szóval gyűlöl mindent.

FILOZÓFUS: *Mészöly Miklós* – létezési önértékelésünk biztonságos alapját szorgalmazva – szintén *Széchenyit* idézi:

Minden előtt áll előttem: hűség fajtámhoz. (...) Egyik túlzásból a másikba esünk. Most az egész emberiséget, az embereket a zsidókkal együtt szívünkhoz szoprítjuk. És most a legnagyobb liberalisták vagyunk. (...) A nagy angol elemben a zsidó elvegyülhet. (...) De ha a magyar levesbe az ember egy palack tintát önt megromlik a leves, és azt nem eheti az ember.

Igaz, *Mészöly* hozzát teszi, hogy bőven idézhetne Európa bármely népének tisztelet övezte nagyjaitól „hasonló logikájú és megejtően ellentmondásos érvelési kotsrukciót”.

KÖLTŐ: Ezek szerint az előítéletesség lenne a kapcsolódás fő akadálya?

SZOCIOLÓGUS: Bizony ez a szociológiai kutatások adatai szerint magyar betegség. A “Mennyire zavarják a más világnézetűek?” kérdésre a magyarok negyede felel nemmel, spanyolok, írek, olaszok, franciák, angolok, hollandok, németek, dánok 40-85 százalék, legnagyobb arányban a dánok. Nem szeretne közel élni büntetett előéletűekhez a magyarok 73 százaléka, a többieknek csak 39-11 százalék. Hasonló a helyzet az alkoholistákkal, az idegbetegekkel, a leányanyákkal, s - tessék figyelni - a nagycsaládosokkal, végül pedig - most tessék nagyon figyelni - az egyetemistákkal szemben is. A magyarok 15 százaléka nem szívesen lakna egyetemista szomszédságában, míg ez az arány a többi tíz, tőlünk nyugatabbra lévő országban 7-10 százalék.

BIOLÓGUS: De mi bajunk van éppen az egyetemistákkal?

SZOCIOLÓGUS: Leginkább az, hogy mások, mint mi.

MARI NÉNI: Bömböltetik a magnót.

SZOCIOLÓGUS: Hány egyetemistát tetszik ismerni?

MARI NÉNI: Csak az unokámat.

FILOZÓFUS: Erről eszembe jut egy vicc, amelynek bizonyosan valóságos alapja van. Az oxfordi diák kijelenti, hogy minden amerikait utál, majd hozzát teszi, de még nem találkozott olyannal, akit ne kedvelt volna.

MARI NÉNI: Egy atyafi pedig a szomszéd faluból azt mondta egy riporternek, “Tudja én szeretem ezt az alföldi port, ez valahogy tisztítja a levegőt.” Elismerem, előítéletesek vagyunk, én is, de mit csináljunk az előítéleteinkkel? Szabaduljunk meg tőlük?

22. Előítélet és előítéletes viselkedés

- FILOZÓFUS:** Meg kell próbálni. Ellenőrizni kell először is, hogy tényleg úgy áll-e a helyzet előítéletünk tárgyával, ahogy eddig gondoltuk.
- PSZICHOLOGUS:** Ez sokszor nem segít. Hiába mutatunk az előítéletes embernek tiszta cigányt, rendes zsidót, okos asszonyt, becsületes boltost, szabályt erősítő kivételnek tekinti őket.
- SZOCIOLÓGUS:** Angliában, Hollandiában, Németországban Amerikában tömegtüntéseken követelik, hogy az elmeosztályok és rehabilitációs intézetek újra zártan működjenek, sőt néhol a rácsok és kutyás őrk visszaállításához is ragaszkodnak.
- MARI NÉNI:** Valahogyan ki kellene irtani az előítéleteket.
- TEOLÓGUS:** Kiirtani magunkból nemigen tudjuk őket, inkább csak megismerni, fékezni, s nem engedni, hogy előítéleteink előítéletes viselkedésbe torokolljanak.
- LÁNY:** Nagyon is saját fejünkkel, vagy éppen mások fejével gondolkodik az előítéletes ember?
- FILOZÓFUS:** Az előítéletes ember a személyes és érdekkapcsokat az igazság előbb garanciájának érzi, mint az előítélet tárgyát.
- ÖREG:** Aki csak a saját fejével gondolkodik, valójában uniformis kölcsönfejjel gondolkodik.

23. Előítéletesség és közömbösség

- TEOLÓGUS:** Nem lehet, hogy éppen azokban keletkeznek előítéletek, akiknek valamiféle meggyőződésük van? Ugyanis azt tapasztaltam, hogy a tüntetően előítélet-mentes emberek életveszélyesen közömbösek is.
- SZOCIOLÓGUS:** Az is igaz, hogy a félműveltség és az előítéletesség eléggé együtt jár, és ez társulhat akár dogmatikussággal vagy egy meggyőződés szenvedélyes képviselésével, de itt még más összetevőkkel is kell számolni. Sok múlik az adott társadalmi-gazdasági helyzeten. Hogy nagy a nyomás rajtunk, még ismerőseinkben is hajlamosak vagyunk bűnbakot keresni.
- TEOLÓGUS:** Hogy ez igen súlyos akadálya a szeretet-kapcsolatnak, azt Szent Pál is jól látta, hiszen így írt Timóteusnak: "Az Istenre, Krisztus Jézusra és a választott angyalokra kérlek, tartsd meg mindezt előítélettől mentesen, és semmit se tégy részrehajlásból."
- LÁNY:** A bizalom erősítése gyengítheti előítéletességünket, nem?
- MARI NÉNI:** A bizalom, az hiányzik a másokhoz fordulásunkból.

24. Bizalom és óvatosság

- LAJOS:** 21 óra 32 perc. Miért fontos ez?
- WARAMUNGA:** Hogy bizonyítsam nektek, hogy maradt azért még elég bizalom bennünk. Ha nem bíztam volna benneteket, ha félttem volna, hogy becsaptok, megtréfáltok, nem kérdeztem volna meg.
- TEOLÓGUS:** Igaz, a bennünk lévő, s kétségkívül manapság errefelé fogyóban lévő, s talán már csak Waramungáéknál romlatlan ösbizalom nélkül semmiféle kapcsolatra nem vállalkozhatnánk.
- BIOLÓGUS:** Ez ösztönösen bennünk van, mert az egyik ember a másiknak szüksége. Ezt nyilván lehet tudatosítani, erősíteni.

- LAJOS: Azt azért nem tartom rossznak, ha olykor túljárunk egymás eszén, s azt sem, hogy észrevevesszük, ha túl akarnak járni az eszünkön, mert ez nagyon jó edzés.
- PSZICHOLOGUS: Így igaz, ez az emberismeret magasiskolája, s ha ez játék keretében történik, nem is jár veszéllyel.
- MARI NÉNI: Nem értem. Most akkor gyanakodjak mindenkiben, hogy nem jár-e túl az eszemen?
- PSZICHOLOGUS: Csak arról van szó, hogy az alapvető bizalom nem zárja ki az odafigyelést, az óvatosságot, és esete válogatja, mikor van erre nagyobb szükség. A bizalom édestestvére a hűség.
- MARI NÉNI: A bizalom édestestvére a hűség.

25. Hűség: kihez? mihez? miért?

- GYERMEK: Meddig kell hűségesnek lennünk valakihez?
- LÁNY: Sírig.
- MARI NÉNI: Amíg el nem játssza hűségünket a besnye.
- ÖREG: Egy kicsivel még tovább, hogy hűségünk rádöbbsen őt hűtlenségére.
- LAJOS: A hűség szerintem az, amikor a haver már részeg, s én igyekszem őt utolérni.
- MARI NÉNI: Inkább az lenne a hűség, Lajos, ha józan maradna, és hazakísérné.
- LAJOS: Az én hűségem ennél is erősebb, mert én részegen is hazakísérem.
- FILOZÓFUS: Nem mindegy, hogy mihez vagyunk hűek, s milyen indítékkal.
- PSZICHOLOGUS: Hűségünk néha nem más, mint makacsság vagy görcsös belekapaszkodás a másikba, ilyenkor legelső sorban önmagunkhoz, vágyálmainkhoz vagyunk hűek.
- ÖREG: Az igazi hűség: megbocsátani a hűtlennek, mint az Atya a tékozló fiúnak.
- TEOLÓGUS: A hűség és az irgalom is édestestvérek.
- LAJOS: Mi az irgalom? Ha készakarva elvesztem a meccset, hogy a gyengébb ne szomorkodjon?
- BIOLÓGUS: Vagy könyöradamány?

26. Felejtés és megbocsátás

- KÖLTŐ: Elsősorban megbocsátás, de nem úgy, hogy felírom, mit bocsátottam meg, hanem elfelejtem, hogy mit bocsátottam meg.
- BIOLÓGUS: De úgy érzem, ez is alá-fölérendelő viszony, akár az ítékezés.
- ÖREG: A tolvaj titokban harácsol földi javakat. Az irgalmas titokban osztja meg sajátját másokkal.
- WARAMUNGA: Azt hiszem, az irgalom valami olyasmi, amit akkor érzünk, ha elmondjuk a katujumajamila-varázslást. Ezt akkor mondjuk el, ha a férfi megbánta, hogy elmondta a kabiszilova-mondókát, s ezzel a formulával érvényteleníti:

Erőtlené váljon bulubvalata varázslatom!
Erőssé váljon katujumajamila-varázslatom!
Én visszahozlak.
Visszahozlak északkelet felől,
visszahozlak délkelet felől,
visszahozlak Ulavola rengetegéből,

visszahozlak Tepila rengetegéből.
 Visszahozom azt, ami erdei szellemhez hasonlít,
 kőrakásokról visszahozom,
 kő-határsáncokról visszahozom,
 visszahozom a menta-varázslat szagával,
 asszony, visszahozom a lelked!
 Gyere vissza hozzánk
 - anya voltál, megint anya legyél,
 gyere vissza hozzánk
 - apa voltam, megint apa legyek!
 Csapj le házamra,
 Cibáld meg hajam, tépd meg a hajam!
 Taposd házam földjét, feküdj ágyamba!
 Gyere, lépd át a küszöböt,
 gyere kerüld meg a szemétdombot!
 Lakjunk továbbra is együtt a házamban!

TEOLÓGUS: A viláért sem akarom magyarázni, önmagáért beszél, de egy sort hadd húzzak alá: "Visszahozom a lelked".

27. Szánalom és irgalom

SZOCIOLÓGUS: Nem vegyül olykor az irgalomba szánalom is?
 TEOLÓGUS: Előfordulhat, de az nem igazi irgalom. Az irgalom szeretet-megnyilvánulás, a szánalom pedig inkább az, amiről *József Attila* így ír: "Szívére veszi terhünk, vállára venni nem bolond." Az együttérző szánalom viszont kiindulópontja lehet döntésnek, cselekvésnek.

28. Fél, felel, felelősség

FILOZÓFUS: A felelősség itt a kulcsfogalom.
 KÖLTŐ: Ez a szó fontos szavakból gyökerezik.
 GYERMEK: Benne van a „felel”.
 FILOZÓFUS: Vagyis a kommunikálás, a kérdés is válasz, adás és kapás.
 KÖLTŐ: És benne van még a „fél” is, amely benne van az „ügyfél”, a „feleség” és „felebarát” is.
 BIOLÓGUS: A felelősség természeti alapja a gondoskodás.
 TEOLÓGUS: A felelősség az éthosszal együtt bennünk gyökerezik.
 SZOCIOLÓGIA: Társadalmi alapja pedig a hozzáértés és illetékesség.
 FILOZÓFUS: Az erkölcs alanyi feltétele – *Horváth Árpád* szerint – a szabadság. A szabadságában erősen korlátozott ember nem tudja felelősségét gyakorolni.
 SZOCIOLÓGUS: A felelősség tárgyi feltétele pedig a nyitott, a változó, változtatható világ. Az állapotbeli felelősségben fokozatok.
 GYERMEK: Kivel szemben vagyunk felelősek.
 MARI NÉNI: Elsősorban hozzátartozóimmal szemben
 FILOZÓFUS: Aztán önmagamért és mindenkiért.
 GYERMEK: De ki mindenkiért? A tengeri malacomért is?
 LÁNY: Még a fokföldi ibolyámért is!
 GYERMEK: Waramungáékért is?
 SZOCIOLÓGUS: Hát persze!

- GYERMEK: Hogy lehetek én felelős egy óceániai népért?
 SZOCIOLÓGUS: Úgy, hogy már tudsz róluk. Például, ha veszélyben vannak, elmondod mindenkinek.
 LÁNY: És érezhetek nagyobb felelősséget rokonaimért, mint, mondjuk, az éhező afrikaikért?
 TEOLÓGUS: Szerintem igen. Aki számár létezik isten, vele szemben is felelős.
 GYERMEK: A felelősség felelősséget érezni?
 WARAMUNGA: Ez kevés, ettől még elszárad a növényed. A felelősség törekedni a helyes cselekvésre is.
 FILOZÓFUS: Egyetértek. És vállalni cselekvésemet, felelni tudni annak, aki kérdőre von.
 LAJOS: Minden cselekvésemért felelős vagyok.
 FILOZÓFUS: Igen, mert minden cselekvés precedens.
 LAJOS: És ha valamit nem szándékosan cselekszem?
 FILOZÓFUS: Bizonyos mértékig akkor is?
 LAJOS: És ha nem vagyok beszámítható?
 PSZICHOLOGUS: Attól függ, mennyire nem vagyok is, s mennyiben vagyok fellelős azért, hogy nem vagyok beszámítható.

29. Egységben levés és adás

- ÖREG: A másik emberrel való kapcsolatban a döntő elem a másikkal való egység, ehhez nem elegendő a nyitottság, a beleérzés. A vízvázasztó itt az adás.
 LAJOS: A tisztos üzlet, igaz?
 ÖREG: Ezek közzgazdasági értelemben többnyire rossz üzletek, tudniillik az odaadásról van szó.
 GYERMEK: Ha én odaadom, talán ő is odaadja.
 SZOCIOLÓGUS: Az ajándékozás igen fontos mozzanata a társas kapcsolatoknak.
 WARAMUNGA: Nálunk nincs igazi kereskedés, annál inkább van ajándékozás.
 FILOZÓFUS: Az ajándékozásban tárgyasulnak érzelmeink.
 LÁNY: Ez nem borzasztó?
 SZOCIOLÓGUS: Nem, mert kifejeződnek az ajándéktárgyban, s meg is őrződnek. Persze le is fokozódhatnak.
 FILOZÓFUS: És a kapás is fontos, mert aki nem tud adni és kapni, aki nem tud egy almát jószívvel elfogadni, vagy egy ismeretlen ember kezét, amikor elszédül, aki nem tud örömet elfogadni, az továbbítani, adni sem képes, s az ilyen ember nem jobb, mint a zsugori.
 ÖREG: Ha nem lennénk saját magunknak a legkonokabb ellenségei akkor felebarátainkat jobban szeretnénk önmagunknál. Egyedül annak van ereje önmagában megpillantani a rosszat, aki ellenségeit is szeretni tudja.
 WARAMUNGA: Ahhoz, hogy szerethessük, előbb le kell győzni, különben ő győz le, s azt, aki minket leigáz, nem szerethetjük.
 LAJOS: Huhuhú! Ezt adják össze!
 TEOLÓGUS: Az Ószövetségben ugyanerről az olvasható: „Előbb testvéreiddel rendezd dolgaiddat, utána jöhetsz Atyám házába.”
 MARI NÉNI: Az Újszövetségben pedig ez: „Hordozzátok egymás terheit!”
 BIOLÓGUS: Ez a természetből is kiolvasható, hiszen az állatvilágban is tapasztalható az önzetlenség és rokonszelekción.
 SZOCIOLÓGUS: A reciprocitás pedig a kulturális létezés alapvető és általános formája.

31. Odaadás és önmagunk elvesztése

- PSZICHOLÓGUS: Minél erősebb az énünk, annál inkább képes az odaadásra, mert annál kevésbé fél attól, hogy az odaadásban elveszíti önmagát. Ha az odaadás tárgya méltatlanul mutatkozik, a gyenge én megfosztottan áll, önmagát is elveszíti. Az erős én ezzel szemben megerősödik az odaadásban: nincs mitől félnie, és nem is fél, mert ha a másik méltatlannak mutatkozik, attól ő még nem kifosztott, megerősödve kerül ki a csalódásból.
- LAJOS: Waramunga koma, elfogadod tőlem ezt az órát?
- WARAMUNGA: Az ajándékot nem lehet nem elfogadni, mert akkor ellenségeddé lennék. De miért adod nekem az órát, amikor mi nem órával mérjük az időt?
- LAJOS: Mondhatnám, azért, mert egy ilyen özönvíz után nem lesz szükségem rá, és különben sem vízhatlan. De nem azért, hanem azért, mert megbízom benned: tudom hogy a pontos időt válaszolod, ha megkérdem tőled, hogy hány óra van.
- WARAMUNGA: Te most, Lajos, egyszer és mindenkorra felelős lettél, mert megszelídítettél!

Felhasznált művek:

- ALLPORT, Gordon W.: Az előítélet. Bp. Gondolat, 1977.
- ANCSEL Éva: Írás az éthoszról. Bp. Kossuth K., 1981.
- ANCSEL Éva: Százkilencvennégy bekezdés az emberről. Bp. Kossuth K., 1987.
- BAGDI E.: Az emberi kapcsolatok dinamikája. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről (Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra) Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
- BARASH, D. P.: Szociobiológia és viselkedés. Bp. Natura, 1978.
- BÁNKI M. Csaba: Életünk és az agy. Bp. Biográf 1995.
- BERECZKEI Tamás: A génektől a kultúráig. Szociobiológia és társadalomtudomány. Bp. Cserépfalvi K., 1992.
- BERGER, Peter - LUCKMANN, Theodor: A valóság társadalmi megformálása. Bp. Népművelési Intézet, 1985.
- Biblia /Ef 4,15, Lk 6,31, 15,11, 1 Tim 5,21/
- BOGNÁR Cecil - GYÖKÖSSY Endre: Mi és mások. Bp. Szent Gellért E. K., 1992.
- BUBER, M.: Én és Te. Bp. Európa, 1991.
- CSIRSZKA János: Az emberekkel való kapcsolat kérdései. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről (Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra) Bp. R. kat. Szeretetszolgálat - Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
- ERIKSON, E.H.: Az identitás epigenezise. = E. H. Erikson: A fiatal Luther és más írások. Bp. Gondolat, 1991.
- ENDREFFY Zoltán: Etika. Kézirat. 1988.
- FROMM, Erich: A szeretet művészete. Bp. Helikon, 1984.
- GEERTZ, C.: Az értelmezés hatalma. Bp. Századvég K., 1994.
- GYÖKÖSSY Endre: Életápolás. Bp. Református Zsinati Iroda, 1992.
- GYÖKÖSSY Endre: Magunkról magunknak. Bp. Református Zsinati Iroda, 1981.
- HANKISS Ágnes: A bizalom anatómiája. = Bp. Magvető K., 1978.
- HELLER Ágnes: Általános etika. Bp. Cserépfalvi, 1994.
- HELLER Ágnes: Az ösztönök. az érzelmek elmélete. Bp. Gondolat, 1978.
- HUBER, E.: Az "emberi kapcsolatokról" keresztény szemmel. = Világosság, 1987. 3. sz.
- JELENITS István: Agresszió és agresszivitás a keresztény lelkiismeret tükrében. = Tanulmá-

- nyok a vallás és a lélektan határterületéről (Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra) Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
- KAPITÁNY Ágnes - KAPITÁNY Gábor: Rejtjelek. Bp. Szorobán K., 1993.
- KAPITÁNY Ágnes - KAPITÁNY Gábor: Vonzalmak és választások mélyszerkezete. Bp. Kossuth K., 1986.
- KINDLER József: Tekintettel másokra. = Vezetéstudomány, 1980. 2. sz.
- KIRÁLY Jenő: Frivol múzsa. Bp. Nemzeti Könyvkiadó, 1993.
- LEWIN, K.: A mezőelmélet a társadalomtudományban. Bp. Gondolat, 1972.
- LORENZ, K.: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. Sopron, IKVA, 1988.
- MÉSZÖLY Miklós: Otthon és világ. Pozsony, kalligram K., 1994.
- MOREL Gyula: Szociológia. Bécs, OMC, 1989.
- MORRIS, D.: A csupasz majom. Bp. Európa, 1989.
- NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
- NYÍRI Tamás: Az ember a világban. Bp. Szent István Társulat, 1981.
- NYÍRI Tamás: Alapvető etika. Bp. Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémia, 1988.
- PATAKI Ferenc: Az én és a társadalmi azonosságtudata. Bp. Kossuth K., 1982.
- PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
- RANSCHBURG Jenő: Individualizáció és anatómia. = Tanulmányok a vallás és lélektan határterületéről (Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra) Bp. R. kat. Szeretetszolgálat - Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
- RANSCHBURG Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia. Bp. Gondolat, 1984.
- SAINT-EXUPÉRY, Antoine de: Citadella. Bp. Szent István Társulat, 1982.
- TÖRÖK Endre: A szeretet öröme teljes. = Vigilia, 1984. 12. sz.
- VÁRKONYI Zsuzsa: "Már százszor megmondtam" Bp. Gondolat, 1986.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Milyen fajta kapcsolatokban jelentkezik a másik testének érintése, mint a kapcsolódás fő vagy mellékes eleme?
- 2/ Saját magunk és ismerőseink gyakorlata alapján gondolkodjunk el azon, hogy milyen szerepet játszanak kapcsolódásainkban: a tapintat, a rámenősség, a gőg, a gúny, a kritika, a nagyvonalúság, a kisebbségi érzés, a túlzott önbizalom, az alakoskodás, a rajongás, a büszkeség?
- 3/ Gyűjtjük össze előítéleteinket, s vizsgáljuk meg, melyikük eredményezett előítéletes viselkedést?
- 4/ Milyen kapcsolatokban (alá-fölé rendelő, szimmetrikus) érezzük jól magunkat? 5/ Kinek, milyen helyzetekben rendelődünk alá, s mit érzünk ilyenkor?
- 6/ Mennyiben lehetek, legyenek felelős másokért? Miben nyilvánuljon ez meg egy nehéz természetű testvér, egy könnyelmű barát, egy elfogyatékos rokon, egy magas beosztású ismerős, egy alkoholista szomszéd, egy igyekvő, de gyengén produkáló tanítvány, egy Nobel-díjas kolléga, egy eszes politikai ellenfél esetében?
- 7/ Felelős vagyok-e azokért, akik velem szemben felelőtlenül viselkedtek?
- 8/ Hogyan kapcsolódnak egymáshoz Ralph és Röfi *A legyek ura (Golding)*, Raszkolnyikov és Marmeladov, Raszkolnyikov és Szonya a *Bűn és bűnhődés (Dosztojevskij)*, Anna és Kitty az *Anna Karenina (Tolsztoj)*, Bébé és Medve az Iskola határon (*Ottlik*) és a címszereplők a Mester és Margarita (*Bulgakov*) c. regényekben?
- 9/ Meg lehet-e tervezni kapcsolataink hogyanját? Vagy mindig úgy járunk, mint ahogyan azt *Petőfi* leírja a *Füstbe ment terv* című versében?

- 10/ A waramungáknál az ajándékozás nagyon fontos része kapcsolataiknak. Ők fel szokták ajánlani vendégeiknek, s kölcsönadják barátainknak asszonyaikat. Kíváncsiak arra, mit szólnak ehhez?
- 11/ Mikor sértem meg a másikat jobban, ha megmondom neki, hogy hülye vagy ha ráhagyom?
- 12/ Igaz-e az, hogy "Okos enged, számár szenved"?
- 13/ Mit csináljunk akkor, amikor terhessé válik számunkra valakinek a túlárado szeretete?
- 14/ Emlékezzünk vissza, kit tartottunk az utóbbi időben kellemetlen vagy ellenszenves embernek, s vizsgáljuk meg, mi lehetett érzésünk, véleményünk oka? Fontoljuk meg: most is így éreznék, nyilatkoznék felőlük?
- 15/ Jellemző-e az emberre is az állatok körében megfigyelhető, csupán fenyegetést szolgáló, ritualizált támadó viselkedés?
- 16/ Olvassunk bele *Berne Emberi játszmák* című könyvébe, s keressünk ránk is jellemző eseteket!
- 17/ Keressünk példákat a mai napilapokból a társas viselkedés társadalmi alapjaira!
- 18/ Vegyülhet-e agresszió a gondoskodásba?
- 19/ Milyen eszközökkel élhet a jogos önvédelem?
- 20/ Keressünk példákat a szépirodalomból az agresszív, az egoista, az altruista, az önmegtagadó, a versengő és a kooperatív viselkedésre!
- 21/ Hogyan lehet megszelídíteni a másokban kárt tevő, agresszív embert?
- 22/ Milyen értelemben agresszívek a vademberek?
- 23/ Gyűjtünk össze olyan eseteket, amelyekben a rámenősség pozitív szerepet játszik!
- 24/ Drukkoltunk-e valaki ellen? Miért? Erkölcileg mennyire indokolható?
- 25/ Mennyiben számít támadó viselkedésnek valakinek a szemébe nézni?
- 26/ Gondoskodás vagy agresszió az atyai pofon?
- 27/ Agresszió-e az önvédelem?
- 28/ Mennyire fogadható el *Csányi Vilmosnak* ez az érvelése: „Ha az ember agresszív lenne, nem lenne képes társait ilyen nagy számban elviselni”?
- 29/ Jogos önvédelemből visszadobhatom-e a rámdobott követ?
- 30/ Milyen esetben lehet valakit saját. képünkre formálni?
- 31/ Mennyiben tekinthető megoldásnak *Szent Ágoston* javaslata, mely szerint „Ha rossz ember igazságtalanságától szenvedsz, bocsáss meg neki, hogy ne legyetek rosszak mind a ketten”, ha a mindennapi tapasztalat szerint a jámbor emberek békessége a gátlástalanságot még gátlástalanebbá teszi?
- 32/ Mennyiben tekinthető válasznak Lajos „Mikor sértem meg a másikat...?” kérdésére Berzsenyi Dániel mondása: „A barátságunk egyik legszebb aktusa az, midőn barátunkat hibáira figyelmessé tesszük.”
- 33/ Figyeljük meg, hogy a „Jó napot kívánok!” köszönések hány százaléka hazugság?
- 34/ Szükség van-e a versengésre? Nem az egység megbontása?
- 35/ *Király Jenő* szerint „az előítélet passzív és hetreronóm vélemény”. Mit érthet ezen?

IX. Ketten egyé (nemiség, szerelem, házasság)

- LÁNY: Ugye, most már végre sor kerül a szerelemre?
SZOCIOLÓGUS: Azt javaslom, beszéljünk inkább a férfi--nő kapcsolatáról, s majd a beszélgetés közben alakítsuk ki véleményünket arról, hogy mi a szerelem.
BIOLÓGUS: Induljunk ki abból, hogy az ember kétnemű élőlény.
LAJOS: Hát ez óriási, doktor Bió! Mintha nem lenne minden állat is az!
BIOLÓGUS: De még mennyire, hogy nem az! Van köztük osztódással szaporodó, van hímnős...
LAJOS: Rendben, de akkor miért nevezzük az embert férfinak és nőnek, miért nem hímnek és nősténynek?

1. Az ember felfokozott nemisége

- BIOLÓGUS: Ez már jó kérdés. A különbségek – legalábbis a biológus számára - nem is olyan óriásiak. Azt azonban le kell szögezni, hogy vannak lényegesnek tűnő eltérések is. Kezdjük azzal, hogy az embernél a szexuális dimorfizmus erősebb mint a monogám állatfajoknál. Aztán az emberek között sokkal inkább különbözik a hím és a nőstény agyának szerkezete, mint a fejlett emlősök körében.
FILOZÓFUS: Ebből az is következik, hogy az emberek körében a két nem jobban egymásra van utalva, mint az állatvilágban.
BIOLÓGUS: Az ember nemi tevékenysége messze fölülmúlja a főemlősökét. Az egy megtermékenyülésre jutó párosodás az állatoknál egy és néhány között, az embernél ezer. Ebben a tekintetben az embert csak az oroszlán előzi meg. Ezért ő az állatok királya?
GYERMEK: Ez a gyerek még mindig ébren van?
MARI NÉNI: Más tekintetben is jelentősek az eltérések. A majom nemi tevékenysége csak a párzási időszakban jelentkezik, közösülésük csak 7-8 másodpercig tart, csecsemőgondozás idején nemileg passzívak, a nőstény nem érez orgazmust. A férfit és a nőt viszont állandó jelleggel összeköti a nemiség. Az ember tehát fokozottan kétnemű.
BIOLÓGUS: Azt már tudjuk, hogy az oroszlánhoz vagyunk hasonlóak, az is érdekelne, hogy a poligám vagy a monogám állatokra ütünk inkább?

2. Poligámia és monogámia

- SZOCIOLÓGUS: 849 társadalomból 89 % poligám, és csak 6 % monogám.
LAJOS: Ezek szerint az ember természettől fogva poligám?
SZOCIOLÓGUS: Csakhogy a poligám társadalmakban is 2,5-ször gyakoribb a monogámia, mint a poligámia.
BIOLÓGUS: Ugyanis csak a domináns személyek igazán poligámok.
LAJOS: Vegyem ezt bóknak?
BIOLÓGUS: Az ember nem természettől fogva monogám vagy poligám, ezek alternatív válaszok az eltérő környezeti kihívásokra.
SZOCIOLÓGUS: A szociális monogámia a belső viszályok a nőkért folyó versengés okozta belső viszályok enyhítésére jött létre, ökológiai monogámia pedig ott, ahol csak kisebb méretű családot tudtak eltartani.

3. Lélektani eltérések

- LÁNY: Lélektanilag miben különbözik férfi és nő?
- PSZICHOLÓGUS: A fiúk agresszívebbek (azaz kezdeményezőbbek), jobb matematikusok, jobban tájékozódnak, jobb az elvonatkoztató képességük és az iróniaérzékük. A lányok függőbbek, erősebb a társas orientációjuk, alkalmazkodóbbak, szorongóbbak, jobb a beszédképességük, könnyebben tanulnak nyelveket, erősebb az empátia-képességük. Ezek a különbségek egyszerre biológiai, lélektani és társadalmi jellegűek.
- GYERMEK: És a játékaik is különböznek.
- LAJOS: Mert így szoktatjuk őket.
- SZOCIOLÓGUS: Ez így igaz. Nagy szerepe van a környezet megerősítésének. A legtöbb szülő nem hagyná megjegyzés nélkül, ha fia hajas babát fésülgetne, ha lánya csatába indítaná katonáit.
- PSZICHOLÓGUS: Egyetértek, de azért marad szerepe a biológiai és pszichológiai tényezőknek is. Mi más oka lenne annak, hogy 100 kislány közül 99 a szívéhez szorítja babáját, míg a kisfiúknál nagyjából fele-fele az arány?
- SZOCIOLÓGUS: Az anyai minta utánzásával magyaráznom.

4. Férfi és női szerepek

- PSZICHOLÓGUS: Bizonyosan szerepe van ennek is. Azt akartam ebből a baba-ügyből kihozni, hogy a nemre jellemző szerepviselkedés jóval a nemi azonosság tudata előtt kialakul.
- GYERMEK: És kik az okosabbak, a fiúk vagy a lányok?
- PSZICHOLÓGUS: Az általános intelligencia fokában a kutatók nem találtak lényeges különbséget. Azt viszont megállapítottuk, hogy a személyiségükben (vigyázat: nem szexualitásukban) férfias nők és nőies férfiak érik el a legjobb eredményeket. Vagyis a már gyermekkorukban kevésbé verekedős, nagyobb felelősségtudatot mutató, szelídebb fiúk, akikre nem volt jellemző gyerekkorukban az erős mozgáskényszer, valamint azok a lányok, akik a többieknél uralkodóbbak, versenyképesebbek.
- BIOLÓGUS: Azért ne feledkezzünk meg a kromoszómabeli és a hormonális eltérésekről sem!
- PSZICHOLÓGUS: Ám arról sem, hogy az emberi agyban a kortex, (vagyis az emberi tevékenységeket ellenőrző magasabb agyi tevékenység helye) biológiai előfeltételeket erősít vagy gyengít, ellenőriz és utasít. Ami pedig a genetikai öröklést illeti, a társadalmilag szerzett tulajdonságok - ilyen a férfi és a női személyiségre jellemző tulajdonságok többsége - nem öröklődnek.
- SZOCIOLÓGUS: Nyilván arra gondol, hogy a férfiak, körében több az építész, a mérnök, a mechanikai szakember, és ez legalább annyira magyarázható a kialakult szokásokkal, mint a genetikai különbségek?
- LAJOS: Az üzemben én is megfigyeltem, hogy nőknek remekül ment az összeszerelés, a javítás viszont sokkal inkább a férfiaknak.
- TEOLÓGUS: Hadd kérdezzem meg önöket, doktor Bió és doktor Pszichó, hogy mennyire lehetséges a férfi és a nő közötti kapcsolatot a nemiségből levezetni, mint azt *Freud* tette?

5. Lét kétneműsége

- ÖREG: Semennyire, mert a férfi lét az alakatlan ősi lét, az alak pedig a női lét.
LÁNY: Ezt nem értem.
ÖREG: Pedig, leányom, ott van a trikódon a yin-yang-ábra. Ez pedig azt mondja, hogy a teremtést megelőző ősi lényeg a férfi, az alakot teremtő erő meg a nő.
KÖLTŐ: Freudot jóval megelőzve *Aiszkhülosz* is összefüggést lát a nemek eltérő nemzőszervei és személyiségalakulás eltérő jellege között:
**Megmondom azt is, tudd meg azt, e szó helyes:
A gyermeknek nem anyja adja életét:
Az elvetett mag ápolója ő csupán.
Az apa nemzi: az anya őrzi magzatát. (Eumenidák)**
PSZICHOLÓGUS: *Jung* szerint az egyes nemeken belül is érvényesül a világ kétneműsége. A személyiség teljességéhez hozzátartoznak az árnyékok is: a nő férfiasága és a férfi nőiessége.
ÖREG: Képesnek kell lennünk arra, hogy ha valamiben erősek vagyunk, valamiben gyengéknek is kell lennünk.
GYERMEK: Ha valamiben okosak, másban buták
PSZICHOLÓGUS: Egyetértek. Egyébként a nő az erős férfi gyengeségét esetenként jobban szeret, mint az erejét.
KÖLTŐ: Mert a nő az egész férfit akarja.

6. Női és férfi sors

- PSZICHOLÓGUS: Igen, ebben már megjelenik a máig ható érvrendszer: amely a női passzivitást, megadást, a férfiúi aktivitást, cselekvést a nemi szervek anatómiai különbségével, a nemzés és őrzés kettősségével magyarázzák.
SZOCIOLÓGUS: Ezt még a nagy emancipátor *S. de Beauvoir* is hangoztatja, hogy a nők elnyomottságának, társadalmi megkülönböztetésének egyik jelentős oka a menstruáció, a gyerekszülés, és... Elaludt már a kisfiú?
GYERMEK: Igen!
SZOCIOLÓGUS: A pénisz hiánya.
LÁNY: És az mivel magyarázható, hogy a nők inkább kerülnek idősebb férfihoz, mint fordítva?
BIOLÓGUS: Ez valóban így van, hiszen az Egyesült Államokban a 21-35 éves nők 75 %-a választ idősebb férfit. Ami ennél még érdekesebb, hogy az amerikai férfiak átlagosan a 24,8 éves nőket kedveleik legjobban.
LAJOS: És ez mitől olyan érdekes?
BIOLÓGUS: Attól, hogy az amerikai nők átlagosan 25 éves korukban a legtermékenyebbek.
LAJOS: És ezt tudják a férfiak?
BIOLÓGUS: Nem. Éppen ezért érdekes. Úgy tűnik, mégis csak komoly mértékben számolni kell a biológiai mozgatókkal.
LÁNY: Melyik a gyengébb nem, ha nálunk a férfiak halandóbbak? Tényleg, ennek mi az oka?
SZOCIOLÓGUS: Többféle okkal számolnak: Először is a férfiak erősebb társadalmi stressznek vannak kitéve, aztán a kromoszmalis különbségek...
LAJOS: És elfáradnak a nőkért való viaskodásban.

BIOLÓGUS: Igen, ezzel is számolnak a szociobiológusok.
KÖLTŐ: Úgy tudom, ez a fejlett országokban tipikus jelenség.
SZOCIOLÓGUS: Igen, hiszen a várható élettartam nemek szerinti különbsége a fejlődő országokban 2-4, az ipari országokban 5-7 év.

7. Képességegyesítés

LÁNY: Végül is a nemi szerepet hogyan sajátítjuk el?
BIOLÓGUS: Hajlok arra, hogy a biológiai és a társadalmi nemi szerep kialakulása, létrejötte, a vele való azonosulás, mind-mind elsősorban ösztön jellegű.
FILOZÓFUS: Szerintünk viszont sokkal inkább az általános értelmi fejlődés része.
SZOCIOLÓGUS: Mi persze elsősorban társadalmi tanulás eredményének tekintjük.
PSZICHOLOGUS: És mindhárman egyetértenek abban, hogy a nemi azonosság az emberi személyiség alakulásának, az éntudatnak egyik legfontosabb és legállandóbb része.
SZOCIOLÓGUS: Hogy mennyire társadalmi szerep, arra jó példa a boszorkányégetés: azok kerültek erre a sorsra, akik a kor normái szerint mint nők (ritkábban férfiak) rosszat cselekedtek.
LAJOS: Bocsássanak meg, a nemzésen, a szülésen és a szoptatáson kívül minden női munkát meg tudnak csinálni a férfiak, és minden férfimunkát a nők.
TEOLÓGUS: Ha ráerőltetik magukra egymás szerepeit.
GYERMEK: És az ősközösségben meg a vademberek között?
SZOCIOLÓGUS: *Murdock* 224 különböző kultúrát vizsgált meg, s azt találta, hogy abban a 179-ben, amelyekben vadásztak, 166-ban csak a férfiak, 13-ban általában a férfiak végezték ezt a tevékenységet. Halászó nőket 26 kultúrában talált, férfiakat viszont 151 kultúrában. A földművelésben hasonló volt a helyzet, a tűzrakás, de különösen a gyümölcs-gyűjtés és a vízre vigyázás tipikus női feladatnak bizonyult. Persze a társadalmi változások új vonásokat kényszerítettek az életre, új szerepeket a nőkre és a férfiakra, erről gondolom a család tárgyalása közben még úgyis beszélünk kell.

8. Férfi és női beállítódás

LÁNY: És a szerelmes szerep melyik nemnek sajátja?
LAJOS: Ha a nők szerelmesek lesznek szerda délután 11 óra 12 perckor, akkor 11 óra 13 perckor már felmerül bennük az aggodalom, hogy megmarad-e nekik az, akit megszerettek, a férfiak ezzel szemben húznak egy strigulát.
KÖLTŐ: Döntse el, kisasszony, e népdal alapján:

Tavaszi szél vizet áraszt
Virágom, virágom
Minden borján társat választ
Virágom, virágom
De én immár kit válasszak
Virágom, virágom
Te éngemet, én tégedet
Virágom, virágom
Bujjunk egymás árnyékába
Virágom, virágom

MARI NÉMI: Ami igaz, igaz, nő is, férfi is mondhatja, hogy:
Vékony a pókháló

**Az is megtart engem
Csak egy hajszálon is
Hozzád ránthatsz engem**

- BIOLÓGUS: Nevezük még egyelőre nemi kapcsolatnak, ugyanis erre is igaz, hogy az ember esetében ez nem csupán nemi kielégüléssel jár, hanem kapcsolattal is.
- TEOLÓGUS: Kivéve, ha nem a ma annyira dicsőített azonnali közöselésről van szó, ami - nem tudok jobb szót - állati.
- BIOLÓGUS: Ne nevezük így, mert ilyesmi a magasabb rendű állatoknál eléggé ritkán fordul elő.
- SZOCIOLÓGUS: Állapodjunk meg abban, hogy igen széles skálán mozog a férfi és nő közötti testi kapcsolat módja, kultúrája, embersége.
- KÖLTŐ: Ezt mindjárt bizonyítanám is József Attila soraival:

**Szerető után, ha járnál,
hét legyen, ki lány után jár.
Egy, ki szívet ad szaváért,
egy, ki megfizet magáért,
egy, ki a merengőt adja,
egy, ki a szoknyát kutatja,
egy, ki tudja, hol a kapocs,
egy, ki kendőcskére tapos, -
dongják körül, mint húst a légy!
A hetedik te magad légy! (A hetedik)**

9. Nemiség és nemi szervek

- FILOZÓFUS: Ha jól értem, a nemiséget célszerű jóval szélesebb jelentéssel használni, mint, ahogyan ez szokás.
- BIOLÓGUS: Ha jól tudom, *Freud* nem azonosította a nemiséget a nemi szervekkel, hanem olyan testi funkciónak fogta fel, amely az egész emberi lényt felöleli és élvezetre (feszültségcsökkentésre, már szóltunk erről) törekszik...
- TEOLÓGUS: Bocsásson meg, miért van ehhez szüksége a férfinak nőre, a nőnek meg férfirra? Ehhez elég lenne az önkielégítés.
- BIOLÓGUS: Mert az ember az az állat, akinek nemi indulatai kifinomultak, közéjük tartozik még a gyengéd és baráti "gerjedelem" is, amelyet a köznyelv - ha nem is pontosan, de végül is helyesen - "szeretetnek" nevez.

10. Nemi ösztön és az önfenntartás ösztöne

- PSZICHOLÓGUS: Nem vagyok ugyan freudista, de *Freud* nélkül nemigen boldogulok én sem, mint pszichológus. Le kell szögezmem, hogy a pszichoanalízis (amely nem azonos a freudizmussal), minden elfogultsága ellenére sem felejtette el, hogy a nemi törekvéseken kívül mások is léteznek, sőt egész épületét a nemi törekvések és az Énre vonatkozó törekvések világos elválasztására építette fel. Hangsúlyozzák például az irányzat képviselői azt is, hogy a nemi ösztön és az önfenntartás ösztöne eltérően viselkednek.
- SZOCIOLÓGUS: Tapaszthatjuk, hogy az ember önfenntartási ösztöne jobban kordában tartható, jobban a valósághoz igazítható, a nemi törekvések viszont, amelyeknek kezdetben tárgyuk sincsen, nehezebben nevelhetők.

11. Élvezetelv, valóságelv, értékek elve

- PSZICHOLÓGUS:** Ami pedig az élvezetszerzést illeti, kezdetben ez az Én fő törekvése, de ezt hamarosan felváltják a módosított formák. Az én megtanulja, hogy le kell mondani a rögtöni kielégülésről, hogy csak a kelkáposzta főzelék után és fogmosás előtt kapja meg a csokoládét. Az élvezet elvét felváltja a valóság elve, a valóság meg különféle értékeket, célokat, eszmerend-szereket kínál, köztük szerelem-felfogásokat is.
- LAJOS:** Most akkor már itt vagyunk a témánál?
- BIOLÓGUS:** Még nem, Lajos, előbb, ki kell fejlődnie szexualitásunknak. Az első szakaszban még a pregenitális organizációk játszanak főszerepet. A csecsemők érintkezése a gondozóval az erogén zónákból folyó nemi izgalmak és kielégítésének kiapadhatatlan forrása.
- PSZICHOLÓGUS:** És csak a serdülőkorban irányul az összes nemi törekvés egyetlen személyre.
- ÖREG:** A gyermeki élet sokirányú lendülete egyetlen cél felé tömörül.
- PSZICHOLÓGUS:** Fontos megállapítása *Freudnak*, hogy a vérrokonság hatása alól teljesen senki nem vonhatja ki magát senki. Az ifjak első komoly szerelme gyakran az anyára és az apára emlékeztető idősebb férfi vagy nő.
- FILOZÓFUS:** Azt érzem valamelyest problematikusnak *Freudnál*, hogy szerinte a jellem jórészt nemi ingerek anyagából van felépítve és a gyerekkor óta rögződött ösztönökből, szublimáció útján nyert szerkezetekből.
- PSZICHOLÓGUS:** Sőt még szó is mondja, szó szerint, hogy a gyermekkori szexualitás általánosan perverz (azaz nem a nemzésre irányuló) természete egész our erényünk forrása, és én ezt is igen csak elgondolkodtatónak tartom.
- SZOCIOLÓGUS:** Az is fontos meglátása, hogy a szexuális ösztön végső tárgya sosem egyezik az eredetivel, annak csupán pótléka, és hogy a kielégülés képtelensége az ösztön szublimálásával - a legnagyobb mértékű kultúrterjesztményekhez vezethet.
- PSZICHOLÓGUS:** Igen, az egoisztikus és a szexuális ösztön közötti kiegyenlíthetetlen ellentét teszi képessé az emberek egy részét egyre magasabb teljesítményekre, más részüket azonban neurózis formájában sújtja.
- LAJOS:** Megállapíthatók különféle szexuális típusok?
- PSZICHOLÓGUS:** *Freud* is próbálkozott ilyesmivel. Az erotikus típus az ősvalami elemi ösztönigényeit képviseli, érdeklődésének központjában a szerelmi élet áll, ennek rendel alá minden mást. A kétszeres típus a felettes én uralma alatt áll, nagyfokú belső függésben él, életében fontos szerepet játszik a kultúra, amelynek konzervatív ágát képviseli. Szemben a nagy mértékben függő erotikus típussal, ő nagy mértékben független. A nárcisztikus típus érdeklődése főleg az önfenntartásra irányul. Ő is önálló és kevésbé félemlített. Számára a szeretni előnyben van a szeretve lennival szemben. Másoknak támaszul szolgáló személyiségek, vezető szerepet játszanak a kultúra fejlődésében. Az erotikus--kényszeres igen nagy mértékben függ a szülőktől, nevelőktől és példaképektől. Az erotikus--nárcisztikus típus egymást kölcsönösen mérséklő ellentétek ötvözete. *Freud* a nárcisztikus--kényszeres típust tartja kulturálisan a legértékesebb, mert a külső. függetlenséghez és a lelkiismerete kívánalmainak tiszteletben tartáshoz az erőteljes ténykedés képessége társul, ami felerősíti az ént az felettes énnel szemben.

- LÁNY: A három együtt lenne az eszményi norma, nem?
- PSZICHOLÓGUS: És természetesen *Freudon* kívül másokat is érdemes meghallgatni. *Jung* szerint a szexualitás nem csak ösztönösség, hanem kreatív hatalom is. A libidót általánosan kell érteni: az önfenntartás szféráján túl minden törekvés és akarat belefér. Úgy véli, hogy *Freud* mértéken túl kitágította a szexualitást. Amit ő ért rajta, csupán az erősz.
- SZOCIOLÓGUS: *Jung* szerint a gyermeki szeretetigények az apára és az anyára egyaránt foglalkoznak, nem csupán az ellenkező nemű szülőre. Úgy látja, hogy a serdülőkor előtt a libidó differenciálatlan, biszexuális, így a kislányokban is kialakulhat az Ödipusz-komplexus.
- PSZICHOLÓGUS: *Jung* szerint egyébként a szexuális komplexus állandóan élő érzelmi tónus, tehát nem neurózis, miként a szenvedés nem betegség, hanem az boldogság normális ellentéte.

12. A személy mint a nemiség tárgya

- TEOLÓGUS: A szex tárgyat keres, s tárgyra talál egy személyben. Manapság a fügefalevél lekerül a nemi szervekről, s az arcot takarja el.
- MARI NÉNI: Mindennek megvan a maga ideje és módja.
- BIOLÓGUS: Ez ennél bonyolultabb, Mari néni, mert ez így kifejezetten az állatokra érvényes, hiszen ők nem kellene állandóan egymásnak.
- MARI NÉNI: Arra gondoltam, hogy csak érett embernek való a szerelem.
- ÖREG: A nemiség Istentől való, s az is, hogy nemiségünk újra és újra vágyak, képek és érzések útján akar érvényesülni.
- MARI NÉNI: Talán az is Istentől van, hogy egy férjes asszony beleszerethet egy másik férfiba?
- FILOZÓFUS: Bocsánat, ebben még semmi erkölcsileg kivetni való nincsen. Ha igazán elfogadjuk önmagunkat, akkor el kell fogadnunk nemiségünket is, s ezzel együtt ezt a szerelmi érzést is. Még elnyomni sem kell.
- MARI NÉNI: Már hogy mondhat ilyet! Mit szól ehhez Doktor Teó?
- TEOLÓGUS: Egyetértek, tudniillik a kérdés, mit kezd ezzel az érzéssel.
- MARI NÉNI: Úgy érti, össze kell mérni ezt az érzést felesége iránt érzett szeretetével.
- TEOLÓGUS: Így értem. Egy érzés föllángolása még nem bűn.
- MARI NÉNI: Értem, attól függ, eloltjuk-e...
- TEOLÓGUS: Akár el sem kell oltani. Előbb meg kell ismerni, fel kell dolgozni, s ha a másik érzés nagyobb lánggal ég, nincs különösebb baj.

13. A vágy és az érett személyiség

- LÁNY: És ha egy kamaszban ég a láng?
- ÖREG: Nem kell rögtön a tűzoltókat hívni.
- PSZICHOLÓGUS: A testi-lelki kapcsolat igen, de a vágyak nem várják meg a felnőtté válást, s miért fosztanánk meg a kamaszokat a szerelemről?
- KÖLTŐ: *József Attila válasza:*
Korán vájta belém a fogát
a vágy, mely idegenbe tévedt,
Most rezge megbánás fog át:
várhattam volna tíz évet. (Talán eltűnök hirtelen)
- MARI NÉNI: Na tessék! Pedig én csak öt évre gondoltam.

ÖREG: Néném mikor ment férjhez?
MARI NÉNI: Épp tizenhat éves koromban.
ÖREG: És meddig várt?
MARI NÉNI: Hát az esküvőig. De én már nagylány voltam.
LAJOS: Én ezzel szemben úgy látom, ahogy énekeljük is, hogy "a szerelem sötét verem, beleestem, benne vagyok, nem láthatok, nem hallhatok".

14. Szerelem és szerelembe esés

FILOZÓFUS: Márpedig a szerelem nem szerelembe esés, hanem teljes odaadás, ami nemcsak túlcsoorduló érzelem, hanem döntés, ígéret, akarat, ítélet. Két testlélek között még egy egyszerű - már amennyire ez egyszerű -, szóval még egy egyszerű nemi kapcsolat is olyan dolog, amely átrendezheti az ember szerkezetét, hát még egy testi-lelki kapcsolat, amit már bátran nevezhetünk szerelemnek.

KÖLTŐ: Ide kívánczok ez a *Szabó Lőrinc*-idézet:

**Idegeidben azt a lobbanást,
tudod, melyiket, a villámcsapást,
mely megoldvasztott, megvakított
s egy percpre sem tágított
s az utat közben, mely lángként sodort
és minden jót, ami előtte volt
s az utözengést, mely oly lankatag
zsongatta még ájult tagjaidat,
mondd, a zuhogó, görcsoldó varázst,
testedben azt az édes robbanást,
azt a legfőbb, közös pillanatot,
melynek nevet még senki sem adott,
hacsak nem vallás, s amelyben velem
együtt haltál-születtéll, gyermekem,
mondd, de csak úgy mondd,
- hogy ki ne mondd, ki, mit,
mondd, édes, azt a percet, s társait
(ne is szólj, elég ajkad mosolya) -
el tudnád felejteni valaha? (*Elfelejteni*)**

MARI NÉNI: Ugye, alszol már kis szívem?
GYERMEK: Már régen, Mari néni. Ugye, ez egy psi-fi volt?
MARI NÉNI: Micsoda? Nem szégyelled magad?

15. Egyesülés és megsemmisülés

KÖLTŐ: Miért szégyellené? A psi-fi olyan, mint a sci-fi, csak még annál is fantasztikusabb. Hogy a testi-lelki egyesülés micsoda félelmetes erejű robbanás, amelytől sokan énjük megsemmisülését féltik, erről tanúskodik *F. Kafka* naplója is: "Félelem a kapcsolattól, az egymásba átfolyástól. Akkor soha többé nem leszek egyedül." Másutt meg ezt írja: "A coitus: mint a boldogító együttlét büntetése. A lehető legaszketikusabban élni, aszketikusabban, mint egy agglegény, ez az egyetlen lehetősége annak, hogy elviseljem a házasságot. És Ő?"

LÁNY: Ki az az "Ő"?
KÖLTŐ: A menyasszonya.

- LAJOS: Ez az Ő nyilván azt gondolta, hogy ez a pasas elmebeteg.
 LÁNY: Nem hiszem, inkább rádöbrent, hogy mennyire komoly ez az egész.
 LAJOS: Hogy feltesszük személyiségünket egy lapra.
 LAJOS: Csak meg lehetett győzni a pasast, hogy nem fog belehalni a..., most hogy mondjam, hogy senkinek se sértsem meg az érzéseit, az etyepetyébe?
 TEOLÓGUS: I. Kant is azt írta, hogy "a szerelmi aktusban az ember dologi szintre süllyed, mégis ez a férfi--nő egyenlőség egyetlen formája a gyakorlatban". A monogám házasság szerinte a törvény kötelékével szentesített közös kárhozat.
 SZOCIOLÓGUS: Simone de Beauvoir is állított hasonlókat, például azt, hogy a nemi aktus a férfi és a faj alá helyezi a nőt.
 LAJOS: Hát ezek a filozófusok meg vannak buggyanva!
 FILOZÓFUS: Kutyaharapást eb szőrével! F. Hegel ugyanis így látja: Az ember a szerelemben lemond önálló tudatáról, belefeledkezik egy másik énbe, így talál újra magára, két tagú közösségben. Ugye, ez egészen más? Pedig itt is jelen van az önmagunk feloldódásának gondolata.
 TEOLÓGUS: Egyik kollégám meg azt írja, hogy "A nemi találkozás igent mondás a másik emberre".

16. A legtermészetesebb kapcsolat

- SZOCIOLÓGUS: Marx pedig a férfi--nő kapcsolatot, beleértve a nemi kapcsolatot is, az embernek emberhez való legtermészetesebb kapcsolatának nyilvánítja. "A legegényibb létezésben is közösségi", írja.
 BIOLÓGUS: A „férfi és nő egy testté válnak” azt jelenti, hogy új személyekké.
 PSZICHOLOGUS: Ugyanis a nemi partner teljesség, akinek története van, akinek emberi kapcsolatai vannak.
 TEOLÓGUS: Már szó esett róla, hogy a nemiség isteni rendelés.
 LAJOS: Pedig a nagymamám azt mondta, meg kell győnni.
 TEOLÓGUS: Mit?
 LAJOS: Még azt is, ha arra gondolok.
 TEOLÓGUS: Vannak persze bűnös gondolatok is. Ha valaki például megkívánja embertársa feleségét. De azt hiszem, akkor Ön még kisfiú volt.
 LAJOS: Akkor ilyesmit még nem kívántam. És mi van akkor, ha meglátom felebarátom feleségét, és magamban csettintek, hogy "hüha!"?
 TEOLÓGUS: Folytassa!
 LAJOS: Nem szoktam folytatni, ebben a "hühában" minden benne van.
 WARAMUNGA: Varázslat?
 LAJOS: Így is lehet mondani, előfordul, hogy elvarázsol egy-egy nő.
 BIOLÓGUS: Ez nem bűn. Ez ösztön. Freud szerint a szerelem a szexuális ösztön szublimálódása.
 PSZICHOLOGUS: Ha fel kellene írni a szerelem képletét, nem kezdetjük másképpen, mint így: "szerelem = szexualitás", de én a magam részéről még feltétlenül hozzátenném az erőszót is.
 LAJOS: Az erotikát?
 TEOLÓGUS: Maradjunk még a nemiségnél!
 LAJOS: Ami, ugyebár, isteni rendelés.

17. Értelmet adni az élvezetnek

- TEOLÓGUS: Amiből az következik, hogy el kell tudni fogadni nemünk, értelmet kell adni az élvezetnek, a gyönyörnek, nyitott, alkotó, ajándékozó kapcsolatnak kell létrejönni. Mindez pedig út és nem cél.
- LAJOS: Nem sok dolgom volt még papokkal, de így még papot nem hallottam a szexről beszélni!
- TEOLÓGUS: Három megjegyzést fűznék eme kijelentéshez, mit mondjak, vallo-máshoz, Lajos. Egy: ismétlem, nem vagyok pap, hanem csak teológus. Kettő: kijelentése hasonlít ama oxfordi diákéhoz, aki utálja ugyan az amerikaiakat, de még nem találkozott közülük olyannal, akivel ne rokonszenvezett volna. Három: ha komolyan vesszük mindazt, amit az emberről mondtunk, nem beszélhetünk másképpen erről a kapcsolódásról. És még egy negyedik megjegyzés: egyházam, a katolikus, hosszú-hosszú évszázadokig nem egészen így beszélt a szexről és szerelemről, de manapság visszatért oda, hogy "Lesznek ketten egy testté".
- SZOCIOLÓGUS: Ezt nekünk tizenegyünknek azért fontos hangsúlyozni, mert egy keresztény alapozású kultúrában élünk.

18. Nemi és szerelmi tabuk

- TEOLÓGUS: Bizony, teológus elődeim közül nagyon sokan és nagyon sokáig megfedelkedtek arról, hogy, figyeljen Lajos, a nemiség alapjában véve jó dolog, s ennek következménye az lett, hogy a nemiséget tabuk, tilalomfák, sumákolás vették körül.
- LÁNY: De maguknál, Waramunga, ugye nincs ilyesmi?
- WARAMUNGA: A mi törzsünkben nem is olyan régen meztelenül jártak a nők, de a férfiaknak nem volt szabad ránézni a... Hogy mondják ezt kulturáltan?
- BIOLÓGUS: Genitáliskra.
- WARAMUNGA: És még egy csomó tabu van nálunk ezzel kapcsolatban.
- SZOCIOLÓGUS: Hadd idézzek egy 1908-ban megjelent katolikus imakönyvből: "Ifjú, légy óvatos nők társaságában. Te máskor oly büszke, erős jellemű főiskolás most rabszolgaként, megzavarodva táncikálsz egy felcícomázott leány körül? Te a magasztos tudományt művelő ifjú, aki Homérosz halhatatlan verseit olvastad, *Platón* bölcsességét tanulmányoztad, és magadba szívta az emberi szellem nagy, magasztos eszményeit, te leled örömdömet üres szerelmi frázisokban?"
- LAJOS: Meg kell döglenni! Mellesleg mit mondott az a *Platón* a nőkről meg a szerelemtől?
- FILOZÓFUS: Hogy az nem csak testi, hanem lelki is, sőt sokkal inkább az. Bár megvetette az érzékiség alantas formáit, sosem zárta ki. Ami viszont a nőket illeti, a jámbor imakönyvszerző talán nem is tudta, hogy *Platón* számára a fiúszerelem volt a szerelem.
- LAJOS: Izé, szóval homokos volt?

19. Görög erotika, lovagkori szerelem

- FILOZÓFUS: Másról van szó. Egy nagy lépést tettek a csupán érzékitől a szellemi irányába a testi-lelki barátsággal. Ebben a kapcsolatban azonban nem lehetett partner az alacsonyabb rendűnek tekintett nő.

- MARI NÉNI: De hát akkor ebben a csodálatos kultúrában nem tartották a nőt a férfival egyenrangú embernek!
- FILOZÓFUS: Pontosan így van! Ezért van akkora különbség a görög kor és a lovagkor erotikája között.
- SZOCIOLÓGUS: A lovagi szerelem tárgya azonban az asszony. A földi asszony, a hús-vér személyiség eloldozódik önmagától, és az éterivé vált eszményképe, Mária trónusa mellé, a szent szerelem egébe kéredzkedik. Az imádtott hölgy férjnél van, a férj legtöbbször a lovag hűbérura, s a nőt a házasság köteléke hozzáférhetetlenné teszi az epekedő lovag számára. A trubadúrok a hölgy kívánatoságáról és – *József Attilát* idézem – “talpig nehéz hűségéről” énekelnek.
- LÁNY: És Don Juan?
- TEOLÓGUS: Ő a középkori démoni érzékiségnek a képviselője. Ő a csábító, vagyis a csalo.
- FILOZÓFUS: Nem egészen! Hiszen nincs benne semmi fondorlat. Ő kíván, s ez a kívánás csábítóan hat, csak ennyiben csábít. Kétségkívül állhatatlan, s kalandjaiban a nő nem a rendkívüli, hanem a megismételt hétköznapi megtestesítője. Embertelen, hogy elvonatkoztat a személytől.
- TEOLÓGUS: És a nő eldobható tárggyá, eszközzé válik. Mindenesetre ennek a magatartásnak nem tudott igazán ellenlábasa lenni az a keresztény felfogás, mely a nemiséget kizárólag a nemzés szempontjából értékelte.
- BIOLÓGUS: Ez bizony kifejezetten biológiai szemlélet!
- TEOLÓGUS: Pontosan! A keresztény szexuáletikára olyan szemléletek is hatottak, mint a gnoszticizmus, a manicheizmus és a sztoicizmus. *Szent Ágoston* például nem tudott a manicheus és az újplatonikus felfogásoktól szabadulni, s ezért nála a testiség a gonosz kifejeződése. *Origenész* számára a nemi aktus szükséges rossz, a bűnbeeséssel együtt jött a világra.
- ÖREG: Pedig Ádám és Éva a bűnbeesés előtt is művelte ezt, Isten dicsőségére.

20. A középkorban és a II. Vatikáni Zsinat után

- TEOLÓGUS: *Aquinói Szent Tamás* még annyit megenged, hogy ha helyes szándékkal történik, akkor jó. De csak azért jó a házasságban a nemiség, a gyönyör, mert az Istentől szándékolt nemzés szolgálatában állnak. Ezek után ne csodálkozzunk azon, hogy még az én szüleim lelki tükre szerint is a nemi testrészek érintése szemérmetlen érintés, az érzékies érzés szemérmetlen érzés, meztelenül járni szemérmetlenség, a nemi vágyak bűnös vágyak.
- SZOCIOLÓGUS: Kíváncsian várjuk, mit mond erről ma a katolikus egyház.
- TEOLÓGUS: A kopernikuszi fordulatot jelentő Második Vatikáni Zsinat egyik kulcsfontosságú dokumentumában ez olvasható:

A házastársi szerelem kimagaslóan emberi jelenség, szabadon irányuló vonzalom irányul személyről személyre, a személyiség egészének javát keresi, ezért képes sajátos méltóságával gazdagítani a testi-lelki megnyilvánulásokat, s ezeket a hitvesi barátság kiváltságos mozzanataivá nemesíteni. Az ilyen szerelem, isteni és emberi elemeket társít, a házaseleket önmaguk szabad, bensőséges odaajándékozására vezeti, egész életüket áthatja. A szerelem a szoros értelemben vett házassági tettben fejeződik ki és válik tökéletessé.

21. A nemiség megszentelése

- BIOLÓGUS:** Ez nagyon szép. Csak egyet nem értek: ha az ember testével és szexualitásával együtt Isten teremtménye, akkor miért kell a testi-lelki megnyilvánulásokat nemesíteni.
- TEOLÓGUS:** Én ezt a szót így fordítanám: megszentelni. Még annyit tennék hozzá, hogy ismerek olyan morálteológus kollégát, aki ezt írja: „A nemi élvezet, mely nem öröm, az igazán emberi és keresztény szemlélet szerint erkölcsileg kevesebbet érő.”
- WARAMUNGA:** A szexuális cselekmény számunkra is elsősorban örömforrás, de ezen kívül még a barátság kifejezését és megújítását, a lekötelezést, az ellenség elhárítását is szolgálja.
- LAJOS:** Hogyan lehet elhárítani az ellenséget a szexuális aktussal?
- WARAMUNGA:** Ha megtámadnak, asszonyainkat kínáljuk fel nekik. Ha összeveszünk, és ki akarunk békülni, kicseréljük feleségeinket, ha bajtársi szövetséget kötünk, szintén. A látogatónak is felajánljuk, s majd ő is nekünk. Néha a feleségünk helyett a csurungát adjuk oda.
- MARI NÉNI:** De hát ez borzasztóan gusztustalan!
- WARAMUNGA:** Nem értem, miért lenne az. Ha ti megajándékozzátok egymást, ócska vacakokat adtok egymásnak?
- ÖREG:** Sokszor igen. De adunk igazi ajándékot is. Feleségünk helyett inkább a csurungát. Olykor pedig életünket is.
- WARAMUNGA:** Ezen most nekem el kell gondolkodnom.
- KÖLTŐ:** Tudom, hogy ez sokunknak visszataszító, de én most mégis egy valamit kiemelnék: náluk a feleség olyan fontos, mint a csurunga.
- TEOLÓGUS:** Vagyis szent. Bárcsak nálunk is szentek lennének egymás számára a szerelmesek! Bárcsak az egymás feltétlen és végérvényes elfogadása, valamint az egymásért érzett felelősség is benne lenne a szerelemben!

22. Az erotika hermeneutikája

- SZOCIOLÓGUS:** Szép óhajok, csak hogy a gazdaság, a társadalmi csoportkohézió, az énéntzön, a létfenntartás, a nemi feszültségtől tehermentesítendő köznapi élet a nemi aktusba üzi az erotikát. Ebben a folyamatban az obszcenitás az erotika felszabadítása a hasznosság, a funkció uralma alól.
- KÖLTŐ:** De hát az erotika a test szellemi értelmezése, a szellem felfedezése a testben. Az erotikává alakult nemiség szimbólumokkal telítődik. Az ölelés dialógus.
- ÖREG:** Ám olykor monológgá válik.
- BIOLÓGUS:** Király Jenő szerint az erotika a reflex-szerűt szemiotizálja.
- PSZICHOLOGUS:** A szerelem megszeretheti azt, akit nem szeret, de az erotika nem kívánhatja meg, amit nem kíván.
- ÖREG:** Aki gyakran, sokat szeret, csak a nemet ismeri meg, nem a személyt. Az erotika a Minden szenvedélye, a szerelem az Eggyé.
- FILOZÓFUS:** Túl akarja lépni az egyedet, kozmikus végtelenségekkel vágyik találkozni általa.
- KÖLTŐ:** A romantikus szerelem kísérlet a gyengéd szeretet és a nyers erotika ellentmondásának meghaladására. Az erotikus kaland intenzitásával is rendelkezik, s jelen van a szellemi meghatottság és szolidaritás is.

23. Erotika és szerelem

- PSZICHOLÓGUS:** Az erósz játékában a férfi aktív, a szerelemben a nő, a férfi a kezdetért, a nő a folytatásért töri magát.
- BIOLÓGUS:** Az embernél a nőtény a szerelem oldalán áll, a hím az erotikáén.
- FILOZÓFUS:** Az erotika machiavellista, a szerelem idealista.
- PSZICHOLÓGUS:** Az erotikus illúziókat ápoló szelektív észlelés a szerelem feltétele, létkérdése. A szerelem - mely megismeri és elismeri a partner gyengeségeit is - a legmagasabb értelemben megismerés.
- KÖLTŐ:** Az erotikában a kreativitás, a fantázia ugyanolyan döntő, mint a testi adottság. A szerelem korábbi szintek emlékeire támaszkodik, de szuverén értelemadással minden élményt újraértelmező új rendszert szervez belőlük. Az erotika az örömben ismerik meg, a szerelem a bajban. Az erotikában a képzet, a szerelemben az akarat szerepe nagyobb.

24. Aszkézis és energiaoátalakítás

- PSZICHOLÓGUS:** Úgy gondolom, a szerelem eléggé hosszú út.
- TEOLÓGUS:** S a végérvényes elfogadás a házasság eldöntésével következik be.
- LÁNY:** Még maradunk a szerelemnél! Nem tudok kikerülni *Kafka* szavainak hatása alól. Tudtommal nem volt keresztény, mégis nekem úgy tűnik, mintha az önmegtartóztatást, a szüzességet helyezni legmagasabbra.
- SZOCIOLÓGUS:** Az önmegtartóztatás, ezt történelmi tapasztalatok igazolják, agresszióhoz is vezethet. Jó néhány kollégám, így például *W. Reich* is vallja, hogy a türelmes, demokratikus társadalomhoz a nemi felszabaduláson keresztül vezet az út.
- BIOLÓGUS:** Minden nemi szükségletet, mely szociális értelemben nem káros, ki kell elégíteni. Nem osztom teljesen, de még abban is van valami, hogy a nemi egyesülés a legegészségesebb és legfontosabb sport.
- LAJOS:** Világos, az önmegtartóztatás egészségtelen. A szüzesség éppúgy nem erény, mint a soványság.
- PSZICHOLÓGUS:** Ez nem így van! Az emberi szexualitás rendkívül rugalmas, rendkívül sokféle formában valósulhat meg. A szexuális ösztön átalakulhat emberszeretetté, istenszeretetté, a szexuális energiák átterelődhetnek kulturális síkra.
- LAJOS:** Úgy érti, Doktor Pszichó, hogy az izé, a házassági tett helyett olvassak egy erotikus regényt, vagy nézzek meg egy reneszánsz pucérságot?
- PSZICHOLÓGUS:** Nem! Arra gondoltam, hogy az erósz sem csupán nemi vágy, hanem a kiegészülés, a teljesebbé levés vágya, amely többféle módon valósulhat meg. "Szerelmes" lehetek egy világmegváltónak érzett eszmébe is.
- TEOLÓGUS:** Ma már teológus kollégáim többsége, szerencsére, úgy gondolkodik a tisztaságról, hogy az nem elsősorban önmegtartóztatást és a nemi energiák elfojtását jelenti, hanem azt, hogy ezeket az energiákat helyesen alakítva az igazi emberi kapcsolat szolgálatába állítsuk. Ebben szerepe van az önmegtartóztatásnak is.
- BIOLÓGUS:** Vagyis az árral szemben úszásnak.
- TEOLÓGUS:** Ezt a lazac és a pisztráng is megteszi, doktor Bió, a keresztény élethez pedig szervesen hozzátartozik.
- LÁNY:** *Kafka* véleménye azt is sugallja nekem, hogy az ember nem lehet boldog a szerelemben.

25. A szerelem mint elvontság

- FILOZÓFUS: Sok kollégám így gondolja. Gondoljunk csak el, az ember a szerelemben a tökéletes elvontságot és a hús-vér egyediséget akarja egyesíteni, ami végső soron lehetetlen. A lehetetlenre vállalkozni ugyanakkor nagyon is emberi sajátosság.
- KÖLTŐ: Kollégáim közül pedig sokan egyenesen azt állítják, hogy a szerelem szenvedés, s a megvalósult szerelem nem szerelem. Azért csak gondoljanak bele: éppen a szerelmes érezheti korlátait, amikor képtelen kifejezni „végtelen” érzéseit. Mégis egy óriási nagy lehetőség arra, hogy kilépjünk az én csigaházából, a mindennapok világából, új világot teremteni, megteremteni egy hitet a másikban.
- TEOLÓGUS: Előlegezni valamit a túlvilágból. Igaz azonban, hogy egyetlen szerelmes sem képes földre hozni a mennyországot.
- FILOZÓFUS: Az áhított egyesülések után vissza-visszazuhanunk a magányba, s a melankolikus bánat olykor ikertestvére a szerelemnek. Az összekapcsolódás és a meg nem szüntethető különvalóságunk párhuzama a szerelem, s a párhuzamosok, ugyebár, a végtelenben találkoznak.
- TEOLÓGUS: Vagyis szerelmeink a mennyországban teljesednek csak be?
- LÁNY: Sokszor úgy érzem, hogy a vágyakozás sokkal szebb és jobb, mint a megvalósulás.

26. Világtágulás és korlátok

- PSZICHOLÓGUS: A megvalósulás mégiscsak kitágítja horizontunkat. Igaz, megmutatja a hiányokat is, s újra átadja helyét a váagnak.
- KÖLTŐ: Így látja *Pilinszky* is.

**Azt hiszem, hogy szeretlek:
lehunyt szemmel sírok, hogy élsz.
De láthatod, az istenek,
a por, meg az idő
mégis oly súlyos buckákat emel
közéd-közém,
hogy olykor elfog
a szeretet tériszonya és
kicsinyes aggodalma.
Ilyenkor ágyba bújva félek,
mint a természet éjfél idején,
hangtalanul és jelzés nélkül.
Azután
újra hiszem, hogy összetartozunk,
hogy kezemet kezédbe tettem. (Azt hiszem)**

27. Nemi gerjedelem, éteri szeretet, szerelem

- PSZICHOLÓGUS: A szerelem ugyanis se nem szexuális gerjedelem, se nem éteri szeretet, hanem érzelmi állapot.
- LÁNY: Amikor a másik képével vagyok tele.
- PSZICHOLÓGUS: Bizony! És közelebb akarok jutni hozzá. Szükséges feltétel a kölcsönösség.
- LÁNY: És a plátói szerelem?

- FILOZÓFUS:** Már tudjuk róla, hogy kölcsönös, ha nem is férfi és nő között. Amire maga gondol, az az egyoldalú vágyódás.
- LÁNY:** És Szent Ferenc és Szent Klára szerelme?
- PSZICHOLÓGUS:** Akár a *Zeffirelli*-filmre, akár a legendára gondolok, nem nevezném ezt a szerelmet plátóinak.
- TEOLÓGUS:** De asszonyom! Milyen jogon?
- PSZICHOLÓGUS:** Ezzel nem állítottam azt, doktor Teó, hogy szexuális kapcsolat is volt közöttük, de kapcsolat, még hozzá nagyon mély kapcsolat igen, egy férfi és egy nő között. Ezért volt számukra a házasságról lemondás igazi döntés, mert megzilelték a szerelmet, amelyről nem kellett szerzetes létükre sem lemondaniuk. A legenda szerint Ferenc egyik vándorútja alkalmával megáll egy víztócsa előtt, s gyönyörködik a benne tükröződő Holdban. Leó testvér - utalva a Nap-himnuszra - megkérdi tőle: "Nemde, Hold nővérünk ragyogását szemléled?" Ferenc azonban így válaszolt: "Nem, Leó testvér, nem nővérünket, a Holdat láttam a vízben, hanem Isten kegyelméből Klára nővérünknek igaz képét. Olyan tiszta volt és ragyogott a lelki örömtől, hogy minden kétségem elszlott. Most már biztos vagyok benne, hogy ebben az órában az a mélységes öröm tölti el őt, amelyet Isten az ő barátainak ajándékoz."
- LÁNY:** Tanúsíthatom, hogy a szerelmes ember viselkedik így. A szerelmes számára a másik ragyog a Hold helyett, ő képviseli a szépséget, az értéket.
- LAJOS:** Kettőnk közül mégis a nő az, aki ragyog.
- ÖREG:** Mert egyfelől a szépség, másfelől a bűbáj, a csáberő keveredik benne, vagyis a káprázatot keltő bűbáj és a végtelen időkre szóló szépség, az istenhez hasonlóság keveréke.
- PSZICHOLÓGUS:** Még annyit akartam hozzátenni, hogy a szerelemhez szerelmek szükségsek, tehát ezt is tanulni kell.
- SZOCIOLÓGUS:** Annál is inkább, hiszen a szerelmes kulturális szerep is. Ezt bizonyítja az is, hogy a nagy választási szabadság mellett is leggyakrabban a hasonló társadalmi és kulturális helyzetű partnerek teremtenek kapcsolatot.
- PSZICHOLÓGUS:** A szerelmi kapcsolat azonban nem szerepek kapcsolata, olyannyira nem, hogy valamelyest még a személyiség is felolvad benne, s mi pszichológusok is mondjuk: ketten lesznek egyé. Jól látta a Teremtő, hogy "nem jó az embernek egyedül. Alkotok neki segítőtársat, aki hasonló hozzá". A szerelem az a tényező, amely felnőtt korban is képes a személyiséget viszonylag rövid idő alatt, viszonylag hathatósan megváltoztatni.

28. Személyiségformáló erő

- LAJOS:** Ez már igaz, amikor először szerelmes voltam, elkezdtem borzasztóan komoly könyveket olvasni, múzeumba járni, és egyéb kulturális ökörködésekkel elkövetni a lány kedvéért. Amikor kifűjt, vége lett ennek a mókának.
- LÁNY:** Hogyan lehet megóvni a szerelmet, ha ilyen illékony?
- FILOZÓFUS:** Nehéz, mert *Földényi F. László* kollégám szerint - s meglátása figyelmet érdemel - a szerelem lényege a mozgás, a vibrálás, az egyszerűség, a tovatűnés. Ha egy csoda már harmadik napja tart, akkor már nem csoda. Szerelem: jelbeszéd is.
- KÖLTŐ:** Azért is nehéz, de azért is izgalmas, mert a szerelem (de maga a nemi egyesülés is), jelbeszéd. A fizikai közeledés lelki közeledést is jelent, az

érintés vonzalmat, a közellét melegséget, az átölelés adást, az elfogadás és a behatolás egységét, az egymással való játék beteljesülést. Ami testi síkon történik, az egész emberre vonatkozó ígéret.

TEOLÓGUS: És itt felmerül egy erkölcsi probléma: mennyire igazak a testileg tapasztalhatóvá tett ígéreteink?

LÁNY: A szerelem szerintem adás, odaadás.

PSZICHOLÓGUS: Ez lehetne az anyai szeretet is.

29. Szex, erősz, filia, agapé

FILOZÓFUS: A szerelem *Gyökössy Endre* szerint négyféle "szeretlek" ötvözete: szeretlek, mert enyém vagy, szeretlek, mert ilyen vagy, szeretlek, mert társam vagy, szeretlek, mert szeretlek.

FILOZÓFUS: Ezt a mi nyelvünkön így fejezném ki: szerelem = szexus + erősz + filia + agapé. A szexusról - vagyis Lajos barátunk kedvéért, a szextről - már sok szó esett. Doktor Bió kedvéért nevezhetnénk ösztönös kívánságnak is. Az erősz a kívánó, vágyakozó, szenvedélyes szeretet, kiváltója a szeretett személy szépsége és jósága.

LAJOS: Ne etessen már minket doktor Filó. A szex az, hogy nem bírok már magammal, az erősz meg nem az, hogy imádom a szépségéért meg a jóságáért, hanem hogy szeretnék övele, hogy mondjam..., egygé lenni.

FILOZÓFUS: Az erőszban ugyan már benne van a szépség és a jóság előtti hódolat is, de ebben igaza van Lajos barátunknak - saját boldogságunk áll előtérben.

LÁNY: És a „filia”? Ez ugyanaz, ami a „filozófia”-ban is benne van?

FILOZÓFUS: Igen, az erősz után ez a szeretet másik megnyilvánulása: a másikkal fel nem cserélhető személy szeretete, tisztelete, akiért felelősséget is vállalunk, akihez hűséggel tartozunk. Az agapé a szeretet harmadik megnyilvánulása, a feltétel nélküli, önfeladó, adakozó szeretet.

TEOLÓGUS: Az Istent utánzó szeretet. Vagyis a vallásos ember beavatja Istent szerelmébe, s az üdvösséget közvetíti a másik személy számára. Ezért mondhatjuk azt, hogy a szeretet egyik legintenzívebb, ha nem legintenzívebb módja a szerelem. A szeretet leghaladóbb fajtája, de éppen ez valósítja meg leginkább lényegét.

LÁNY: Erre csak a vallásos ember képes?

TEOLÓGUS: Nem! Azért, mert lényege a feltétel nélküliség, az önzetlenség. Így mondhatom, a vallásos ember érti meg inkább szükségességét, s számára jelent inkább mintát az Isten ember iránti szeretete.

WARAMUNGA: Ha jól értem, első lépcső a szex, a második az erősz és így tovább.

FILOZÓFUS: Nem! Ezek egyenrangú elemek. Ha a szex és az erősz önmagában nem volna jó, nem tudna velük társulni az agapé és a filia.

BIOLÓGUS: A biológus számára a szerelem-szeretet erejét és szépségét az jelzi, hogy mennyi ösztönt tud magába fogadni.

BIOLÓGUS: És mi van azzal, aki ebből a csodából kimarad? Mi van, mondjuk, a szeretettel? Ugyanis a fajfenntartás szempontjából az apáca ugyanannyira eltévelyedett, mint a homoszexuális.

TEOLÓGUS: A nemiség az ő életükben is érvényesül, de más formát kap. Ők is kommunikálnak a másik nemmel, nekik is vannak vágyaik és szeretetkapcsolataik, amelyekben megnyilvánul az erősz, a filia és az agapé.

FILOZÓFUS: Az a lényeg, hogy a szerelem egész-ségéhez mind a négy elemre szükség van. És még valami: igaza volt *Petőfinék*, aki azt írta „szabadság, szerelem, e kettő kell nekem”, mert ennek a két értéknek szoros a kapcsolata. Szimmetrikus kapcsolatra csak szabad ember képes.

30. A szerelem társadalmi környezete

SZOCIOLÓGUS: Ezért nem közömbös a szerelem számára, hogy milyen társadalmi környezet veszi körül. A nők munkába állásával a férfiból sok családban végrehajtó lesz, az áttekintés és az ellenőrzés az otthonban a nőé marad.

PSZICHOLÓGUS: Márpedig a testi kapcsolat élvezetéhez önbizalom, büntudattól mentesség, a saját örömeire való létjogosultság tudata szükséges. A pozícióját féltő férfi vagy nő alkalmatlanná válik a szexuális válaszra.

SZOCIOLÓGUS: A szerelemnek tehát feltétele az, hogy férfi és nő a másik funkcióját kiegészítve működhessen, hogy maga tölthesse meg női és férfi létét tartalommal. A másodlagos anya szerepét játszó apák sokszor rossz szerelmi partnernek bizonyulnak.

31. Kölcsönös alárendelődés

FILOZÓFUS: Kölcsönös függőség és kölcsönös szabadság tehát a szerelem feltétele. És a szimmetria természetesen a kölcsönös alárendelődés szimmetriája is.

TEOLÓGUS: „Legyetek egymásnak alárendeltjei, Krisztus iránti tiszteletből”, írja *Szent Pál*. Persze ez a szimmetria is többé-kevésbé mindig elmarad a valóságban az ideálistól.

KÖLTŐ: Nem véletlenül mondja *H. Balzac*, hogy a házasság tudomány, s hogy a házasságnak állandóan harcolnia kell a mindent felfaló szörnyeteg, a megszokás ellen.

LAJOS: Hoppá, átcsúsztunk a házasságba! Annak ellenére, hogy most éppen elvált ember vagyok, nemcsak házasság után, hanem házasság előtt is állok, mert valószínűleg megint belemegyek a csőbe. De kérdem én, minek ez a cső? Ráadásul Doktor Filó a szabadságról prédikált az előbb.

SZOCIOLÓGUS: A házasság szociológiai értelemben egy szilárd nemi vagy szerelmi kapcsolat. Máskülönben pedig két egyén világának a közös világgá egyesülése. Közös élménytartalommal telik meg az a kép, amelyet a társadalomtól kaptak a házasságról.

PSZICHOLÓGUS: Az illékony szerelem stabilizálása olyan hatékony pszichológiai és szociológiai erővel, mint a szerepkényszer és az elvárás.

32. Paradicsomi egység

KÖLTŐ: A szerelem kezdet, villanás a halál fölülmulásának igézetében, de a halált hordja magában, mégis a szűk jelenben erősebb lehet az időnél. Ahogyan erről *Török Endre* filozofál: a nemek közti viszony irracionális, büntetés, rejtett emlékeztetés az ártatlanságra, az őseredeti egységre, a paradicsomi állapotra. Legmagasabb foka a testetlenség, az önmagában való szépség a szerelemben. A test kívánásában a testetlenség misztériumát érezzük meg.

33. Szerelem és házasság

- LÁNY: Mi köze van egymáshoz a házasságnak és a szerelemnek?
- FILOZÓFUS: Egy tartós testi-szellemi közösség, egy eldöntött, egy minősített, egy megjelölt szerelem, amely természetesen nem a szertartástól lesz tartós és szent, hanem az előzményektől és a döntéstől.
- MARI NÉNI: És persze a hűség megvalósítástól.
- TEOLÓGUS: Az Ószövetségben egyetlen Isten által alapított szociológiai intézmény van: ez a házasság. Az már a kérdés történeti oldala, hogy az ószövetségi házasság férfiuralom, hogy mások a nők és a férfiak jogai. Ebben hoz újítást Jézus: az egyenrangúságot, ami abban a korban forradalmi változtatást jelentett.
- BIOLÓGUS: Ha jól értelmezem az Újszövetséget, a jézusi férfieszményben mindenfajta, a házasságon belüli szexualitás is veszélyezteti az üdvözülést.
- TEOLÓGUS: Jézus a monogám házasságot szorgalmazta, de semmi bizonyíték nincsen arra, hogy a férfi és nő testi-lelki kapcsolatát leértékelt volna. Sőt! Az egyház és Isten kapcsolatát éppen az egymást szerető férfi és nő kapcsolatához hasonlítja.
- LAJOS: Miért van az, hogy a szerelemtől általában emelkedett hangon énekelünk, a házasságról meg így:

Tegnap voltam zabaratni

Ma menek kötözni

Elvesztettem feleségem

Most menek keresni

Ha eccer megtalálnám

Bizon megbecsülném

Kezit lábát összekötném

S a füstre feltenném

Még levennem, jól megverném

Újból visszakötném

Még levennem, jól elverném

Újból visszakötném.

- MARI NÉNI: Ez egy kikapós menyecske.
- PSZICHOLÓGUS: Ez esetben humánusabb megoldás egy katujumajamila varázslás.
- SZOCIOLÓGUS: És szól ez a dal a keletkezésekor gyakori kényszerházasságokról is. Amellett arra is jó példa, hogy a férfira és nőre szinte napjainkig más volt a törvény. Ha jól tudom, ezt *Szent Ambrus* is vallotta.
- TEOLÓGUS: Jól tudja, doktor Szoció. Mint jeleztem, ebben a tekintetben rávetült a kereszténység szerelem- és házasság-felfogására *Szent Ágoston* hatalmas árnyéka. Ő maga a szüzességet magasabbra értékelte, mint a házasságot. És még sokan mások is. Akadtak azonban ellenfeleik is, mint *Helvidius*, *Jovimianus*, *Vigilatinus*. A középkorra azonban kialakult az az álláspont, hogy a szabad választás fontosabb, mint a szerelem, tehát szabadság és szerelem elválasztódott, a kölcsönös segítség és a gyermekáldás is jócskán fölébe került az élvezetnek.
- MARI NÉNI: És maguknál, Waramunga, hogy van a házasság?
- WARAMUNGA: Először is van egy csomó bonyolult tabu, hogy ki kivel házasodhat össze.
- GYERMEK: Nekem a nagymamám azt mondta, hogy az unokatestvéremmel nem, mert akkor csökevényes gyerekeink születnek.
- MARI NÉNI: Jézusom, te még ébren vagy?

- BIOLÓGUS:** Még testvérházasságból is egészséges gyerekek születhetnének a legtöbb esetben, hacsak be nem kerül valahonnan egy hibás gén.
- SZOCIOLÓGUS:** Az incestus tabu nem általános emberi vonás. A tartós együttélés - például testvérek, gyerekkori jó barátok körében - kialakítja a természetes szexuális averziót.
- BIOLÓGUS:** Ugyanakkor a vérfertőzési tilalmak végül is az egészségesebb utódok létrejöttét szolgálják. Biológiai tilalmak helyettesítői, de nem megerősítői vagy igazolói. Az unokatestvér házasság csaknem ugyanannyi kultúrában előírt, mint amennyiben tiltott.
- GYERMEK:** És milyen a waramunga házasság?
- WARAMUNGA:** A férfiak beavatásuk után házasodnak. A férjet a lány apja választja ki. Az asszony hivatása a férfi életének megkönnyítése. Ha a legidősebb nővért veszi el, jogában áll a többit is elvenni. A férj távollétében a pirauru partner védi meg a feleséget.
- MARI NÉNI:** Vagyis az a személy, akit a férj megajándékozott a feleségével?
- WARAMUNGA:** Igen, ő védi meg az asszonyt az erkölcstelen közeledésektől.
- MARI NÉNI:** És ahhoz mit szól, Waramunga, hogy "a férj is köteles szeretni feleségét, mint saját testét. Aki feleségét szereti, önmagát szereti"?
- WARAMUNGA:** Ezt a mi varázslónk is mondhatta volna. Annyit még hozzátennék: a házasságot nálunk a két izzó pálcavég összeérintése jelképezi. Ugye, azt tudják, hogy nálunk a tűzgyújtó pálcá a legfontosabb eszköz?
- SZOCIOLÓGUS:** Nálunk meg kedves Waramunga, a gyerekek többé-kevésbé szüleikkel házasodnak.
- WARAMUNGA:** Ezt hogy érti, doktor Pszichó?
- SZOCIOLÓGUS:** Úgy, hogy férjünkben és feleségünkben anyánkat és apánkat keressük. Minél nagyobb a tudattalan terjedelme, annál kevésbé van jelen házasságkor a szabad választás.
- LÁNY:** és végül is hasonlót vagy különbözőt keresünk?
- PSZICHOLÓGUS:** Az introvertált típus mint értékest a szubjektumban, az extravertált az objektumban látja. Bár a két típus hadakozik egymással a férfi esetek többségében ellenkező típusú nőt vesz el, mert kölcsönösen kiegészítik egymást.
- SZOCIOLÓGUS:** Amíg az élet sokféle külső szükségletéhez alkalmazkodás leköti őket, pompásan összeillenek, később hajlamosak egymásnak esni.
- PSZICHOLÓGUS:** Sok férfi még 25 éves korban serdülő. Sok házasság a biológiai rendeltetéssel eléri maximumát, s itt megáll a lelki és morális károsodása nélkül. Az anyagi biztonsággal fokozódik a pszichikai bizonytalanság, s neurózisokat okoz.
- SZOCIOLÓGUS:** Amerikában a negyvenen felüliek, körében gyakori az idegösszeroppadás: ami összeroppan az addigi férfias stílus, s marad egy elnőiesedett férfi. Az asszonyok egy része pedig rendkívül férfissá válik, de érzelmeiket háttérbe szorítják.

34. Nyitott házasság, próbaházasság

- BIOLÓGUS:** És mi a véleményük az európaiaknak a nyitott házasságról?
- MARI NÉNI:** Hogy nyitva hagyjuk a családi tűzhely ajtaját, s ki-ki mehet arra, amerre akar, s ha akar, visszajöhet?

- TEOLÓGUS: Egészen jól tudja, Mari néni.
- SZOCIOLÓGUS: Hát azért nem egészen... A személyiséget sok esetben valóban korlátozó polgári házasság kritikájaként született ez a forma. Az alapelv az, hogy sok mindent meg fogok osztani, de nem mindent.
- LÁNY:
BIOLÓGUS: Vagyis hiányzik az agapé.
Ne misztifikáljuk az agapét! A nyitott házasság hívei ilyen elveket hangsúlyoznak, mint a bizalom, a felelősség, a tanulás, az ösztönösség, a rugalmasság, a kreativitás, az intenzitás, a spontaneitás, a gazdagság, a tisztelet, a szabadság, végül pedig a szerelem és a szeretet.
- MARI NÉNI:
BIOLÓGUS: Ez mind szép, de mitől nyitott?
Mert lehetőséget ad a házasságon kívüli kapcsolatokra is, amiről őszintén tájékoztatják egymást. Én is úgy vélem, hogy kispolgári, úgynevezett szerelmi házasság nagyobb veszélyt jelent, mint a szabad megegyezésen alapuló becsületes érdekkapcsolat.
- TEOLÓGUS: Ha kispolgárin formálist, álszentet, illúziókból táplálkozót ért, igaza lehet. Ha jól tudom, azt is állítják a nyitott házasság szószólói, hogy nem várhatjuk el, hogy házastársunk minden szükségletünket kielégítse. Ami természetesen mérhetetlen önzés lenne, de ebből nem következik, hogy bizonyos szükségleteket máshonnan kellene beszerezni.
- PSZICHOLÓGUS: Van egy pszichológiai buktatója is: nehezen jönnek össze a házasságon kívüli kapcsolat és a házasságon belüli intimitás.
- LÁNY:
LAJOS:
FILOZÓFUS: És kizárja a szerelmet, ami titokzatos és misztikus.
És a próbaházasság?
Jung arra hívja fel a figyelmet, hogy nem lehet könnyűvé tenni, ami ténylegesen és megmásíthatatlanul nehéz, ami áldozathozatal. Lehetetlenné teszi az igazi tapasztalatot. Természetesen a megfoghatatlan megtapasztalásáról van szó.

35. Kozmikus szerelem

- ÖREG: És kimeríthetetlen, hiába beszélgetünk róla már hosszú órákon át. Bizony, úgy vagyunk vele, mint a nászlakomával a vendégek és a szerelmespár távozása után. A hajnali szürkület pellengérré állítja az otthagytott rendetlenséget. Az összetört edények, az összevissza dobált asztalok, a kihunytt parázs, mind egy mozdulatlanságba merevedett kavargó forgatag nyomait őrzi. De hiába próbálsz olvasni a nyomokban, a szerelemről semmit sem fogsz megtudni belőlük.
- FILOZÓFUS: Prózában nehéz is szólni a szerelemről. Leginkább talán néhány költő tudja megközelíteni jobb pillanataiban.
- KÖLTŐ: Például *József Attila*:

**Mikor az utcán átment a kedves,
galambok szálltak a verebekhez.
Mikor gyöngéden a járdára lépett,
édes bokája derengve fénylett.
Mikor a válla picikét rándult,
egy kislány utána bámult.
És ránevettek, senki sem bánta,
hogy ő a szívem gyökere-ága
Akit ringattam vigyázva, ölben,**

óh, hogy aggódtam - elveszik tőlem!
De begyes kedvük szívemre rászállt,
letörte ott az irigy virágszált.
És ment a kedves, szépen, derűsen,
karcosú szél hajlott utána hüsen. (*Mikor az utcán átment a kedves*)

LÁNY:

És Buda Ferenc:

Ne rejtőzz el, úgy is látlak!
Rádcasukom a szempillámat.
Benn dörömbölsz a szívemben,
s elsimulsz a tenyeremben,
s elsimulsz az arcom bőrén,
mint vadvízen a verőfény.
Nagyon jó vagy, jó meleg vagy,
nagyon jó így, hogy velem vagy.
Mindenekben megtalállak,
s öröm markol meg, ha látlak.
Nézz rám, szólok a szemednek,
ne fuss el, nagyon szeretlek! (*Ne rejtőzz el...*)

FILOZÓFUS:

Még árról akartam volna szólni, hogy a szerelemben az ember kozmikus méretű lesz, de József Attila elhallgattat:

Szeretlek, mint anyját a gyermek,
mint mélyüket a hallgatók vermek,
szeretlek, mint fényt a termek,
mint lángot a lélek, s test a nyugalmat!
Szeretlek, mint élni szeretnek
halandók, míg meg nem hálnak.
Minden mosolyod, mozdulatod, szavad
örzöm, mint hulló tárgyakat a föld.
Elmémbé, mint fémbe a savak,
ösztoneimmel belemartalak,
te kedves, szép alak,

lényed ott minden lényedet kitölt. (*Óda*)

BIOLÓGUS:

Még minket, biológusokat is megszegyenít a költő, amikor ilyeneket mond: "ösztoneimmel belemartalak".

MARI NÉNI:

Én ezekről a dolgokról nemigen tudok pironkodás nélkül szólni, inkább énekelnék valamit:

Indulj el egy úton, én es egy másikon
S ehol esszegyülünk, egymásnak se szóljunk
S aki meglát minket, mit fog az mondani
Azt fogja mondani, idegenek vagyunk
Szeretlek édesem, mint a lány kenyeret
Sóhajtok éretted, egy százezeret
Nem is sóhajtának, ha nem szeretnélek
De én úgy szeretlek, majd meghalok érted
Vaj meghalok érted vaj enyimmé teszlek
Vaj piros véremmel földet festek érted
S e te piros véred s ez én piros vérem
Egy árokba folyjon, s egy malmot meghajtson
Az a malom pedig háromkövű legyen
S a legelső kövön szeretetet járjon
S e második kövön virágyöngyöt járjon
S e harmadik kövön aprópénzt hullasson

Felhasznált művek:

- ALSZEGHY Zoltán: A házasság. Róma, 1982.
- ANCSEL Éva: Százkilencvennégy bekezdés az emberről. . Bp. Kossuth K., 1987.
- AUER, A.: A test és a szexualitás értelme. = A testben való ember. Bécs, OMC, 1981.
- BEKE Kata: Mert az ember kétnemű. Bp. Magvető, 1987.
- BERECZKEI Tamás: A génektől a kultúráig. Bp. Cserépfalvi, 1992.
- BERNE, E.: Szex, a szerelemben. Bp. Osiris, 1996.
- Biblia /Ef 5,21, 6,28, Mk 10,6, Mt 19,4, Ter 2,19/
- BUBER, Martin: Én és te. Bp. 1991. Európa.
- BUDA Béla: A szerelem pszichológiai és társaslélektani tényezői. = Szerelemről komolyan. Bp. Gondolat, 1985.
- BUDA Béla - CSEH-SZOMBATHY László - SZILÁGYI Vilmos: Szexualitás és szerelem a felnőttkorban. Bp. Tankönyvkiadó, 1979.
- CERRONI. U.: Férfi és nő a polgári társadalomban. Bp. Kossuth. K., 1977.
- CSÁNYI Vilmos: Az etológia emberképe. = Iskolakultúra, 1995. 23. sz.
- DURAND, G.: Szexualitás és keresztény hit. = A testben való ember. Bécs, OMC, 1981.
- EGENTER, R.: Döntő a helyes kiindulópont - Gondolatok a keresztény szexuális etikáról. = Mérleg, 1980. 4. sz.
- ENDREFFY Zoltán: Etika. Kézirat. 1981.
- Fejzetek a szexualitás történetéből. (Szerk. Oláh Tamás) Bp. Gondolat K., 1986.
- FÖLDÉNYI F. László: A szerelemről. = Valóság, 1979. 6.sz.
- FREUD, S.: A szexuális élet pszichológiája. Bp. Cserépfalvi, 1995.
- FROMM. E.: A szeretet művészete. Bp. Helikon, 1984.
- GARAI László: Modern szerelem vagy cinizmus? = Garai László: Szabadságszükséglet és esztétikum. Bp. Akadémiai K., 1980.
- B. GÁSPÁR Judit - F. VÁRKONYI Zsuzsa: Két második nem. = Valóság, 1985. 7.sz..
- GYÖKÖSSY Endre: Szerelem? Az mi? = Szerelemről komolyan. Bp. Gondolat, 1985.
- JÁLICS Ferenc: Szemlélődő lelkigyakorlat. Dobogókő - Kecskemét, Manréza, 1994.
- JUNG, C. G.: Gondolatok a szexualitásról és a szerelemről. Bp. Kossuth K. 1995.
- KAPITÁNY Ágnes - KAPITÁNY Gábor: Rejtjelek 2. Bp. Kossuth K., 1995.
- KAUER H. - SEEBER, D.: Női egyenjogúság és partnerkapcsolat. = Mérleg, 1988. 2. sz.
- KIRÁLY Jenő: Frivol múzsa. Bp. Nemzeti Könyvkiadó, 1993.
- LEPP, Ignace: A szeretet pszichoanalízise. Szeged, 1999. Agape. 271 p.
- MORRIS, D.: A csupasz majom. Bp. Európa K., 1989.
- MURDOCK, G. P.: Social Structure. New York, 1949.
- NÁDAS Péter: Az égi és a földi szerelemről Bp. Szépirodalmi K., 1991.
- NYÍRI Tamás: Antropológiai Vázlatok. Bp. 1972. Szent István Társulat.
- NYÍRI Tamás: A szerelem antropológiája. = Szerelemről komolyan. Bp. Gondolat, 1985.
- OATLEY, Keith, JENKINS, Jennifer M.: Érzelmek. Bp. 2001. Osiris
- PANNENBERG, Wolfhart: Mi az ember? Bp. Luzern. 1991. Egyházfórum.
- PIEPER, Josef.: A szeretet. = A szeretetről. Bp Vigilia, 1987.
- RANSCHBURG Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia. Bp. Gondolat K., 1984.
- SAINT-EXUPÉRY, A. de: Citadella. Bp. Szent István Társulat, 1982.
- SAS Judit: Nőies nők és férfias férfiak. Bp. Akadémiai K., 1984.
- STEINER, Rudolf: A gyermek nevelése szellemtudományi szempontból. Bp. 1992. Jáspis Szerelemről komolyan. (Szerk. Kamarás István és Varga Csaba) Bp. Gondolat, 1985.

- SZILÁGYI Ákos: A szerelemfilozófia „vagy-vagy”-a. = Szerelmről komolyan (szerk. Kamarás István és Varga Csaba) Bp. Gondolat, 1985.
- TARNAY Brunó: Szexualitás és érosz keresztény értelme. = Teológia, 1984. 3.sz.
- TEICHTWEIER, G.: A szexualitás és jelentősége a keresztény ember életében. = A testben való ember. Bécs, OMC, 1981.
- TÖRÖK Endre: Szemfényvesztések kora. Bp. Liget, 1993.
- VAJDA Zsuzsa: Nevelés, pszichológia, kultúra. Bp. 1994. Dinasztia
- VITÁNYI Iván: Szex és esztétikum. = VITÁNYI Iván: Egyharmadoszág. Bp. Magvető K., 1985.

Kérdések és feladatok:

- 1/ Helyes-e az a felfogás, amely szerint csak pszichoszexuálisan érett fiatal bonyolódhat szerelemben?
- 2/ *D. Cooper*, a szexuális forradalom egyik apostola azt írja, hogy “a szeretkezés önmagában jó, minél többször, minél változatosabb módon történik, ahogyan csak elképzelhető és lehetséges, minél több ember között, ahányszor csak megtörténik, minél többször, annál jobb”. Milyen érvünk van mellette, és milyen ellene?
- 3/ Mi lehet az oka, hogy a majmok körében hiányzik, az ember esetében pedig a leggyakrabban a frontális közösülés?
- 4/ „Aki szerelmi életében boldog akar lenni, annak le kell győznie a nővel szembeni tiszteletet, s meg kell barátkoznia az anyával és nővérrel szembeni incesztus képzetével”, írja *Freud*, mi szól ellene, mi mellette?
- 5/ *Freud* úgy tapasztalta, hogy kultúrkörünkben a férfiak szerelmi magatartása a lelki impotencia jegyeit viseli, mert a nagyra becsült asszonnyal nem mer eljutni a teljes szexuális élvezethez. Ennek okát részben a gyermekkor intenzív incesztuozus rögzüléseiben, részben az ifjúkor valós tilalmaiban látja. Arra a következtetésre jut, hogy a libidó fokozásához akadályra, az élvezethez akadályokat állító konvenciókra van szükség. Éppen ezért a keresztény aszkézis olyan lelki értéket adott a szerelemnek, amelyre a pogány ókor sem volt képes. Mit lehet felhozni ezen okfejtés mellett és ellen?
- 6/ Mi lehet az oka annak, hogy nagy számú nő marad frigid az első, s lesz boldog a második házasságban.
- 7/ *Jung* szerint az onánia mint biztonsági szelep (amikor a nemi érintkezés fizikai vagy pszichikai okok miatt lehetetlen), nem ártalmas, csak akkor az, amikor kitérés az élet parancsai elől. Mi szól ellene és mellette?
- 8/ Jó dolog-e, ha a gyerekek előtt is kimutatják a szülők egymás iránt érzett szerelmüket? Válthat-e a nemi kapcsolat kábítószerre egy házasságban?
- 9/ Mit szólunk a következő szerelem-meghatározásokhoz? Mit hiányolunk belőlük? Melyiket érezzük legközelebb magunkhoz?
 - a) A szerelmek az élet kellemes epizódjai: egy férfi és egy nő tetszenek egymásnak, jól érzik magukat egymással, élvezik egymást, vagyis izgalmas, szép kalandok a szabadság és az öröm jegyében.
 - b) A szerelem szövetségi kapcsolat férfi és nő között, a barátság az a fajta, amelynek a gyengédség, a hűség, a szolidaritás a pillérei, amelynek feltételei az együttgondolkodás és a megértés szövetség a magány ellen és kétszemélyes demokrácia.
 - c) Érzelmű fellángolás, rendkívüli állapot, amikor átmenetileg az érzelem és a vágy uralkodik az értelem felett, amikor a szerelmes úgy érzi, csoda történik vele, amikor az ember átérzi, átéli és élvezni nemiségét, amikor az is normális dolog, hogy az ember egy kicsit önző legyen, mert önmagát akarja beteljesíteni: tehát illékony, törekény, kockázatos a szerelem.

- d) A szerelem jóval több, mint a nemi élmény vagy a szeretet: a legmélyebb érzés, a legteljesebb emberi állapot, csúcsmélység, kölcsönös örömszerzés, amikor az egymásba fonódó testek és érzelmek újszerű egészet alkotnak a kölcsönös gazdagodás jegyében.
- e) Lényege a szeretet, vagyis a teljes önátadás, amikor az egymás hiányait kiegészítő két személy a kölcsönös megajándékozás keretében megszabadul önzésétől, túllép önmagán, amelynek lényeges eleme a bizalom és az egymás iránti felelősség, legmegfelelőbb kerete és egyben kiteljesedése a házasság.
- 10/ Unokahúgom ezt a szerelmes levelet kapta: "Szeretlek. Mit is akarok ezzel mondani? Vágyom utánad. Úgy érzem, hogy a nemi egyesülés nem egyszerűen csak jó, hanem, hogy egész lényemet beteljesítő megismerést is nyújthat. Abban pedig biztos vagyok, kedvesem, hogy akik között megvalósult ez a kölcsönös kiegészülés, azok már nem válhatnak el többé egymástól úgy, mintha semmi sem történt volna közöttük. Arra számítok, hogy testi-lelki találkozásunk hatalmas erőket szabadít fel belőlünk, olyan energiákat, amelyek segítségével jobbak leszünk. Nagyon jó érzés szerelmesnek lenni Beléd, vágyódní Utánad, mégis tele vagyok aggodalommal. Sikerül-e majd hiánytalanul átengedni magam? Úgy érzem, a szerelem lényege a szeretet, de éppen ez teszi nehezzé a dolgot. Rettenetesen nehéz önzetlenül szeretni. Tudom, hogy csak akkor találok magamra, ha átmegyek a másikba, s ha átengedem magamat a másíknak. Ha ez nem sikerül, akkor vagy saját magam foglya leszek, vagy Veled együtt kétszemélyes börtönbe kerülök. Képes leszek-e elengedni magam? Képes leszek-e Rád bízni magam? Lehetnek-e egymással szemben fenntartásaink? Elég-e mindenhez a jó emberismeret? Mekkora kockázathatunk? Mit lehet erre válaszolni?"
- 11/ Tanulmányozzuk át *Földényi F. Lászlónak a Szerelemről komolyan* című könyvben (Bp. 1985. Gondolat K. 9-28. l.) megjelent tanulmányát! Miben értünk vele egyet, miben nem?
- 12/ Kedves lehet-e Isten előtt az, ha a házaspár bensőséges testi-lelki együttléttel is megszenteli a vallási és a családi ünnepeket?
- 13/ Tanulmányozzuk át *H. Sas Judit Nőies nők és férfias férfiak* című könyvének azt a fejezetét (59-67. oldal), amely a Biblia nőiességét és férfiaságot meghatározó tanítását elemzi. Mit szólnak hozzá?
- 14/ A nők fogékonyabbak a líra, a lélektani megközelítés és az érzelmek művészi kifejezése iránt, a férfiak meg a fantasztikum, az irónia és a humor iránt. Milyen pedagógiai jellegű következtetéseket vonhatunk le ebből?
- 15/ Mi kifogásunk lehet a pornográfia ellen, ha tiszteletben akarjuk tartani a különféle ízlésű emberek szabadságjogait?
- 16/ Helyes-e vagy helytelen így szólni egy kislányhoz: "Hát kislány vagy te? Egy kislány nem sír!" és egy kislányhoz: "Nem szoktál mosogatni? Micsoda asszony lesz belőled?"
- 17/ Hogyan függ össze a szerelem az akarattal?
- 18/ Mi az oka annak, hogy serdülőkorunkban megváltoznak kedvenc illataink, s előtérbe kerülnek a pezsmás illatok?
- 19/ Létezhete férfi és nő között tartósan barátság, s ha igen, mennyiben különbözik ez a férfi és férfi, valamint a nő és nő közötti barátságoktól?
- 20/ "Mit mondanátok el nekem, tízéves kislánának a szexről és a szerelemről, és mit nem? És ha tízéves kislány lennék?", kérdezi a Gyermekek.
- 21/ Hogyan tudjuk legjobban megismerni azt, akit társunknak képzelünk el: a) ha sokat vagyunk vele kettesben, b.) ha sokféle környezetbe és társaságba megyünk el vele, hogy megfigyelhessük különböző helyzetekben, c) ha sokat gondolkodom róla, ha elképzelem őt különböző helyzetekben?

- 22/ Van-e átmenet a fiú-lány barátság és a szerelem között? Nem ilyen az, amit én "laza párkapcsolatnak" nevezhetünk (amikor még elkötelezettség nélkül járnak, ismerkednek egymással, kizárva ebben az átmeneti szakaszban a teljes testi-lelki kapcsolatot)? Folytathatom-e ezt a laza kapcsolatot, ha észreveszem, hogy a fiú fülig szerelmes belém, én meg csak a bokáimig? Lehet-e, s hogyan lehet szeretettel befejezni egy ilyen fiú-lány kapcsolatot?
- 23/ Lehet-e azt a férfit feleségéhez hűségesebbnek tekinteni, aki sosem néz rá más nőkre?
- 24/ Mennyire feltétele a párkapcsolatnak a közös A) tevékenység, B) ízlés, C) értékrend
- 25/ Miért múlják felül a férfiak szexuális igényei a nőkéét? A szülői ráfordítás modellje magyaráz
- 26/ Miért etnikai kuriózum a többférjűség?
- 27/ *J. Lacan* szerint a szerelem vélt altruizmusa illúzió, mer mindenki eszközként illeszti be a másikat a maga rendszerébe. Mindig el fog választani a másiktól a másik szabadsága. A szeretet nem új a csábításhoz és a vágyhoz, a mazohizmushoz és a sadizmushoz, felhasználáshoz és segítségnyújtáshoz képest, csak a korábbi komponensek olyan egyesítési módja, mely kihúzza ezek méregfogát. Mennyiben igazolható, mennyiben cáfolható?
- 28/ Sokan úgy gondolják, hogy a szeretet és szépség fenyegeti az erotikát. Mennyiben lehet igazuk?
- 29/ *Freud* szerint ahol szeretnek, nem vágnak, és fordítva. Mennyiben elfogadható ez a megállítás?

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

X. Hová tartozunk?

(szerepek, család, barátság, közösség, társadalom, nemzet)

- LAJOS: Meg tudná valaki mondani, miért tegezzük az állatokat?
- WARAMUNGA: Mi mindenkit tegezzünk, még az Istent is.
- MARI NÉNI: Érdekes, Őt mi is.
- FILOZÓFUS: Valószínű azért, mert felsőbbrendűnek érezzük magunkat.
- SZOCIOLÓGUS: Hasonló okokból tegezi a zöldségesünk a kubai vendégmunkásnőket és a fiatalabb cigányokat.
- GYERMEK: És a gyerekeket miért tegezik a felnőttek?
- PSZICHOLÓGUS: Részben ezért, részben pedig gyengédségből.
- LÁNY: A magázás ezek szerint lehet a tisztelet és a közömbösség jele is. Tényleg, hányféle viszonyban lehetünk a másik emberrel?

1. Én-az, én-ő, én-te

- FILOZÓFUS: Háromféle viszonyban: „én-az”, „én-ő” és „én-te” viszonyban. Az „én-az” viszony az ember és a tárgyak viszonya, de az emberek nagy része, sajnos, az emberre is alkalmazza.
- LAJOS: Ezzel szemben az autóját vagy a magnóját babusgatja.
- FILOZÓFUS: A legtöbb emberrel „én-ő” viszonyban vagyunk, s néhány emberrel bensőséges „én-te” viszonyban.
- LÁNY: Ez szomorú.
- SZOCIOLÓGUS: Ez egészen normális dolog. Nem lehetek a postással, a kalauzzal, a rendőrrel, az eladóval és az előadóval, de még az orvosommal és a tanárral sem intim viszonyban.
- PSZICHOLÓGUS: Nem futná rá érzelmeimből, amellet zavarhatná is a kapcsolat megvalósulását.
- FILOZÓFUS: Az „én-te” kapcsolat abban különbözik a többitől, hogy a célja maga a kapcsolat, nem valami érdek, nem valami hasznossági szempont. Az én és ő kapcsolata egyenrangú, de nem bensőséges, az én és te kapcsolata viszont kölcsönös, szabad, kitarulkozó önközlés. Az én és a te találkozásában az nyújtja a legnagyobb örömet, hogy a közös emberi rendeltetés világosságában átéljük és szóná teszik egyéni különbözőségük egymásra vonatkoztatottságát.

2. Én-Az, Én-Te

- TEOLÓGUS: *M. Buber* kétféle kapcsolatot különböztet meg. Általában az „Én-Az” kapcsolatok világában élünk, amelyre az előzetes elképzelések, vágyak, a hasznosság mérlegelése, a kategóriákban, fogalmakban és az ok-okozat rendszerben való gondolkodás jellemző. Rendszerint ilyen kapcsolatban vagyunk a tárgyakkal, az élőlényekkel, embertársainkkal és még Istennel is. Életünk nagy pillanataiban mindezekkel Én-Te kapcsolatba kerülhetünk, ha teljes egészünkkel megnyílunk a Másik előtt, s engedjük, hogy hasson ránk, s hatását nem akadályozzuk érzéseinkkel, elvárásainkkal, spekulációinkkal. Az Én-Az kapcsolatokban így és ilyenek vagyunk, az Én-Te kapcsolatokban viszont – közvetlen viszonyba kerülve a Léttel – : „egyszerűen” vagyunk.

- KÖLTŐ:** Ilyen élményben lehet részünk szeretet-kapcsolatokban vagy a szépség ígézetében.
- GYERMEK:** Kerülhetnek a rendőrrel is szeretetkapcsolatba?
- SZOCIOLÓGUS:** Ha arra gondolsz, lehetnek egymáshoz barátságosak, vagyis szerepeiteket barátságos arccal és szívvel is eljátszhatjátok. És persze lehetnek igazi barátok, de akkor már nem mint a hivatalos közeg és a civil, hanem mint két egymáshoz közel kerülő személy barátkoztok.

3. Színlelés és szerep

- GYERMEK:** Miért kell nekem szerepet játszanom, miért nem lehetek őszinte?
- SZOCIOLÓGUS:** A szerep nem azt jelenti, hogy elrejtjük magunkat egy maszk mögé, hogy hazudozunk. A szerep társadalmi termék, nagy segítség ahhoz, hogy le tudjuk bonyolítani a mindennapi életet.
- PSZICHOLÓGUS:** A szerep mindig mintázott egyéni viselkedésben kel életre. Akkor is, ha a szerep belém ivódott, akkor is, ha lötyög rajtam, akkor is, ha csupán homlokzatként működik. Ami a lényeg: szerepben szövődik egybe a társadalmi és az egyéni.
- SZOCIOLÓGUS:** A szerep tehát viselkedési minta. Amúgy meg kulturális modell, a kollektív tapasztalás terméke. Tehermentesíti az egyént, nem kell minden helyzetben rögtönöznie, kitalálnia, hogy mit kell tenni.
- PSZICHOLÓGUS:** Érdemes megkülönböztetni a bizonyos pozíciókhoz kapcsolódó társadalmi szerepeket (mint az orvos- vagy az apaszerep) és az olyan szociálpszichológiai szerepeket, mint a jópofa.
- LÁNY:** Szerep a szülő, a gyerek, a barát, a főnök is?
- SZOCIOLÓGUS:** Ezeket inkább társadalmi pozícióknak (vagy státusoknak) nevezzük, ezek a társadalmi kapcsolatháló pontjai. Ezek lehetnek eredendők (ilyen a férfi), átruházottak (ilyen a professzorné) és elnyerhetők (ilyen a tanár). Pozíció az orvos, a kereskedő, a tanár, a jogász, de a "kislány", a "fiatalasszony", a "fiatalember", az "öregember" is. Ezekhez kapcsolódnak a korra, társadalomra, társadalmi csoportra jellemző szerepelvárások.
- PSZICHOLÓGUS:** A szerep a magatartásminta pozíciónak megfelelő szövedéke: elvárások, jogok és kötelességek. Csoport- és rétegspecifikusak, vagyis például az apa-szerep a középrétegben más, mint lent. Az orvos pozícióhoz kapcsolódhat a specialista, a gondoskodó anya, az irányító apa, a sámán, a szolga és egyéb orvosszerep.
- LÁNY:** És azt hiszem, a "jó kislány" is eléggé különböző szerepet jelenthet. Én magam is többet próbáltam ki.
- FILOZÓFUS:** Nyilván döntő, hogy melyik szerepet választom ki önmagamhoz és a feladathoz, s az is, hogy mennyire tudok közben hetedik maradni.
- GYERMEK:** Hány szerepet kell megtanulnunk életünkben?

4. Szerep-készlet

- SZOCIOLÓGUS:** Lehetne azt is válaszolni, minél többet, de inkább az a válasz, hogy elegendőt. Erősen függ attól, hol és hogyan alakul sorsunk. A remetének kevesebb szereptudásra van szüksége, mint a tévériporternek, a tanárnak, a papnak.
- KÖLTŐ:** A szerelmesnek viszont eléggé gazdag szerepkészletre kell szert tenni, legalábbis ezt bizonyítja *Petőfi* költeménye:

**De mindened vagyok,
Aki csak él érted:
Férjed, fiad, atyád,
Szeretőd, testvéred,
És egy személyben te
Vagy mindenem nekem:
Lányom, anyám, húgom,
Szeretöm, hitvesem. (Szeretlek kedvesem)**

WARAMUNGA: Nekünk ez nagyon ismerős. Honnan való ez a vers?
KÖLTŐ: Magyarországból, a múlt századból.
WARAMUNGA: Akkor önök, ugye, még vademberek voltak?
KÖLTŐ: Már régen nem.
WARAMUNGA: Akkor ezen most el kell gondolkodnom...

5. Szerepkonfliktus

SZOCIOLÓGUS: A szerepet kitevő elvárások ellentmondásosak lehetnek. Ellentét lehet ugyanazon személy különböző szerepei, például a családapa és a katona között, és a szerepen belül is, amikor például mást vár el a szakszervezeti bizalmítól a munkás és a főnök.

PSZICHOLÓGUS: A sikeres kommunikációhoz is sok szerepet kell ismerni. Tudnunk kell, hogy beszélgetőpartnerünk éppen melyik szerepben kommunikál velünk.

6. Szerep és személyiség

PSZICHOLÓGUS: A szerep persze, annak ellenére, hogy a legtöbb emberrel szerepkapcsolatban vagyok, csak egyik dimenziója a társas kapcsolatnak. Szó sincsen arról, hogy szerepek helyettesíthetnének minket. Ilyen csak a regényekben van, például *M. Bulgakov A Mester és Margarita* című művében:

A hatalmas íróasztalnál, a nehéz tintatartó mögött üres férföltöny ült, és tintátlan, száraz tollal írt az előtte fekvő papírlapra. Az öltönyhöz nyakkendő is járult, a kabát zsebéből töltőtoll vége állt ki, de a gallér fölött nem volt se nyak, se fej, a mandzsettából nem bukkant elő csukló vagy kéz. Az öltöny elmerült munkájában, és tudomást sem vett a körülötte tomboló zűrzavarról. A belépők hallatára azonban hátradőlt a karosszékekben, és a gallér fölött megszólalt Prohor Petrovics jólismert hangja: "Mit akarnak? Hiszen ki van írva, hogy senkit se fogadok!"

MARI NÉNI: Ezt nevezzük mi lélek nélküli munkának.

7. A szimmetrikus és egyenlő kapcsolat

PSZICHOLÓGUS: A páros kapcsolatban mindig magamat érzem az állandó elemnek, s őt a változékonynak. Ez azzal is magyarázható, hogy kétségkívül én vagyok a kiindulópont. Közben persze tulajdonságaimmal környezetet teremtek a másíknak, a másik meg nekem. Ha azonban mindig én óhajtanám biztosítani az állandóságot, s eközben a másik is ugyanezt akarná, akkor szembenálló ellenfelek lennénk. Ha viszont tulajdonságaink mindegyike a másik tulajdonságainak mindegyikével érintkezne, létrejönne egy önálló összefüggérendszer, s így az egyenlőség kivételes egyensúlya. Ez leginkább a szerelemben jön létre, amikor a két fél túlteheti magát a környezeten.

- BIOLÓGUS: Ez a ritka pillanatok egyike.
 TEOLÓGUS: A másik emberben azt a társat kell látnom, aki ilyen bensőséges kapcsolat szereplőjévé válhat. Ezért kell mindenkit felebarátomnak tekintenem. A szójáték kedvéért: már félig barátomnak.
- BIOLÓGUS: Az a baj, hogy felebaráti szeretetünket – tegyük föl, hogy volt ilyen – a túl közeli felebarátok tömege olyannyira felhígította, hogy végül már nyomokban sem mutatható ki. Válogatnunk kell, és sok szeretetre méltó embert távol kell tartani magunktól, mert csak néhány emberre elegendő a biológiai programunk.
- GYERMEK: Pedig én azt szeretném, ha sok barátom lenne!
 BIOLÓGUS: Vagyis azt, hogy sokan szeressenek téged. Képzeld csak el, hogyan tudnál, mondjuk huszonöt embert nagyon szeretni.
 GYERMEK: Összehívnám őket...

8. Barátság-típusok

- PSZICHOLOGUS: Csakhogy a barátság elsősorban páros kapcsolat, s a barátok is féltékenyek egymásra.
 GYERMEK: Akkor mi a barátság egyáltalán?
 FILOZÓFUS: Az ósláv "drouzbsba" közelséget, társaságot, bajtársiasságot, a litván "draugas" rokont, barátot, a francia "amitié", az olasz "amicizia" a latin "amor"-ból, a szerelemből ered, a német "Freundschaft" szerelmet, vérrokonságot, közös háztartást jelent, az angol "friend" szeretetet, a germán "fri" óvást, gondoskodást, az óind "priyáh" sajátot jelent.
- SZOCIOLÓGUS: Ez már érzékelteti, hogy bizonyos kultúrákban a barátság és a rokonság részben átfedő kategóriák.
- WARAMUNGA: Nálunk a beavatás a barátságkötés ideje is, és nálunk is összeolvad a barátság és a rokonság.
- SZOCIOLÓGUS: *I. Kon* a barátság különféle típusait térképezte föl: rokon szolidaritás, az érdekkapcsolat, az alkalmi kapcsolat, a szoros, bensőséges kapcsolat. Az ókori görögség a szerelemből hajló férfi barátságot tekintette modellnek. *Arisztotelész* szerint az emberi kapcsolatok lehetnek kölcsönös előnyökkel járók, lehetnek az egyik félnek kellemesek, s lehetnek olyanok, amikor a felek a jót önmagáért, tehát önzetlenül kívánják egymásnak. Ez utóbbi a barátság, amikor a barát második énünk.
- SZOCIOLÓGUS: A hűséget előtérbe állító lovagi barátságot, s az egyszerre intimebb és intellektuálisabb reneszánsz barátságot is a szerelem fölé helyezték. A francia materialistáknál felbukkan az érdekkapcsolat modellje. Erre is reakció a romantika érzelmekben és élményekben dúsz barátsága.
- LÁNY: Mit mond a pszichológia a barátságról?

9. Hasonlóság és különbözőség

- PSZICHOLOGUS: Sok vita folyt arról, hogy a hasonlóság vagy a különbség köti-e össze a barátokat. A szociálpszichológiai vizsgálatok a hasonlóság mellett voksolnak, de a hasonulást is hangsúlyozzák. Azokkal értek egyet, akik az érzelmeket, a megértést és a másik nézőpontjába való belehelyezkedést emelik ki. A lányok és a nők közötti barátságban erősebb a másik énjé és lelkivilága iránti érdeklődés. A fiúknál és a férfiaknál a "megértés"

inkább a másik ismerete és az intellektuális rokonság az uralkodó jegy.
A barátság lelkileg előkészíti a szerelmet, s beleolvad abba.

GYERMEK: Ki képes a barátságra?

PSZICHOLÓGUS: A kapcsolatteremtésre alkalmas az állhatatos és a bensőségességre képes ember.

KÖLTŐ: A barát az, aki nem mond feletted ítéletet. Ő az, aki megnyitja ajtaját a vándornak és munkójának, s nem unszolja táncra, hogy aztán megítélhesse tudását.

GYERMEK: Ilyen barátom nagyon sok lehet, s én is nagyon sok ilyen embernek lehetek barátja.

10. Barátság és barátságosság

PSZICHOLÓGUS: Ez még nem igazi barátság, csak barátságos beállítódás, felebarátság. A barátság ugyanis választás, még hozzá ideál-választás. Barátaim segítségével – jó néhány lehet belőlük – jutok közelebb magamhoz.

KÖLTŐ: A barátom iránt mindig azt fogom érezni, hogy ő a világegyetem érthetetlen rámgagyogása.

PSZICHOLÓGUS: Ebből is érezhető, hogy a barátságban jelen van az elfogultság, ha nem is olyan erősen, mint a szerelemben.

LAJOS: Az igazi persze a férfibarátság. A barátnők rendszerint összevesznek. A nő szerelmeit sosem felejtí el, barátait igen, a férfinál fordítva.

PSZICHOLÓGUS: Ebben van valami.

LÁNY: Vannak barátságra képtelen emberek, vannak, akik körül mindig van valaki, s vannak, akiknek az élete barátság-éhségben telik el.

PSZICHOLÓGUS: Persze, mert a barátság egy kisebb csoda. Ennek valóban feltétele a közös világ, a közös tudás. Sok esetben a barátság kimerül a közös érdekekben és közös akcióban, a közös helyzetben, az átmeneti közös sorsban, ami befejeződhet, elmúlhat, megváltozhat. Azonban egy rövid barátság is fontos lehet, sok mindennel gazdagíthatja éneket.

LÁNY: Ezek szerint az „én-te” kapcsolatok nem feltétlenül sűrű tartók?

PSZICHOLÓGUS: Nem feltétlenül. Hatásuk persze tartós. És hiányuk is az lehet.

LAJOS: Mi a különbség a barát és a haver között?

LÁNY: A barátom szeretem, a haverral meg jó együtt lenni, de elég könnyen lecserélhető mással.

MARI NÉNI: Melyik kapcsolat a legelső, amelyik mintája a többinek is?

PSZICHOLÓGUS: Kétségtávkívül az anya-gyerek kapcsolat, de akad a családban még néhány fontos kapcsolat-típus. A testvérség például jó minta lehet a barátsághoz is.

LÁNY: Ezért fogadják egymást testvérré a nagyon jó barátok.

11. Anyai szeretet

PSZICHOLÓGUS: De a népek testvériségéhez is ez a minta. Az anyai és az apai szeretet pedig mindenféle gondoskodás mintája.

LAJOS: “Úgy szereti, mint anya a hülye fiát”, “anyáskodik”, “védi”, mint az anyatigris...

TEOLÓGUS: Amikor emberré lett az Isten fia, szegénységben akart születni, de nem magányban. Máriát és Józsefet maga mellett akarta tudni. Ami értékest,

- Isten szemében is számottevőt az emberiség nyújtani tud, a szülőket, az ott van gyermeki fekhelye mellett.
- LAJOS: Hiába, még Isten is tudja, hogy anya csak egy van!
- WARAMUNGA: Anya több is van! Tudjuk, ki a szülőanyánk, de mi anyának nevezzük anyánk nővérét is, testvérnek az unokatestvért, unokaöccsünknek nővérünk gyerekeit, nagybácsinak anyánk fivérét.
- GYERMEK: Nekünk csak egy anyukánk van, legalábbis azoknak, akiknek nem váltak el a szüleik. Mégis a húgom is meg én is most apukánkkal szeretünk jobban együtt lenni. Miért van ez?
- PSZICHOLÓGUS: Az anya-gyerek kapcsolat a gyerek nyolc-tíz éves koráig eléggé aszimmetrikus kapcsolat. A gyerek azt érezheti: azért szeretik, mert van, és ezért semmit sem kell tennie. És ez nemcsak neki jó, hanem anyjának is. Ezt a kis mütyürt, akit most magamban hordozok, mi másért szeretném, mert van, ami persze azt is jelenti, hogy lehetőség, kinőheti magát, kivirágozhat.
- FILOZÓFUS: Az anyai szeretet üdvösség, béke. Mintája mindenfajta szeretetnek, kapcsolatnak: azért szeressem a másikat, mert van. Az unokatestvért és a postást is.
- TEOLÓGUS: És ezért kell szeretni az ellenséget is. Mert van. Mint én is.
- LÁNY: Mikor válik kölcsönössé a szülő-gyermek szeretet?
- PSZICHOLÓGUS: Amikortól a gyerekek először jut eszébe, hogy valamit adjon az anyjának, hogy produkáljon neki valamit, amikor szeretetet teremt abból, amit kapott.

12. Apai szeretet

- BIOLÓGUS: Amikortól megtanul járni, beszélni, tájékozódni, az anyával való kapcsolat veszít valamit életbevágó jelentőségéből, s helyette egyre fontosabb lesz a kapcsolat az apával. Az apai szeretet elve ez: szeretlek, mert megfelelsz várakozásaimnak, mert teljesíted a kötelességeidet, mert olyan vagy, mint én. Ez már részben feltételekhez kötött szeretet.
- LÁNY: És ez jó, hogy így van?
- MARI NÉNI: Nagyon jó. A két kapcsolat kiegészíti egymást.
- PSZICHOLÓGUS: Végül is az érett embernek el kell jutnia odáig, hogy bizonyos értelemben ő maga legyen a tulajdon anyja és apja. Ez azonban csak addig a pontig egészséges, amíg segítségre szorulóknak érzik magukat, s nem félisteneknek.
- TEOLÓGUS: Hogy meg legyen az anyai és apai lelkiismerete, hiszen az anyai azt mondja, hogy "Nincsen az a vétek, ami megfoszthatna szeretetemtől", az apai pedig azt, hogy "Rosszat cselekedtél, meg kell változnod, hogy szeresselek".
- LAJOS: Hogyan lehetek egyszerre anya és apa?
- KÖLTŐ: *Esterházy Péter* írásának (*A szív segédigéi*) elbeszélő hőse anyja halálakor dőbber rá erre:

Vendég vagyok már a szülői házban. Apánk a neszekből kitalálta, felébredtem, azt nem, hogy egy kicsit még egyedül akarnék maradni, és azonnal benyitott. Kedves volt és szolgálatkész, mintha csak a bátyánk volna többnyire ilyen, hacsak érdekei másra nem késztetik. A fürdő és a reggeli sorrendjéről tanácskoztunk a szokásos körülmé-

nyességgel, amiben mindig, a várhatónál nagyobb kedvünk telt. "Anyám helyett apám vagy", mondtam, s apánk elmosolyodott. Mondta, csinál szalonnás tojást s megengedi a fürdővizemet.

LÁNY: A testvéri kapcsolat vér szerinti, mégis sokszor milyen nehéz jó testvérnek lennünk.

13. Testvérség és barátság

GYERMEK: Nem akkor vagyunk jó testvérek, amikor jó barátokká válunk?

PSZICHOLÓGUS: Legalább annyira fontos, hogy valami természetes, feltétel nélküli vonzódás is legyen közöttünk.

TEOLÓGUS: Valamiféle paradicsomi béke, ahol minden élőlény szinte testvére volt egymásnak.

KÖLTŐ: Erre is ugyanabból a műből idéznék, a címe is nagyon a témánkhoz kapcsolódik: *A szív segédigéi*.

Húgunk azonnal átölelt, "kis öregem, drága kis öregem", s hosszan magához szorított. E vadságnak, mely korántsem ért váratlanul, inkább ezernyi emléket ébresztett bennem, kelletlenül adtam át magam, nem szerettem, hogy ennyire ismeri a testi érintés erejét, hogy ennyire, mondhatni profin, dadogás nélkül ki tudja használni, úgy éreztem, visszaél vele, és akkor is megsimogat, amikor elég volna hátba vernie, hogy túlbiztosít, és inkább divat ez, mint valódi személyesség a részéről azt nem éreztem, hogy neki is fontos, csak azt, hogy tudja nekem az. Ami igaz volt. A gesztus végül is természetesen megfelelt, mert elérte célját – s én megenyhülve tartottam karjaimban ezt a vékony, szép szőke nőt, örültem a szagának és bordáinak, a lehetetlen és hanyag rúzsozásnak, a szája ívének, melyben az öcsémet fedeztem föl, az arca közelségének, a sok ismerős hajlatnak, mely mind-mind akár enyém is lehetett volna s a tulajdonviszonyok e kuszaságán, hol türelmetlen dühöt, hol engedékeny meghatódottságot éreztem, örültem a hangjának, ahogy csúfondároskodva és tisztelettel ismételteti, "öregem, hát végre, drága kis öregem".

WARAMUNGA: A testvérek ajándékok egymásnak, a gyerekek pedig szüleiknek, a törzsnek és a világnak, de még Istennek is.

KÖLTŐ: *Oravecz Imre* versében Sziliomomo és Palaomauki így imádkoznak az álamidő urához, hogy legyen még több gyerekük:

Ó, urunk,
add, hogy legyen még gyerekünk,
add, hogy legyen még legalább öt gyerekünk,
mondjuk, még négy fiú,
meg még egy lány,
hidd el, mindnyájan jól járunk,
nekiünk nagyobb lesz az örömünk,
neked meg nagyobb lesz a dicsőséged.

(*Sziliomomo és Palamomauki kérése Taiovához*)

SZOCIOLÓGUS: Még van egy nagyon fontos társkapcsolat: a segítő kapcsolat.

MARI NÉNI: Ennek mindenki között meg kellene lennie.

14. Hivatásos segítők

KÖLTŐ: Én azokra a speciális kapcsolatokra gondoltam, ami orvos és beteg, pszichiáter és paciense, védőnő és gondozottja, tanár és tanítványa, lelki vezető és vezetettje között van. Amikor valaki rászorul a segítségre. Ez sem szimmetrikus kapcsolat, akár anya és gyereke között.

TEOLÓGUS: Ez egy nagyon fontos kapcsolat: gondoljanak az irgalmas szamaritánusra.

PSZICHOLÓGUS: Azzal a különbséggel, hogy a példabeszédbeli szamaritánus nem volt specialista. A felsorolt segítőknek ez szakmájuk (orvos, pszichológus, pszichiáter, szociális gondozó, védőnő, pap, pedagógus stb.), de ennek ismeretén kívül olyan készségekkel kell rendelkezniük, mint a nyugodt várakozás, a meleg odafordulás, a nyitottság, az empátia, az értékítéle-
tektől mentesség, a bizalom, az érzékenység, a személy tisztelete.

LÁNY: De hát ez egyikünknek sem árt.

PSZICHOLÓGUS: Így igaz, a hivatásos segítőknek viszont kötelező. Még egy fontos: a hiva-
tásos segítőknek az átlagosnál jobban kell ismernie önmagát. Csak akkor lehet ez a szerep egy sikertelen vagy boldogtalan élet pótléka, ha ez az élet tudatosan feldolgozott. Ekkor alakulhat ki oly cselekvés, amelyben a segítség örömteli, kreatív, személyiségfejlesztő.

15. Egyéb kapcsolatok

LAJOS: Végül ki mindenkiel kapcsolódunk?

SZOCIOLÓGUS: Nem könnyű a válasz, hiszen vannak tartós és alkalmi, barátságos és el-
lenséges, eleve adott és választható, bensőséges és lazább kapcsolataink. Vannak kapcsolataink a legbelső körből, a családból. Ennek a körnek a nagysága egészen más Waramungáéknál és Magyarországon. Vannak intim, de választott kapcsolataink. Vannak aztán tartós szerep-kapcsolataink a munkatársainkkal, a földijeinkkel, politikai harcostársainkkal, s ezek egy része elmozdulhat az intimitás irányába. Vannak alkalmi kapcsolataink az útitársakkal, a minket kiszolgálókkal. Mi van még?

LÁNY: Egyoldalú kapcsolatok egy ideállal, egy sztárral, egy íróval, Istennel.

TEOLÓGUS: Istennel a kapcsolatom semmiképpen sem egyoldalú, hiszen Ő szólít meg, de erről még szó esik.

PSZICHOLÓGUS: És ezek a kapcsolatok alakot válthatnak: barátomból lehet szerelmem, ismerősből barátom, alkalmi ismerősömből jó ismerősöm. Miközben – ha a körülmények szerencsésen alakultak – énbelőlem is egyre gazdagabb saját magam lett.

16. Magányunk és magunkra utaltságunk

LÁNY: És a kapcsolat nélküli, a magányos ember?

FILOZÓFUS: A teljes magány az emberi létezés tagadása lenne. A magányosság pusztító, hiszen *M. Buber* joggal mondja, hogy “kezdetben volt a kapcsolat”. Egyébként az embergyűlölőnek is vannak kapcsolatai.

SZOCIOLÓGUS: Az élő embert pedig – ideig-óráig, de akár hosszú ideig is – pótolhatják a holtak, az elképzelt személyek, az állatok, természetfeletti lények, ám ezekkel is személyes kapcsolatot tartunk fenn.

TEOLÓGUS: Isten is úgy látta jónak, hogy ne legyen az ember egyedül. Ami, aki véges, annak szüksége van kapcsolatokra.

FILOZÓFUS: Ugyanakkor – bármennyi és bármilyen kapcsolatunk is van – nem háríthatjuk át felelősségünket kapcsolatainkra. Gondoljanak arra, amit tegnap a határról és a kapcsolatról mondtunk. A határról, a másik megmaradó titkáról sem szabad megfeledkezniük.

KÖLTŐ: Ez is meg kell határozza kapcsolatainkat, ahogy ezt *Ottlik Géza* is megfogalmazza:

A civilek is össze vannak kötve, a Himalája hegymászói, a szerelmesek, mert másként nem megy a dolog. Mi azonban ráadásul tudtuk, hogy mindenen túl mindnyájan külön mérközést játszunk a magunk sorsával. Ha Jaksot agyonlövik egy falnál, ez az ő dolga lesz. Téves, hamis és fölösleges volna ehhez bármiféle részvételünk, hiszen hozzá sem tudunk szólni, és azt sem tudjuk megmondani, vajon végleges vereséget szenvedett-e vagy éppen fordítva, alaposan kicsellőzött a sorssal. Nem ismertük a játékszabályait, csak azt tudtuk, hogy egy ponton túl, mint mindnyájan, már egyedül vívja ő is mérközését, és senki emberfia nem jöhet a segítségére.

Ezért volt szívósabb és tartósabb a mi kötelékünk, mint a hegymászóké vagy a szerelmeseké, mert ez a tudás is eleve bele volt szövve. (*Iskola a határon*)

LÁNY: Arról már esett szó, ki kit képvisel, de hogy így, tizenketten együtt kit és mit képviselünk, arról nem.

GYERMEK: Hát nem az emberiséget?

SZOCIOLÓGUS: Az emberi társadalmat. Az már nehezebb lenne megmondani, hogy mint micsoda képviseljük.

LÁNY: Mint közösség... Vagyis mint csoport.

LAJOS: Munkacsoport, akik azon fáradoznak, hogy megfejtsek, mi az ember.

TEOLÓGUS: Vagyis e feladatra kiválasztottak.

LAJOS: És ki választott volna ki bennünket?

TEOLÓGUS: Ugyanaz, aki Noét és családját.

17. Állati és emberi társadalom

BIOLÓGUS: Az előbb doktor Szoció azt mondta "emberi társadalom". Ezek szerint van állati is?

GYERMEK: Hát a méhek, a hangyák, meg a csordák.

LÁNY: És a párosan meg a magányosan élő állatok?

SZOCIOLÓGUS: Társadalomról én csak az ember esetében beszelnék.

BIOLÓGUS: Milyen indokkal?

PSZICHOLOGUS: Mert ez személyekből áll?

BIOLÓGUS: Akik, mint *Karinty Frigyes* megírta, Krisztust gondolnak és Barrabást kiáltanak?

LAJOS: Az a kérdés, többek és boldogabbak vagyunk-e társadalomban, mint csordában.

FILOZÓFUS: Vissza a természethez?

SZOCIOLÓGUS: Nem csak *Rousseau* felhívása fejezi ki azt a véleményt, hogy a kultúra és a civilizáció tévútnak bizonyult, *Marx* például úgy vélte, hogy a korabeli társadalmi folyamatok hátráltatják az igazi emberség kibontakozását, de ő nem akar visszalépni a természethez, hanem meg akarja változtatni a társadalmi viszonyokat.

GYERMEK: Mi a "társadalom"? Az, hogy nagyon sok társam van?

FILOZÓFUS: Nem is rossz!

18. Természet és társadalom

BIOLÓGUS: Egyetlen logikus válasz találok erre a kérdésre mint biológus: mindaz, ami nem természet.

GYERMEK: A háziállat is?

BIOLÓGUS: A vadállatból való "kiművelése" feltétlenül.

GYERMEK: És az erdő?

- BIOLÓGUS: Már amelyik. Alig van már érintetlen őserdő többségük tele van emberi beavatkozással. A legtöbb erdő kiművelt természet.
- GYERMEK: Már két ember is társadalom, vagy csak háromtól kezdődik?
- PSZICHOLÓGUS: Már két ember kapcsolata is az, mert kapcsolódásukhoz a mintát, az ösztönzést, az akadályt a többi ember adja, vagyis a társadalom. Abban már vita van kollégáim között, hogy a személyiség magja köré épül-e föl az ember társadalmisága, vagy már a magja is társadalmi termék.

19. Kilépés, tárgyasulás, elsajátítás

- SZOCIOLÓGUS: Csináljunk rendet! Három, egymásba fonódó folyamatot tapasztalunk a társadalomban. Az első: nyitott vagyok a világgal szemben, kilépek a világba, ellenőrzöm környezetem. A második: kilépésem tárgyasulás szövegekben, művekben, intézményekben, szervezetekben. A harmadik: az ily módon tárgyasult valóságot elsajátítom, azaz bensővé teszem, megtanulom, méghozzá egyéni, szabad, tevékeny módon. Eközben úgy társadalmiasulok, hogy nem veszítem el személyiségem, sőt gazdagítom.
- PSZICHOLÓGUS: Mert céljaim és mozgatóim egyszerre egyéniék és társadalmiak.
- SZOCIOLÓGUS: Még *Marx* is azt mondja, ha "az embert körülményei alakítják, akkor a körülményeket emberivé kell alakítani
- FILOZÓFUS: Csak annyit javítanék *Marx* alaptételén, hogy hozzátoldanék egy "is"-t is: Az embert a természeti-társadalmi körülmények is alakítják. *Marx* az én elképzelésem szerint az állítja, hogy – szemben a természettel, mely, ha változik is, mindig tökéletes –, a társadalomnak van egy ideális megvalósulása.
- TEOLÓGUS: De nem számol azzal, hogy ez éppen az emberi szabadság miatt nem valósulhat meg.
- GYERMEK: Minden ember benne van a társadalomban? Waramungáék is? A gyerekek is? Azok is, akik meghaltak?

20. Társadalmiság és egység

- ÖREG: Vannak nagy tettek, mint a kőbalta, a gőzgép felfedezése, az első kosár megfonása. Vannak kis tettek, mint egy ház megépítése, egy síp megfaragása, egy bumeráng vagy egy csurunga elkészítése. Vannak önkéntelen megnyilatkozások, mint a lélegzetvétel, s az, hogy az ember a szúnyogot, ha fülébe muzsikál, elhajtja. Van játékos és gondtalan tett, ha egy kavicsot a tengerbe hajt, vagy füttyent, vagy virágszálat tép le. De nincsen egyetlen kicsit tett sem, mely nem az egész emberiség nevében, minden idő számára, egyszer s mindenkorra és az egész emberiséggért történne meg. Minden mozdulatunk visszhangot kelt a világban, s ez a visszhang a világegyetemben évezredekig szól.
- TEOLÓGUS: A társadalmi ember legfőbb feladata az egység, méghozzá minél szélesebb körben.
- FILOZÓFUS: Nem bontakoztathatjuk ki magunkat egység, vagyis közösség nélkül. A dologi világgal való kapcsolatunk is közösségi kapcsolat, hiszen a dolgok emberek kifejeződéseinek tárgyasulásai.

21. Magatartásminta

- SZOCIOLÓGUS:** Csak hogy semmiféle társadalmi egység vagy közösség nem jöhet létre szabályokhoz és normákhoz igazodás nélkül.
- FILOZÓFUS:** Maga a társadalmiság sem más, mint más normáihoz való igazodás.
- LAJOS:** Ki a társadalmi szabályok megteremtője?
- BIOLÓGUS:** Részben a természet, mert büntetlenül nem lehet a természeti törvényekkel szemben társadalmat szabályozni.
- MARI NÉNI:** Részben Isten, akinek az akaratát a társadalomnak tiszteletben kell tartani.
- SZOCIOLÓGUS:** Legfőképpen az ember, aki saját szabályaitól eltérően is viselkedhet, megváltoztathatja, módosíthatja, enyhítheti, eltörölheti azokat. Így például a magatartásmintákat is.
- LÁNY:** Arra gondoljunk, hogy mit illik vagy nem illik csinálni?
- SZOCIOLÓGUS:** A magatartásminta – *M. Weber* társadalmi cselekvésnek nevezi – a gondolkodás és a cselekvés társadalmi szabályozásának alapeleme, mely az emberi érintkezésből nőtt ki, és meghatározott számú emberre érvényes. Nemcsak formája, hanem szabályozója (normája) is a viselkedésnek.
- LAJOS:** Miben különbözik a társadalmi cselekvés a többitől? Hogy nyilvános?
- SZOCIOLÓGUS:** Ez egyik jellemző jegye. A másik a cselekvő magatartásának befolyásolt-sága, a harmadik egy közös érték-, meggyőződés és szimbólumrendszer.
- LAJOS:** Tömegcselekvés?
- PSZICHOLOGUS:** Nem! A hagyományok és a szokások esetében is számolni kell a beleegyezéssel.
- FILOZÓFUS:** Mivel azonban az átvett magatartás-normák eredete homályba vész, (azaz leválnak a létrehozó aktusról, s önálló szabályvilágban élnek tovább), létrejöhet az eldologiasodás.
- LAJOS:** Vagyis a főnök helyén zakója ül?
- FILOZÓFUS:** Ilyesmi. Amikor emberi alkotásról azt állítjuk, hogy: a) természeti adottság, b) kozmikus törvények következménye, c) isteni akarat.
- KÖLTŐ:** Az ember elfeledkezik arról, hogy ő az emberi világ szerzője.
- TEOLÓGUS:** Társszerzője.

22. Egyéniség és társadalmiság

- LÁNY:** Ha minden ember egyedi, hogyan lehet a személyiség társadalmi meghatározottsá-gáról beszélni?
- SZOCIOLÓGUS:** Az egyed eleinte szinte véletlenszerű volt...
- LAJOS:** Ezt hogy érti?
- SZOCIOLÓGUS:** Ahol nincs munkamegosztás, ott bárki mással felcserélhető vagyok.
- KÖLTŐ:** Az egyéni öntudat erőteljes kibontakozása a szerzetességhez köthető, de az egyéniség első nagy korszaka a reneszánsz: elszaporodnak az önarcképek és az önéletrajzíráások, utóbbiak még a közemberek körében is.
- SZOCIOLÓGUS:** A társadalom rétegződésével az ember egy vagy több társadalmi csoport tagja, s így annak megszemélyesítője is lett.
- LÁNY:** És csak a személyiség tud megszemélyesíteni, igaz?
- SZOCIOLÓGUS:** Az egyén – még akkor is, ha remetének megy – társadalmi lény, valamely (általában több) társadalmi kategória (egy-egy azonos tulajdonsággal rendelkező személyek csoportja) vagy társadalmi réteg (több tulajdonsággal jellemzett csoportok).

GYERMEK: És ismerik egymást?
SZOCIOLÓGUS: Nem mindig, hiszen az értelmiségieknek, a falusiaknak, a szegény gyerekeknek csak kisebb része találkozik.

23. A tömeg

LAJOS: A tömeg is társalmi réteg?
PSZICHOLÓGUS: Ez eléggé bonyolult kérdés, ugyanis tömege válogatja. Másféle tömeggel találkozunk a Fradi pályán, egy tüntetésen, az operában vagy egy közlekedési baleset után kialakuló utcai csődületen.

LAJOS: Ilyenkor az ember állattá válik.
SZOCIOLÓGUS: Az operában talán nem, de ott is érvényes a tömegre jellemző fizikai közelség, az egymásra gyakorolt erős befolyás, és még a viszonylag alacsonyrendű (irracionális, személytelen, manipulálható) magatartás. Mint ahogy a meleg éghajlat következtében fellépő izzadásra is különbözőképpen lehet reagálni (meztelenséggel, legyezéssel, klímaberendezéssel), úgy lehet tömeghelyzetben is különféleképpen viselkedni.

LÁNY: Az egyszerűbb vagy az összetette társadalmi rendszerek hatékonyabbak?
SZOCIOLÓGUS: Egy ipari üzem – egy meglehetősen összetett rendszer – amelyből a háború idején bombázás következtében csak az igazgatási épület maradt fenn, mint szervezet egy hónappal a bombatalálat után is működött. Egy első látásra ésszerű, de abszolutista, diktatórikus rendszer azonban végső soron kevésbé hatékony, mint egy összetettebb, de az adottságoknak jobban megfelelő, demokratikus forma.

24. Község, közösség, társadalom

KÖLTŐ: A mindenki mindenki ellen felőrölné az embert, ezért találódott ki a korántsem tökéletes, de a káosznál még mindig jobb társadalom.

MARI: A mi községünk még fiatal koromban egy valóságos kicsi társadalom.
SZOCIOLÓGUS: A szociológia is így tekint a helyhez kötődő társadalmi, gazdasági és kommunikációs rendszert, a községet. A társadalom a legnagyobb szociális rendszer.

KÖLTŐ: Nem a kultúra?
SZOCIOLÓGUS: A kultúra igen összetett fogalom, s lehet a társadalomnál kisebb vagy nagyobb egység. Például Svájc egyetlen társadalom, ha a kultúrát politika, jog vagy gazdaság értelemben használjuk, és több társadalom, ha a nyelvet, a tradíciót és a társadalmi szokásokat tekintjük kultúrának.

LÁNY: És a közösség lenne a legkisebb egység? Hiszen már egy pár is lehet közösség.

SZOCIOLÓGUS: *F. Tönnies* szerint a közösség a régi, a tartós, az élő organizmus, a társadalom az új, az átmeneti, a mechanikus.

KÖLTŐ: Végül is sorsunk vagy alkotásunk a társadalom?

PSZICHOLÓGUS: Bizonyos értelemben sorsunk is, hiszen az ember nem tud belőle teljesen kitörni. Az emberi lét koordinátarendszere. Nem tagadja meg az egyéntől a szabadságot, de alakulása pozitív vagy negatív értéket kaphat, hiszen a társadalom dönt értékről, értéktelenről, rangsorról.

- SZOCIOLÓGUS: Elég csak a különböző országok, kormányzatok és önkormányzatok költségvetésére gondolni.
- PSZICHOLÓGUS: Akkor is tudni kell tájékozódni a társadalmi adottságok között, ha meg akarjuk változtatni. Végül is a társadalom nem sorsa, hanem terméke az embernek.

25. Közös tudás és szocializáció

- PSZICHOLÓGUS: A társadalom számomra közösségek hálózata, ezeken keresztül vagyunk tagjai a társadalomnak, amely egyebek mellett közös tudást is jelent.
- SZOCIOLÓGUS: Amely részben intézményesül.
- LAJOS: Azon filózom, hogy mi fontosabb az egység szempontjából: a, hogy a világot behálózza egy műholdas távközlési rendszer, vagy pedig az, hogy telefonálni tudjak a szomszéd kerületbe.
- WARAMUNGA: A legfontosabb az, hogy be legyünk avatva a közös tudásba, amit ti társadalomnak neveztek.
- MARI NÉNI: De maguk csak a férfiakat avatják be a fontos dolgokba, jó ember!
- WARAMUNGA: Igaz, és mégsem igaz, mert a beavatási szertartáson Amely részben intézményesül valamilyen módon mindenki részt vesz, még az asszonyok is, akik nem lehetnek jelen, ugyanis ők ezalatt ilyenkor szokásos táncokat lejtenek. aztán van olyasmi, amibe a lányokat avatják be.
- GYERMEK: Nálunk nincs beavatás?
- SZOCIOLÓGUS: Hogyne lenne! Ezt teszi az iskola is. Sok másféle fajtája van a szocializációnak, a társadalom tagjává válásnak. A kortárs csoport hatékony állomása a szocializációnak társadalmunkban.
- PSZICHOLÓGUS: A szocializáció egyszerre biológiai, pszichikus és jogi folyamat.
- LAJOS: Lényegében betörés, idomítás.
- SZOCIOLÓGUS: Inkább másodszori megszületés. A szocializáció az eltérő viselkedés jogával és konkrét lehetőségével is felruházta az embert.
- FILOZÓFUS: Persze a szocializáció – erre *R. Dahrendrof* is felhívja a figyelmet – elszemélytelenedés is, valamint az identitás és szabadság korlátozása alá kerül.
- LÁNY: Akkor a nevelés mégsem emberformálás?
- FILOZÓFUS: *T. W. Adorno* szerint nem, mert ehhez nem lenne jogunk, de nem is ismeretátadás, hanem helyes öntudat előállítása, amely megfelelő arányban tartalmazza a konformizmust és az ellenállást.
- GYERMEK: És ki ellenőrzi a társadalomban, hogy megszülettünk-e másodszorra?
- SZOCIOLÓGUS: Sokan, sokféleképpen. A szankciós eszközök széles skálája alakult ki: lesújtó pillantás, kinevetés, bojkott, elszigetelés, egy nyelv negatív szókinccse, pénzügyi veszteség, szabadságmegvonás, kiközösítés, kivégzés. És hasonlóképpen a másik oldalon: minden, ami örömet okoz.

26. Közösség-hiány

- LÁNY: Mintha korunkban az intézmények fontosabbak lennének, mint a közösségek.
- TEOLÓGUS: Manapság, főleg az úgynevezett civilizált világban rengeteg ember érzi magányosnak vagy elveszettnek, bárki mással helyettesíthetőnek, gyökere vesztettnek.

- MARI NÉNI: Bizony, a nagyvárosi embernek ma már eszébe sem jut városát szülővárosának nevezni. A falvak meg – a mienkre is áll ez – kivetkőztek magukból.
- LAJOS: Ahogy a nóta is mondja, “Régi csibészek, nem ismertek engem meg, végig is néztek, aztán tovább mentek”.
- SZOCIOLÓGUS: Nem véletlenül jelzett *Hankiss Elemér* Magyarországon a hetvenes-nyolcvanas években súlyos közösséghiányt.
- GYERMEK: Mi, itt a bárkában közösség vagyunk?
- SZOCIOLÓGUS: Szerintem igen. Az már más kérdés, hogy milyen fajta és milyen minőségű közösségnek tartjuk magunkat.
- GYERMEK: Mi a közösség? Hogy közünk van egymáshoz? De mi közünk?

27. Közösség-jegyek, közösség-fajták

- SZOCIOLÓGUS: Négy elemét említeném a közösségnek: 1) közös érdek, 2) közös cél, 3) közös értékrend, 4) mi-tudat (vagyis az előző három tudata). Sokféleképpen lehet csoportosítani a közösségeket. Például vérségi és egyéb, adott és választott, tényleges (baráti, munkatársi, vallási, lakóhelyi) és eszmei (felekezet, társadalmi réteg, szakma, nemzet, emberiség).
- GYERMEK: Az egész emberiség is közösség?
- MARI NÉNI: “A test ugyan egy, de sok tagja van, a testnek ez a sok tagja azonban mégis egy test”, vagyis Krisztus Jézusban egyek vagyunk. Még Waramungával is.
- PSZICHOLÓGUS: Vannak olyan közösségek, amelyeket a közös tevékenység, és olyanok, amelyeket a közös nézetek tartanak össze.
- MARI NÉNI: Nem okoznak rendetlenséget a társadalomban ezek a mindenféle közösségek?
- PSZICHOLÓGUS: Akadnak olyan tanárok, akik úgy vélik, a spontán csoportosulások megbontják és áttekinthetetlenné teszik az osztály rendjét, ezért szétültetik a párokat és csoportokat. A szétültetésekkel atomizálódó osztályban javulhatnak valamicskét a tanulmányi eredmények, ám a demokratikus magatartás-formáknak semmi sem kedvez.
- FILOZÓFUS: Nem említettük még, hogy a közösség mibennünk van.
- LAJOS: Hát ezt hogy érti doktor Filó? Hogy nem felejttem el a régi csibészeket?
- FILOZÓFUS: Részben így. Ha a szabad egyének mint egyének egyesülnek, ideális közösségek jönnek létre, és bennük ideális egyének.
- PSZICHOLÓGUS: Normális esetben az ember egész élete csoportban, csoportokban zajlik. *G. W. Allport* szerint kedvező körülmények között csoportban magasabb a teljesítmény, ám *Mérei Ferenc* azt tapasztalta, hogy a kitűnő közösségi légkör nem inspirál oly mértékben magasabb teljesítményre, mint a versengés.
- SZOCIOLÓGUS: A demokratikus rendszerben a döntések csoport-szituációban.
- FILOZÓFUS: De a legdemokratikusabb rendszerben is számolni kell azzal, hogy csoportunk világa olykor mások rovására kitüntetett világ.
- PSZICHOLÓGUS: Miként jelentős különbség lehet a magunkról (az éppen aktuális mitudatunk alapján) és másokról kialakított kép között.

28. Alkalmi csoport és közösség

- LÁNY: Mikor nevezhető egy kisebb csoport igazi közösségnek? Ha már képes befogadni?
- PSZICHOLÓGUS: *J. Vanier* szerint
Befogadni akkor tudunk, ha már mi magunk is létezők és jelen vagyunk. Időbe telik, míg a tagok megismerik egymást. Úgy van egy, mint a házasságban: ha a jegyesek azzal töltik idejüket, hogy állandóan azzal töltik idejüket, hogy állandóan azzal töltik idejüket, hogy állandóan barátokat fogadnak, nem jut idejük egymásra. Időre van tehát szüksége a közösségnek. szükségesek a bensőséges, meghitt pillanatok csakúgy, mint a szabad kitárulkozás pillanatai. Ha csak a befogadással törődünk, hamar szétszóródunk, s már csak úgy találkozunk, mint az utasok a pályaudvar csarnokában. Ha már nem fogad be új tagokat a közösség, mert fél a kimerüléstől, ha félti biztonságát, kényelmét, akkor lelkileg tönkrement.
- LÁNY: Hány főig lehet közösségről beszélni?
- PSZICHOLÓGUS: Intim közösség nem igen képzelhető el 12-15 főnél tágasabbnak. Azért említettem az intim közösséget, mert a mai civilizált világban nagyon fontos szerepet tölt be: egyeseknek második, másoknak egyetlen otthon, ahol értékesnek, fontosnak érezhetjük magunkat.
- LÁNY: Megőrizhetem-e titkaimat az intim közösségben?
- PSZICHOLÓGUS: Meg, ha tagjai tisztelik egymás személyiségét. Sokunknak viszont éppen titkaink megosztása az igényünk.
- KÖLTŐ: A jó közösség szabadságot ad tagjainak, s még csöndet is teremt nekik. nem rángatja őket ide-oda, nem üvölti fülebe mozgalmi dalait. Aki ilyen közösség tagja, annak a magánya sem válik úrré.
- FILOZÓFUS: Az igazi közösség jel, amely azt mutatja, hogy ilyen körülmények között is lehet élni.

29. Elszemélytelenedés és közösség

- PSZICHOLÓGUS: A magatartás-elvárások személytelen szerepekbe rögzítése fontos vívmány, hiszen a szereptudás nélkül nem tudnánk elvégezni rutinfeladatainkat. Ugyanakkor meg van annak is a veszélye, hogy szerepeinkre redukálódunk. Ez ellen védenek meg azok a közösségek, amelyekből felépíthetem magamat.
- GYERMEK: Bárkivel közösségre léphetünk?
- WARAMUNGA: Azokkal nem, akik tabu alatt állnak. A vőnek például az eljegyzés után el kell kerülnie anyósát.
- LAJOS: Óriási! És még ezt nevezik primitív kultúrának?!
- WARAMUNGA: Fivér és nővér, ha meglátogatják egymást, háttal ülnek egymásnak.
- LAJOS: Ez viszont hülyeség.
- SZOCIOLÓGUS: Egyik sem az. Eléggé bonyolult társadalmi, illetve közösségi szabályok ezek, amelyeknek egyik oka a vérfertőzés elkerülése, a többi ok részben már homályba veszett.

30. Közösség-párti és közösség-ellenes társadalmak

- KÖLTŐ: Engem az érdekelne, hogy vannak-e a közösségek alakulásának kedvező, s vannak-e ellenes társadalmak?
- SZOCIOLÓGUS: Vannak. Egyik példa éppen a szocialistának (vagyis hát társadalminak, közösséginek) nevezett társadalmak, amelyekben túlintézményesi-

téssel, s erőltetett alközösségekkel elfojtották a valódi közösségeket, s még a jelszavakban deklarált közösségi embert is. Jól világítja meg ezt *Hankiss Elemér* példája. Vasárnap este autók ezrei haladnak egy keskeny kétsávos úton. Az egyik kocsiról leesik egy kempingágy az úttestre, s ezek után az autók csak úgy tudnak továbbjutni, ha megkerülik, ám ez a szembejövő forgalom miatt meglehetősen körülményes. Percek alatt óriási torlódás, sok kilométeres dugó alakul ki. Ki vagy mi segíthetne? A közösségi ember. Végre akadna valaki, aki hajlandó lenne kiszállni kocsijából, s elhúzni az útból az akadályt, meg is áll, de a mögötte lévő, akik nem látják, mi képezte az akadályt, éktelenül túlkölnnek, s így belőle sem lesz magányos hős, ő is kikerüli és továbbszáguld.

TEOLÓGUS:

Mindenesetre, ha több olyan ember lenne, aki másokkal együtt és másokért él, vagyis felebarát, akkor megnövekedne a magányos hős, a közösségi ember valószínűsége.

31. Együtműködés és versengés

PSZICHOLÓGUS: Úgy tudom, még a gazdasági életben is kifizetődőbbek az együtműködő stratégiák, mint az agresszív.

SZOCIOLÓGUS: Legalább is így látják a hatvanas évek óta világszerte. Ugyanakkor persze a kooperáció sem csodasz.

BIOLÓGUS: Én is így látom, hiszen oly sok életterület van, hol a személyes érdekek, szándékok, törekvések szabad játéka hozza létre az optimális eredményt.

PSZICHOLÓGUS: Ilyen terület például a pályaválasztás. A kooperáció és a nem kooperáció egészséges aránya szükséges. Természetesen a közösségekben is.

LÁNY: Arról már beszéltünk, mennyire határozza meg a társadalom az egyént. És a kultúra?

SZOCIOLÓGUS: Az "egy kultúra, egyfajta személyiség-típus" elképzelés nem igazolható. Waramungáék kultúrájában is többféle személyiség-típust különböztethetünk meg.

32. Kultúra

MARI NÉNI: Mi a kultúra? Hogy nem vagyunk vadak, hanem kultúrlények?

FILOZÓFUS: Egyesek hajlamosak leszúkiteni a szellemi javakra, de a kultúra szerintem az emberiség szerves teste, szerves testé (vagyis eszközei és a tárgy világ) és társadalmi teste (vagyis a kapcsolatok, tudat, kommunikáció) együtt.

LÁNY: És kik a kultúrlények?

SZOCIOLÓGUS: Minden ember beletartozik valamilyen kultúrába, a "vadak" is. Lehet a kultúrát a társadalom szinonimájának tekinteni, én azonban inkább annak a tudásnak és képességnek tekinteném, amellyel az ember a természet erőin uralkodik, és ezek segítségével javakat alkot, másrészt azoknak a berendezéseknek az együttese, amelyek arra szolgálnak, hogy az emberek egymáshoz való viszonyát szabályozzák. A kultúra tehát eszköz és érték.

PSZICHOLÓGUS: Bensővé válna pedig mozgató.

- FILOZÓFUS: Nem mindegyik pszichológus beszél ilyen szépen a kultúráról. *Freud* például a szorongást és a büntudatot nevezi meg mint a kultúra két kísérőjét.
- PSZICHOLÓGUS: Más kollégáim szerint a kultúra nem csupán tilt, nem csupán az ösztön-képzetetés elhárítására tanít, hanem rávezet az ösztön-kielégítés társadalmilag elfogadott módjára is.
- LAJOS: Vagyis megtanít viselkedni.
- FILOZÓFUS: Pontosan! De ne tagadjuk, a kultúra kényszerként is hat, mert ez is a dolga: önkorlátozásra ösztökél minket.
- SZOCIOLÓGUS: Dolgozni is kell, és a magányt feloldó együttélést is áldozatot kell hozni.
- BIOLÓGUS: És ezt az emberek jelentős része – érthetően – erején felülinek érzi, ezért az emberek elég nagy része meglehetősen gyatrán társadalmiadul. Kultúránk elválása a természettől tilalmakkal indult, s ezeknek a tilalmaknak egy része máig él, s ez sokakban ma is a kultúraellenesség magvát képezi.
- FILOZÓFUS: A fejlődés iránya mégis az, hogy a külső kényszer belsővé váljon.
- PSZICHOLÓGUS: Hogy a felettes én alkotórésze legyen. Így a kultúra ellenségéből a kultúra kordozóivá lesz.
- SZOCIOLÓGUS: Ne feledkezzünk meg a többről: kultúrákról van szó.

33. Hovatartozásaink

- LÁNY: Tartozunk egy kultúrához, egy nemzethez, egy szakmához, ilyen-olyan szervezetekhez és közösségekhez. De melyikhez elsősorban?
- SZOCIOLÓGUS: Ez függ az egyén történelmi-társadalmi-kulturális helyzetétől, egyéni életútjától, személyiségétől. A családnak kitüntetett szerepe lehet, mert ez elsődleges és eleve adott.
- MARI NÉNI: Csakhogy mára a család válságba került.

34. Család-típusok

- SZOCIOLÓGUS: Mái egyetemleges jellemző csoportosulási forma, ami persze nem jelenti azt, hogy ne lenne sokféle család. A családdal foglalkozó szociológusok általában háromfélét különböztetnek meg: 1) nukleáris, vagyis mag-családot, amely a házaspárból és gyerekeiből áll, 2) a poligám családot, amely általában (Waramungáéknál is) többnejűséget, nagyon ritkán többférjűséget jelent, 3) a kiterjedt, többgenerációs családot, mint például az Ószövetségcsaládjai.
- BIOLÓGUS: És a csoportházasság?
- SZOCIOLÓGUS: *G. P. Murdock* az általa vizsgált 224 kultúrában erre nem talált példát.
- PSZICHOLÓGUS: Integráltságának foka alapján *Somlai Péter* szerint a család lehet a) szövetség (a házasság szociális egység, érzelmi szolidaritás, hosszú távú tervek), b) fúzió (lazább, gyakorlati célok, differenciálatlanabb szerepek), c) társulás (az én kerül előtérbe a mi-vel szemben, nagy önállóság, nyitottság, a gyermek egyenrangú partner).
- SZOCIOLÓGUS: *Somlai Péter* a kohézió és a kompetenciaviszonyok szerint négyféle család-típust alakít ki: 1) tekintélyelvű és nem összetartó (valamely tag egyeduralma alatt a tagok tartózkodók és bizalmatlanok), 2) tekintély-

elvű és összetartó (a domináns személy mellett az összetartás is érték),
3) egyenlősítő nem összetartó (laza kötődés) 4) egyenlősítő összetartó
(szoros kötődés, kompromisszumokkal).

MARI NÉNI:
SZOCIOLÓGUS:

Melyik a legerősebb?
Az biztos, hogy a nem összetartók a legbomlékonyabbak.

35. A család mint kapcsolatrendszer

- LÁNY: Nevezhetjük a családot vérségi kapcsolatnak?
SZOCIOLÓGUS: Igen, de ezen kívül még gazdasági, jogi, kommunikációs és erkölcsi jellegű szerveződés is.
PSZICHOLÓGUS: Egyik kollégám az emberi természet óvodájának tekinti.
LAJOS: Én sokszor olyan tévékészüléknek érzem családomat, amelyet nem lehet kikapcsolni, mert régen elfelejtettük, hol van a gomb.
SZOCIOLÓGUS: Kultúránként igen eltérő lehet az egyetemes forma: belefér az eladható gyerek, a lemészárolható öreg, s mint hallottuk, a feleségcsere is.
PSZICHOLÓGUS: Elég csak arra gondolni, hányféleképpen veszekednek a különböző családokban.
WARAMUNGA: Nálunk megvannak ennek is a szabályai. Ha valahol kitör egy veszekedés, én előre meg tudnám mondani, mi fog következni.
PSZICHOLÓGUS: A mi kultúránkban egy kicsit másképpen van, mert nálunk jobban különböznek családonként a szokások és a nyelv.
KÖLTŐ: Éppen ezért a család – ahogy *Sütő András* írja – az a hely, ahol zúzmarás időkben titkon ünnepelhető a titok: az együvé tartozás tudata.
FILOZÓFUS: A család olyan közösség, mely önmagát meg nem szüntetheti.
LAJOS: És ha kitagad a faterom?
FILOZÓFUS: A családból tagadja ki.
SZOCIOLÓGUS: Másik fontos sajátossága a családnak az érzelmi elkötelezettség, a harmadik meg az, hogy a család a szexualitás és a családnak az érzelmi elkötelezettség, a harmadik meg az, hogy a család a szexualitás és a szerelem intézményesített helye.
MARI NÉNI: Melyik családfajta a legjobb?
BIOLÓGUS: Biológiai szempontból Waramungáké poligám családja előnyösebb, mint a miénk.
FILOZÓFUS: Érzelmileg viszont kétségkívül a humanizáltabb monogám forma.
SZOCIOLÓGUS: Jó néhány kollégám nem így látja. *W. Reich* például összefüggést lát a polgári család "szentségével" való merev azonosulás és a fasiszta propagandára fogékonyság között, mert a polgári család konzerválja a szexuális elnyomást, tekintélyfeltő és aggodalmas alattvalókat nevel.

36. Válság és változás a családban

- BIOLÓGUS: Nem sok jót hallottam a csoportházasságról és a kommunákról.
SZOCIOLÓGUS: Egy szembetűnő kisebbség próbálkozik vele több-kevesebb sikerrel, ám úgy tűnik, hogy a sokszor és sokat bíralt hagyományos család túlélte a bajjólátokat.
BIOLÓGUS: Az, hogy nálunk 1960-tól 1980-ig két és félszeresére nőtt válások száma, s hogy a nyolcvanas években már 100 házasságra 35 válás jutott, mégis csak a válság jele.

SZOCIOLÓGUS: Egyelőre rögzítsük a változásokat. Mifelénk csökken a gyerekszám, csökken a házastársak szerepnek és pozíciójának különbözősége, változik a szülő–gyerek viszony formája, módja, stílusa. Az udvarlás hagyományos funkciói összemosódnak a házassággal, a házasságokban kevesebb a szexuális kizárólagosság és az állandó elem. A család egyes funkciói visszafejlődnek: a tőkeképzés, a vezetés, a védelem, a gondviselés, a viselkedés formálás. Az érzelmi, a személyes és az intim funkció ugyanakkor erősödik. Nem független attól a családtól, ami körülötte zajlik, ám, úgy tűnik, a család eléggé jól tűri a gyűródést.

37. A kommuna

- LAJOS:** Miért marad fenn? Mert nincs jobb? Vagy mert változatlanul jó? És miért nem jobb a kommuna?
- MARI NÉNI:** Ahol mindenki mindenkivel?
- SZOCIOLÓGUS:** A kommuna egy szabadon választható közösség, mely magát munka- és szeretetközösségnek hirdeti, beleértve a gyerekekkel való foglalkozás kötelességét is.
- BIOLÓGUS:** *D. Cooper* a tudat forradalmi központjainak nevezi őket.
- FILOZÓFUS:** Nem kis túlzással. Úgy tűnik azonban, hogy az emberek nagy többségének nem jelent alternatívát.
- TEOLÓGUS:** Voltak őskeresztény kommunák is, de ezek az üldöztetés megszűnésével szétestek, akár a különböző eretnekmozgalmak hasonló közösségei. Igaz, a mai új vallási mozgalmakban újra felbukkantak.
- SZOCIOLÓGUS:** Forradalmár lelkületű emberek túl gyorsan akartak megszabadulni a gyakorta valóban fojtogató és életidegen család-modellektől, s be kellett látni, hogy egyes funkciók betöltésében a hagyományos (ha tetszik: polgári, ha tetszik: keresztény) család jócskán felülmúlta a kommunát.
- PSZICHOLÓGUS:** Mindenesetre a jól működő kommuna kihívást jelent a hagyományos család számára. Korántsem bizonyos, hogy a kommunák száma fog növekedni, de elképzelhető, hogy a hagyományos család fog oly módon megújulni. Közösségi háló veszi majd körül, köztük baráti családokból álló lazább-szorosabb közösségek is.
- LAJOS:** Nem lehetne valahogy demokratizálni a családot?
- PSZICHOLÓGUS:** A gyerek egy demokratikus családszerkezetben is alárendelt szerepben marad, igaz, sokkal kedvezőbb alkudozási pozícióba kerülhet.
- MARI NÉNI:** Ahhoz, hogy otthon érezhessük magunkat, a legjobb család sem kevés, otthonra, vagyis hazára is szükség van.

38. Ház, haza, nemzet

- KÖLTŐ:** Csodálatos nyelvünkben a “ház” és a “haza” rokonsága.
- SZOCIOLÓGUS:** Pedig a nemzet a családhoz képest mesterséges közösség, amelynek alapja az individuumok közös nyelve, s nagy szerep jut kialakulásában a szellemi elitnek.
- FILOZÓFUS:** A nemzet sajátos értékrend is.
- TEOLÓGUS:** És sajátos küldetés is. A Teremtőtől.
- FILOZÓFUS:** Egyetemesség sincs a nemzetek különössége nélkül.

- PSZICHOLÓGUS: *C. Geertz* szerint mindinkább egy hatalmas kollázs közepén élünk, de nem szabad választanunk az elégedetlen kozmopolitizmusé a gondtalan lokálpatriotizmus között.
- SZOCIOLÓGUS: Össze is köt, el is választ a nemzeti tudta a többiektől, vagyis sajátos előítéletek (másoknál különbek vagyunk) formájában is megjelenhet.
- PSZICHOLÓGUS: Egyaránt szükségünk van a valamiről való tudás értelmében vett megértésre és a közös elkötelezettség értelmében vett megértéstől.
- MARI NÉNI: Miből gyökerezik magyarságom?
- SZOCIOLÓGUS: Nemzeti tudatunkból, az pedig a nemzet működéséből, tehát nemzeti tudatunk megtapasztalt, kifejeződő, tárgyiasuló szubjektív valóság
- WARAMUNGA: Ti, magyaroknak mondjátok magatokat. Miért? Mert magyarul gondolkodtok?

39. A nemzet mint nyelv

- SZOCIOLÓGUS: Tudatunk először is történelem által irányított. Másodszor: átlépi az országhatárt, ebben is eltér a waramungák törzsétől. Harmadszor: sorskérdések is összekötnek minket, mint például nemzetlétünk elvesztésének félelme. Negyedszer: nemzeti lelkiismeretünket nem varázslóink és törzsfőnökeink, hanem íróink fogalmazták meg, s nemzeti kultúránk a mai napig irodalom-központú, míg a hollandoké festészeti, az amerikaiaké film-, a waramungáké pedig tánc-központú.
- MARI NÉNI: Még van egy sajátosságunk: nagyon sokunknak a hazánk fontosabb, mint mi magunk.
- BIOLÓGUS: Pedig a családhoz képest – mint már elhangzott – mesterséges képződmény.
- ÖREG: Nem hiszem. A nemzettel valami vadonatúj, kiszámíthatatlan realitás jelentkezik. Legszenbetűnőbb jegyként a nemzeti nyelvet, ezt a egyszeri és összetevészhetetlen konkrétumot jelölném meg. A nemzeti nyelv olyan jeladás a természetnek, mely valami újat, mást akar tőlünk, olyasmit, ami nagyságrendben az egyén és az emberiség közé ékelődik, meglepetésszerűen, szinte illogikusan, mint a konkrét valóság nem logikus, hanem sajátos színtörése.
- KÖLTŐ: *Utassy József* költeménye éppen ehhez a gondolathoz kapcsolódik

Világ Világa
 Szíven Kápolna-virága
 Nekem Édes Egyetlenem,
 Hazám, Te Drága!
 Kérdezd Illés kocsisomat,
 honnan mennydörög e fogat,
 miért is tértem meg vissza
 hozzád, mint kiforgatva sírodat:
 Magyarország!
 Én, a te fényed,
 napkeleti völgényed,
 kit elcsaptak a háztól csúnyán,
 ím, itt fekszem rávirradva,
 pannon melled málnás csúcsán,
 hogy combjaid holtágában
 ülnék tort, kesergőn:
 hadak csillagporos útján

pirosra vált kendőm,
pirosra vált kendőm.

Ha százszor is kitagadnak,
én temetni el nem hagyjak:
kihívón keresztbe fektetek a síron!
Sárig szomorúfűz hajad
tíz ujjal vidítom,
tíz ujjal vidítom.

Micsoda kilátás nyílik tűzhányó melleidről!

Vakon is látom:
én az oltár előtt,
te az oltár mögött,
virágom, virágom.

Úgy ölelsz át, sejtjeim fájnak,
hátadba körmeim holdvilágárkot vájnak,
ezeregy fényévnnyi sáncot
mai holnap bizáncok

elé, hogy védj magad,
Szerelmem Kápolna-virága,
Nekem, Édes Egyetlenem,
Világ

Világa. (*Magyarország*)

LÁNY:

Összeállhatnak-e bennünk egységgé különféle hovatartozásaink?

FILOZÓFUS:

Kemény harc, fogcsikorgató egyeztetés után igen.

KÖLTŐ:

Hadd kínáljak bizonyítékot erre, a megszenvedett otthon érzésre:

Anyám kun volt, az apám félig székely,
félig román, vagy tán egészen az.
Anyám szájából édes volt az étel,
Apám szájából szép volt az igaz.
Mikor mozdulok, ők ölelik egymást.
Elszomorodom néha emiatt –
ez az elmúlt. Ebből vagyok. “Meglásd,
ha majd nem leszünk...” – megszólítanak.

Megszólítanak, mert ők én vagyok már,
gyenge létemre így vagyok erős,
ki emlékszem, hogy több vagyok a soknál,
mert az összejtig vagyok minden ős.
– az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik:
apám- s atyámmá válok boldogan,
s apám anyám maga is kettő oszlik
s én lelkes Eggyé így szaporodom!

A világ vagyok – minden, ami volt, van:
a sok nemzedék, mely egymásra tör.
A honfoglalók győznek velem holtan
s a meghódoltak kínja meggyötör.
Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa –
török, tatár, tót, román kavargó
e szívben, mely e múltnak már adósa
szelíd jövővel – mai magyarok! (*A Dunánál*)

Felhasznált művek:

- ALLPORT, Gordon W.: A személyiség alakulása. Bp. Gondolat k., 1980.
- BAGDI Emőke: Az emberi kapcsolatok dinamikája. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra. Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
- BERGER, Peter – LUCKMANN, Thomas: A valóság társadalmi felépítése. Bp. József K. 1998. Biblia /1Kor 12,12-13, Ef 6,1, 6,4/
- BIBÓ István: Az európai társadalomfejlődés értelme. = Bibó István: Válogatott tanulmányok III. Bp. Magvető K, 1986.
- BOURDIEU, Pierre: A gyakorlati észjárás. Bp. 2002. Napvilág K.
- BUBER, Martin: Én és Te. Bp. Európa K., 1991.
- BUDA Béla: A család. Bp. Gondolat, 1988.
- CSEH-SZOMBATHY László: Családszociológiai problémák és módszerek. Bp. Gondolat, 1979.
- FARKAS Beáta: Mi közül választhatunk? A társadalomfejlődés alternatívái és a kereszténység. = Egyházfórum, 1990. 1. sz.
- FREUD, Sigmund: Egy illúzió jövője. = Kultúra és Közösség, 1988. 3. sz.
- FROMM, Erich: Man for Himself. New York, Holt, 1947.
- FÜLEP Lajos: A nyugtalanság. = Forrás, 1985. 1. sz.
- HABERMAS, Jürgen: A társadalmi nyilvánosság szerkezetének változása. Bp. Gondolat, 1971.
- HAMVAS Béla: Láthatatlan történet. Bp. Akadémiai K., 1988.
- HANKISS Ágnes: Anatómiája. Bp. Magvető, 1978.
- HANKISS Elemér: Ezerarcú én. Bp. Osiris 2005.
- HANKISS Elemér: Proletár reneszánsz Bp. Helikon 1999.
- JAROSZEWSKI, T. M.: A marxista emberfelfogás és a humanizmus. Világosság, 1987. 3. sz.
- JELENITS István: Agresszió és agresszivitás a keresztény lelkiismeret tükrében. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra. Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Vonzalmak és választások mélyszerkezete. Bp. Kossuth K., 1989.
- KON, Igor : A barátság. Bp. Kossuth, 1977.
- LORENZ, Konrad: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. Sopron, IKVA, 1988.
- LOTMAN, Jurij M.: Szöveg, modell, típus. Bp. Gondolat K., 1973.
- LŐCSEY Pál: A női munkavállalás és a hagyományos magyar család. = Kortárs, 1985. 10. sz.
- LŐCSEY Pál: A tradicionális magyar család sorsa századunk második felében. = Mozgó Világ, 1983. 3. sz.
- MANNHEIM Károly: A gondolkodás struktúrái. Bp. Atlantisz, 1995.
- MOREL Gyula: Szociológia. Bécs, OMC, 1989.
- MURDOCK, G. P.: Social structure. New York, 1949.
- NYÍRI Tamás: Keresztény társadalomelmélet. = Hittel, 1989. 18. sz.
- PANNENBERG, Wolhart: Mi az ember? Bp. – Luzern, Egyházfórum, 1991.
- PATAKI Ferenc: Az én és a társadalmi azonosságtudat. Bp. Kossuth K, 1982.
- PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
- SAINT-EXUPERY, A.: Bp. Szent István Társulat, 1982.
- SOMLAI Péter: Konfliktus és megértés Bp. Gondolat k., 1986.
- TALLÁR Ferenc. Tézisek a tömegkultúráról. = Valóság, 1988. 12. sz.
- VAJDA Zsuzsanna: A társas lélektan rejtelmek számára. Bp. Dinasztia K., 1994.
- VANIER, Jean: A közösség. Bécs. 1986. OMC

VEKERDY Tamás – BOSNYÁK Sándor: A megszűnt értékek helyére új értékeknek kell kerülniük. = Forrás, 1988. 2. sz.

VIKÁR György: A személyiségfejlődés válsága és a társadalmi környezet E. H. Erikson alapján. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra. Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.

VITÁNYI Iván: A közösség, elmélete és valósága. = Valóság, 1985. 7. sz.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Az állatoknál is a nőstény tojja a tojást, de több fajnál a hím költi ki. Tapaszthatunk-e valami hasonlót az embernél is?
- 2/ Tekintsük át az elmúlt hónapban eljátszott szerepeinket! Melyiket hogyan alakítottuk? Melyikben éreztük jól magunkat és miért?
- 3/ Milyen feladatai és kötelességei vannak egy tanárnak, diáknak?
- 4/ Miniatur társadalom-e a család, vagy valami egészen más, ami képes ellensúlyozni.
- 5/ Készítsük el kapcsolataink térképét: kivel, mióta, milyen fajta kapcsolatban vagyunk?
- 6/ Hogyan érvényesülhet a másik ember tisztelete a megszokott szerep-kapcsolatokban?
- 7/ Miért hasonlítja a keresztények nagy többsége az Istent az atyához, pedig a gondoskodás inkább női sajátosság?
- 8/ Az irgalmas szamaritánus, miután ellátta a beteget, továbbállt, saját dolgait intézni. Nem lenne rokonszenvesebb, ha ott maradt volna a megsegített felgyógyulásáig?
- 9/ Miben különböznek a színész szerepei a mindennapi élet szerepeitől? Hogyan szólnak a művészek a testvérek kapcsolatáról, a barátságról és a gyermek–szülő kapcsolatáról?
- 10/ Megátkozottak vagy javíthatók az anyós–vő, és anyós–meny kapcsolatok?
- 11/ Helyeselhető-e a betyárbecsület? Nem gyanús az az ipse, aki mindenkiel jóban van?
- 12/ Mennyire érvényesül a törzsi rendszer a mai Európában és Magyarországon?
- 13/ Van-e olyan ember, aki senkinek sem kell? Ki a hibás ebben?
- 14/ Miért van az, hogy a lányoknak több fiúbarátot említenek, mint a fiúk barátnőt? Milyen mértékig ítélnétek természetesnek a baráti elfogultságot?
- 15/ Kihűlhet-e az anyai és az apai érzés? És a gyermeki? Mitől? Miért?
- 16/ Mennyiben közösség a rablóbanda, a maffia, a szekta?
- 17/ Mennyiben alkot közösséget a diszkó és a kocsmá törzsközönsege?
- 18/ Miben hasonlít és miben különbözik egymástól az emberek és a méhek társadalma?
- 19/ Milyen konfliktusokat tapasztaltunk azokban a csoportokban és közösségekben, amelyeknek eddig tagjai voltunk? Mi lehetett ezeknek az oka?
- 20/ *Fekete Gyula* azt állítja, hogy az anyával való pszichológiai azonosulás hiányában a gyermekből antiszociális személyiség lesz. *D. Cooper* viszont a gyermek lelki megbetegítésének legbiztosabb módja a szoros anya–gyermek kapcsolat. Kinek van igaza?
- 21/ Vegyük számba, hogy milyen társadalmi csoportoknak és közösségeknek voltunk és vagyunk tagjai! Hasonlítsuk össze magunkat szüleinkkel ebben a tekintetben!
- 22/ A csak férjből, feleségből és gyerek(ek)ből álló nukleáris család előnyökkel bír gyorsan változó korunkban, mert mozgékony és viszonylag rugalmas. és milyen hátrányai vannak?
- 23/ “A közösség is kötöttség” replikáznak egyesek arra a kijelentésre, hogy a “közösség szabadság-sziget”. Hogyan foglalunk állást ebben a vitában?
- 23/ Hogyan kapcsolódik össze a vallásos hit és a nemzeti érzés Magyarországon, Iránban, az Egyesült Államokban, Lengyelországban, Észak-Írországon, valamint abban az országban, amelyet jól ismerünk? És a mi életünkben?

- 24/ Tapasztalatunk szerint mit csinálnak a különböző típusú társadalmakban a kimagasló egyéniségekkel? Mi lenne az optimális megoldás? Mennyiben alapsejtje a család a társadalomnak?
- 25/ "Erőssége vagy gyengesége a társadalomnak a sok intézmény és a sok hivatalos ember?", kérdezi Lajos. Mit válaszolunk neki?
- 26/ Mi az, amit a civilizált társadalmaknak át kellene venni az úgynevezett primitív népektől?
- 27/ Lehet-e gyermektársadalomról beszélni, s ha igen, milyen értelemben?
- 28/ Mikor válik a fiatal ember a társadalom teljes jogú tagjává Magyarországon, Angliában és egy elmaradt afrikai országban?
- 29/ Gondoljuk át, mikor éreztük magunkat magyarnak, európainak, húszadik századinak, az emberiség tagjainak?
- 30/ Van-e a nemzetnek lelke, s ha igen, milyen értelemben?

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

XI. Mit művelünk?

(kultúra, intézmények, szellemi élet, tudomány, művelődés)

- WARAMUNGA: Hogy már törzsbelinek kezeltek, azt tudom, de vajon kultúrlénynek tartotok-e annak ellenére, hogy nem vagyok civilizált?
- SZOCIOLÓGUS: Ha embernek tartjuk Önt, ebből az is következik, hogy kultúrlénynek is. Még akkor is, ha nem széken ül, hanem guggol, ami egy másik kultúrára jellemző.
- ÖREG: Úgy vélem, Waramunga, hogy Ön nem véletlenül keveredett tizenegy meg egy születendő európai közé jelnek, hanem, hogy arra figyelmeztessen minket, hogy többfélék vagyunk.
- PSZICHOLÓGUS: Csak tizenegy és fél európai, mert az én férjem bolíviai.
- MARI NÉNI: Nahát! És hol fognak letelepedni, kedveském?
- BIOLÓGUS: Ez most nem éppen aktuális kérdés, Mari néni!
- MARI NÉNI: Bocsanat...
- LAJOS: Nyilván valami száraz helyen, ha lesz még ilyen, s ha lesz még egyáltalán hely, mert mintha az időtlen időben lennénk.
- SZOCIOLÓGUS: Nem egészen, mert kultúránk – mely eszmecsérénket meghatározza – eléggé egyértelműen behatárol minket az időbe, a húszadik század végére.
- GYERMEK: Hogyan lettünk kultúremberek?

1. Akcióterv és kooperáció

- BIOLÓGUS: Ahogyan emberek. Az emberi akcióterv a biológus nézőpontjából egyedi, anyagi struktúra, amely az agy memória-lenyomataiban testesül meg és a kooperációban működik.
- PSZICHOLÓGUS: Számunkra az a lényeges, hogy az emberi akcióterv nyelvi struktúra.
- BIOLÓGUS: Ne feledkezzünk meg arról sem – erről már esett szó – hogy az ember szabálykövető lény. Az eszmék próbája a gyakorlat: az alkalmatlan koncepciók kiválogatódnak az ideából.
- FILOZÓFUS: Miszerintünk annak van hallatlan jelentősége, hogy az ember mint társas lény már kultúrtörténete kezdetén élete legnagyobb részét beszélgetéssel tölti.
- KÖLTŐ: És ennek eredményeképpen alakulnak ki a többféle ideát összekapcsoló eredetmítoszok, legendák, vallások, értékek és normák.
- BIOLÓGUS: Nagyon szeretném hangsúlyozni azt, hogy a kultúra nem egyéni teljesítmény, csoportmunka, kooperáció eredménye.
- LAJOS: Úgy értsük, nem valaki, hanem a közösség találta fel nyilat, a bunkót és a kereket?
- SZOCIOLÓGUS: Azt kell feltételeznünk, hogy nyílkészítés ideája a közösség tudása. Az ember gondolkodása a szimbólumok révén társas aktus lett.
- KÖLTŐ: Ha gondolatainkat csoportunktól kapjuk, mit jelent individualitásunk?
- PSZICHOLÓGUS: Egyéniségünk az anyag válogatásában és újrakombinációjában nyilvánul meg.

2. Intézmények és legitimációjuk

- LAJOS: Hogyan marad meg a közös tudás, amíg nem tudjuk leírni, lefilmezni?
SZOCIOLÓGUS: Az ismétlődő cselekmények modellté keményednek, majd intézményekben szilárdulnak, magyarázza *P. Berger* és *Th. Luckmann*.
- FILOZÓFUS: Ez a világ addig problémamentes, amíg rutinszerű.
KÖLTŐ: Csakhogy ezt a magától értetődőt megszakítják a rendkívüli események: természeti katasztrófa, halál és az álom.
- LAJOS: Meddig maradnak az intézmények, vagyis hát a sóhivatalok?
SZOCIOLÓGUS: Amíg a társadalom elismeri problémamegoldó. képességüket.
LAJOS: Csakhogy, sajnos, nem elég kiröhögni a bürokratákat.
LÁNY: Engem az érdekelne, hogy érti meg egymást az egyén és az intézmény.
SZOCIOLÓGUS: Éppen erre valók a szerepek. Ezek hidak a „belső” és a „külső” közötti hidak.
- LAJOS: Azt mondják meg, miért higgyek az intézményeknek?
SZOCIOLÓGUS: Remek szempont! Az intézmények valóban igazolásra, legitimációra szorulnak: elméletekre. Persze ne gondoljunk mindjárt tudományos elméletekre, még csak életbölcsekre sem, csak afféle elmélet előtti elméletre.

3. Szimbolikus rendszerek, szimbolikus javak

- FILOZÓFUS: Ezek az magyarázatok a mindennapi tapasztalatoktól eltérő valóságokat, szimbolikus rendszereket, önálló világokat alkotnak. Ilyen a mítosz, a tudomány, a művészet és a vallás.
SZOCIOLÓGUS: Ezeket a szimbolikus rendszereket sajátítja ki a politikai hatalom, amint ezt *P. Bourdieu* éleselméjűen kimutatja, amikor a szimbolikus javak felhalmozásáról és piacról, az üdvjavak (a vallási szimbolikus tőke) monopolizálásáról, a nyelvről mint hatalmi eszközzel beszél.
KÖLTŐ: Melyik szimbolikus világ képes leginkább megőrizni ártatlanságát?

4. Természettudományos és konjunktív tudás

- FILOZÓFUS: A természettudományok, s főképpen a matematika.
TEOLÓGUS: Amelyek a sokféleséget matematika relációkra fordítja le és dezantropomorfizált. Összekapcsolja az általános érvényűséget az igazsággal.
SZOCIOLÓGUS: Az újkori természettudományban és a gazdaságban ugyanazzal a polgári racionalizmussal találkozunk.
KÖLTŐ: A romantika megpróbál szembeszállni vele: a közösséghez kötött élmények különböző formáit állította szembe a társadalmiasulás jelenségeivel, a családot a szerződéssel, az érzelmi bizonyosságot a racionalitással, a belső tapasztalatot a mechanikus tapasztalattal. Összegyűjtötte a „vallási tudatból” származó életelemekeket, de a reflexió síkján.
TEOLÓGUS: *Hegel* érdekes kísérletet tesz a polgári racionalizmus és a romantikus-vallásos tudat egyesítésére.
FILOZÓFUS: Némi önámítással, hiszen kiemelte a maga korát az időfolyamból, amikor úgy vélte, hogy a világtörténelem célja a porosz államban testesül meg.
LAJOS: Nem beszélnének arról, ami velünk, normál emberekkel történik nap mint nap?
FILOZÓFUS: A konjunktív megismerésre gondol?

- LAJOS:** Ugyan, doktor Filó, ne ugrasson!
- FILOZÓFUS:** *K. Mannheim* elméletére gondolok, aki szerint a fogalmi megismerést testi létünk által adott érintés előzi meg, s a másik emberrel való találkozás első pillanatában létrejövő közvetlen lelki érintés már egzisztenciális viszonyt, létrelációt teremt a másikhoz, s minden további megtapasztalás alapjává lesz. Minden emberrel, aki látókörömbé lép, egzisztenciális viszony fűz: ebben játszódik le olyan viszony, mely megismerhető, de csak azok számára, akik benne léteznek. Ez csak nekünk szóló tudás, s a tudás közölhetősége csak azokra korlátozódik, akik részesednek benne, vagyis a megszerzett tapasztalat ízig-vérig személyes.
- LAJOS:** Hát ez, bizony, eléggé primitív a természettudományhoz vagy a matematikához képest.
- FILOZÓFUS:** Szó sincs róla! A sztereotipizálásnak ez a fajtája ugyan nem általánosít, meghagyja specifikus tapasztalástérhez való viszonyitottságot, csak a pillanatnyit hagyja el. Vannak tudományok, amelyek rá vannak utalva a konjunktív tapasztalatközösségekre, ilyenek például a művészet- és történettudományok. Míg a természettudományosan orientált gondolkodásmód statikus, a történelmi megismerés dinamikus szubjektumot feltételez.
- TEOLÓGUS:** Az európai kultúrára jellemző történelmi látás visszavezethető a prófétáig, a messiási birodalom iránti várározás feszültségérzéséig.
- FILOZÓFUS:** Összegezve: a konjunktív megismerés a szellemi realitásokat ragadja meg: kollektív képzeteket, intézményeket, műveket, kollektív alkotásokat.
- PSZICHOLOGUS:** A konjunktív megismerés tipikus fogalmai az eszmény (az intenció feszültségélménye, történelmi fejlődéskoncepció nélkül, amikor a szándékolt világakarás egy statikus felettes-világban hiposztázálódik) és az utópia: (az intenció által célba vett világakarás elméleti megelőzése).
- LÁNY:** Melyik gondolkodás lett ennek a versenynek a győztese?

5. Polifon műveltség

- SZOCIOLÓGUS:** A feltörekvő polgárság minden területen konjunktivitás-feletti absztrakció racionalitásával kötött szövetséget.
- TEOLÓGUS:** Ám a középkorban ismét visszaagyazódott a konjunktív világtapasztalásba, miáltal a teológia újfent aktív világtapasztalás része lett.
- SZOCIOLÓGUS:** Mára a régebbi eredetű konjunktív gondolkodás a kommunikatív gondolkodással ötvöződik, s a kettő kölcsönösen áthatja egymást. Így, kedves Lajos, a mindennapi gondolkodás a mágikus és mitikus gondolkodás szakaszain átment tapasztalás folytatása és örököse.
- KÖLTŐ:** Ebből számomra az a következtetés adódik, hogy a műveltség nem egységesen, hanem polifon módon épül fel.

6. A kultúra mint biztonság és szabadság

- LÁNY:** Már esett szó róla, hogy a társadalom és a kultúra ugyanazon dolog két oldala, valamint arról is, hogy a földön alig van már érintetlen természet.
- BIOLÓGUS:** Egy biztos, az ember sorsát, fejlődését vagy visszafejlődését nem a biológia, hanem a kultúra fogja meghatározni.
- FILOZÓFUS:** Inkább talán az, hogy kultúránk hogyan viszonyul a civilizációinkhoz.

- MARI NÉNI: A kultúra a helyes viselkedés, nem? A kulturált ember, még ha kevés iskolája is van, egy kicsit mindig úriember.
- GYERMEK: Ha nem az iskolától leszünk kulturáltak, minek járatnak minket oda?
- BIOLÓGUS: Most már kezdjük a kultúrát többféle értelemben használni. A kultúra szerintem arra való, hogy életünket biztonságossá tegye, hogy az embert a természethez és a másik emberhez kapcsolja. Az élet, ugyebár, erőfeszítés, a kultúra pedig biztatás, az ember állandó, a kultúra változó. Van a kultúrának ideológiai, szociológiai, érzelmi és technológiai összetevője. A legutóbbi a legfontosabb, mert az eszmék is csak technikai eszközökkel fejezhetők ki, s ne feledjük, ilyeneket már az állatok is használnak.
- FILOZÓFUS: Én máshová tenném a hangsúlyt. Mi filozófusok, többen úgy gondoljuk, mint Józsa Péter is, hogy a kultúra ismeret, érték, reflex, szellemi és érzelmi beidegződések, viselkedési modell, szokás, hiedelmek. Mindez együtt azt jelenti, hogy a meghatározottságunk ellenére is tudunk cselekedni, tudjuk befolyásolni a történéseket.
- GYERMEK: Itt ebben a bárkában is?
- FILOZÓFUS: Hogyne! Ha itt is végződne történetünk, nem mindegy, hogyan. Nem mindegy, mit tudunk meg önmagunkról halálunkig, vagyis, hogy mit végeztünk el a feladatunkból.
- KÖLTŐ: Hogy ez mennyire így van, ezt *Örkény* novellájával illusztrálnám:
- Hölderlin ist ihnen unbekannt? – kérdezte dr. K. H. G., miközben a lódögnek a gödröt ásta.
 - Ki volt az? – kérdezte a német ör.
 - Aki a Hyperiont írta – magyarázta K. H. G. Nagyon szeretett magyarázni. – A német romantika legnagyobb alakja. És például Heine?
 - Kik ezek? – kérdezte az ör.
 - Költők – mondta dr. K. H. G. – Schiller nevét sem ismeri?
 - De ismerem – mondta a német ör.
 - És Rilket?
 - Őt is – mondta a német ör, és paprikavörös lett, és lelépte dr. K. H. G.-ét. (*In memoriam dr. K. H. G.*)
- FILOZÓFUS: A német ör csak civilizált volt, dr. K. H. G. még kulturált is.

7. Kultúra és civilizáció

- MARI NÉNI: Ezek szerint a civilizáció káros?
- FILOZÓFUS: Kultúra nélkül az, hiszen a civilizáció nem más, mint az emberi élet racionalizálásának folyamata, az élet lehetőségeinek bővülését szolgáló apparátus, technikai ráció, a haladás eszméje. A kultúra ezzel szemben a fizikai élet szempontjából érdektelen. Igaz, doktor Bió? Hölderlin, Schiller, Rilke és Örkény nélkül létünket és fajunkat még kényelmesen fenn tudnánk tartani.
- KÖLTŐ: De minek? A kultúra és a civilizáció különbségét segít megértetni *G. Garcia Márquez*:

Hasonló sorsra jutottak a fonográfok is, amelyeket a vidám francia matrónák hoztak az ósdi verkleik helyébe, és amelyek egy ideig súlyosan sértették a helybeli zenekar érdekeit. Az új masina eleinte megszorította a tiltott utca klienseit, s akadtak tisztességes hölgyek is, akik parasztgúnyába bújtak, hogy közelről megszemlélhessék az újdonságot, de aztán addig szemlélték, és olyan közelről, hogy igen hamar belátták: a fonográf nem varázsmalom, mint az emberek hitték és a matrónák állítják, hanem közönséges

gépi trükk, amit nem lehet egy napon említeni a megindító, emberi és köznapi életigazságokat kifejező zenekarokkal. A kiábrándulás oly súlyos volt, hogy amikor az egyre népszerűbb masina már egyetlen házból sem hiányzott, akkor sem a felnőttek mulatságára tartották, hanem azért, hogy a gyerekeknek legyen mit kibelezniük. (Száz év magány)

- TEOLÓGUS:** A kultúra örök értékekhez is kapcsolódik. Engem nagyon elgondolkodtat olyasmi, hogy például *Marx* nem vagy alig használja a kultúra kifejezést.
- SZOCIOLÓGUS:** Valóban. Más fogalmakkal helyettesíti, és beszél a természet alkotó jellegű átalakításának mindhárom formájáról, az anyagi, szellemi és művészi alkotásról.
- WARAMUNGA:** Nem lehet azt mondani, hogy a kultúra hiányok (ti úgy mondjátok szükségletek) kielégítését szolgáló tevékenység?
- BIOLÓGUS:** Ebben az értelemben az állatvilágban is van kultúra.
- WARAMUNGA:** Csakhogy a mi szükségleteink különböznek az állatokétól. Enni, inni, melegedni nekik is kell, de nekünk még fenn kell tartani és fejleszteni a törzsét (ti így mondjátok: a közösséget), és ezenkívül nekünk jelekre is szükségünk van (ti így mondanátok: nyelvre, művészetre, erkölcsre, hitre).

8. A kultúra mint dolog és tevékenység

- SZOCIOLÓGUS:** A kultúra dolgok és tevékenységek. Szó esett a tárgyasulásról. Nos, értékkel bíró dolgokat hozunk létre, elsajátítjuk, használjuk, alakítjuk őket, közben kapcsolatokat alakítunk ki mint dolgok létrehozói, használói, átalakítói. Mindehhez, igaza van *Waramungának*, jelek kellene. Vagyis a művelődés és a kommunikáció egymást részben átfedő körök.
- GYERMEK:** Eddig a kultúráról volt szó, mi az a művelődés?
- SZOCIOLÓGUS:** A kultúra az objektív, a művelődés a szubjektív oldal: a kultúra elsajátítása, viszony a kultúrához.

9. Kultúra–közösségek

- LÁNY:** Kikből áll egy kultúra?
- SZOCIOLÓGUS:** Míg a családot és a barátságot tekinthetjük a legszűkebb, a kultúraközösséget a legtágabb körnek. Tágabbnak, mint az életközösség, hiszen – mint ezt *K. Mannheim* is képviseli – a jelenlegi kultúraközösségek egy része nem él egzisztenciális közösségben élni.
- FILOZÓFUS:** Másfelől egy kultúraközösségen belül nemzetek, tájak, szellemi dialektusok alakulhatnak, mint pl. az európai–amerikai kultúraközösségben. Továbbá – ez is *Mannheim* gondolata – egy kultúraközösség minden egyes korszakát többféle, egymással versengő világgakarás hatja át.

10. Tudásformák

- PSZICHOLOGUS:** Azt is mondhatjuk, különféle tudásokból áll össze.
- KÖLTŐ:** Amelyek valamikor együtt voltak a mitikus tudásban.
- FILOZÓFUS:** Ebből nőtt ki *M. Scheeler* szerint a vallás, a metafizika és a tudomány.
- LAJOS:** A tudományt értem, a vallást sejtem, de a metafizikáról fogalmam sincsen.
- FILOZÓFUS:** Az ember rácsodálkozása arra, hogy egyáltalán van valami.
- LAJOS:** De ez még nem tudás.

- FILOZÓFUS: Ha a tudás fogalmát leszűkítjük, akkor nem. Ha kitágítjuk, akkor már a mítosz (a különböző tudások előformája) is a tudásformák egyike. Ezt követheti a mindennapi élet tudása, majd a vallásos tudás, aztán a misztikus...
- LÁNY: Ez a kettő nem ugyanaz?
- TEOLÓGUS: A misztikus tudás a kimondhatatlan tudása, formája a szent hallgatás, ami, kedves Lajos, korántsem azonos a megkukulással.
- FILOZÓFUS: Következik a filozófiai-metafizikai tudás, amely a világ egészére és lényegére vonatkozik, majd a matematika, a társadalom- és a természet-tudományok pozitív tudása következik, végül a technológiai tudás.
- KÖLTŐ: És a művészet?
- FILOZÓFIA: Ez is elismerhető tudásformának.
- GYERMEK: És a kisgyerekek tudása?
- PSZICHOLÓGUS: Ez talán a mitikus tudásra hasonlít legjobban.

11. Ideológia

- LAJOS: És az ideológia?
- SZOCIOLÓGUS: Kollektív érdekek és vélt tudástartalmak elegye, amelyeket meghatároz a rendi, osztály-, és párhovatartozás. Az ideológiák tartalmát erőteljesen befolyásolják a konkrét helyzetek. Az alsó osztály ideológiáira az értéket előrevetítő időtudat, a változásokra koncentrált, a mechanikus világlátás, a realizmus, a materializmus, az indukció, a pragmatizmus, az optimista jövőszemlélet, a pesszimista múlt szemlélet, az ellentmondásokat kereső gondolkodásmód, a milióelméleti gondolkodás jellemző. A felső osztályokét pedig: érték-visszavetítő időtudat, a létszemlélet, a teleologikus világlátás, az idealizmus, a spiritualizmus, az a priori racionalizmus, az intellektualizmus, a pesszimista jövő-, az optimista múltkép, az identitást kereső és a nativistikus gondolkodásmód.
- FILOZÓFIA: Az ideológia érdekelmélet.
- ÖREG: Maszk az előnyökért folytatott küzdelemben.
- PSZICHOLÓGIA: *Geertz* egy másik értelmezést is figyelembe vesz: a feszültség levezetése szimbolikus ellenség kijelölésével.
- WARAMUNGA: Nálunk még nincs ideológia.
- LAJOS: Már ez is ideológia, Waramunga pajtás!
- SZOCIOLÓGUS: Waramunga barátunk jól látja. *K. Burke* szerint ahol még ősi vélemények és életszabályok beágyazottak, alig van ideológia. Az ideológia nem, csak pszichológiai, hanem kulturális feszültségre adott válasz.

12. A kultúrák mint nyelvek

- FILOZÓFUS: Az a lényeg, s erre már Waramunga is rámutatott, hogy a kultúra nem valami létminimum-pótlék, hanem szükséges állapot: a létezéshez. Másképpen: a kultúra jelrendszer. A kultúrák különböző nyelvek, a kultúra pedig az összes nyelven valaha létezett közlemények összessége. Így mi, waramungák is benne vagyunk az egyetemes kultúrában?
- WARAMUNGA: Természetesen.
- FILOZÓFUS: Természetesen.
- LÁNY: Akkor a mindennapi kulturális tevékenység nem más, mint fordítás.

FILOZÓFUS: Nagyszerű hasonlat! A valóság egy részének a kultúra valamelyik nyelvére való lefordítása.

LÁNY: Akkor viszont a történelem szöveggyűjtemény.

13. Létezni mint jelnek lenni

ÖREG: Létezni pedig jelként szolgálni a kultúra valamelyik területén.

MARI NÉNI: Jézus sem tett mást.

LÁNY: Mindig is volt egyetemes kultúra?

SZOCIOLÓGUS: Az emberiség világtörténelmi egysége kezdetben nem pillantható meg. Az ember legelső kulturális alkotásai egymás mellett születtek, s csak később nőttek össze. A "tabu" például eléggé későn került át a polinéz-ből az angolba, majd a többi nyelvbe.

LAJOS: Most akkor fejlődik vagy nem fejlődik a kultúra?

14. Kultúra és fejlődés

ÖREG: Inkább malter a társadalom működésében, mint hajtóerő.

TEOLÓGUS: A szellemi kultúra dinamikus, mert az ember végtelen rendeltetéséből fakad, újabb és újabb kérdéseket eredményez.

LAJOS: Engem az izgat, hogy bunkó vagyok-e vagy sem?

FILOZÓFUS: A bunkókat ez nem izgatja.

LAJOS: Úgy gondolom, valamit birtokolnom kell, hogy ne legyek bunkó.

Hogy is mondjam, legalábbis faragott kell legyek.

WARAMUNGA: Vannak faragott tárgyaink is, mégis a táncaink miatt érzem magam kulturáltkak.

ÖREG: Láttam táncosnőket, akik maguk tervezték meg táncaikat. Aztán persze, amikor elkészültek vele és eltáncolták, egyikük sem vitte haza munkája gyümölcsét, hogy otthon elraktározza. A tánc átszalad rajtuk, mint a tűzvész. És mégis azt a népet nevezem kulturáltkak, amelyik maga alkotta meg táncait, jóllehet a táncot nem arathatod le, csűrbe sem rakhatod el. Ellenben faragatlannak mondom azt a népet, amelyik olyan tárgyakat rak polcaira – legyenek bár ezek legmívesebbek is –, amelyek más munkájából születtek, hiába képesek megmámorosodni tökéletességük láttán.

MARI NÉNI: Akkor bizony én faragatlan vagyok, mert nem én korongoltam a polcaimon álló köcsögöket.

KÖLTŐ: És a varrottasok meg a szöttesek?

MARI NÉNI: Azokat én készítettem.

ÖREG: Akkor a köcsögök hazakerültek.

SZOCIOLÓGUS: Vagyis kulturált helyre.

FILOZÓFUS: Amint *N. Luhmann* a tudásról mond, igaz a kultúrára is: az értelem által artikulált (vagyis értelemtelivé tett), relatíve lassan változó kommunikatív struktúra.

KÖLTŐ: Úgy vélem, van primitív kultúra, de ez nem az ősi kultúra, hasonlóképpen, a modern kultúra sem azonos a kifinomultabbal. Ki kell mondanivaló, vannak érzékenyebb, befogadóképes népek és vannak gyűlölködő rombolók, akik egyben szerencsétlen önmegtagadók is. A könyvégetők, a „kulturális forradalmat” kirobbantókra, a másokat majmolókra, a fundamentalistákra és a posztmodernekre gondolok.

- FILOZÓFUS: Ha a kultúra alternatíva-kínálat, akkor a kultúra fejletlensége alternatívadeficit. Formálisan persze minden emberi környezet kultúra, de axiológiailag nem minden kultúra kulturált.
- ÖREG: Világunk tele van életképtelen kultúrákkal, melyek cserbenhagyták a tradicionális értékeket, s nem tudtak igazából modernizálni.
- WARAMUNGA: Egyetértek, nálunk, a törzsi társadalmakban is vannak harmonikus, életképes és sorvadó kultúrák.
- KÖLTŐ: És szörnyállamokban létrejövő szörnykultúrák.

15. Kultúra és vallás

- PSZICHOLOGUS: Míg az állat a világot megszűri, az ember megsokszorozza, de sosem nyer nyugalmat saját alkotásaiban. Nemcsak a természetre kérdez rá, hanem kultúrájára is. Az érett személyiség tökéletesen beszél kultúrája nyelvét, de nem marad kultúrája falai között.
- TEOLÓGUS: Míg a mindenség a szakadatlan mulandóság jegyében áll, mi egyszerre vagyunk halandók és halhatatlanok, ebből a feloldhatatlan feszültségből született kultúránk, abból, hogy itthon vagyunk, s mégsem vagyunk itthon egészen.
- ÖREG: A különböző kultúrák ugyanannak a könyvnek, ugyanannak a szövegnek különböző megfjtései. Az emberi élet így nemcsak szakadatlan létezés, hanem szakadatlan művelődés, amiben az olvasás és imádkozás egyaránt benne van.
- KÖLTŐ: Minden emberi kultúrának alapvető feltétele, hogy úgy beszéljen a ki-mondhatatlanról, hogy ne beszéljen róla.
- LÁNY: Ezek szerint a kultúra és a vallás nagyon közel vannak egymáshoz, ugye?
- TEOLÓGUS: Ugyanazon dolog két oldala. Az éjgig erő tornyot építő ember, és az eget az embernek ajándékozó Isten találkozási pontja a vallás és a kultúra egymást átlapoló része.
- LAJOS: Ezek szerint aki nem vallásos – mint én is – az bunkó?
- TEOLÓGUS: Erről még bőven lesz szó, most csak annyit jegyeznek meg, hogy éppen a keresztény kultúrában születtek a nem vallásosok és az ateisták.
- WARAMUNGA: Nálunk egy darab síncs belőlük.
- LAJOS: Jó, de nálatok még nem vált el a vallás, a mindennapi élet, a tudomány és a művészet. Amikor a vallás különválik, szembekerül a mindennapi étellel. Jól mondom, doktor Szoció?
- SZOCIOLOGUS: Csak részben, ugyanis a vallás jelszava nem az elkülönülés, hanem az elkötelezettség.
- TEOLÓGUS: És azzal, hogy tágabb valóságok felé halad, még nem fordul szembe a mindennapi világgal.
- BIOLÓGUS: Ezeket a tágabb valóságokat azonban nem elemzi, nem formalizálja, mint a tudomány, hanem... Mít is csinál velük, doktor Teó?
- ÖREG: Találkozik velük. valóságok felé halad, egyszerűen elfogadja ezeket.
- KÖLTŐ: És nem is merül el benne mint a művészet.
- TEOLÓGUS: A vallás tehát, ahogy Geertz mondja, nem szakad el a ténylegesség egész kérdéskörétől, nem teremti meg tudatosan a látszat és a illúzió légtörét.

16. Egyetemes és keresztény kultúra

- WARAMUNGA: Érdekelne, hogy szerintetek mit adott az egyetemes kultúrához a keresztény kultúra?
- SZOCIOLÓGUS: A modern természettudományt, hiszen a keresztény gondolkodás szerint a világ teremtett, következésképpen kutatható. Adta még a skolasztikát is.
- GYERMEK: A "skola" az iskola, igaz?
- SZOCIOLÓGUS: Igen, s ez a középkorban elsősorban logikus gondolkodást jelentett.
- KÖLTŐ: Adta még a keresztény ihletésű művészetet.
- LAJOS: Ez miben különbözik, mondjuk, a mohamedán művésztől?
- KÖLTŐ: Sokban. Például abban, hogy a keresztény hívő a templomi freskókon is láthatott gyönyörű, kívánatos nőket.
- LAJOS: Köszönöm, nekem ennyi elég.
- TEOLÓGUS: Létrejött még valami, ami mára úgyszólván kiveszett, de akkor általános volt: az, hogy az aktív életnél magasabbrendűnek tekintették a szemlélődést.
- WARAMUNGA: Bocsánat, ez nálunk is így van. És, ha szabad érdeklődnöm, még ma is működik ez a keresztény kultúra?
- SZOCIOLÓGUS: Jelen van, mint gyökér és emlék, s jelen van, mint a modern kultúrát befolyásoló eszme.
- TEOLÓGUS: Megint szívemből szólt, doktor Szoció!
- PSZICHOLÓGUS: Már másodszor dicséri meg így, ami arra mutat, hogy előítéletes a szociológiával szemben.

17. Keresztény kultúra és modern kultúra

- TEOLÓGUS: Telibe talált, doktor Pszichó. Hadd válaszolok azonban Waramunga barátunk kérdésére. Mit kínál a kereszténység a mai modern kultúrának? Először is arra figyelmezteti korunkat, hogy a személyiség nem mindenről független nagyokos, hanem kapcsolatra termett.
- MARI NÉNI: Vagyis szeretetre és alázatra.
- TEOLÓGUS: Másodszor a szabad verseny mellett a kölcsönös felelősségvállalást is hangsúlyozza. Harmadszor a boldogulással szemben a boldogságot, negyedszer a folyamatos fejlődéssel szemben a végességet, ötödször a tudomány mellett a titok becsületét is. Mindezzel együtt a kereszténység több, mint egy szín a palettán, mert ez Európában a hagyomány.
- SZOCIOLÓGUS: Számomra az a kérdés, várható-e a tömegkultúra keresztény szelleművé válása, hiszen a kereszténység mint vallás volt tömegkultúra. A kultusból, a szertartásokból is lehet én-azonosságot szerezni, de van-e a kereszténységnek szociológiai funkciója is?
- TEOLÓGUS: Ilyennek érzem a keresztény mozgalmakat, egyesületeket és kisközösségeket.
- LÁNY: Még nem kaptam egészen választ arra a kérdésre, hogy ki a művelt ember ma, Európában.

18. Műveltség és képzettség

- FILOZÓFUS:** Aki kapcsolatban van a természettel, a másik emberrel, a társadalommal és a történelemmel, végül Istennel, akár úgy, hogy tagadja és ugyanakkor vele szemben állít valamit.
- LÁNY:** Értem, az a művelt, aki tudja, hogyan viszonyulnak egymáshoz ezek az alapviszonyok. És hogyan viszonyul egymáshoz a képzett és a művelt?
- PSZICHOLÓGUS:** A képzettség meghatározott képességek kifejlesztését, szakismeretek elsajátítását jelenti, ami képessé tesz bennünket, hogy a társadalom egészén belül bizonyos funkciót be tudjunk tölteni. Így doktor Bió biológusnak, Lajos lemezlakatosnak, Költő barátunk művésznek, Waramunga barátunk törzsfőnöknek van kiképezve. A műveltség viszont az egész ember művelése, tehát valamennyi alapviszonylatban.
- GYERMEK:** Ha azt kérdezik, mit művelek, akkor azt kell válaszolnom: mindent?
- FILOZÓFUS:** Vagyis egész-ségünket.
- LAJOS:** Akkor nem vagyok bunkó, ha viszonyban vagyok mindennel. Lehetek-e művelt anélkül, hogy könyvekből művelném magam.
- PSZICHOLÓGUS:** Nézzen csak Waramungára! Igaz viszont az is, hogy Európában nehezebb könyvek nélkül műveltnek lenni.
- LAJOS:** Csakhogy ahhoz, hogy egy komoly könyvet megértsek, műveltnek kellene lennem, de én bunkó vagyok, mondjuk, a *Száz év magányhoz*, amit a második feleségem végigolvasott a maga nyolc osztályával, s még élvezte is. Amikor pedig én elakadtam benne, bunkónak nevezett, s ez lett a válóok. Az már más kérdés, hogy hozzáment egy másik bunkóhoz, akinek kétszáz műemlék-köcsöge van, de hosszú ú-val írta nekem azt, hogy bunkó vagyok.
- PSZICHOLÓGUS:** A művelődésnek feltételei vannak: a pszichofizikai aktivitás, az elsajátítás aktivitása (meg akarom érteni), a kifejezőeszközök aktív birtoklása, kreativitás és cselekvés.
- FILOZÓFUS:** A műveltség állapot: amikor a dolgok térben és időben való összefüggését belátom, tehát a gondolkodás formája. A művelődés pedig ennek a folyamata.
- LAJOS:** Van-e jogom, emberi jogom, bunkónak lennem, ócska vacak slágereket énekelnem, giccset fogyasztanom?
- KÖLTŐ:** Van, de nekem meg legyen jogom kijelenteni, hogy a body art gusztustalan, hogy a kalandfilmek többsége nem remekmű, hogy az álomba ringató giccs veszedelmes, hogy a diszkózene silány vacak.
- SZOCIOLÓGUS:** Csak akkor sérti a kulturális környezet emberi méltóságunkat, ha kénytelen nézni vagy hallgatni azt, amit ízléstelennek, alantásnak, gonosznak tart.
- MARI NÉNI:** A tévében kénytelen vagyok nézni.
- PSZICHOLÓGUS:** De nem kénytelen tévét nézni, Mari néni.
- MARI NÉNI:** Olykor, ha halálosan fáradt vagyok, kénytelen vagyok. És az sem mindegy, hogy nyolctól kilencig vannak a gyilkosságok és a meztelenségek a tévében, amikor még ébren vannak a gyerekek.
- SZOCIOLÓGUS:** Ezért van szükség arra, hogy Mari néni is politizáljon, kifejezésre juttassa kulturális érdekeit és értékeit.
- LAJOS:** Van-e kultúrájuk a bunkóknak, a lumpeneknek, a csöveseknek?

19. A művelt ember

- SZOCIOLÓGUS:** Amennyiben rétegzett egy társadalom, annyiban szubkultúrák és alternatív kultúrák is kialakulhatnak.
- LAJOS:** Még egy kérdés izgat: műveltebb-e a modern ember, mint mondjuk a kőkorszakbeli.
- BIOLÓGUS:** Agyuk térfogata mindenesetre nem különbözik, s hogy ki hozott ki többet a rendelkezésre álló eszközeivel a rendelkezésre álló anyagból, azt sem lehet könnyen eldönteni.
- FILOZÓFUS:** A modern ember az igen magas szellemi színvonal látszatában él. Mindaz, amit kultúrának hívnak (magas szellemi színvonal, morál, vallás, rend, kiművelt ízlés, intenzív lét) alig érinti meg az emberek nagy részét.
- LÁNY:** Megbecsüli-e ez a kor a művelt embert?
- SZOCIOLÓGUS:** Inkább megveszi, mint megbecsüli.
- KÖLTŐ:** *Németh László* szerint

A szellem emberét mindig nehéz elviselni, mert nem taktikában, kis lépésekben, nem praktikumban gondolkodik, hanem jövőben, távlatokban, világdiplomáciában. Nemzete sorsát az emberek sorsán méri le: anyagi javaik, szabadságuk, demokráciájuk, kultúrájuk alapján. A szellem embere optimista: bízik is még az emberben, hogy teljesíteni fogja régtől vállalt küldetését: az ember képét végre emberivé formálni, a világot végre emberlelkűvé tenni és az embertől való félelem minden fajtájától, akár rendőri, akár köznapi, akár nemzetközi, akár külső vagy belső eredetű: örökre megszabadulni.

Felhasznált művek:

- BALASSA Péter: Paideia, humanitás, képzés. = Az elvesztett teljesség (Szerk. Tóth László) Bp. Kortárs K., é.n.
- BERGER, P.: The Sacred Canopy. (Elements of Sociological Theory of Religion.) New York, Doubleday, 1967.
- BERGER, Peter – LUCKMANN, Thomas: A valóság társadalmi felépítése. Bp. Jószyöveg K. 1998.
- BÍRÓ Béla: idő és modernitás. = Liget, 1996. 11. sz. 34-56. old.
- BOURDIEU, Pierre: A gyakorlati észjárás. Bp. 2002. Napvilág K.
- BUBER: Martin.: Beszéd a nevelésről. = Egyetem, nevelés, értelmiségi lét. Szeged. JATE, 1990.
- ECO, Umberto.: Magaskultúra – alacsony kultúra. = Valóság, 1972. 1. sz.
- ENDREFFY Zoltán: Etika. Kézirat, 1988.
- FORINTOS György: A lehetséges világoknak az iskola által nyújtott választéka. = Iskolakultúra, 1995. 6-7. sz.
- GEERTZ, Clifford: Az értelmezés hatalma. Bp. Századvég K. 1994.
- HAMVAS Béla: Láthatatlan történet. Bp. Akadémiai K., 1988.
- HAMVAS Béla: Scientia sacra. Bp. Magvető, 1988.
- HANKISS Elemér: Félelmek és szimbólumok. Bp. Osiris 2006.
- HANKISS Elemér: Proletár reneszánsz Bp. Helikon 1999.
- HELESZTA Sándor: Bevezetés a művelődés szociológiájába. Bp. Kézirat. 1989.
- „Jelbeszéd az életünk” A szimbolizáció története és kutatásának módszerei. Szerk. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor. Bp. 1995. Osiris—Századvég

- „Jelbeszéd az életünk”2. Szerk. Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor. Bp. Osiris 2002.
- JÓZSA Péter: A tömegkultúra problémái. = Józsa Péter: Az esztétikai élmény nyomában. Művészetszociológiai és szemiotikai tanulmányok. Bp. Akadémiai K., 1986.
- KAMARÁS István – ZSOLNAI László: Humanizáció: itt és most. = Vigilia, 1989. 11. sz.
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Rejtjelek 2. Bp. Kossuth K., 1995.
- KARÁCSONY András: Bevezetés a tudásszociológiába. Bp. Osiris–Századvég, 1995.
- KIRÁLY Jenő: A szórakozás. = Kultúra és közösség, 1981. 1. sz.
- KŁOSKOWSKA, Antonina.: Tömegkultúra. Bp. KJK, 1971.
- LOTMAN, Jurij. M.: Szöveg, modell, típus. Bp. Gondolat K., 1973.
- MANNHEIM Károly: A gondolkodás struktúrái. Bp. Atlantisz, 1995.
- MÉSZÁROS György: Techno-house szubkultúra és iskolai nevelés. = Iskolakultúra, 2003. 9. sz. 3-63. p
- MOLNÁR Gyula: Az iskola autonómiája mint szociológiai probléma. = Iskolakultúra, 1995. 6-7. sz.
- NÁDAS Péter: Játéktér. Bp. Szépirodalmi K., 1988.
- PANNENBERG, Wolfhart: Mi az ember? Bp. – Luzern, Egyházfórum. 1991.
- PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1984.
- RADNÓTI Sándor: Tömegkultúra. = Valóság, 1981. 1. sz.
- SAINT-EXUPERY, Antoine.: Citedella. Bp. Szent István Társulat, 1982.
- SCHELER, Max: Az ember helye a kozmoszban. Bp. Osiris – Gond,
- STEINER, Rudolf: A gyerek nevelése szellemtudományi szempontból. Bp. Jáspis, 1992.
- TALLÁR Ferenc: Tézis a tömegkultúráról. = Valóság, 1986. 12. sz.
- VITÁNYI Iván: A „könnyű műfaj”. Bp. Kossuth K., 1965.
- VITÁNYI Iván: A közművelődés tudományos (szociológiai) elméleti alapjai. Bp. NPI. 1977.
- VITÁNYI Iván: A társadalmi fejlődés elmélete és a kultúra. = U.ő.: Egyharmadország. Bp. Magvető, 1985.
- WHYTE, L. A.: A kultúra fejlődése. Bp. Művelődési Minisztérium Marxizmus főosztály, 1973.
- ZSOLNAI József. Értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógia. Bp. ÉKP Központ – Holnap Kft – Tárógató K., 1995.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Mennyiben kultúra a testkultúra?
- 2/ Gyűjtsük össze ismerőseinktől, ki mit tekint a kulturált viselkedés jellemző jegyének?
- 3/ Vannak a mai magyar társadalomban különböző kultúrák? És szubkultúrák? Melyek ezek?
- 4/ Értelmiségi-e a diplomás? Hogyan függ össze értelmiség és műveltség?
- 5/ *Hamvas Béla* azt írja, hogy “az újkori filozófia, morál, szociológia, lélektan üres idealitásban készült anélkül, hogy bárkinek életébe komolyan beleszólt volna. Ha egy napon ezek a könyvtárak a föld színéről eltűnnének, hiányukat senki sem venné észre. Mindannak, ami az újkori szellemhez tartozik, majdan megvalósítandó, utópikus jellege van”. Mit szólunk hozzá?
- 6/ Mennyiben igaz *Polányi Mihály* megállapítása, mely szerint “a görög racionalitás oxigénjében elégett a kereszténység, majd maga a keret is”?
- 7/ Mi a különbség a félműveltség, az általános műveltség és a polihisztorság között?
- 8/ Miért lótt le a német ör dr. K. H. G.-t?
- 9/ Mennyiben kultúra a mezőgazdasági kultúra? Mennyiben kulturált egy négy elemít végzett mezőgazda?

- 10/ Kultúrát terjesztettek vagy éppen pusztítottak a hittérítők?
- 11/ Műveltek-e tanáraink vagy csak civilizáltak?
- 12/ Lehet-e egy család is a kultúra fellegvára?
- 13/ Vizsgáljuk meg önmagunkat, hogy mennyiben vagyunk műveltek, hogy milyen viszonyban vagyunk a természettel, önmagunkkal, társainkkal, a társadalommal és Istennel?
- 14/ Mire gondolhatott a Költő, amikor "szörnyállamokban létrejövő szörnykultúrákra gondolt?
- 15/ Miben különbözik egymástól a materiális és a szimbolikus tőke? Miért nevezi az utóbbit *P. Bourdieu* álcázottnak?
- 16/ "Egyes társadalmakban csak a szimbolikus (benne vallási) tőke felhalmozása lehetséges", írja *Bourdieu*. Keressünk rá példákat!
- 17/ Mondjunk példákat arra – amit ugyancsak *Bourdieu* fejt ki –, hogy a szimbolikus tőke hozzásegít a materiálshoz és fordítva.
- 18/ Tanulmányozzuk át *Forintos György* írását (A lehetséges világoknak az iskola által nyújtott választéka. = Iskolakultúra, 1995. 6-7. sz.)
- 19) A magyar pedagógusok kultúráképeivel foglalkozó írását, a vizsgáljuk meg, milyen arányban található meg ezek köreinkben a szcientista-pozitivita, a humanista-társadalomközpontú és a személyközpontú kultúráképek, s azt is, milyen más kultúráképek egészítik ki ezeket!

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

XII. Mivel foglalkozunk? (munka, gazdaság)

- LAJOS: Elnézést, rám vártak?
FILOZÓFUS: Igen, de ne kérjen elnézést, hallottuk, hogy kopácsolt.
LAJOS: Hogy zajt csináltam?
SZOCIOLÓGUS: Hogy dolgozott valamin.
MARI NÉNI: Mindenen lehet még valamit javítani.
LAJOS: Itt, sajnos, nem sokat. Otthon néha rühellem a melót, itt meg, ahogy telnek a napok, egyre jobban hiányzik. Jók ezek a beszélgetések is, de néha úgy érzem, pótlék.
TEOLÓGUS: És ha ez a feladatunk: tisztázni, mi az ember?
LAJOS: Más a feladat, más a munka!
TEOLÓGUS: Mennyiben?
LAJOS: Van olyan munka, amit csak azért csinálok, hogy pénzt keressek, van értelmetlen munka is eléggé gyakran, s van, amit a feladatomnak érzek.

1. Állati munka és emberi feladat

- FILOZÓFUS: Én is úgy érzem, hogy nem a munka az, ami az embert az állattól megkülönbözteti, hanem a feladat-tudat. Ez szakítja le az embert a természet köldöksinórjáról.
BIOLÓGUS: Ezek szerint van állati munka is.
MARI NÉNI: De azért csak van valami különbség a takács és a pók munkája között?
SZOCIOLÓGUS: Nyilván van. Nagy a különbség azonban a gyűjtögetés és a termelő munka, vagy az úgynevezett ösztönös munka és a közösségért tudatosan elvégzett feladat között is.
KÖLTŐ: *Szophoklész* híres himnuszában a feladatokat teljesítő embert élteti:
**Sok van mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb.
Ő az, ki a szürke tengeren átkel a téli viharban, örvénylő habokon,
s Gaiát a magasztos istennőt zaklatja, a meg-megújulót,
évről évre az imbolygó ekevassal, fölszántva lovával a földet.
A szárnyas madarak könnyű szívű népére, ez erdő vadjaira
készíti a hurkot,
a sósvízű tengerben lakozó halakat hálóval fogja meg
a férfi, ki ésszel él.
Szolgáivá tette okos leleményela hegyek meg a rétek állatait,
a lobogóhajú paripának és a bikánaknyakába vette igáját. (*Antigoné*)**
SZOCIOLÓGUS: Ez is csak megerősíti azt, hogy a munkát minden emberi tevékenység modelljének tekinthetjük. Nemcsak az a folyamat a munka, amelyben szubjektivizálódik az anyagi világ és emberi környezetté lesz, hanem amelyben az ember személyisége is tárgyiasul.
PSZICHOLÓGUS: Úgy van, termékei révén tanulhatja meg az ember, mire képes. A tevékenység mindig önmagunk létrehozása. Tevékenységünk termékeiből ismerünk magunkra.
TEOLÓGUS: Ennek kizárólagossága vitatható. Legalább ennyire magunkra ismerhetünk a másik termékeiből is.

FILOZÓFUS: Maradjunk még egy pillanatra a görögöknél! Az ázsiai tűzistent a görögöknél a kovácsisten, a viharistent a hadisten, a termékenységistent a vadásztistent, a napistent a művészetek istene váltja fel.

2. Hatékonyság és elidegenedés

KÖLTŐ: És ezzel, vagyis a munkamegosztással el is kezdődött a haszonelvűség, az elidegenedés, a kizsákmányolás. Éppen a tevékenység emberi jelentőségét rombolhatja le a szerepmegosztás. Ezzel megszűnhet a kapcsolat az egyén életvitelében a tevékenység és a létrehozott javak élvezete között.

SZOCIOLÓGUS: Ezt nevezi *Marx* az ember munka általi elidegenülésének.

FILOZÓFUS: A szakosodás valóban elszegényítheti az embert, megtörheti egységét, leegyszerűsítheti összetettségét, egyoldalú feladatokká tördelheti szét, s ezek felülkerekedhetnek benne.

LAJOS: Csavarnak, munkamozdulatnak, szalagembernek, gépembernek, alkatrésznek érezheti magát.

FILOZÓFUS: Ezzel párhuzamosan az emberi érintkezés is eltorzulhat, s az ember egyre inkább a meggazdagodás eszközüvé válhat.

SZOCIOLÓGUS: Nemcsak a kizsákmányolt, a kizsákmányoló is! S a pénz megjelenése ezt még jobban kiélezheti.

FILOZÓFUS: Az ember azonban nemcsak érdekből, hanem érdeklődéssel is fordulhat a másik ember termékei felé, s az embertárs termékei iránti szükséglet még nem jelenti azt, hogy a másik embert termékére egyszerűsítem le. A feladatmegosztás szolgálhatja egyesek érdekeit és a közösség érdekét is. Az elidegenülés akkor következik be, ha az ember nem képes túltekinteni a ráosztott szerepén, ha magát egyoldalú tevékenységre korlátozza.

PSZICHOLÓGUS: A modernizálással az emberi individuüm egyre bonyolultabb és összetettebb lesz, a munka viszont, mondjuk, amelyet egy mai cipész végez, egyre szimplább.

LAJOS: Most akkor a szakember a bűnös?

3. Modernizálás

FILOZÓFUS: Semmiképpen sem. A szakértelem óriási vívmány. A tudomány, logika sem jött volna létre a kézművesség nélkül. Nem véletlen az sem, hogy a naturalista barlangrajzok után a földművelő tevékenységgel egy időben jelenik meg az elvonatkoztatató ábrázolás a művészetben.

ÖREG: A szellem nemcsak betűvel ír, hanem a természetben található anyagokkal is. A szakszerűség nemcsak sikeresség és hatékonyság, hanem emberhez illő módszer.

4. Fizikai és szellemi munka

SZOCIOLÓGUS: Egy olyan munka- és társadalomszervezet, amelyben minden egyes munkás szinte külön problémával foglalkozik, még nem elidegenedés, ha a munkálkodó rendelkezik az egész ismeretével. Az, hogy az anyagot formába öntjük, a fizikai munkát egyben szellemi és alkotó tevékenységgé teszi.

ÖREG: Az emberi szellem legdicsőségesebb ténye éppen az, hogy anyagi formákban képes felraktározódni.

- LAJOS: Csakhogy a munka manapság sokak számára rabság és kényszer. Munka: művelés
- TEOLÓGUS: Pedig lehetne önkéntes áldozat is, ha már nem lehet alkotó jellegű.
- FILOZÓFUS: Egy szalagon dolgozó munkás is érezheti úgy, hogy szellemi értékeket valósít meg, hogy művelés az, amit csinál, hogy valamiképpen hasonló ahhoz, amit a művész művel.
- LAJOS: A szalagmunkát vagy azért lehet elviselni, mert sokat fizet, vagy azért, mert arra gondolok, hogy ezt a szörnyű melót a családomért végzem.

5. Munka és alkotás

- ÖREG: Igaza van! Másrészt viszont lehet a munkám érdekes és alkotó jellegű, még sincsen rajta áldás, ha a természet műveléséből fakadó gazdagságot magamnak tartom meg.
- MARI NÉNI: Kinek-kinek munkája mutatja majd meg, hogy erre az alapra aranyból, ezüstről, drágakőből, fából, szénából vagy szalmából épít-e.
- LAJOS: Az is előfordul persze, hogy úgy belefeledkezem a munkába, úgy megfeledkezem közben magamról, mintha szerelmeskednék vagy mintha elmélyülten gondolkodnék valamin.
- ÖREG: És a munka az önzetlenség iskolája is lehet.
- WARAMUNGA: A munka varázslás is, szertartás is. Ha dolgozom, varázsló vagyok, pap vagyok, Ió vagyok, a teremtő.
- FILOZÓFUS: A rendet képviselhetem, kozmikus méretűvé válhatok.
- KÖLTŐ: *József Attila* is éppen így látja:

**Ne légy szeles.
Bár munkádon más keres –
dolgozni csak pontosan, szépen,
ahogy a csillag megy az égen,
úgy érdemes. (Ne légy szeles)**

- GYERMEK: Akkor jól tanultuk, hogy a munka tette az embert emberré?
- FILOZÓFUS: Nem egészen. *F. Engels* ugyanis így mondta: bizonyos értelemben a munka tette az embert emberré.

6. A munka mint jog és kötelesség

- LAJOS: De azt kimondhatjuk, hogy az ember joga és kötelessége a munka. Jó munkát kapni, s cserébe jó munkát adni.
- LÁNY: A munkanélküliség olyan megalázó: azt jelenti, hogy értéktelen vagy, nem kellesz.
- SZOCIOLÓGUS: Ez bonyolultabb ügy, ugyanis a munkához való jog általános biztosítása fékezheti a technikai modernizálódást.
- LAJOS: Egye meg a fene a modernizálódást, ha egyre kevesebben kapnak jó munkát.
- SZOCIOLÓGUS: Ha romlik a teljes foglalkoztatottság miatt a versenyhelyzet, annak áldozatai éppen a teljes foglalkoztatottságban érdekeltel lehetnek.
- TEOLÓGUS: Olykor fel kell vállalni az időleges munkanélküliséget a köz javáért, különben másoknak kellene felvállalni morálisan nem igazolható terheket a foglalkoztatási esélyek egyenlősítéséért.
- FILOZÓFUS: Csak akkor indokolt a munkához való jogról beszélni, ha az érdekeltel nem veszítenek többet az egyenlősítéssel, mint amennyit nyernek.

LAJOS: Kezdem érteni. Dolgozhat mindenki minimális bérért, amelyből nem tudja eltartani a családját, s ezzel szemben dolgozhat minden második ötször ekkoráért, a többi meg átmenetileg tisztességes munkanélküli-segélyt kap.

SZOCIOLÓGUS: Így van. Ugyanis egy nem hatékony, de mindenkit foglalkoztató termelés tönkretelheti az egész országot. Úgy vélem, a biztonság alapja a tulajdon. Azt kellene megoldani, hogy ne az állam legyen a tulajdonos, hanem mindenki.

LÁNY: A munka, az alkotás vagy a gazdagság világához tartozik-e elsősorban a gazdaság?

SZOCIOLÓGUS: A gazdaság legfontosabb dimenziói a szűkösséget felszámoló műveletek, a birtoklás és a pénz (vagyis a fizetés).

LÁNY: Melyik gazdaság a leghumánusabb?

FILOZÓFUS: Sem a piaci, sem a tervutasításos gazdaság nem felel meg az embernek, mindkettő válságos helyzetet eredményezett: pusztul a természeti környezet, kimerülnek a nyersanyagforrások, nő a szegények és gazdagok közötti ellentét és a fogyasztás kultusza. A nyugati gazdaság embereszménye a homo oeconomicus, az önző, a hedonizáló, az észlelvő ember, aki a természet leigázója. A kelet-európai sztálinista gazdaság embere gyámolított, kollektivistá, célvezérelt, a hatalomhoz alkalmazkodó, célja a termelés növelése. Olyan újfajta gazdaságra van szükség, állítja *Zsolnai László* amelyben az ember társadalmi és közösségi lény, nem ura, hanem barátja a természetnek, másokért élő személy, aki az értékeket a célok elé helyezi, aki alulról építkező, kicsi, barátságos szervezetekben munkálkodik.

7. Másokért vállalkozás

SZOCIOLÓGUS: Semmi jele nincs annak, hogy olyan társadalmi modell bontakozzék ki valahol a világban, amely életképes alternatívát jelentene a vegyes tulajdonú piacgazdasághoz és a képviselői demokráciához képest. Mit is jelent ez? *Liska Tibor* elképzelése szerint az ember szabad, felelős személyként saját tulajdonnal a köz javára vállalkozik. A többi ember javára végzett alkotó jellegű munka a személyes önmegvalósítás és önérvényesítés elsődleges módja is.

LAJOS: Értem. Meg is élek belőle, meg is becsülnek érte, mert azt mondják, Lajos, ezzel beírta magát a történelembe. Csak az a kérdés, én leszek-e ez a szerencsés Lajos.

TEOLÓGUS: Ha arra gondol, hogy a foglalkozás megválasztása mindig kockázatos, igaza van. Ezt a kockázatot erkölcsi kötelességünk minimálisra csökkenteni.

PSZICHOLÓGUS: Bizony! Tisztázni kell hajlamainkat, reális önismeretre van szükségünk. Jól kell megítélnünk az objektív helyzetet, tanulásra, alkalmazkodásra, kitartásra van szükségünk.

LAJOS: Ne átmítson, doktor Pszichó! Oda akar kilyukadni, hogy én tehetek arról, hogy betanított vagy alkalmi munkásként kétszer-háromszor annyit keresek, mint a szakmámban?

8. Munkálkodás és güzülés

- PSZICHOLOGUS: A viláért sem! Maga döntse el, Lajos, hogy mennyi része van ebben. Elismerem, hogy a mai társadalomban élet és munka nem alkot egységet. A munka sokunk számára olyasmi, amit kényszerűségből végzünk, aminek nincs köze személyiségünkhöz, mozgatóinkhoz, igazi életünkhöz, a munkában ránk erőltetett ritmushoz igazodunk.
- TEOLÓGUS: Szóltunk az emberarcú technikáról, a kisméretű baráti munkaközösségekről, a vállalkozásokról, amit a *Biblia* is támogat azzal a felhívással, hogy hajtsuk uralmunk alá a földet. Mégse feledkezzünk meg arról, hogy a munka nem egyetlen értelme életünknek.
- LAJOS: Értem. Azt akarja mondani, hogy ne legyünk güzülők.
- FILOZÓFUS: És igenis józanul tudomásul kellene venni, hogy a keserves és nehéz munka is lehet hivatás.
- MARI NÉNI: Meghívás a kereszthordozásra.
- ÖREG: A mai sietős, tárgyilagos élet gyakran számon kéri teljesítményünket, elvárja, hogy bizonyítsuk, nem élünk haszontalanul. Újra meg újra megvizsgálgatnak, megérdemeljük-e a földet, a napfényt, a gondozást. Az élet nem tűri, hogy kihagyjunk egy-egy esztendő, sürget, hogy igyekezzünk túltenni szomszédainkon, túlszárnyalni saját korábbi teljesítményeinket is. Ha kísért, nem lustaságra, hanem inkább arra, hogy a valóságos, a megbízható termés helyett látszatteljesítményt produkáljunk: hirtelen nőtt, ügyeskedve megérlelt gyümölcsöket, amelyek szemre szépek, de éppen, mert sok van belőlük, nem olyan ízesek, illatosak, mint a személyes gonddal, szívvel érlelt minőségi holmi.
- LAJOS: Na, ami engem illet, nem álltam be soha a güzülők közé, inkább valom a költővel, hogy:

Vasárnap bort inni

Hétfőn nem dolgozni

Se kedden lefeküdni

Szerdán felkelni

Csütörtökön írni

Pénteken számolni

Sej szombaton kérdezni

Mit fogunk dolgozni.

- FILOZÓFUS: Két tanulságot vonok le ebből a bordalból. Az egyik szerzője és éneklője számára az írás és olvasás nem munka. A másik: a munkaidő csökkentésével megnövekvő szabadidő emberivé formálása könnyen elhibázható, ezért erről, vagyis a szórakozásról még majd szót kell ejtenünk.
- MARI NÉNI: Miért mondja Jézus, hogy a föld magától terem?
- GYERMEK: Hogy nehogy azt higgyük, hogy azért mindent meg tudunk csinálni?
- TEOLÓGUS: Így igaz. És talán azért is, hogy a cselekvés lázában élő embereket csöndre, békességre intse. Elgondolkodtató, hogy Máté és Lukács nem veszik át ezt a példabeszédet.
- BIOLÓGUS: Talán attól tartottak, hogy hallgatóik és olvasóik jogcímet találnak a lustaságra. Én inkább arra gondolok, hogy Jézus arra figyelmeztet: előbb a természet, s ha eljön a ideje, a földműves is cselekedhet, pontosan, szépen.

Felhasznált művek:

Biblia /1Kor 3,13, Mk 4,26-29, Ter 1,28/,

ENDREFFY Zoltán: Etika. Kézirat. Bp 1988.

FARKAS Beáta: Mi közül választhatunk? A társadalomfejlődés alternatívái és a kereszténység. = Egyházfórum, 1990. 1. sz.

HAJNAL István: Munkaszervezet, technika és demokrácia az európai fejlődésben. = Hitel, 1989. 9. sz.

HAMVAS Béla: Láthatatlan történet. Bp. Akadémiai K, 1988.

JAROSZEWSKI, T. M.: A marxista emberfelfogás és a humanizmus. = Világosság, 1987. 3. sz.

KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Vonzalmak és választások mélyszerkezete. Bp. Kossuth K. 1989.

KARÁCSONY András: Bevezetés a tudásszociológiába. Bp. Osiris–Századvég, 1995.

KIS János: Vannak-e emberi jogaink? Bp. AB Független Kiadó, 1986.

KÖNCZEY György: Egy új ökonómia lehetősége. Előadás. Bp. 1988.

MARX, K.: A hegeli jogfilozófia kritikája. = U.ő.: Valogatott művek, Bp. Szikra, 1949.

PANNENBERG, Wolfhart: Mi az ember? Bp. – Luzern, Egyházfórum, 1991.

PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.

TÖRZSÖK Erika – TÜREI Sándor: A lakosságot kellene már gazdagítani. = Magyar Nemzet, 1989. jún. 20.

VEKERDY Tamás – BOSNYÁK Sándor: A megszűnt értékek helyére új értékeknek kell kerülniük. = Forrás, 1988. 2. sz.

ZSOLNAI László: Másként gazdálkodás. Bp. Közgazdasági és Jogi K., 1989.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Hasonlítsuk össze az emberek, valamint a fészket építő madarak, a dolgozó hangyák és méhek, a feladatot végrehajtó delfinek és az eszközt használó majmok munkáját!
- 2/ Mi a kapcsolat a munka és a) szolgálat, b) az áldozat, c) az alkotás, d) a kenyérkereset, e) az önkitaljesítés, f) a kényszer, g) az önnevelés között?
Lehet-e hivatás a monoton, lélekölő munka? Mennyiben határozza meg a hivatást a munka tartalma?
- 3/ A munkavégzéshez szervezettség, fegyelem és rend is szükséges. Vajon mennyiben szolgálja ennek a biztosítását a munkabeli alá-fölérendelés?
Faggassuk ki rokonainkat, ismerőseinket munkájukról! Minek tekintik a munkát?
Mennyiben pénzkereset, mennyiben alkotás, mennyiben hivatás, mennyiben szolgálat?
Mennyiben és miért elégedettek vagy elégedetlenek vele?
- 4/ Mennyire tartjuk elfogadható felfogásnak: a) amikor épp csak annyit dolgozunk, amennyit szükséges, b) többet dolgozunk, mint munkatársaink, c) képességeink munkabeli hasznosításáért akár a pihenésről is lemondunk, d) könnyebb munkát választunk, hogy több időnk jusson szellemi tevékenységre és szolgálatra.
- 5/ Eszköz vagy cél a munka? Mennyiben ez, mennyiben az?
- 6/ Gyűjtsük össze az Evangéliumokból, mit mondott Jézus a munkáról! Mennyiben alkalmazható ez a mai viszonyokra?
- 7/ Mi a munkamegosztás a szakszervezet és a Gondviselés között?
- 8/ Hogyan szól a munkáról *Móricz Zsigmond* és *Sánta Ferenc* (novelláiban), *József Attila* és *Illyés Gyula* (költeményeiben)?

- 9/ Hol van a munka és a szórakozás határa? Gyűjtsünk erről tapasztalatokat! Kérdezzük meg a kézimunkázó hölgyeket, a barkácsoló férfiakat, a kiskertben dolgozó városiakat és falusiakat!
- 10/ Tanulmányozzuk az újságárus, az utcaseprő, az autóbuszsofőr, a virágárus, a látszerész, a műszerész és más iparosok munkáját. Próbáljuk megállapítani, hogy mennyire azonosulnak vele, mennyiben szerez örömet számukra! Ha lehetséges, faggassuk ki őket erről!
- 11/ „Először tenyerünkkel tisztára söpörjük a földet, ezzel eltávolítjuk az útban álló akadályokat és zavaró egyenetlenségeket, azután a bokrok alján vagy nyílt tisztáson szedett maréknyi száraz fűvet két-, a hosszúságától függően esetleg háromrét hajtjuk, és a kiszemelt és kellően előkészített helyre tesszük, majd a fák alatt gyűjtött, ugyancsak száraz rőzsét egyenlő hosszúságúra tördeljük és jobbról balra, illetőleg balról jobbra haladva és a széloldalon gyújtónyílást hagyva kúp alakban szellősen a fű fölé rakjuk oly módon, hogy felső végükkel ne a fűre, hanem egymásra támaszkodjanak, ezt követően vesszük kezünkbe a vastagabb és még vastagabb faágakat, és a már ismertetett módon rétegesen a rőzsére helyezjük, és máris kész a kicsiny máglya, csak be kell gyújtani. Így rakjuk mi a tüzet, és ha így csináljuk, szépnek tartjuk ezt a műveletet. Miben áll szerintetek a tűzrakás szépsége?”, kérdezi Waramunga.
- 12/ “Veszem a játékíjamat, meg a játéknylamat, kimegyek a játékerdőbe, játékmadarat lövök, és hazahozom a játékházamba, mert a játékefeleségem már türelmetlenül várja, hogy játékebedet főzzön.” Ezt válaszoltam hatéves koromban Apukámnak, arra a kérdésére, hogy “Mit munkálkodszt?”, meséli a Gyermek. Munka-e a gyerek játéka?
- 13/ Munka-e gyermekünk gondozása és nevelése, s ha igen, miben különbözik a többi munkától?
- 14/ Mennyiben fogadható el az “aki nem dolgozik, ne is egyék”?
- 15/ Van, aki “összeszedettségnek”, van aki “munkafegyelemnek” nevezi? Csupán elnevezés kérdése?
- 16/ Mi a kapcsolat a munka és a) szolgálat, b) áldozat, c) alkotás, d) kenyérkereset, e) önkijeljesítés között?
- 17/ A hivatástudat vagy a szakmai felkészültség fontosabb.
- 18/ Mit fejez ki a hálapénz a hálán kívül? Hálás-e érte az, aki kapja?

XIII. Egyenlők, egyenlőbbek, legegyenlőbbek (rétegződés, hatalom, egyenlőség–egyenlőtlenség, jog)

LAJOS: Ha csak mi maradnánk meg az emberek közül, mi lennénk az emberiség? Választanánk-e magunk közül főnököt?
GYERMEK: Minek? Itt van Waramunga, kipróbált törzsfőnök.
WARAMUNGA: Nektek inkább testvéretek vagytok.

1. Egyenlőség és egyenrangúság

BIOLÓGUS: Miért ne próbálnánk megvalósítani az egyenlőséget?
MARI NÉNI: De hát ahányan, annyifélek vagyunk!
FILOZÓFUS: Csakis ez lehet az egyenrangúságunk oka, hogy nem vagyunk egyformák, hogy összehasonlíthatatlanul egyediek vagyunk.
BIOLÓGUS: Emberként élni csak másként lehet.
MARI NÉNI: Ne szítson már közöttünk ellentétet, doktor Bió!
FILOZÓFUS: A másként élő nem a mindenáron különbözni akaró ember, hanem az, aki nem mások helyett, nem mások szolgájaként él, hanem saját maga nevében, saját feladatának tudatában.
MARI NÉNI: Én bizony szívesen szolgálom az embertársamat. szabadon szolgálni
TEOLÓGUS: De szabad emberként, Mari néni, saját döntése alapján. Igaz?
GYERMEK: Valamikor valahogy így kezdődött a világ. Hogyan romlott el az egyenlőség?
WARAMUNGA: Törzsfő és varázsló nélkül árvák lettünk volna. Ha nem lettek volna beavatottak, nem lettünk volna beavatva.
SZOCIOLÓGUS: Úgy gondolja, Waramunga, hogy teljesen normális alaphelyzet, hogy a kiemelt személy tabu tárgya, hogy még utánózni sem lehet?
WARAMUNGA: Teljesen, hiszen a közösséget szolgálja, őt képviseli. Ha őt érné tiszteletlenség, minket érne.
MARI NÉNI: Minek van szükség egyenlőségre, ha a nem egyenlők szeretik egymást?
BIOLÓGUS: Az egyének közötti fiziológiai, pszichológiai és morális egyenlőtlenségeket csökkenteni vagy eltörölni nem lehetséges, de nem is lenne kívánatos. Az emberek csak mint szükséglettel rendelkező, érző és élvező lények egyenlők.

2. Egyenlőtlenség és különbözőség

LÁNY: És készségeink és képességeink szerint egyenlőtlenek vagyunk?
PSZICHOLOGUS: Sem egyenlők, sem egyenlőtlenek, hanem különbözőek.
TEOLÓGUS: És mint morális és társadalmi lények?
FILOZÓFUS: Egyenlőtlenek, de összemérhetőek.
LÁNY: Ezek szerint nincs igaza *Adynak*, aki azt írja, "Vagyok, mint minden ember fenség"?
ÖREG: Bizony, barátaim, merőben különböző fenségek vagyunk.
FILOZÓFUS: *G. Orwell* azt mondaná: fenségek, fenségebbek és legfenségebbek.
KÖLTŐ: Csakhogy *Ady* ezzel kezdi ezt a költeményt: "Sem utódja, sem boldog őse, / Sem rokona, sem ismerőse / Nem vagyok senkinek", s "fenséget" követik még: "Észak-fok, titok, idegenség".

- ÖREG: A titkok különböznek egymástól leginkább, s egyenlők abban, hogy ugyanúgy megfajthatatlanok.
- KÖLTŐ: És ez a senkivel sem egyenlő fenség meg szeretné magát mutatni, szeretné, ha szeretnék, vagyis egyenlő viszonyba szeretne kerülni a többiekkel.
- MARI NÉNI: “Nem azért kell gyűjteni hogy mások megszabaduljanak a szükségétől, ti meg bajba jussatok, hanem az egyenlőségért”, mondja az Írás. Ha mindnyájan szolgálává lennénk, nem lenne baj.
- TEOLÓGUS: Még ennél is egyértelműbben megfogalmazza *Szent Pál*: “Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindannyian egyévé lettetek Jézus Krisztusban.” Ez viszont nem egyenlődsdi, nem a másságok megszüntetése.

3. Egyenlőtlenség és kiegyenlítődé

- SZOCIOLÓGUS: *Konfuciusz* öt alapviszonyról szól: az apa és fiú, férfi és nő, az idősebb és a fiatalabb testvér, herceg és alattvaló, végül a barátok. Elgondolkodtató, hogy az öt közül négy alá-fölérendelő viszony.
- FILOZÓFUS: Minden viszonylatunk egyenlőtlen, erről már szoltunk, amikor a kommunikáció volt a témánk.
- MARI NÉNI: A megoldás csak a szeretet lehet, a Krisztusban való egység.
- PSZICHOLOGUS: Vegyük a férfiak és nők közötti egyenlőséget. Mind az úgynevezett “velünk született különbségek” hangsúlyozása, mind a hasonulás erőltetése, mind a nemek háborúja rossz megoldás. Fel kell tudni fedezni, és el kell tudni fogadni másságunkat. Ki kell egészítenünk egymást, együttesen kell fejlődniük, nem csupán együttműködniük.
- SZOCIOLÓGUS: De azt nem mondhatjuk, hogy fejlődjön együtt a rabszolga és ura?
- TEOLÓGUS: Szent Pál pedig ezt mondja, ugyanis nem politikai megoldást akart.
- LAJOS: Az egyenlőség nem politika?
- FILOZÓFUS: Legalább ennyire etika is, vagyis belátom, hogy maga, Lajos, szintén fenség, mint minden ember, méghozzá minden egyéb fenségtől különböző fenség, ezért megérdemli tiszteletemet.
- GYERMEK: És az ösközöségben nem volt egyenlőség?
- SZOCIOLÓGUS: Ott legkevésbé, ugyanis a primitív hordatársadalom nem volt osztály nélküli társadalom, csak éppen szinte napról napra változott az uralmi rétegződés. Az osztály nélküli társadalom felé haladás akkor kezdődik, amikor hivatások keletkeznek a természetben, sajátos formákkal módszerekkel.
- LAJOS: A szakértelem is hatalom. Például a szakmunkásnak hatalma lehet a segédmunkás felett.

4. Uralkodás és uralom

- SZOCIOLÓGUS: Az uralom nem hatalom, nem is cél, nem is eredmény. Az uralom nem más mint hogy képes vagyok fellépni az emberek, a törzs, a rámbízottak nevében, mert képesnek tartanak erre, elismernek ebben a szerepemben, én pedig amikor kiemelkedem közülük, alávetem magam az érdekeiknek. A miniszter melleleg szolgát jelent.
- LAJOS: Szolgálja a miniszterelnököt, az első titkárt, a császárt, de nem minket.
- MARI NÉNI: Mert az uralomra kerülők uralkodni kezdtek.
- LÁNY: Visszaélnék hatalmukkal.

TEOLÓGUS: Mert elfeledték, hogy nincs többé rabszolga és szabad.

PSZICHOLÓGUS: Ezt ennél sokkal bonyolultabbnak érzem. Egy kísérlettel igazolnám. Egy hirdetésre jelentkezik ötven férfi, valamennyien negyvenévesek, lakatosok, családosok, budapestiek, katolikusok. Egyórás pszichológiai kísérletben való közreműködésért 1000 forintot ígér nekik az Embertani Intézet. A folyósón várakoznak. Kijön egy fehérköpenyes asszisztens, letesz az asztalra 25 piros és 25 kék sapkát, és megkéri őket, vegyék föl, aztán visszamegy abba a helyiségbe, ahonnan kijött. Felveszik a sapkákat. Mit gondolnak, mi történik ezután?

TEOLÓGUS: Kijön a pszichológus.

PSZICHOLÓGUS: Nem jön ki, rejtett kamera figyeli őket.

GYERMEK: Két csoportra oszlanak, a piros- és a kéksapkások.

LAJOS: Miért? Senki sem mondta nekik.

WARAMUNGA: Azt hiszik, ők lesznek a két törzs.

PSZICHOLÓGUS: Ha nem is hisznek ilyesmit, valóban így tesznek. Mi történik ezután?

LÁNY: Megpróbálják kitalálni, mi lesz a feladatuk.

KÖLTŐ: A két csoport nézheti egymást, s megjegyzéseket tesznek a másik csoportra.

PSZICHOLÓGUS: Ez az! És ezután?

MARI NÉNI: Gúnyolódni kezdenek, hogy azok a pirossapkások így, ezek a kéksapkások úgy.

TEOLÓGUS: Miből gondolja, Mari néni?

MARI NÉNI: Nem gondolom, de még csinálom is néha a szomszéd falubeliekkel.

5. Mi és mások

GYERMEK: Tényleg! Mi is mondjuk, hogy „Á-sok, nyavalyások!”, ők meg visszakiabálnak, hogy „C-ések, véccések!”

LAJOS: Akárcsak a meccsen a fradisták meg a dózsások. De azok össze is verednek.

PSZICHOLÓGUS: A kísérletünkben résztvevők is elég gyakran.

LAJOS: Ezt akarják elérni?

PSZICHOLÓGUS: Dehogy akarjuk, de erre számítunk.

LÁNY: De miért?

PSZICHOLÓGUS: Nem könnyű a magyarázat. Waramunga, mi a neve a törzsébe tartozóknak?

WARAMUNGA: Ugyanaz, mint az én nevem: waramunga, ez azt jelenti: „ember”.

PSZICHOLÓGUS: És a szomszéd törzsek nevei?

WARAMUNGA: Wailbri, waneiga, dingli... Értem már! Ezek is azt jelentik, hogy „ember”.

SZOCIOLÓGUS: És Önök, hogyan hívják őket?

WARAMUNGA: Hát bizony ilyesminek, hogy szőröstalpú, bunkóci, a feketék, az ördögképzűek, főleg akkor, ha ők az ellenségek. Igaz, eléggé gyakran azok.

BIOLÓGUS: És az is igaz, hogy az ellenséggel szemben olyan dühöt éreznek, amelyet a leggonoszabb ragadozóval szemben sem?

WARAMUNGA: Igaz... De miért kérdezi, doktor Bió?

BIOLÓGUS: Igaz, hogy az ellenség agyonverése nem számít gyilkosságnak?

SZOCIOLÓGUS: Hanem jogos önvédelemnek, szent háborúnak. És más lesz az elbírálása a tabu alatt álló személy és a közszemély bántalmazásának.

LÁNY: Ez mind a gonosz kizsákmányolókat miatt van: így tanultuk az általános iskolában.

SZOCIOLÓGUS: Pedig a társadalmi egyenlőtlenség kialakulásáért nem a gonosz kizsákmányoló kisebbség tehető felelőssé.

LAJOS: Hát ki? A szerencsétlen, hülye többség? Mert hagyja magát?

6. Egyenlőtlenség mint közérdek

SZOCIOLÓGUS: Szó sincs arról, hogy a kisebbség egy puccsal a többségre erőlteti az egyenlőtlen elosztást. Az egyenlőtlenség kialakulása közérdek volt. Amikor bonyolultabbá vált a világ, szükség volt szakemberekre, papokra, varázslókra, irányítókra, fejedelmekre.

KÖLTŐ: Azért mégiscsak van különbség fejedelem és fejedelem, feudalizmus és feudalizmus között. Mégiscsak volt igazságosnak tartható király és véreskező zsarnoknak nevezett uralkodó?

SZOCIOLÓGUS: Természetesen. Mint *Bibó István* magyarázza, az európai feudalizmusban például mindenki függésben volt. A király is. Részben az Egyháztól, részben Istentől. És természetesen a papság csaknem mindenütt együttjárt az üdvjavak monopolizálásával. Waramungáéknál a varázsló tabu alatt van, Európában pedig a szent könyvek és a szent tudás hosszú ideig nem voltak hozzáférhetőek az egyszerű hívő számára.

MARI NÉNI: Nem is értették volna meg! Különbön is szépen elmagyarázták nekik, s le is festették a tanítást a templomok falaira.

7. Hatalmi és gondolkodási struktúrák

SZOCIOLÓGUS: Ugyanakkor a társadalmi hatalmi struktúrák és a gondolkodási struktúrák között mindig volt valamiféle megegyezés, amint erre *Bourdieu* hívja fel a figyelmet. Például a világi és az égi hierarchia nagyon hasonlított egymásra, s ez is elősegítette azt, hogy a hívekre erőszakolják a világ és kiváltképpen a társadalom észlelésének elveit. A földi hatalommegosztást az egyszerű ember szentnek, szentesítettnek, eleve elrendeltnek érezhette, s már régebben nem kérték az ő beleegyezését, elismerését.

LAJOS: Ma is megvan ez. A vallás helyett szentesít más: a párt, az okosok, a papírok.

SZOCIOLÓGUS: Jól mondja, ugyanis eléggé szembetűnő a hatalmi és gazdasági kiváltságok iskolai bizonyítvánnyal való törvényesítése.

GYERMEK: De hát mindenki jár iskolába.

SZOCIOLÓGUS: Először is nem mindenki, és azok közül is sokan nem fejezik be, akik elkezdték, továbbá bizonyos pozícióban lévő emberek bizonyos iskolákba iratkoznak be. Színházba, hangversenyre, múzeumba, művészi értékű filmeket játszó moziba is elmehet mindenki, mégis elsősorban a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők járnak ilyen helyekre.

MARI NÉNI: Addig nincs baj, amíg nem érzem magam lent fenyegetve.

8. Félelem nélküli társadalmi rendszerek

SZOCIOLÓGUS: Csakhogy a félelem köréből az ember az eddigi történelem folyamán nemigen tudott kijutni. *Bibó István* szerint három kivételes eset volt csak: 1) a görög birodalom a maga alkotmányával és demokráciájával, 2) a római demokratikus, monarchikus és arisztokratikus elemeket egyaránt magába foglaló szenátusával, 3) a kínai szent császárság, amely

nem volt más, mint egy államszervezésre beállított erkölcsi rendszer, kötelességek hierarchikus rendszere a császárig bezárólag. Mindhárom rendszerben lehetett a hatalmat tartósan humanizálni, moralizálni, ellenőrizni, szabadságelemekkel ellensúlyozni.

TEOLÓGUS: És mindhárom formációban voltak rabszolgák, gyermekek, nők, kisebbségek, akik joggal félhettek. Ezért volt szükség arra, hogy az egyik, *Bibó* szerint félelemtől mentes időszakban, a Pax Romana korában *Szent Pál* leszögezze: nincs rabszolga és szabad.

9. Igazoló és kritizáló kereszténység

SZOCIOLÓGUS: A kereszténységnek *Bibó* is elismeri óriási szerepét. Igaz, felrója éleltenességét és dogmatikai türelmetlenségét (elég csak, mondjuk, *Aranyaszájú Szent János* teológiai érvekkel alátámasztott dühödt antiszemitizmusára gondolni), de ennél nyomatékosabbnak érezte az életközeli, felszabadító hatású, türelmes krisztusi alaphangot, amely végül is megakadályozta a világi hatalmasságok még nagyobb disznóságait.

TEOLÓGUS: Ezzel nagyjából egyetértek. A keresztény világkép igazol is, de kritizál is, sőt a forradalmi kritikát is lehetővé teszi. Jó példa erre a felszabadítás teológiája. A Latin-amerikai Püspöki Karok 1979-es pueblai konferenciája a szegénységet a társadalmi szerkezetre vezeti vissza, s az egyház feladatait a strukturális bűnnel szemben határozza meg.

10. Forradalom és erőszak

SZOCIOLÓGUS: Ezzel egészen közel kerül a marxizmushoz, amely szerint ahhoz, hogy az ember a világban elfoglalja az őt megillető helyét, a világával szemben gyakorlati-kritikai, vagyis forradalmi álláspontot kell elfoglalnia. Ennek a magatartásnak az a célja, hogy felszámolja az ember mindenfajta kizsákmányolását és megalázását, hogy az embert a tárgyi világ, a társadalmi mozgások fölé helyezze, s kezébe adja a helyzet kulcsát.

FILOZÓFUS: Az a gond, hogy ehhez nélkülözhetetlen a forradalmi erőszak, ami viszont csak akkor termékeny, ha pillanatnyi, ha éppen csak megmutatja, hogy a régi nem képes ellenállni, ha minél kevesebbet pusztít el a megváltoztatandóból.

SZOCIOLÓGUS: *Marx* sem mondja, hogy a forradalom szükségszerűen erőszakos, viszont - ha jól tudom - az osztályharcot indokolt esetben a keresztény etika is elfogadja.

11. A felszabadítás szintjei

TEOLÓGUS: Jól tudja, doktor Szoció, a felszabadítás teológiája azonban a felszabadítás három szintjével számol: természetesen a népek felszabadításával, aztán az emberiség történelmi felszabadításával (az emberi emancipációval), végül pedig a bűntől való megszabadulással, hiszen a bűn - erről még beszélünk kell - emberségtől fosztja meg az embert.

ÖREG: Tudniillik nem elég lélekben követni Jézust, az istenszeretet és az emberszeretet, bizony, nagyon szorosan összefügg. *Szent Pál* lehetségesnek tartotta, s meg is követelte, hogy urak és szolgák emberi közösségben éljenek.

LAJOS: Ahelyett, hogy meg akarta volna szüntetni a szolgaságot.

- TEOLÓGUS: Ebből még nem következik az, hogy a társadalmi rendnek is változtatnannak kell maradnia.
- FILOZÓFUS: Indiára és Iránra gondolva az ember úgy érezheti, nem szükségszerű az ember társadalmi fejlődése.
- TEOLÓGUS: *Szent Pál* gondolatából én sem ezt olvasom ki, nem a forradalmi erőszakot, hanem azt, hogy a társadalom berendezkedésének olyan irányba kell változnia, hogy az tagjai közösségi munkálkodását elősegítse.
- LAJOS: Ne haragudjanak a doktor urak, de nekem tök mindegy, hogy kelet vagy nyugat, hogy szocializmus vagy kapitalizmus, ha én maradok a leggalján, ha mindenkinek borraalót kell adnom ahhoz, hogy megkapjam azt, ami egyébként járna nekem a pénzemért vagy állampolgári jogon.

12. Korrupció és strukturális bűn

- TEOLÓGUS: A korrupció is strukturális, tehát társadalmi rendszerhez köthető bűn. Természetesen vétkes a borraalót kiprovokáló, de gyakran a borraalót adó is, aki így akar kiváltságos elbírálást elérni.
- LÁNY: Mitől van ez?
- SZOCIOLÓGUS: A korrupciónak *Hankiss Elemér* szerint három feltétele van: 1) a közösségi, illetve a közvagyon kialakulása, vagyis hogy valamit el kelljen osztani, 2) az elosztó hatalom kijelölése, 3) a javak elosztásának olyan rendje, amelyet a közösség elfogad, amit nem szankcionálnak szigorúan.
- WARAMUNGA: Nálunk nincs korrupció.
- MARI NÉNI: És amikor felkínálja a feleségét?
- WARAMUNGA: Ezzel nem jutok jogtalan előnyhöz.
- SZOCIOLÓGUS: Igaza van Waramungának, náluk nincs korrupció, és nincs a katonai diktatúrákban sem, a kiforrott európai feudalizmusban sem.
- TEOLÓGUS: Volt viszont a római birodalomban...
- SZOCIOLÓGUS: És a központosított monarchiákban, ahol felduzzadt a hivatalnokréteg. A korrupció nem más, miként a javak társadalmi elosztásának torzulása. Ha fokozódik, csökken a teljesítmény, a hatékonyság.
- LÁNY: Hogyan lehet megszüntetni? Hogy nem adunk borraalót a postásnak, a pincérnek, a fodrásznak?
- SZOCIOLÓGUS: Így nem megy. Csökkenteni kell a hiányt, hatékonyra kell tenni az elosztást és az ellenőrzést, ugyanakkor minimalizálni kell a tiltást és a korlátozást. Feltétel még a társadalmi-gazdasági fejlődés, a nyilvánosság és a közösségi tudat.
- MARI NÉNI: Nem lehetne jogilag szabályozni?

13. Jog és erkölcs

- LÁNY: Úgy érzem, a jog a gyengeség jele. A hiányzó erkölcsöt próbálja pótolni. Nem így van?
- FILOZÓFUS: A jogász akkor keletkezik, amikor többféle döntés, többféle értékelés lehetséges. A jogász egyik vagy másik erkölcsi értelmezés felé irányít minket.
- LAJOS: Irányít? Kényszerít!
- FILOZÓFUS: Az erőszak és kényszer nem alapja ugyan a jognak, de elválaszthatatlan tőle. Ugyanakkor a jog és morál nagy felületen érintkezik. Úgy is lehet mondani, hogy a jogok a morálnak arra a területére tartoznak, ahol az

a kérdés: mit tehet az egyik ember a másikkal, mit követelhet az egyik ember a másiktól. A jog egyrészt utólagosan alkalmazható mérce, másrészt meg is alapozza a jogot.

- MARI NÉNI: Szerintem a jog tilt, az erkölcs pedig megmondja, mit tegyek.
FILOZÓFUS: Nem egészen! A jog egyik sarkalatos elve: ami nem tilos, azt szabad. Vannak olyan jogszabályok, amelyek megengednek valamit, s vannak, amelyek kötelességeket rónak fel.
WARAMUNGA: És vannak a tabuk, amelyek tiltanak.
LÁNY: Kivel szemben vannak jogaim?
SZOCIOLÓGUS: A jogaim által kötelezett személyek száma egytől az összes emberig terjedhet.
MARI NÉNI: Lehet-e mindent jogilag szabályozni?
TEOLÓGUS: Olykor egyesek megpróbálkoznak ilyesmivel, pedig a túlszabályozás bünt eredményezhet.
SZOCIOLÓGUS: Jézus, mint hithű zsidó nyilván tapasztalta a mózesi törvények ilyen hatását.

14. Ideális és optimális jogrend

- TEOLÓGUS: Ideális jogrend nincs, még a szeretet jegyében is csak optimális jogrendre törekedhetünk.
LAJOS: Mi hasznom van a jogrendből?
SZOCIOLÓGUS: Az, Lajos, hogy szabad személyként szerepelhet társadalmi viszonylataiban.
LAJOS: Vannak olyan jogok, amelyek minden esetben megilletnek?
TEOLÓGUS: Ilyenek az úgynevezett morális jogok. Ezek emberi jogok, ha igazolásuk arra építenek, hogy a jogalany emberi lény.

15. Emberi jogok

- LAJOS: Mondjuk, idegbeteg vagyok. Emberi jogom-e, hogy erről ne tudhasson rajtam és kezelőorvosomon kívül senki más?
SZOCIOLÓGUS: Amíg a társadalom nem válik képessé arra, hogy ezeket a betegségeket is ugyanolyan tárgyilagossággal kezelje, mint a tüdőgyulladást, addig a velük kapcsolatos információk magánügyként kezelése emberi jog kell legyen.
PSZICHOLOGUS: Ugyanilyen jogom, hogy csúfondáros tekintetek miatti szégyenkezés nélkül hódolhassak ártalmatlan szenvedélyeimnek.
MARI NÉNI: Szóval a nudistákat is védje meg a jog?
PSZICHOLOGUS: Ha nem zavarnak senkit, miért ne?
MARI NÉNI: A leselkedőket bizony zavarhatják!
SZOCIOLÓGUS: Inkább a leselkedők őket, nem?
KÖLTŐ: *József Attilával* válaszolok:

**Számon tarthatják, mit telefonoztam
s mikor, miért, kinek.**

**Aktákba írják, miről álmodoztam
s azt is, ki érti meg.**

**Én nem sejthetem, mikor lesz elég ok
előkotorni azt a kartotékot,
mely jogom sérti meg. (Levegőt!)**

- BIOLÓGUS:** Az, hogy a mai jogrend külön individuumbként kezeli az embert, nem szabdalja szét a társadalmat? Nem lehetne az alap a ház, a család, az emberi közösség?
- SZOCIOLÓGUS:** *Marx* is kifogásolta, hogy a szabadság emberi jogának az alapja nem az ember kapcsolata az emberrel, hanem az ember elválasztása az embertől.
- TEOLÓGUS:** Igaz, a jog eszközzé válhat, csinálhatóvá, következésképpen a változó politika termékévé. A jog sokszor nem személyében és összességében ragadja meg az embert, hanem egymástól elhatárolt szerepeiben és funkcióiban.
- SZOCIOLÓGUS:** Úgy érzem, doktor Teó, rosszállóan nyilatkozik a politikáról.
- LAJOS:** Igaza van! A politika úri huncutság, akár urak, akár elvtársak csinálják, mert a politizálás a hatalom marcangolása.
- PSZICHOLÓGUS:** Más a hatalom megszerzése, és más a hatalom befolyásolása. Az utóbbi mindannyiunk érdeke, sőt kötelessége. Ezt nevezném közéletnek, amely minden ember természetes megnyilvánulása, hiszen az ember közösségi lény.

16. Politika és közélet

- FILOZÓFUS:** Ha a politika a "polisz", vagyis a város, a köz ügyeivel való foglalkozás, ez mindenkinek lehetősége, sőt kötelessége.
- SZOCIOLÓGUS:** Szűkebb értelemben a politika valóban a hatalom megszerzésére és megtartására való törekvést jelenti, és ami ezzel jár: egy politikai közösséghez való tartozást. A hatalom viszont nem a gonosztól való "bűnös hatalom", hanem a tényleges döntések birtoklását jelenti, szellemi és gazdasági lehetőségeket, amiről ha lemondunk, szabadságunkról, emberségünkéről mondunk le. Így aztán joggal nevezik az embert homo politicusnak is.
- BIOLÓGUS:** A hatalom akarása a legtermészetesebb, mert életösztön. Ebben a tekintetben olykor döbbenetes hasonlóság az állat és az ember között. A csókák nagyfőnöke például "emberségesen" bánik a mélyen alatta levőkkel, de nagyon ingerült a közvetlenül utána következővel.
- LAJOS:** Nagyon szeretném, ha valaki bebizonyítaná nekem, hogy a politika mégsem piszkos dolog.

17. Politika és erkölcs

- KÖLTŐ:** Csatlakozva Lajoshoz *Dosztojevszkij*, vagyis Razumihin kérdését teszem fel: „Lehetséges-e az igazságig keresztülhazudni magunkat”.
- FILOZÓFUS:** Razumihin szerint ige: aki az igaz úton jár, előbb-utóbb majd csak keresztülhazudja magát az igazságig. *Lukács György* úgy gondolta, hogy a fennálló világregend morális létjogosultságát tagadó forradalmár tagadja túlléphet az adott világregend morálján egy magasabb erkölcsi rend nevében.
- TEOLÓGUS:** Csakhogy egy eszme, mondjuk a szeretet forradalmi hevületű hirdetése önmagában még nem vezet elé a szeretet birodalmába.
- SZOCIOLÓGUS:** A tipikus pártpolitikustól - gondolom, Lajos órá kíváncsi - távol áll a messianisztikus hit, de a pragmatizmus nem biztosíték a monumentális tévedések ellen.

- PSZICHOLÓGUS:** Nemcsak az üdvtanokból merített bizonyosság veszedelmes, hanem az az elbizakodott vélekedés is, mely szerint a elegendő tudni, hogy a politika nem lehet evilági megváltása eszköze.
- LAJOS:** Akkor egy pártpolitikusnak minimum szentnek kellene lenni.
- FILOZÓFUS:** *Kant* szerint az alkotmányos demokráciát nemcsak az angyalok képesek megvalósítani, az ember jó polgár lehet akkor is, ha nem válik erkölcsös lényé, csupán megfelelő politikai berendezkedésre van szükség, mely biztosítja, hogy a rossz szándékok kölcsönösen féken tartsák egymást.
- LAJOS:** És akkor így még egy ördögökből álló társadalom is olajozottan működhet.
- SZOCIOLÓGUS:** Pontosan erre gondolt *Kant*, vagyis arra, hogy a politikában nem jó emberekre van szükség, hanem jó intézményekre.
- PSZICHOLÓGUS:** Feltéve, ha az emberek racionálisan cselekszenek. És itt tévedett a remek filozófus, akinek a pszichológia nem volt a legerősebb oldala.
- SZOCIOLÓGUS:** Úgy vélte, ha a szabályok alkalmasak, az embereknek nem fog érdekükben állni, hogy olyan eszközökhöz folyamodjanak, amelyek kárt tennének az összesség javában.
- LÁNY:** Azért ez egy szép, humánus, optimista elképzelés.
- SZOCIOLÓGUS:** Kétségkívül. Valamelyest hasonlóképpen gondolkodnak a liberálisok. A velük vitatkozó republikánusok viszont úgy vélik, hogy a politika nem írható le a piac működésének analógiájára.
- FILOZÓFUS:** E két területen ugyanis más a közjó. A politika alapkérdése nem az, hogy kinek mi jut, hanem az, hogy kiknek van igaza abban, hogy milyen közös célokat érdemes a társadalomnak maga elé tűznie. Ezek a válaszok azonban nem az érdekek versenyében, hanem vitában, érvek segítségével választódnak ki.
- PSZICHOLÓGUS:** A politikus - aki sűrűn kényszerül feloldhatatlan gyakorlati dilemmákról dönteni - veszélyeztetett, s esélye van arra, hogy erkölcsi személyisége felőlődik.
- LÁNY:** Jól teszi, ha kerüli ezeket a helyzeteket?
- SZOCIOLÓGUS:** A politikus ezt nem teheti. A magánember kevés ember sorsát tudja befolyásolni, eszközei kevésbé veszélyesek erkölcsileg.
- FILOZÓFUS:** A jóhiszemű politikus is bővös körben van, ugyanis, ha a rosszhiszemű politikus félrevezeti a közvéleményt, a jóhiszemű aligha teheti meg, hogy ne alkalmazzon valami hasonló trükköt, ha nyerni akar, természetesen nem maga, hanem a közjó érdekében.
- SZOCIOLÓGUS:** *Kis János* szerint, akinek a gondolatait már többen idéztük, helytálló az a republikánus tézis, hogy vannak olyan politikai kérdések, melyek nem válaszolhatók meg alku és kompromisszum útján, hanem csak morális érvek vitájában.
- PSZICHOLÓGUS:** Ugyanakkor nem lehetséges demokratikus politika, melyből az érdekek harca kiküszöbölhető. Egyszerűen már a vezetők és vezetettek magánérdekeinek különbözősége beviszi az érdekkonfliktus elemét.
- LAJOS:** És az abszolút tisztességes, glóriás szent politikus is kénytelen versengeni a posztokért.
- SZOCIOLÓGUS:** A képviseleti demokrácia lényegéhez tartozik a közjogi posztokért való vetélkedés. Az elvek vitájának azokon a színtereken kell zajlania, ahol az érdekek közötti alku folyik.

- FILOZÓFUS: A liberális gondolkodásmód magánérdekeinél fogva igyekszik a közjó felé fordítani ez egyént, a republikánus pedig arra a belátásra próbálja rávezetni, hogy ettől függetlenül is érdekelt a közjóban.
- SZOCIOLÓGUS: A nyugati demokráciák krízisének talán legmélyebb oka abban rejlik, hogy az elmúlt évtizedekben erőteljesen nőtt a távolság a középrétegek hagyományos jóléte és a méltányos társadalmi munkamegosztás mellett megőrizhető jólét között.
- LAJOS: Túl sokról kellene lemondani ahhoz a gazdagoknak, hogy a munkanélkülieknek jobb legyen.
- FILOZÓFUS: Egy megfelelően szabályozott rendszerben a magánérdekek követése nem teszi közömbössé az egyént a nyilvános érvek iránt, sem az igazság hangjára sükketté.
- TEOLÓGUS: Ezt már mintha hallottuk volna *Kanttól*.
- MARI NÉNI: Mos akkor végül is számít valamit, hogy a politikus rendes ember vagy sem.
- FILOZÓFUS: Ha a rendszer nem annyira tökéletes, hogy az ördögöket és az angyalok érülete szerinti viselkedésre szorítaná, akkor igen.
- PSZICHOLÓGUS: Olyan ember kell legyen, akit lelkiismeretének háborgása nem akadályoz meg feladatának véghezvitelében. Képes kell legyen arra is, hogy kritikus távolságot tartson az elkerülhetetlen döntésektől, meg arra is, hogy kételkedni tudjon.
- FILOZÓFUS: El kell találni a helyes arányt az érzelgősség nélküli cselekvés és az erkölcsi érzelmek vezérelte kétely között. Komoly politikus azért nem veheti készpénznek Razumihin állítását, mert nincs rögzítve egyértelműen, mi a jó és rossz, b) nem állapítható meg bizonyossággal, szükséges-e az erkölcsi tilalmak áttörése, c) és az sem, hogy mi lesz a rossz vállalásának következménye

18. Hatalommal élés és visszaélés

- FILOZÓFUS: Az ember esetében a hatalom akarása nemcsak az élet fenntartására irányul, hanem szabad alakítására is. A filozófus számára a hatalom önmagában közömbös, attól nyeri értékét és értelmét, aki él vele.
- WARAMUNGA: Akkor nem mondhatjuk, hogy a politizálás visszaélés a hatalommal?
- PSZICHOLÓGUS: Attól függ, milyen értékek jegyében politizálunk.
- TEOLÓGUS: Nagy veszélyt jelenthet a hatalom, ha nem erkölcsileg elkötelezett ember rendelkezik vele.
- LÁNY: A hatalom akarása tehát nem önzés. És a nem akarása?
- TEOLÓGUS: Lehet felelősség el- vagy áthárítása is.
- KÖLTŐ: Ha jól látom, a nehézségek abból adódnak, hogy a hatalom minden esetben uralom is.

19. Demokratikus uralom

- SZOCIOLÓGUS: Pontosan. *Gombár Csaba* négy összetevőjét sorolja fel az uralomnak: a bürokratikus (a hivatal szakszerűsége), a technokratikus (a gazdaság szakszerűsége), a tudományos és a demokratikus dimenzióját. Mind a négy dimenzió fontos, bármelyik hiánya vagy elhatalmasodása veszélyt jelenthet. Eszerint a demokrácia nem a társadalom egészére, hanem az

uralom formájára vonatkozik. Egy olyan uralmat neveznék demokrati-
kusnak, amelyekben jelen van az érdekek képviselete és az érdekképví-
seletre való törekvés, vagyis az érdekképviselet szakszerűsége.

20. Érdek- és akarat-képviselet

PSZICHOLOGUS: Nem inkább a képviseltek akaratának képviselete, hiszen az érdek csu-
pán a hiány megszüntetésére irányuló szándék?

FILOZÓFUS: Így pontosabb. Még tágabban a demokrácia az önrendelkezés lehetősé-
ge, felelősségünk kiterjesztése, a hatalom hatékony ellenőrzése, társadal-
mi kreativitás lehetősége.

MARI NÉNI: Most akkor azt tessék nekem megmondani, doktor Teó, hogy egy
köröstyény ember politizálhat-e, mert olykor lenne kedvem beleszólni
ebbe-abba.

TEOLÓGUS: Egyenesen kötelessége, nem maradhat közömbös.

ÖREG: Gondoljon az irgalmas szamaritánusra.

MARI NÉNI: Na de ő éppen hogy nem politizált, hanem szépen megápolta a rablók
áldozatát, mert felebarátjának tekintette.

21. Kollektív felebarát

ÖREG: Van kollektív felebarát is: egy kirabolt, megvert, megvetett nép, nemze-
tiség, társadalmi réteg vagy csoport. És az irgalmas szamaritánusnak is
eszébe juthat az, hogy kitesz egy táblát: „Vigyázat, errefelé rablók tanyáz-
nak!”, vagy nyomást gyakorol a hatóságokra a közbiztonság javításáért.

LÁNY: Térjünk vissza a demokráciára még egy kicsit! Célnak vagy eszköznek
tekintsük inkább?

22. A demokrácia mint cél és mint eszköz

FILKOZÓFUS: Mint az érdekegyeztetés szakszerűségét mint önrendelkezést és a felelősé-
g kiterjesztését.

TEOLÓGUS: A célnak tekintett demokrácia a szeretetben való egyenlőség. Ilyen ér-
telemben a hűségre törekvő szeretetet tekinthetjük a közösségi élet jogi
alapjának.

SZOCIOLÓGUS: A jog helyzethez kötött, a szeretet meg azon kívül, hogy összetart, túllé-
pésre is ösztökél.

TEOLÓGUS: Bravó, doktor Szoció! Csahogy végre ilyesmiket is ki mer mondani!
A normatív jog megakadályozza a széthullást, a szeretet joggyakorló
hatalma viszont hozzásegít minket ahhoz, hogy a szeretetben működő
fantázia segítségével egészen új, jogilag még nem szabályozott helyzete-
ket is megoldhassunk.

SZOCIOLÓGUS: Akkor egyvalamit magyarázzon meg, doktor Teó! Miért ragaszkodik úgy
egyháza a messzemenően antidemokratikus hierarchikus felépítéshez?

TEOLÓGUS: Ha arra gondolunk, hogy Jézusban az Isten abszolút egyenlővé lett
velünk, hogy ács fia volt, hogy pap sem volt, csupán tanítónak nevez-
te magát, megmosta tanítványai lábát, akkor érthetetlennek tűnhetne
Waramunga számára ez a merev hierarchia. Az egyik válasz kérdésre
az, hogy Jézus nem írta elő az Egyház szociológiai formáját. Félelmetes
szabadságot kapott az ember, s ezt ő nem vette el tőlük. A keresztények,

majd a katolikusok azzal a formával próbálkoztak, ami a világi életben többé-kevésbé bevált, s - talán egy kicsit anakronisztikus módon - máig ennél maradtak, hiszen az úgynevezett demokráciák sem jelentettek igazi szabadságot az embernek. Ha az a kérdés, hogy jól működik-e ez a hierarchia, vagyis hogy növekszik-e a szintek emelkedésével (káplántól pápáig) a felelősségérzet, akkor erre azt felelhetném, hogy a történelmi Egyház sosem volt egyértelműen az üdvösség jele.

23. A jó polgár

- MARI NÉNI: Én nem akarok pártpolitikus lenni, de nagyon szeretnék jó honpolgár lenni.
- FILOZÓFUS: *Heller Ágnes* szerint a jó polgár szolidáris személy, aki törődik a világgal.
- MARI NÉNI: Ki a szolidáris személy? Aki együtt érző?
- SZOCIOLÓGUS: Igen, de ez nem elég, ezen kívül még meg kell tudnia értenie azoknak a társadalmi berendezkedéseket és intézményeket, amelyekről – mondja *Heller* – gyanítjuk, hogy mások meg nem szolgált balsorsának forrásai. De még ez sem elég, hanem tudni kell valamit kezdeni is ezekkel a társadalmi okokkal, tudnia kell segíteni rászorultaknak.
- LAJOS: Szerintem tisztességtelen személy is lehet szolidáris.
- FILOZÓFUS: Így igaz, de a jó polgár egyben szolidáris személy is. A jó polgár az igazságosság miatt aggódik, s meg van győződve arról, hogy az igazságosság - ha nem is a legfőbb jó -, a legfőbb közjó.
- TEOLÓGUS: A jó polgár jogait mint felelősségeket értelmezi.
- MARI NÉNI: Az igazságosság érdekében cselekedni nagy bátorságot igényel, nem?
- FILOZÓFUS: Feltétlenül.
- LAJOS: Ilyennek kellene lenni a vezetőknek is.

24. Szolgáló vezető

- ÖREG: Amikor Jakab és János azt kérik Jézustól, hadd ülhessenek jobbján és balján dicsősége országában, vagyis hatalmat, rangot, megbecsülést, akkor Jézus többek között ezt válaszolja nekik és a rajtuk botránkozó tanítványoknak: “Tudjátok, akiket a világ urainak tartanak, azok zsarnokoskodnak a népeken, s vezető embereik éreztetik velük hatalmukat. De a ti körötökben ne így legyen. Ha valaki ki akar tűnni, legyen szolgátok, és ha valaki közületek első akar lenni, legyen mindenkinek a szolgálója”.

Felhasznált művek:

Biblia /Gal 3,28, 2Kor 8,13, Mk 35-45/

BIBÓ István: Az európai társadalomfejlődés értelme. = Bibó István: Válogatott tanulmányok III. Bp. Magvető, 1986.

BIHARI Mihály: Reform és demokrácia. Bp. Eötvös K. 1990.

BÖCKENFÖRDE, E-W.: Az ember a mai jogrend tükrében. = A modern tudományok emberképe. Bp. Gondolat, 1988.

BOURDIEU, Pierre: Kulturális és társadalmi reprodukció. = Valóság, 1972. 2. sz.

BULÁNYI György: Egyházrend. rény-e az engedelmisség? Luzern, Egyházforum, 1989.

- BÜCHELE, Herwig: Keresztény hit és politikai ész. Luzern–Bp. Egyházfórum, 1991.
- ENDREFFY Zoltán: Katolicizmus és liberalizmus. = Világosság, 1994. 5-6.sz.
- GOMBÁR Csaba: Egy állampolgár gondolatai. Bp. Kossuth, 1984.
- HAJNAL István: Munkaszervezet, technika, és demokrácia az európai fejlődésben. = Hitel, 1989. 9. sz.
- HANKISS Elemér: Társadalmi csapdák. Diagnózisok. Bp. Magvető K. 1983.
- HELLER Ágnes: Az igazságosságon túl. Bp. Gondolat, 1990.
- HELLER Ágnes: Morálfilozófia. Bp. Cserépfalvi, 1996.
- JACOB, F François: A tojás és a tyúk. Bp. Európa, 1974.
- JAROSZEWSKI, T. M.: A marxista emberfelfogás és a humanizmus. = Világosság, 1987. 3. sz.
- KAPITÁNY Ágnes - KAPITÁNY Gábor: Rejtjelek 2. Bp. Kossuth K., 1995.
- KIS János: Egy régi kérdés időszerűsége. = Holmi, 1996. 5. és 6. sz.
- KIS János: Vannak-e emberi jogaink? Bp. AB Független kiadó, 1986.
- Kereszténység és szabadság 34. Pa Romana Kongresszus 1992. Lillafüred. Szerk. Békés Gel-
lért és Boór János Róma, 1992. Katolikus Szemle
- KAUER H. - SEEGER, D.: Női egyenjogúság és partnerkapcsolat. = Mérleg, 1988. 2. sz.
- LORENZ, Konrad: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. Sopron, IKVA, 1988.
- MARX, Karl: A hegeli jogfilozófia kritikája. = U.ő.: Valogatott művek, Bp. Szikra, 1949.
- MÁRKUS István: A hierarchizált ember és a többé kevésbé autonóm ember. = Valóság, 1989. 5. sz.
- NYÍRI Tamás: Az ember a világban. Bp. Szent István Társulat, 1981.
- PANNENBERG, Wolfhart.: Mi az ember? Bp. - Luzern, Egyházfórum, 1991.
- RAHNER, Karl - VORGRIMMER, H.: Teológiai kishótár. Bp. Szent István Társulat, 1983.
- SAJÓ András: Jogkövetés és társadalmi magatartás. Bp. Akadémiai K., 1980.
- SOMOGYI Zoltán: Az erkölcsi értékek világa. Bp. Magvető, 1984.
- SZABÓ Miklós: A többség hatalma és a kisebbség joga. = Világosság, 1981. 2. sz.
- SZILÁGYI Ákos: Ember és autonómia. Vigilia, 1987. 11. sz.
- WEBER, Helmut: Speciális erkölcsoteológia. Bp. Szent István Társulat 2001.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Mennyiben különbözik egymástól az egyes állatfajok „társadalmában” megvalósuló uralom az emberi társadalmakban tapasztalttól?
- 2/ Mennyiben érezzük igaznak *Löcsei Pál* következő állításait: 1) A férfiak, akik társadalmi és családi hatalmuk csökkenését tapasztalják, nemigen érezhetik magukat érdekeltnek a nők és férfiak közötti egyenlőség előmozdításában, 2) A nők gyakran tapintat és mértékletesség nélkül aknázzák ki a politikai és társadalmi intézmények jogalkotó és jogalkalmazó készségét a gyengébb nem felkarolására, 3) Kevesen vannak azok, akik megbízható ítélőképességgel el tudnák dönteni, hogy milyen szerepeket és értékeket érdemes átvenni a hagyományos családból, és beépíteni a modern kétkeresős családba.
- 3/ “Sokáig a nők egyenjogúsága elleni vétségnek - politikai hibának - vélték hangsúlyozni, hogy a nők és férfiak nem egyformák. Addig-addig, hogy mára elfelejtődött, hogyan is kell fiúkat férfiaknak, lányokat nőknek nevelni. Nagyon nagy hiba, hogy nemcsak későbbi nemi szerepüket nem tanulják meg a fiatalok, de a nemek közötti kompromisszum szükségességét sem” nyilatkozta *Beke Kata*. Milyenfajta szerepekre gondolhatunk a szexuális szerepeken kívül? Milyenfajta kompromisszumokra van szükség a nemek között?
- 4/ Ha egy öregasszony huszadikán zsemlét lop, a jog szerint tolvaj. És az igazság szerint?
- 5/ Az idézett pueblai dokumentumban a következők olvashatók: “A szegények arcában

Krisztusnak, a mi Urunknak szenvedő arcát kell felismernünk. A gyermekek arcában, akiket már megszületésük előtt sújt a szegénység, mert önmegvalósításuk lehetőségét gyógyíthatatlan szellemi és testi fogyatékoság gátolja. De azok arcában is, akik csavarogva és sokszorosán kizsákmányolva bolyonganak városainkban. A fiatalok arcában, akik nem tudják, mi lesz velük, mert nem találnak helyet a társadalomban, és ez szorongással tölti el őket. Különösen vidéken és a külvárosokban hiányzik a képzés és a foglalkoztatottság. Az indiánok és az afro-amerikaiak arcában, akiket a társadalom embertelen életkörülmények közé taszít. Ők a szegények legszegényebbei. A földművesek és kispasztok arcában az ő társadalmi csoportjukat az egész földrészen figyelmen kívül hagyják. A munkások arcában, akik alulfizettek, és nem szerveződhetnek jogaik védelmére. A lecsúszottak és a nyomorgók arcában, akik az elővárosokban összeverődve háznak. Az öregek arcában, akiknek száma napról napra növekszik, akiket kirekeszt magából a társadalmi fejlődés, mert e nem termelő alanyokat haszontalannak tartja.” Mennyiben érvényes mindez a mai Magyarországra? Behelyettesíthető-e a “cigányok” az “indiánok és afro-amerikaiak” helyére?

- 6/ “Haza csak ott van, hol jog is van”, mondja *Petőfi*. Mennyiben van igaza?
- 7/ Mi segítene jobban a szegényeken: az államosított alamiznaosztás vagy a társadalmi összefogás, a jótékonyosság és a szegények közötti szolidaritás?
- 8/ Mi a különbség az ösközösség és a demokrácia között?
- 9/ Mondjuk, szívbeteg vagyok, s meg kell halnom egy éven belül. Nagybácsikám mindenkinél jobban szeret engem, s így végrendelkezik: öngyilkos lesz, hogy a szívét az én mellkasomba ültethessék át. Élni emberi jogom. Van-e jogom bírósághoz fordulni, kezembem a végrendelettel, ha nagybácsikám összeakad egy csinos nővel, s meggondolja magát?
- 10/ Joguk van-e gyerekeknek elnyomóik ellen küzdeni akkor is, ha azok a szüleik? Mennyiben tehet róla a szegény, hogy szegény?
- 11/ Igazságos-e, ha egy hátrányos helyzetű réteggel (például nyugdíjasokkal, cigányokkal) kivételezzünk? Nem sérti ez a demokráciát?
- 12/ Ismerünk-e gazdag szegényeket és szegény gazdagokat? Hogyan viselkedjünk velük?
- 13/ Mik az ismérvei a másokat szolgáló hatalomnak?
- 14/ Egy országban az elkerülhetetlen szorító intézkedések szükségességére éppen a választás előtt derül a fény. A Populisták azt ígérik, hogy növelni fogják a közkiadásokat, a Realisták viszont tudják, hogy a stabilizáció halogatása katasztrófát okozna. A választók azonban hallani sem akarnak pénzügyi szigorról, keresetkorlátozásról. Két eset van. Vagy a realisták vezére a közönség szemébe mondja az igazságot, és veszít, vagy kihasználják a Populisták programját, s nyernek, aztán sutba dobva választási ígéreteiket nekilátnak a gazdaság stabilizációjának.

XIV. Jólét és jól-lét (életmód, életszínvonal, életminőség)

- LAJOS: Hogy van, doktor Bió?
BIOLÓGUS: A körülményekhez képest, köszönöm, jól.
LAJOS: A körülményeket alig ismerjük, doktor Bió. Nem tudjuk, hogy a „mindennek vége” után vagyunk-e, vagy ahogy doktor Teó mondja, valamit éppen túlélünk.
BIOLÓGUS: Élünk, ez a legfontosabb.
FILOZÓFUS: Ezzel azt akarja mondani, doktor Bió, hogy az élet a legfontosabb érték?

1. Egészség és egészség

- BIOLÓGUS: Mi más lenne, doktor Filó?
LAJOS: Én még azt is hozzátenném, hogy fő az egészség.
TEOLÓGUS: Nem inkább az egész-ség?
LAJOS: Egészség nélkül nem érzem magam egészsnek.
TEOLÓGUS: A “fő az egészség” sérti az emberség követelményét, ugyanis az élet nem lehet a legfőbb jó, mert nem erkölcsi érték, jó, alapvető, de nem legfőbb.
SZOCIOLÓGUS: Továbbá nem mindegy, hogyan élünk.
FILOZÓFUS: Még kevésbé, hogy miért.
LAJOS: Maradjunk egyelőre a hogyannál, vagyis az életszínvonalnál!

2. Életszínvonal és életmód

- SZOCIOLÓGUS: Az életszínvonal inkább a mennyiből kérdése, az életkörülményekkel együtt az anyagi oldal. Az életmód pedig a hogyan, s felírható így: szükségletek kielégítésének módja. De tekinthetjük az életmódot a valamilyen módon megszervezett tevékenységek együttesének is. Ez utóbbi esetben összehoztuk a hogyant a miérttel, vagyis az értékrenddel, amiről majd külön is kell beszélnünk.
FILOZÓFUS: *Heller Ágnes* azokat az életmódokat tartja példaszerűnek, amelyekben az emberi kötelek maximálisan integrálódtak, és amelyekben legtöbb jelentést kapcsolnak létükhöz. Úgy véli, hogy a jó személy életmódjában a legeltérőbb erkölcsi elvek, normák, attitűdök és érzések alkothatnak egységet.
LÁNY: Ha az életszínvonal a “mennyi”, az életmód pedig a “hogyan”, akkor mit értsünk életformán, életvitelen, életstíluson és életúton?
SZOCIOLÓGUS: Életformának nevezhetjük az életmód tartalmi oldalát, vagy egy-egy társadalmi csoport életmódját.
PSZICHOLÓGUS: Az életvitelt pedig, javasolom, foglaljuk le a személy életmódjára.
SZOCIOLÓGUS: Elfogadom. Mindjárt szögezzük le, életszínvonalról mind osztársadalmi, mind csoport, mind egyéni szinten beszélhetünk.
WARAMUNGA: Nálunk, azt hiszem nem beszélhetünk életvitelről.
MARI NÉNI: Nálunk, falun sem nagyon.
SZOCIOLÓGUS: Még az antikvitásban és a középkorban is egybeesett az életmód és az életvitel. Igazából csak a polgári társadalomban alakulnak ki tömegesen egyéni változatok. Egyáltalán ebben a társadalmi formában válik az életmód uralkodó dimenzióvá.

- KÖLTŐ: Igaz, még a birtoklás is alá van vetve az életmódnak. *Balzac* Gobseckjére ráakódnak az önmagáért, a birtoklásért gyűjtött javai.
- SZOCIOLÓGUS: A tőkével rendelkezőre jellemző lesz a vállalkozói életmód, elterjed és minta lesz a városi életmód, növekvő érték lesz a kellemesség, nő az asszonyok szerepe a családban. Miről nem esett még szó?

3. Életvitel és életstílus

- SZICHOLÓGUS: Az életútról, ami az életvitel dinamikus oldala, a statikus az életstílus.
- SZOCIOLÓGUS: Elfogadom. Annyit tennék hozzá, hogy nemcsak egyéni szinten beszélhetünk életútról, vannak a csoportra, sőt az egész társadalomra jellemző életutak is.
- GYERMEK: Melyik a jó életmód, életforma és életvitel?
- SZOCIOLÓGUS: Sokféle jó életmód, életforma és életvitel van. *Waramungáék* életét, vagyis a gyűjtögető életmódot a kívülálló nyomorúságos, máról holnapra való életnek láthatja.
- WARAMUNGA: Sőt, lustának és közömbösnek tartanak bennünket a civilizált emberek, pedig a sivatagban, a nagy melegben nem lehet úgy izegni-mozogni, szorgoskodni, mint ahogy *Lajos* tüsténkedik itt a bárkában, vagy ahogy egy termelőüzemben - ilyet csak elbeszélésből ismerek - dolgoznak.
- MARI NÉNI: Vannak szegény szegények, vannak gazdag szegények, vannak szegény gazdagok és vannak gazdag gazdagok.

4. Kispolgár és kisember

- ÖREG: És van a kispolgár, akinek kertje, háza és kutyája van, de világa tudat alá szorított mindenség, szinte semmit sem mer vállalni az élet egészéből, fontosabbnak tartja az egészséget az egész-ségnél. Kertje, telke felett nincs égbolt.
- LAJOS: Ez én lennék?
- ÖREG: Nem hiszem. A kisember és a kispolgár két világ. A kisember szintén nem ura helyzetének, de nyitottságával birtokosa lehet a lét egészének. A kispolgár zárt. Ura életének, s vesztese a meghívásnak.

5. Gazdag és szegény

- TEOLÓGUS: Ugye, most már talán világos, hogy a lemondással nem a szegénységet kívánja tőlünk *Jézus*, hanem a birtoklás szelíd módjára utal?
- LÁNY: Ez lenne a lelki szegénység?
- ÖREG: Lelki, vagyis lélekben szegény az, aki teret enged magában a teljességnek. Üres tenyerű és a kitárt kezű, nemcsak elfogad, hanem tetterre kész, anyanyelve a párbeszéd.
- KÖLTŐ: Az ilyen értelemben szegény szervesen birtokolja a világot, ellentéte a „gazdag” monologizál, markába szorítja javait, és szervesen, sőtét masszában rákösíti el maga körül az életet.
- MARI NÉNI: Akkor én most énekelnék erről valamit, jó?

Kéreti nénémet cifra szabólegény
Engemet is megkért szegény kondáslegény
Öröme nénémnek cifra szabólegény
Hej de nekem siralom szegény kondáslegény

Most viszik nénémet aranyos hintóban
Engemet is visznek egy sor rossz targoncában
Öröme nénémnek cifra szabólegény
Hej de nekem siralom szegény kondáslegény
Etetik nénémet szép aranyos tálból
Engemet is etetnek a disznó vályújából
Öröme nénémnek cifra szabólegény
Hej de nekem siralom szegény kondáslegény
Fektetik nénémet szép aranyos ágyba
Engemet is fektetnek a disznó vackába
Öröme nénémnek cifra szabólegény
Hej de nekem siralom szegény kondáslegény
Bottal kötik a nénémet szép aranyos ágybul
Engem pedig hajnal csókkal a disznó vackából
Siralom nénémnek cifra szabólegény
Nekem pedig örömöm szegény kondáslegény

GYERMEK: Biztos, hogy a szegények a végén mindig jól járnak?
TEOLÓGUS: A legvégén biztos.
LAJOS: De addig sokan egy fagyit sem kapnak.
ÖREG: Aki ad, azonnal jól jár.
WARAMUNGA: Mi a cserék során sosem törekszünk a kiegyenlítődségre. Nálunk adni fontosabb, mint kapni.

6. Jólét és jól-lét

BIOLÓGUS: Hadd kérdezzem meg, elképzelhető-e jól-lét nélkül jólét?
FILOZÓFUS: A hiánylény ember teljességre törekszik, ebben van a boldogulás és a boldogság egyaránt.
LAJOS: Én boldogulni akarok, s ki az a hülye, aki nem akar boldogulni? De mi az a jól-lét?
FILOZÓFUS: Teljesség, összerendezettség, vagyis a természet, a társadalom, a szellem és a lélek felé irányultságunk egyensúlya.
TEOLÓGUS: Ellentéte az, amikor véges javaktól (ételtől, italtól, hatalomtól, szextől, hírnévtől, narkotikumtól, érvényesüléstől, pénztől) kívánjuk megkapni a boldogságot, pedig ezek az átmeneti kellemesség mellett állandó hiányérzetet eredményeznek.
MARI NÉNI: Pedig „az élet több, mint az eledel, s a test több, mint a ruha”.
TEOLÓGUS: Hadd vitatkozzak doktor Filóval! A boldogság sem lehet cél. Törekedni egy tartalmilag meghatározott célra lehet, amitől a boldogságot reméljük.
FILOZÓFUS: Egyetértek, erre gondoltam.
LAJOS: Szóval a kellemes és a hasznos elvetendő?

7. Szükségletek

TEOLÓGUS: Hasznos, ami hozzájárul az emberi szükségletek és érdekek kielégítéséhez, vagyis, ami növeli a gyönyört és a boldogságot, tehát semmiképpen sem elvetendő. A hasznosságelv mint mindent meghatározó alapelv vetendő el, mert ennek alapján fel lehet áldozni az egyént vagy egy kisebbséget a többség boldogságáért.

- KÖLTŐ:** Attól függ, mit tekintünk szükségleteknek: amire szükségünk lenne vagy aminek szükségét érezzük itt és most.
- WARAMUNGA:** Sokaknak haszontalanság a végtelen óceán vagy a csillagképek, nekünk azonban világ-otthonunk falai.
- ÖREG:** Szükség van összkomfortos otthonokra is, amelyekbe belevethetjük magunkat, s gazdag termést hozunk.
- LÁNY:** Van a Bibliában az a történet a két nővéréről, akik Jézust vendégül látják. Márta csupa izgalom, sűrög-forog, hogy minden a legjobb legyen, amivel kedves vendégét megkínálja.
- WARAMUNGA:** Ez az asszony dolga.

8. Aktivitás és odafordulás

- LÁNY:** De itt az ellentétes szereplő is nő, Mária, aki csak ül Jézus lábánál, észre sem veszi nővére igyekezetét, úgy hallgatja Jézus szavait. Márta nem is húgát, hanem Jézust figyelmezteti: "Uram, nem veszed észre, hogy húgom magamra hagyott szolgálatomban? Szólj neki, hogy segítsen!" Jézus, úgy érzem, igazságtalan, amikor így válaszol: "Márta, Márta, te sűrögsz-forogsz, és sok mindennel törődöl. Pedig egy a szükséges. Mária választotta a jobbik részt, nem is lehet elvenni tőle." Miért ítéli el Jézus Márta életvitelét?
- TEOLÓGUS:** Nem két életvitel, nem is két értékrend szembeállításáról van szó, hanem arról, hogy legszebb, legnemesebb igyekezetünket sem érezhetjük mindennél fontosabbnak. És persze arról is szól ez a példabeszéd, hogy itt és most kell dönteni: bármennyi és bármily fontos munka akad, oda kell ülni Jézus lába elé.
- KÖLTŐ:** *Jézus* nem a tétlenséget vagy épp a testvér gondjára-bajára nem hederítő közönyt szentesíti, amikor megvédi Máriát. Inkább a figyelmet és az alázatot, amely nem vész el a jóra való törekvés üzemzajában.
- MARI NÉNI:** Ha Mária panaszkodott volna Mártára, hogy nővére sürgölődik, amíg ő meg reá figyel, Jézus a nővérét védte volna meg.
- TEOLÓGUS:** A nagyon nagy termést elhelyezni kívánó, és ezért új csúrt építő gazdag ember semmi olyat nem tett, ami törvénybe ütközne, mégis végzetesen elrontotta az életét.
- LAJOS:** Mégis, mivel?
- GYERMEK:** Azzal, hogy nem osztotta szét a szegényeknek?
- ÖREG:** Azzal, hogy nem arra figyelt - szemben Máriával - ami igazán fontos.
- LAJOS:** Nem vagyok ugyan vallásos, de Jézuson nekem is el kell gondolkodnom. Azt nem bírom benne, amikor kötelezővé teszi a lehetetlent. A fűgefától például nem lehet megkívánni, hogy zitty-zutty, fűgét teremjen, akármilyen évszak is van.

9. Körülményeink és felelősségünk

- ÖREG:** Lehet, hogy csak azt akarja, hogy életünk bravúr legyen, hogy megvalósítsuk azt is, amit lehetetlennek hiszünk.
- FILOZÓFUS:** Hogy ne ragadjunk bele körülményeinkbe, hogy habár cselekedeteinkért száz százalékban a körülmények felelősek, száz százalékban mi magunk is felelősek vagyunk.

- KÖLTŐ:** Figyeljük csak *Örkényt!*
Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő.
Közibük rakja az indigót. Ír
Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő.
Közibük rakja az indigót. Ír
Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő.
Közibük rakja az indigót. Ír
Kicsavarja a papírt. Húsz éve van a vállalatnál. Hideget ebédel. Egyedül lakik.
Wolfnének hívják. Jegyezzük meg: Wolfné. Wolfné. Wolfné. (Trilla)
- LAJOS:** Hát ez a se jólét, se jól-lét tipikus esete, csak azt nem értem, miért kell szegény szerencsétlennek a nevét megjegyezni.
- GYERMEK:** Szerintem azért, mert elrettentő példa.
- LAJOS:** Ugyan már, ez egy szegény szerencsétlen senki. Egy gép.
- SZOCIOLÓGUS:** Ha már húsz éve van a vállalatnál, negyven körül járhat. Ha egyedül lakik, lehet a) özvegy, b) elvált, c) elhagyott. Ha hideget ebédel, a) nem telik neki melege, b) nincsen megoldva az üzemi étkeztetés, c) nincs kedve lemenni az ételbárba, d) rabja a munkának, e) megszokta, különben is minden este főz, vagyis összekotyvaszt magának valamit. Ha indigóval ír, akkor a) unalmas adatokat ír ugyanarra az úrlapra, b) másolatot a másolatokról, c) bármit, amit leíratnak vele.
- PSZICHOLOGUS:** Vagy talán emlékiratát, regényét, a maga mentségét, bugyuta versikéit, esetleg a szeretetlancot tizenöt példányban, hogy ne szakadjon meg, s ne jöjjön rá még nagyobb baj.
- WARAMUNGA:** És mit szól ehhez a főnök?
- MARI NÉNI:** Miért ne csinálhatná, amikor amúgy rendesen végzi a dolgát?
- 10. Kicsiség, közepszerűség, lehetőség**
- SZOCIOLÓGUS:** A nagy mű valószínűsége alig-alig valamicske.
- GYERMEK:** Akkor miért kell megjegyeznünk a nevét?
- FILOZÓFUS:** Kérdezzünk tovább: Azért, mert munkáját "pontosan-szépen" végzi? Vagy éppen azért, mert még ebben is közepszerű, de senki mással, még egy másik Wolfnéval sem helyettesíthető? Mert, mint minden kisember, Wolfné is fenség, titok?
- SZOCIOLÓGUS:** Vagy, mert ezután őt is elhurcolták, és vezetéknevével immár megnevezhetjük a névtelen mártírok egyikét?
- MARI NÉNI:** Úgy is lehetett mártír, hogy zokszó nélkül tűrte súlyos betegségét, vagy azért, mert nem adta tovább az őt ért rúgásokat.
- LAJOS:** Talán azért, mert egyszer, a sok ezredik alkalommal összegyúrta a papírt, és azt ordította: „Elég!!!!” Fellázadt életvitele ellen. De, sajnos, az is lehet, hogy csak belebámult a nagy büdös semmibe...
- PSZICHOLOGUS:** Talán eszelősen felnevetett, majd ezúttal kivételesen meleget ebédel, de nem ment haza. Vagy hazament, és ott ürítette ki a fiolát. De előtte be dobta bugyuta vagy egyáltalán nem bugyuta versikéit több tucattal, több ezer vagy csak egyetlen levélszekrénybe, természetesen név nélkül.
- ÖREG:** Netán azért kellene megjegyezni a nevét, mert akkor, a szupersűrű öskésében nem afféle üres semmi semmizett, hanem egy tartalmas öskeszdet, amelyben benne volt minden lehetséges világ, beleértve a regényt, a kiáltványt és a szerelmes levelet gépelő Wolfnéét is.

- FILOZÓFUS: Akire az univerzum éppúgy rá van szorulva, mint bárki másra, akinek jól-létre van meghívása és lehetősége.
- BIOLÓGUS: Számomra Wolfné az ellehetetlenült lehetőség. Neurotikus áldozat, öngyilkosjelölt. Nagyon sajnálom. Nekem szerencsém volt eddig.
- LÁNY: Wolfné szerintem az élményszegények egyike.

11. Élményszegénység és csúcslmények

- PSZICHOLÓGUS: Noogén neuroziszról beszélnek jó néhányan kollégáim közül, az élet értelmének kétségessé válásából származó neuroziszról. A fejlett ipari országokban a lakosság 20 százalékát is elérheti az ilyen módon betegek aránya. Akár létleépítő életvitelűnek is nevezhetjük őket. Ami pedig az élmény-szegénységet illeti, ok is, következmény is.
- LÁNY: A jól-léte nem lehet élménygazdagságnak nevezni?
- FILOZÓFUS: Bizonyos minőségű élményekben gazdagságnak.
- PSZICHOLÓGUS: Csúcslmények is nevezhetjük ezeket az élményeket.
- LAJOS: Csúcslmény; amikor győz a Fradi, amikor lehajtom a sört, amikor perog a дума a haverokkal, amikor, hogy művelten mondjam, ketten egygyé leszünk...
- PSZICHOLÓGUS: Amikor megérezzük a világ egységét, a létezés élményét, belső egységünket, amikor kilépünk környezetünkől, amikor megérezzük az adás örömet. A csúcslmények saját tere és ideje van, az odaát valóság meg az itt és most-ban. Mindig pozitív, még akkor is, ha megrendítő vagy tragikus.
- MARI NÉNI: Miféle élmények ezek? Nekem is lehetett ilyen?
- PSZICHOLÓGUS: Mikor volt Mari néniének nagyon jó?
- MARI NÉNI: Többször is: amikor a gyerekeimet szültem, amikor egyszer-kétszer az urammal pontosan ugyanazt éreztük, amikor megsütöttem anyámnak első süteményem, amikor megmenekültem az életveszélyből ostromkor, amikor imádkozás közben nagyon közel kerültem Istenhez.
- PSZICHOLÓGUS: És mit érezt ilyenkor?

12. Aktivizmus és dinamizmus

- MARI NÉNI: Hogy magam fölé emelkedtem, aztán hálát, és azt, hogy ezt az érzést valahogyan tovább kell adnom.
- LÁNY: A jól-lét ezek szerint sokkal több, mint a biztonság érzése?
- FILOZÓFUS: Igen. Tudniillik nem statikus, hanem dinamikus, de nem is aktivizmus, hanem történet.
- KÖLTŐ: *József Attila jól-lét eszménye így fest:*

**Én túllépek e mai kocsmán,
az értelemig és tovább!
Szabad ésszel nem adom ocsmány
módon a szolga ostobát.
Ehess, ihass, ölelhess, alhass!
A mindenséggel mérd magad!
Sziszegve sem szolgállok aljas,
nyomorító hatalmakat. (*Ars poetica*)**

LÁNY: Ma már ötödik napja beszélgetünk az ember és társadalom kapcsolatairól. Van-e remény arra, hogy kialakul egy olyan társadalom, amely egyaránt biztosítja az ember jólétét és jól-létét egyszerre?

13. Humán szervezetek

TEOLÓGUS: Jól-létemért elsősorban én vagyok felelős, ugyanakkor az is igaz, hogy akkor érzem magam jól, ha embertársaim is.

SZOCIOLÓGUS: Mivel pedig az ember társadalmi lény, aki – mint ebben egyetértünk – meg van szervezve és “be van szervezve”, létrehozhatja a maga humán szervezeteit, amelyek hivatása az ember teljességének szolgálata. Ezek szerintem az oktatás, a közművelődés, az egészségügy és a vallás szervezetei, amelyek hierarchikus és centralizált bürokratikus-hivatali szervezetenként képtelenek megfelelni ennek a humanizációs feladatnak.

PSZICHOLÓGUS: Például azért, mert túl nagyok. Az embernek emberléptékű intézményekre van szüksége.

SZOCIOLÓGUS: Ezért fogalmazta meg *E. F. Schumacher* “A kicsi a szép”-elvet, a kicsi és független intézmények szükségességét.

PSZICHOLÓGUS: A pedagosaurus-nagyságú iskola képtelen személytelen lenni, de hasonló a helyzet a kórházüzemmel, a kultúrpalotával és a bazilikával is. A személyközpontú intézmény olyan “én-ő”-viszonyt kell kialakítson a partnerével, amelyet felebaráti “én-te”-viszonymnak lehetne nevezni.

SZOCIOLÓGUS: Egy harmadik ismérve a humanizált humán szervezetnek a hiteles (vagyis szabad és morálisan felelős, mintát adni képes) vezető és a beavatott vezetett kapcsolata.

KÖLTŐ: Egy ilyen intézmény egészséges szervezet, egy olyan kis világ, amelynek sajátos légköre, mitológiája van a tárgyi környezettől kezdve, tagjai viselkedési kultúráján át a stratégiai célkitűzéseikig. Vagyis olyan, mint egy műalkotás.

TEOLÓGUS: És miért ne lehetnének ezek a szervezetek egyben szeretetközösségek is?

14. Célracionalitás és érték racionalitás

FILOZÓFUS: Nem vagyunk ellene. Még valami: a humanizáció *Zsolnai László* szerint értékrationális cselekvés, ami azt is jelenti, hogy itt minden előrelépés siker, hiszen egyetlen ember megmentése vagy jól-léthez segítése sem kevesebb, mint tízmillióé.

LAJOS: Ezt nem értem.

WARAMUNGA: Ha megtaláljuk az elveszett gyereket, az egész törzset megmentettük.

FILOZÓFUS: Tudniillik, minden ember fenség, mert abszolút értékek hordozója.

LÁNY: Hogyan lehet egy fogyatékos embert hozzásegíteni ahhoz, hogy fenség legyen, amikor az akadály nem csupán az elérendő célt veszi körül, hanem őt magát is?

PSZICHOLÓGUS: Ez így van! Testi, pszichés és társadalmi eredetű alkalmazkodó képesség lehet akadályoztatva. A testi esetében a másik kettő is, a pszichés esetében pedig a társadalmi akadályoztatás is fennáll. Gyógyírt jelenthet egyrészt a tudatos szembenézés a korlátokkal, másrészt a megkapaszkodás a társakban és eszményekben.

15. Fogyatékoság és teljesség

- FILOZÓFUS: A fogyatékos börtönhelyzetben van, teret kell hát biztosítani neki.
TEOLÓGUS: És erre Istenen kívül az embertárs is alkalmas.
PSZICHOLÓGUS: Legalábbis ablakok lehetünk számukra.
LÁNY: Vagy védőháló felettük.
ÖREG: Hálók ezek a humán szervezetek is, emberhalászok kellene hozzá.
GYERMEK: Lehet, hogy ez a bárka emberhalász iskola?
LÁNY: Vagy fogyatékosok gyülekezete.
FILOZÓFUS: Igaz, valamennyien hiánylények, így fogyatékosok is vagyunk, ugyanakkor valamennyien keressük és abban találjuk életünk értelmét, ami túlmutat önmagán.
TEOLÓGUS: A teljesség irányában.
PSZICHOLÓGUS: *V. Frankl* szerint a mai ember neurózisának hátterében éppen az van, hogy nem képes élete egészének értelmét látni.
LÁNY: és mire mutat rá az, ami önmagán túlmutat?
FILOZÓFUS: Erre ki-ki világnézete alapján kell megválaszolni.
LAJOS: A szomjúságból nem következik még az oázis.
TEOLÓGUS: De ha szomjúság van, víz is van valahol.
ÖREG: És ha özönvíz van, Ararat is van.

Felhasznált művek:

- Biblia /Lk 10,38-42, 12,13/, Mk 11,12-24/
BOURDIEU, Pierre: A gyakorlati észjárás. Bp. 2002. Napvilág K.
Életmód: modellek és minták. Bp. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1984.
ENDREFFYZoltán: Etika. Kézirat. Bp. 1988.
FERGE Zsuzsa: Munkaidő és szabadidő, hétköznap és vasárnap. = Élünk jól szabadidőnkkel. Bp. NPI, 1969.
HALBWACHS, M: A munkásosztály fogyasztói tendenciái. = A francia szociológia. Bp. KJK, 1971.
HELESZTA Sándor: Bevezetés a művelődés szociológiájába. Kézirat. Bp. 1989.
HELLER Ágnes: Az igazságosságon túl. Bp. Gondolat, 1990.
JELENITS István: Betű és lélek. Bp. Szent István Társulat, 1978.
KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Vonzalmak és választások mélyszerkezete. Bp. Kossuth K.
LOSONCZI Ágnes: Az életmódról. Bp. MTA Szociológiai Kutató Intézet, 1973.
LOSONCZI Ágnes: Életmód és társadalmi változások. = Szociológia. 1972. 3. sz.
NÉMETH László: Aszkézis ma. = Tiszatáj, 1978. 5. sz.
PÁLHEGYI Ferenc: Személyiség-lélektani kalauz. Bp. Tankönyvkiadó, 1981.
RUDAS János: A szabadidő-tevékenységek társadalmi motívumairól. Bp. NPI. 1969.
SAINT-EXUPERY, Antoine.: Citadella. Bp. Szent István Társulat, 1982.
SAS Judit: A szabadidővel kapcsolatos elméletek, nézetek vázlatos áttekintése. = Élünk jól szabadidőnkkel. Bp. NPI, 1969.
SULYOK Elemér: Boldogok a (lelki) szegények. = Vigilia, 1984. 9. sz.
SZÁNTÓ Miklós: A munkaidő-csökkenés és az életmód. Bp. Akadémiai K., 1974.
TÖRÖK Endre: Szemfényvesztések kora. Bp. Liget, 1993.
WEISSMAHR Béla: Filozófiai istentan. Bp. - Bécs - München, Mérleg - Távlatok, 1994.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Van-e az állatoknak egyéni életvitele?
- 2/ Gyűjtsük össze életünk csúcsélményeit, és írjuk le őket! Faggassunk ki másokat is erről! Kategorizáljuk ezeket az élményeket!
- 3/ Próbáljuk meghatározni, hogy ismerőseink melyik életmód-, életforma- és életvitel-típusba sorolhatók? Tegyük meg ugyanezt az elmúlt években olvasott regények, és az elmúlt hónapokban látott filmek hőseivel!
- 4/ "A lét életté süllyedt. Sorra jelentek meg az élet tünetei: a passzivitás helyett a tevékenység, a lágság és a jóllakás helyett az edzetség és az aszkézis, a szeretet, az önkéntelen vonzalom és a kedély helyett a munka, az akarat, a kötelesség és a fegyelem. Az aranykor a lét: az a teljes egész, együtt a látható és a láthatatlan. A tört lét, mely csak az anyagi, csak földi, csak: élet. Az aranykor a teljesülés, az apokalypsis a lehetőség. Aranykor: üdvözült boldogság, az apokalypsis: ítéletszerű kinyilatkoztatás", írja *Hamvas Béla*. Elmélkedjünk rajta, aztán próbáljunk meg véleményt alkotni róla.
- 5/ Szükséges-e az egyházi és vallási szervezeteket is humanizálni? Ha igen, hogyan kellene?
- 6/ Olvassuk el *Örkény Információ* c. novelláját! Gondolkozzunk el: tényleg nem olyan nagy eset, ami a novella hőseivel történt? Próbáljunk meg elképzelni, majd eljátszani azt a bizonyos kivizsgálást! Mit lehet felhozni az információt adó mentiségére?
- 7/ Pótolhatja-e bármilyen modern humán szervezet a mi falusi doktor bácsinkat és tanító bácsinkat, akik egyszerre gondoskodtak jólétünkről és jól-létünkről?
- 8/ Kire lehet azt mondani, hogy életművész?
- 9/ Nálunk a varázsló a jól-lét-ember, van-e nálatok is varázsló? Ha nincs, ki van helyette?
- 10/ *Ágai Ágnes* ezt írja *Ember* c. versében: "Ha én ember lennék,/ soha nem tartanék embert a lakásban,/ mert lármázik, piszkot csinál/ és egészségtelen." Hogy képesek az emberek úgy élni, ahogy az állatok sem képesek?
- 11/ Alkalmazzuk saját magunkra és nagyszüleinkre az életszínvonal, az életmód, az életvitel, az életút és az életstílus fogalmakat és hasonlítsuk össze a két generáció jólétét és jól-létét!
- 12/ Mi lehet egy értelmi fogyatékos ember életének az értelme?
- 13/ Ha a humán szervezetek hálók, ki tartja a hálót? Kinek, minek köszönhető a tele háló?
- 14/ Hogy kellene válaszolnunk a "Hogy vagy?" kérdésre a szokásos "Köszönöm jól" helyett? Milyen dimenziókból áll össze hogy-létünk?
- 15/ *R. D. Laing* szerint a rideg anyák, *D. Cooper* szerint pedig a jobboldali politikusok okozák az elmebetegségeket. mennyiben van igazuk, mennyiben nem?
- 16/ Adjunk-e a koldusnak pénzt, és ha adunk, szabhatunk-e feltételt?
- 17/ *Hamvas Béla* szerint „Miután a lét életté süllyedt megjelentek az élet tünetei: a passzivitás helyett a tevékenység, a lágság és jóllakottság helyett az edzetség és az aszkézis, a nyugodt enyészet, a szeretet, az önkéntelen vonzalom, a kedély helyett a munka, az akarat, a kötelesség, a fegyelem". Mit gondolunk erről?

XV. Térképeink (értékrend, világkép, világnézet)

- LAJOS: Nálunk az üzembem volt egy felirat: "Legfőbb érték az ember!" A tegnapi beszélgetés után elgondolkodtam azon, hogy talán éppen az volt a baj, hogy magunkat tartottuk legfőbb értéknek. Ezért tapostunk bele a természetbe.
- MARI NÉNI: Ide vezet, ha az ember túlértékeli magát.
- LAJOS: Éppen ez a kérdés, hogy lehet-e az az ember legfőbb érték, aki rongyember, aki el van tévedve. Meg aztán: mindenkinek más az értékes. Igaz, legtöbbünknek az az érték, ami pénzben sokat ér.
- GYERMEK: Kellene egy érték-térkép!
- BIOLÓGUS: Érték az lehetne, ami hozzásegíti az élő rendszert fennmaradásához.

1. Érték és értékelés

- SZOCIOLÓGUS: A mi szempontunktól érték az, amit egy társadalmi csoport értékesnek tart normatív (vagyis minősítve, ítélkezve), ideologikusan (vagyis általános érvényt tulajdonítva) és praktikus (vagyis a viselkedésében érzékeltetve).
- FILOZÓFUS: Vagyis tőlünk függ, mi az érték.
- SZOCIOLÓGUS: Én még csak annyit mondtam, mi, az emberek, a társadalom értékelünk. És ezek az általunk szentesített értékek is igen tartósak lehetnek, és világnézeti, erkölcsi elvárások, ideálok, hagyományok magvát képezhetik.
- PSZICHOLÓGUS: *Mérei Ferenc* szerintünk érték, ami tudatos megerősítés tárgya, a dolgoknak tulajdonított minősége, amely az adott társadalomban, csoportban pozitív többletet képvisel. Az értékelés egyéni művelet, de csoportjelenségként is létezik.
- LAJOS: Vagyis, ami Waramungáéknál érték, az nálunk nem biztosan az.
- LÁNY: Mit csinál az ember akkor, amikor értékel? Megérzi az értéket? Hasonlít valamit valamihez? Értelmez? Állást foglal?
- PSZICHOLÓGUS: Ezt mind teszi. Amennyiben érzés leginkább emocionális reakció, amiről már tudjuk, hogy egyszerre érzelmi és értelmi tevékenység.
- SZOCIOLÓGUS: Amikor értékelünk, egy adott szempont szerinti fontosságuk vagy kívánatosságuk alapján rangsorolják a személyeket és dolgokat.
- PSZICHOLÓGUS: Ezek gondolkodásminták vagy a gondolkodás normái. A normák - mint általában érvényben lévő értékek - ugyancsak értékekből vezethetők le.

2. Norma és érték

- LÁNY: Mi a norma és az érték közötti különbség?
- SZOCIOLÓGUS: Az értékek meggyőződés valami fontosságáról, a normák meggyőződés arról, hogyan kell lennie a dolgoknak. Egy értékből több norma vezethető le. Például az egyenlőség értékekből a férj-feleség, a testvérek vagy a tanár és diák egyenlősége. Egy normának pedig különböző értékek lehetnek forrásai. Például annak a normának, hogy a tanárnak nem szabad kivételeznie diákjával a következő értékek lehetnek forrásai: egyenlőség, igazságosság, megbecsülés, hasznosság.
- FILOZÓFUS: Az értékek közötti cél-eszköz viszony - mint erre *Morel Gyula* is figyelmeztet - az értéktelent értéké alakítja és fordítva. Például a házias

- ember szabadsága fölé kerül a családalapítás mint érték. Másik példa: egy diplomát adó képző intézmény korlátozza szabadságunkat.
- SZOCIOLÓGUS:** Vannak közös értékeink is, de minket, szociológusokat az eltérések érdekelnek s ezek társadalmi okai. Egyébként igaz, ami az első emeleten érték, nem biztos, hogy a földszinten az.
- LAJOS:** Ilyen térképpel nemigen lehet célba jutni.
- SZOCIOLÓGUS:** Ez térkép és nem iránytű! Fontos tudni, hogy hol mi az érték, ez elkerülhetetlen a párbeszédhez.
- LÁNY:** Az, hogy mi mindent tartok értékesnek, a világnézetem?
- PSZICHOLOGUS:** Nevezzük inkább értékrendnek.
- LAJOS:** Nem a társadalomnak van értékrendje?

3. Egyéni és társadalmi értékrendek

- PSZICHOLOGUS:** Elsősorban az egyénnek, s ennek kialakulását befolyásolja a társadalmi csoportok, rétegek, s a társadalom egészének értékrendszere.
- SZOCIOLÓGUS:** Azt is mondhatjuk, hogy az értékek érvényességét a közösség garantálja, vagyis a közösségi értékrendek, amelyekben tartós és változó értékek egyaránt megtalálhatók.
- LÁNY:** Ha nem világnézetem, nevezhetem lelkiismeretemnek az értékrendet?

4. Értékrend és lelkiismeret

- TEOLÓGUS:** Már csak azért sem, mert lelkiismeretem elsősorban nem a pszichém, hanem a pneumám, a bennem lévő transzcendens lélek.
- SZOCIOLÓGUS:** Értékrendünk először is életvitelünket meghatározó életfilozófiánk, másfelől konkrét viselkedésünket befolyásolja.
- PSZICHOLOGUS:** Van egy harmadik, egy racionalizáló, énvédő funkciója is. Megideologizálhatjuk, racionalizálhatjuk, megvédhetjük vele cselekvésünket, véleményünket.
- FILOZÓFUS:** Az érték meg kiemel minket, s túlemel a meglévőn.
- WARAMUNGA:** Nem egészen értelek benneteket. A világ jó. Ezt a vak ember is látja. Ezt nem kell felfedezni, csak a létrontást kell leleplezni, s visszaállítani varázslással, gyógyítással a rendet.

5. Az érték és a jó

- FILOZÓFUS:** Jól látja Waramunga, hogy a létből részesedő létező jó, értékes, a rossz pedig a létező fogyatékosága.
- TEOLÓGUS:** Mivel a legfőbb jó személy, ezért a hozzá legjobban hasonlító létező, az ember lehet legfőbb érték a létezők között.
- KÖLTŐ:** Vagyis az ember is abszolút érték?
- TEOLÓGUS:** Csak amennyiben részesedik az abszolút értékből.
- GYEREK:** De mi a jó? Miért jó a csokoládé? Miért jó Anyu? Miért jó a fogócskázás?
- FILOZÓFUS:** Azt tartom jónak a másik létezőben vagy magamban, ami törekvéseimnek megfelel.
- PSZICHOLOGUS:** Ami vonzza vágyó képességemet, ami érzelmet vált ki belőlem, ami megragad.

6. Abszolút érték

- TEOLÓGUS: Az abszolút érték mindenkit vonz, ezért törekszik mindenki jóra.
- LAJOS: Még a gazember is?
- FILOZÓFUS: Minél szabadabb, minél teljesebb, minél gazdagabb az ember, annál több értéket fedezhet fel, annál többet megsejthet a Létből.
- GYERMEK: Mi a legeslegjobb?
- SZOCIOLÓGUS: Ki mit tart annak. *Marxnál* a gazdagság az egyetemes érték, aminek megnyilvánulásai *Heller Ágnes* szerint a társadalmiság, a munka, a szabadság, a tudatosság és az univerzalizáció (vagyis a tárgyi világ humanizációja). Eszerint érték az, ami ezeket elősegíti. Keresztény gondolkodók szerint az alapértékek - például a tudás, a remény, a szeretet, a becsület, a hit - istenképmásunk következményei. Más életfilozófiák központi értékei a természet, az egység, a hasznosság.
- MARI NÉNI: A legfőbb érték a szeretet, embernek lenni annyi, mint választani adás és kapás között.
- BIOLÓGUS: Vegyük ehhez még hozzá a mozgást, az életet.
- SZOCIOLÓGUS: Javasolom, továbbra is térképeinkről beszélgessünk, aztán majd rátérhetünk iránytűnkre is.
- LÁNY: Akkor megkérdezném, milyen fajta értékeket lehet megkülönböztetni?

7. Értékorientációs kategóriák

- FILOZÓFUS: Vannak jól használható értékorientációs kategóriáink: a jó és rossz, a szép és rút, a hasznos és káros, a művészi és művészietlen. Ezek objektívek és állandók.
- LÁNY: De többféleképpen használhatom ezeket a kategóriákat: mondhatom azt, hogy csúnya, de jó, rossz, de hasznos, művészi, de káros. Kellemes, értékes, erkölcsös
- LAJOS: Bevallom, én magam aszerint értékelek, hogy valami kellemes vagy nem kellemes számomra.
- PSZICHOLOGUS: Vagyis Lajos egy olyan értékskálát használ, amelynek fokozatai a kín és a kéj közé esnek. Azt, aki csupán vagy döntően eszerint értékkel, elnevezhetjük szenzualista (érzéki) vagy hedonista értékrendűnek, javasolja *Somogyi Zoltán*.
- BIOLÓGUS: És hogyan nevezi azt, aki az életerő növelése és csökkentése szerint értékeli a világ dolgait?
- FILOZÓFUS: Vitalista vagy örömelvű értékelésnek, ami szintén egyetlen dimenzióra való leegyszerűsítése a lét gazdagságának.
- TEOLÓGUS: Például hiányzik belőle a morális értékelés.
- FILOZÓFUS: Aki viszont csak ezt a szempontot veszi figyelembe, azt joggal nevezhetjük moralistának vagy csúnyábban: rigorózusnak. Az emberek jelentős része hajlamos egy-egy számára fontos, kellemes, könnyen hozzáférhető dimenzióban értékelni.
- MARI NÉNI: Ha egyszer egyetlen emberi faj van, miért értékkelünk különbözőképpen? Vagy csak a részletekben térünk el?

8. Társadalmi rendszerek és értékrendszerek

- SZOCIOLÓGUS:** Erre a kérdésre mi, szociológusok nem is tudunk olyan könnyen válaszolni, Mari néni. Világosan látjuk az eléggé jelentős eltéréseket, de lehet, sőt biztos, hogy Waramunga számára alig különböztethetőek meg a magyar és az észak-amerikai lakosság értékválasztásai. *Hankiss Elemér* és társai kutatásaiból tudjuk, hogy Magyarországon a hetvenes évek végén – és valószínűleg még ma is, hiszen az értékrend nem változik meg márról holnapra – magasabbra értékelték (mint az Egyesült Államokban) a társadalmi megerősítést, az örömet, a konformizmust, az intellektualitást, a létbiztonságot, az óceánon túl viszont olyan értékeket, mint az autonómia, a személyiség, a pragmatizmus, a közösség, a segítőkészség, a szeretet, az üdvösség. Az is fontos eltérés, hogy Magyarországon az autonómia inkább a közéleti felelősségvállaláshoz és a bátorsághoz, odaát viszont inkább a személyiséghez és a belső harmóniához kapcsolódik.
- KÖLTŐ:** Ezek szerint más ennek a fontos értéknek (s bizonyára más értékeknek is) jelentése a két országban.
- WARAMUNGA:** Mint európaiak vagy mint magyarok különböznek az amerikaiaktól?
- LAJOS:** Vagy mint szocialista rendszerben élők?
- SZOCIOLÓGUS:** Maradjunk Európában, mindjárt ki fog derülni. Nemrégén beszélgettünk a tudományról. Nos, a magyaroknak 59, tíz másik európai ország (vigyázat, a szocialista országokat csak mi képviseltük ebben a kutatásban!) lakóinak csak 23-48 százaléká hi sz abban, hogy a tudományos fejlődés segíteni fog.
- LAJOS:** Nincs valami arról, hogyan viszonyulunk a pénzhez és a melóhoz?
- SZOCIOLÓGUS:** De igen. Arra a kérdésre, hogy mit tenne a háromnapos munkahét bevezetése esetén, a magyaroknak 28 százaléká azt válaszolta, máshol vállalna munkát, míg a többi országban ezek aránya csak 5-22 százalék. A magyarok harmada tartaná csak jónak, ha visszaszorulna az anyagi javak szerepe, míg a többi országban a lakosság 61-77 százaléká.
- MARI NÉNI:** A családöt és a házasságot is másképpen látjuk?
- SZOCIOLÓGUS:** Annak ellenére, hogy nálunk a legkevesebb a gyerek, itt válaszolják legtöbben (84 százalék), hogy a gyerek kell egy nő boldogságához, a többi országban csak 11-61 százalék.
- PSZICHOLOGUS:** Ami szerintem eltérő boldogság-fogalommal és emberképpel magyarázható.
- SZOCIOLÓGUS:** Így van, ugyanis a sikeres házasság feltételeként nálunk említik legtöbben a lakást, a politikai kérdésekben való megegyezést és a közös ízlést. Ugyanakkor nálunk legalacsonyabb azoknak az aránya, akik gyerekeiket mások tiszteletére és hűségre nevelik.
- FILOZÓFUS:** Mennyiben különbözik a magyar homo politicus az európaítól? Kérdésem készakarva tendenciózus.
- SZOCIOLÓGUS:** Sajnos, jogos. A magyar állampolgár sokkal inkább bízik a jogrendszerben, az oktatási rendszerben, a sajtóban, rádióban és televízióban, az országgyűlésben, a tanácsban, mint a többi kilenc ország állampolgárai.
- BIOLÓGUS:** Ami csak infantilizmusunkat bizonyítja.
- SZOCIOLÓGUS:** Így van! Ezt erősíti meg az is, hogy a magyarok számára sokkal inkább társadalmi cél a rend megőrzése, és jóval kevésbé a szólásszabadság és a kormány döntéseibe való beleszólás.

- FILOZÓFUS:** Egyre bizonyosabb vagyok, hogy ezek az eltérések leginkább társadalmi rendszerünk eltérő értékrendjének köszönhetőek.
- SZOCIOLÓGUS:** Erősíti is, de árnyalja is ezt a feltevést a következő: a magyarok válaszlajuk legnagyobb (85%) arányban, hogy családjukon kívül nincs olyan, amiért feláldoznák életüket, ugyanakkor nálunk a legnagyobb (21%) azoknak az aránya, akik hazájukért adnák életüket. Ez azt bizonyítja, hogy van nálunk egy számottevő másként gondolkodó kisebbség, vagyis, hogy nincsen egységes nemzeti értékrend.
- MARI NÉNI:** Még egy emberen belül sincsen mindig. Igazmondásra neveljük gyerekeinket, de ha szemünkbe vágják az igazat megszegyenítjük, megbüntetjük őket, hogy nevetlenek.
- PSZICHOLOGUS:** Kettős kötésben vagyunk, aminek oka sok esetben a kettős normavilág. Legyünk internacionalisták, tanították, de azt is, hogy gyűlöljük a titóista Jugoszláviát. Úgy vélem, többféle hagyomány, többféle értékrendszer húzódott meg mindig is az úgynevezett szocialista értékrendszer mögött.
- LAJOS:** Például a pártbizottságok előtt nemigen álltak Trabantok.
- SZOCIOLÓGUS:** *Hankiss Elemér* a hevenes évek végén négy nagyobb értékrendszer hatásával számolt: 1) az ínséges körülmények között is gazdag, értelemmel és reménnyel teli életet ígérő keresztény, 2) a létfenntartó javak felhalmozásával és minimális fogyasztással jellemezhető puritán, asketikus, 3) a felhalmozott javak nyújtotta lehetőségeket kihasználó fogyasztói-hedonista, 4) és az eredetileg az emberi autonómiát és a közösségi élet kiterjesztését célul kitűző, de az egyenlőségre és a biztonságra redukáló 19-20. századi munkásmozgalmi értékrendszer.
- MARI NÉNI:** Miért nem látni ezeket? Talán még a keresztényt valamennyire.
- SZOCIOLÓGUS:** Mert ezeknek csak bizonyos elemei voltak és vannak jelen a magyar társadalom tudatában s gyakorlatában, anélkül, hogy – igaz van Mari néninek, a keresztényt kivéve – a viselkedés és együttélés minden területén értékre állnának össze.
- LÁNY:** És mi van a nagyvilágban?

9. Válság és új értékrendszerek

- TEOLÓGUS:** Vannak-e olyan új értékrendszerek, amelyek választ kínálnak a válságra?
- SZOCIOLÓGUS:** *Hankiss Elemér* szerint az alapértékeiket tekintve újdonságuk viszonylagos, de az átlagostól, a fő vonaltól eltérnek. Ilyenek a) a növekedés negatív velejárói ellen tiltakozó vallási újjászületési mozgalmak, b) a közösségi életet, a meditációt, a természetességet, az egyszerűséget hirdető hippie mozgalom, c) az anyagi javak fogyasztásáról a hangsúlyt az emberi kiteljesedésre, a közösségi élet feldúsítására, a közéletben való részvételre, a nem materiális értékekre áthelyező posztindusztriális programok, d) a javak megőrzését szorgalmazó konzerváló társadalom ideológiája, e) az emberméretű munkát, önfenntartó közösségeket, helyi társadalmat hirdető „a kicsi a szép”-elv, g) a „minden etnikum a maga kultúrájából merítsen”-jelszót hangoztató etnikai reneszánsz, h) a hajdani rendi társadalom arisztokratikus értékrendjét felújítani kívánó új konzervativizmus, i) a kizsákmányoló struktúrák lerombolására törekvő radikális baloldali ellenzék.

- GYEREK: Ehhez a térképhez nincsen valami térkép?
- TEOLÓGUS: Iránytű van, de az a holnapi témánk.
- LAJOS: Van értékrend nélküli ember?
- FILOZÓFUS: Akiben az értékek nem állnak össze valamilyen rendszerré. Ilyen ember sok van.
- BIOLÓGUS: Hogyan alakult társadalmunk értékrendje a *Hankiss-féle* vizsgálat óta?
- SZOCIOLÓGUS: A kutatást folytató *Füstös László és Szokolczai Árpád* a kilencvenes évek közepén megállapíthatja, hogy a jól megragadható változások ellenére az összkép meglehetősen stabil. A hivatalos szocialista értékrendszer különös jelenléte 1978-ban megvolt, ennek érvényessége csökkent. Az ideológia már a 80-as években megrendült, 1990-re eltűnt. Nyomában vákuum keletkezett.
- Tovább erősödött az intellektualizálódási folyamat, csökkennek a szociabilitás és a közösségi élet értékei. Csökkent az 1989 előtti rendszer mindennapi gyakorlatához közel álló értékek a szerepe, s nőtt az anyagi jóléthez kapcsolódó értékeké.
- Sok jel mutat arra, hogy 1990 nem csupán a régi hatalom sírja, hanem egy új, egészségesebb társadalom bölcsője is volt, így hangzik a tanulmányuk optimista kicsengésű befejezése.

10. Rendtelenség és értéktelenség

- PSZICHOLÓGUS: A rendtelenség is valamilyen értékalakzat. A magam részéről inkább értéktévesztésről beszélnék, bár ez sem az én területem igazán, legfeljebb ennek lélektani magyarázata.
- GYERMEK: Összetévesztjük a jót a rosszal?
- LAJOS: A gazt az igazzal.
- PSZICHOLÓGUS: *Somogyi Zoltán* szerint értéktévesztő például az aggályoskodó, aki csak akkor teljesíti a kötelességét, ha hajlamai ellen cselekszik, és csak akkor érzi, hogy jót és jól cselekszik, ha kötelességét teljesíti. Értéktévesztő a rezignált, aki csak elemi kötelességeire szorítkozik, hogy ne érje csalódás. A cinikus, aki lekicsinyli a magasabb értékeket.
- TEOLÓGUS: A nihilista, aki még saját személyisége értékeit is tagadja.
- SZOCIOLÓGUS: Az ultraforradalmár, aki szerint ami már van, az nem érték. Az anarchista, aki mindent elvet, és szubjektív értékeket rak a helyükre. Az antikonform, aki csak a sajátját hajlandó realizálni.
- FILOZÓFUS: Akkor a konform is értéktévesztő, mert ő meg csak az általánosan elismert értékeket akarja realizálni.
- PSZICHOLÓGUS: Aztán a fájdalommal teli, aki az érték nagyságát csak az áldozaton tudja lemérni.
- KÖLTŐ: Szerintem a széplélek is, mert – magamon is tapasztaltam – azt hiszi, hogy hajlamai és kötelességei azonosak.
- TEOLÓGUS: Természetesen a szolgálalkú is, aki objektív mércének tekinti az értékek általános elfogadottságát.
- GYEREK: És a stréber, aki látszólag a jót akarja, de belül azt, hogy másoknak rosszabb jusson.

11. Komikus és tragikus hős

- PSZICHOLOGUS: Nagyon jó! Hátra van még a tragikus és a komikus hős.
KÖLTŐ: A komikussal egyetérttek, ő kora ethoszába nem illő értékeket akar realizálni.
PSZICHOLOGUS: Hasonló eset a tragikus hős is *Somogyi Zoltán* szerint: ő egyértelműen magasabb értékeket akar, de azok nem illenek bele kora ethoszába, vagyis a korszellembé.
TEOLÓGUS: Ne haragudjon, de ez a „tévesztés” kissé eltér a többitől, még hozzá pozitív irányban.
PSZICHOLOGUS: Igen, ez esetben a hős vesztét okozó tévesztés iránya lehet helyes irány.
GYERMEK: Most már az iránytűnél vagyunk? Az érték az, ami kell, ami szükséges nekünk?

12. Érték és szükséglet

- FILOZÓFUS: Nem tudom, hogy a szükségletre gondolsz-e, de ez is kérdés lehet. Az angolszász szakemberek egyenlőségjelet tesznek érték és szükséglet közé, a németek nem. Az érték szükségletként jelenik meg, de a szükséglet lehet értékellenes, s hiányozhatnak bizonyos értékek a szükségletből.
LÁNY: Ez lenne az értékzavar?
TEOLÓGUS: Ez az értékpluralizmus.

13. Értékzavar és értékpluralizmus

- SZOCIOLÓGUS: A pluralizmus választási lehetőséget jelent az pedig nem feltétlenül zavar, hacsak nem a bőség zavara. Értékzavarról akkor beszélünk, amikor nem tudunk választani, mert összerosódnak az értékek.

14. Értékrend és világnézet

- LÁNY: Mi a különbség az értékrend és a világnézet között?
GYERMEK: És mi a világ? Talán a mindenség?
FILOZÓFUS: A világ konkrét emberi léttér és a megértési horizont. A világnézet tudományos és mitikus ismeretek szintézisében tárja fel a valóság egészét, de hiányzik belőle az értelmezés és az értékelés. Jellemzője, hogy mennyiben fogadja be az episztemikus szemléletet. Arra vonatkozik, hogy gondolkodásunk milyen jelenségeket ítél meg episztemikusan, de arra már nem, hogy mi ennek az ítéletnek a tartalma.
TEOLÓGUS: A világnézet pedig az ember és a világ kapcsolatának megértése, anyaga a világnézet.

15. Világnézet és világnézet

- LÁNY: Nekem világnézetem van vagy világnézetem?
FILOZÓFUS: A saját világnézetem van, amely egy vagy több világnézethez viszonyul egyéni módon, amely azért korántsem annyira egyéni, hogy ne beszélhetne hasonló vagy azonos világnézetükről, akikétől egyébként értékrendje eltérhet. Geertz szerint a világnézet kognitív és egzisztenciális vonatkozások szövevénye, a természetről, az énről és a társadalomról alkotott képzetek összessége.

16. Világnézet és értékrend

- LÁNY: Ezt nem egészen értem.
- SZOCIOLÓGUS: Egy keresztény világnézetű ember például lehet aszketikus puritán, lehet mérsékelt fogyasztó, lehet konzervatív, lehet posztmaterialista értékrendű, más-más helyet foglalhat el az érték-sorban a szabadság, a biztonság, az egészség, az önzetlenség.
- LÁNY: És a filozófiánk?
- WARAMUNGA: Bocsánat, mi az a filozófia?

17. Világnézetek és filozófiák

- FILOZÓFUS: Világnézet-alakítási mód. Minden embernek van filozófiája. Mint tudomány pedig az igaz és a jó tudománya. A filozófus pedig, aki más-ként látja a világot, de nem politikus, mert nem tör hatalomra, de nem művész, mert nem áll szolgálatba.
- KÖLTŐ: Az udvari bolond nem filozófus?
- FILOZÓFUS: Inkább művész, de lehet filozófus is, ilyenkor csak látszólag szolgál. Felveszi a bohóc-sipkát, hogy független lehessen.
- PSZICHOLÓGUS: A különféle életfilozófiák képviselői között találjuk az igazság feltárására törekvő elméleti embert, a hasznosságot és a gyakorlatot szem előtt tartó gazdasági embert, a formát és harmóniát értékelő esztétikai embert, a kapcsolatra orientált szociális embert, az egységben gondolkodó vallásos embert.

18. Természetkép és világkép

- BIOLÓGUS: És hogyan látják a természetkép és a világkép viszonyát?
- FILOZÓFUS: A mai természetképet a különféle világképek eltérő módon értelmezik.
- BIOLÓGUS: Beszélhetünk-e vallásos világképekről?
- TEOLÓGUS: Bizonyos értelemben igen. *Vitányi Iván* hívja föl a figyelmet arra, hogy a naiv, háromemeletes, menny-föld-pokol szerkezetű világkép, amely Európában körülbelül 1500-ig működött, vallásosnak is nevezhető, hiszen kényelmesen elfért benne Isten. Természettudományos szempontból a tudatlanság és vallásos alázatból fakadó naivitás jellemzi.
- FILOZÓFUS: Ezzel szemben az úgynevezett természettudományos világképet nagyfokú önhiúság. A végtelen térben és időben már nincsen helye Istennek, hiszen ez egy önfenntartó világ, amelyben előbb-utóbb minden észérvekkel magyarázható.
- TEOLÓGUS: Csakhogy szegényes, kis világ ez, még ha végtelen is, mert csak az fér bele, amit érzékszerveinkkel felfoghatunk.
- FILOZÓFUS: A huszadik század elején kialakuló modern világkép szerint, figyelmeztet *H. Rohrbach*, a kozmosznak kezdete és vége van, a világűr görbült, véges és határtalan...
- MARI NÉNI: Eddig tudtam követni, doktor Filó, innentől már megfájdul a fejem.
- WARAMUNGA: Pedig ez csak olyan, mint amikor visszajön a bumeráng az álomidőből.
- MARI NÉNI: Akkor tessék folytatni, doktor Filó, megpróbálom megérteni.
- WARAMUNGA: Csak a zenéjére tessék figyelni, én majd verem hozzá a ritmust.
- FILOZÓFUS: Ez a világ tehát véges és határtalan, nincs benne abszolút meghatározottság. Kiderült, hogy az anyag építőkövei nem elpusztíthatatlanok, hogy a természetet legbelsejében nem lehet logikailag szétszedni.

- BIOLÓGUS: És a modern fizika még azt is kijelenti, hogy őt hatások érdeklik, nem az anyag eredete, hogy ő az előtérrel és nem a háttérrel foglalkozik, de számol a háttér hatásával.
- TEOLÓGUS: És önök?
- BIOLÓGUS: Mi biológusok ennél egy kicsit materialistábbak vagyunk.
- KÖLTŐ: A Biblia világképe végül is milyen világkép? Vallásos? Naiv? Tudománytalan?
- TEOLÓGUS: Az alexandriai zsidó tudósok görögre fordítva áttették a Bibliát a görög világba, amely hármass szerkezetű.
- KÖLTŐ: Arra gondol, hogy “nevezte a mennyezetet égnek?” Vagyis: fönn a menny, lenn a pokol, köztük mi.
- TEOLÓGUS: De eredetileg a “mennyezet” ilyen jelentéssel szerepelt: “társág”, “tágaság”.
- BIOLÓGUS: Fantasztikus! Ezek bizony a modern elméleti fizika fogalmai.

19. Értékválság, értékváltás, értékhiány

- LAJOS: Térjünk még vissza egy kicsit az értékre! Értékválságról is beszélnek. Most akkor az érték van-e válságban, vagy inkább az ember, vagy a világ?
- SZOCIOLÓGUS: A romantika kora óta állandóan értékválság van, ami értékváltást, értékhiányt és értékszavart jelent.
- PSZICHOLÓGUS: Az érték az, amitől az vagyok, ami vagyok.
- LÁNY: Nem az énem a lényegem?
- PSZICHOLÓGUS: Az csak ismertetőjegyem. A lényegem az, hogy több vagyok annál, mint ami én vagyok.
- LÁNY: Értem: hogy van bennem valami az egészből.
- PSZICHOLÓGUS: És még énbőlöm is, még Waramungából is, Lajosból is.
- LAJOS: Komolyan?
- FILOZÓFUS: Mindenkiből és mindenből, de nem a rész-szerinti, hanem az egyetemes egészbéli.
- ÖREG: Valami rög és valami ég szorult belém, ami országgá akar lenni, égboltta akar szélesedni.
- TEOLÓGUS: Az én országom evilágból való, de rálát, ráirányul, ráirányít arra az országra, amely nem evilágból való.
- FILOZÓFUS: Értékválság azért nincs, doktor Szoció, mert az érték elnyűhetetlen, jó egészen és állandó. Nem fog rajta sem az idő, sem a rossz. Az értéket nem minősíti, hányan követik, hányan nem. A tragikus hős ezért nevetet a legvégén.

20. Érték és erkölcsi érték

- TEOLÓGUS: És nincs érték, amely ne lenne egyben erkölcsi érték is, de erről úgyis beszélünk még. Az értékek érvényessége alakul, mert az ember helyzete is.
- KÖLTŐ: Ahogyan *Vasadi Péter* írja, az érték nem izzad, nem agitál, nem akar mindenáron megoldani semmit. Ő maga a megoldás, csak rá kell jönnünk. Addig rejtőzik, addig ő a “talán”. Talány, mely fel-felvillan.
- ÖREG: Az érték szelíd, de követel. Az “igények kielégítésére” nem ad. Egyáltalán: nem ad semmire. Mindenkit követésre biztat, de még annyit se mond, hogy Gyere! . Ha jössz, jössz, ha maradsz, maradsz. Maradtak

már népek, országok, kontinensek. Az érték van. Nagyon van. Jobb, ha megyünk.
GYERMEK: Mi lesz a jel?

21. Az értékek mint jelek

ÖREG: Az, hogy felismerjük a jelet. Az akarat akkor mozdul, ha jelet, vagyis értéket ismerünk meg.

Felhasznált művek:

- Az Európai Összehasonlító Értékvizsgálat. Tizenegy ország alapmegoszlásai. Bp. MTA Szociológiai Kutató Intézet, 1983.
- BOLBERITZ Pál: Isten, ember, vallás. Bp. Ecclesia, 1981.
- BÖCKLE, F.: A morálteológia alapjai. Bécs, OMC, 1975.
- BULÁNYI György: Keressétek Isten országát! I-III. Bp. Irotron, 1990
- BOURDIEU, Pierre: A gyakorlati észjárás. Bp. 2002. Napvilág K.
- Értékek az életben és a retorikában. Szerk. Váriné Szilágyi Ibolya. Bp. Akadémiai, 2003.
- FÜSTÖS László - SZAKOLCZAI Árpád: Értékek változásai Magyarországon. = Szociológiai Szemle, 1994. 1. sz.
- GEERTZ, Clifford: Az értelmezés hatalma Bp. Századvég K. 1994.
- GREELEY, Andrew: The Catholic Imagination. Berkeley – Los Angeles – London, 2000. University of California Press
- HANKISS Elemér: Diagnózisok. Bp. Magvető, 1982.
- HANKISS Elemér: Érték és társadalom. Bp. Magvető, 1977.
- HANKISS Elemér: Félelmek és szimbólumok. Bp. Osiris 2006.
- HANKISS Elemér: Proletár reneszánsz Bp. Helikon 1999.
- HANKISS Elemér: Változások a társadalom értéktudatában. = Kultúra és közösség, 1974. 4.sz.
- HANKISS Elemér – MANCHIN Róbert – FÜSTÖS László: Az életcélok szerepe az ember életében. Bp. MTA Szociológiai Intézet, 1983.
- HANKISS Elemér – MANCHIN Róbert – FÜSTÖS László – SZAKOLCZAI Lajos: Kényszerpályán? A Magyar társadalom értékrendszerének alakulása 1930 és 1980 között. Bp. MTA Szociológiai Intézet, 1982.
- HELLER Ágnes: Hipotézis egy marxista értékelmélethez. = magyar Filozófiai Szemle, 1970. 5-6. sz.
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Rejtjelek 2. Bp. Kossuth K., 1995.
- KENYERES Zoltán – MÉREI Ferenc: Az értékorientációs elemzés néhány szociálpszichológiai premisszája. = Helikon, 1978. 3. sz.
- MANNHEIM Károly: A gondolkodás strukturái. Bp. Atlantisz, 1995.
- MOREL Gyula: Szociológia. Bécs, OMC, 1989.
- NYÍRI Tamás: Tudomány és világnézet. = Vigilia, 1980. 7. sz.
- RICOEUR, Paul.: Vallás, ateizmus, hit. = Egyház és Világ, 1991. 20. sz.
- ROHRBACH, H.: Természettudomány, világkép, hit. Stuttgart, Evangéliumi Iratmisszió, 1975.
- RUDAS János: Értékkeresztmetszet I-II. Bp. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1983, 1985.
- S. NAGY Katalin: A lakáskultúra története. Bp. Balassi 2003.
- SCHEELER, Max: Az ember helye a kozmoszban. Bp. Osiris – Gond, 2001. 1.
- SOMOGYI Zoltán: Az erkölcsi értékek világa. Bp. Magvető, 1984.
- Tény, érték, ideológia. (Szerk. Papp Zsolt) Bp. Gondolat, 1976. „Térkép repedésekkel” A társadalmi értéktudat változásai novellaelemzések tükrében. Bp. Művelődéskutató Intézet, 1982.

VASADI Péter: Válság és érték. = Hittel, 1988. 3. sz.

VÁRINÉ Szilágyi Ibolya. Az ember, a világ és az értékek világa. Bp. Gondolat, 1987.

VERES András: Mű, érték, műérték. Bp. Magvető K. 1979.

TURAY Alfréd: Lételmélet. Debrecen, 1984.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Mi a legfőbb érték a növény és az állat számára? Mitől érték számunkra a nö- növény és az állat?
- 2/ Kérdezzük meg ismerőseinket, mit jelent számukra a „jó” ! Gyűjtsünk meghatározásokat és példákat!
- 3/ Vizsgáljuk meg ismerőseink értékrendjét! Milyen helyet foglal el bennük a szabadság, a biztonság, az igazság, a szeretet, az egészség, a siker?
- 4/ Minden érték minősíthető erkölcsi szempontból?
- 5/ Olvassuk el *Mándy Iván Rettetés, Csurka István Happening, Mészöly Miklós Térkép, repedésekkel, Czako Gábor Tragédia*, Bereményi Géza *Apám felkeresi anyját, a nagyanyámat és Esterházy Péter Pápai vizeken ne kalózkodj!* c. novelláit, s gondolkodjunk el azon, milyen értékalakzat rajzolódik ki belőlük. Ezután lapozzuk fel a *Térkép, repedésekkel A társadalmi értéktudat változásai novellaelemzések tükrében* c. könyvet (Bp. 1982. Művelődéskutató Intézet), s olvassuk el, hogyan látják a novellák értékvilágát a szakemberek!
- 6/ Mit jelenthet az, hogy „az érték szelíd, de követel”?
- 7/ Keressünk további példákat a kettős kötésre és az értékzavarra!
- 8/ Miben tér el a természeti népek és a civilizált népek értékfelfogása?
- 9/ Van-e gyermek-értékrend? Mennyiben?
- 10/ Lehet-e az értékekkel szemben bűnt elkövetni?
- 11/ Lehet-e lelkiismeret-vizsgálatom egyben értékrendem vizsgálata is?
- 12/ Írjuk le három kívánságunkat, s most olvassuk el *Nagy László Adjon az Isten és Ki viszi át a szerelmet?* c. verseit, majd hasonlítsuk össze értékrendünket az övével! Melyik kívánságát cserélnénk el a mieink közül valamelyikkel? Miért?
- 13/ *P. Ricoeur* azt írja: „Az érték korlátlan létezési vágyunk és megvalósítása véges feltételeinek metszetében áll. Ez nem hatalmaz fel arra, hogy érték-bálványként mennyibe emeljük az értéket .”
- 14/ Érinti-e az értékviszonylagosság az abszolút vagy végső értékek létét?

XVI. Iránytűink (bűn, erény, moralitás, erkölcs)

- GYERMEK: Ha előttem van észak, hátam mögött dél, de honnan tudom, hogy merre van észak?
- FILOZÓFUS: Most jön az iránytű.
- MARI NÉNI: Valamit nem értek: miért nevezzük értékeknek, amit egyszerűen úgy kellene neveznünk, hogy "jó". Azt pedig, hogy mi a jó, lelkiismeretünk jelzi.
- LAJOS: Engem inkább csak bosszant.

1. Emberi természet és lelkiismeret

- BIOLÓGUS: Tudom, hogy többünk szerint az ember szóma, psziché és pneuma egysége, mégis, nem nevezhetjük ezt az iránytűt értékérző képességnek? Hiszen nincs másról szó, mint az általánosan elismert és a számunkra realizálódó értékek felismeréséről.
- KÖLTŐ:
TEOLÓGUS: Az kérdés, honnan ez a képesség. Amikor a hagyományos keresztény gondolkodás a természetes erkölcsi törvényről beszél nem egyszerűen az ösztönös erkölcsi érzékre gondol, hanem az emberi természetbe behelyezett isteni törvényre, amelyhez az értelem férközhet hozzá, amelynek tartalma: tedd a jót, kerüld a rosszat, bontakoztasd ki képességeidet, teljesítd kötelességedet a közösséggel szemben, embertársaidal úgy bánj, mint veled egyenrangúakkal.
- LAJOS:
PSZICHOLÓGUS: Ez gyönyörű, de mi a jó, mi a kötelességem? Más baj is van, mint ahogy erre *Heller Agnes* is felhívja a figyelmet, az egész „emberi természet” fogalom igencsak problematikus. A természethez tartozik-e az ész, a velünk született és szerzett hajlamok? Mennyire általános az emberi természet?
- BIOLÓGUS: Része-e a természetnek?
- SZOCIOLÓGUS: Egyenértékű-e a kultúra az emberi természettel vagy ellentéte?
- PSZICHOLÓGUS: Hogyan és mennyire változhat meg az emberi természet? Mi változtatja meg? Oszthatatlan egész-e az emberi természet?
- BIOLÓGUS: Ha több részből állna, melyik részünk akarja a rosszat: a test? az érzélem? az akarás? az ösztön?
- TEOLÓGUS: Úgy érzem, doktor Bió, maga az értékérző képességet hajlamos a biológikumra visszavezetni.
- BIOLÓGUS: Szerintem és még több kollégám szerint az ember az egyetlen erkölcsi lény, és erre éppen biológiai természete ad lehetőséget. Már szó esett róla, hogy a biológiai és etikai altruizmus szoros kapcsolatban van.
- FILOZÓFUS: Másról is szó van, doktor Bió. A „lelkiismeret” szó arra a tapasztalatra utal, hogy erkölcsi ítéletet tudunk alkotni a jóról és a rosszról, mégpedig az erkölcsi cselekedetet megelőzően (mit kell tennem?) és azt követően (jól tettem-e?).
- TEOLÓGUS: Lelkiismereti meggyőződésünk nem valami egyénire irányul, hanem szükségképpen az egyetemesen érvényes erkölcsi igazságra.
- LÁNY: Doktor Pszichó, mit mond a lélektan a lelkiismeretről?

- PSZICHOLÓGUS: A pszichológia tárgya a psziché, de a pszichológusok jelentős része számol a pneumával is. Számol, de nincs rá igazán jogosítványa. Ami a pszichét illeti, volt már szó a szuperegoról mint a személyiség morális összetevőjéről.
- LÁNY: A szigorú szuperegoról, akivel az ego megpróbálja kibékíteni az ösztönét.

2. Lelkiismeret és felettes én

- PSZICHOLÓGUS: Sokan így látják a *Freud*-iskolából. *E. Fromm* viszont megkülönböztet autoritárius és humanista lelkiismeretet. Az előbbi nem más, mint egy bensővé tett külső hang, amelynek engedelmeskedni kell. Az utóbbi saját hangunk, teljes személyiségünk válasza saját működésünkre.
- WARAMUNGA: Van-e lelkiismeretlen ember szerintetek, ha egyszer mindenkinek van pneumája?
- MARI NÉNI: Lelkiismeretlen az, aki nem hallgat a lelkiismeretére.
- LAJOS: És mi van akkor, ha lelkiismeretünk állandóan okoskodik, zaklat, állandóan akadályoz, fegyelmes, szuttyongat bennünket.
- FILOZÓFUS: *Kant* szerint – aki mégiscsak elsődrendű tekintély az etikában – az erkölcs központi jelensége a kategorikus imperatívusz, ami azt jelenti, hogy erkölcsi cselekvésünket az észnek kell motiválnia, az ész által vezérelve úgy cselekedni, hogy a cselekvésmódod általánosítható legyen. (Cselekedj úgy, hogy akarhassad, mindenki úgy cselekedjék.) A kötelességetika felelősségetikai korrekció nélkül a legszörnyűbb visszaélésekre adhat alkalmat. Jól látta tehát *Freud*, miként jól látja Lajos is, hogy a mi kultúránkban élő embernek az erkölcs sok szenvedést, sérülést okozhat.
- TEOLÓGUS: A kanti imperatívusz, mint feltétlen igénnyel fellépő, de racionálisan nem értelmezhető felszólítás *Kant* félreértése, hisz a kanti felszólítás eszes lényt feltételez. *Freud* számára az embertárs végső soron szükségleti tárgy, agresszió tárgya. *Freud* a kategorikus imperatívuszt úgy értelmezi, hogy ez a lelkiismeret meg van fosztva kezdeményező képességétől és az embertárs méltóságának belátásától. Ő viszont – az ő szemszögéből nézve természetesen – nem számol azzal, hogy lelkiismeret szavában Isten éppen a szabadság biztosítója.
- PSZICHOLÓGUS: *Freud* szerint Ödipusz-komplexus az erkölcs forrása, mert ez a büntület és a rossz lelkiismeret egyik legfontosabb forrása. Úgy véli, tévesen bűnnek értelmezzük azt, hogy az ember képtelen hiánytalanul integrálni saját ösztönreződéseit. Az erkölcsi gyakorlat öszerinte csupán a libido háztartás mechanizmusa. A jó és rossz különbözősége öszerinte a büntetésre és jutalmazásra vezethető vissza, a bűn öszerinte a tudattalan bűnézés.
- TEOLÓGUS: Azt sem veszi figyelembe, hogy tridenti zsinat óta a spontán indulat és kívánság nem bűn.
- FILOZÓFUS: Annak is súlyos következménye van, hogy *Freud* eltekint a lelkiismeret megelőző szerepétől, s hajlik arra a meggyőződésre, hogy az erkölcsöt a morális szadisták hozták létre.
- TEOLÓGUS: Azt is el kell ismerni, hogy a freudi pszichológia iskola kritikája részben jogos, mert a teológia sokszor illetéktelenül átlépi határait, amikor a lelkiismeretet Isten szavaként értelmezi.
- MARI NÉNI: Hát nem az?

TEOLÓGUS: Isten nem tárja fel magát közvetlenül. J. H. Newman szerint a lelkiismeret Isten hangjának visszhangja. A lelkiismereti döntés nem hárítható át másra, ami nem jelenti azt, hogy nem csak másokra való tekintettel dönthetünk helyesen. A lelkiismeret tehát nem Isten szava, hanem a másokra utalt belső fórum.

3. A lelkiismeret betegségei

LÁNY: Nem az az ember a lelkiismeretlen, akinek az egoja az ösztönénjére hallgat?

PSZICHOLÓGUS: Hadd használjam most lelkiismeret helyett az értékérzék kifejezést, mert így jobban fogom tudni érzékeltetni, hogy látom ezt. Vannak emberek, akikből – úgy tűnik – hiányzik az értékérzék, akiket morálisan beszámíthatatlanoknak is neveznek. Vannak, akikben az önszeretet mások gyűlöletével párosul.

MARI NÉNI: Ezek a gonosz emberek.

PSZICHOLÓGUS: Pszichológus nem szívesen mond ilyet, de ez most találó. Vannak erkölcsileg perverznek nevezhető emberek, akikben az értékérzék fordítottan működik, mint a nagy többségben. Vannak erkölcsileg hisztérikus emberek, akik aszerint értékelik önmagukat, mennyire tetszenek környezetüknek.

LÁNY: Nem ez a hiúság?

PSZICHOLÓGUS: De igen. Vannak erkölcsileg elvetemült emberek...

GYEREK: A gonosznál is gonoszabbak...

PSZICHOLÓGUS: Lehetséges, ugyanis ők tudják, mi a jó, de a rosszat vállalják. Beszélhetünk erkölcsileg élőködőkről, akik beleélik magukat egy másik személy érzelmeibe.

LÁNY: Én mindig ezt csinálom, amikor regényt olvasok, vagy filmet nézek.

LAJOS: De amúgy nem képzeled magát Sophia Lorennek.

PSZICHOLÓGUS: Köszönöm, Lajos, kitűnően látja. Vannak erkölcsi vámpírok.

MARI NÉNI: Jaj, ne ijesztgesse már a gyereket, doktor Pszichó!

PSZICHOLÓGUS: Azt hiszem, Mari néni jobban megjijedt. Nos, ők azok, akik belső ürességüket kárpótolva élőködnek, behatolnak mások intim szférájába.

LAJOS: Persze, a kukkolók!

PSZICHOLÓGUS: Végül Somogyi Zoltán vannak másokra nem veszélyes torzulásai is az értékérzéknek. Hármat említenék: azok, akik számára csak saját érzelmei, értékítéletei léteznek valójában, azok, akik másokat úgy szeretnek, hogy saját énjükbe vetítik őket, végül azok, akik saját énjüket vetítik másokba.

MARI NÉNI: Miért halljuk a lelkiismeretünket, miért nem látjuk?

PSZICHOLÓGUS: Nem is rossz kérdés. Talán azért, mert lelkiismeretünk kialakulásában szerepet játszik a szeretet elvesztésének félelme és a tiltások hallási emlékképekkel való (pl. "nem szabad!") összekapcsolása.

4. Félelem és büntudat

LAJOS: Ha már a félelmet említette, ez már a lelkiismeret jele?

MARI NÉNI: Ez a büntudat, Lajos.

PSZICHOLÓGUS: Büntudatnak azt nevezném, ha észreveszem, hogy viselkedésem ellentétbe egy olyan szabálynak, amit a magam számára érvényesnek fogadtam el.

- TEOLÓGUS: Mondjuk ki: a büntudat a vétek morális értékelése.
- PSZICHOLÓGUS: A félelem meg érzelmi orientáció.
- WARAMUNGA: És a szégyen? Mi szégyent érzünk, ha valamit nem úgy csinálunk, amint a hagyomány előírja.
- PSZICHOLÓGUS: A szégyen – bár szégyenérzetről beszélünk – a félelemhez képest értelmi orientáció, vagy az is. Mások így magyarázzák: büntudatot érzek az ego és a szuperego konfliktusában, ha megszegem a tilalmat, szégyent pedig, ha kudarcot vallok a cél (az éniideál) megvalósításában.
- SZOCIOLÓGUS: Waramunga barátunk is példázza, hogy a hagyományos társadalmakban a szégyenérzet munkálkodik, a belülről irányított emberben a büntudat, a kívülről (mások által) irányított emberben (ma nálunk ez a leggyakoribb) a tárgyaltan szorongás.
- MARI NÉNI: Nálunk egyszerűen kiment a divatból a bűnbánat.
- SZOCIOLÓGUS: A büntudat feloldására szolgáló vezekléssel, tisztító szertartásokkal, közösségi rítusokkal együtt. A büntudat kóros hiánya nálunk legalább annyira magyarázható a felelősség gyerekes elhárításával és a “mindenki így csinálja” cinizmusával, mint a pszichiátria és pszichológia csekély szerepével és az egyházak szerepének csökkenésével.

5. Egyetemes normák

- LÁNY: Végül is mikor vagyok erkölcsös: ha a belső hangra hallgatok, vagy ha betartom a normákat?
- GYERMEK: Mi a norma? Ami normális?
- LAJOS: És az erkölcsi normákkal nem úgy van, mint a munkanormákkal, hogy állandóan változtatják őket?
- SZOCIOLÓGUS: Többféle norma van. Vannak elemi normák – mint például a “ne ölj!” – amelyet egyetemesen elfogadtak, betartásukról előbb a szokásjog, majd a tételes jog gondoskodik. Vannak maximák (másképpen moralitási normák), amelyek megállnak mindenféle tekintélyre való utalás nélkül. Ilyen a “Teljesítsd kötelességedet!” A legalitási normák negatív érték létrejöttét gátolják, egyetemesek. A törvényadó általános alany: Isten, állam.
- BIOLÓGUS: Az egyetemes norma afféle természettörvény?
- SZOCIOLÓGUS: Nem! Ezek sem érvényesek minden korra és időre. És azt sem jelenti a norma egyetemessége, hogy létezne olyan cselekedet, amely kivétel nélkül mindig kötelező vagy tilos lenne.
- MARI NÉNI: És a “ne ölj!”?

6. Erkölcs és moralitás

- TEOLÓGUS: A keresztények megengedték a halálbüntetést. Javasolom azonban, válasszuk szét az erkölcsöt és a moralitást. Az erkölcs nem a lelkiismerettel, hanem a normákkal való megegyezés. A mérték az elismert erkölcs, tehát a külső, és nem a belső hang. A moralitás szempontjából aszerint jó vagy rossz egy cselekedet, hogy megegyezik-e a lelkiismeretben felismert erkölcsi követelménnyel vagy nem. Az elfogadott erkölcs pedig – ahogy doktor Szoció magyarázta – nem valami merev és mozdulatlan valóság, hanem történelmi és társadalmi közvetítésben valósul meg. Ennek a moralitás nincs alávetve.

- SZOCIOLÓGUS: Az adott világ erkölce parancsoló és megengedő szabályokban, valamint az erények, jóság és helyesség normáiban testesülnek meg. Persze a tagolt társadalomban az erkölcsi szokások is tagoltak.
- TEOLÓGUS: De ez nem mond ellent az általános normák létének.
- SZOCIOLÓGUS: Csakhogy ezek, mint *Heller* állítja nem univerzális igénnyel megfogalmazottak, csak egy-egy kultúrára érvényesek. Az univerzális norma kultúraközi, s ha van is ilyen, akkor az szélsőségesen formális, úgy hogy a napi gyakorlatban nem sokra megyünk velük.
- LÁNY: Most akkor vannak vagy nincsenek állandó normák? A „ne lopj!” nem ilyen?
- FILOZÓFUS: Ezek a normák – ne lopj, légy bátor –, de értelmezése változó.
- WARAMUNGA: Ki értelmez? A varázsló?
- FILOZÓFUS: Az értelmező lelkiismeret. A gond századunkban, s most az ezredfordulón is az értelmező lelkiismeret értelmezésével van, ugyanis egyenes számára a belső tekintély a , vagy pedig, ami még rosszabb, az egyedüli döntőbíró, amely mellett egyetlen külső tekintély sem marad érvényben, semmi sem kötelező, minden megengedett. Önjogosítás. Tombol az individualizmus.
- MARI NÉNI: Akkor még az Isten sugására kell figyelni?
- KÖLTŐ: Isten csak olyan sugó, mint a színházi, csak abban erősít meg, amit márt tudnunk kell, igaz, doktor Teó?
- TEOLÓGUS: Igaz. és mélységesen tiszteletben tartja szabadságunkat. Már utaltunk rá, de érdemes más szavakkal megismételni, hogy az erkölcsi rend nem a létrendből származik, hanem az ember önfenntartásának dimenzióit vetjük alá az ész törvényeinek (amelyeket *Aquniói Szent Tamás* az isteni törvényre vezet vissza).
Isten nem feltétele a moralitásnak, hanem annak a lehetőségi feltétele, hogy ésszerűen gondolhassuk el a moralitást. Az erkölcs föltétlen követelményéből viszont, ha akarunk, következtethetünk Istenre.
- PSZICHOLÓGUS: Ami a szabadságot illeti, az érett ember vitába is száll az adott erkölcs előírásaival.
- MARI NÉNI: Az iránytűvel?
- PSZICHOLÓGUS: Új hasonlat kellene, az iránytű belülről jelez.
- LÁNY: Hogyan működik a lelkiismeret? Hogyan alkalmazza az erkölcsi törvényt a konkrét helyzetre?
- TEOLÓGUS: *Aquniói Szent Tamás* szerint ehhez három tényező szükséges: a legfőbb erkölcsi bizonyosságok feltételezése, létünk végső okainak és céljainak az ismerete (vagyis a világnézet) és a konkrét helyzetekre vonatkozó tapasztalati tudás.
- KÖLTŐ: Elképzelhető, hogy valakinek a moralitása bevett erkölccsel szemben működik?
- TEOLÓGUS: Hogyne. *Ancsel Éva* szerint a szokáserkölcs megszegése mélyebben gyökerezik a történelemben, mint a morál.
- KÖLTŐ: És a téves lelkiismeret? Lelkiismeret-hiány vagy lázadásunk lelkiismeretünk ellen?

7. Lelkiismeretlenség

- TEOLÓGUS: A lelkiismeretlenség nem a lelkiismeret hiánya, hanem hajlamunk arra, hogy ne igazodjunk lelkiismeretünk ítéletéhez.
- GYERMEK: Ennyire szabadok vagyunk?
- FILOZÓFUS: De jól mondod! A lelkiismeret téves ítélete pedig általában nem az alapelvek nem tudásából ered, hanem a konkrét helyzet nem kellő ismeretéből.
- LÁNY: Idéztük már *Adyt*, hogy minden ember fenség. Fenség-e a tévútra sikló ember?
- TEOLÓGUS: A tévedő sem veszi el emberi méltóságát.
- GYERMEK: Mi az erkölcsileg jó? Ha szót fogadok? Ha a lelkiismeretemre hallgatok?
- KÖLTŐ: Azt is megkérdezhetnénk, hogy egyáltalán az erkölcstről való filozofálás alapja?
- ÖREG: Hogy vannak jó emberek.

8. Erkölcsi jó

- FILOZÓFUS: Erkölcsi értelemben az a jó, ami nem másra való tekintettel, hanem önmagában véve jó.
- KÖLTŐ: A gonosz pedig az, aminek nincs értelme.
- FILOZÓFUS: Nagyszerű!
- LÁNY: Van olyan cselekedet, amely minden körülmények között jó, és amely minden helyzetben rossz?
- FILOZÓFUS: *Kant* szerint, aki tagadja a morális konfliktust, igen. Szerinte a gyilkosnak nem szabad letagadni az üldözött hollétét.
- LAJOS: Ez a szivar nem normális.
- FILOZÓFIA: Nem, Lajos, ennek a szivarnak olyan normája van, amit lehet ugyan vitatni, de szivar legyen a talpán, aki győzi.
- KÖLTŐ: Milyen jogon tulajdoníthatok – *Kant* szellemében – univerzalitást erkölcsi döntéseinknek?
- FILOZÓFUS: Ez a kérdés. Nehéz például megválaszolni, mit tegyünk, ha egy erkölcsi érv egyforma súllyal esik latba egy másikkal.

9. A tisztességes ember

- WARAMUNGA: Akkor azzal tesszük jobbá az egyik lehetőséget, hogy azt választjuk, és rosszabbá a másikat, hogy nem azt: így cselekszenek a tisztességes emberek.
- LAJOS: A nem tisztességes emberek pedig okoskodnak, s igazolják magukat. Apropó, ki a tisztességes ember?
- ÖREG: Aki inkább elszenvedi a bajt, mint okozza, egyébként nem szeret szenvedni. A tisztességes cselekvés a lehető legjobb morális világ ígéretét hordozza, a tisztességes személy utópikus valóság. A morálban az utópia életté válik.
- KÖLTŐ: Amikor a tisztességes személy súlyos döntést hoz, akkor valami fenséges, magasabbrendű kerül tudata centrumába, lelkiismeret tágul, érzelmei erősödnek, tudata maximális sebességgel és éberséggel működik. A tisztességes személyben egybeesik a morális és az empirikus én. Ezt a hitelesség.

- MARI NÉNI: Lehetek-e tisztességes szeretet nélkül?
- FILOZÓFUS: Heller Ágnes szerint nem, mert a morált a szeretet teszi személyessé, mert szeretet nélkül a tisztességes ember nem lehet a jóság megtestesítője.
- WARAMUNGA: Vagyis az adás mindig jó, a kínzás mindig rossz.
- LAJOS: Az adással elkényeztetetem a gyereket, a kínzással meg kiszedhetem a bűnösből az igazságot.
- TEOLÓGUS: A kínzás akarat nélküli eszközzé alacsonyítja le az embert más ember kezében. Az okos szeretettel adás, az adó szempontjából mindig jó, mégha különféle következményei is lesznek.
- LAJOS: Hogy született az erkölcs?

10. Szokás és egyéni mérlegelés

- SZOCIOLÓGUS: Jól mondja *M. Buber*, hogy kezdetben volt a kapcsolat. Kapcsolat, rokonszenv, tekintély, tisztelet, erkölcs. De ez hosszú folyamat. Hosszú az út a szokástól az egyéni mérlegelésig.
- PSZICHOLOGUS: Felelősséget az érezhet, akinek módjában van önmaga lehetőségeihez mérni magát. Ehhez egyrészt megfelelő történeti szituáció kell, másrészt érett személyiség. *Arisztotelész* is felhívja a figyelmet arra, hogy a különböző autonómiai fokokon különbözőképpen kell megítélni az erkölcsösséget.
- BIOLÓGUS: Amiből az következik, hogy van az erkölcsnél is átfogóbb rendező elv.
- TEOLÓGUS: Ebben végre egyetértünk.
- SZOCIOLÓGUS: Amit doktor Pszichó mondott, abból az is következik, hogy egyetlen erkölcs sem boldogulhat a szabadság, az egyenlőség, az emberi méltóság eszméi nélkül.
- LAJOS: Most akkor nagyon-nagyon egyszerűen mi a lelkiismeret?
- TEOLÓGUS: A jó és rossz tudása.
- PSZICHOLOGUS: Az ember értékelő lény, ez pedig azt is jelenti, hogy feltételezzük, hogy a cselekvő ura önmagának és cselekvésének, aki pedig felelős, attól elvárjuk, hogy ésszerű feleletet tudjon adni arra a kérdésre, hogy miért csinálta.
- GYERMEK: Mikor vagyok erkölcsös? Ha tudom és csinálom a jót?

11. Morál és erény

- TEOLÓGUS: Ezt már nem tudom ilyen egyszerűen mondani. Az ethosz (erkölcs, morál) értelmében erkölcsös, ami összhangban van az erkölcs szabályaival, az éthosz (a jellemzilárdság, a jóra való készség, az erény) értelmében pedig erkölcsös a cselekedet, ha gyökere a cselekvő moralitása, erkölcsisége.
- FILOZÓFUS: Az éthosz (a moralitás) nem tanítható, nincsenek vele szemben elvárások, az éthosz kísérlet az igazságtételre, akár szabályszegés árán is. Az éthosznak nincsen helye a racionalitásban, az empiriában, nem tűri még a kizárólag lélektani megközelítést sem. Igazságot tenni nem tud, csak bemutatja, mi lenne az igazság.
- LÁNY: És az erény tanítható?
- PSZICHOLOGUS: Valamelyest igen. Csak előbb tisztázni kellene, mit értünk erényen. Tekinthetjük őket értékeket (vagyis közjavakat) előmozdító jellemvonásoknak. Olyan hajlamoknak, amelyek nem határozzák meg a cselekvést.

- TEOLÓGUS: *Aquinói Szent Tamás* szerint az erény gyakorlattal szerzett lelki alkat, második természet. Jóra való maradandó készség, jóban való szilárdság, a szilárd jellemű, önmagával harmonikus ember. Az erényben lelki alkattá válik az ésszerű viselkedés.
- MARI NÉNI:
FILOZÓFUS: Mik a legfontosabb erények?
Platonnál az igazság, bölcsesség, bátorság és mértékletesség. *Aquinói Szent Tamás* ezekhez hozzáteszi az arisztotelészi okosságot, valamint az úgynevezett teológiai erényeket, ezek pedig a hit, a remény és a szeretet.
- PSZICHOLÓGUS: *Heller* szerint az erény nem mentális vagy szellemi képesség, hanem a megkülönböztetés képessége, ami részben mentális képesség, de ezen kívül még logikus gondolkodás, problémamegoldás, ítélet, képzelőerő, affektus, orientáló érzéseink és olyan összetett érzések, mint a lelkiismeretesség, az odaadás, a lelkesedés és a szenvedély). Ami pedig az erény taníthatóságát illeti, a filozófusnő szerint az erény bizonyos fokig és bizonyos feltételek mellett, bizonyos embereknek tanítható, tehát nem mindenkinek ugyanabban a mértékben.
- WARAMUNGA:
PSZICHOLÓGUS: Mi gátolja még a tudott jó gyakorlását?
Ellenőrzés alá nem vonható velünk született hajlamaink, a helytelen nevelés következtében kialakult rossz szokásaink, tudatlanságunk a jó tudásán kívüli ügyekben.
- FILOZÓFUS:
LAJOS: És a szándékos normaszegés.
És abban mi gátolja az embereket, hogy rájöjjenek, mi a jó, noha képesek a megkülönböztetésre?
- SZOCIOLÓGUS: Az alacsony társadalmi státus, a született vagy szerzett hajlamok, a hibás gondolkodás, a jó keresésének szándékos elutasítása.

12. Igazságosság

- LAJOS:
FILOZÓFUS: Térjünk vissza az igazságosságra, amely számomra a legfontosabb erény.
Heller szerint az igazságosság hideg, olykor kegyetlen erény. Igazságosság, pártatlanság és tárgyilagosság szorosan összekapcsolódik, ezért az az igazságosság lényege az, hogy eltekintek a rokon- és ellenszenvektől.
- PSZICHOLÓGUS: A fanatizmus és igazságosság azonban nem ellentétesek (hacsak a normák ki nem zárják a fanatizmust).
- GYERMEK:
PSZICHOLÓGUS: Ha pártatlan vagyok, nem durrkolhatok kedvenc csapatomnak?
A pártatlanság nem kell együtt járjon a semlegességgel, hiszen lényege a normák és szabályok következetes (személyes érdekekre és elkötelezettségre való tekintet nélkül) használata.
- LÁNY: Úgy gondolom, önmagunkkal legnehezebb igazságosabb lenni, például fogyasztósságainkat ostorozni.
- ÖREG: Büntudat nélkül együtt élni fogyasztósságainkkal, tudva hogy ezek fogyasztósságok, erkölcsösebb. Vétkeink eltűnnek, jellemvonásaink nem.
- PSZICHOLÓGUS: Úgy vélem, az is hozzátartozik, hogy jellemvonásainknak mások számára olvashatóknak kell lenniük.
- KÖLTŐ:
FILOZÓFUS: Ezek szerint a hitelesség a legnagyobb erény?
Heller szerint nem erény, hanem létezési forma. Kevesen képesek rá, csak a nagy személyiségek.
- PSZICHOLÓGUS: Óriási reflexív képességet és mély önismeretet igényel.

13. Normák és erkölcsök

- WARAMUNGA: Még valami izgat engem. Azt mondtátok, az erkölcs nem örök. Akkor a szabadság, az egyenlőség, az emberi méltóság sem örök érték ?
- SZOCIOLÓGUS: Ezekben a normákat az emberek nagy többsége elfogadja, de alkalmazásuk eléggé eltérő, az erkölcsök "tájjellegűek". A szülők tiszteletét az eszkimók például úgy értelmezik, hogy megszabadítják őket a gyötrelmes haláltól, s fájdalommentesen megölik őket, s ezzel ráadásul növelik a fiatalok fennmaradási esélyét is.
- WARAMUNGA: Ezek szerint van eszkimó-erkölcs, waramunga-erkölcs. Van vadász-erkölcs, szociológus-erkölcs, lemezlakatos-erkölcs is?
- SZOCIOLÓGUS: Szinte minden hivatásnak megvan a maga saját etikája, sőt a nyugati országokban nagyon sok vállalat etikai kódexszel is rendelkezik.
- LAJOS: Most akkor mondja meg nekem valaki, hogy miért legyek én tisztességes?
- KÖLTŐ: Tegye fel inkább így a kérdést: miért ne legyek tisztességes?
- MARI NÉNI: Mert erkölcsi szabályok betartása nélkül káosz lenne.
- FILOZÓFUS: Ezt a választ ugyanúgy nem fogadja el az etika, mint azt, hogy egy nagy tekintélyű ember kívánságát teljesítjük, amikor erkölcsösek vagyunk, vagy mint azt, hogy azért vagyunk erkölcsösek, mert jutalmat kapunk érte.
- TEOLÓGUS: És még azt sem, hogy a többi ember elvár tőlem egy bizonyos viselkedést, amit én is elvárok tőlük.
- LAJOS: És ez mért nem fogadható el?
- PSZICHOLÓGUS: Mert ez inkább egy gazdasági szerződésre emlékeztet, mellesleg pedig a maffiára is érvényes. Mert erkölcsi lény vagyok, megkérdezem: miért csak olyan viselkedést várhatok el a többi embertől, amilyenre magam is hajlandó vagyok? Miért illetékesebbek erkölcsi kérdésekben a tekintélyek, mint maga a cselekvő ember? Miért kell törődnöm azzal, hogyan értékelnek embertársaim?
- LAJOS: Sokat segítettek, de...
- KÖLTŐ: Egy pillanat! Talán még várja meg ezt a kétsoros *József Attila*-verset:
Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgy is.
Mért ne legyek tisztességes? Kiterítenek úgy is.
- LAJOS: Ha már így is, úgy is végem lesz, miért ne döntsek szabadon?
- FILOZÓFUS: Úgy van! Akkor lehet jó egy cselekedet, ha szabadságról szabadságra irányul.
- BIOLÓGUS: Nem lehet, hogy a jónak vagy rossznak tartott viselkedésformák nem erényességre vagy rosszásra vezethetők vissza, s nem is jó vagy rossz karakterre, nem is a jó vagy a rossz tudására, hanem a cselekvés következményeire és a nagyszámú megerősítésre?

14. Erkölcs és etika

- LÁNY: És mi a különbség erkölcs és etika között?
- SZOCIOLÓGUS: Az erkölcs: normák, értékítéletek és intézmények. Az etika az erkölcsi probléma filozófiai vizsgálata.
- BIOLÓGUS: Etika vagy etikák?
- FILOZÓFUS: A többféle erkölcsözhöz, erkölcsi érveléshez és emberképhez természetesen többféle etika kapcsolódik. Az autoritárius etika szerint az ember nem képes megállapítani, mi a jó és mi a rossz. A humanista etika az

- ellenkezőjét állítja. A szubjektivista etika szerint nincs objektív érvényesség. Az objektivista etika szerint az a jó, ami az embernek jó.
- TEOLÓGUS: Az etikai elméletek közül érdemes megemlíteni például *M. Scheeler* fenomenológiai értéketikáját, mely szerint akkor erkölcsös egy cselekedet, ha valami jót hoz létre; a metaetikát, mely az erkölcsi nyelvet elemzi; vagy a marxista etikát, mely szerint a termelési viszonyok döntő módon meghatározzák az erkölcsöt.
- FILOZÓFUS: Az erkölcsi érvelésmódok közül a tekintélyelvű, a természet- és észjogi, a manapság legelterjedtebb haszonelvű, a következményelvű, az érületelvű és a felelősségelvű érdemes említésre.
- LAJOS: Kíváncsi vagyok, mivel lehet a haszonelvű etika ellen érvelni.
- FILOZÓFUS: Egyszerűen azzal, hogy nem erkölcsös minden, ami hasznos (vagyis, ami növeli a gyönyört), és fordítva.
- LÁNY: És a következményelvű ellen?
- FILOZÓFUS: Vannak következményeiktől függetlenül is rossz cselekvések. Ugyanakkor természetesen nem hozható erkölcsi ítélet a következményekre való tekintet nélkül.
- KÖLTŐ: És a természetjogi ellen, mely szerint az a jó, ami megfelel az emberi teljességnek?
- FILOZÓFUS: Azt, hogy bár döntéseinket a biológiai és lélektani készletek is meghatározzák, az erkölcsi rend mégis csak az ész alkotása.
- SZOCIOLÓGUS: És, mondjuk *M. Weber* felelősségetikájával szemben?
- TEOLÓGUS: *H. Jonas* szerint mindig valakinek, valamiért, valakivel vagy valamivel szemben vagyunk felelősek.

15. Morális közösség

- PSZICHOLÓGUS: Minden erkölcs alapja egy emberkép.
- SZOCIOLÓGUS: Az erkölcsöt szabályainak, ítéleteinek, alkalmazási eseteinek soha véget nem érő vitája tartja össze, vagyis a viták során összecsiszolódó morális közösség.
- WARAMUNGA: A waramungák is egy morális közösség?
- PSZICHOLÓGUS: De még mennyire!
- SZOCIOLÓGUS: Vannak másokat kizáró morális klikkek. A messianisztikus etikák például a világmegváltók közösségére szűkítik le a kört. Bizonyos kommunisták úgy érezték, hogy csak a pártnak tartoznak felelősséggel. Az arisztokratikus etikák a mintaadókat állítják szembe a mintát vakon követőkkel, akiket kényszeríteni kell az erkölcsi törvények betartására.
- LAJOS: És kik vitathatják meg az erkölcsi elveket, a nagy fejek, a szentek, a szakemberek?
- SZOCIOLÓGUS: Éppen elég, hogy valaki annyi intelligenciával rendelkezzen, hogy egyáltalán megértsen erkölcsi elveket, alkalmazási eseteket, felfogjon logikai összefüggéseket. Erre pedig bármely normális felnőtt ember képes, vagyis tagja lehet morális közösségnek.
- FILOZÓFUS: Így van. Ez az egyenlő méltóság elve.

16. Erkölcsileg helyes és jó

- LAJOS: Miről dönt a morális közösség?
MARI NÉNI: Nyilván arról, mi a helyes cselekedet?
FILOZÓFUS: Javaslom, a cselekedetet inkább akkor nevezzük helyesnek, ha eléri célját, s ez nem feltétlenül jó.
LAJOS: Ha csak jutalomért mentek ki valakit a vízből.
TEOLÓGUS: Bravó, Lajos! A példa kitűnő. A cselekedet viszont csak akkor kitűnő erkölcsileg, ha pragmatikusan helyes és erkölcsileg jó.
LÁNY: Miért vagyok felelős? A szándékomért vagy a tetteimért?
TEOLÓGUS: Mindkettőért. Az érzület a jóhoz és a rosszhoz, a tett az erkölcsileg helyeshez és a helytelenhez kapcsolódik.
LÁNY: És mi a különbség az erkölcsileg jó és az erkölcsileg helyes között?
TEOLÓGUS: Az erkölcsileg jó rövid szabályokban megadható, az erkölcsileg helyeset szabályok sokasága fejezi ki, az előbbit erkölcsi intelmekben („ne ölj!”) lehet kifejezni, amelyek ismertnek tételezik fel, hogy bizonyos magatartásformák helyesek. Az erkölcsileg helyes pedig tanácsok, megfontolások, viták, érvelések eredménye.
BIOLÓGUS: Jó az, ami az életet szolgálja. Ki tud ennél jobbat?
ÖREG: Senki sem. Az önző élet- és élvezetvágy helyett az élet és az erkölcsi jó közös éltető napja az életszolgálat. Rossz pedig az, ami megrontja, lerombolja az életet.
LÁNY: Ez lenne akkor mások erkölcsi megítélésének alapja?
SZOCIOLÓGUS: Az erkölcs végső kérdéseire, hogy “Mi a jó élet?”, “Ki a jó ember?”, “Mivel tartozunk embertársainknak?” a különböző etikák más és más választ adnak, ezért legfeljebb csak a morális közösségekben lehetne erkölcsileg megítélni másokat.
TEOLÓGUS: Én mással indokolom nemleges válaszom. A cselekedet egyedül azon a törvényen fordul meg, amelyet maga a cselekvő állít fel magának a lelkiismeretében. Ezért nem támaszthat senki sem igényt arra, hogy ítéletet alkosson mások cselekedeteinek moralitásáról.
BIOLÓGUS: Ha élni annyi, mint önmagunkká válni, az erkölcs felelősség létezésünkért, az erény pedig azzá válni, ami a lehetőségünk.
ÖREG: Az erkölcsi jó mindig ellenszélben hajózik.
TEOLÓGUS: Milyen igaz! Az utóbbi századokban három nagy viharba került az erkölcsi jó. *R. Descartes* és *F. Bacon* azt hirdették, hogy a tudomány és a haladás létrehozza a természet feletti uralmat, földre hozza a mennyországot. A liberalizmus hidegre tette az aszketizmust. A marxizmus pedig az egyéni érdek és a közérdek egybeesésének illúzióját keltette, amivel együtt járt az, hogy nincs szükség morálra, elég a jól felfogott érdek, a kommunizmusban bármilyen kívánság teljesülhet.

17. Erkölcsi fejlődés

- MARI NÉNI: Mikortól kezdve számít az ember erkölcsi lénynek?
PSZICHOLOGUS: *J. Piaget* szerint az erkölcsi fejlődés szakaszos, s mindegyik szakasz az új és a régi szintézise. A hatodik évig a gyerekre a szabályok egocentrikus használata és a kooperáció iránya jellemző. A 7-10 éves gyerek az együttműködés belső szükségletéből elfogadja a közös szabályokat.

A törvény ekkor a gyerek számára az egyenlő elosztás. 10 éves kortól a szabályok már nem szentek, megkezdődik az autonóm szakasz. Az előbbi korszak ekvalitásával szemben itt már az ekvitás (motívumok, társadalmi kapcsolatok, érzelmek) figyelembe vétele jellemző.

TEOLÓGUS: Ezzel nekem csak az a bajom, hogy eltúlozza az ész szerepét, s alig hiszem, hogy 10 éves korra kialakulna az autonómia. Még egy.

PSZICHOLOGUS: Kollégáim közül többen is érezték ezeket a hiányosságokat. Egyikük, *L. Kohlberg* szintén három szakaszt különböztet meg. A preszociális szakaszban két lépcsőt: az elsőben a mozgató a büntetés elkerülése, a másodikban a naivan egoisztikus magatartás jellemző (helyes, ami kielégíti a szükségletet). Ezek megfelelnek *Piaget* első és második szakaszának. *Kohlberg* elképzelésében a második szakasz a konvencionális szerepegyeztetés életkora. Ennek első lépcsőfoka a családnak és a környezetnek való megfelelés, vagyis a jógyerek-orientáció, a második lépcső pedig a betű szerinti szabálybetartás. A harmadik szakasz már az erkölcsi elvek szintje. Ennek első lépcsőfokát a kötelesség kölcsönös jellege jellemzi, a másodikat a lelkiismereten alapuló igazságosság, a kölcsönös tisztelet. Ez már sokkal jobban tetszik, de itt sem esik szó bűnről, büntudatról.

TEOLÓGUS:

18. A rossz

MARI NÉNI: Még arról sem beszéltünk, mi a rossz.

FILOZÓFUS: Ezt szívesen átengedem Önnek doktor Teó.

TEOLÓGUS: Bezzeg a jóval szívesen foglalatzkodott. Nos a rossz titkára többféle, meglehetősen eltérő választ ismerünk. A dualista felfogás szerint az istenihez hasonló gyökerű, de vele ellentétes princípium. A monista felfogás szerint a rossz a még tökéletlen, ezt vallja *Hegel* és *F. W. J. Schelling*, valamint *Teilhard de Chardin* is....

BIOLÓGUS: Aki szerint a rossz az evolúció fonákja.

TEOLÓGUS: Mások szerint pedig a szabadság következménye.

GYERMEK: Vagy rossz az ember?

WARAMUNGA: Az ember nincs a rosszra teremtve.

TEOLÓGUS: Igen, a bűn nem rendeltetése, csak veszély, amelynek ki van téve. Isten nem akarja, de eltűri a rosszat, mert tiszteli a szabadságot.

PSZICHOLOGUS: Miért engedi át a rossz problémáját, doktor Filó?

FILOZÓFUS: Mert a rossz, ahogy *P. Walter* fogalmaz, logikátlan, ellen szegül a racionális megvilágításnak, nem hagyja magát zárt rendszerben kezelni, kilóg a sorból. Az a jó benne, hogy próbára teszi gondolkodásunkat és hitünket: minden újra rejtélyé válik.

LÁNY: Akkor nem is kell harcolni ellene?

ÖREG: Mihelyt integrálódik az alapjában jó mindenségben az, amit gonosznak nevezünk, önmagától jóvá változik.

TEOLÓGUS: Nem tudom, mit szól ehhez doktor Pszichó, de egy jeles lelki mester, *János Ferenc* azt tanácsolja, hogy ne harcoljunk agresszióknak ellen sem, engedjük jelen lenni szeretetünkkel körülvéve, s akkor magától feloldódik.

WARAMUNGA: Ne hergeljük, akkor nem bánt.

PSZICHOLOGUS: Elgondolkodtató, amit hallottunk. El kell ismerni, hogy nem csak mi, pszichológusok értünk a lélekhez.

19. A bűn

- LAJOS: Kíváncsi vagyok, van-e valami jó a bűnben is.
- MARI NÉNI: *Szent Ágoston* arra tanít minket, hogy a bűn elfordulás Istentől.
- ÖREG: Aki az abszolútát nem leli Istenben, mást tesz meg istennek.
- PSZICHOLÓGUS: *Fromm* szerint a bűn, vagyis a tekintély hatalma elleni cselekvés a szabadság első megnyilvánulása, az első emberi cselekedet. Az engedetlenség mint szabad cselekedet az öntudat kezdete.
- TEOLÓGUS: Csakhogy nem mindegy, mi ellen lázad az ember. A *Biblia* szerint – legalább is ma több kollégám így értelmezi a Paradicsom-béli történetet –, az ember akkor esett bűnbe, amikor Isten felől maga felé fordult, s az egyetemes szeretetből visszaesett az énközpontúságba, és még önmagától is menekülni kezd.
- PSZICHOLÓGUS: Az énközpontú a másik embert nem mint személyt éljük meg.
- TEOLÓGUS: Érdekes módon nemcsak a kereszténységgel szemben eléggé kritikus *Fromm*, hanem *A. Brunner* kollégám azt is hangoztatja, hogy bűn nem pusztán negativitás, hanem benne is megmutatkozik az ember nagysága. Mások, például *G. Müller*, azt hangoztatják, hogy a bűn gyökere kívül esik felelősségünk határán – „a világ gonoszságban vesztegel” (1Jn 5,19), tehát kiszolgáltatottak vagyunk, de kihatásaiért mégis felelősek vagyunk. *H. Ott* a bűnt tragikus sorsnak, önmagunktól való elidegenedettségnak tekinti, de azt is hozzáteszi, hogy a bűnbocsánattal az újrakezdés lehetősége is adva van: új kapcsolat a felebaráthoz, saját élethez. *M. Buber* úgy látja, hogy a vétkes sebet vág a létrenden. Jóváteheti, esetleg a létrend másik helyén is.
- LAJOS: És az nem lehet, hogy a vétkes egyszerűen beteg?

20. Az erkölcs pszichológizálása

- PSZICHOLÓGUS: Lehet, de korántsem egyszerűen. A pszichológusok egy része nem akarja az erkölcsöt pszichológizálni.
- KÖLTŐ: Hogyan terjedt el mégis annyira ez a nézet?
- PSZICHOLÓGUS: Oka lehetett a növekvő szeretetszükséglet, valamint az esetlegesség és a szorongás állapota.
- FILOZÓFUS: Ez a történet valamikor akkor kezdődött, amikor *D. Hume* az örömből és a bánatból veszette le az igazságosság erényét. A bűn egyre inkább lelki zavarrá válik, a büntetést pedig – részben persze indokoltan – gyógyítás, a pszichológiai reparálás váltja fel.
- TEOLÓGUS: A freudizmus belesimul az anonim bűnök világába. A terapeuta nem akarja igazán megismerni azt, akit kezel. Az egyéni büntudatot egy ősi és kollektív-mitikus bűnre vezeti vissza. Ezzel nemcsak föloldoz, hanem oda is köt egy mitikus közösséghez.

21. Áteredő bűn és anoním bűnösség

- MARI NÉNI: És mit csinálnak a pszichológusok az áteredő bűnnel?
- LAJOS: Az eredendő bűnt igazságtalannak tartom, sőt kikérem magamnak, mert én is voltam, igaz, nem sokáig, ártatlan, legalábbis csecsemőkoromban.
- TEOLÓGUS: Az áteredő bűn nem azt jelenti, hogy bűnös csecsemők születnek, hanem azt, hogy az ember születik bűnös valóságba. Az áteredő bűn kollégáim

- egy része szerint nem szociológiai, politikai és pszichológiai feltételrendszer, de nem is emberi cselekedetek és mulasztások külső körülménye, hanem az ember belső veszélyeztetettsége, esendősége, törékenysége.
- SZOCIOLÓGUS: A bűnös valóság az anonim bűnök világa.
- LAJOS: Mi ez? Amikor nem csíplik el a pasast?
- FILOZÓFUS: Világunkban a büntetlen és büntethetetlen, sőt a néma közmegegyezéssel szankcionált vétkek dominálnak.
- KÖLTŐ: Amelyhez képest az egyéni bűn annyival még rokonszenvesebb is, hogy bátor.
- LÁNY: Végül is a névtelen bűnösség magánvétkék összege, nem?
- SZOCIOLÓGUS: Nem. És nem is erkölcsi normák járványszerű megszegése, hanem társadalmi állapot.
- TEOLÓGUS: Ami persze nem jelenti azt, hogy a társadalom bűnös, s az egyén fel van mentve. A bűnt elkövetjük, a névtelen bűnösség megtörténik velünk.
- LÁNY: Nevének kell neveznünk a bűnt!
- SZOCIOLÓGUS: És ki kell mondani a rendszerek bűnösségét is.
- PSZICHOLÓGUS: És bizonyos erkölcsstanok bűnösségét is.
- BIOLÓGUS: Akkor most az a kérdés, van-e egyéni bűn, ha egyszer a történelemben hajtóerőként működik a rossz?

22. Anonim és egyéni bűnök

- SZOCIOLÓGUS: A polgári erkölcs anonimizálja a bűnt. Az etikai relativizmus kritikátlan tükrö a bűnököt legitimáló társadalmi viszonyok, írja *Anselm Éva*.
- KÖLTŐ: Érthető, hogy *Dosztojevszkij* is bátorságnak láttatja az individuális bűnt.
- TEOLÓGUS: *Nietzsche* szerint az erkölcs zsarnokság a természet és az ész ellen, s így bűn nincs, csak büntudat. *Heidegger* magát a létezést tartja bűnösnek.
- KÖLTŐ: József Attila igencsak elgondolkodtatón szol a bűnről.

**Én úgy hallgattam mindig, mint mesét
a bűnről szóló tanítást. Utána
nevettem is – mily ostoba beszéd!
Bűnről fecseg, ki cselekedni gyáva!
Én nem tudtam, hogy annyi szörnyűség
barlangja szívem. Azt hittem mamája
ringatja úgy elalvó gyermekét,
ahogy dohogva álmait kínálja.
Most már tudom. E rebbenő igazság
nagy fényében az eredendő gabszág
szívemben, mint ravatal, feketül
S ha én nem szólnék, kinyögné a szájam:
bár lennétek ily bűnösök mindnyájan,
hogy ne maradjak egészen egyedül. (Én nem tudtam)**

- FILOZÓFUS: Ezzel szemben az ember majdnem minden bűnre képes, csak hogy ne kelljen magát bűnösnek tartania.
- WARAMUNGA: A bűn, a betegség, az örület a lét rongáltsága.
- PSZICHOLÓGUS: Más a gyöngeség, a betegség, és más a bűn.
- TEOLÓGUS: Miként a megbocsátás sem azonos a bűn jóváhagyásával.
- ÖREG: Így igaz, a szeretet mindent megbocsát, de nem néz el semmit.
- LAJOS: Végül is mi a bűn?

23. A bűn mint bezárkózó énéesség

- FILOZÓFUS: *Szent Ágoston* óta a magába és a világába zár kózó énéesség.
- BIOLÓGUS: A legnagyobb bűn az élet kioltása. Minden ölés gyilkosság, mert az ember élete semmilyen igazolásra nem szorul.
- SZOCIOLÓGUS: A vérfertözés és az emberevés civilizációnkban is tabu, az emberölés azonban nem.
- WARAMUNGA: És a hősiesség is emberölés?
- KÖLTŐ: Csatlakozom doktor Bióhoz: az emberölés Európában engedélyezett barbarizmus. A háború azt súgja: na most megmutathatjátok, milyen aljasok tudtok lenni, ha akartok.
- LAJOS: És ha aljas emberek ellen fogunk feyvert?
- PSZICHOLOGUS: Általában azért feyverkezünk, mert félünk.
- KÖLTŐ: Úgy látszik, az embernek éppen annyira kell a szorongás, mint a béke.

24. A bűn mint türelmetlenség

- PSZICHOLOGUS: Az erőszak elhamarkodás, várni nem tudás, alkalmatlanság az intelligens időkezelésre. A demokrácia szerzözöz, egyezkedöz szemlélet. A bűnös tehát szerintem mindenekelőtt türelmetlen.
- MARI NÉNI: Pedig a szeretet türelmes.
- TEOLÓGUS: Már bocsásson meg, doktor Pszichó, akkor Hitler egyszerűen csak türelmetlen volt.
- PSZICHOLOGUS: Nem egyszerűen. Szerintem *Hitlert Hitlerre* elsősorban nem személyes elvetemültsége tette. Türelmetlenségből brutálisan leegyszerűsített egy nyelvet, a nemzeti-katonai kollektivizmus nyelvére.
- SZOCIOLÓGUS: És ezt a nyelvet egyesítette a tömegtechnológiával.
- LAJOS: És leköpte a szerinte másodosztályú embereket.
- PSZICHOLOGUS: Úgy érzem, túl tömör voltam, ezért még azt is hozzáteszem: az erőszak hiányos megértés.
- FILOZÓFUS: Én ennél tovább mennék, doktor Pszichó: el nem kötelezett meg nem értés.
- KÖLTŐ: Legtöbbit a birodalomalapítók ölték, aztán az államfenntartók, aztán a szabadságharcosok, s csak ezután jönnek a közbüntényesek.
- ÖREG: Igaz, a történelem zömmel erőszakból áll, de hősei a makacs ellenállók. Mindenki lehet a Föld sója, mindenki ellenállhat az erőszaknak.
- MARI NÉNI: Azt hiszem, doktor Pszichó túlságosan megértöz a bűnösökkel szemben.

25. Bűn és bűnös

- TEOLÓGUS: Bár a lélekelemzés betegséggé változtatta a bűn nevét, a bűn azonban továbbra is köztünk maradt. Legfeljebb zavarosabban nézünk vele szembe azözta, s a bűnös kevésbé érti, miért büntetik betegségét.
- PSZICHOLOGUS: A pszichologizáló megközelítés veszélye nem a bűnös megértésében rejlik, hanem abban, hogy magát a bűnt érti meg, ám ez nem annyira a lélektan, hanem a Freud utáni lélektani regények hibája. A jó pszichológus, igaz, nem ítélkezik, de nem is ment fel. Segítségét ad az önismertethez, amely részben átfedi a lelkiismeret kategóriáját, s az önvizsgálat-hoz, ami mindig egyben lehetőség a lelkiismeret-vizsgálatra is.
- MARI NÉNI: Mit csináljunk a bűnössel? Gyógyítsuk? Vigasztaljuk? Ítéljük el? Mentjük föl?

- FILOZÓFUS: *Török Endre* arra figyelmeztet, hogy a felmentés nem a mi dolgunk, hanem a megbocsátás. Ez pedig saját vétkeink előtti meghajlással kezdődik.
- ÖREG: A hiteles ember nem utasítja el, nem utalja át bűnösségét.
- WARAMUNGA: A bűnösség elválasztja, a büntudat egyesíti az embereket.
- LAJOS: Ha az erkölcsi rend az ész alkotása, mint mondta doktor Filó, akkor miért nem szabad ítélkeznünk az ész nevében?
- FILOZÓFUS: *Mártonffy Marcell* szerint az emberi ítélkezés az élet ellen hat, akit tehát bűnösnek nyilvánítanak – ha joggal is – annak csorbát szenved emberi méltósága, ami pedig a vétkesnek is tulajdona.
- ÖREG: Az ítélkező ember az ítélkező istennek fenntartott dologba ártja bele magát, mert szűkebb látószögbe akarja bevonni, ami csak Isten perspektívájából látható, visszaél szabadságával, nem tiszteli az embertárs misztériumát.
- LAJOS: Akkor egyáltalán nincs is jogunk megítélni másokat?
- BIOLÓGUS: Van jogunk, de jobb elkerülni.
- PSZICHOLOGUS: Van, de igazából nem vagyunk képesek rá.
- SZOCIOLÓGUS: Azért van jogunk ítélni, mert olyan közösség tagja vagyunk, melynek normáit mindenkire alkalmazhatók.
- BIOLÓGUS: És ha az ítélő a megítélt személy különböző normákat tart be.
- FILOZÓFUS: Ez esetben meg kell győződni arról, hogy normáim magasabb rendűek-e.
- TEOLÓGUS: A keresztény hagyomány szellemében csak Isten ítélhet, mert valamennyien bűnösök vagyunk, de a megbocsátás imperatívuszának nem lenne értelme, ha nem lehetne egyes cselekvéseket megítélni.
- FILOZÓFUS: *Heller* szerint a „ne ítéljük meg embertársainkat” az erkölcsi jellemre kimondott végső ítéletre vonatkozik. Ne ítéljünk végérvényesen embertársunk felett. Azt is hozzáteszi, hogy a jellemről hozott végső ítélet nem elítélés, hanem kárhoztatás., kiközösítés.
- LAJOS: És a kivégzés?
- SZOCIOLÓGUS: Sok országban ezért el is törölték a halálos ítéletet.
- ÖREG: A kivégzés különben is csak az élők közül zárja ki.
- FILOZÓFUS: Nagyon érdekes *Ansel* gondolatmenete. Az ember több, részben már elhangzott okból sem ítélhet, mégis ítélnie kell, mert elementáris erővel lép fel az ítélkezés, mert magának az elkövetőnek is szüksége van megítéltetésre, mert ítélet nélkül nem adható meg a bűn neve, mert csak így lehet a megítéltnek megbocsátani, végül lehetséges ítélni, ha nem mondunk végítéletet, ha őerte is ítélünk és ha jelen van az irgalom.
- LAJOS: Mi a csuda az az irgalom? Gyengesség? Érzékenység?
- MARI NÉNI: Az irgalom szeretet.
- FILOZÓFUS: *Ansel* szerint nem szeretet és nem gesztus, hanem tudás és válasz a bűnösség és a szenvedés együttes jelenlétére.
- PSZICHOLOGUS: Amikor ugyanis az ember szeret, nem mérlegel.

26. Bűn és megtisztulás

- ÖREG: Ahol nincs valódi bűn, nincs valódi dráma, nincs valódi megtisztulás sem.
- KÖLTŐ: *Dosztojevszkij* azért számít ma is a legkülönb lélekábrázolónak, mert a betegséggel együtt a bűnt is ábrázolta, lélekismeretével csak még inkább elmélyítette a bűn felismerését, a bűnnek a betegséggel sokszor egybefonódó, de elvéthetetlen jelentését.
- LÁNY: Úgy érzem, a bűn élménye és a bűn megbocsátásának élménye egymást feltételezi.
- WARAMUNGA: Mi szégyelljük magunkat, ti honnan tudjátok, hogy bűnösök vagytok?
- TEOLÓGUS: Hogy valóban bűnösök vagyunk-e, azt nem tudhatjuk bizonyosan, de azt igen, hogy bűnösök lehetünk. Az előbbi *József Attila*-szonett is ezt érzékelteti. Egyébként a sokat vitatott eredendő bűn is csak annyit jelent, hogy nincsenek büntetlen szigetek.
- BIOLÓGUS: Ebből pedig az következik, hogy az idealisták és a kommunisták optimizmusa helytelen?
- FILOZÓFUS: Igen, a történelmi pesszimizmus radikális realizmus. Ezt sugallja, rossz a világ, tehát kell tenni.
- WARAMUNGA: Úgy érzem, ti a bűnt jóvátehetetlennek tartjátok. A bűn jóvátehetetlen és mindenki ellen irányul.
- TEOLÓGUS: Lényege szerint a bűn jóvátehetetlen, és mindenki ellen irányul. Ennek felismerése nélkül nincs igazi bűnbánat.
- PSZICHOLÓGUS: Ez a fájdalmas fölismerés megbénítaná a lelkeket, kétségbe ejtne, eltompítana, s az állandósult szorongás előbb-utóbb újabb vétkekbe sodorná az embert.
- TEOLÓGUS: Egyetérték. A pokoli kör bezárulna, ha Isten nem szánná meg az embert, de ő megtörte a bűn és büntudat feloldhatatlan körforgását, kibogozhatatlan örökkévalóságát. Erre egyedül a megtestesült és isteni ártatlanság vállalkozhatott: a tökéletes és fenntartás nélküli áldozatával egyedül a történelembe belépő Isten szent képtelensége hozhatott gyógyulást és békét.

27. Etika és moralizálás

- BIOLÓGUS: Ez gyönyörű volt, doktor Teó., de mintha bizonyos erkölcsstanokban mintha túl sok szó esne a bűnről.
- SZOCIOLÓGUS: Igaz! A *Dictionnaire de Theologie Catholique*-ban 485 oszlop jut a bűnnek, 133 oszlop a kegyelemnek. A paradicsom 0, a pokol 92 oszlop, az evangéliumi boldogságoknak pedig csak 2 oszlop jut a század elején.
- TEOLÓGUS: Valamit azóta javult az arány, de nem eleget. Mintha a kereszténység túlon túl is komolyan vette volna *Szent Ágoston* dörge delmét, hogy kevesebben fognak üdvözülni, mint elkárhozni.
- MARI NÉNI: *Jézus* viszont kifejezetten szerette a bűnösöket.
- TEOLÓGUS: De sosem tussolta el bűneinket. Szembesítette a bűnösöket bűnös tetteik erkölcsi képtelenségével.
- BIOLÓGUS: Beleolvastam néhány katekézisbe, s azt tapasztaltam, hogy a főbűnök – a restség, a torkosság, a paráznaság – nagyon is természetes vágyak, indulatok.

- TEOLÓGUS: A vágyak természetesen se jók, se rosszak, a jó és rossz akarati állásfoglalással kezdődik. Ekkor válhatnak le – tudatosan – a vágyak az egészségéről.
- SZOCIOLÓGUS: A kereszténység hajlamos volt arra, hogy túl korán moralizáljon, hogy hősiességet vagy áldozatot kívánjon ott, ahol más lépések is lehetségesek.
- TEOLÓGUS: Teljesen igaz. Pedig erkölcsileg senki és semmi sem kötelezhet minket valamire, ha mi magunk nem tartjuk azt kötelességünknek.
- LÁNY: Még valami hiányzik. Ki az erényes?
- TEOLÓGUS: Az erény egyrészt csúcsa annak, amivé válhat az ember, másrészt gyakorlattal szerzett lelki alkat, az örömmel cselekvés készsége. Az erényes embert bölcsesség, bátorság, igazságosság és mértékletesség jellemzi.
- FILOZÓFUS: A bölcs és az erényes a görögben szinonimák.
- LAJOS: Mértékletes, bölcs és igazságos nem vagyok, de bátornak érzem magam. Ezek szerint egy kicsit erényes vagyok?
- ÖREG: A felelősség mindig túlzott követelmény, mindig több, mint magától értetődő. Mindig bátorság és merészség dolga is.
- KÖLTŐ: De még mennyire! Egyébként ez a véleményem *Pusztá Sándornak* is

sírásra görbült a szánk
 mikor a legszebben akartunk énekelni
 gyáva lett bennünk az öröm
 ahogy boldogok akarunk lenni
 induljunk el szívünk dzsungelében
 az embert megkeresni
 a jóságot még ma
 el kéne kezdeni
 óh bennünk fénylő csillag
 merj már megszületni (*Bennünk fénylő csillag*)

28. A jó személy

- LÁNY: Ki a jó személy akit megszületni vágyunk önmagunkban?
- ÖREG: Ha nem irányít norma, erkölcs, emberi elv, csak egyszerűm végre akarom hajtani, ami bennem van.
- LAJOS: Kérdés, van-e egyáltalán rossz ember.
- PSZICHOLOGUS: Heller szerint kevés embernek vannak csakis rossz jellemvonásai.
- LAJOS: Úgy van, hisz egy abszolút cinikus vagy fanatikus fickó is lehet jó fej, de még bátor és nagylelkű is.
- FILOZÓFUS: A morális zseni, a szent nem lehet mérce. A jó ember az, aki inkább elszenvedti a bajt, mintsem okozza.
- LAJOS: Bizonyítsa be nekem doktor Filó, hogy jobb elszenvedni, mint okozni, és akkor jó leszek.
- FILOZÓFUS: Az a bökkenő, Lajos, hogy ezt a jó ember számára nem lehet bizonyítani. De a jók nem altruisták, önfeláldozók, hanem csupán becsületesek és tisztességesek.
- LAJOS: És hogy kezdjem el a jóságot, doktor Filó?
- FILOZÓFUS: Heller valószínűleg azt válaszolná, hogy válassza meg élete kereteit, célját – ezt nevezi ő egzisztenciális választásnak – az univerzalitás kategóriája alatt, ami annyit jelent, hogy jó személynek választjuk magunkat, s a jót jó kedvéért választjuk.

- LÁNY: A jobbik énünket?
- FILOZÓFUS: Nem! Éppen az, hogy úgy választjuk magunkat, amilyenek vagyunk.
- SZOCIOLÓGUS: Nem élhetünk azzal a kifogással, hogy boldogtalan gyermekkorunk volt.
- WARAMUNGA: A jószág választása mindenki számára lehetséges.
- FILOZÓFUS: A magukat jó, vagyis tisztességes személynek választók elkötelezettjei a „Jobb elszenvedni a rosszat, mint másoknak okozni” igazságnak.
- BIOLÓGUS: Mennyiben racionális ez a választás?
- PSZICHOLOGUS: Ha jól értem, akkor sem racionális, sem irracionális.
- ÖREG: Minden választás ugrás, kockázat, olykor életünké.
- PSZICHOLOGUS: Nem irracionális, mert feltételekhez kötött, de nem is racionális, mert a „jobb elszenvedni...”-t – mint hallottuk – nem lehet bizonyítani. És még valami: nem valami jó embert, mint olyant, hanem egyedi személyt (magunkat) választjuk.
- LAJOS: Ez, ne haragudjon, fából vaskarika. Magam helyett magamat?
- PSZICHOLOGUS: Nem az, Lajos, mert az egyediben benne van az univerzális is, és benne vannak a lehetőségek is.
- SZOCIOLÓGUS: A plurális világban élők a kulturális szférák sokféleségét is választják.
- LAJOS: Nem önzés, ha valaki önmaga kedvéért tisztességes?
- FILOZÓFUS: Nem, hiszen a tisztességes ember eleve mások nevében is cselekszik. Az álszentek önmagukért cselekednek helyesen, de nem önmaguk kedvéért jók, önbecsülésük mások elismerésétől függ. A legszilárdabb morális mankó e téren az, hogy senki sem használhatja a másikat eszközül.
- LÁNY: Nem kaphatunk valami fogódzót?
- FILOZÓFUS: *Heller* irányelveit ajánlom:
- I) Légy tekintettel mások sebezhetőségére
- a) ne sérts meg személyében vagy abban amit értékesnek tart
(ne mutass megvetést, ne neved ki, ne szégyeníts meg)
- b) a szeretet, rokonszenv kifejezése (ne félj, hogy kiadod magad,
ne legyenek érzéseid félreérthetőek, ne tetsess érzéseket,
ne rejtse el érzéseidet, az érzelmek kifejeződése nem megalázkodás)
- c) reagálj őszintén, ha valakinek szüksége van rád
- d) segít másokank megőrizni arcukat
- II) Tiszteld mások önállóságát
- a) ne sérts meg mások testét
- b) lelkét
- c) ne manipulálj másokat
- d) ne gyámkodj másokon
- e) segíts másoknak önállóságukat fokozni
- III) Tartsd tiszteletben mások erkölcsét
- a) ha számít a véleményed, figyelmeztetned kell, ha helytelen,
rossz, bűnös vagy gonosz cselekedetre szánnák el magukat
- b) figyelj a morális érdemre
- c) tanulj meg, mikor kell morális ítéletet hozni
- d) ...mikor kell felejtetni és emlékezni
- IV) Légy tekintettel mások szenvedésére
- a) figyelni
- b) enyhíteni.
- PSZICHOLOGUS: Nem lehet valaki tisztességes személy *Heller* szerint, ha: a) lényege sosem jelenik meg, b) sosem tárja fel magát senkinek sem, c) ha elrejt

indítékait, d) ha fenntartásokkal cselekszik, e) ha senkiben sem bízik, f) ha másoknak rossz indítékokat tulajdonít, g) ha elzár ismerteket, h) felelőtlenül ígéreteket tesz, i) bizalmas értesüléseket árul el.

- LÁNY: És a szégyellős emberek?
- PSZICHOLÓGUS: A nárcisztikus emberek nem akarják megismerni önmagukat.
- LÁNY: Mindenkinék gyógnunk kell?
- PSZICHOLÓGUS: A kölcsönös kitarulkozás nem gyónás, hanem gyakorlati hermeneutika. Csak a másikkal együtt léphetünk. A tisztességes személy nem bánja, ha valaki beleüti az orrát más dolgába. A hermeneutika folyamatában tanuljuk meg az őszinteséget, igazmondást, bizalmat, egymásra hangolódni.
- LAJOS: Vannak-e olyan jellemhibák, amelyek nem férnek össze a jósággal, a tisztességgel.
- PSZICHOLÓGUS: Úgy vélem, igen: irigység, hiúság, neheztelés, gyávaság. Az elkövetett bűnök felének oka a gyávaság.
- KÖLTŐ: *Bulgakov A Mester és Margarita* című regényében ezt tartja a legnagyobb bűnnek.
- GYERMEK: És mi a bátorság?
- ÖREG: A pillanatban levés.
- GYERMEK: Mert a gyáva kibújik a pillanattól?

29. Elsőrendű normák

- LÁNY: Az eddig hallottakon kívül még milyen erkölcsi alapelveket kell figyelembe venni.
- FILOZÓFUS: *Heller* tiltó és parancsoló normákat különböztet meg. A tiltók a normák kiválasztására vonatkoznak. Nem szabad olyanokat választani, amelyeket nem lehet nyilvánossá tenni, amelyek mások eszközként való felhasználásával járhatnak, amelyek betartása nem öncél. A parancsoló normákból kiolvasható egy olyan humanista emberkép, amely eléggé univerzálisnak ítélnélhető: Ezek a következők: 1) minden személy szabad és racionális lény, 2) minden emberi szükséglet elismerendő (kivéve azokat, amelyek kielégítése másokat eszközzé tesz), 3) az emberek tiszteletének mértéke morális érdemeik és erényeik, 4) az emberi méltóság megőrzése.
- PSZICHOLÓGUS: És még hozzátesszi, hogy az ironia és szellemesség, humor és játékoság, önfeladás és behódolás könnyen megfér a méltósággal, káros viszont a panaszkodás, nárcisztikus feltárlás, dicsekvés, összehasonlítás.
- MARI NÉNI: Hiányolom az önfeláldozást, meg a „tartsd oda a másik orcádat is”-t.
- FILOZÓFUS: Mert *Heller* ezeket nem tartja általánosítható cselekedeteknek.
- SZOCIOLÓGUS: Ráadásul ezek összeütközésbe kerülhetnek az „ismerj el minden emberi szükségletet” alapnormával.
- TEOLÓGUS: Ezzel a filozófusnő alacsonyabbra helyezi a mércét, mint a keresztény etikák.
- KÖLTŐ: De bizonyára örül, ha valaki magasan túllugorja a léceket.

Felhasznált művek:

- A világ feltétele. A kaposvári erkölcsfilozófiai és -nevelési konferencia előadása. Kaposvár, 1996.
- ANCSEL Éva: Írás az éthoszról. Bp. Kossuth K., 1981.
- ANCSEL Éva: Éthosz és történelem Bp. Kossuth K., 1984.
- ANCSEL Éva: Etikai tanulmány a tudásról és a nem-tudásról Bp. Kossuth K., 1986.
- ANCSEL Éva: Százkilencvennégy bekezdés az emberről. Bp. Kossuth K., 1987.
- ANZENBACHER, Arno: Bevezetés a filozófiába. Bp. Herder, 1993.
- APEL, Karl-Otto: Utópia-e az ideális kommunikációs közösség etikája? Filozófiai Szemle, 1992. 3-4.sz.
- Az erkölcs a néző és a cselekvő szemszögéből (Szerk.: Váriné Szilágyi Ibolya) Bp. Scientia Humana, 1994.
- BÁNKI M. Csaba: Életünk és az agy. Bp. Biográf 1995.
- BENKŐ Antal –SZENTMÁRTONI Mihály: A lelki éle lélektana. Prufgg Verlag, 1984.
- Biblia /Lk 6,31, Mt 7,12, 1Jn 5,19, Tób 4,15/
- BODA László: A keresztény nagykorúság erkölcszociológiája. Bp. Ecclesia, 1986.
- BÖCKLE, Franz: A morálteológia alapjai. = Bécs, OMC, 1975.
- DELLUMEAU, Jean: A bűn és félelem. = Mérleg, 1985. 1. sz.
- DREWERMANN, Eugen: Pszichoanalízis és erkölcszociológia. Bp. Egyházfórum, 1998. 167 p.
- ENDREFFY Zoltán: Etika. Kézirat. 1988.
- FROMM, Erich: Menekülés a szabadság elől. Bp. Akadémiai K. 1993.
- FREUD, Sigmund: Egy illúzió jövője. = Kultúra és közösség, 1986. 6.sz.
- FUCHS, Joseph: Az istenkép és a világon belüli cselekvés erkölcszociológiája. = Mérleg, 1986. 3.sz.
- GYÖKÖSSY Endre: Lelkigondozás és pszichoterápia. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra. Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
- GYÖKÖSSY Endre: Életápolás. Bp. Református Zsinati Iroda, 1981.
- GYÖKÖSSY Endre: Magunkról magunknak. Bp. Református Zsinati Iroda, 1981.
- HABERMAS, Jürgen: A kommunikatív etika. Bp. 2001. Új mandátum.
- HANKISS Elemér: Társadalmi csapdák. Diagnózisok. Bp. Magvető, 1978.
- HÁRSING László: Irányzatok az etika történetében. Bp. 2001. Nemzeti Tankönyvkiadó
- HELLER Ágnes: Általános etika. Bp. Cserépfalvi, 1994.
- HELLER Ágnes: Az igazságosság túl. Bp. Gondolat, 1990.
- HELLER Ágnes: Morálfilozófia. Bp. Cserépfalvi, 1996.
- HELLER Ágnes: Személyiségetika Bp. 1999. Osiris
- JÁLICS Ferenc: Szemlélődő lelkigyakorlat. Dobogókő – Kecskemét, Manréza, 1994.
- JELENITS: A bűn és a mi vele kapcsolatos. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra. Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
- KIS János: Egy régi kérdés idoszerűsége. = Holmi, 1996. 5. és 6. sz.
- KIS János: Vannak-e emberi jogaink? Bp. AB Független kiadó, 1986.
- KONRÁD György: Az áldozat nézőpontja. = Valóság, 1988. 8. sz.
- KÖVÉR Alajos: Út, igazság, élet (Katolikus erkölcszociológia) Bp. Pázmány P. Katolikus Egyetem, 1995.
- KÜNG, Hans: Világvallások etikája. Bp. Egyházfórum, 1994.
- MACINTYRE, Alasdair: Az erény nyomában. Bp. 1999. Osiris K.
- MÁRTONFFY Marcell: A „homo aestheticus” és az etikum kérdése. (Egy Kosztolányi-alakzat értelmezése) = Jelenkor, 1997. 3. sz.
- NEMESSZEGHY Ervin: Az anyagi világ. = Teológiai vázlatok IV., Bp. Szent István Társulat,

1983.

NÉMETH László: Aszkézis ma. = Tiszatáj, 1978. 5.sz.

NYÍRI Tamás: Alapvető etika. Bp. Pázmány Péter R.Kat. Hittudományi Akadémia levelező tagozat, 1988.

PANNENBERG, Wolfhart: Vallás és emberi természet. = Mérleg, 1985. 3. sz.

PIEPER, Josef: A négy sarkalatos erény. Bp. Vigilia, 1996.

PIEPER, Josef: A szeretet. = A szeretetről. Bp. Vigilia, 1987.

PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.

PINCKAERS, Servais: A keresztény erkölcssteológia forrásai. Bp. Paulus Hungarus – Kairosz, 2001.

RANSCHBURG Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia. Bp. Gondolat, 1984.

SCHEELER, Max: A formalizmus az etikában és a materialista értéketika. Bp. Gondolat, 1979.

SCHNACKENBURG, R.: Az ószövetség ethosza és Jézus erkölcsi üzenete. = Mérleg. 1985. 2.sz.

SCHÜLLER, B.: Az erkölcsi normák megalapozása. = Mérleg, 1985. 1.sz.

SOMFAI Béla: Szexuáletikai jegyzetek. Bp. Új Ember K. 2003.

SOMOGYI Zoltán: Az erkölcsi értékek világa. Bp. Magvető, 1984.

SZILÁGYI Ákos: A vágy titoktalan tárgya. Bp. Liget, 1992.

SZILÁGYI Ákos: Ember és autonómia. = Vigilia, 1985. 10. sz.

Támasz és talpkő (Tanulmányok az erkölcsstan tanításához) (szerk. Kelemenné Farkas Márta) Bp. Kálvin K., 1995.

TOMCSÁNYI Teodóra: A bűn, büntudat és a pszichoanalízis. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra. Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.

TÖRÖK Endre: Szemfényvesztések kora. Bp. Liget, 1993.

VERES András: Mű, érték, műérték. Bp. Magvető K. 1979.

WALTER, P.: A rossz lényege és megvalósulása. = Teológia, 1995. 3. sz.

WEBER, Helmut: Általános erkölcssteológia. Bp. Szent István Társulat 2001.

WEBER, Helmut: Speciális erkölcssteológia. Bp. Szent István Társulat 2001.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Erkölcsi problémák okozzák-e a neurózist (mint oly sok tudós állítja), vagy azért nem tudunk erkölcsösen viselkedni (mint oly sok tudós állítja), mert neurotikusak vagyunk? Hogy is van ez bennünk, körünkben, családjunkban, társadalmunkban?
- 2/ Mikor jó, mikor legjobb a bűnbánat: a) ha ki merem mondani, hogy rossz vagyok? b) ha arra helyezem a hangsúlyt, hogy alapjában véve az ember jó, de olykor hibázik? c) ha nagyon pontosan körülhatárolom, hogy miben vagyok hibás, miben nem? d) ha a mentségeimet is hangsúlyozom? e) ha a biztonság kedvéért többet is megbánok, mint amennyit elkövettem? f) ha alaposan gyanúsítom magam? g) ha önismeretem is gyarapítom? h) ha egy kicsit meg is utálom magamat? i) ha más előtt is ki merem mondani bűnösségem?
- 3/ "Nincsen bűn, csak büntudat", mondja *Nietzsche*, s még sokan mások. Mit mondunk mi?
- 4/ "Az egyéni büntudat mindig egy kollektív büntudat származéka", mondja *Freud* és sokan mások. És mi?
- 5/ Bűnös-e Lear, vagy csak szánni való személyiség? Milyen bünt képvisel Goneril?
- 6/ Kitéjük normákat, de lehetetlenné tesszük megvalósításukat, így alakul ki a kettős kötés. Gyűjtünk erre a jelenségre példákat, elemezzük őket!
- 7/ A *Faust* alap gondolata a kísértés. Faust keresi-e a kísértést, vagy a kísértés talál őrá?
- 8/ Hogyan rendezzük "közös dolgainkat" olyanokkal, akikkel szemben bünt követtünk el, ám

- alík szerint nincsen bűn, nincsen megbocsátás? Ha elfogadható az “a bűnt kell elutasítani, a bűnöst szeretni kell” -elv, mi a helyzet a büntetéssel? Lehet-e szeretettel büntetni?
- 9/ Milyen gyóntatót szeretnénk: jó barátot? atyát? pszichológust? tanítót? bírót? ördögűzöt? Milyen típusú gyóntatást szeretnénk? Ahol a pap: kérdez, tanácsot ad, magyaráz, oktat, biztat, cseveg, s bevallja a maga gyengeségét.
 - 10/ *Heidegger* szerint “A létezés bűnös”. Hogyan értelmezzük ezt?
 - 11/ Sokan úgy érznek, mint Iván Karamazov, aki ezt kérdezi: “Hogyan teremthetett egy etikailag képtelen világot a mindenható?” Mit válaszolhatunk nekik?
 - 12/ “Kérkedik éretlen kincsével az iskolás gyermek, míg a teljes eszű bölcs megalázza magát”, írja *Verséghy Ferenc*. Hogyan alázza meg magát a bölcs? Megalázkodik-e, amikor megalázza magát?
 - 13/ *Adorno* szerint “Auschwitz után nem lehet verset írni”. Igaza van-e? Lehet-e nagy bűn elkövetése után könnyednek lenni?
 - 14/ *Ryunoszuke Akugatawa_A cserjésben* c. novellájának hősei közül kit tartunk bűnösnek és miért?
 - 15/ *F. Kafka Ítélet* c. novellájának elolvasása után gondolkodjunk el azon, ki ellen követett el bűnt Georg? Mivel?
 - 16/ Ki a bűnös, a) aki nem azzá válik, amivé lenni kellene? b) aki szétválasztja a testet és a lelket, az érzelmet és az értelmet? c) akiben hiányok vannak? d) akiben nincs elég alázat úgy tenni, mint a többiek? e) aki megszegi a normákat?
 - 17/ Miért nem halljuk lelkiismeretünket? a) mert nem elegendő az önismeretünk? b) nem figyelünk magunkra eléggé? c) mert nem erősítettük fel kegyelemmel? d) mert olykor önszeretetünket, olykor meg önutálatunkat halljuk helyette? e) mert eléggé gyakran homályosan beszél? f) mert nem az én nyelvemen beszél? g) mert parancsolgat és fenyeget?
 - 18/ Mit mondjunk annak, aki még sosem hallotta lelkiismeretét, pedig „nem zárkózna el előle”?
 - 19/ Azt mondják, “a pokolba vezető út is jószándékkal van kiköveve”. Lehet-e a jószándék enyhítő körülmény a bűnös számára?
 - 20/ Felelős vagyok-e legjobb barátomnak azért a bűnéért, amelyről tudok, s amelyik ismétlődik?
 - 21/ Barátomnak ellopják a pénzét, éhes, s ezért lop valami csekélységet a közértből. Mit szólnunk hozzá?
 - 22/ Lehet-e bűnös, a) a kiszolgáltatott b) az az ember, akit tárgyának, eszköznek tekintenek mások, c) az áldozat.
 - 23/ Mért szeretné *József Attila Én nem tudtam* c. versében azt, hogy mindannyian bűnösök legyünk? Miféle bűnösök? Mit is szeretne? Jó, ha tudjuk, mennyi szörnyűség barlangja szívünk?
 - 24/ *Császár István Feljegyzések az utolsó padból* c. novellájának elolvasása után gondolkodjunk el azon, lehetne-e valakit ártatlannak nevezni a szereplők közül? Elfogadhatók-e azok a menstések, amelyekkel az író – nem kimondva, csak érzékeltetve – védi hőseit?
 - 25/ ÖREG: Egy lelkes lelkiatya négy gyónójának a következő penitenciákat szabta ki: a) Nézze meg kétszer a *Ne hagyd magad, Pitkin!* c. habkönnyű filmvígjátékot! b) Nézze meg *Bergman Csend* c. filmjét! c) Írja le ötvenszer: ne bántsad a kisebbet! d) Tekintse meg a következő napfelkeltét! Szerintünk milyen bűnöket követtek el a gyónók?
 - 26/ Igaz, hogy egy kiváló embert még a gyarlóságai is ékesítik?
 - 27/ Nem csak annak tiszta a lelkiismerete, aki nem használja?
 - 28/ Okosan tesszük, ha nem hanyagoljuk el érdekeinket. Ajándékokat ne ugyanazzal viszonzunk. A hála ajándék, nem követelhető meg.
 - 29/ Mennyire terjeszthető ki a liberális attitűd (nincs okunk, hatalmunk vagy jogunk helyteleníteni mások cselekedeteit pusztán azért, mert a miénktől elértő célokat vagy értékeket

- részeit előnyben) a morálisan helytelen cselekedetekre?
- 30/ Őt beteg szenved iszonyú kínok között, de csak négy számára van gyógyszer. Az orvos számára négy lehetőség adódik: a) arányosan elosztja az orvosságot, s engedi őket iszonyú kínok között meghalni, b) négyet meggyógyít, s egyet enged kínok közt meghalni, c) arányosan elosztja a gyógyszert, majd fájdalommentesen megöli mind öt betegét, d) meggyógyít négyet, és fájdalommentesen megöli az ötödiket. Mit tegyen az orvos? Van más, erkölcsileg helyes és jó cselekvési lehetőség?
- 31/ Két ország hadban áll egymással. A tét a civilizáció megmentése. A támadó fél nem titkolja: kiirtja a megtámadott ország lakosságának nagyobb részét, a többit pedig rabszolgasorba süllyeszti. Már közel áll a győzelemhez. Csak az ad némi esélyt a megállítására, ha az ellenség országában demoralizálódik a polgári lakosság. Ekkor meg kell éreznük, hogy a másik ország leigázásnak eszelős terve őket magukat is létükben fenyegeti. Erre egyetlen lehetőség kínálkozik az ellenség nagyvárosainak szőnyegbombázása. A kényszerítő körülmények menséget vagy igazolást jelentenek erre az akcióra.
- 32/ Igaz, hogy minél egyénibb színezetű a cselekvés, annál kevésbé testesül meg benne az erény vagy a bűn?
- 33/ Vajon mindenre területre kiterjednek az erények és a bűnök? (Lehet-e bátor a csatamezőn az, aki a főnökével szemben gyáva?)
- 34/ Milyen normát szegtek meg My Lainál a tisztjeikkel dacoló amerikai katonák, Wallenberg, *Ibsen* Nórája, *Shakespeare* Júliája és Edmundja?
- 35/ Ki határozza meg, mi a bűn? Isten? Elődeink? A közös bűnökben részt nem vevő kortársaink? Utódaink?
- 36/ A társadalmi réteg vagy csoport összes tagja felelős a kollektív bűnökért?
- 37/ *Sánta Ferenc Ötödik pecsét* című regényében a következő párbeszédet olvashatjuk:
 KESZEI: Arra gondolok, hogy ha mi magunk már megtanultuk, vagyis birtokába jutottunk a nagyobb kötelességnek, akkor talán kötelességünk, az elmaradókat mintegy ösztökélni, biztatgatni arra, hogy változtassák meg véleményüket, s adják fel addigi álláspontukat.
 GYURICA: Áha! Ebből lesz a cserebogár!
- BÉLA: Nem fosszunk meg senkit örömetől, ha a csúnyácska a szép az ő szemében.
 KIRÁLY: Elvégre az ad értelmet életünknek, hogy bizonyosak vagyunk arról, hogy jogunkban áll azt tenni, ami saját elhatározásunkból ered. Vannak egészen abnormis emberek, akik azt mondják, hogy azt kell tenni mindenkinek, amit ők gondolnak.
 Miért kiált fel Gyurica? Igaza van-e Bélának? És Királynak?
- 38/ Tudhat nyugodtan aludni az, akik miatt ezrek halnak meg?
- 39/ Hatályon kívül helyezheti a lelkiismeretet egy értékes cél, ügy, eszme, hazánk, vallásunk?
- 40/ Ha a bűnözés viselkedés, az elmebetegség állapot, hogyan ítéljük meg azt a) ha egy elmebeteg Napoleonnak képzelve magát hadat üzen? b) ha biciklit lop?
- 41/ Minden akarat alapja a rászorultság, mint *Schopenhauer* mondja?
- 42/ Igaz, hogy az ördög nem erkölcsi hatóerő, és a bűn belőlünk jön?
- 43/ Miért veszi védelmébe Jézus a házasságtörő asszonyt? a) mert nem akarja alkalmazni a bűn-büntetés sémát, b) bizonyos körülmények között lett bűnössé, 3) csak azért használja a bűn fogalmát, mert e nélkül környezete nem tudná megérteni azt, ami az asszonnyal történt?
- 44/ Van-e a morál területén kollektív döntés?
- 45/ Hogy értékelhető Káin válasza („Őrizője vagyok-e az én atyámfianak?”), amikor Isten Ábel felől kérdezi?

- 46/ Kell-e felelni az embernek azért, amit nem érez sajátjának.
- 47/ Lehet-e tett súlyú a passzív magatartás is? Lehet-e meg hasonlás nélkül belső távolság az ember magatartása, tette és az arról alkotott, emócióval járó véleménye között?

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

III. AZ ÁTLÉPŐ EMBER

XVII. „Honnan-hová”-lények vagyunk (történetiség, idő, jövő, hagyomány, fejlődés)

- MARI NÉNI: Sokszor szerettem volna, hogy megálljon az idő, de itt most sürgetném.
KÖLTŐ: Ma már tizenkilencedik, holnap huszadik napja lesz, hogy megállt az idő, s már majdnem háromhetes története van ennek a folyamatos jelennek.
- GYERMEK: Erről az jut eszembe, hogy egyszer megkérdeztem anyut, mikor meg-
yünk moziba, és amikor ő azt felelte, hogy holnap, megkérdeztem
tőle, hogy “anyu, ma van holnap?”.
- WARAMUNGA: Nálunk nincsen tegnap és holnap, állandóan ma van, s közben föl-le
megy a nap és a hold.
- SZOCIOLÓGUS: A nem tagolt társadalmak időtudata a folyamatos jelen. A
szegmentálisan differenciált társadalmaké ciklikus. A lineáris idő és
a meghatározott jövő a hierarchikusan tagolt társadalmakban jelenik
meg. A funkcionálisan differenciált társadalmakban pedig a rögzített
jövő nélküli lineáris időtudat jellemző.

1. Az ember mint történeti lény

- FILOZÓFUS: Ez nagyon jó kérdés. Az állat a jelent pontként értékeli, az ember ese-
tében beletartozhat a jelenbe a tegnap és a holnap is. Az ember jelene
eltarthat hetekig, hónapokig, akár évekig is. Múltunk megvonódik
tőlünk és felgyülemlik bennünk. Az ember egyrészt eleve adott, más-
részt változó, továbbhaladó is. Jövője pedig elintézésre váró, hátralevő,
elérhető. Summa summarum: az ember történeti lény.
- BIOLÓGUS: Anélkül azonban, hogy akár százezer év alatt megváltoztatná “nagyságát”.
LAJOS: Hogy nem lennénk különbek az ősebernél?

2. Állandóságunk és módosulásunk

- BIOLÓGUS: Leglényegesebb tulajdonságaink nem változtak, mióta a homo sapiens meg-
jelent. Ennek fő oka az, hogy a szerzett tulajdonságok nem öröklődnek.
GYERMEK: És a jövőben sem lesz nagyobb az ember?
BIOLÓGUS: Úgy érted, hogy százezer év múlva?
GYERMEK: Csak százra gondoltam?
LÁNY: Hallottam valamit a mutációról...
BIOLÓGUS: A genetikai anyagok valamilyen külső hatásra történő hirtelen megvál-
tozására gondolsz nyilván. Amikor ez természetes módon következik
be, akkor csaknem mindig káros a módosulás, s csak örülni lehet, ha
alacsony életképessége miatt elpusztul a változat, mielőtt elszaporodna.
Nagy ritkán azonban előáll olyan módosulás is, amely a szintén mó-
dosult életfeltételek között életképesebb, mint a faj normális egyedei.
Többen úgy gondoljuk, hogy így jelent meg az ember valamikor a
főemlősök mutációjaként. Az azóta bekövetkezett mutációk csak kisebb
módosulásokat eredményeztek.

- SZOCIOLÓGUS:** Annyit azonban tegyünk hozzá, hogy az, ami az emberben változatlanul öröklődik át nemzedékről nemzedékre, egy olyan tág forma, amelyet a környezet a legváltozatosabb tartalommal tölthet ki. És itt beleszólhat az ember történetébe a társadalom, a kultúra, vagyis saját maga.
- BIOLÓGUS:** Csakhogy a biológiai járványok is nyomtalanul szoktak elmúlni a túlélők génjei fölött. Hát még akkor a társadalmi járványok! A náciokból szerencsére nem születtek barnainges náci-utódok, a Beatles-rajongókból pedig – ezt még talán sajnálhatjuk is – gombafejű leszármazottak.
- LÁNY:** Hallottam valamit a kultúrgénekről is.

3. Öröklődés és kultúra

- BIOLÓGUS:** Vita tárgya. A magam (vagyis többünk) részéről leszögezem, a kultúra nincs biológiailag determinálva, de a kultúrára minket alkalmassá tevő képességek genetikailag közvetítődnek, és a kulturálisan kialakult szokások is alá vannak vetve a természetes kiválasztódás értékelő folyamatának. Az is elgondolkodtató, hogy a kulturális fejlődés logikája hasonló a biológiai fejlődés logikájához. Megfigyelhettük, hogy biológiai érdekek ellen kulturális folyamatok tartósan nem alakulhatnak ki.
- ÖREG:** Mert az élet élni akar.
- LAJOS:** Kérdés, akar-e fejlődni?
- SZOCIOLÓGUS:** Erre is kell válaszolnunk, de előbb térjünk vissza arra, hogy az ember történeti lény, ami elsősorban az ember szabadságából következik. A történelem semmit sem tesz, az ember az, aki mindent megtesz, a történelem az Ember története. A történelem teremtménye a történelem teremtője.

4. Ember és történelem

- FILOZÓFUS:** A történelem valóban összefügg a választással.
- GYERMEK:** Akkor viszont az állatoknak nincsen történelme.
- LAJOS:** És történetük?
- BIOLÓGUS:** A természetnek van bizonyos értelemben története, de nincs történet nélküli, történelem előtti nép.
- TEOLÓGUS:** A történetiség rámutat az ember történeti-társadalmi eredetére, de viszonylagosít is, eltekint a vonatkoztatási alaptól, nem akarja elismerni, hogy a történelmet történelmen kívüli valóság is meghatározza.
- MARI NÉNI:** Például Krisztus Urunk, aki Úristen léteére nem röstellt belépni a történelembe.
- SZOCIOLÓGUS:** Az, hogy az ember történelmi lény, korántsem csak azt jelenti, hogy dönthet történetéről, hanem legalább ennyire azt, hogy benne él egy eseménysorban, nemcsak saját döntéseinek egymásutánjában, hanem az őt ért eseményekben is, amelyek együttesen alkotják történetét.
- PSZICHOLÓGUS:** Amely egészen különös, egészen egyedi történet.
- BIOLÓGUS:** Ezért van olyan nagy szerepe a gyógyításban a betegség történetének.
- TEOLÓGUS:** Az egyéni különbséget tehát nemcsak az örökletes tulajdonságok, hanem az egyén életútját meghatározó véletlenek is magyarázzák, amelyek mögött az isteni vezetés húzódik meg.

- LÁNY: De mi lehet történelmünk végső célja, ha én csak kis távon tudom irányítani sorsomat, ha egyszer bekövetkezik egy, a mostaninál is borzalmasabb világkatasztrófa, ha az anyag mégsem kimeríthetetlen?
- SZOCIOLÓGUS: Ezzel a válasszal is várjunk egy kicsit, mert még ki kellene térnünk a történeti gondolkodásra, a mienkére, amely a mostani kérdését is jellemezte. Az archaikus ember alig volt tudatában annak, hogy életformája, vallásos képzetei és nemzeti léte történelmileg keletkeztek.
- WARAMUNGA: Mi annak vagyunk tudatában, hogy az őstojás a történelem kezdete...

5. Történeti gondolkodás

- SZOCIOLÓGUS: *W. Pannenberg* arra hívja fel figyelmünket, hogy a ránk, európaiakra jellemző történeti gondolkodás Izraelben bontakozott ki.
- TEOLÓGUS: Így igaz. Azért ott, mert az izraeliták reményüket a jövő felé irányították. Ez a nép történelmi összefüggésként tapasztalhatta meg, és mutatta be az átélt események láncolatát, s tehette ezt azért, mert tudatában volt annak, hogy Isten ígéretei és fenyegetései révén beavatta őket cselekedeteinek céljába. Szemükben nem volt értelmetlen az új, ami Waramungáéknál feldolgozhatatlan lenne, különösen a próféták fellépése óta, akik Isten új tetteire irányították a figyelmet. Izraelben maguk az isteni ígérek váltak a hagyomány tartalmává.
- SZOCIOLÓGUS: De éppen ezek az ígérek gátolták Jézus kortársait, hogy felismerjék a nagy reformer jelentőségét. Ennek ellenére fontosnak tartom, amit doktor Teó mondott. Én magam a modern történeti eszméket is a bibliai jövővárás elvilágiasodott formáinak tartom.
- TEOLÓGUS: Csakhogy a későbbiekben, például a marxizmusban Isten helyébe az ember lépett. A bibliai hit egy vonása révén mindenképpen felülmúlja elvilágiasodott változatait: Isten szabadsága még ígéretei ellenében is lehetővé teszi, hogy az ígérek beteljesedése különbözzék attól, ahogyan azt az ember emberi szóval megfogalmazza és elképzeli. Vagyis ez a történetiség nem köti gúzsba az embert, hanem előre lendíti.

6. Fejlődés és történetiség

- LÁNY: Mi a különbség a fejlődés és a történetiség között?
- FILOZÓFUS: A fejlődés passzív, a történetiség aktív változás. Az előbbit a változás törvényszerűsége, az utóbbit az ember határozza meg. Az embert pedig a fejlődés és a történetiség kölcsönös meghatározottsága.
- LAJOS: Akkor most doktor Biónak van igaza vagy doktor Filónak?
- FILOZÓFUS: Számomra az az izgalmas, hogy éppen a biológusok beszélnek koevolúcióról, vagyis a biológiai és a kulturális változás együtteséről. Nagyon fontos azt is hangsúlyozni, hogy az ember dinamikus struktúrájának stabilitása a történetiség feltétele. Az ember nem szélkakas. A változásban a maradandó elem maga az ember, a változó az emberi lényeg kiteljesedése a világgal és az embertársakkal való kölcsönös meghatározottság alapján.

7. Fejlődés és hagyományok

- SZOCIOLÓGUS:** Mint ahogy a fejlődés és a hagyományok is feltételezik egymást.
- WARAMUNGA:** Nekünk a hagyomány az életető anyánk.
- SZOCIOLÓGUS:** A korai kultúrák embere azon volt, hogy a számára életforma mintát is jelentő felemelő ősképekből minél többet megvalósítson.
- WARAMUNGA:** Nálunk már minden lényeges megtörtént, erről szólnak a mítoszok. Ha valami igazán új történe, elszakadnánk életünk értelmétől.
- SZOCIOLÓGUS:** Így volt ez a korai kultúrákban is, amelyekben azonban ez a mitikus valóságfelfogás tartósan képtelennek bizonyult arra, hogy a mindenkori jelen tapasztalatait feldolgozza.
- MARI NÉNI:** “Minek térnek el tanítványaid az ősök hagyományaitól?”, kérdezték Jézust, ő meg azt mondta: “Hát ti miért szegitek meg Isten parancsát hagyományotok kedvéért?”
- SZOCIOLÓGUS:** Amíg nem sikerül átfogó és megbízható erkölcsi ítéletek révén új, szilárdabb és megalapozottabb erkölcsi orientációra szert tenni, a hagyomány biztonságos támaszt jelent.
- PSZICHOLÓGUS:** Minél gazdagabb történelmünk hagyományokban, annál tágabb lehetőség nyílik az önálló gondolkodásra és magatartásformákra. A hagyományok kritikája magasabb lépcsőfokra lendítheti az embert.
- ÖREG:** Mi, maiak, törpék vagyunk, akik óriás elődeink vállán állunk. Így aztán messzebb látunk, mint ők, de csakis azért és addig, amíg a vállukon állunk.
- PSZICHOLÓGUS:** Ópiummá is válhat a hagyomány.
- KÖLTŐ:** A hagyomány nem téglá, hanem parázs, amelyből új tüzek lobbanhatnak fel.
- FILOZÓFUS:** A hagyomány túlhaladása optimális esetben úgy történik, hogy a hagyomány beépül abba, amivel túlhaladjuk.
- GYERMEK:** Hányféle hagyomány közül lehet választani?
- KÖLTŐ:** *Hamvas Béla* szerint egy hagyomány van, miként az Isten és ember is egy. Ha nem így lenne, akkor miért hasonlítana egymásra oly sok mindenben *Lao-ce*, *Konfuciusz*, a *Bardo tödöl*, a *Veda*, a *Mahabharata*, a *Yoga-sutra*, *Buddha*, *Mithra*, *Zarathustra*, *Hermés Trismegistos*, az *Ószövegség*, a *Kabbala*, a *Talmud*, a druida hagyomány, az azték, a maja és az inka hagyomány, *Orpheusz*, *Hérakleitosz*, *Platón* és a *Korán*? Az őskori egység leginkább a vallással egybeszöve maradt fenn, él tovább és hat. A hagyomány, amelynek öszövege leginkább a Vedában jelenik meg nép-, faj- és idő fölötti, a vallás és a mítosz a kollektívhez, vagyis a népekhez, a fajhoz és az időhöz van kötve. Ez az ősegyeség oldódik fel egyrészt a vallásokban és a mítoszokban, másrészt a filozófiai és világnézeti gondolkodás egyéni megnyilatkozásaiban, mely Európában *Thalészszel* és *Parmenidészszel* kezdődött.
- SZOCIOLÓGUS:** Számomra igencsak kérdéses, hogy volt-e valójában ilyen paradicsomi ősegyeség. Ezzel nem a hagyomány roppant fontos szerepét tagadom, sőt, az embert hagyományokat magával cipelő állatnak tekintem. De még egyszer hangsúlyozom, a hagyomány dogmává, babonává is válhat. Ugyanakkor nincsen jogosultsága a nagyképű felvilágosultságnak sem. Súlyos problémák forrása lehet, ha például *Waramungáék* csak a természettudományt és a technikát vennék át tőlünk, ezek kulturális háttéré nélkül.

8. Mozgás és fejlődés

- LAJOS: Most már azt hiszem elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy van-e fejlődés?
KÖLTŐ: Biztos, hogy a fejlődés az alapvető tendencia. Arra gondolok például, hogy az ókori egyiptomiak számára a csecsemő maga a teljességet, a megtestesült bölcsességet (őstudást) jelentette, ami növekedésével – például őstudását felejtve – csökken, zsugorodik
- BIOLÓGUS: Mint biológus nem tudom magyarázni a természeti jelenségeket a fejlődés gondolata nélkül, de az érzem, hogy a fejlődésben szerepe van a véletleneknek, sőt még a hibáknak is, hisz egy tévedhetetlen agy sosem tudna újítani.
- FILOZÓFUS: *Arisztotelész* a mozgás hat fajtájáról beszél: keletkezés, pusztulás, kisebbedés, mássá levés, helyváltoztatás, nagyobbodás.
- LAJOS: Ebből csak a mássá levés a fejlődés!
- TEOLÓGUS: Isten a teremtéssel olyan állapotba hozta a teremtményt, hogy lehetségessé válik önmaga realizálására.
- FILOZÓFUS: Ami most már a társadalmi fejlődést illeti, kétféle típusát érdemes megkülönböztetni. Vagy egyrészt az óramű-típusú (a kiszámítható, a gépies), másrészt a dinamikus fejlődés, amelynek vannak véletlenszerű, pályamódosító elemei.
- LAJOS: Ezek szerint a fejlődés vissza is fordulhat?
SZOCIOLÓGUS: A társadalmi igen, de ez a természetre és a világegyetemre nem érvényes. Kivéve, ha mi pusztítjuk el természeti környezetünket.
- fejlődés:
FILOZÓFUS: dimenziónyerő átalakulás
- A fejlődés viszonyfogalom. Annál tartalmasabb, minél inkább egy részterületre vonatkoztatjuk. Leginkább dimenziónyerő átalakulásnak lehetne nevezni. Valami úgy alakul, hogy a vele folytatott gyakorlathoz eggyel több dimenziót kell felvennünk.
- LÁNY: Végül is honnan van a többlet? Kívülről vagy belőlünk?
FILOZÓFUS: Mindig belőlünk is, a fejlődés mindig öntökéletesítés is. Az már, hogy mit tekintünk az önfelülmúlás alapjának, világnézeti kérdés.
- MARI NÉNI: Én Istenre gondolok.
- TEOLÓGUS: Csakhogy a mai keresztény teológusok közül többen – így például *Teilhard de Chardin* is – éppen arra hívja fel a figyelmet, hogy Isten azt fejleszti tovább, ami van, hogy megadja a létezőknek azt, hogy önmagukat bontakoztassák ki.
- SZOCIOLÓGUS: *Luhmann* szerint az evolúció nem jobb alkalmazkodás, nem periodizáció, nem haladás, hanem struktúrávaltozás, a komplexitás fokozódása.
- BIOLÓGUS: Mivel a rendszerek stabilitásra törekednek, az evolúció valószínűtlen esemény. Az evolúció folytonos lehetőségét a tagadás képességének köszönheti.

9. Válság és hanyatlás

- KÖLTŐ: Nem arról van szó, hogy az egyes ember megismétli az emberi nem útját, s ezt hívja fejlődésnek? Nem kereszteljük el a technikai előrehaladást fejlődésnek, miközben gazdasági válságot és erkölcsi hanyatlást élünk meg?
- SZOCIOLÓGUS: Legyünk óvatosabbak a hanyatlással is! *Bródy András* szerint a “hanyatló kor” nem feltétlenül azt jelenti, hogy kisebb a benne munkálkodók kapacitása, hanem azt, hogy a megválaszolandó kérdések bonyolultabbá válnak. A válság önmagában nem rossz. Meg kell tanulnunk együtt élni

- velük. Ma már Európában minden embernek 10-12 válságra van kilátása, s ebből 5-6 súlyos lehet.
- MARI NÉNI: Az ördögnek nem rossz, de nekünk az.
- SZOCIOLÓGUS: Mari néni, ugye, erdő mellett lakik?
- MARI NÉNI: Igen, fiam.
- SZOCIOLÓGUS: Mit gondol, hasznos-e egy kisebb erdőtüz, amelyik, mondjuk, leégeti a korhadttal aljnövényzetet?
- MARI NÉNI: Arra gondol, ugye, doktor Szoció, a furfangos eszével, hogy ezek a kisebb erdőtüzek megkímélik az erdőt a teljes pusztulástól?
- BIOLÓGUS: Ez így van, Mari néni.
- SZOCIOLÓGUS: Az emberiség a technikai haladás – nagyon sokak által szinte kizárólag pozitívumként felfogott – folyamata során kétségkívül olyan eszközöket teremtett, amelyek felett csökken az uralma. Ez nem a technika, hanem a civilizáció válsága.
- BIOLÓGUS: Mire gondol?
- SZOCIOLÓGUS: Olyan válsággócokra, mint a természetes életfeltételek veszélyeztetése, az emberi életek tömeges veszélyeztetése (egy esetleges atomkatasztrófával) és a nyomor drasztikus méretei.
- PSZICHOLÓGUS: Tegyük hozzá a kulturális és lélektani zavarokat, mint súlyos mellékhatásokat. Egy példa erre: az emberek tömegei manapság olyan gyakran hallják, hogy semmire sem jók, hogy végül azonosulnak alkalmatlanságukkal.
- LAJOS: Eszerint visszafejlődünk.
- SZOCIOLÓGUS: Majd elválik. A jövő többséyles.
- LAJOS: Ha lesz egyáltalán. Odakünn egyelőre még teljesen sötét van. Mi meg itt benn villogunk...
- LÁNY: Milyen területen lehet egyáltalán fejlődésről beszélni a technikai fejlődésen kívül?
- FILOZÓFUS: Így kérdez mai kollégáim többsége. És borúlátó, mint *Szilágyi Ákos* is, aki úgy látja, hogy a világ kibújik a történelmi múlt és jövő szorításából, s elmerül a globális falu elektronikus erdejében. A világ mindinkább pusztasági gazdasági tény, pénzközösség. A spirituális világ már csak individuális szinten valósítható meg, de nem vallási vagy politikai, hanem csakis esztétikai értelemben.
- ÖREG: A világ eredendően Lény, ma már – elveszítve szakrális egységét és organikus természeti jellegét – tény. És ez a világ már csak a fundamentalizmus és tribalizmus lehet.
- SZOCIOLÓGUS: *Szilágyi Ákos* a társadalom mozgásának irányát úgy látja, hogy a nemzetállamból kifejlődött világbirodalmakra az állami erőszak felvirágzása és a fajelmélet jellemző. Oroszország – nem jutva elé a modern nemzetállamiság korszakába – a 20. századig megőrizte az archaikus birodalmiság ismérveit, az ősi, részben bizánci, részben mongol eredetű birodalom a világ egyhatodára terjedt ki, Istenként imádozott Imperátorral, westernizálódott formában.
- PSZICHOLÓGUS: A világbirodalom eszményét felváltotta a világfalu, egy személytelen, elszellemtenedett világ.
- SZOCIOLÓGUS: Ebben a világban már nem a nemzetállamok, a hadseregek, a rendőrségek, a politikusok és ideológusok a hatalom kovácsai, hanem az üzletemberek.

10. Forradalom és jobbítás

- PSZICHOLÓGUS: Az egyes ember személyiségének fejlődéséről mindenképpen. Amikor a külső kényszer fokozott mértékben belsővé válik, miközben egy lelkiismereti, erkölcsi képviselő is bekerül a felettes énbé, a kulturális minta és kontroll mellé.
- SZOCIOLÓGUS: A fejlődés jele az egymás mellett keletkező kultúrák összetalálkozása, a világ egyesülése is.
- FILOZÓFUS: Ha van iránya a fejlődésnek, ez csak az egység lehet.
- ÖREG: Hiszen "lenni" annyit jelent, mint "együtt lenni".
- LAJOS: Értem: "Világ proletárjai egyesüljete!" Ezek szerint forradalmakkal lehet noszogatni a fejlődést.
- SZOCIOLÓGUS: A forradalmak többségének szándéka nemes: egy még ősibb igazság és jog nevében vezetik a harcot a fennálló tradíció ellen a természetre és a természeti jogra hivatkozva, az új tradíciót pedig a forradalom hősei és eszméi garantálják.
- MARI NÉNI: Mégis mindent elrontanak, összekutyulnak.
- FILOZÓFUS: A forradalmat kétségkívül az a veszély fenyegeti, hogy kidobja a múlt értékeit, s északal elszegényíti és talajtalanná teszi az életet. A tradíciónak és a forradalomnak ezen az ellentétén csak egy olyan hagyomány emelkedhet felül, amely határtalanul nyitott a jövőre.
- LAJOS: Jézus Krisztus is forradalmár volt?

11. Forradalom és radikális reform

- TEOLÓGUS: Nem! Jézus nem volt sem a rendszer támasza (mint a szadduceusok), sem óvatos kompromisszumot kötő (mint a farizeusok), sem a társadalomból arisztokratikusan kivonuló szent remete (mint az esszénusok), sem lázadó (mint a zelóták, akik szívesen látták volna vezérüknek), hanem radikális reformer, akiben kiteljesedett a bibliai ígéretek hagyománya.
- LÁNY: Volt-e valaha igazán jól sikerült, humánus forradalom?
- SZOCIOLÓGUS: Eddig még nemigen. *Marx* jól látta (mondhatnám, előre látta) a forradalom hátulütőjét, amikor így írt: "A proletárforradalmak viszont állandóan bírálják önmagukat, folyton megszakítják saját menetüket, visszatérnek a látszólag már elvégzetthez, hogy megint újból elkezdjék, kegyetlen alaposággal gúnyolják első kísérleteik felemáságát, gyengéit és gyatraságát."
- MARI NÉNI: Én úgy vélem, nem lettünk eléggé felnöttek ahhoz a technikához, amit kiokoskodtunk. A kés, villa, olló, ami nem gyerek kezébe való, mára felelőtlen gyerekek kezébe került.

12. Jövőidejű ember

- FILOZÓFUS: Nem tehetünk mást, mint hogy az emberrel együtt a jövőt is latolgatjuk, mert az ember – és csak az ember – jövőidejűséggel, jövőérzéssel is rendelkezik.
- SZOCIOLÓGUS: Tegyük hozzá, elsősorban a mi kultúránkban, mert például Waramungák – miként a görögök – az állandóra irányítják figyelmüket.
- LÁNY: Úgy gondolom, az ember a jövőjével szemben is szabad, várhatja a végét és várhatja a jó véget is.

ÖREG: A történet feltétele, hogy a kezdet és a vég megvilágosodjon. A végvárás kedély dolga, a vég tudata a végső, a lényeges dolgokról való tudás.

13. Jövőképeink

SZOCIOLÓGUS: A pesszimista jövőelképzelések Európában kifejelettebbek. A legfejlettebb országokban legerősebb a tudomány iránti kétely és a pesszimizmus. A jövő sok ember számára igazából nem létező vagy elfelejtett dimenzió, s csupán a jelen meghosszabbítása, kellemesebb folytatása vagy egy „majd csak lesz valahogy”-érzés.

GYERMEK: Hallottam valamit a jövőkutatásról. El lehet képzelni, vagy talán előre is lehet jelezni a jövőt, mint a holnapi időjárás?

LAJOS: Záporesőt és zivatart jeleztek, aztán jött ez a vízőzön.

14. Prognózis és utópia

SZOCIOLÓGUS: A futurológia – vagyis a jövőtudomány – feladata, hogy a prognózis előrelátását összehozza az utópisztikus elképzelések (az álmok) ideális modelljével.

FILOZÓFUS: A prognózis a múltból és a jelenből indulhat ki, az utópia viszont túlságosan bízik a szabad akarátú választások és döntések építő jellegében.

TEOLÓGUS: Elfeledkezve arról, hogy az ember bűnre hajlamos.

KÖLTŐ: Kivételt képeznek az olyan fekete utópiák, mint *Orwell* és *Huxley* regényei. Ezek meg az emberben meglévő rosszat túlozzák el. Igaz, nem is olyan nagyon.

SZOCIOLÓGUS: Érdemes egy kicsit közelebről megnézni a különféle utópiákat, már csak azért is, mert ezek egyik a mi történetünket is befolyásolta. A chiliasztikus utópiákra – gondoljunk a huszitákra és az anabatistákra – abszolút jelenidejűség, a durván materiális és erősen spirituális vágyak összefonódása jellemző. A liberális utópia nem régen érezteti nálunk szabadabban hatását. Erre a liberális–humanitárius eszme, a folytonos kritika, a lineáris haladáskép, tehát a kapitalista fejlődés és a lessingi nevelésméлет gondolata. A konzervatív utópia is jelen van mai világunkban. Ebben a legyen és a van nem válik ketté, a lét az eszme hordozója. Az emberben és a közösségben rejtett erőket tárja fel, s a múltat beemeli a jelenbe. A szocialista–kommunista utópia a liberálshoz hasonlóan a szabadságot és az egyenlőséget a távoli jövőbe tolja, a konzervatívizmushoz pedig a gazdasági-társadalmi realitás hasonlítja. Tagolt időtudattal a jelenbe beemelve egyesíti a múltat és a jövőt, ezzel közel kerül a chiliasztikus tudathoz. A vele szemben álló utópiákat ideológiaként leplezi le.

15. Modern és posztmodern

KÖLTŐ: Hogyan kapcsolódik mindehhez a modern és a posztmodern.

SZOCIOLÓGUS: Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy a "modern" jelentése az 5-6. században "jelenlegi", a 13. században "új", 19. században "elmúló". *Baudelaire* szóhasználatában mozgást elfogadó attitűd, *Marxnál* a polgárság felemelkedése, *Webernél* racionális gondolkodás, *Eliásnál* az erószak állami monopolizálása és a viselkedés kontrollja, *Münchenél* a különböző cselekvési szférák interpenetrációja. *Horkheimernél*, *Adornonál* instrumentalizálódás, *Habermasnál*: a kommunikatív racionalitás.

- LAJOS: És Önnél, doktor Szoció?
- SZOCIOLÓGUS: A modern alapmintázata az ész és a haladás. A modernitásban az idő az emberi tevékenység dimenziója.
- TEOLÓGUS: Ez tulajdonképpen egy elvilágiasult üdvözüléstan, az ész univerzalizisztikus-ságába vetett hit.
- SZOCIOLÓGUS: Jellemzik még a saját racionalitásukkal rendelkező részrendszerek, az instrumentális racionalitás, a kommunikatív racionalitás is, és – ezt Waramunga barátunk is felróhatná – az Európa-centrikusság.
- FILOZÓFUS: Valamint egy olyan szemlélet, mely szerint a jelent nem lehet egyszerűen a múltra alapozni.
- KÖLTŐ: Kik és mivel támadják a modernitást?
- SZOCIOLÓGUS: A neokonzevatívok és a radikális antimodernizmus képviselői.
- KÖLTŐ: És a posztmodernnek?
- SZOCIOLÓGUS: Mivel mindez most zajlik, valószínűleg a részletektől még nem látjuk eléggé jól az egészet. Ami tény: relativizálódik a család, alternatív életformák jelennek meg, amelyekben a munka mellett meghatározó lesz a szabadidő, a pártpolitika mellett egyre fontosabb az alternatív politizálás, erősödnek a béke- és környezetvédő mozgalmak, felértékelődik a tömegkommunikáció valamint a tudás társadalmi irányítása és ellenőrzése.
- FILOZÓFUS: *Eztioni* az aktivitást és a kreativitást, *Lyotard* a szkepszist, a lokalitást és a partikularitást tartja jellemzőjének. Ami bizonyosnak látszik, posztmodern tudás finomítja érzékenységünket a különbözőségek felfogására, a krízis tudata erősödő adottsággá válik. Egyesek még az egyidejű egy időtlenségekkel jellemezhető új időfelfogást, az irracionalizálódást, a játékos rendtelenséget és a káoszt említik.
- SZOCIOLÓGUS: *H. Küng* úgy látja, hogy az első világháború után megmutatkozott egy békésebb posztmodern világrend lehetősége, de ennek esélyeit eljátszotta az európai fasizmus, a japán militarizmus és a forradalmi kommunizmus.
- FILOZÓFUS: A nyugati modernség tudományt igen, de bölcsességet nem; technológiát igen, de a kockázatot ellenőrző szellemi energiát nem; ipart igen, de környezetvédelmet nem; demokráciát. igen, de erkölcsöt nem.
- KÖLTŐ: Mára már egyértelműen megszűnt a modern haladás-ideológiák varázsa.
- SZOCIOLÓGUS: Egyre több közgazdász és politikus látja úgy, hogy túl a kommunizmuson és a kapitalizmuson öko-szociális piacgazdaságra és válságmegelőző etikára lenne szükség.
- LÁNY: A posztmodern tehát posztkapitalista és posztkommunista. Min akar még túl lenni?
- SZOCIOLÓGUS: Poszteurocentrikus, posztkolonialista, posztindusztriális, posztpatriarchális, ideológián túli kultúra, vallásokon túli világ: ezek a túllépés további irányai.
- FILOZÓFUS: Hogy ebből valami megvalósulhasson egységben való (holisztikus) gondolkodásra van szükség.
- BIOLÓGUS: Minek az egységére gondol?
- FILOZÓFUS: Nem valami egységideológiára és szociális utópiára, hanem a racionális, emocionális és esztétikai dimenzióegységére.
- KÖLTŐ: A posztmodern ugyanis nem antimodern és ultramodern, hanem a modern felemelése.

TEOLÓGUS: Örvedetes, hogy a posztmodern kavalkádban már ilyen követelések is felhangzanak, hogy: Ne csak szabadságot, de igazságosságot is! Ne csak egyenlőséget, de pluralitást is! Testvériséget, de ne csak fivérek között! Ne csak koegzisztenciát, hanem békét! Ne csak termelékenységet, hanem a környezettel való szolidaritást is! Ne csak vallási toleranciát, hanem ökumenizmust is!

FILOZÓFUS: Az ember azonban legalább annyira múlt idejű lény is, eddigi története legalább olyan fontos számára, mint jövőképe.

16. A döntő pillanatok

TEOLÓGUS: Így igaz, hiszen javarészt a múlt küzdőterén zajlik az ember drámája azzal a rosszal, amit – a puszta tények szintjén – visszavonhatatlanul elkövetett.

MARI NÉNI: A szeretet, az ima meg a bűnbánat azonban átugorja az idő korlátait.

KÖLTŐ: És érintésükre a múltbeli szörnyű tett is – miközben a tény marad – színarannyá válhat.

TEOLÓGUS: Ezért döntőek a pillanatok, vagyis meghatározott idő, amikor az örökidő villan bele életünkbe, a most éenségébe. Aki állandóan rohan, aki állandóan takarékoskodik az idővel, megfosztja magát ezektől a pillanatoktól.

PSZICHOLÓGUS: Az aktualisták a puszta jelen sugallatának balekjai.

LÁNY: Nem fenyeget minket az a veszély, hogy énünk eltöredezik az időben, mai, tegnapi, tegnapelőtti énemre?

PSZICHOLÓGUS: De igen. Ezért kell azonosnak lennünk önmagunkkal, mint “honnanhová”-lényekkel is.

KÖLTŐ: *Baudelaire és Dosztojevszkij*, akik teljes élességgel érezték, hogy vannak dolgok, amelyeket sosem haladunk meg, s átéltek az idő drámáját, modernek voltak, *Zola* viszont csak aktualista. A minőség ideje időtlen. Amikor *Bach* muzsikáját hallgatjuk, megkérdezhetjük: honnét szól ez a zene? A múltból? A jelenből? A jövőből?

17. Időtlenség és örökkévalóság

ÖREG: Az idő a legnagyobb kegyelem.

LAJOS: Ugyan már, Öreg! Akkor maga még nem állt sorban kenyérért, valutáért, nem várazott órákig az SZTK-ban.

TEOLÓGUS: Gondoljon arra, Lajos, mi lenne, ha mindenben azonnal, egyszerre és visszavonhatatlanul kellene döntenie.

MARI NÉNI: Vagyis mielőtt igazából felébredne. Az idő nem más, mint még egy kis idő arra, hogy igazából felébredhessünk.

WARAMUNGA: A beavatott az örökkévaló álomidő részévé válik, s akkor már minek sietni. Az álmokban meglátjuk a jövőt, s akkor már minek sietni. Az ember örökkévalóságra rendeltetett, akkor meg már minek sietni?

TEOLÓGUS: Vagyis valami végérvényesre rendeltetett az ember.

ÖREG: Az idő örültséggé válik, ha nem teljesedik be.

TEOLÓGUS: Vagyis egyetlen pillanatnak sem lenne súlya, ha mindent elhalasztanánk – mint oly sokan megpróbálják – az üres jövőbe. A kereszténység napirenden tartja az abszolút jövőt.

FILOZÓFUS: Az idő tehát időleges, s arra való, hogy olyasmit tehesünk, ami végérvényes. Ehhez segít múltunk, őseinkkel, hagyományainkkal, ehhez segítünk a minket jövő felé irányító ígéretek és értékek.

KÖLTŐ: Ahogyan *József Attila* mondja:

Én úgy vagyok, hogy már százezer éve
nézem, amit meglátok hirtelen.
Egy pillanat s kész az idő egésze,
mit százezer ős szemlélget velem.
Látom, mit ők nem láttak, mert kapáltak,
ölték, öleltek, tették, amit kell.
S ők látják azt, az anyagba leszálltak,
mit én nem látok, ha vallani kell.
Tudunk egymásról, mint öröm és bánat.
Enyém a múlt és övék a jelen.
Verset írunk – ők fogják ceruzámat
s én érzem őket és emlékezem. (*Dunánál*)

Felhasznált művek:

- ANCSEL Éva: Lélek, idő, emlékezés. Bp. T-Twins, 1992.
- BÁNKI M. Csaba: Életünk és az agy. Biográf 1995. 332 l.
- BERECZKEI Tamás: A génektől a kultúráig. Szociobiológia és társadalomtudomány. Bp. Cserépfalvi K., 1992.
- Biblia /Mt 15,2/
- BÍRÓ Béla: idő és modernitás. = Liget, 1996. 11. sz. 34-56. old.
- BOLBERITZ Pál: Isten, ember, vallás. Bp. Ecclesia, 1981.
- BRÓDY András: A társadalmi folyamatok időszükségletéről. = Társadalomkutatás, 1983. 3. sz.
- CSÁNYI Vilmos: Az emberi természet Bp. Vincze K. 1998
- DÁVID Katalin: A hagyományról. = Liget, 1989. 3. sz.
- GALTUNG, J.: A forgotten dimension. = Images of the World in the year 2000. Hague – Paris, 1976. Mouton
- HAMVAS Béla: Scientia sacra. Bp. Magvető, 1988.
- JACOB, François: A tojás és a tyúk. Bp. Európa, 1974.
- JACOB, François: Az idő és jövő feltalálása. = Valóság, 1985. 11. sz.
- JAROSZEWSKI, T. M.: A marxista emberfelfogás és a humanizmus. = Világosság, 1987. 3. sz.
- KARÁCSONY András: Bevezetés a tudásshociológiába. Bp. Osiris–Századvég, 1995.
- KÜNG, Hans: Világvallások etikája. Bp. Egyházfórum, 1994.
- Lélek és evolúció. Szerk. Pléh Csaba, Csányi Vilmos, Bereczkei Tamás. Bp. Osiris 2001.
- LORENZ, Konrad: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. Sopron, IKVA, 1988.
- MARX, Karl: A hegeli jogfilozófia kritikája. = U.ő.: Valogatott művek, Bp. Szikra, 1949.
- MISZLIVETZ Ferenc: Militarizált béke és szepőltelen háború. = Valóság, 1987. 3. sz.
- PANNENBERG, Wolfhart.: Mi az ember? Bp. – Luzern, Egyházfórum, 1987.
- PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
- RAHNER, Karl: A hit alapjai. Bp. Szent István Társulat, 1983.
- SCHEELER, Max: Az ember helye a kozmoszban. Bp. Osiris – Gond, 2001.
- SICINSKI, A.: A dimension being discovered. = Images of the World in the year 2000. Hague – Paris, Mouton, 1976.

- SKJELSBÆK, K.: Young believers in a world state. = Images of the World in the year 2000. Hague – Paris, Mouton, 1976.
- SÍPOS Imre: A véletlen és a gondviselés alternatívája az evolúcióban. Miskolc, 1994.
- SZABÓ Attila: Az emberi fejlődésről. = Ismeretlen ismerősünk: az ember. Kolozsvár-Napoca. Korunk Évkönyv, 1983-84.
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: Út az Ómega felé. Bp. Szent István Társulat, 1980.
- TISCHNER, J.: A remény az igazságkeresés útján. = A modern tudományok emberképe. Bp. Gondolat k., 1988.
- TOFFLER, Athur.: Future shock. London – Sidney, Pan Books, 1971.
- TÖRÖK Endre: Szemfényvesztések kora. Bp. Liget, 1993.
- TURAY Alfréd: Lételemlet. Debrecen, 1984.
- VEKERDY Tamás – BOSNYÁK Sándor: A megszűnt értékek helyére új értékeknek kell kerülniük. = Forrás, 1988. 2. sz.
- WEISSMAHR Béla: Filozófiai istentan. Bp. – Bécs – München, Mérleg – Távlatok, 1996. 166 l.
- WEIZSÄCKER, C-F. von: Idő, fizika, metafizika. = A modern embertudományok emberképe. Bp. Gondolat, 1988.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Mi a különbség a biológiai és a kulturális változás között?
- 2/ Fejlődött-e az ember fizikuma, sportteljesítménye, szaktudása, zenei tehetsége, erkölcsi érzéke, jogrendje, kereskedelme, pedagógiai érzéke, vallásossága?
- 3/ Mennyiben minősíthető az emberiség történelme osztályharcok történetének?
- 4/ Olvassuk el Bibó István *Uchronia* c. írását (Újhold-Évkönyv 1987/2), s próbáljuk meg a történetet napjainkig folytatni.
- 5/ Milyen értelemben fogta össze egységgé a keresztény hagyomány a különböző korokat?
- 6/ Hogyan jelenik meg az idő, a történelem, a fejlődés ábrázolása *Bulgakov A Mester és Margarita*, *Gabriel Marquez Száz év magány*, *Huxley Szép új világ*, *Ottlik Iskola a határon*, *Tolsztoj Háború és béke* c. műveiben?
- 7/ Faggassuk ki néhány ismerősünket arról, milyen hagyományokra építik életüket, s próbáljunk levonni néhány következtetést!
- 8/ Vegyünk elő néhány néprajzi könyvet, tanulmányozzuk a természeti népek idő- és történelemfelfogását, s hasonlítsuk össze a miénkkel!
- 9/ Kérjük meg ismerőseinket, meséljék el, milyen lesz egy hétköznapijuk és egy ünnepnapjuk 20 év múlva!
- 10/ Tanulmányozzuk a *Micimackó* c. *Milne*-regény időfelfogását!
- 11/ Mikor siettettük, mikor állítottuk volna meg az időt eddigi életünkben? Ha írunk, kik fogják ceruzánkat?
- 12/ Mire sajnáljuk az időt? Mire nem?
- 13/ Teremt-e hagyományt korunk? Mennyiben?
- 14/ Mektől kezdve maradiság a hagyományörzés?
- 15/ *Hamvas Béla* írja (*Patmosz II.*) „Ezért voltam kénytelen. mivel Európa nem elégített ki, a hindukhoz és a héberekhez és a kínaiakhoz fordulni, s így fedeztem föl a hagyományt, az egész emberiségre kiterjedő alapállást. A szakrális metafizika szerint az emberiség emlékezetében őrzött aranykor a teljes egész, melyben a látható és a láthatatlan még nem vált el egymástól.” Mi a véleményünk róla?

XVIII. Holdfivérünk, napnővérünk, földanyánk (ember és természet)

WARAMUNGA: Nem az a rabság ebben a bárkában, hogy bele vagyunk zárva. Ez eddig még csak egy álom. Veletek álmodom, különös európai emberekkel. Hanem az a rabság, hogy el vagyok szakítva a természettől, akivel mi waramungák egyek vagyunk. Nem véletlenül kötődnek törzseink állatokhoz, növényeinhez. Ti is használjátok őket jelképeknek, de mi testvéreinknek tekintjük őket.

KÖLTŐ: Igaz, mi itt ezekre az állatokra egy kicsit úgy nézünk, mint az állatkertben, pedig ezúttal mi is benne élünk az állatkertben, vagy még inkább a Paradicsomban. Az a baj, hogy nem nézünk a szemükbe, pedig az állatok szeméből mintha maga a föld pillantana ránk! Mintha ők lennének ember és anyag között a titokzatos követek és összekötők. Jámbor szelíd szemükből mintha a föld hűsége és nehézsége közelítene felénk.

1. Természet és kozmosz

FILOZÓFUS: Az ember valamikor, akár Waramungáké, a kozmoszban élt, szinte együtt lélegzett a csillagokkal. Ezt követően a mindenség – amit kezdett megismerni – súlya elől a természetbe húzódott vissza. A kozmikus embert a természetes ember követte: a rengeteget a kert, a barlangot a ház, az állatok nagy családját a háziállatok kis köre.

SZOCIOLÓGUS: Hódítás és lemondás volt ez egyszerre, s a modern ember még tovább lép, még élesebben kihatja a maga részét, a maga világosan körülhatárolt parcelláját...

FILOZÓFUS: A “mindenség sötét egészéből”! Az eredmény felemás: gyökeret vertünk, és elvesztettük gyökereinket, meghonosodtunk és elidegenedtünk. Itt vagyunk, és többé nem vagyunk jelen.

KÖLTŐ: Éppen ezt jeleníti meg érzékletesen *József Attila*:

**Elefánt voltam, jámbor és szegény,
hűvös és bölcs vizeket ittam én,
a dombon álltam, ormányommal ott
megsimogattam a holdat, a napot,
és fölnyújtottam ajkukhoz a fát,
a zöld cincért, a kígyót, a kovát, –
most lelkem: ember – mennyem odavan,
szörnyű fülekkel legyezem magam. (Medáliák)**

ÖREG: A természet ősi, első alakja szellemi volt, az ember által lesüllyesztett természet anyagivá lett: az eredetinek csak mása.

KÖLTŐ: Nem így *Assisi Szent Ferenc*nél:

**Fölséges, mindenható, jóságos Uram,
tied a dicséreted, tiéd a dicsőség és a tisztelet
és minden áldás.
Egyedül téged illetnek, Fölséges,
és nincsen ember, aki méltó lenne téged megnevezni.
Dicsérjen, Uram, minden teremtményeddel
legfőképpen urunk-bátyánk, a nap,
aki a nappal, és aki által megvilágítasz minket,**

és szép ő, nagy ragyogással sugárzó:
megjelenít téged, Fölséges.

Dicsérjen, Uram, nővérünk a hold és dicsérjenek a csillagok:
az égen te formáltad őket csillogónak és drágának és szépnek

Dicsérjen, Uram, testvérünk, a szél, a levegő és a felhő
a derűs idő és mindenféle időjárás, melyek által eltartod teremtményeidet.

Dicsérjen, Uram, nővérünk a víz, aki nagyon hasznos és alázatos
és drága és tisztaságos.

Dicsérjen, Uram, testvérünk a tűz, akivel megvilágítod az éjszakát,
szép ő és vidám és hatalmas és erős.

Dicsérjen, Uram, nővérünk, a földanya,
aki eltart és gondoz minket, és sokféle gyümölcsöt hoz
színes virágokkal és fűvel.

Dicsérjenek, Uram, azok, akik szeretetedből megbocsátanak,
és elviselnek betegséget és megpróbáltatást.

Boldogok azok, kik túrnek békeséggel,
mert, Fölséges, tőled nyernek majd koronát.

Dicsérjen, Uram, nővérünk, a testi halál,
aki élő élő ember el nem menekülhet.

Jaj azoknak, akik halálos bűnökben hálnak meg!

Boldogok azok, kik megtalálják a te legszentségesebb szándékaidat,
mert a második halál nem fog ártani azoknak.

Dicsérjétek és áldjátok az én Uramat, és adjatok halát neki,
és szolgáljátok őt nagy alázattal! (*Naphimnusz, Kárpáti Sándor fordítása*)

FILOZÓFUS: *Assisi Szent Ferenc* a bioszféra minden elemét szeretetre méltónak tartja...

2. Kozmikus szemlélet és környezetvédelem

LAJOS: És ezzel túlmegy Jézuson is, aki beszélt ugyan, ezt már hallottuk, a fűgefárol, de a környezetvédelemről sosem szólt. Fele akkora természetbarát sem volt, mint *Assisi Szent Ferenc*, aki – néhány napja hallottuk – még szerelmes is volt, hozzáteszem, nem véletlenül.

MARI NÉNI: Jézus a földreszállott teremtő, ha ő dicsőíti a természetet, öndicséret lett volna. Másrészt *Assisi Szent Ferenc* mást sem akart, mint Jézust utánozni. Ebben a szép imában is ezt tette.

TEOLÓGUS: Igen, ez nem egy környezetvédő-mozgalom indulója, hanem elsősorban istendicsőítés. Kétségkívül olyan formában, ami a keresztény kultúrában páratlan. Kozmikus szemlélet a javából, amelyben egységben van nap és hold, tűz és víz, szenvedés és megbocsátás, béke és alázat.

FILOZÓFUS: Hadd fejezzem be, amit az imént elkezdtem! Ez a szeretetszemlélet nem visz el ugyan a mai égető problémáig, de módot ad arra, hogy az emberiség egy része Ferenc módján éljen és működjék, és ebben benne van a bioszféra óvása is.

KÖLTŐ: *Cranach* fáiban még a kozmosz van jelen, míg a későbbiekben már csak a természet. *Cranach* idejében a mindenség még házunk küszöbéig ért, hogy aztán átvegye helyét a természet. *Cranach* fáai elemi erejűekkel egy sokkalta nagyobb egyensúlyt és békét, a mindenség határtalan egyensúlyát közvetítik, amihez viszonyítva a természet békéje erőteljesebb, esetlegesebb is.

MARI NÉNI: A kozmosz nekem túl magas. Én a magam részéről már azt sem bánám, ha a természet megmaradna körülöttem. De nem marad.

- SZOCIOLÓGUS:** Tudja, miért nem? Hogy az Egyesült Államok és Nyugat-Európa amúgy is túltáplált lakossága még több bifszteket fogyaszt hasson, évente 2,5 millió hektár trópusi erdőt irtanak ki, és alakítanak át marhalegelővé, főleg Dél-Amerikában. Vajon nem fizetünk-e túl nagy árat ezért a finom ételért, ha meggondoljuk, hogy az erdők csökkentik a légkör veszedelmesen növekvő széndioxid-tartalmát?
- FILOZÓFUS:** Idáig fajult a „gondolkodom, tehát vagyok” eszméjén alapuló tudományos és technikai haladás *Descartes*-i ideológiája, amely az embernek a természet feletti uralmát ígérte.

3. Beavatkozás az élettérbe

- BIOLÓGUS:** Akkor még a természet kimeríthetetlenségében hittek. Az állati és a növényi ökológiában nem fordul elő rablógazdálkodás. Az élettér egyensúlyába való beavatkozás az ember műve.
- PSZICHOLÓGUS:** Az “azonnal megszerezni”-beállítódásé.
- MARI NÉNI:** Hát ehhez nekem is lenne egy-két szavam. Az őserdő és a bifsztek kapcsolatára nem is gondoltam volna, de a ketreces csirkegyárak állatkínzása ellen én is felemeltem már a szavam a képviselőknél is. Ez, mint mondtam, állatkínzás és kultúrbotrány.
- FILOZÓFUS:** Az ember megtanulta a faján túli környezet valamennyi hatalmát uralni, de önmagáról túlságosan is keveset tud ahhoz, hogy ne lenne kitéve sátáni megoldásoknak.
- KÖLTŐ:** A bifsztek miatt kiirtott őserdők, a jó pénzért síelők miatt letarolt hegyoldalak következtében kialakuló lavinaveszély, a vegyszeres rovarirtás és a madarakat elhallgattató magnóbomboltató ember egy és ugyanaz.
- LÁNY:** Félünk, hogy meghalljuk a madarakat.
- LAJOS:** Ha az amazonasi őserdő és a londoni húsevő összefügg, egy világgállamot kellene létrehozni.
- SZOCIOLÓGUS:** Ez még utópia. A sztálinista tervgazdaság és a demokratikus piacgazdaság még a realitás.
- LAJOS:** Egyik kutya, másik eb.
- SZOCIOLÓGUS:** Nem egészen. Az úgynevezett szocialista országokban nem, vagy alig működik államtól független civil társadalom, amelynek képviselőjeként Mari néni tiltakozhat a csirkegyár, a vízerőmű, a vegyszeres rovarirtás vagy az atomreaktor ellen.
- PSZICHOLÓGUS:** A baj az, hogy az ember mindenáron meg akarja valósítani azt, ami technikailag és gazdaságilag lehetséges. Túl sok mindent kezdtünk el egyszerre csinálni. Lassabban, aszketikusabban kellene.
- FILOZÓFUS:** Tudomásul kellene venni, hogy a ember – ahogyan *Tóth Géza* látja – úgy alkalmazkodik, hogy nem alkalmazkodik, hanem átalakítja a környezetét. Erről úgy sem lehet őt leszoktatni. Arra kell rászoktatni, ésszerűen és erkölcsösen cselekedjen.

4. Biotechnika és bioetika

- BIOLÓGUS:** Egyetérték. A biotechnika is rászorul a bioetikára. Úgy vélem, mindenhez hozzá szabad nyúlni, de csak felelősséggel.
- MARI NÉNI:** Még a lombikgyereket is helyesli, aki a szomszédtól van?

- BIOLÓGUS: Hallottuk: az élet élni akar.
- PSZICHOLÓGUS: Örökbe lehet fogadni egy induló életet. Mi is örökbe fogadtunk, amikor már nem számítottunk erre a gyerekre, akit ajándékba mégis megkaptunk.
- LÁNY: Nincs jogom arra, hogy testi leszármazottam legyem?
- PSZICHOLÓGUS: Szeretetre jogunk van, de a házasságnak nevezett szeretet-kapcsolat nem egyenlő a gyerekgyártással. Előfordulhat azonban, hogy a mesterséges megtermékenyítéssel magát a házasságot gyógyítjuk.
- TEOLÓGUS: Minden gyári gyógyszer természetellenes, de minden nem bűnös eszköz között meg lehet ragadni jó ügy érdekében.
- BIOLÓGUS: Szerinte a fő elv a személy kibontakoztatása és a közösség szolgálata a biológiai kísérletezésben is.

5. Párbeszéd a természettel

- TEOLÓGUS: Az *Ószövetségben* is volt eugenika: előírt volt, hogy milyen tulajdonságai legyenek egy papnak. A természet – teremtményén keresztül – azt akarja, emelkedjünk túl rajta, de nem elpusztításával, hanem megismerésével, a megismerés pedig párbeszéd, amelyben a kezdeményező agresszivitás és a gondoskodás egyensúlyban van.
- LAJOS: És mi a véleményük a szervátültetésről?
- TEOLÓGUS: Hazájáért, családjáért feláldozhatja az ember életét?
- LAJOS: Természetesen.
- TEOLÓGUS: Akkor miért ne adhatná oda az ember szemét vagy veséjét? Főleg akkor, amikor már nem is használja?
- GYERMEK: Azért mégis borzasztó, hogy azon akarunk változtatni, amit a természet vagyis a Jóisten megteremtett.
- BIOLÓGUS: A laboratóriumi szörnnyetek életképessége szerencsére kicsi, a természet válogat.
- MARI NÉNI: De miért nem válogatja meg módszereit és céljait az ember?
- BIOLÓGUS: A laikus számára szörnnyűnek érzett eljárások a mesterséges körülmények között is a természetet próbálják meg utánozni.
- LÁNY: Nem kellene-e mégis lemondani a technikai lehetőségekről?

6. Rousseauisták és technokraták

- SZOCIOLÓGUS: És visszamenni a természetbe? Sokan így gondoljuk, a zöldek egy része is. Ez több okból sem megy. A technokraták megpróbálják a technika negatívumait technikával ellensúlyozni. Ez sem igazi megoldás.
- TEOLÓGUS: Jól, vagyis erkölcsösen kell használni a technikát. Az etika a cél, a technika az eszköz. Meg kell érezni a határt: mikor megy a megcsinálható a többi érték rovására.
- BIOLÓGUS: Talán a legveszedelmesebb a tudásról leszakadó, ellenőrzése alól kikerülő kutatási eredmény.

7. Ökológiai etika

- FILOZÓFUS: Úgy vélem, ember és természet viszonyában két út van. Az egyik kétségkívül *Assisi Szent Ferencé*, aki szerint a természet értelmes egész. Ennek az útnak egyik leágazása *A. Schweitzer* élettisztelete, a másik pedig az a

- felfogás, mely szerint a természetnek és alkotórészeinek önálló joga van. E szerint az állattal, növényvel önmagáért kell emberségesen bánni.
- LÁNY: Ha jól értem, az ember ez esetben a természet képviselője.
- FILOZÓFUS: Így van. Van ennek a Szent Ferenc-i útnak egy harmadik elágazása is, amikor az ember a természetet Isten megjelenési módjának tekinti.
- LAJOS: Szent fa, szent tehén, igaz?
- TEOLÓGUS: Jogosan kérdezi *Vásárhelyi Judit*, hogy lehet-e szakralizálni a természetet, ugyanis már a természeti népek is túllegették a réteket.
- WARAMUNGA: Nem lehetséges, hogy a természet megmenti önmagát, például, ahogy ti mondjátok, a fajok közötti harc majd eldönti, ki éli túl a válságos helyzetet.
- FILOZÓFUS: Ennél jobb megoldásnak látom a teleologikus gondolkodást, amikor az eszközként szolgáló ésszerűség helyébe belső célok lépnek.
- BIOLÓGUS: Ami pedig a természetet illeti, önmagát pusztítva működik.
- ÖREG: Nem más mint egy végtelen drámasor.
- WARAMUNGA: Ezek után az a kérdés, hogy igazából van-e szüksége ránk a természetnek?
- TEOLÓGUS: A keresztény válasz erre: igen. Az ember ugyanis társ a teremtésben.
- LÁNY: Ha megoldás az ökológiai etika, mik ennek az alapelvei?
- BIOLÓGUS: *Juhász Nagy Pál* jellemző módon „inkább ökológiai” és „inkább etikai” alapelveket különböztet meg, jelezve, hogy ezek egyszerűen elválaszthatatlanok egymástól. Az első ökológiai alapelv *A. Thieneman* bioprincipátus elve, mely szerint a természet életformája az egység, a monokultúra emberi csinálmány. A második elv az, hogy minden természeti egység (bióm) evolúciós produktum, vagyis irreverzibilis és megismételhetetlen.
- FILOZÓFUS: Akkor pedig arra van szükség, hogy az evolúció a biómok sajátosságait optimalizálja.
- ÖREG: Hogy a természet tegye a dolgát.
- BIOLÓGUS: A harmadik ökológiai elv *Juhász Nagy Pál* szerint a tudományos alázat elve.
- ÖREG: Az antigóg elv, ugyanis a természet bonyolult, megértésünk hitvány.
- MARI NÉNI: És ha időnek előtte elpusztítjuk a természetet, nem lesz reményünk arra, hogy megértsük.
- BIOLÓGUS: Az etikai, pontosabban az inkább etikai elvek közül az első az, hogy a természettudomány nem lehet semleges.
- TEOLÓGUS: Ugyanis a biómok értékek.
- BIOLÓGUS: A második a megújított „létdemokrácia” elve, ami a természet újraszakralizálását szorgalmazza. A harmadik pedig a becsületos biómhasználaté, ugyanis a természetből csak a feleslegeseket lehet elvenni.
- SZOCIOLÓGUS: Ezt még az ipari forradalmak előtt az ember tudta.

8. Ökológiai kultúra

- BIOLÓGUS: Nemcsak ökológiai etikára van szükség, figyelmeztet *Juhász Nagy Pál*, hanem ökológiai kultúrára is, ami szerinte a mítosz, a tudomány és a művészet eddiginél bölcsőbb s hatékonyabb összekapcsolása a természeti értékek védelmének szolgálatában: olyan képződmény.
- FILOZÓFUS: Nagy dráma ez, ugyanis a természeti kincsek pusztulása gyorsabb, mint megértési folyamataink. A felbukkanó részproblémák szaporodása

gyorsabb, mint azt a tudomány számon tarthatná. A szellemi változások a leglassúbbak.

KÖLTŐ:

Csokonai és *Petőfi* tájköltészete széles körben hozzáférhető. *Rilke* és a modern költők olyasmit fogalmaznak meg, amit tudományos prózában nem lehet, mint például a *Duinói elégiák* növény-állat-ember-angyal-a. A *National Geography* csodafényképei mellett jogosultsága van *Leonardonak*, *Dürenernek*, *Csapody Vera* akvarelljeinek. Sok állat- és növénynev is a mítosz-tudomány-művészet találkozására: fátyolvirág, ördögsekér, harmatkása, békaliliom.

ÖREG:

Mert Kozmosz nemcsak rend, hanem arányos szép rend.

9. Ember mint megbízott

FILOZÓFUS:

Úgy van. A másik út embere megbízottnak tekinti magát. Ennek is kétféle változata van. Az egyikben az ember úgy érzi, a teljes jog Istené, aki átruházza a gondoskodást az emberre, aki ehhez tisztességgel felhasználja a természetet. A másik változat a kozmikus ember, akinek – mint transzcendens lénynek – joga a látás, a hallás, a mozgás, a természetben gyönyörködés, s az emberi élet természeti alapjaira joga van utódainak is.

LAJOS:

Lehet, hogy ez a katasztrófa is, amit éppen túlélünk, a természet elleni mérelyeteink következménye, s majd nekünk kell újra beültetni a földet?

MARI NÉNI:

Ne legyen így, csak ha így kell legyen!

LÁNY:

Erre is van egy *József Attila*-vers:

**Kertész leszek, fát nevelek,
kelő nappal én is kelek,
nem törődök semmi mással,
csak a beojtott virággal.**

**Minden beojtott virágom
kedvesem lesz virágáron,
ha csalán lesz, azt se bánom,
igaz lesz majd a virágom.**

**Tejet iszok és pipázok,
jóhíremre jól vigyázok,
nem ér engem veszedelem,
magamat is elültetem.**

**Kell ez nagyon, igen nagyon,
napkeleten, napnyugaton –
ha már elpusztul a világ,
legyen a sírjára virág. (*Kertész leszek*)**

ÖREG:

Aki ma olvasni tudja a tudomány lapjait, annak szemében az a Emberiség már nem valami esetleges jelenség, ami véletlenül tűnt fel az ég egyik legkisebb csillagán, de kézzelfoghatóan legmagasabb formája annak a mélyből fakadó áramlatnak, amely fokozatosan emelte ki a Gondolatot az Anyag ölén. Sem több, sem kevesebb nem vagyunk, mint a Világ Alapszövet-anyagának az a része, amely öntudatra jutott.

Felhasznált művek:

- BODA László: A keresztény nagykorúság erkölcszociológiája. Bp. Ecclesia, 1981.
- ENDREFFY Zoltán: Pusztuló otthonunk, a Föld. = Vigilia, 1989. 6. sz.
- ENDREFFY Zoltán: Technikai önkorlátozás, mértékletesség, aszkézis. = Liget, 1989. 2. sz.
- HAMVAS Béla: Láthatatlan történet. Bp. Akadémiai K., 1988.
- HAMVAS Béla: Scientia sacra. Bp. Magvető K., 1988.
- HILPERT, K.: Felelősség a természetért. = Mérés, 1986. 3. sz.
- JUHÁSZ-NAGY Pál: Az ökológiai etika néhány kérdése. = Uő.: Természet és ember. Bp. Gondolat, 1993.
- JUHÁSZ-NAGY Pál: Az ökológiai kultúra mai helyzete. = Uő.: Természet és ember. Bp. Gondolat, 1993.
- KÖNCZEI György: Egy új ökonómia lehetősége. Előadás. 1988.
- LORENZ, K.: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. Sopron, IKVA, 1988.
- Nincsen Ég Föld nélkül. Bp. Ökológiai Információs Központ, 1991.
- PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
- TEILHARD DE CHARDIN, P.: Út az Ómega felé. Bp. Szent István Társulat, 1980.
- TÓTH Géza: Az ember a tudományos világlképben. = Forrás, 1982. 2. sz.
- VÁSÁRHELYI Judit: A természeti környezet v édelmének etikai megközelítése. = Támasz és talpkő (Szerk. Kelemenné Farkas Márta) Bp. 1995. Kálvin K.
- WEBER, Helmut: Speciális erkölcszociológia. Bp. Szent István Társulat 2001.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Mi a véleményünk a kaktuszgyűjtőkről, a vadászokról, a kutyatulajdonosokról, az állatvédő egyesületek tagjairól?
- 2/ Igaz-e, hogy aki a virágot szereti, nemes lelkű? Igaz-e, hogy az erdei magányt kedvelő mélylelkű? Igaz-e, hogy a természetvédők valódi humanisták?
- 3/ Szólítsuk meg az utcán szemetelőket, és kérdezzük meg, miért teszik!
- 4/ Elmélkedjünk el *József Attila Medáliák* 7. c. versén, s rögtönözzünk erre a témára rövid esszét!
- 5/ A felsoroltakon kívül még milyen bűnöket követ el az ember természeti környezete ellen?
- 6/ Olvassuk el *Teilhard de Chardin A Föld szelleme* c. tanulmányát az *Út az Ómega felé* c. kötetből, s gondolkozzunk el rajta!
- 7/ KÖLTŐ: Hogyan szerepelteti költeményeiben a természetet *Petőfi Sándor, József Attila, Juhász Ferenc, Utassy József, Pilinszky János*?
- 8/ MARI NÉNI: Miért van az, hogy a természethez közel élő idősebb falusi emberek számára nem jelent élvezetet a szomszéd hegy megmászása, vagy az erdőben tett kirándulás?
- 9/ Mi a jobb megoldás: ne csináljon az ember szennyező hulladékot, vagy tanulja meg hulladékait kulturáltan kezelni?
- 10/ Miért neveztek minket természeti népeknek?
- 11/ Ha környezetvédelmi miniszterek lennénk, milyen intézkedéseket hoznánk?
- 12/ Hasonlítsuk össze *Cranach* fáit más művészek fáival, s következtessünk világlképükre!
- 13/ Mit jelenthet az, hogy "a természet ősi, első alakjában szellem volt" ?
- 14/ Melyik természetesebb: a mesterséges megtermékenyítés vagy az abortusz?
- 15/ Lehet-e gyerekünket állatszeretetre nevelni rabságban tartott állattal?
- 16/ Különbözik-e a cirkuszi állat a rabszolgáltól?

XIX. Átléphető határaink (meghatározottság, szabadság)

- LÁNY: Régóta feszít ez a gondolat, kimondom hát: szabadok vagy rabok vagyunk-e ebben a bárkában?
- WARAMUNGA: Én így kérdezném: be vagyunk-e zárva vagy ki vagyunk-e mentve?
- LAJOS: Az állatkertbeli antilop meg van mentve a párduc fogaitól, de a szabadságától is.
- FILOZÓFUS: Van ennek egy másik nézete is: a gályapadhoz láncolt rab érezheti magát rabnak is, szabadnak is. Rabnak a testét, szabadnak a lelkét. Vicceket mesélhet a mellette búslakodónak, füttyülhet az egészre.
- BIOLÓGUS: A mozgás korlátozása mindig a szabadság korlátozása is.
- TEOLÓGUS: Arra nem gondolt, doktor Bió, hogy meg is választhatom korlátaimat?
- BIOLÓGUS: Vagyis szabadon lemondhatok szabadságomról?

1. Korlátozottság és szabadság

- FILOZÓFUS: Cserébe egy kisebb vagy éppen egy nagyobb szabadságért. Egyébként éppen az ember az a lény, aki tisztában van meghatározottságával, korlátaival, azzal, hogy benne él a természet önkényében.
- BIOLÓGUS: Ez az önkény nem korlátlan. *F. Jacob* kollégám figyelmeztet arra, hogy idegrendszer kifejlődésével, a tanulással és az emlékezéssel lazul az öröklődés szigora. A biológiai program hol előír, hol megenged.
- KÖLTŐ: *Ansel Éva* szerint a biológikummal szembeni szabadság lehetősége az erőszba emelt szexualitás.
- SZOCIOLÓGUS: Hasonlók mondhatók el a társadalmi meghatározottságról is, aminek az erejét azért sem szabad lebecsülni, mert, ne feledjük, nem természeti, hanem társadalmi eredetű katasztrófa eredményezte ezt az özönvizet, amelyből a bárka korlátai közé menekültünk.
- FILOZÓFUS: *Kant* is azt mondja, hogy a nagymérvű kiszámíthatóság nem mond ellent a szabadságnak. Olyannyira ne, hogy szerinte csak egy meghatározott szubjektum határozhatja tovább magát.
- TEOLÓGUS: *Kant* megpróbálja megtalálni a helyét a szabadságnak és a meghatározottságnak is: a transzcendentális szabadság a belső világban, a szükség-szerűség az érzéki-objektív világban.
- GYEREK: Lehetek-e szabad, ha tudom, hogy nem tudhatok meg mindent a világról?
- ÖREG: Ha tekinteted az egészre függeszti, igen.
- KÖLTŐ: Mint *József Attila*:
- Fülett a csend – egyet ütött.
Fölkereshetnéd ifjúságod:
nyirkos cementfalak között
képzelhetsz egy kis szabadságot –
gondoltam. S hát amint fölállok,
a csillagok, a Göncölök
úgy fénylenek fönt, mint a rácsok
a hallgatag cella fölött. (Eszmélet)**
- PSZICHOLOGUS: Ugyanez a csillagos ég a végtelen szabadság képzetét is eredményezheti.
- LÁNY: Mert érezhetem félelmetesnek is. Nem az a szabad, aki nem fél.
- MARI NÉNI: Aki hisz, az nem fél, aki hisz, nincsen elveszve, vagyis szabad.

2. Hit és félelem

- PSZICHOLÓGUS: Aki hisz, még félhet, mert hiszen a hit tárgyával áhított egység távolabbinak és rejtettebbnek tűnik, mint a harmonikus ábrándképek. A hit kockázatot vállaló döntés, utána lesz mit félni, lesz miért félni annak, aki addig hit nélkül bizonytalanságban és rettegésben élt.
- KÖLTŐ: A hívő szíve mélyén szinte percenként kényszerülhet átélni a maga és a világ agóniáját, de ugyanakkor mindig valamit abból is, ami ezen túl, e mögött van: valami kimondhatatlan egység ízét és előízét.
- LAJOS: Az én nyelvemre fordítva ez, mondjuk, azt jelenti, hogy ha netalán megtalálom Istent, a kedvesem, a hivatásom, félni kezdek, hogy elvesztem?
- ÖREG: Az ilyenfajta félelem azonban már az éberség, vagyis a szabadság első jele.
- GYERMEK: Van akkor jó és rossz félelem? Nem az a legrosszabb, amikor egyedül maradok?
- LAJOS: Van ennél rosszabb is, ha a cellatársam egy kiállhatatlan ember. És még ennél is rosszabb, ha megutálom saját magam. Benn vagyok a gödörben, s nem akarom magam kihúzni, hanem beleköpök.
- FILOZÓFUS: Vagyis akkor vesztem el a szabadságom, ha elidegenedek magamtól, a társamtól, illetve: ha a környező világom szerepeivel, intézményeivel, törvényeivel elidegenedik tőlem.
- WARAMUNGA: Akkor félek igazán, ha a sötétben találkozom árnyék-önmagammal, s nem ismerve meg őt, megijedek tőle.
- FILOZÓFUS: Akkor vagyok megkötve, ha nem választhatok s ha nem válaszolhatok.

3. Sors és szabadság

- SZOCIOLÓGUS: Ha például az intézmények és a szerepek megakadályozzák a kommunikatív cselekvésmódom, amelyben az objektív értelem mindig visszaváltható szubjektív értelemmé, kész szabálysértéssé.
- PSZICHOLÓGUS: Vagyis, ha eldőlnek a dolgok nélkülem.
- LAJOS: Ez a többséget nem zavarja. Egyáltalán az is kérdés számomra, hogy a többség kívánja-e a szabadságot. Azt hiszem, a rabságot sem, de a szabadságot sem. A tömeg nyújtja az orrát, hogy vezessék.
- FILOZÓFUS: A szabadság kockázattal, felelősséggel jár, de hiánya ennél is komolyabb kellemetlenségekkel: egyrészt elkeseredettséget és reménytelenséget okoz, másrészt fantázia szülte pótlékokkal táplálja az embert. A gondolkodó remény helyébe a buta remény lép.
- BIOLÓGUS: A buta remény még azt is beveszi, hogy az ember szabadon változtatható.
- LAJOS: Pedig vagy ilyen, vagy olyan lapom van, igaz?
- KÖLTŐ: Nézzük meg *József Attila* lapjait:

Ki vagyunk osztva.

Megvan helyzetünk.

Mit tehetnénk a szabály ellenében?!

**Mint mozdulatlan csillagok az égen,
változhatatlan rajzunk, jellemünk. (Osztás után)**

- PSZICHOLÓGUS: Sokan, sokszor éreznek így, és sorsunk alakulása nem kevészer ezt az érzést igazolja.
- FILOZÓFUS: *Heller Ágnes* leszögezi, hogy ha célt, rendeletetést, életmintát választunk, magunkat választjuk. Mint személyek akkor válunk szabaddá, ha esetlegességünket sorsunkká alakítjuk át.

- PSZICHOLÓGUS: Magunkat választani annyit m mint saját sorssal bíró személyként megismerni önmagunkat.
- MARI NÉNI: Én a magam részéről akkor érzem magam szabadnak, ha nyugalomban, békében, biztonságban érzem magam.

4. Biztonság és bizalom

- SZOCIOLÓGUS: Manapság az emberek többsége a biztonságot helyezi előtérbe.
- TEOLÓGUS: Pedig az embernek az a rendeltetése, mondja *Pannenberg*, hogy nyitott legyen, hogy rendelkezzen a dolgok felett, s nem a dolgokkal körülbástyázott kuckóba vonuljon vissza. A biztonság és a bizalom farkasszemet néznek egymással.
- SZOCIOLÓGUS: Az archaikus ember nem uralhatta a világot, hiszen – így érezte – a világot isteni hatalmak népesítették be.
- ÖREG: Nem is uralhatja, mert az ember ugyan fészke és telephelye a kozmikus hatalmaknak és erőknél, de nem független lény, hanem szerves része a kozmosznak.

5. Individualizáció és szabadság

- GYERMEK: Régen voltak szabadabbak az emberek, vagy most szabadabbak?
- FILOZÓFUS: *Fromm* úgy látja, hogy a szabadság története az individualizáció folyamatával kapcsolódik össze. Az ember fő mozgatója az önfenntartási szükséglet. A mintakövető statikus alkalmazkodástól a dinamikus abban különbözik, hogy közben valami történik, valami új keletkezik bennünk.
- SZOCIOLÓGUS: *Fromm* – persze nem egyedül – az egyén karakterstruktúrájának alakításában a gazdasági rend meghatározta életmódot tartja döntőnek.
- PSZICHOLÓGIA: A individualizáció folyamata nem egyértelműen sikertörténet: része az én erősödése, a másik a növekvő magány.
- GYERMEK: Ez velünk, gyerekekkel is így van: éppen szüleimtől válok egyre szabadabbá, akiktől védelmet és szeretetet a legtöbbet várhatok.
- FILOZÓFUS: Mint más gondolkodók, *Fromm* is megkülönbözteti a valamitől való szabadságot...
- PSZICHOLÓGUS: Ami a fizikai korlátozottság megszűnésén kívül az ösztönök általi meghatározottságtól való mentességet jelenti *Frommnál*.
- LAJOS: Én azt hittem, az a szabadság, ha nem vagyok bezárva, és ha akaratomat valamennyire érvényesíteni tudom.
- FILOZÓFUS: A másik, a valamire való (vagy a valamiért való) szabadságról már esett szó, amikor a kanti belső szabadság került említésre. Ez a szabadság ma nem igen népszerű.
- LÁNY: És, mondjuk, a középkorban?
- SZOCIOLÓGUS: A középkort az egyéni szabadság hiánya jellemezte, de ez az ember nem volt azért rab, mert a strukturált társadalom biztonságot adott az embernek, nem vette el szabadságát, mert az individuum nem is létezett.
- PSZICHOLÓGUS: Az első igazi individuum azonban az itáliai reneszánsz ember.
- TEOLÓGUS: És azt se feledjük el, hogy *Aquinói Szent Tamásnál* az eleve elrendelést az akarat szabadsága ellensúlyozza. Az újkori ember – aki megtanult bízni önmagában, s még magányosabb lett – az egyéni kívüli erőktől megszabadulva belső kényszerek és félelmek körében él.

6. Választás és döntés

- TEOLÓGUS: A *Biblia* Istene viszont szabad kezét adott az embernek, hogy a Földet uralma alá hajtssa, hogy műveket hozzon létre, s hogy lássa, művei csak lépcsőfokok a felfelé vezető úton. A dolgokat célnak tekintő ember megreked, saját vermébe esik. A titkok felé haladó ember szabad igazán.
- KÖLTŐ: Az emberi viselkedés mindaddig tartalmaz valami cél nélküli, játékos, szabad elemet, amíg nem rendeli saját magát, saját maga által tételezett célok szolgálatára.
- GYERMEK: Akkor vagyok szabad, ha akkor ehetek fagyaltot, amikor akarok? Vagy akkor, ha olyan fagyaltot ehetek, amilyent akarok?
- LAJOS: A szabadság szabad választás.
- BIOLÓGUS: Kétféle fagyalt között?
- FILOZÓFUS: Van a választás, és van a döntés szabadsága. A döntést hozó ember egészen szabad, nemcsak a fagyaltnyalásban, a döntés az embert egész mivoltában ragadja meg.
- TEOLÓGUS: Döntéseinket pedig, mint *Nyíri Tamás* is hangsúlyozza, az alapvető döntés határozza meg.

7. Cselekvési és döntési szabadság

- FILOZÓFUS: A döntési szabadság különbözik a cselekvési szabadságtól. Az utóbbi a külső, a valamitől való szabadság, ez a lehetőségek játékrétegének függvénye.
- SZOCIOLÓGUS: Erre vonatkoznak a szabadságjogok, ezért harcolok, mint homo politicus.
- BIOLÓGUS: Ezt határolja be a természet és a saját természetem, hiába ügyködik a parlament, meg a pártok.
- PSZICHOLOGUS: A döntési szabadság viszont az önelhatározási szabadság, amely bizonyos mértékig független a külső szabadságtól.
- GYERMEK: Ez az, amikor fogócskázás közben kimondom, hogy “nem ér a nevem”?
- TEOLÓGUS: Nagyon jól mondd! De kimondom ezt akkor is, amikor verset írok, amikor szerelmes vagyok, amikor a hasznossal szemben a jót teszem.
- FILOZÓFUS: Valamennyi elhatározásunkat visszavezethetjük mind a természetes okra, mind a szabad önelhatározásra anélkül, hogy bármelyik is kizárná egymást, már csak azért is, mert az ember – ezt már leszögeztük – szóma, psziché és pneuma egyszerre.
- SZOCIOLÓGUS: *Marx* kedves vágyálma, hogy az ember reggel halász, délután vadász, este zenekritikus, ahogyan épp kedve tartja, egy olyan szabadságfogalomra épül, amely szerint az ember mindent megtehet.
- MARI NÉNI: Pedig az ember nem lehet Isten.
- TEOLÓGUS: És Isten sem a korlátlan önkény, hanem kapcsolatokban létezik, s ez az ember feladata is.
- PSZICHOLOGUS: Kanyarodjunk egy kicsit vissza a szabadsághoz és a szükségszerűséghez! Ha valóban szabadon választunk – és ezt mi többen így látjuk –, mindig azt választjuk, amiben élünk, vagyis az “adott körülmények” kényszere mozgat, ihlet, akár saját magunk megváltoztatására is.
- ÖREG: Vagyis arra, hogy az adott körülmények sivatagából belépünk a sivataghoz képest nem kevésbé reális oázisba, s ennek képére kezdjük átformálni a sivatagot, amely valamikor oázis volt.

- BIOLÓGUS: Az élőlények természetes adottsága és feladata az alkalmazkodás, vagyis önmagunk és a valóság harmóniájának megteremtése.
- LÁNY: A szabad ember jó ember vagy szerencsés ember?
- KÖLTŐ: A szabadság a létezés forradalma.

8. A szabadság mint felelős önrendelkezés

- TEOLÓGUS: Én inkább úgy gondolom, hogy a szabadság önmagáért felelős önrendelkezés.
- WARAMUNGA: Ha ez így lenne, akkor az ember Istennel szemben is szabad lenne.
- TEOLÓGUS: Isten lényegesen különbözik az istenített embertől, például abban is, hogy megengedi, hogy nemet mondjanak rá. A felelős önrendelkezés azt jelenti, hogy a szabadság nem a szabadságérzése, nem illúzió, hanem önmagam megtapasztalása, ami azt jelenti, tudom ki vagyok, tudom, kiért vagy felelős, *Szent Pállal* szólva, tudom, miért, milyen céllal vagyok elhívva a szabadságra.
- ÖREG: A szabadság fokozott odafordulás másokhoz.
- MARI NÉNI: Megszabadulni önmagunktól, telítődni Krisztussal és átadni az ő szeretetét.
- LAJOS: A fene egye meg! Rohadtul nehéz szabadnak lenni!
- PSZICHOLOGUS: *Fromm Menekülés a szabadságtól* című műve éppen arról szól, hogy sokan megijednek a szabadságtól. A mazochista például individuális énjétől, a szabadság terhétől akar megszabadulni.
- LAJOS: És a szadizmus?
- PSZICHOLOGUS: A szadistát is a másik énnel vagy valamilyen énen kívüli erővel való összeolvadás jellemzi. Ne feledjük, a másokon uralkodó is elveszti saját integritását, vagyis szabadságát. Abban kétségkívül igaza van *Frommnak*, hogy a külső tekintélyektől való szabadság akkot maradandó, ha belső pszichológiai feltételek is lehetővé teszik saját individualitásunk kifejezését.
- SZOCIOLÓGUS: A pszichológus *Fromm* is, a szociológus *Molnár Gyula* is a teljes és integrált személyiség spontán alkotó, és alkotásában egyetemesre törekvő tevékenységében látja a pozitív szabadságot.
- ÖREG: A szabadság a nyugtalanság megfogalmazása. Annak a felismerése, hogy nem férek bele a bőrömbé.
- LAJOS: Jaj, de nagyon bonyolítjuk! Nem az a szabadság, hogy az ember képes önálló célokat kitűzni és azokat meg is valósítani?
- FILOZÓFUS: A szabadság egyrészt valamitől való szabadság, vagyis amikor nem uralkodnak rajtam a természeti erők és a dolgok, és valamiért való szabadság, vagyis döntéseink.
- ÖREG: És az ember felelős azért, hogy mennyi szabadságot csíhol ki helyzetéből. Kötelékeire való tekintettel senki sem oldozható föl.
- LAJOS: De hát ösztöneink nem kötelékeink?
- PSZICHOLOGUS: „A felelősek vagyunk-e ösztönös cselekedeteinkért?” kérdésre *Freud* – akivel szemben doktor Filó és doktor Teó indokolatlanul szigorú volt – azt felelte: „Hát mi egyebet tehetnénk?”

9. Szabad akarat

- PSZICHOLÓGUS: Ha akaratunkat az ész (nem agyunk, hanem értelmünk) határozza meg, szabad önmeghatározásnak nevezhetjük, ha viszont idegen tényezők vezérlik akaratunkat, nem nevezhetjük magunkat szabadnak.
- LAJOS: Az én akaratom arra törekszik, ami jó nekem.
- TEOLÓGUS: Ez baj, kedves Lajos. Azért kell valamire törekedni, mert az – tőlem függetlenül is – jó.
- LÁNY: És akkor mi a szabad akarat?
- GYEREK: Azt akarom, amit szabad? Vagy bármit akarhatok?
- TEOLÓGUS: Szabad akaratról akkor beszélhetünk, ha ezt vagy azt azért választom, mert végső célokat szolgálja.
- FILOZÓFUS: A szabad akarat persze nem mond ellent a világegyetemben érvényesülő determinációnak.
- PSZICHOLÓGUS: Az akarat csupán a többi motívumhoz képest „szabad”, belőlük nem vezethető le.
- FILOZÓFUS: Erkölcsi értelemben az a személy szabad, mondja *Somogyi Zoltán*, aki értékérzéke alapján képes tájékozódni. A lelkiismereti szabadság akkor lép működésbe, amikor általános érvényű értékbecslések és normák nem adnak eligazítást.
- PSZICHOLÓGUS: *Heller* szerint az akarat metafizikai konstrukció. Akarhatunk, de akaratunk nincs.
- BIOLÓGUS: Nem hallottam még igazán meggyőző érvet alapvető meghatározottságunk ellen, szabadságunk mellett.
- SZOCIOLÓGUS: Először is a szabadság mintákhoz kötődik, másodsor is teremtettek és teremtek vagyunk egyszerre, harmadszor pedig mi vagyunk elhatározásunk oka.
- MARI NÉNI: Hát nem az a szabadság, hogy jót és rosszat is tehetek? Hogy Isten ígéje nincs megbilincselve?
- BIOLÓGUS: Isten ígéje talán nem, de az istenhívó meg a nem hívó igen.

10. Szabadság és szeretet

- KÖLTŐ: Ha énésségem önösségbe vált át, önmagam foglya lehetek.
- FILOZÓFUS: Az énésség és a nyitottság feszültsége – ebben bontakozik ki az emberi élet – nem oldható fel az énen belülről. Az összefogó egység az énen kívül helyezkedik el.
- TEOLÓGUS: Ami azt is jelenti, hogy nem oldható meg csupán az ember erejéből.
- ÖREG: Az emberben van valami titokzatos, döntésre való képesség, amivel – anélkül, hogy kilépne belőle – jobbra vagy rosszabbra teheti a világot, amelybe belévetetett. Ez a választási és döntési lehetőség szabadságunk.
- MARI NÉNI: Igaz-e, hogy aki igazán szeret, annak mindent szabad?
- ÖREG: Igaz, hiszen az ilyen ember számára mást jelent a „minden”, mint például egy mindent akaró, egy mindennel szemben szabad ember számára.
- PSZICHOLÓGUS: *G. Gurvitch* szerint a szabadságot nem lehet megmagyarázni, csak megélni és megtapasztalni.
- ÖREG: Megkapni.
- FILOZÓFUS: *J. Lacroix* a felelősségből eredezteti a testvériséget és a szabadságot. *Török Endre* pedig azt állítja, hogy az a szabad, aki számolatlanul adja magát, mintha csak természete lenne.

- LÁNY: És ha akadályoztatva vagyok abban, hogy szeressek?
 TEOLÓGUS: A külső erőszak ebben kétségekívül korlátozhat, de nagymértékben rajtam áll, hogy belsőleg mennyire maradok független.
- LAJOS: Hogyan szerethetek, ha mondjuk, egymagam ülök egy cellában?
 MARI NÉNI: Űgy, hogy szépen köszön az őrnek.
 ÖREG: Az embernek felül kell emelkedni saját szabadságának a hiányán, hogy felszabadíthassa magát.
- TEOLÓGUS: Azt se feledjük, hogy visszaélhetünk szabadságunkkal. Erre *Szent Pál* is figyelmeztet: "Testvérek, meghívásotok a szabadságnak szól, csak ne éljete vissza a szabadsággal a test javára, hanem szeretettel szolgáljatok egymásnak." Másutt pedig: "Arra azonban ügyeljete, hogy szabadságotokkal az aggályosokat meg ne botránkoztatassátok."
- LAJOS: Most már végképpen kezdem nem érteni: ezek szerint szabadság és szolgaság édestestvérek?
 MARI NÉNI: A szabadság és a szolgálat, Lajos.
 ÖREG: A szabadság ellentéte a birtoklás, vagyis a féktelen szabadság.
 PSZICHOLOGUS: Miképpen a mindentudás hatalma is. Az "én tudásom" elkülönít tőled, figyelmeztet *Szilágyi Ákos*.
- FILOZÓFUS: Természetesen nemcsak a szolgálat édestestvére a szabadságnak, hanem a természetesség, az igazság, az élet, a megértés.
- TEOLÓGUS: És a kötelesség!
 KÖLTŐ: És az a páratlanul gazdag jelentéskör, amit *József Attila* komponál:
- Felnöttem már. Szaporodik fogamban
 az idegen anyag,
 mint szívemben a halál. De jogom van
 és lélek vagy agyag
 még nem vagyok s nem oly becses az irhám,
 hogy érett fővel szótlantul kibírnám,
 ha nem vagyok szabad!
 Az én vezérem bensőmből vezérel!
 Emberek, nem vadak –
 elmék vagyunk! Szívünk, míg vágyat érlel,
 nem kartoték-adat.
 Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet,
 jó szóval oktasd, játszani is engedd
 szép, komoly fiadat! (*Levegőt!*)**
- FILOZÓFUS: A világrt sem értelmezném, csak aláhúznám: *József Attila* szerint a jószág, a szépség, a rend, a tudás és a játék a szabadság testvérei.
- PSZICHOLOGUS: Kiemelném szabadságunknak még egy mozzanatát: folytonos szabaddulásunk a kizárólagosan saját múlttól, s ezzel párhuzamosan a mások múltjának feltárása, megértése. A lemondás, miként a szolgálat is – ezeket a szabad ember fontos jellemzőiként említettük – csak párbeszédben létezhet.
- WARAMUNGA: Nem akkor vagy te szabad, ha én hallgatok, hanem akkor, ha meghallgatlak.
 FILOZÓFUS: Így van. A kényszer ellentéte nem egyszerűen a szabadság, hanem az egybekötöttség, vagyis a szövetség.

Felhasznált művek:

- BALASSA Péter: Meghívás közben. = Hiába: valóság. Pécs, Jelenkor K., 1989.
Biblia /Gal 5,13, 1Kor 8,9, 2Kor 3,17/
BOLBERITZ Pál: Bp. Ecclesia, 1981.
BUBER, Martin: Én és Te. Bp. Európa K., 1991.
ENDREFFY Zoltán: Etika. Kézirat. Bp. 1988.
FROMM, E.: Menekülés a szabadság elől. Bp. Akadémiai K. 1993.
FÜLEP Lajos: Nyugtalanság. = Forrás, 1985. 1. sz.
GÁSPÁR Csaba László: Tudomány és szabadság. = Iskolakultúra, 1887. 10. sz.
HABERMAS, J.: Magyarázatok a kommunikatív cselekvés fogalmához. = Magyar Filozófiai Szemle, 1986. 1-2. sz.
HAMVAS Béla: Láthatatlan történet. Bp. Akadémiai K., 1988.
HAMVAS Béla: Scientia sacra. Bp. Magvető K., 1988.
HELLER Agnes: Morálfilozófia. Bp. Cserépfalvi, 1996.
JACOB François: A lehetséges és a tényleges valóság. Bp. Európa, 1986.
JÓZSA Péter: Elektra avagy a cselekvés probléma. = U.ő: Adalékok az ideológia és a jelentés elméletéhez. Bp. NPI, 1979.
JUHÁSZ László: Bölcséleti embertan. = Teológiai Vázlatok I. Bp. Szent István Társulat, 1983.
KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Vonzalmak és választások mélyszerkezete. Bp. Kossuth K., 1989.
Kereszténység és szabadság 34. Pax Romana Kongresszus 1992. Lillafüred. Szerk. Békés Gellért és Boór János. Róma, Katolikus Szemle, 1992.
KÖVÉR Alajos: Út, igazság, élet. Katolikus erkölcsstan. Bp. Pázmány P. Katolikus Egyetem, 1995.
MARX, Karl: A hegeli jogfilozófia kritikája. = U.ő.: Valogatott művek, Bp. Szikra, 1949.
MÁRKUS István: A hierarchizált ember és a többé kevésbé autonóm ember. = Valóság, 1989. 5. sz.
MOLNÁR Gyula: Az iskola autonómiája mint szociológiai probléma. = Iskolakultúra, 1995. 6-7. sz.
NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
PANNENBERG, Wolfhart.: Mi az ember? Bp. – Luzern, Egyházfórum, 1991.
PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
RAHNER, Karl: A hit alapjai. Bp. Szent István Társulat, 1983.
RANSCHBURG Jenő: Individualizáció és autonómia. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületeiről. Bp. Római Katolikus Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi Püspökség, 1988.
RANSCHBURG Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia. Bp. Gondolat, 1984.
SOMOGYI Zoltán: Az erkölcsi értékek világa. Bp. Magvető, 1984.
STEINER, Rudolf: A szabadság filozófiája. H.n. Édesvíz K., é.n.
SZILÁGYI Ákos: Ember és autonómia. = Vigilia, 1987. 11. sz.
TALLÁR Ferenc: Tézisek a tömegkultúráról. = Valóság, 1986. 12. sz.
TÖRÖK Endre: Szemfényvesztések kora. Bp. Liget, 1993.
TISCHNER, József: Remény az igazságkeresés útján. = A modern embertudományok emberképe. Bp. Gondolat, 1988.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Mennyiben "természetes állapota" az embernek a szabadság?
- 2/ Gondoljuk át, eddigi életünk során mikor éreztük magunkat szabadnak? Most hogy látjuk, valóban szabadok voltunk ezekben az esetekben?
- 3/ Átéltük-e valaha, hogy határainkhoz értünk? Mit éreztünk és tettünk ilyenkor? Most mit tennénk?
- 4/ Figyeljük meg, milyen jelentéssel szerepel a "szabadság" szó különböző köznapi beszédhelyzetekben? Mit is jelent a szabadság szempontjából az, hogy az ember társadalmi termék (is)?
- 5/ A választás vagy a döntés szabadságáig jutott el *Dosztojevszkij* hőse, Raszkolnyikov (*Bűn és bűnhődés*)?
- 6/ Mennyiben van joga az embernek a szabadság konkrét megvalósításához szükséges térre?
- 7/ "A szenvedés széttörheti és létrehozhatja a személyiséget", írja *G. W. Allport*. Milyen típusú szenvedés, milyen feltételek mellett teheti az embert szabaddá?
- 8/ Mennyiben jelent korlátot, mennyiben szabadságot a felelősségtudat?
- 9/ "A teremtés bármily széles, ólnál is szűkösebb", írja *Pilinszky*. Valóban elég az, amit a költő Elég c. költeményében javasol ennek a feszültségnek a feloldására?
- 10/ Mennyiben vagyunk szabadok a szabadnapokon és szabadságunk idején? Hogyan lehetnénk?
- 11/ "Szerintünk a szabadság az isteneké. Az ember vagy rab, vagy otthon van.", mondja Waramunga. És szerintünk?
- 12/ "A haverok szerint a szabadság a béke, a biztonság, a jólét, a demokrácia, a szabad választás, a bárhova utazás, a sok szabadidő. Teljesen hülyék lennének a barátaim?", kérdezi Lajos.
- 13/ Ha valaki egy üres helyet lát a vonaton, megkérdezi "Szabad?". Ha filozófusok lennének, mit válaszolnunk?
- 14/ Pályázatok érkeznek a szabadság jelképére: a) gömb, b) fekvő nyolcas, c) rés egy szögesdrót-kerítésen, d) repülő madár, e) koldusbot, e) üres zsák, g) kereszt. Ha zsűritagok lennének, melyiket választanánk, és miért?
- 15/ Függetleníthetem-e magamat valamitől anélkül, hogy ez ne jelentene újabb, más típusú függőséget?
- 16/ A rossz megfogalmazása valóban a rossz fölé emelheti az embert? Miért?
- 17/ *Fromm* szerint *Kálvin* istene szeretetlen és igazságtalan zsarnok: számára csak üdvözülő és elkárhozó ember van. A protestantizmus lerombolta Isten végtelen szeretetébe vetett bizalmat, s azt tanította, hogy az egyén megvetéssel kezelje magát és másokat. A személy célból eszközzé vált. Megadta magát a világi hatalomnak. A kapitalizmus folytatta, amit a protestantizmus az ember lelki szabadságáért tett mentális, társadalmi és politikai téren. Mit gondolunk erről?
- 18/ Mennyiben korlátozza a külső, és mennyire a belső szabadságot a) a fizikai kényszer, b) az erkölcsi kényszer, c) az erkölcsi megítélés d) az életkor, e) öröklött adottságok, f) betegségek és sérülések, g) pszichopatologikus jelenségek?

XX. Kérdőjelek vagyunk (megismerés, tudás, tudomány, szemlélődés)

- GYERMEK: Az embert még csak meglehet ismerni egy ilyen bárkában, de a világot nem.
- FILOZÓFUS: Mi most a világot megismerő emberről beszélgetünk, arról a lényről, aki a világhoz úgy viszonyul, hogy megismeri.
- GYERMEK: Ez a legfontosabb feladata?
- FILOZÓFUS: Három alapformája van az emberi tevékenységnek: a teória, a praxis és a poesis.
- LAJOS: És melyik ebből a megismerés?
- FILOZÓFUS: Mondhatnám, mindhárom, hiszen a praxisban (vagyis az erkölcsi aktivitásban) és a poesisben (vagyis a formálásban) is benne van a megismerés, de elsősorban a teória (vagyis az elmélet), amely a gondolkodás és a tudomány együttese. A világot megismerő ember a létezők megismeréséből indul ki, de igazából a lét érdekli.
- GYERMEK: Világot megismerő állat nincs?

1. Ismeret mint modell a világról

- BIOLÓGUS: Hogyne lenne! Sőt még a növény és az atom is az. A megismerés ugyanis *Csányi Vilmos* szerint az anyag alapvető megnyilvánulási formája, legalábbis ami az atomos szerkezetű anyagot illeti. Megismerésen itt az anyag önszervező tulajdonságát értjük, ami megfelelő fizikai körülmény között minden egyéb feltétel nélkül megvalósul.
- GYERMEK: Az atomból is hiányzik valami, mint belőlem, s ezért akarja megismerni a világot?
- BIOLÓGUS: Így is lehetne mondani, de ez nem egészen pontos. Az atomokból felépülő rendszerekben struktúrák vannak, amelyek között kölcsönhatások jönnek létre. Ha szervezetünk rendszer, a sejt is struktúra, de rendszernek tekinthetjük az emberi agyat, egy populáció génkészletét, a társadalmat, a földi bioszférát. Ami a megismerést illeti, ez olyan kölcsönhatás, mely egy adott struktúrának, vagyis a megismerőnek növeli az adott rendszerben a fennmaradás valószínűségét.
- LAJOS: Ezek szerint a megismerés életszükséglet, az ismeret pedig életerő.
- BIOLÓGUS: Az ismeret, ahogy erre *Csányi Vilmos* rámutat mindig egy modellt, mely hűen tükrözi a környezet egy vagy több vonását.
- FILOZÓFUS: És ez a modell nincs hatás nélkül a környezetre, vagyis magára a rendszerre, a megismerő számára pedig új környezetet jelent.
- PSZICHOLOGUS: Ami ismét ismeretet hoz létre.
- BIOLÓGUS: Vagyis a környezet sokszorosan tükröződik vissza a megismerésben.
- LÁNY: Beszélhetünk genetikai rendszerről is?

2. Genetikai megismerés és társadalmi tudás

- BIOLÓGUS: Hogyne! A genetikai megismerés azonban nagyon lassú folyamat, néha generációk milliói szükségesek új, lényeges ismeretek megszerzéséhez.
- FILOZÓFUS: Ezt az ember nem győzi kivárni, s kénytelen felfedezni a világot.

- SZOCIOLÓGUS:** Hogy ne kelljen mindent kitalálnia, rendelkezésére áll társadalmi tudás, amelyet minden megszületendő ember elsajátíthat.
- BIOLÓGUS:** Ne szaladjunk ennyire előre! Van tehát a genetikai megismerés, van aztán a neurális megismerés.
- LÁNY:** Ez már a mi idegrendszerünk?
- BIOLÓGUS:** Ez még – vagy inkább már! – a többsejtűeké. Az ő idegrendszerükben már tartós izgalmi állapot jöhet létre. A puhatestű már ki tudja kapcsolni az ismételt jelentkező ingert, képes a tartózkodásra és aktivitásra. A fejlettebb idegrendszerű állatok agya képes önmaga modellezésére és megjelenik az öntudat is.
- SZOCIOLÓGUS:** Csakhogy az állat ismeretei – még az öntudatos állat esetében is – az egyed pusztulásával veszendőbe mennek.
- TEOLÓGUS:** Az ember pedig tisztában van végességével.
- BIOLÓGUS:** Ez igaz, s mi anyagelvű biológusok sem tagadjuk, hogy a fejlődés csúcsa az ember, aki a legtökéletesebb modellszítő apparátus, s biológiai adottságai révén hoz létre egy új rendszert, amit úgy hívunk, hogy társadalom. És az, amit az ember létrehoz, szintén képes megismerni?
- GYERMEK:** Az intézmények és az eszmék igen, hiszen azok szintén megismerő struktúrák, nem is beszélve a számítógépről.
- BIOLÓGUS:** Ezek nem beléjük táplált ismeretek szerzésére is képesek lehetnek.
- FILOZÓFUS:** Öntudatos számítógépek?
- BIOLÓGUS:** Miért ne? Visszatérve a társadalomra: a Föld felszínén ez a legnagyobb megismerő rendszer.
- TEOLÓGUS:** Ez lenyűgöző, doktor Bió! Csak annyit mondjon még, vannak-e a megismerésnek határai a maga elképzelései szerint.

3. A kíváncsiság és korlátai

- BIOLÓGUS:** Vannak. Zárt rendszerben a sokszoros visszatükröződés és az ismeret-asszimiláció következtében a rendszer egyre jobban stabilizálódik, egyre kevesebb ismeretet nyújt a megismerő, vagyis önmaga számára.
- WARAMUNGA:** Ha jól értettem, doktor Bió, a bumerángom nélkülüm is tudna vadászni, mert ő is alkalmas a vad megismerésére?
- BIOLÓGUS:** Ezt nem mondtam. Más a vadászat és más az anyagi struktúrák kapcsolata egy kémiai reakció keretében.
- WARAMUNGA:** Én oda akartam kilyukadni, hogy egy waramunga akkor is kíváncsi, ha éppen nincs mire, és le is horgonyozhatok valaminél, ami érdek.
- KÖLTŐ:** Jellegzetesen emberi vonás, hogy kíváncsian elidőzünk a dolgoknál, s hagyjuk, hogy különlegességük és tulajdonságuk ámulatba ejtsen bennünket.
- SZOCIOLÓGUS:** Hogy szükségleteimet megismerjem, fel kell tárnom a világot.

4. Tapasztalat, tudás

- FILOZÓFUS:** A tapasztalathoz tapasztalat kell. Az igazi tapasztalat nem befejezett, nem részleges.
- GYERMEK:** Hogyan lesz a tapasztalatból tudás.
- FILOZÓFUS:** Nincsenek pusztán tények, figyelmeztet *Weissmahr Béla*, a tisztán érzékelő ismeret le sem írható fogalmak nélkül. Ugyanakkor nincs tökéletes lényeglátás sem, hiszen a meglátott lényeg mindig eltávolodik a konkrét

valóságtól. Ugyanakkor – és ez a döntő – a megismerő ember össze tudja hasonlítani ismeretét a valósággal, még hozzá azért, mert az ember mindig ténylegesen többet ismer meg, mint amiről önmagának számot tud adni. És ennek az alapvetően háttérben maradó ismeretmozzanatnak köszönhető ismereteink igazságtartalma. Aki állít, tagad vagy kérdez, éppen azért mert állít, tagad és kérdez, feltételez valamit, feltételez bizonyos igazságokat.

- LAJOS: Valamiféle nagy büdös igazságokat? Például?
FILOZÓFUS: Például azt, hogy egyáltalán van valami, hogy valamiről valami értelmet lehet mondani, hogy van más valaki, akivel ezt közölni lehet.
- KÖLTŐ: Ez lenne a léttapasztalat? Tudjuk anélkül, hogy gondoljuk?
FILOZÓFUS: Úgy van! *Kant* óta ezt transzcendentális ismeretnek nevezzük.
PSZICHOLÓGUS: Létintuíciónak is nevezhetjük, amelynek forrása az öntudat vagy éntudat. A megismerő alany ön magát mint alanyt ismeri meg.
FILOZÓFUS: És tudja, hogy mint megismerő azonos a megismerttel.
ÖREG: Előleget kapunk a teljes valóságból.
FILOZÓFUS: Igen, a valóság egésze nyitva áll számunkra, igaz nem fogalmilag, nem tárgyasítva, hanem csak burkoltan, ugyanakkor mégis közvetlenül, van jelen számunkra.
- GYERMEK: Mennyire pontos tudás ez?
FILOZÓFUS: Önmagunkban felfedezzük, mi az, hogy szükséglet, cél, megismerés, érzékelés, érték, estleges, általános, igaz, téves, személy, dolog, élet. Alapjában véve tudjuk, de ha meg kell ne mondanunk, mit is jelentenek ezek pontosan, még a filozófus is zavarba jön.
- TEOLÓGUS: *Szent Ágoston* erre azt mondja, ha nem kérdeznek, akkor tudom, hogy mi, ha megkérdesznek, nem tudom.
- PSZICHOLÓGUS: Biztos tudás ez, de csak élményszerű tapasztalunk van róla.
ÖREG: Az ember minden szava megismerésre törekvés. A létezés nem tűr közönyt. A tett a szó aktivitása.
- LAJOS: Szerintem a tettek embere nem sokat szövegel.
ÖREG: De lehet hisztérikusan cselekvő is.
WARAMUNGA: Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell. A beszélők a hallgatók. A nem beszélők állatok és növények. Az állatok futók, repülők és mászók, s mindegyik lehet vízen utazó és földön utazó, nappali vagy éjszakai utazó.
- BIOLÓGUS: Ez a kategorizálás bizonyíték arra, hogy a megismerés célja az adott rendszerben való fennmaradás biztosítása, hiszen ezek az ismeret-kategóriák a vadak elejtésének idejét, helyét és módját is megnevezik.
- MARI NÉNI: És a beszélők hányfélék?
WARAMUNGA: Róluk nehéz beszélni. Még a varázslónak is.

5. Hallgatás és kimondás

- FILOZÓFUS: Még *Wittgensteinnek* is, hiszen nálunk ő mondta ki, hogy amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.
- TEOLÓGUS: Csakhogy ebbe sokan nem törődnek bele, s úgy vélik, hogy a tapasztalat kimondására törekvő erőfeszítés lehetséges és szükséges. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az én bekebelezheti a mindenséget.

WARAMUNGA: A valóság eredete a végtelenbe vész, ezért végtelenek kérdéseink.
FILOZÓFUS: Mert újra és újra túllépnék minden válaszon.
MARI NÉNI: Ha nem lenne hit, szétmenne a fejünk a nagy okoskodásban.

6. Gyakorlati és elméleti igazság

LAJOS: Én nem vagyok hívő, de nekem is van hitem. Igaznak tartom, vagyis elhiszem azt, ami működik, amit használni lehet.

FILOZÓFUS: Ez a doxa, ami a napi gyakorlathoz kapcsolódik. Az episztemé pedig a szellemi tevékenységhez.

LÁNY: Vagyis a "hiszem, ha látom" és a "hiszem, ha megértem"?
FILOZÓFUS: Ilyesmi. Az episztemé kételkedő, bíráló, szétválasztó, bizonyító gondolkodás.
SZOCIOLÓGUS: Kifejlődésével a doxa szerepe lefokozódik, hiedelemmé, véleményné, téveszmévé, dogmává, szemben az episztemé megnyilvánulási formáival, a feltevéssel, a tudással és a meggyőződéssel.

LÁNY: És az episztemé előtti doxák?
WARAMUNGA: Nálunk ezek vannak, mert nálunk még nincs episztemé. Ilyenek a mi mítoszaink, táncaink és bölcsességünk.

KÖLTŐ: Ilyen népdalaink és népmeséink bölcsessége.
GYERMEK: Amikor azt mondom, hogy "Waramunga ember", az most doxa bölcsesség vagy episztemé?
FILOZÓFUS: Mindkettő lehet attól függően, mit értesz azon, hogy "ember". Ráérezhetsz, meghatározhatod tudományosan, mint ilyen és ilyen élőlényt, végül visszavezetheted őt a létre, kijelentve, hogy Waramunga a létet ember módjára birtokolja.

TEOLÓGUS: Ugyanis – erről már esett szó – minden tudás alapja a létezők összességének érthetőségébe vetett hiten alapul, amit egyébként igazságnak is nevezhetünk. Maga a Lét a tudat számára sötét marad, s csak a létezők (köztük Waramunga) által válik világossá.

KÖLTŐ: A Lét élménye ugyanis a misztikus élményhez hasonlít.
WARAMUNGA: A világot hálóval fogjuk meg. Bizonyos sejtések, érzések, tudások, igazságok fennakadnak rajta, mások kicsúsznak belőle.

7. Tudomány és tudás

BIOLÓGUS: Értsem úgy, hogy van egy, a köznapi ember számára hozzá nem férhető "szent tudás"?
TEOLÓGUS: Olyan szent tudás, amely a vallás számára lenne fenntartva, s el volna zárva a világtól, nincs. Ma már például egy keresztény ember számára nincs olyasmi, amit a tudomány nem feszegethetne, s amit csak vallási eszközzel lehetne elérni.

WARAMUNGA: Ez azt jelenti, hogy nálatok nincs tabu?
SZOCIOLÓGUS: Az ember csakis a vele szemben álló világ közvetítésével ismerhet önmagára.
TEOLÓGUS: A keresztény tanítás szerint "A világ, az élet, a halál, a jelenvalók, az eljövendők: minden a tiétek, ti azonban Krisztusé vagytok, Krisztus pedig az Istené".
LÁNY: Most akkor a tudomány fontosabb vagy a tudás?
FILOZÓFUS: A tudás, de ez nem jelenti azt, hogy a tudományt csupán az emberi méltóság alázatos jobbágynak lehetne tekinteni. Igaz, az emberi bölcsesség egyetlen forrásának sem.

- LAJOS: Ezt hogy érti, doktor Filó?
- FILOZÓFUS: Egy különös történetével érzékeltettem: A Magyar Tudományos Akadémia úgynevezett Vörös Plüss terme előtt rosszul lett egy fiatal nő, miközben a réz ablakkilincseket pucolta. Görcsökben vonaglott, szájából hab szivárgott, s épp fejét verte a padlóhoz, amikor a Vörös Plüss teremből kiözönlött az a százhetven orvostudós, akik Gunnar Ingridsson... Jól mondom?
- BIOLÓGUS: Nobel-díjas biológus.
- FILOZÓFUS: Igen, az ő előadását jöttek meghallgatni. A magyar tudósok tanácskoztak, majd ide-oda futkosni kezdtek.
- MARI NÉNI: Különféle orvosságokkal próbálkoztak.
- FILOZÓFUS: Így van! Aztán kihívták a mentőket, sőt a tűzoltókat is, mert – kiváltképp egy külföldi híresség előtt – mindent el akartak követni a betegért, még azt is, hogy az ablakon kilógassák.
- MARI NÉNI: Jézusom, minek?
- FILOZÓFUS: Hátha tüdejébe ment egy kavics. Ámde a lány csak hánykolódott, köpte a habot, és fogycsorított, míg csak Gunnar Ingridsson meg nem szólalt. És megmondta, mi baja van a lánynak?
- GYERMEK: Nem mondta meg. Azt kérdezte, „Ne adjunk neki egy pohár vizet?”
- FILOZÓFUS: Erre nem gondolt senki sem. És tessék, a víztől a lány eszméletére tért, megnyugodott, elégedetten folytatta az ablakpucolást.
- MARI NÉNI: Fantasztikus!
- LAJOS: Nagyon el vagyunk maradva a svédektől!
- WARAMUNGA: A mi varázslóink is gyógyítanak vízzel.
- BIOLÓGUS: A tudomány és az egyszerű eszközök nem zárják ki egymást.
- GYERMEK: Tényleg megérdemelte a Nobel-díjat.
- FILOZÓFUS: Csak hát ezzel még nincsen vége a történetnek, mert ekkor ott termettek a Televízió riporterei, akik a Nobel-díjast, kezében a fél pohár vízzel, a kamera elé állították. A leányt megkérték, hogy még egyszer dobálja magát, és igyekezze habot verni a szájából, ami sikerült is. Csak úgy dőlt a hab, pedig a nagy tudós nemcsak a maradék vizet itatta meg vele, hanem még egy pohár szódát is hozatott, de az is hatástalan volt.
- MARI NÉNI: Ki érti ezt?
- LAJOS: Nincs itt valami átejtés? Itt van vége a történetnek?
- FILOZÓFUS: Itt, ezzel a kérdéssel, hogy „ki érti ezt?”.
- ÖREG: Az eltudományosított ember hozzászokott, hogy a szellemi erőket lehetőleg azonnal és alaposan kiaknázza.
- SZOCIOLÓGUS: És átváltsa technikára.

8. Prakticizmus és észelvűség

- TEOLÓGUS: A practicizmuson kívül a racionalizmus is komoly veszély a tudományok bűvöletében élő ember számára.
- PSZICHOLÓGUS: Olyan magatartás, mely kiszorítja a személyiségből a nem racionális megismerési módokat.
- ÖREG: A tökéletes bizonyosságra törő ember a féltékeny szerelmesre hasonlít, amikor a megismerés misztériumait próbálja tűhegyre tűzni. Csoda, hogy a pillangó többnyire belehal?

FILOZÓFUS: A tudomány nem tud választ adni arra, mire való.
 LAJOS: Tudós ember létére nem szégyell ilyet mondani, doktor Filó?
 FILOZÓFUS: Ezt mint tudós mondtam, mint tudományos vizsgálódásom eredményét. Kérdés formájában ez így hangzik: eléggé átfogó, mindent átfogó kategória az ésszerűség?
 MARI NÉNI: Semmiképpen sem, mert nem férnek bele az én megérzéseim.
 LÁNY: És az én álmodozásom.
 KÖLTŐ: Verseim.

9. A tudomány korlátai

FILOZÓFUS: Nem azt mondjuk, hogy élni lehetne tudomány nélkül, csak azt kérdézem, milyen tudományos érv hozható fel a fizika területéről az atom-bomba ellen, a biológia területéről az emberen végzett kísérletek ellen?
 PSZICHOLOGUS: A tudomány a hasonlóval és a megismételhetővel foglalkozik, el kell tekintenie az egyéni szabadságtól. A tudomány számára a szeretet nem jobb a gyűlöletnél.
 LAJOS: Ezt éppen ön mondja, doktor Pszichó?
 MARI NÉNI: Ráadásul szíve alatt magzatával!
 PSZICHOLOGUS: A pszichológus számára a szeretet és a gyűlölet egyaránt a tudományos vizsgálódás tárgya. Az más kérdés, hogy a saját világnézetem szerint a szeretet mellett voksolok.
 LÁNY: Világnézetünk nem lehet tudományos?

10. Világnézet és tudomány

PSZICHOLOGUS: Világnézetünk személyes viszonyulás a kínált világképek valamelyikéhez, érzelmileg telített.
 TEOLÓGUS: Ha pedig arra gondolt, kedvesem, hogy például van-e tudományos ateizmus, az a válaszom, hogy ilyen nincs. Meg kell fogadnunk *W. Heisenberg* figyelmeztetését, hogy nem szabad fizikai törvényekkel érvelni az anyagi világ teremtett volta ellen vagy mellett. Ezt doktor Bió sem tette, csak annyit jelentett ki, hogy a megismerés az anyag sajátossága. Más kérdés, hogy ezzel többen nem értettünk egyet.
 KÖLTŐ: Még tovább mennék: a fogalmak alapja az absztrakció vagyis az elvonatkoztatás. Elvonatkoztatás az igazságtól, a lényegtől, a teljességtől, az egésztől.
 GYERMEK: Tényleg, amit mi gyerekek egészben látunk, a felnőttek szétszedik, Nobel-díjat kapnak érte, mégsem tudják összerakni.
 LÁNY: Akkor miért mondjuk, hogy “elhelyezzük egy összefüggésben”?
 FILOZÓFUS: Mert erre törekszünk, de ez teljességgel sosem sikerül.
 WARAMUNGA: Nem értem, minek kell a dolgokat a világból kivenni. Mi azt látjuk, a világon minden különbözik és minden azonos. Ti meg szembefordítjátok a világ dolgait, s ilyenkor azt mondjátok “ellentétek egysége”, összekeveritek őket, s erre azt mondjátok “rendszeralkotás”.
 FILOZÓFUS: Amit Waramunga barátunk mond, igencsak meg kell szívlelni. Arra figyelmeztet, hogy nem csak Európában gondolkodnak és filozófálnak. Egyébként az európai gondolkodásban is jelen van olyan irányzat, amely valamelyest az ázsiaira is emlékeztet, például *R. Steineré*. Az

antropozófus alaptétele, hogy csak a gondolkodás az, amiről feltétlen biztonsággal tudok, mert én magam hozom létre, így magam vagyok létemnek értelme. Maga a gondolkodás az abszolút végső, ameddig a világfejlődés eljutott, és mivel szerinte az észleleten és a fogalmon kívül, nincs más létforma, nincs határa a megismerésnek.

11. Hit és tudomány

TEOLÓGUS: Én ezzel szemben továbbra is azt ismételném, hogy ismereteink szubjektivitásának felismerése döntő felismerés. Ez igazi transzcendens tapasztalat, ugyanakkor objektív, tudományos hitelű ismeret. De nem kell hozzá feltétlenül tudós.

KÖLTŐ: Elég például egy olyan költő is, mint *Károlyi Amy*:

**Bizonyosabb nekem a repülő koffer
mint a fizika tételei
valóságosabb Mária mennybemenetele
mint a nők egyenjogúsága
az én hitem ott végződik
ahol a brosrák elkezdődnek
az én hitem ott kezdődik
ahol Lázár felkel és jár (Hit)**

LÁNY: Kapcsolódhat hitünk egy tudományos világmagyarázathoz?

TEOLÓGUS: Miért ne? Nem a hit és a tudomány állnak szemben, hanem az új és a régi világképek.

BIOLÓGUS: Úgy érzem, a viszony nem szimmetrikus: a hitnek van nagyobb szüksége a tudományra, mint fordítva.

FILOZÓFUS: Itt és most ez igaz.

LÁNY: Végül is öt tudós segítségével beszélgetünk már tizennyolcadik napja az emberről...

FILOZÓFUS: Akit megismerni nem lehet, akiről azonban nagyon sokat meg lehet tudni.

12. Féligazság és igazság

LÁNY: És amit megtudunk róla, az lehet objektíve helyes?

FILOZÓFUS: Az "objektíve helyes" nem sokkal helyesebb, mint a féligazság vagy a babona.

SZOCIOLÓGUS: A mindent – az embert is, szépséget is, a mindenséget is – tárgyává tevő tudomány új világvallássá válhat.

PSZICHOLÓGUS: Amely azé az emberé, aki elvesztette mind kozmikus, mind közösségi dimenzióját.

ÖREG: Akinek ege tudatává zsugorodott, ő maga meg tudatába bábozódott. Ezmét hirdet ahelyett, hogy eszmét találna.

LAJOS: Belátom, "igazunk" nem igazi, de hogy állunk magával az igazsággal? Ismeretre törekszik az anyag vagy igazságra, doktor Bió?

BIOLÓGUS: Az igazság munkahipotézis, amelynek segítségével egy másik, jobban magyarázható feltevéshez jut el az ember. Minden tudományos iskola, amely egy-egy "Igazság" köré épül, magában hordozza a dogmaképződés veszélyét.

MARI NÉNI: Mit kerülgetjük, mint macska a forró kását? Az igazság Istennél van, aki nem a Tudományos Akadémián – hallhattuk, mi folyik ott –, hanem a nép között csodáival nyilvánítja ki az igazságot, nem hókuszpókuszaival.

- BIOLÓGUS: Nem vagyok istenhívő, de kijelentem: egyetlen csoda van. Az, hogy Istennek, ha van, nincsen szüksége arra, hogy csodákat tegyen. A csoda ugyanis a tökéletlenség toldozása-foldozása.
- ÖREG: Az igazság pedig a hazugság nélküli élet választása.
- LAJOS: Ettől én még alaposan eltévedhetek.
- FILOZÓFUS: Igazság állapotában lenni nem azt jelenti, hogy valami konkrét igazság birtokában vagyok, hanem, hogy az értéket választom.
- MARI NÉNI: Mint névrokonom, ama Mária, aki Jézus lábához telepedett.
- FILOZÓFUS: A világot megismerni akaró embernek egészségnek kell lennie. A valóság egysége nemcsak lenyűgöz, hanem munkálkodásra is készítet: az egészség sokféleségének kutatására, újra egységben látására.
- ÖREG: Ehhez azonban kevés a tudomány, ehhez egészség, vagyis szeretet is kell.

13. Szemlélődés

- LÁNY: Van-e valamilyen szellemi tevékenység, amelynek segítségével még az észlelésen és a gondolkodáson is túlléphetünk?
- GYERMEK: A képzelődés?
- KÖLTŐ: Alkotó képzelet?
- ÖREG: A szemlélődés.
- GYERMEK: Figyelés?
- FILOZÓFUS: Koncentrálás?
- LAJOS: Köldöknézés?
- BIOLÓGUS: Koncentrálás?
- PSZICHOLÓGUS: Szabad asszociáció?
- MARI NÉNI: Áhítat?
- WARAMUNGA: Istenkémlés?
- ÖREG: Szándék nélküli látás és hallás.
- LÁNY: Elengedjük magunkat?
- ÖREG: Ellenkezőleg! A szemlélődés lényege: éberem ott lenni, érdeklődésből ott lenni, következetesen ott maradni.
- PSZICHOLÓGUS: Engedni képzeletünket mozgásba jönni?
- ÖREG: Nem, mert a képzetek saját alkotásaink, az észlelés viszont a puszta valóság érzékelése. Köztünk és a realitás között nem áll sem koncepció, sem fogalmak, sem képek
- LAJOS: Tulajdonképpen mit kell tennünk?
- ÖREG: Semmit nem akarunk elérni, nem erőlködünk, csak nyitottak vagyunk a valóság érzékelésére. Nem koncentrálunk, csak figyelünk, de nem görcsösen. Engedjük, hogy valami megtörténjen velünk.
- MARI NÉNI: Szóval várunk.
- ÖREG: Nem egészen! Megnyílunk a találkozásra.
- LAJOS: Kivel?
- PSZICHOLÓGUS: Önmagunkkal!
- ÖREG: Önmagunkat és a másikat.
- KÖLTŐ: A Léte? A titkot? A lényegét? Istent?
- ÖREG: Minden önmegtapasztalás Isten megtapasztalása is.
- PSZICHOLÓGUS: Milyen fajta tapasztalás ez?

- ÖREG: Az út az észlelésen keresztül vezet. Az észlelés annyi, mint jelenlétben maradni, öntudatnál lenni.
- LAJOS: Az eredmény?
- ÖREG: Semmit sem kell elérnünk. A teljesítményközpontúság (a muszáj megtenni) csak szorongást és félelmet okoz. Az észlelés viszont annyi mint semmin sem ítélni, semmit sem megváltoztatni, úgy felvenni mindent, ahogy kinyilatkoztatja magát. Az eredmény? Szellemi tudatosulás. Felfrissülés. Önmagunkhoz eljutás. Létélmény. A szemlélődés (más szóval kontempláció vagy meditáció) nem passzív állapot, hanem figyelmes odafordulás, fülelés. A kontempláció a lét síkjára vezet, megtapasztalom, hogy a lét hordoz engem, nem kell küzdenem saját biztonságomért.

Felhasznált művek:

- Biblia /1Kor, 22-23/
- BOLBERITZ Pál: Isten, ember, vallás. Bp. Ecclesia, 1981.
- CSÁNYI Vilmos: Magatartásgenetika. Bp. Akadémiai K., 1977.
- CSÁNYI Vilmos: Szempontok a megismerés elméletének természettudományos megfogalmazásához. = Magyar Filozófiai Szemle, 1982. 4. sz.
- ENDREFFY Zoltán: Etika. Kézirat. Bp. 1988.
- GADAMER, H-G.: Igazság és módszer. Bp. Gondolat, 1984.
- GÁSPÁR Csaba László: Tudomány és szabadság. = Iskolakultúra, 1887. 10. sz.
- GEERTZ, Clifford: Az értelmezés hatalma. Bp. Századvég K. 1994.
- HALÁSZ László: Szociális megismerés és irodalmi megértés. Bp. Akadémiai K., 1996.
- HAMVAS Béla: Scientia sacra. Bp. Magető K., 1988.
- JÁLICS Ferenc: Szemlélődő lelkigyakorlat. Dobogókő – Kecskemét, Manréza, 1994.
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: A szimbolikus ideológia-közvetítés eszközei.
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Vonzalmak és választások mélyszerkezete. Bp. Kossuth K., 1989.
- KARÁCSONY András: Bevezetés a tudásszociológiába. Bp. Osiris–Századvég, 1995.
- KASPER, W.: Ami minden értelmet meghalad. Bp. Herder, 1992.
- LORENZ, K.: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. Sopron, IKVA, 1988.
- MANNHEIM Károly: A gondolkodás struktúrái. Bp. Atlantisz., 1995.
- MÁRTONFFY Marcell: A „homo aestheticus” és az etikum kérdése. (Egy Kosztolányi-alakzat értelmezése) = Jelenkor, 1997. 3. sz. 286-296. p.
- NEMESSZEGHY Ervin: Az anyagi világ. = Teológiai vázlatok IV. Szent István Társulat, 1983.
- NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
- ÖRKÉNY István: A tudomány csarnokában. = U.ő.: Egyperces novellák. Bp. Magető K. 1974.
- PANNENBERG, Wolfhart: Mi az ember? Bp. – Luzern, Egyházfórum, 1991.
- PAULER Ákos: Gondolkodástan. = U.ő.: Bevezetés a filozófiába. Bp., Pantheon Irodalmi Intézet RT., 1921.
- PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
- SZILÁGYI Ákos: Ember és autonómia. = Vigilia, 1987. 11. sz.
- TISCHNER, J.: Remény az igazságkeresés útján. = A modern embertudományok emberképe. Bp. Gondolat, 1988.
- TURAY Alfréd: Lételmélet. Debrecen, 1984.

VARGA Pál: A nem racionális megismerés esélyei. = Valóság, 1982. 3. sz.

WEISSMAHR Béla: Bevezetés az ismeretelméletbe. = Teológiai vázlatok I. Bp. Szent István Társulat, 1983.

WEISSMAHR Béla: Filozófiai Istantan. Bp. – Bécs – München. 1996. Mérleg – Távlatok. .

Kérdések, feladatok:

- 1/ Mit jelenthet egy növény esetében a megismerés? És az emberi magzat esetében?
- 2/ Hogy őrizheti meg magában a konstrukciók táguló körében élő felnőtt a világ szüntelen keletkezésével érintkező gyermeket?
- 3/ Szerencsés-e minden esetben a gyakorlatban alkalmazva "aprópénzre váltani" tudományos felfedzéseinket? Mikor igen, mikor nem?
- 4/ Keresünk példákat arra, hogy tudásunk területével együtt nő nem tudásunk kerülete!
- 5/ A filozófia bosszút áll azokon, akik lekicsinylik, mondta *F. Engels*. Hogyan értheti ezt?
- 6/ Mennyiben volt szerencsés a tudományt a teológia szolgálólányának tekinteni?
- 7/ Mennyiben rokonszenves "a tudomány előbb-utóbb mindent megold" optimizmusa?
- 8/ Miben, mennyiben egészítik ki egymást a tudomány és a művészet? Gyűjtünk össze olyan művészi alkotásokat, amelyek egyben tudományos teljesítmények is.
- 9/ Mit gondolnak, az állattenyésztéshez vagy növénytermesztéshez kell-e több elméleti tudás egy egyszerű parasztembernek?
- 10/ "A mi varázslóinkkal nem történhet meg olyasmi, mint a ti Nobel-díjas tudósotokkal. Mivel magyarázzátok Gunnar Ingridsson felsülését?", kérdezi Waramunga.
- 11/ Mi lehet a tudományos ateizmus és a módszertani ateizmus közötti különbség?
- 12/ Tudást vagy nem tudást fejeznek-e ki kérdéseink?
- 13/ Van-e összefüggés a tudományos kíváncsiság és az erősz között?
- 14/ Ha igaz az, hogy a létezés minden emberben állandóan és teljes egészében esedékes, hogy a valóságot a maga teljességében el kell ismerni, s hogy minden lehetőséget birtokba kell venni, hogyan kellene átrendezni életünket?
- 15/ Mikor és mennyiben vétség a nem tudás?
- 16/ „A kritikai idealista számára az egész világ álom, a trascendentális realista: úgy véli, hogy jogunk van a képzetekből a dolgokra következtetni. Mindkettő naiv realista. A kettősségként adott világot a megismerés dolgozza össze (monisztikussá), a dualizmus a megismerés téves értelmezése.", vallja *R. Steiner*. Mennyiben vitatható állítása?
- 17/ Mennyiben hasonlít és mennyiben különbözik egymástól a jóga-meditáció?

XXI. Amikor rendben vagyunk (rend, béke, élet, szenvedés)

- LAJOS: Tegyenek igazságot! Elmondhatom, doktor Bió?
- BIOLÓGUS: Megbántottam valamivel?
- LAJOS: Nem. Vagy gúnyolódott, hogy valami egészen képtelent állított.
- BIOLÓGUS: De hát mit mondtam?
- LAJOS: Azt, hogy "Nyugodjon meg, Lajos, minden rendben van".
- BIOLÓGUS: Mert maga azt kérdezte, hogy tényleg nem zavar az állandó bárkajavítgatásával.
- LAJOS: Nem érti, doktor Bió, miről van szó? Azt állította – ebben a helyzetben, amikor azt sem tudjuk, hogy vagyunk-e egyáltalán –, hogy "minden rendben van". De tegyük fel, hogy ezt nem a bárkában mondja, hanem egy békés családi otthonban a gyermekének, akkor sem állíthatja, hiszen a világ tele van rendetlenséggel.
- FILOZÓFUS: Gratulálok, Lajos, ezzel meg is indított egy igen komoly, filozófiai tárgyú eszmecserét a rendről.
- GYERMEK: Nagyon gyakran mondjuk, hogy "rendben van", "rendes vagy", "rendes srác", "rendesen viselkedett", de ez csak annyit jelent, hogy... Mit is jelent?
- MARI NÉNI: Nem lóg ki a sorból. Normális.
- PSZICHOLÓGUS: Kiszámítható, megszokott, becsületes, igaz. A köznapi szóhasználatban a rend jelenthet rendszerességet, pontosságot, a szerződés és a játékszabályok betartását, valaminek a tudását, megszokást...
- KÖLTŐ: Ahogy Wolfné él.
- GYERMEK: Azt is jelentheti, hogy minden a helyén van.

1. Érték és rend

- FILOZÓFUS: Átvitt értelemben is jelentheti ezt. És az értékek rendjét is. Másfelől: értékes, ami elhelyezhető egy rendben.
- BIOLÓGUS: Végezzünk ellenpróbát! Mi a rendetlenség?
- SZOCIOLÓGUS: Betegség, időzavar, terv nélkülség, kapkodás, próbálgatás (hátha kijön az eredmény), következetlenség, többféle rend összekeverése.
- LÁNY: Az ide-oda igazodás, vagyis a hűtlenség.
- TEOLÓGUS: A "mindent szabad" káosza.
- KÖLTŐ: Ha arra gondolok, hogy milyen rövid az életem a múlt és a jövő örökévalóságához képest, vagy milyen parányi az a tér, amelyet elfoglalom vagy akár áttekinthetek azokban a végtelen terekben, amelyek számomra teljesen közömbösek, és amelyek számára én is közömbös vagyok, akkor elszorul a szívem. Bámulattal kérdem, hogy miért vagyok éppen itt és nem másutt, hiszen semmilyen különleges okom sincs arra, hogy inkább itt legyek, mint ott, most legyek, mint máskor. Ki volt, mi volt, aki, ami ennyire ide helyezett? Milyen rend és törvény jelölte ki számomra ezt a teret és időt?

2. Az élet mint rend

- BIOLÓGUS: A rend maga az élet. Csak a bioszférának van rendje, a társadalmi rend ahhoz képest rendetlenség.
- LAJOS: Ez esetben a biológus rendőr.
- TEOLÓGUS: Ha már az életet említette, doktor Bió, az élet Isten műve, amelynek rendjébe az ember valóban nem avatkozhat bele illetéktelenül.
- MARI NÉNI: De ma már az élet nem szent dolog. Nekem már az is gyanús, amikor teljesen ki akarják küszöbölni a fájdalmat, amikor vég nélkül meg akarják hosszabbítani az életet.

3. A betegség mint rendetlenség

- BIOLÓGUS: Vagyis a rendet. Ezzel a logikával, Mari néni, a betegség bűnös rendetlenség.
- MARI NÉNI: Sok betegség az, ha nem mindegyik. Pusztítjuk is magunkat mindenféle károkozó szerrel. Az ószövetségi ember úgy tekintette a betegséget, mint Isten büntetését. Talán okkal...
- TEOLÓGUS: De a keresztény ember számára a beteg nem elátkozott. "Beteg voltam, és meglátogattatok". Jézus, amikor gyógyít, elővételezi a tökéletességet...
- LAJOS: Alkoholistákat és a narkósokat is gyógyított?
- MARI NÉNI: Ha ma köztünk lenne, bizonyára a narkósokat gyógyítaná, mert ez a legborzalmasabb...
- WARAMUNGA: Mi ebben a borzalmak, nálunk hozzátatozik az ünnephez?
- MARI NÉNI: De nálunk ma már a hétköznapokhoz is.
- SZOCIOLÓGUS: Az Amerikában mintaszerűen dolgozó kínaiak az ópium ellenére maradtak józan és szorgalmas emberek, míg a másnapos amerikaiak nem mentek dolgozni.
- BIOLÓGUS: A heroin után a „kulturáltan” fogyasztott alkohol több joggal kábítószert, mint a többi, mert a májat is roncsolja. A „kábítószerek” egy része olyan pszichoaktív szer, amit Waramungáék is magukhoz vesznek az ünnepeken. Betegesen rá lehet szokni a csokoládéra, a napozásra, de még a munkára is, és még a dohányzás is veszélyesebb, érvel Bánki M. Csaba, mint sok „drog”.
- MARI NÉNI: És ezt most miért mondják?
- FILOZÓFUS: Talán azért, hogy önmagunkra terelődjön a figyelem, az emberre, aki ugyan alacsony entrópiájú (rendezetlenség) lény, de ezt az állapotot rendben is kell tartania.

4. Az élet rendje ellen

- SZOCIOLÓGUS: Az élet rendjébe nemcsak a gyilkos avatkozik bele, nemcsak az egészségét pusztító, hanem az a társadalmi csoport is, amelyik elveszi egy másik csoport életlehetőségeit, lehet ez akár egy egész nemzedék, aki eleszi a következő elől a kenyeret.
- TEOLÓGUS: Ugyanakkor az élet védelme miatt szükség volt – a kisebbik rosszat választva – kivételes esetekben megengedni az élet ellen forduló bűnösök életének kioltására. *Aquinói Szent Tamás* például megengedi a zsarnokgyilkosságot.

- KÖLTŐ: Az ilyen kiskapun lopakodnak be a hitlerék.
- WARAMUNGA: És akkor hogyan vélekedtek a beteg embereket az álomidőbe átsegítő rokonokról?
- PSZICHOLOGUS: Ebben a kultúrában ezt vagy gyilkosságnak, vagy nagyon is vitatható eljárásnak tekintjük. El lehet hagyni a vegetálást jelentő életet meghosszabbító, tehát felesleges gyógykezelést.
- TEOLÓGUS: Az élet határtalan meghosszabbítása ugyanis természetellenes, így nem erkölcsi parancs.
- MARI NÉNI: És az abortusz? Az nem a természet rendjének megsértése?
- TEOLÓGUS: Az, de az igazi kérdés, hogy egyben emberölés-e. Ezt az dönti el, hogy emberi lény-e a magzat, vagy csak annak lehetősége. Van az embernek is hatalma az élet felett, de nem rendelkezhet vele önkényesen.
- PSZICHOLOGUS: A legtöbb abortusz esetében nem világos a döntést hozó számára, hogy az egyik serpenyőben a kényelmesség, a másikban egy emberi élet van. Vannak azonban bonyolultabb esetek is.
- LÁNY: Például egy fogyatékos gyerek.
- PSZICHOLOGUS: Egy fogyatékos gyerek is érték, életének minősége javítható, csak az a kérdés, eléggé érettek-e, eléggé felnőttek-e szülei?
- LÁNY: És a megerőszkolt asszony?
- TEOLÓGUS: Az optimálisnál talán erősebb kihívás számára, de megkaphatja hozzá az átlagosnál erősebb hitet, akaratot. Adott esetben irgalmasnak kell lenni, de általánosságban ki kell mondani, hogy az abortusz csak akkor nem rendetlenség, ha az anya vagy a magzat halálát okozná a terhesség.

5. Az élet mint érték

- FILOZÓFUS: Az élet és az egészség rend, de nem végső érték, része egy átfogóbb rendnek. Bizonyos helyzetben lemondani róla nem a rend feladása. Ha pedig nem abszolút érték, akkor belátásunkra van bízva, hogy rendelkezünk vele.
- KÖLTŐ: Ez mentség az öngyilkosságok egy részére?
- FILOZÓFUS: Annak igen, aki úgy érzi, a káosz elől ez az egyetlen menekülési lehetőség.
- LÁNY: Lehet ezt teljesen ép elmével is így érezni?
- FILOZÓFUS: Ezt inkább doktor Pszichótól kérdezze.
- PSZICHOLOGUS: Előfordulhat, hogy valaki szenvedésének nyomasztó súlya alatt vagy pszichés állapota következtében azt hiszi, hogy szabad ezzel a „megváltással”, ezzel a jobbítással is élnie. És az ilyen esetekben nemigen mondhatja a moralista, hogy kétségbeesett állapotban nem szabad cselekedni.
- FILOZÓFUS: A sztoikusok, valamint *Nietzsche* és *Hume* szerint az embernek nemcsak joga, hanem kötelessége is véget vetni életének: a betegség, a nyomor, a zsarnokság által korlátozotttság esetében.
- SZOCIOLÓGUS: Kialakulhat olyan morális közvélemény, amely egy időre szentesíti is ezeket az elképzeléseket.
- BIOLÓGUS: Más eset önmagunk kétségbeesett erőszakos jobbítása, és más az embertárs megölése. A magyarázat arról, hogy mikor szabad embert ölni, mikor nem: magyarázkodás, vagyis ideológia, ami mindig részleges, elfogult és egyoldalú. A többit tegnap elmondtam.
- GYERMEK: Nem a béke a megoldás?

6. A béke mint egység

- TEOLÓGUS: Méghozzá az egyetemes béke, mely nem háború és nem is misszió útján terjed, hanem egyedül saját elbűvölő hatása által. *Izaiás* és *Mikeás* szerint a béke az egyetemes alternatív társadalmi renden, a békés renden múlik. Ez az egyetemes béke nem túlvilági, nem is belső béke, hanem evilági.
- ÖREG: Tudniillik a fegyverek korában kiesik a törvény a világból, amely bele volt írva a világba ingyenes ajándékként.
- BIOLÓGUS: Míg a biológiai agresszió személyes előny megszerzésére irányul, s az agresszor ritkán kívánja ellenfelét megölni, a háború esetén az agresszor nem dühös, a háború előre megtervezett, tulajdonképpen a kulturális evolúció terméke, legalább is így véli *Csányi Vilmos* kollégám.
- LÁNY: A béke nem minden ember egységesítése?
- FILOZÓFUS: Nem egységesítése, hanem egysége, mert egységesíteni csak erőszakkal lehet. A béke modellje a Paradicsomkert a maga békés sokféleségével. Nem az egyformaság, hanem az egészség.
- KÖLTŐ: *Ady* is így látja:

Milyen csonka ma a Hold,
Az éj milyen sivatag, néma,
Milyen szomorú vagyok én ma,
Milyen csonka ma a Hold.
Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részben lobban,
Minden szerelem darabokban:
Minden Egész eltörött.
Fut velem egy rossz szekér,
Utána mintha jaj-szó szállna,
Félig mély csönd és félig lárma,
Fut velem egy rossz szekér (*Kocsi-út az éjszakában*)

- LÁNY: Ha a rend az egész rendje, a percenként elhangzó "rendben van" vissza-élés a Renddel.
- LAJOS: Tisztáztuk már, ez sok esetben csak azt jelenti, hogy "megy a megszo-kott módon".

7. Formális és értelmes rend

- LÁNY: Az a baj, hogy sok az álharmónia, az illedelmes illetlenség, a felületes "nyugi".
- GYERMEK: Nekem azért nagyon fontos, hogy időnként megnyugtassanak. És időnként rendet rakni is jó érzés.
- PSZICHOLOGUS: A felnőtteknek is.
- LAJOS: De nem áztatjuk-e magunkat a renddel?
- FILOZÓFUS: Van egy-két bizonyítéka mindenkinek a rendre, az értelmes rendre, a természet rendjére.
- MARI NÉNI: Nem szerethetünk egy olyan házat, olyan lakást, amelynek nincsen arca, rendje. Ilyen házban csak téblábolhatunk.
- BIOLÓGUS: Nem a rendet kell receptre felírni, hanem az életet.

8. Ősbizalom és rend

- PSZICHOLÓGUS: Van bennünk egy "életöszön", egy ősbizalom a rendben.
- TEOLÓGUS: Mi másra hivatkozhat ez az ősbizalom, mint a nagy Rendre? Ez azonban nem a téridőben lakozik, de hatása itt is érezhető.
- ÖREG: A Rend lelke és lélek rendje összefügg. Akkor mondhatom, hogy "rendben van", ha benne érzem magam a Rendben.
- KÖLTŐ: Már idéztük *József Attilát*, aki egységben látja a szabadságot, a jóságot, a szépséget, a játékot és a rendet. Idéznék egy másik művéből is: "Ős-sejtig vagyok minden ős".
- PSZICHOLÓGUS: *Jung* ezt nevezi kollektív tudattalannak, másképpen: a bennünk lévő rendnek. Ez ősbizalmunk alapja.
- WARAMUNGA: Ezek szerint a "rendben vagyok" azt is jelenti, hogy az egész emberiséggel rokon vagyok.
- MARI NÉNI: Az értelmes rend a bennünk lakó Úr.
- FILOZÓFUS: Mintha az ösztönén alatt lenne egy másik tudattalan is. Ezt talán nem fedi fel a pszichoanalízis, de ez szól belőlünk akkor, amikor azt mondjuk Lajosnak: rendben van.

Felhasznált művek:

- BÁNKI M. Csaba: *Életünk és az agy*. Bp. Biográf 1995.
- Biblia /Iz 2, 1-5, Mik 4,1-5, Mt 25,26/
- CSÁNYI Vilmos: *Az etológia emberképe*. = Iskolakultúra, 1995. 23. sz.
- ENDREFFY Zoltán: *Etika*. Kézirat. Bp. 1988.
- GYÖKÖSSY Endre: *Életápolás*. Bp. Református Zsinati Iroda. 1992.
- GYÖKÖSSY Endre: *Magunkról magunknak*. Bp. Református Zsinati Iroda. 1981.
- KONRÁD György: *Az áldozat nézőpontja*. = Valóság, 1988. 8. sz.
- LOHFINK, G.: „Ekevasat a kardokból” = *Mérleg*, 1988. 4. sz.
- MISZLIVETZ Ferenc: *Militarizált béke és szeplőtelen háború*. = Valóság, 1987. 3. sz.
- SAINT-EXUPERY, A.: *Citadella*. Bp. Szent István Társulat, 1982.
- TÖRÖK Endre: *A szeretet öröme teljes*. = Vigilia, 1984. 12. sz.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Hol és hogyan tapasztalja meg az ember a természetben a rendet?
- 2/ Hogyan tehetjük magunkat rendbe? Állítsuk össze rendünk 12 pontját! 3/ Félelmünk tart túlfegyverkezésben. Hogyan lehet kilépni ebből az ördögi körből?
- 4/ Vizsgálódjunk: környezetünkben kinek mit jelent a rend!
- 5/ A lakosság egy része sok országban keményebb rendet, több rendőrt, szigorúbb rendszabályokat akar? Miért? Mennyiben megoldás ez?
- 6/ Mennyiben korlátja, mennyiben feltétele a szabadságnak a rend?
- 7/ Milyen fajta rend van a szerzetesrendekben? (Segítség kapható *W. Nigg A szerzetesek titkai* c. könyvből.)
- 8/ Milyen rend Wolfné (*Örkény Trilla* c. egypercesének hősnője) rendje? És Wilhelm Günteré? (*Sánta A veder* c. novellájának hőségé?)
- 9/ Mit diktál az élet rendje e betegeknek? Bele kell-e például egyezni egy olyan gyógymód-

ba, amely valószínűleg csak szenvedésünket hosszabbítaná?

- 10/ Az értelem látja-e jobban, vagy az érzelem érzi-e át inkább a rendet?
- 11/ Mennyiben tükrözi a valóságot a "Tiszta Udvar, Rendes Ház" felirat?
- 12/ Aki nem lép egyszerre, valóban ne kapjon rétest estére? Kell-e a belső rendhez a külső rend? És fordítva?
- 13/ Lehet-e fegyverrel rendet csinálni? Fegyver helyett milyen eszközöket használhat a rendőr?
- 14/ Hogyan függ össze a rend, a szeretet és az egység?
- 15/ Miért magasabb az orvosok öngyilkossága az átlagosnál világszerte? Miért emelkedik ki közülük is a pszichiáterek aránya?
- 16/ Miért élnek tovább a zárkózottabb és tartózkodóbb modorú országokban az emberek, mint ott, ahol szabadon eresztik az érzelmeiket?

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

XXII. „Lesz még egyszer ünnep e világon” (remény, boldogság, öröm)

1. Ősbizalom és optimizmus

- LAJOS: Szó esett tegnap az ősbizalomról. Ez azt jelentené, hogy a lelkünk fenekén optimisták vagyunk?
- FILOZÓFUS: Ilyesmit.
- LAJOS: Hogy ezt elhiggyem, ehhez nem kell optimizmus?
- FILOZÓFUS: De kell.
- WARAMUNGA: Mi az az optimizmus?
- KÖLTŐ: Derülítés.
- WARAMUNGA: Értem. Be van borulva, mégis látom, ki fog derülni.
- LAJOS: A fordítottja ugyanígy igaz.
- LÁNY: Van egy harmadik út is: az egymást követő derű-ború.
- KÖLTŐ: Mintha erről szólna *B. Kangro* verse:

**Ajtó vagyok csak, rajtam át
ezer láb jár-kel.**

**Kopott kilincsem érintgette
ezer meg ezer kéz.**

**Az ember csak bejárt egy szobába,
ahol magok csíráznak félhomályban,
de sosem sarjadnak növényre?**

**Szelíden kocogunk a vágóhídra,
át a kapun, bár szarvunkon nincs kötél.**

Körbe-körbe. Örökkön. Örökké? (*Körbe-körbe*)

- LAJOS: Amíg ilyesmit kérdezzünk, vagyis amíg érezzük, hogy fáj, még nincsen nagyobb baj.

2. Bánat és pesszimizmus

- MARI NÉNI: Mi ezt énekeltük:

Úgy búsulok, majd meghalok

Mégis jó kedvet mutatok

Hogy ne lássák, hogy búsulok

Hogy az utcákon nem sírok

Sírok titkon más ne lássa

Hull a könnyem le egymásba

Hull elembe, hull a földre

Hull a meleg kebelembe

Elmenyek a földbe lakni

Hogy ne taszigáljon senki

Olyan házat csináltak

Ablakot rá nem vágatok

- PSZICHOLÓGUS: A bánat és a pesszimizmus két különböző dolog, és más a pesszimizmus meg a rosszra, a tragikumra való érzékenység.

3. Felhőtlen optimizmus és felelős borúlátás

- FILOZÓFUS: A felhőtlen optimizmussal szemben a felelős borúlátás áll. És nem lehet pesszimizmusnak nevezni a rezignált bölcsességet sem.
- KÖLTŐ: Ez úgyben *Áprily Lajost* is érdemes meghallgatni.
Így kellet volna: meg-megállni, virágaidat megcsodálni.
Kezed többször kezembe fogni, mosolygásodra mosolyogni.
Súlytalan szívvel útrakelni, erdőn madarakat figyelni.
Patakos réteken kerülni, sárkányok útját kikerülni.
A vadméhekkel kóborolni, s dalolni, mindig csak dalolni.
Jaj, örömet ritkán fogantam, ágyásaidon átrohantam.
Életednek vihara voltam, íriszeidet eltiportam.
Játékaidat összetörtem, dal-csecsemőidet megöltem.
Fekete gondok közt tanyáztam, feltört kezemmel kutat ástam.
A sárkányokkal viaskodtam, királylányig sosem jutottam. (*Így kellett volna*)

- LÁNY: Nem alkat kérdése, doktor Pszichó, hogy ki optimista vagy pesszimista?
- PSZICHOLOGUS: Összefügg azzal a meglehetősen rejtett dimenziókkal, amelyet temperamentumnak nevezünk, de a világnézettel is. Ennek ellenére én óvatosan bánnék ezekkel a kategóriákkal.
- LÁNY: Mégis csak mondjuk valakire, hogy derűs, hogy melankolikus.

4. Melankólia

- FILOZÓFUS: A melankólia azonban nem annyira hallgatagság és búbánatosság, hanem egy világlátás, a lét szédítő mélységének és magasságának, nagyszerűségének és tragikumának átlagosnál intenzívebb megélése.
- LÁNY: Miért van az, hogy a nagy művészet inkább az élet árnyoldalát érzékelteti?

5. Fény és árnyék

- FILOZÓFUS: Inkább a fény és árnyék összefüggését. Woland így szól – *Bulgakov* regényében (*A Mester és Margarita*) – a fanatikusan fényhívó Lévi Mátéhoz: **Mihelyt megjelentél itt a tetőn, máris elvetted a sulykot. Megmondom, miben van a hiba: a hanghordozásodban. Úgy ejtetted ki a szavakat, mintha nem ismernéd el az árnyékot, sem a gonosztságot. De légy szíves egy pillanatra eltűnődni a kérdésen: mivé lenne az általad képviselt jó, ha nem volna gonosz, és hogyan festene a föld, ha eltűnne róla az árnyék? Hiszen árnyékot vet minden tárgy, minden ember, kivétel nélkül. Itt van például a kardom árnyéka. Csak nem akarod megkopasztani a földgolyót, hogy eltávolítsál róla minden fát, minden élőlényt, csak azért, hogy fantáziád kielégítsd, és elgyönyörködhess a kopár fényben? Ostoba vagy.**
- GYERMEK: Van-e Istennek árnyéka?
- MARI NÉNI: Isten maga a fényesség?
- LAJOS: És a háta mögött nincs árnyék?
- KÖLTŐ: Hallgassa meg erről *Pilinszkyt*:
**A pokol első, második,
harmadik, negyedik köre,
majd az ötödik, hatodik
és végül is a legutolsó.
Itthon vagyok.
Engedd, hogy lepihenjek
és meggörbülve elaludjak végre,
hiszen itt is jelen vagy. (*A pokol hetedik köre*)**

MARI NÉNI: Vagyis, aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni.
FILOZÓFUS: A pesszimiztának nevezett emberek egyik részének nagy és titkos remé-
nye, hogy vissza tudják tartani az embereket a fölösleges erőfeszítések-
től, csalódásoktól, átadva nekik tapasztalataikat.
LAJOS: Ennyiben kiköpött optimisták.
GYERMEK: Végül is melyik a normális: az optimista vagy a pesszimizta?

6. Kétségbeesés és cinizmus

MARI NÉNI: Lehetsz bátran optimista, de halkítsad le hangod, ha valakinek bánata van.
KÖLTŐ: És nagyon figyelj, most *József Attilára*:

Futtam, mint szarvasok
lány bánat a szememben.
Famardosó farkasok
űznek vala szívemben.
Agancsom rég elhagyám,
törötten ing az ágon.
Szarvas voltam hajdanán,
farkas leszek, azt bánom.
Farkas leszek, takaros.
Varázs-üttön megállok,
Ordás társam mind habos;
mosolyogni próbálok.
S ünöszóra fülelek.
Hunyom szemem álomra,
setét eperlevelek
hullanak a vállamra. (*Bánat*)

TEOLÓGUS: Íme: amikor kétségbeesett az ember, s mégsem cinikusan pesszimizta.
LAJOS: Miből gondolja? Éz maga a megveszekedett keserűség, ha jól értem.
TEOLÓGUS: Abból gondolom, hogy a "farkas leszek, nem bánom" helyett azt hall-
juk, hogy „farkas leszek, azt bánom”.
MARI NÉNI: És farkasból is lehet még szarvas...
KÖLTŐ: *Kassák Lajos* is hozzátenne valamit:

Elhagytam halaimat a folyót
minek fehér
és kék habjai közt élnek.
Úgy érzem mindenem
odaveszett.
Tejszagú fűrge ifjúságom
lányok bimbózó mellei
határtalan vágyaim
alig emlékszem rátok.
Mélységes tükrű ég
ne húzd be előttem a függönyt.
Ó jóttevő karok
emeljete fel a porból.
Valahol hív még valaki
hagyjátok, hogy
elinduljak. (*Ó élet*)

BIOLÓGUS: Csak olyasvalamire építhetek, ami felbukkan a látómezőben.
PSZICHOLÓGUS: Igaz, a bizalomnak szüksége van olyan tárgyra, amelybe belekapaszkodhat.

7. Kockázat és bizalom

- FILOZÓFUS: Amíg az ember be nem látja, hogy rendeltetése nem válaszolni, hanem kérdezni, addig nem mer leereszkedni az ismeretlenbe.
- TEOLÓGUS: Ez – vagyis az ismeretlenbe leereszkedés – a bizalom.
- LÁNY: És kell, hogy a leereszkedő kezét fentről fogjuk.
- LAJOS: Az a baj, hogy akárkinek a kezét nem fogjuk meg.
- PSZICHOLÓGUS: Ha hozzánk közelállót fogjuk meg, akkor is nagy a kockázat, hiszen ő is kiismerhetetlen személy.
- PSZICHOLÓGUS: Az ősbizalom magában foglalja az új, a más, a titok utáni belső törekvést is.
- WARAMUNGA: A bizalom átlátszóvá tesz, láthatja mindenki, hogy nincs bennem fegyver.
- LÁNY: Ki is szolgáltatom magam annak, akiben megbízom, ugyanis átadom magam neki.

8. Tapasztalat és ráhagyatkozás

- BIOLÓGUS: Azért nem egészen út az ismeretlenbe a bizalom. Azt, amiben vagy akiben bízik, már valamennyire megtapasztaltam. Nemcsak azért nem vetem kémiai analízis alá étkezés előtt az ételt, mert megbízom a szakácsban, hanem azért is, mert már van valami tapasztalatom az ételekről is.
- FILOZÓFUS: De azért az ételnek (vagyis a mérget belekeverő szakácsnak) is, meg önmagának is ki vagyok szolgáltatta.
- WARAMUNGA: A bizalom ráhagyatkozás a mindenségre, s a mindenségben belül a legkisebb porszem is otthon van.
- ÖREG: Pedig látszatra a lét könyörtelen mechanizmusával ennek éppen az ellenkezőjét sugallja. Csakhogy a létbe vetett bizalmunk nem is a számunkra átfoghatatlan létnek szól, hanem annak a valóságnak, mely csendes erejével fönntartja, hullámverésre emlékeztető lüktetéssel szüli és visszavonja azt.

9. Remény és bátorság

- GYERMEK: Szerény vagy merész a remélő?
- TEOLÓGUS: A remény már-már arcátlan merészség, hiszen oly sokan nem is érik be kevesebbel, mint magával Istennel. A reménykedő ember – akár az ecceteshordóból előbb kunyhóba, majd feljebb és feljebb vágyó szegényember – mindent akar. Remény és gőg is ötvöződhet, s alázattal gyógyítható.
- WARAMUNGA: Ha merjük vállalni az ugrást a sötétbe, akkor valami sokkal nagyobb jó vár ránk, mint amit magunk tudnánk kitalálni.
- LÁNY: Számomra a reményt az adja, hogy úgyszólván a semmiből teremthetek értéket, amit úgyszólván korlátlanul szaporíthatok.
- BIOLÓGUS: Igen, az ember reménykedő állat.
- MARI NÉNI: A remény a jó várása.
- LAJOS: Ugyanígy a reménytelenség oka is, amikor hiába várom a jót.

10. A remény alapja

- FILOZÓFUS: Két jele is van annak, hogy joggal reménykedünk. Az egyik az, mit *Bulgakov* Wolandnak azzal a kijelentésével érzékeltet, hogy a kézirat nem ég el, ami a szellem elpusztíthatatlanságára utal. A másik a bizonyos területeken mégis csak tetten érhető fejlődés.
- ÖREG: A Lét nem ereszti el, mint mágnes vonzza a valóságot.

GYERMEK: A remény az, amikor van egy sárkányom, de már olyan magasra emelkedett, hogy senki sem látja, el sem hiszik nekem. Már kezdem én sem hinni, de megmarad a reményem, mert érzem a kezemen a húzását, vagyis a vonzását.

KÖLTŐ: *Kormos István* reménykedése is gyermeki:

Utánunk igazabbak jönnek.

**Hazugság máltai lovagjai,
színlelés bohócruháiba-bújtak,
eszméktől örök nyavajatorósek,
az ingből pikkászt varázsolók,
s velük búzaföld-dézsalmó varjak,
végezetül a róák is kivesznek.**

Jöhetsz, aranykor, mi már nem leszünk.

Fényhomlokú fiúkkal s nevető

kezű-lábú lányokkal elgyere!

Ők szavak első jelentését mondják,

és rendbe raknak mindent majd utánunk. (*Utánunk*)

FIOZÓFUS: Nem az élet derűs oldalát felfogó ember a remény reklámja, hanem az, aki ott és akkor vált át a reménykedésre, amikor kalkulussai cserbenhagyták, amikor kilátástalan helyzetbe kerül.

GYERMEK: Mióta reménykedik az ember?

MARI NÉNI: A Paradicsomból kiűzetése óta.

SZOCIOLÓGUS: A régi görögök is reménykedtek, de bölcsek egy része oktalanságnak tekintette a reményt, s a rosszra csábító dolgok közé sorolták, mellyel Pandora ajándékozta meg a halandókat.

TEOLÓGUS: Így van! Csak a bibliai ígérek tették a jövőben rejlő újat részint jelentőssé, részint reményteljessé.

GYEMEK: Meddig reménykedünk? Amíg boldogok nem leszünk?

11. Remény és boldogság

LAJOS: Ha valaki szíveskedne megmondani, mi a boldogság, boldog lennék.

BIOLÓGUS: Biztos, hogy nem tudati állapot, hanem a vitalitás, az életerő növekedése. Amikor érzem, hogy élek, hogy produkálok.

LAJOS: Amikor elégedett vagyok.

12. Elégedettség és öröm

ÖREG: Az elégedettség az éhséggel, az öröm az étvágygal függ össze.

LÁNY: Nem akkor örülök, amikor választ kapok?

PSZICHOLOGUS: Ösztön és értelem pillanatnyi egysége az öröm.

LÁNY: Akkor a tartós öröm a boldogság?

13. Öröm és élvezet

LAJOS: Ilyen nincs. Van viszont élvezet. Számomra ez az öröm, az élet élvezete.

PSZICHOLOGUS: Van tartós öröm is. Igaz, ez nem olyan intenzív, mint a kielégülés öröme, de egyenletes, sugárzó és erőt adó.

BIOLÓGUS: Azt azért szögezzük le, hogy örömtelen gyönyör nincsen.

TEOLÓGUS: És azt is, hogy minden öröm jó, mert kellemes, ám nem mindegyik helyes.

LAJOS: Szóval a tiltott gyümölcsök... És mik a helyes örömök?

- FILOZÓFUS: *Arisztotelész* szerint a szükségletek kielégítése és erőink gyakorlása (vagyis az aktivitás öröme).
- BIOLÓGUS: Minden emberi viselkedés célja az öröm elérése. Az öröm forrása az ösztönök kielégítése és a kínok elkerülése.
- TEOLÓGUS: Ez a hedonizmus, a pillanat öröme, az élvezet öröme.
- SZOCIOLÓGUS: Akárhogyis értelmezzük az örömet, az öröm légkörében jobban megtanulható a társas viselkedés, mint a kényszer körülményei között.
- MARI NÉNI: Azért mégis csak más az élvezet és más az öröm. Az élvezetet kapom, az örömben én is benne vagyok, én is adok hozzá valamit a magaméból.
- FILOZÓFUS: Alkotás az öröm is, de közvetlenül nem tudom létrehozni. Másoktól jön, másokhoz visz el, én vagyok közvetítőállomás.
- LÁNY: A megosztott öröm az igazi öröm.
- ÖREG: Emberi érintés nyomán fakad, s a pillanat megtelik világgal.

14. Öröm és misztérium

- TEOLÓGUS: Olyan mint a misztikus élmény.
- KÖLTŐ: Örömet adó és kapó rejtélyes kapcsolata.
- LÁNY: Mindenki alkalmas az örömré? Mindenki lehet boldog?
- ÖREG: Az élet gyönyörűsége ott található készenlétben mindenki körül, a maga egész gazdagságával, de elfüggönyözve, mélyen, láthatatlanul, közel és végteleenül messze. De ott van, nem ellenségesen, nem idegenkedve, nem süketen.
- WARAMUNGA: Akkor jön az öröm, ha igazi nevéen szólítja az ember. Nem teremtek, hanem szólítok, ez egyébként a varázslás lényege.
- MARI NÉNI: A legfőbb öröm mégis csak az embereknek a szeretetben való egyesítése.
- ÖREG: Szent kötelék az öröm, megbékíti az embereket, egybefűzi a pillanatok szétfutó rajzását örökkévalósággá.
- LÁNY: Valóban! Ha örülök, megállítom az időt.
- FILOZÓFUS: Kiegészítem a részlegest, ami túlon túl is leköt mindennapjaimban.
- TEOLÓGUS: A birtoklás öröme szegényes élvezkedés.
- KÖLTŐ: Az öröm villámfény, a boldogság megfoghatóbb.

15. Öröm és boldogság

- FILOZÓFUS: *Arisztotelész* szerint a boldogság nem az élvezet, hanem a cselekvés által, elérhető legfőbb jó, de az örömet és az élvezetet is magába foglalja.
- TEOLÓGUS: A hedonista önszeretet elhibázza a legfőbb jót. *Biblia* szerint az önszeretet a felebaráti szeretet mértéke. A keresztény felfogás szerint a boldogság erkölcsileg jó cselekedtet.
- PSZICHOLÓGUS: Hallottuk, boldogság nincs öröm nélkül. Az örömnek pedig egyik feltétele az örömré való képesség.
- LAJOS: Meg lehet szerezni az örömet?
- FILOZÓFUS: Élvezetet és elégedettséget igen, de az öröm – bár én is aktív részese vagyok – végső soron ajándék.
- PSZICHOLÓGUS: Amit nemcsak adni, hanem kapni is tudni kell.
- LÁNY: Az öröm azonban roppant törekeny, nem? Legalábbis a bánathoz képest.
- KÖLTŐ: Hadd válaszoljon *Petőfi*:

A bánat? egy nagy óceán.

És az öröm?

**Az óceán gyöngye. Talán
Mire fölhozom, össze is töröm.**

- FILOZÓFUS:** Hányszor néztem valaha az ősidőkben a pálya széléről vágyakozva Merényiék, amint rúgták a labdát. Aztán én is velük rúgtam boldogan. Teljesült vágyam, de ezzel el is pusztult, s vele együtt más is romlani kezdett. Arra vágytam ekkor, hogy ne csak rúgjam a labdát, hanem kívülről is nézzem vágyakozva.
- LÁNY:** Most akkor melyik a jó az öröm, a gyönyör és az élvezet közül?
- FILOZÓFUS:** Mindháromra jogosan törekszünk. Csak azt kell tudnunk, hogy a materiálisan és a szubjektíven mozgatott cselekedeteknek önmagukban nincsen erkölcsi értékük, így ezek értéke kimerül az elért örömben és a fájdalom elkerülésében. Ezzel azonban az ember szükségleteihez láncolódik, s az örömeelv megfosztja őket a tartós örömtől.
- KÖLTŐ:** *József Attila így szól erről:*
**Láttam a boldogságot én,
lány volt, szőke és másfél mázsa.
Az udvar szigorú gyöpén
imbolygott göndör mosolygása.
Ledőlt puha, langy tócsába,
hunyorogott, röffent még felém –
még ma is látom, mily tétovázva
babrált pihéi közt a fény. (Eszmélet)**
- MARI NÉNI:** És aki örömeiben sírni tudna?
- PSZICHOLOGUS:** Erről *Ansel Éva* párbeszéde jut eszembe: “Miért olyan szomorú?” kérdezi az egyik. „Mert boldog vagyok”, feleli a másik, halálosan pontosan jelezve lelkiállapotát.
- BIOLÓGUS:** Az élőlények minden emberileg reprodukálható viselkedése – nem tudok jobb szót – boldogságra törekszik.
- WARAUNGA:** De mi a boldogság? Lehetünk-e boldogok az álmidőn kívüli időben?
- SZOCIOLÓGUS:** Vagy az emelkedő élet (erre kevesen képesek), vagy ésszerű és érvényes részvétel a társadalmi életben.
- PSZICHOLOGUS:** A boldogság azonban magába foglalja az élvezetet s az örömet is.
- LÁNY:** Erkölcsi kötelességem boldognak lenni?
- TEOLÓGUS:** Nem. Ugyanakkor a boldogság akkor igazi, ha mások javára irányuló tevékenység eredménye.
- LAJOS:** Most akkor cél vagy nem cél a boldogság?
- FILOZÓFUS:** Nem lehet cél. Törekedni egy tartalmilag meghatározott célra lehet, amitől boldogságot lehet remélni.
- LÁNY:** Szükséges a boldogtalansághoz a boldogtalanság?
- FILOZÓFUS:** Mint fény és árnyék. A kiindulópont sok esetben a tévedés és a csalódás, ezt követi a tévedés belátása, s a helyes – a boldogságot garantáló – cél megragadása.
- GYERMEK:** Akkor nem a nagy öröm a boldogság?

16. Boldogság és szeretet

- ÖREG: Nem. A nagy szeretet.
LÁNY: Feltétele vagy következménye az öröm a boldogságnak?
FILOZÓFUS: Következménye. Aki örül még nem biztos, hogy boldog. A szenvedés nem szüntethető meg örömmel, az öröm csak helyi érzéstelenítést adhat a szenvedőnek.
WARAMUNGA: Itt örülhetünk, ott, az álomidőben pedig boldogok vagyunk.
KÖLTŐ: Így véli *Görgey Gábor* is:

Nem a szétfoszló álomsemmiben
nem a vágy mézeskalács-országába jutva be,
nem a javulás labirintusán végigtapogatózva,
nem a kikövetkeztetett gondolatok szerint,
nem a mitikus áttételeken át,
nem az anyagmegmaradás elve alapján,
nem irodalmilag és nem jelképesen,
nem is jövőre és nem is holnap, hanem
még ma
velem leszel a Paradicsomban. (*Még ma*)

Felhasznált művek:

- A Vigilia körkérdése az örömről. = Vigilia, 1984. 12. sz.
ANCSEL Éva: Százkilencvennégy bekezdés az emberről. Bp. Kossuth K., 1987.
BOLBERITZ Pál: Isten, ember, vallás. Bp. Ecclesia, 1981.
BUDA Béla: A szerelem pszichológiai és társaslélektani tényezői. = Szerelemről komolyan.
Szerk. Kamarás István és Varga Csaba. Bp. Gondolat K., 1985.
FÖLDÉNYI F. László: Melankólia. Bp. Magvető, 1984.
FROMM, E.: A szeretet művészete. Bp. Helikon K., 1984.
JUHÁSZ László: Bölcseleti embertan. = Teológiai vázlatok. I. Bp. Szent István Társulat, 1983.
NÁDAS Péter: Játéktér. Bp. Szépirodalmi K., 1988.
NYÍRI Tamás: Az ember a világban. Bp. Szent István Társulat, 1981.
NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
PANNENBERG, Wolfhart: Mi az ember? Bp. – Luzern, Egyházforum, 1991.
PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
POSZLER György: Az öröm ontológiája. = Vigilia, 1984. 12. sz.
RUDIN, J.: Az élettől való félelem és az önbizalom. Isten mint pszichikai funkció. = Mérleg, 1985. 1. sz.
TÖRÖK Endre: Szemfényvesztések kora. Bp. Liget, 1993.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Árt-e az egészségnek a búskomorság, a mélabú, a nagy öröm?
- 2/ Van-e szükségük a derülátóknak borúlátó emberekre, és ha igen, miért?
- 3/ Vizsgálódjunk ismerőseink körében: mit értenek örömmön és mit boldogságon?
- 4/ Mi a különbség a boldogság és a boldogulás közt?
- 5/ Hogyan lehet-e felelőtlen a felhőtlen optimizmus?
- 6/ "A bevonuláskor halálos rettegésben voltam, hogy sikerül-e újra egymás mellé kerülünk a

tanteremben. Ez mindig így van: semmi sem megy úgy, ahogy kellene, száz, ezer, tízezer vágyunk, reménykedésünk dugába dől; de az egy, legfeljebb két legfontosabb dolog, ami nélkül nem lenne élete az embernek, az végül mégis sikerül. Csak úgy mellékesen. Hálára sem tart igényt a sors”, írja *Ottlik Géza Iskola a határon* c. regényében. Hogyan értelmezzük?

- 7/ Mikor és miért tesz jót a sírás?
- 8/ Mi az ártalmasabb: a féktelen örömszerzés vagy az örömtelenség? Miért?
- 9/ Mi a különbség a bizalom és a vakmerőség között?
- 10/ Lehet-e és hogyan meghosszabbítani az örömet?
- 11/ Készítsük el az öröm és a boldogság címerét!
- 12/ Nézegetjük *C. D. Friedrich* festményeit, majd írjuk le, milyen érzéseket váltott ki belőlünk. Ezután olvassuk el *Nádas Péter Játéktér* c. kötetéből *Mélabú* c. írását, s gondolatait vessük össze a miénkivel.
- 13/ Az “evangélium” örömhírt jelent. Olvassuk végig valamelyik evangéliumot a négy közül, hogy megállapíthassuk, mit üzen az örömről és a boldogságról a mai embernek.
- 14/ Mennyiben igaz az a állítás, amely gyakran felbukkan a keresztény filozófiában, hogy a boldogság menekülés a valóságtól? Van-e lélektani alapja?
- 15/ Valóban születni kell a boldogságra? Vagy meg kell érte küzdeni? Valóban kevesek priviligiuma?
- 16/ Hogyan lehet értelmezni Jézus boldogság-mondásait?
- 17/ Van-e jogunk a boldogsághoz vagy csak a boldogság kereséséhez?
- 18/ Lehetséges, hogy a boldogság csupán a szenvedés hiánya? Vagy ha ennél több, meddig tart?
- 19/ Hogyan hat a boldogságra a megszokás?
- 20/ Nem következik-e a teljesség vágyából az örökös kielégületlenség?
- 21/ Öröm-e a káröröm?

XXIII . Nem ér a nevem!

(játék, humor, szórakozás, ünnep)

- LAJOS: Egy valamit hadd kérdezzek meg a tegnapi beszélgetéssel kapcsolatban: csak engem zavart vagy másokat is, hogy az örömről csakis halálisan komolyan beszélgettünk?
- TEOLÓGUS: Az öröm komoly dolog, halálisan komoly, és talán azért van kevés örömiünk, mert komolytalanok vagyunk.

1. Öröm és vidámság

- LAJOS: Bocsásson meg, doktor Teó, de ez röhejes. Ezek szerint az örömiünk és a vidámságnak az örömiünk és a nevetésnek, az örömiünk és a viccnek semmi köze nincs egymáshoz?
- MARI NÉNI: Viccekkel csak csiklandozzuk magunkat, Lajos!
- LAJOS: És ha a viccel, humorral, tréfával, ugratással, hülyéskedéssel örömet akarok okozni?
- WARAMUNGA: Az már varázslás.

2. Humor

- FILOZÓFUS: Igaza van, Waramunga barátom. A humor azért nagyon komoly dolog, mert az egész nevében nevetünk a részen.
- TEOLÓGUS: Igazuk van, visszakozom! Sőt meg is erősíteném egy példával: amikor Isten tudtul adja Ábrahámnak, hogy felesége idős kora ellenére gyermekeket szül. "Ábrahám arcra borult és úgy nevetett", s nevetett Sára is, s fiát így nevezte el: "Nevetést szerzett nekem az Úr".
- MARI NÉNI: Én sírtam volna örömiünkben.
- LAJOS: Ők meg nevettek, mert jó viccnek tartották az egészet: gyerekcsinálás az ő korukban.
- FILOZÓFUS: *Nyíri Tamás* kollégám példálózik *Thalész* kollégánkkal, aki miközben a csillagokat szemléli, beleesik a pócegdörbe, s egy szemtanú, okos és humorérzékkel rendelkező tehenéslány – okkal – kikacagja.
- TEOLÓGUS: Mert észreveszi az égi és földi ellentétét.
- PSZICHOLÓGUS: De jó lenne tudni, hogy *Thalész* is kacagott-e, ugyanis *G. Kühlenwind* szerint a humorérzék a többértelműség egyidejű észlelésének képessége.

3. Komikum

- PSZICHOLÓGUS: Vágyaink nem teljesülésének módja tragikus és komikus is lehet, s oly sokszor mindkettő egyszerre.
- MARI NÉNI: Mi pedig oly sokszor csak a balsikert éljük meg belőle.
- FILOZÓFUS: Vagy ha rajtunk nevetnek, megsértődünk, ahelyett, hogy együtt nevetnénk velük.
- PSZICHOLÓGUS: Ez azért nem könnyű. Ehhez tudnom kell valamelyest felül emelkednem magamon, s elvonatkoztatni esetemből az általános érvényűt.
- LAJOS: Ez humorérzék kérdése. Ez vagy van, vagy nincs.
- PSZICHOLÓGUS: Kétségkívül belegyökerezik temperamentumunkba is humorérzékünk, ugyanakkor alakítható is. Annak ellenére, hogy például a nők humor- és

	iróniaérzéke talán nem olyan fejlett, mint a férfiaké, ez egyetemes emberi sajátosság, s mint említettük az érett személyiségnek is jellemzője.
LAJOS:	Mire mondjuk azt, hogy komikus?
KÖLTŐ:	<i>Veres András</i> szerint a komikum nem más, mint amikor az értéktelen vagy a kevésbé értékes értékesnek mutatja magát.
FILOZÓFUS:	Értékhiány vagy értéktévesztés.
TEOLÓGUS:	A kis szürke pontember Isten szemében nagy, de, ha elkezdi Istent utánozni, nevetségessé válik. Isten is nevet rajta, és a másik ember is, ha magáévá teszi az isteni nézőpontot.
BIOLÓGUS:	Sírás és nevetés egy töről fakad, hasonló reakciók. A sírásra védekezően reagáló anyára nevetéssel válaszol a csecsemő.

4. Nevetés és értékelés

FILOZÓFUS:	Amikor nevetünk valamin, azt mondjuk: ez nem olyan fontos, mint a legfontosabbak. A nevetés, a kinevetés tehát értékelés.
PSZICHOLOGUS:	A nevetés felszabadít. Kinevetjük korlátainkat.
KÖLTŐ:	A humanista humorista, ezért érzi jogosultnak még a temetésen is nevetni.
MARI NÉNI:	Ugyan már, hogy mondhat ilyet!
TEOLÓGUS:	Az élet szemszögéből a temetés persze tragikus, az örökélet szemszögéből viszont, igaza van költő barátunknak, vicc.
WARAMUNGA:	A nevetés a rontás gyógyítása.
ÖREG:	Aki nevet, Isten szövetségese a rossz ellen.
MARI NÉNI:	Aki mindenen nevet, aki mindig bohóckodik, mégis csak léha ember.
ÖREG:	A bohóc szentebb és bölcsebb a filozófusnál, és a leghitványabb csepűrágó is kevésbé léha az önmagát istenítő "komoly" embernél.
KÖLTŐ:	Az értékeket eléggé röhejesen (mert anakronisztikusan) képviselő <i>Cervantes</i> -hős, Don Quijote kinevetett reménye igazolódik, s nem Sancho Panza – általunk ugyancsak kinevetett – földhözragadt realizmusa.
FILOZÓFUS:	Don Quijote – mint afféle szomorú bohóc – mélységesen nevetségesen lázad a végesség ellen. Spiritualizmusát kineveti ugyan a realitás (erről szól a regény), de ő nevet majd a legvégén, a végső értékelésnél. Ezt is érzi az olvasó, s a kinevetett tragikus hős mellé áll.
BIOLÓGUS:	A nevetés az élet jele, a mozgásé. Aki nevet, vállalja testét és lelkét, az élet ritmusát. A steril okoskodás és a pornográfia ugyanúgy természetellenes, ugyanúgy kizökkenés az időből.
FILOZÓFUS:	Végső soron mindig a rendetlenségen, az aránytalanságon nevetünk, vagyis mindig a rend nevében.
GYERMEK:	A rendetlenséget kineveti a rend? A háborút kineveti a béke?
KÖLTŐ:	Hadd válaszoljon erre <i>Örkény</i> is:

A Kálvin téren egy autóbusz nekirohant egy fának. Hirtelen az egész városban megálltak az összes villamosok. Mindenki megállt, még a kisvasút is a játékküzet kirakatában. Csönd lett. Később még fölzörgött valami, de csak egy újságpapírt söpört magával a szél. Aztán nekisodorta egy falnak, és még nagyobb lett a csönd. Nyolc perccel az atombomba robbanása után kialudt a villany, rögtön utána a rádióban lejárt az utolsó gramofonlemez. Egy óra múlva szörcsögni kezdtek a csapok, aztán nem folyt több víz. A lomb is száraz lett, akár a bádog. A szemafor szabad utat jelzett, de az utolsó bécsi gyors már nem futott be a pályaudvarra. Mozdonya kazánjában reggelre kihűlt a víz.

Egy hónap múlva elgyomosodtak a parkok, zab nőtt a gyermekjátsszóterek homokozóiban. Ezalatt a söntések polcain is beszáradtak az étvágygerjesztő italok. Minden élelmiszert, az összes bórdíszműáruat és a könyvtári könyveket megették az egerek. Az egér roppant szapora állat, ötször is lefial egy esztendőben. Nem sok idő múlva úgy ellepték az utcákat, mint valami bársonyos, iszapszerűen hömpölygő kövezet.

Birtokba vették a lakásokat, a lakásokban az ágyakat, a színházakban a zsöllyéket. Bejutottak az Operába is, ahol a Traviata került színre utoljára. Amikor az utolsó hegedűn is átrágták az utolsó húrt, annak pendülése volt Budapest búcsúszava.

De már másnap, az Operával épp átellenben, egy romház kövein megjelent egy cédula: "Hozott szalonnával egérintést vállal doktor Varsányiné". (Budapest)

BIOLÓGUS: Még a fekete humor is élettől duzzad.

PSZICHOLOGUS: Aki nevet, képes kibújni bőréből, képes befogadni mindent, képes meglátni kicsisége kicsinyességét, ami nagyranövésének akadálya.

SZOCIOLÓGUS: Képes meglátni, s elkeseredés helyett csak nevetni, hogy milyen keveset valósított meg nagyképű erkölcsi, politikai, társadalmi, gazdasági ígéreteiből.

KÖLTŐ: Erről *Bulgakov A Mester és Margarita* című regénye is tanúskodhat: A zöldellő hársak árnyékába érve a két író legelsősorban a "Sör, ásványvíz" feliratú, tarkára mázolt bódéhoz sietett. És itt mindjárt előljáróban meg kell említenünk ama szörnyszerű május est első furcsaságát. Sem a bódé körül, sem a Malaja Bronnaja utcával párhuzamos hosszú fasorban nem volt egy lélek sem. A késő délutáni órán, a tikkasztó hőségben, mikor már lélegzeni is alig lehetett, mikor a nap Moszkva köveit felhevítvén, a száraz ködben már a Szadavoje Kolco fölé hajolt, senki sem andalgott a hársak alatt, senki sem ült a padokon, a faszor kihalt volt.

- Ásványvizet kérek. - mondta Berlioz.

- Ásványvíz nincs. - válaszolta az eladónő, és miért, miért nem,

megsértődött.

- Sör van? - tudakolta Berlioz tikkadtan.

- Estére hozzák.

- Hát mi van? - kérdezte Berlioz.

- Kajsziparackszörp, de meleg.

MARI NÉNI: Tudom, hogy az Úr kineveti a gonoszt, de sosem gúnyolódik, mert a gúny szeretetlen.

5. Irónia

SZOCIOLÓGUS: Az irónia *Veres András* szerint az értékállításnak álcázott értéktagadás.

FILOZÓFIA: Eredetileg tettetést jelentett.

TEOLÓGUS: Az irónia az Isten nélküli korok negatív misztikája.

MARI NÉNI: Igaz! Az gúnyolódik, akinek semmi sem szent.

TEOLÓGUS: És az is, akinek Istenen kívül semmi sem szent. Az önmagát istenítő ember gúnyolása az értékek védelmében történik.

PSZICHOLOGUS: Az öngúny pedig azt jelenti, rálátásom van magamra, az egész védelmében ironizálok a részlegességemen.

FILOZÓFUS: Ironikus az a magatartás, amely a humorban mindenkor meglévő leleplezés motívumát megértéssel enyhíti. A megértés kiprovokálja, hogy az irónia éle befelé is forduljon. Ez azt jelenti: megértem, miért van valami úgy, ahogy van.

PSZICHOLOGUS: Ezért az irónia majdnem mindenkinél öniróniával párosul.

LAJOS: A haverok, de még a barátok is szeretik egymást heccelni.

KÖLTŐ: Ami pedig a vidámságot illeti, *Dosztojevszkij* Zoszima sztarece azt mondja nekünk: "Barátaim, kérjétek jókedvet az Istentől, legyetek vidámak, mint a gyermekek, mint az égi madarak."

BIOLÓGUS: Időről időre élveznünk kell, hogy vagyunk.

6. Munka, művészet, játék

PSZICHOLOGUS: Ez történik a játékban.

WARAMUNGA: Nálatok mennyire komoly dolog a játék?

FILOZÓFUS: A játék elsősorban a műalkotás létmódja.

KÖLTŐ: Nem cél elérésére tör, hanem a történés maga, amelynek a játszó ember részese lesz. Minden játékot komolyan kell venni.

FILOZÓFUS: Csak az az ember képes játszani, aki képes felfüggeszteni a világra való ráutaltságát.

GYERMEK: A munka nem lehet játék? És a játék nem lehet munka?

FILOZÓFUS: *Callois* szerint a játék nem szükségszerűen improduktív, de lényegénél fogva indifferens olyan értékek létrehozásával szemben, amelyek területről kikerülnek.

SZOCIOLÓGUS: A munkával szembeállítva a játék haszontalan, de struktúrája hasonló. A munka és a mágia is hasonlítanak egymásra, de a mágia mégis közelebb áll a játékhoz, mint a munka.

KÖLTŐ: Míg a művészet tevékenység és művek, a játék csak tevékenység, míg a műalkotás struktúra, a játék nem. A játék szabályai túllépnek saját egyedi megtestesülésükön vagy a játék sajátos aktualizációin, míg a műalkotás egybeesik a rávonatkozó kontemplatív cselekedettel. A játék intervallumban realizálódik, a művészet a totalitást a pillanatban teremti meg.

MARI NÉNI: Erkölcös dolog az, amit nem egészen komolyan csinálunk?

TEOLÓGUS: Ha a játékra gondol, Mari néni, a játékos számára a jó nem vész el a következmények végtelenjében, hanem a jelen cselekvésben testesül meg.

7. Játék és rend

KÖLTŐ: *Balassa Péter H. Hesse Üvegyöngyjáték* című művét elemezve megjegyzi, hogy ennek a játéknak a tétje a szellem szabadságának összekapcsolása a renddel.

LÁNY: Ez már *József Attilától* ismerős.

FILOZÓFUS: Az üvegyöngyjáték *Hesse* regényében életforma és a játék egyszerre, ritualizált, muzikalizált és matematizált játék.

LÁNY: Nem önzés egy kicsit minden szórakozás? Lehet-e órákra, napokra, hetekre különbékét kötni, amikor mások harcban állnak, szenvednek? Szabad-e élvezni a semmittevést? Ki fog fel minket, ha elengedjük magunkat szórakozás közben?

GYERMEK: Félrefordul-e Isten, amikor hülyéskedünk, vagy velünk együtt örül?

WARAMUNGA: Amit ti játéknak, szórakozásnak neveztek, nálunk istentisztelet.

SZOCIOLÓGUS: Nálunk is.

LAJOS: Ugyan már, doktor Szoció! Mitől lenne istentisztelet, mondjuk, a seggrepaci?

SZOCIOLÓGUS: Mert a játék szertartás, kultikus cselekvés, amikor a megszokás rendjéből átlépek az ünnepi rendbe.

- FILOZÓFUS:** “Nem ér a nevem!” kiáltjuk, s ezzel beöltözünk az ünnepre. A játék nem tudatos szent komolyság. Tudjuk, hogy amit teszünk, játék, de nem tudjuk, amit tudunk. A játék alanyai nem a játékosok, a játék csak megmutatkozik általunk. A játék egy olyan rend, amelyben a könnyedség erőfeszítéssel ötvöződik.
- PSZICHOLÓGUS:** És azt se feledjük, hogy minden játék társasjáték. Szerelmesként igazán szeretni is csak játszva lehet. Előjátéknak nevezzük a szeretkezés bevezető szakaszát, jelezve, hogy a nagy játék csak ezután jön. A játék – beleértve a szerelmi játékot is – fesztelen, de nem fegyelmetlen mozgás. Mindenki nyertes lehet benne. A játékban ismét gyermekeké leszünk. Ugyanakkor nem pusztá kötetlenség, mert türelem és bizalom is kell hozzá.
- FILOZÓFUS:** A játék ideje felfüggeszti a mindennapi élet időszerkezetét, a játék ideje az örökkévalóság ideje.
- WARAMUNGA:** Mi rendszeresen eljártuk őseink történetét, s ezzel meghosszabbítjuk életünket.
- LAJOS:** És a szórakozás? Van, akinek munkája, van, akinek a másik bosszantása a szórakozás? “Ne szórakozz velem!” mondjuk ilyenkor.
- PSZICHOLÓGUS:** Mert nem velem együtt, hanem rajtam szórakozik.

8. Szórakozás

- SZOCIOLÓGUS:** A szórakozás lehet pihenés, lehet szabadon választott munka és lehet szórakozás, amit csak kipihenten, szabadon lehet művelni. A szórakozás társas élet, szimbólumfogyasztás, a hétköznaptól eltérő kommunikáció által kölcsönös megerősítés.
- GYERMEK:** És az unatkozás?
- SZOCIOLÓGUS:** Ennek oka a mozgatók, a rend, a hatalom, a kulturális kínálat hiánya, vagy éppen a túlságos, a gúzsbakötő rend.
- BIOLÓGUS:** A szórakozás nyugalmi állapot, fegyverszünet a környezettel vívott harcban.
- PSZICHOLÓGUS:** Amikor szórakozom, én kerülök középpontba. A “nem ér a nevem”, annyit is jelent, hogy “most az egyszerű ér valamit a nevem”, mért a gombfociban, a kártyában győzhetek, vagy legalább is a csapatom győzhet helyettem.
- KÖLTŐ:** *Pilinszky* írja: “Ismerjük a tagolatlan idő iszonyatát, a ritmusától megfosztott pusztá mulandóság örjítő monotoníáját. A pusztá időt, amiből eltűnik a nappalok és éjszakák irgalmasan eligazító hullámverése, az évszakok körszínpada. De az embernek ez sem elég. Számunkra az igazi feloldást a körforgás üres nyomása alól igazában az ünnepek csillagképei hozzák. Kozmikus hasonlattal szólva, ha a nappalok és éjszakák, s nyomukban az évszakok “bolygóközi” állomásai a földi időnek, az ünnepek hatalmasan-gyengéd csillagképek benne, egyetemes megállók, s az öröklét hírnökei már.”

9. Ünnep és ünneplés

- SZOCIOLÓGUS:** A korai ünnepekben jelen volt a kifejezés mely egyszerre húsvéti (szét és össze) és pünkösdí (megérté és szóértés) lett a mágikus ráhatás, ami a maiból már hiányzik, a modern ünnepek az elhanyagolt érintkezések pótlása, az ajándékozás, de még inkább a fogyasztás ünnepei. A 17. században még 40, ma már csak 10 munkaszünetes nap van. Az ünnepi külsőségek és a ceremóniák feltűnő kerülgetése sok mindenről árulkodik. Legelőször is az eldologi-

asodásról és az elvilágiasodásról. Az ünnepigényt nem a közösség, hanem az ünnep-ipar elégíti ki. *Hernádi Miklóstól* tudjuk, hogy az ünnepek belső átélése az ünnepi belefeledkezés intenzitása igen csak mérséklődött, viszont pótlólagos ünnepek sorjáznak elő. Szinte minden esemény és szerencse motivált kisebb-nagyobb változás ünnepi rangra emelhetővé lett, ugyanis ünneplünk, ha jární kezd a gyerek, ha katonának megy a fiú, ha leszerel, ha külföldre utazunk, ha visszatérünk, ha szerencsésen befejeztünk egy pert, ha végre nyugdíjazták a gyűlölt főnököt, ha győzött csapatunk. Ugyanakkor rutinszerűvé váltak hagyományos ünnepeink, gyakorta formájukban is el-laposodtak. A pótünnepek tömege, az ünneplés köznapi gyakorlattá válása pedig magát az ünnepet kérdőjelezi meg.

- PSZICHOLÓGUS: Mára nem csökkent az ünneplésnek az életvitelben betöltött szerepe, de csökkent a szertartásosság, az eszmei telítettség, a közösségi hangoltság.
- FILOZÓFUS: *Gönczi Tamás* szerint ünnepeinket nem előzi meg a felkészülés, megtisztulás, nem hatja át szentség, nem követi katarzis. Civilizációnk minden nap ünnepet akar teremteni, miközben elevezette a szellemiséget.
- GYERMEK: Szabadabbak vagyunk-e az ünnepen, mint hétköznap? Az igaz, hogy ünnepnek sok mindent szabad, ugyanakkor ünneplőbe kell öltözni.
- SZOCIOLÓGUS: *Hernádi Miklós* arra is felhívja a figyelmet, hogy az ünnep olykor szabályhozottabb, mint a hétköznap, ugyanakkor arra is, hogy az ünnep, idején a közösség eleven.
- ÖREG: Az ünnepen mindenki egyenlő.
- SZOCIOLÓGUS: A társadalmi különbségek időleges felfüggesztése inkább szilárdítja, mint fellazítja a rendet.
- ÖREG: Csak a népi ünnep ünnep, a hivatalos nem az.
- TEOLÓGUS: *Hamvas Béla* szerint az emberiség találkozási az isteni létben.
- SZOCIOLÓGUS: Az újkorban viszont az ünnep nem annyira egyesülés, hanem kegyeleti aktus: visszatérés a múlthoz.
- ÖREG: Az átélte ünnep szemlélődés és cselekvés. A szűkebb ünnepi témán kívül létünket is átéljük, hiszen úgyszólván mindenről szól az ünnep.
- PSZICHOLÓGUS: Az ünnep dacos védekezés a körülmények szorítása ellen, manapság azonban az ünnep ígérete rendre beváltatlan marad.
- TEOLÓGUS: *Balassa Péter* azt említi ki, hogy az ünnepen mássá leszünk, mert az ünnep az önfeledtség és az önátadás egysége. Az ünnephez tehát hozzátartozik a magasabb valóságokkal való érintkezés. Ezzel szemben manapság az ünnep sokak számára a napi felelősségből az ünnepi felelőtlenségbe való menekülést jelenti. A valódi ünnep – mint a keresztény ünnep is – a pihenés, a hálaadás, a megszentelés napja. Ehhez kevés a kikapcsolódás, szükséges hozzá az ünnepteremtő erő, a bekapcsolódás is. Az ünnep az élet egészébe való visszatalálás lehetősége.
- SZOCIOLÓGUS: Az ünnep megszünteti az osztálykorlátokat, tudatosítja bennünk létünk értelmét. Benne gyökerezik a művészet, s mint Waramunga mondta, megőrzi a múltat, s mint doktor Teó, előlegezi a jövőt.
- MARI NÉNI: Az igazi ünnep olyan, mint a kánai menyegző. Vidámság, derű és az életszeretet üli körül itt az asztalt.
- ÖREG: Ünnepi vigalom és ünnepi csend. Az élet hangjai, s a csendben meghallható világ-lüktetés, isteni neszezés. Kell az ünnep, de nem lehet őket kitalálni, csak

kapni lehet őket, mint a csillagképeket is kaptuk. A valódi ünnepek éppúgy tények, mint a csillagok, de ha csupán tényeknek vesszük őket, elveszítik realitásukat. Nem elég az ünnephez az ajándékozó Isten, mi is kellünk hozzá, a mi elfogadásunk, hogy az ajándékozás valóban megtörténhessen.

GYERMEK:

Amikor még kicsi voltam, azt mondtam az óvónéniknek: "Nekem van ám otthon születésnapom, majd holnap elhozom az óvodába, jó?"

10. Művészet, ünnep

FILOZÓFUS:

H-G. Gadamer hasonlóan érzi a játékot, a művészetet és az ünnepet, s fontosnak tudja megjegyezni, hogy a szabályokkal az ész is bevonható az öncélú mozgásba.

KÖLTŐ:

Szilágyi Domokos továbbgondolatja mindazt, amit a játékról megállapítottunk:

Játsszuk, ami nincs, de lehetne.
Játsszuk, ami nincs, de szeretne
lenni. Esendő mimagunkat.
Társaink meg mikor unnak?
Játsszunk – nem gyermeki babra (=babrálás)
nem, nem megy a játék babra,
hogy megfőzve az ember megenné:
ó, építő, ne éhezze!
Az építés is véres.
Tanú rá Kőműves Kelemenné.
Játsszuk, ami nincs, ami volt,
játsszuk, ami nincs, ami lesz.
Poklot s mennyet, hol a holt
közel érzi magát földijehez.
Földet, hol a menny s a pokol.
Játsszuk meg a Nap meg a Hold
ragyogását – játsszuk, ahol
játsszanunk adatott.
Légy élő, a jövőt sose féldő,
akár az időt a halott.
Játsszunk, az idő amíg enged.
Játsszunk jámborka türelmet.
Játsszunk dugvást belenyugvást,
játsszunk, ha tudunk, ha tudunk, mást,
játsszunk e megunt
golyóbison éteri álmot,
örökös zeniten a megállott
Napot. Játsszunk, ha tudunk.
San Franciscót vagy Oslót,
Párizst, Stockholmot, szertefozzlott
A játék kábít, álmot ad.
S reményt is, "égiekkel játszó".
Olyat, hogy fejbúbunk se látszott
ki. Ó, omega s alfa.
És keresvén rokonait,
fömlütheted Csokonait,
hol írva vagyon: vak és csalfa. (*Játékok II.*)

Felhasznált művek:

- BALASSA Péter: Az ünnepről ünnep nélkül. = Vándor, 6. sz.
- BALASSA Péter: Az Üvegyöngyjáték folytatása. = Orpheus, 1992. 2-3. sz.
- BERGER, Peter L.: Redeeming Laughter. The Comic Dimension of Human Experience. Berlin - New York, Walter de Gruyter, 1977.
- BONYHAI Gábor? A szimbólumfogalom helye a filozófiai hermeneutikában. = „Jelbeszéd az életünk” A szimbolizáció története és kutatásának módszerei. Szerk: Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor. Bp. Osiris-Századvég, 1995.
- BOSS, G.: Játék és filozófia. = Orpheus, 1992. 1-3. sz.
- EIGEN M. – WINKLER, R.: A játék. Bp. Gondolat, 1991.
- EÖRSI István – ESZÉKI Erzsébet: Nagy szellemek a lichthófból. Beszélgetés Eörsi Istvánnal. = Élet és Irodalom, 1989. máj. 5.
- GADAMER, H-G.: Igazság és módszer. Bp. Gondolat K., 1984.
- GÖNCZI Tamás: Töredékek az ünnep anatómiájáról. = Vándor, 1993. 6. sz.
- GYARMATHY István: Új ég, s új föld. = Vándor, 1993. 6. sz.
- HAMVAS Béla: Scientia sacra. Bp. Magvető K., 1988.
- HERNÁDI Miklós Ünnepelő társadalom. Bp. Kossuth K., 1985.
- KIRÁLY Jenő: A szórakozás. = Kultúra és közösség, 1981. 1. sz.
- KÜHLENWIND, G.: Normálistól az egészségességig. Bp. Török S. Alapítvány, 1991.
- MÉSZÁROS György: Techno-house szubkultúra és iskolai nevelés. = Iskolakultúra, 2003. 9. sz.
- MORRIS, D.: A csupasz majom. Bp. Európa K., 1989.
- NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
- PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
- ROMBOLD, G.: Az ünnep egzisztenciális értelme. = Mérleg, 1984. 2. sz.
- VAJDA Mihály: Ki Játsszik? = Orpheus, 1992. 2-3. sz.
- VERES András: Mű, érték, műérték. Bp. Magvető K. 1979.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Hogyan értelmezzük az állatok játékát? Miben különbözik az emberekéétől?
- 2/ Mennyire jellemzi és mennyire jellemezza a mai ember ünneplését: az összeszedettség, az emelkedettség, a kiengedés, a bensőségesség, az önfeledtség, az extázis, a pihenés, a szabály, a szabályok átlépése, a hagyomány, a rögtönzés, a rendkívüli állapot, a józanság, az örömmámor?
- 3/ Gyűjtjük össze a legújabb vicceket, s vizsgáljuk meg, ki vagy mi ellen, milyen értékek vedelmében születtek?
- 4/ Gyűjtjük össze ismerőseinktől, hogy mit és hogyan ünnepelnek?
- 5/ Mi a különbség az udvari bolond, a bohóc, a költő és a filozófus között?
- 6/ A zsoltárok szólnak a nevető Istenről, van-e Krisztusnak is nevető arca az evangéliumokban?
- 7/ Vegyük elő *Kormos István*, *Szilágyi Domokos* és *Weöres Sándor* versesköteteit, valamint *Lázár Ervin* meséit és *Esterházy Péter* írásait, s tanulmányozzuk humorukat, játékoságukat!
- 8/ Ha tőlünk öt új ünnep bevezetésére kérnének ötleteket, milyen ünnepekre tennénk javaslatot? Hogyan képzelnénk el megünneplésüket?
- 9/ “Van varázslás a ti ünnepeitekben is?”, kérdezi tőlünk Waramunga.
- 10/ Lehet-e, s ha lehet, érdemes-e alkohol nélkül ünnepelni?
- 11/ Rajzoljuk meg ünnepeink címerét! Válasszunk zenéket verseket, tájakat, virágokat ünnepeinkhez!

- 12/ Hogyan ünnepelnék meg családjukkal, barátainkkal, közösségünkkel a) a madarak és fák ünnepét? b) barátaink eljegyzését? c) a munka ünnepét? d) a szilvesztert és az újévet? e) szentté avatása után Gandhi napját?
- 13/ Mit jelent az ünnepi emelkedettség?

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

XXIV. Amikor a csúnya is szép (szépség, harmónia, művészet)

LAJOS: Maradt még tegnapról egy kérdés, mi az, amit szabad kinevetni?

1. Szép és szent

MARI NÉNI: Szent dolgokkal nem lehet tréfát űzni. Ami jó, igaz és szép, azon nem lehet nevetni.

LAJOS: Már hogyan lehetne kiröhögni azt a nőt, aki szépnek tartja magát, pedig nem az? Vagy azt a férfit, aki egy kifejezetten ronda nőt imád?

KÖLTŐ: Ez esetben nem a szépségen nevet, hanem egy kinevetni való viselkedésen, amely éppen a szépség félreértéséből fakad.

WARAMUNGA: Szabadna megkérdeznem, hogy közülünk, ki mit tart szépnek?

GYERMEK: Anyukámat, nővérem rajzait és a tűzijátékot.

LÁNY: A művészi alkotásokat.

BIOLÓGUS: A természetet.

MARI NÉNI: A naplementét és az önzetlen viselkedést.

PSZICHOLOGUS: Szépnek érzünk valamit, ami számunkra kellemes és harmonikus.

2. Szép és értékes

FILOZÓFUS: Szép, amikor az érték érvényesül, amikor valami egyszerűen szép, jó és igaz.

LAJOS: Ezek szerint egy szép testű, de amúgy rossz nő már nem is szép?

FILOZÓFUS: Olykor persze tévedhetünk. Mivel a szóma, a psziché és a pneuma egyseget alkot, a szép külsőn is tükröződhet a romlott belső. A jól rendeztetet nevezzük szépnek.

LAJOS: De a rend nem mindig szép.

FILOZÓFUS: Ha nem jó és igaz, akkor nem.

LÁNY: Ezek szerint nem csak a művészet szép?

TEOLÓGUS: Szép egy kisgyermek is, egy cselekedet is.

SZOCIOLÓGUS: Most még eléggé keveredik az, amit szépnek tartunk, s az, ami tőlünk függetlenül szép. Amit szépnek tartunk, azt erőteljesen befolyásolják társadalmi tényezők is. Sokan éppen a giccset tartják szépnek, s a tragikus, a groteszket, a reálisat csúnyának.

3. A művészi szép

FILOZÓFUS: Amúgy minden létező szép. A csúnyának tartott létező is, mert érték, mert érthető. Más kérdés, hogy esztétikai mércét használva is szépnek tartjuk-e. A három alaptévékenység – a teória, a praxis és a poesis – közül legutóbbi az, amelynek keretében az ember megalkotja a hasznosat és a szépet. A szép éppen az, aminek nincsen különösebb haszna, ami nélkül lehet, de nem érdemes élni.

ÖREG: A szépség a féken tartott iszonyat, a gyógyszerre lett méreg.

WARAMUNGA: A borzalom a tenger, a szépség a hajó. A művészet pedig az élet vizén hajózás az ár ellen.

- KÖLTŐ: A szépség nem szelídség, nem luxus, hanem a szellem a szellem kitisztulása.
- WARAMUNGA: A legnagyobb szépség a legmélyebb borzalom fölött van.
- PSZICHOLOGUS: A szép feltétele a széperzék, amelynek segítségével mindennek meglát-hatjuk, hallhatjuk, érezhetjük, tudhatjuk saját szépségét.
- ÖREG: A szépséghez fel kell emelkedni.
- PSZICHOLOGUS: A szépség az élmények teljes spektrumában átél élmény.
- MARI NÉNI: A szép, ugye, mindig jó is?
- FILOZÓFUS: Nem mindig, ugyanis a szépség nem csak a jóval, a rosszal is kiegészíti a létet.
- SZOCIOLÓGUS: Mintha erre a modern művészet több példát kínál, mint a régebbi.
- KÖLTŐ: Ez nem biztos, elég csak *Dantére, H. Boschra* vagy *Shakespeare-re* gondolni.

4. Művészet és vallás

- FILOZÓFUS: A műalkotások *Király Jenő* szerint világon belüli világon kívüliségek, ebben a tekintetben közel áll a valláshoz. Ez is megmutatkozás (epifánia) és reinkarnáció (megtestesülés).
- ÖREG: Az isten elemberiesedése és az ember megistenülése.
- TEOLÓGUS: A műalkotás és az esztétikai élmény a feltámadást modellálja.
- KÖLTŐ: A múlt pillanat szellemi bebalzsamozása, mely megelevenedik, mert örökösen kész feltámadni.
- WARAMUNGA: Ezek szerint a művészet varázslás.
- SZOCIOLÓGUS: Igen, hisz a varázsló a szellemmel való érintkezés közösségi megbízottja.
- LÁNY: Akkor a művészet mágia?
- KÖLTŐ: A művészet ott kezdődik, ahol a mágia is reménytelen. A szépség a szellem közegében visszafordítható időben él. Akkor születik, amikor az ember már csak a nyelvben bíz.
- WARAMUNGA: A lélek élni akar, de nincs teste, az anyag élni akar, de nincs lelke. A művészet mint egy csodálatos kenguru, megteremti a kapcsolatot.
- FILOZÓFUS: A művészet az elrejtőzködőt teszi feltárttá. A vallási elragadtatás a be-teljesedettség felől szemléli a részlegest, a hit léte bizonyítja, hogy ez a világ szent. megváltott. A művészet vallás alatti és vallás feletti, mert kevesebbet ad, mint a vallás, de radikálisabb.
- SZOCIOLÓGUS: A művészet sok esetben ott lép fel, ahol a vallás magyarázkodni kény-szerül. A műalkotás nemcsak dicsőítése, de mindig kritikája is Istennek.
- TEOLÓGUS: Számomra a művészet mégis inkább a szép a sikerült teremtés folytat-hatósága. A vallás nagy vagy nagyobb közösségeket szervez, a művészet intim és privát dolog.

5. Mesélés

- LAJOS: A vallás vagy a művészet van messzebb a valóságtól.
- FILOZÓFUS: Erre azért nagyon nehéz válaszolni, mert előtte bele kellene bonyolódni abba, mi is a valóság. Mondjuk, mennyiben valóság a hétfejú sárkány vagy Isten? Javasolom, kezdjük lejjebb. Nézzük meg, például, mi is a mesélés? A tiszta fikció felfüggeszti a tapasztalat valószínűségei által előírt korláto-zásokat. *Mukařovský* a befogadóétól elhajló valóság lehetőségéről beszél.

- LAJOS: A mese nem a valóság ellentéte?
- WARAMUNGA: Mi táncainkkal a valóságot meséljük el.
- KÖLTŐ: A realiztikus ábrázásnak az absztrakció és a fantasztikus fikció az ellentéte. Míg az ábrázolás közege a valószínű, a megtörtént; a meséé a valószínűtlen.
- PSZICHOLOGUS: Itt a valószínűtlen a valószínűbb.
- FILOZÓFUS: Itt az a legértékesebb, ami nem történt meg.
- TEOLÓGUS: A legjobb dolgok még nem történtek meg.
- KÖLTŐ: Azt se felejtjük el, hogy a sejtelem nyelve olyat is tud a világról, amit a tudás nyelve már elfelejtett.
- SZOCIOLOGUS: A mese mindig kora korrekciója
- PSZICHOLOGUS: És lehetőséget ad élményeink újrastrukturálására. A mese ellenvilága éppen azért áll fenn, mert nem érvényesek rá valóságunk alapaxiómái, mert fennállásának a mi valóságunktól független alapjai vannak. *Freud* szerint az álom összebékíthetetlen élményeinkkel. Mese, álom és fantasztikum édestestvérek.
- LÁNY: Az ellenvilág túlvilág?
- BIOLÓGUS: Szerintem nem túl, hanem innen van az objektív természeti világon, hanem innen. A szubjektivitásban nem az van, ami van (mint az objektivitásban) hanem, ami kell. A szubjektivitás választás dolga. Az ellenvilág a szubjektivitástól kölcsönzi tartalmát és formáját. Az alternatív axiomatika eltünteti a világból azt, amit a mesélő, nem helyesel
- LÁNY: Mondhatjuk, hogy a mesevilág illúzió?
- FILOZÓFUS: Nem, mert a valóság ürességének és hamisságának élményét, hamis illúzió, mely jobbnak hazudja a valóságot, nem képes ellensúlyozni, csak a korrektív vízió, mely érzelmileg hadat üzen ennek a beteg világnak. És miben különbözik egymástól a mese és az utópia?
- LÁNY: *Király Jenő* szerint az ábrázoló jövővízió az adott realitás fenyegetéseit és lehetőségeit tükrözi vissza, a mesélés tárgya viszont alig remélhető jövő. ez nem az freudi öröme?
- BIOLÓGUS: Az öröme azonban nem feltétlenül ellentétes a realitással.
- PSZICHOLOGUS: Míg az ábrázolás a környezet megfigyelése, *E. Bloch* szerint a mese, a mítosz és a filozófia közös feladata az ember rendeltetésének kutatása.
- ÖREG: A mesélés kísérleti világteremtés.
- KÖLTŐ: *H. Bergson* úgy véli, a fantázia, a mese, a fikció azt ragadja meg, amit az intelligencia nem tudott törvénybe foglalni.
- FILOZÓFUS: Az ábrázolás magasabb szintre helyezi, amit már tudunk, a mese arról is szól, amit, vagyis nem tudunk, naivan ontologikus. A bölcsesség pedig a fantázia módszereit a fogalmiság közege számára adaptáló gondolkodás.
- LÁNY: Végül is mi a különbség a természeti és a művészi szép között?
- FILOZÓFUS: A pusztá szépségnél messzebbre visz a fiktív, még messzebbre a lehetetlen szépség.
- TEOLÓGUS: A vallásos eszmerendszerek is a legkevésbé valószínű a legértékesebb része

6. Csoda

- GYERMEK: A csoda?
- FILOZÓFUS: A csoda nem a természet ismeretlen régiója, hanem a ismereteinkkel ellenkező, a megmagyarázhatatlan, a szemléleti formákat megkerülő szemléleti forma, amely egyetlen realitásképnek sem felel meg. A csoda bizonyíthatóan lehetetlen és bizonyíthatóan megtörténik., s ahogy *Király Jenő* írja, az intencionalitás mint világtrend leváltja az okozati világtrendet.
- TEOLÓGUS: A lélek uralma az anyag felett. Az irreverzibilis univerzum reverzibilitásának eszméje, az okság és a teleológia különbségének felfüggesztése.
- PSZICHOLÓGUS: A csodaigény a javítás igénye. A csodahitű tradíció az okság mellett juttat a csodának szerepet.
- SZOCIOLÓGUS: A tömeg számára csoda bizonyítja a hittételt, hirdetőik számára fordítva.
- PSZICHOLÓGUS: A hit vakhitté válik, ha tudásnak hiszi magát.
- LÁNY: Mi a különbség a csoda és a fantasztikum között.
- TEOLÓGUS: Az, hogy hol helyezük el a Más: a kozmoszban vagy a kultúrában? A csoda a reális létezőnek tekintett fantasztikum, a csodaélmény számára a csoda reálisabb, mint a realitás.
- SZOCIOLÓGUS. A fantasztikum a csoda szekularizációja, elveszett csodavilág esztétikai feltámadása. A szent helyére a félelmes és vonzó fantasztikus kaland lép. a művészet részben a vallásból kitiltott frivol elemekből lett a művészet, és a művészetből kitiltottból a szórakozás.
- FILOZÓFUS: Előbb a csoda válik fantasztikumá, majd a fantasztikumot is ironikusan szemlélik, aztán már játszani sem mernek komolyan. A végeredmény: az áltudományos álművészet.
- WARAMUNGA: Ha jól értelek benneteket, a fantasztikumot – mint minket waramungákat is – nem az érdekli, hogy beszélnek-e az állatok, hanem , hogy mit mondanak, nem az, hogy feltámadnak-e a holtak, hanem, hogy miről mesélnek nekünk.

7. Művészet és lét

- LÁNY: Hogyan viszonyul a művészet az egészhez?
- KÖLTŐ: *Bonyhai Gábor* szerint a szimbólum léttöredék, amely valami neki megfelelő teljessé, éppé egészíti ki.
- ÖREG: Egy lehetséges ép rend felidézése, az üdvösség üzenete.
- FILOZÓFUS: A művészi tapasztalatban nem a különös válik tapasztalattá, hanem a világ teljessége és a transzcendenciával szembeni végessége.
- LAJOS: Akkor egy versből megfejthető a titkok titka?
- KÖLTŐ: Nem. A mű nemcsak hordozza vagy feltárja az értelmet, hanem el is fedi. A műalkotás része is az emberi végességnek, mert dadogó emberi nyelven szól, de egyben a lét gyarapodása is.
- FILOZÓFUS: A művészi világkép típusai közül ennek valamivel jobban megfelel a metaforikus, mint a metonimikus világszemlélet. Az utóbbi, vagyis a valóságot ábrázoló realizmus és naturalizmus konkrétabb szövegre utal, kutat, terepmunkát végez, felfedez, a metaforikus a megszakítottágot helyezi előtérbe, új és új közegben keresi az adothoz megfelelő egységet, kilépve a tapasztalat vérkeringéséből. Így működik a romantika, a mesélés, *Bulgakov*, *Jancsó*, *Csontváry*, hogy csak néhány művészt említek.

8. Népművészet és magasművészet

- GYERMEK:** Mindenki lehet művész?
- KÖLTŐ:** Igen, hiszen mindenki rendelkezik alkotó és reprodukáló készséggel. A művészi alkotás befogadása maga is alkotás, ilyenkor a művész társszerzőivé válhatunk. Másrészt a nyelvet, a jeleket használó ember állandóan alkot. A népművészet alkotói amikor táncolnak, énekelnek, formáznak, mesélnek, változatokat hoznak létre a változatokra. A magas művészet keretében lezárt jellegű, egyedi műveket hoznak létre, elsősorban azok az emberek, akik erre a tevékenységre szakosodtak. És persze van egy sor átmeneti forma is: a jazzben is van improvizáció, az opusz-jellegű alkotásokat létrehozók is felhasználnak régi témákat és formákat, a popzene egy része afféle városi népművészet, amatőr fotósok a hivatásosokkal versengenek.
- TEOLÓGUS:** A művészet és a vallási szertartás nagyon közel állnak egymáshoz, Wara-mungáéknál pedig egybe is esnek.
- LÁNY:** Az áldozati táncra gondol?
- WARAMUNGA:** A táncon kívül még sokféle más művészet is van nálunk: énekelünk ritmus-kísérettel, földből formált és festett figurákat, szikla-, kagyló- és favéseket készítünk, szobrokat faragunk és festünk, kéregre, sziklára és emberi testre festünk, szertartási tárgyakat készítünk (ezt ti furcsa módon iparművészet-nek nevezitek), költeményeket találunk ki, s zenét szerkesztünk hozzá, és – amint már említettem – szertartások keretében eljátsszuk mitológiánkat. A művészetben az ősi látás kerül szemünkre, az ősi hallás fülünkbe.
- KÖLTŐ:** Igen, a művészet átváltoztatás. A változatlan valóság felemelése a maga igazságába.
- BIOLÓGUS:** Úgy érzem, a művészet kárpótlást kínál az embernek a legnehezebben elviselhető lemondásokért. A férfiak lemondanak a megkívánt nők nagy részéről, s kapnak helyette szép nőket a festményeken és a filmvászonon, meg szerelmes verseket; a konkrét harcok helyett háborús regényeket, a halhatatlanság helyett pedig öröknek tűnő műveket.
- PSZICHOLOGUS:** És hozzásegítenek az önazonossághoz, növelik szerepkészletünket, mélyítik empátia-érzékünket.
- SZOCIOLÓGUS:** Annak ellenére, hogy az esztétikai érzék részben született tulajdonságunk, nem vezethető le az ember feltételezett természetéből, hanem kulturális jellegű, azaz mesterséges termék.

9. Anyag és forma

- FILOZÓFUS:** A művészet a forma boldogító érzékelése forma teremtése révén. Amit kifejezünk, túlhalad minket. Az érzékletes megjelenítéshez hozzásegítő anyagi mozzanat által jutunk el egy titokzatos és mély értékmozzanat felfedezéséhez. Ennyiben a művészet az isten-ember kapcsolat kifejező-dési formájával, a kultusszal rokonítható.
- PSZICHOLOGUS:** Rokona a rendnek, a reménynek, a játéknak és a humornak is.
- GYERMEK:** Ha egy lepke köré keretet rajzolok és szépnek látom, az már, ugye, művészet?
- KÖLTŐ:** Döntsd el magad, de előtte hallgassd meg *Németh István Péter* versét!

**szárnyad is ép volt
finom hímporát**

még föld víz égbolt
nem maszatolták
szépség-valaha
szépség-valahol
most tű parafa
s tiszta alkohol
több testmelegnél
ki voltál ki vagy
ne kérd megérte
lepke lehattél
végül egy izzadt
gyerek-tenyérbe (Ettüd)

- FILOZÓFUS: *Pilinszky* szerint az művészi szép mindig alázat gyümölcse. Ha jól megfigyeljük, az alkotó képzelet kifejezésének anyagáért mindig földig hajol, mintegy megismételve Isten teremtő gesztusát. Mi több: minél bonyolultabb a mondanivalója a művésznek, annál esendőbb és elhagyottabb rétegekbe kell leásnia, hogy megfelelő anyagra találjon. A művészetben csak az szárnyal ami földhözragadt: egyedül a szegénység gazdag, és a vereség győzedelmes. A művészet megtestesülés. Minél szellemibb, annál tapinthatóbb. És fordítva: minél tapinthatóbb, annál bensőségesebb, annál szellemibb.
- SZOCIOLÓGUS: Így lehet a csúnya is szép. Így lehet, mondjuk, a kukák és *Kafka* pokoli világa is alkalmas a "szem nem látta, fül nem hallotta" megidézésére.
- KÖLTŐ: *Kafka* művészetét *Pilinszky* így írja le: "Egy angyal szemével látja a világot, egy olyan 'tisztá' angyal szemével, aki hátat fordít az Atyának. Ettől olyan képet ad, nemcsak az életről, de a létről, a teljes univerzumról, ami bár végtelenül pontos, mégis olyan, mint egy rézmetszet. Tehát: negatív, egy angyal éleslátásával készített negatív kép a mindenségről. Bár az csak az Atyának sikerülhet tökéletesen, mi is megpróbálkozhattunk a kép előhívásával."
- TEOLÓGUS: A művészet nemcsak negatív képet ad, nemcsak sejtet, hanem hallgat is. Olykor úgy beszél a kimondhatatlanról, hogy nem beszél, illetve beszéde csak szó-kép, Isten ábrázolata emberábrázolat, együttállás és különállás egyszerre.
- ÖREG: Nem szájbarágás, hanem lélekcsiklandozás, lélekingerlés.
- LÁNY: A műélvezet gyönyör, öröm vagy boldogság?
- SZOCIOLÓGUS: A művészet kommunikáció és információ, a kapcsolódás és a kifejezés vágyát elégíti ki.

10. Művészeti élmény

- PSZICHOLÓGUS: Ebből következik az, hogy a művészi élmény érzelmi öröm és nehéz feladat, értelmi és erkölcsi vizsga egyszerre. A megfelelő értéshez érettség, összpontosítás, érzékenység, esztétikai fogékonyság és ítélőképesség kell (művészetenként, műfajonként, stílusonként más és más arányban).
- LÁNY: Élvezhető-e az a műalkotás, amely nem mond igazat?
- KÖLTŐ: A műalkotás nem lehet úgy igaz vagy nem igaz, mint egy tudományos állítás, de lehet meggyőző, erőt adó, korszerű, stílusosan előremutató.

- SZOCIOLÓGUS:** A befogadó persze igazságot, kellemességet, hasznos eligazítást is vár a művészi alkotástól. Sok esetben tehát nem rendeltetésszerűen akarja használni a műveket.
- LÁNY:** Mikor nyílik meg előttünk egy mű, mondjuk *J. S. Bach* zenéje?
- TEOLÓGUS:** *Bach* evangéliumi művész. A lehető legmélyebbre ereszkedett alá mindazért, ami elveszett. Mint *Pilinszky* mondja, A “mélypontra” minden kottafejét odaküldte, mégis egyetlen kottafeje sem maradt profán. Művészete a “mélypont ünnepélye”.
- MARI NÉNI:** Élvezhetjük-e azt, amit nem értünk? Én például *Bachot*?
- LAJOS:** És érti-e a művész saját művét?
- FILOZÓFUS:** *Mannheim* szerint a mű alkotója számára is értelmezési feladat, mert olyasmit teremt, amit ő sem ért. egészen, mert egy mű sokféle mozzanatot tartalmazhat, a műakarás többféle tendenciáit. E motívumokat a közösség hordozza, s az alkotó magába szívja.
- PSZICHOLOGUS:** Ezek szerint az értelmezés önmegfogalmazás is.
- GYERMEK:** Ki mondja meg, mit jelent egy képé vagy egy vers?
- FILOZÓFUS:** A műalkotás végtelen féle értelmezésre ad lehetőséget.
- KÖLTŐ:** A mű befogadása kérdezés és válaszolás. A befogadónak kell elérni, hogy a mű válaszoljon.
- LAJOS:** Ha jól kérdezek, többet tudhatok meg a műről, mint maga a szerző? Adódhat úgy, hogy, a befogadó többet tudhat a műről a szerzőnél.
- FILOZÓFUS:** Igen, mert a befogadó nem azt keresi, amit a szerző talált, a szerző keresésében vesz részt.

11. A befogadás feltételei

- SZOCIOLÓGUS:** Ez nem jelenti persze azt, hogy mondjuk, csak a filozofikus hajlamú, csak a vallásos, csak a poklokot már megjáró zenehallgatók számára fogadható be. A művészi alkotások – legyenek azok zeneművek, színművek, képek, filmek, regények, költemények – befogadásának feltétele az, hogy úgy érezzem, ez a mű rólam szól. Ennek pedig *Józsa Péter* szerint három feltétele van: a) valamit kell ismernem abból a világból, amit megjelenít, b) valamennyire ismernem kell nyelvét, c) döntenem kell mellette, ebben pedig az is benne van, hogy összpontosítani akarok, s fel is akarom dolgozni élményemet, nemcsak engedem magamra (ez is fontos), hanem munkát is vállalok vele.
- LAJOS:** A műalkotás ezek szerint csak azok számára nyílik meg, akik rendelkeznek titkosírás kulcsával?
- SZOCIOLÓGUS:** Többféle kulcs van, hiszen a művet a magunk, kultúránk, társadalmunk, csoportunk, saját magunk tapasztalásterébe állítjuk.
- LÁNY:** A saját tapasztalásterünk is más gyermek-, ifjú- és felnőttkorunkban.
- FILOZÓFUS:** Szögezzük le, egy művészi alkotás megértése együtt- és újraalkotás. A közönség azt akarja látni benne, amije van, s el is mélyítheti magában.
- KÖLTŐ:** Például egy vallásos festmény, ha igazi műalkotás, nem annyira illusztrál, de nem is recept vagy pótszer, hanem inkább arra hívja fel a nézőt, fordítson figyelmet a legelső és legvégső dolgokra.

12. Művészet és tömegkultúra

- SZOCIOLÓGUS:** A művészet vezető értéke az eredetiség, a kultúriparban a divat és az újdonság fontosabb, mint a szépség, a harmónia, az arányos egyensúly, a tárgyias megformálás. A tömegkultúrát nem annyira a sematizmus jellemzi, hanem a meghökkentő újdonság.
- LAJOS:** Akkor mi a baj?
- SZOCIOLÓGUS:** Az, hogy ennek ellenére kiszámíthatók ezek a művek.
- LAJOS:** Akkor mondjuk rá, hogy "Fúj!", és azokra is – mint én –, akiknek ez tetszik?
- SZOCIOLÓGUS:** Szó sincs róla! Ez is világunk egyik lehetséges víziója. Pozitívuma, hogy vonzó és pozitív életstratégiákat is kínál, széles körben érthető, s így közreműködhet az egység létrehozásában is. A ráismertetés azonban komolyabb szerepet játszik benne, mint a megértés és a kérdés. Márpedig az ember – ezt már tudjuk – kérdező állat.
- FILOZÓFUS:** Én szigorúbb leszek: a művészet értékek köré szerveződő életvezetési mintát kínál, ezzel szemben a tévéből ránk zúduló tömegkultúra csak az alkalmazkodás lehetőségét nyújtja. A műalkotás hozzásegít minket ahhoz, hogy a mű világához való viszonyunk megfogalmazása közben önmagunkat is újrafogalmazzuk. Az egyén kritikusan éli át belső rendtelenségét, összevetve azt a mű rendjével.
- PSZICHOLÓGUS:** Én enyhébben fogalmaznék, ugyanis – mint *Radnóti Sándor* írja – az „alacsony” művészetben is van álom, kritika, játék, ünnep, érzékenyülés, megtisztulás, erő, s ez is egy másik világot akar létrehozni. Egy nagy baja van: zárt ideológiája. Ezzel szemben a művészi alkotás nyitott mű: olyan világmodell, olyan pozitív utópia, amely kivezet minket az egyértelműség szűk köréből, s még vallásos szükségleteket is kielégíthet.
- SZOCIOLÓGUS:** A kulturális piac azt is lehetővé teszi, hogy a befogadó ne vegyen semmit, hogy iskolai kötelező olvasmányok elmúlásával szakítson a művészettel. Ugyanakkor ez a piac olyan termékeket kínál és úgy kínál, hogy a fogyasztó könnyen elcsábul.
- FILOZÓFUS:** Pedig – mint *Király Jenő* állítja – a giccs csak a tagadás és elfojtás szintjén győzi le a borzalmat, míg a művészi szépség sakkban tartja a borzalmat.
- PSZICHOLÓGUS:** A pornó pedig azért lesz érdektelen és ízléstelen, mert tagadja az erotikával kapcsolatos szorongások tárgyát továbbá nem jellemzője sem ösztönösség, sem a gyengéd beleérzés
- FILOZÓFUS:** Az a baja, hogy nem eléggé botrányos, ezzel szemben az igazi szép botrányos.
- PSZICHOLÓGUS:** Míg az erotika az intenzív és a reprezentatív végtelent keresi, a pornográfia igénytelen és extenzív. A pornográfia nem ismeri el a szexuális preferencia és a szexuális tabu semmilyen formáját.
- PSZICHOLÓGUS:** Kétszeresen ki van zárva a titok: a pornográfia szereplői azért cselekednek, mert cserbenhagyta őket a nyelv, a befogadói pedig azért fordulnak ehhez nyelvhez, mert cserbenhagyta őket a cselekvés.
- KÖLTŐ:** A pornográfia megtámadja a műalkotás eszméjét: nincs eleje, közepe és vége. Míg a népszerű kultúrát a cselekményszomj jellemzi, a pornográfiaiban a cselekmény pusztá körités.
- ÖREG:** A pornográfia a tettekén élősködő titoktiprás.

13. Beavatás a titokba

- LÁNY: Úgy érzem, bármennyire ismerjük a művészet nyelvét, a titok végül is titok marad.
- FILOZÓFUS: Gondoljon arra, amit a szemlélődésről hallottunk.
- LÁNY: Arra gondoljak, hogy ha megnyílunk, feltáruul előttünk a titok?
- PSZICHOLOGUS: A megnyílás és megnyitás egymásba fonódik, amikor egy mű társszerzőjévé válunk.
- KÖLTŐ: Amit a következő *Kassák Lajos*-vers lírai alánya mond, a mű befogadó-jára is érvényes:

Megtermékenyítettél tűz
megtermékenyítettél víz
megtermékenyítettél
látott és láthatatlan világ
hogy magamba zártál.
Kagyló vagyok
gyöngyök szülője és örzője
torony vagyok
harangozok és világítok
kereszt vagyok
az országúton
jelképe életnek halálnak
Ne tagadj meg föld
boruljatok rám csillagok. (*Esti meditáció*)

- LÁNY: És minden művészi alkotás – ezt *Balla Kálmán* költeménye is tanúsítja – titoknyitás és elindítás az ígért földje felé:
Titkot sejtetően szűk
poros pincefolyósó.
Félsötétben, falban végződik.
A titok az alászállásban van,
a sejtetésben.
Lezárt folyósókból áll a vers
és kellemes izgalomból.
Kíéhezett patkányok futkosnak benne,
szalonnabőrillat terjeng:
Isten tölti be a feljárt. (*Az ígére földje*)
- MARI NÉNI: Ez is szép volt!
- LAJOS: Pedig tele volt patkánnyal és sötéttel.
- MARI NÉNI: Meg titokkal és Istennel...
- WARAMUNGA:

Horan oly szépen énekel,
mint még soha, s az emberek, a betegek éppúgy,
mint az egészségesek,
nem tudtak betelni dallamának hallgatásával.
A vadak az erdőben otthagyták legelőjüket,
a férgek megfedelkedtek a fűben való tekergőzésről,
a halak a vízben nem úsztak tovább,
hanem mind csendben maradtak. (*részlet a Kudrun-eposzából*)

Felhasznált művek:

- BERNARD, Y.: Az esztétikai választások társadalmi meghatározói. = Művészetszociológia. Válogatott tanulmányok. Bp. Gondolat, 1978.
- BOLBERITZ Pál: Isten, ember, vallás. Bp. Ecclesia, 1981.
- BONYHAI Gábor: A szimbólumfogalom helye a filozófiai hermeneutikában. = „Jelbeszéd az életünk” A szimbolizáció története és kutatásának módszerei (Szerk. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor) Bp. Osiris–Századvég, 1995.
- ECO, U.: Magaskultúra - alacsony kultúra. = Valóság, 1972. 1. sz.
- EYSENCK, Hans J.: Az esztétikum pszichológiája. = Művészetszociológia. Szerk.: Halász László Bp. Gondolat, 1973.
- FREUD, S.: Egy illúzió jövője. = Kultúra és közösség. 1988. 6. sz.
- GADAMER, H-G.: Igazság és módszer. Bp. Gondolat K., 1984.
- GEERTZ, E.: Az értelmezés hatalma Bp. Századvég K. 1994.
- GREELEY, Andrew: The Catholic Imagination. Berkeley – Los Angeles –London, 2000. University of California Press
- HALÁSZ László: Szociális megismerés és irodalmi megértés. Bp. Akadémiai K., 1996.
- HAMVAS Béla: Scientia sacra. Bp. Magvető, 1978.
- HAUSER, Arnold: A művészet és az irodalom társadalomtörténete Bp. Gondolat, 1968.
- HAUSER, Arnold: A művészet szociológiája. Bp. Gondolat, 1982.
- HERMANN István: A giccs és a tömegkommunikációs eszközök. = Rádió és Televízió Szemle, 1970. 4. sz.
- JÓZSA Péter: A kulturális javak fogyasztása a fejlett társadalmakban. = U.ő.: Az esztétikai élmény nyomában. Művészetszociológiai és szemiotikai tanulmányok. Bp. Akadémiai, 1986.
- JÓZSA Péter: Az esztétikai alkotások társadalmi hatása. Bp. NPI, 1974.
- JÓZSA Péter: Az esztétikai élmény emocionális tartalmának szemantikai mezői. = U.ő.: Az esztétikai élmény nyomában. Művészetszociológiai és szemiotikai tanulmányok. Bp. Akadémiai K., 1986.
- JÓZSA Péter: Művészetszociológia, művelődésszociológia. = U.ő.: Az esztétikai élmény nyomában. Művészetszociológiai és szemiotikai tanulmányok. Bp. Akadémiai K., 1986.
- KIRÁLY Jenő: A szórakozás. = Kultúra és közösség, 1981. 1. sz.
- KIRÁLY Jenő: Frivol múzsa. Bp. Nemzeti Könyvkiadó, 1993.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő: Hatás, befogadás, esztétikai tapasztalat. = Nagyvilág, 1984. 1. sz.
- MÁRTONFFY Marcell: A „homo aestheticus” és az etikum kérdése. (Egy Kosztolányi-alakzat értelmezése) = Jelenkor, 1997. 3. sz.
- NÁDAS Péter: Játéktér. Bp. Szépirodalmi K., 1988.
- PILINSZKY János. Szög és olaj. Bp. Vigila K., 1982.
- RADNÓTI Sándor: Tömegkultúra. = Valóság, 1981. 1. sz.
- TALLÁR Ferenc: Tézisek a tömegkultúráról. = Valóság, 1986. 12. sz.
- TURAY Alfréd: lételmélet. Debrecen, 1984.
- VERES András: Mű, érték, műérték. Bp. Magvető K., 1979.
- VITÁNYI Iván: A művészetszociológia perspektívái. = Világosság, 1983. 10. sz.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Létrehoz-e a természet művészi alkotásokat? Ha nem, hogyan értelmezzük a természetben megtalálható aranymetszés arányokat, a pók hálóját, a madarak színpompás ruházatát, a gazellák mozgásának szépségét, a madarak és csikóhalak násztáncát?
- 2/ Mit élvezünk a művészi alkotásban: a mű tulajdonságait vagy önmagunk érzéseit? Milyen hatással lehet ránk a művészet?
- 3/ Olvastassuk el *Örkény Trilla c.* egypercesét minél több emberrel, s vizsgáljuk meg, hogyan értékeli és értelmezik a művet? Próbáljuk megfogalmazni a befogadói viselkedések különbözőségének okait!
- 4/ „Minden igazi művész legalább négy ember: egy lángész, egy ostoba fajankó, egy szent és egy szerencsétlen börtöntöltelék drámai megtestesítője”, írja *Pilinszky*. Mennyiben igazolják állítását *Petőfi, Ady, József Attila, Csontváry, Latinovits Z., Bartók* és *Pilinszky* művei?
- 5/ Mennyiben hasonlít egymáshoz, mennyiben különbözik egymástól vallás és művészet?
- 6/ Keressünk olyan költeményeket, amelyek a művészetről szólnak! Állapítsuk meg, milyen új szempontokat adnak nekünk ehhez a témakörhöz?
- 7/ Keressünk még példákat arra, amikor a csúnya széppé válik!
- 8/ Megrendülhet-e az ember egy giccses szentképtől, verstől, filmtől ugyanúgy, mint az igazi művészi alkotástól?
- 9/ Mennyiben primitív a primitív művészet?
- 10/ Művészet-e *Agatha Christie* krimije, a *Csárdáskirálynő*, a *Tarzan*, a *Gyere, Bodri kutyám!* és a mézeskalács-szív?
- 11/ Művészi alkotások-e a gyerekek művei?
- 12/ Gyűjtsük össze, mi az, amit valószínűleg csak mi tartunk szépnek? Próbáljuk megfejtetni, miért?
- 13/ Szépnek találunk egy gyermeket, egy lányt, egy hidat, egy fát, egy dallamot, egy lakást. Mi lehet ezeknek a szépségeknek a közös nevezője?
- 14/ *Király Jenő* szerint „A szellem győzelemről, a józan ész vereségről beszélhet a szépség kapcsán”. Hogyan értsük ezt?

XXV. „Születek meghalni, meghalok születni” (halál, örökkévalóság)

- GYERMEK: Lehet, hogy mi már meghaltunk?
ÖREG: Miből gondolod?
GYERMEK: Abból, hogy már egy másik időben vagyunk, és csak beszélgetünk, beszélgetünk, mintha nem lenne más dolgunk.
MARI NÉNI: Most ez a dolgunk, aztán nyugodtan meghalhatunk.
LAJOS: Nyugodtan nem lehet meghalni. Aki nyugodtan hal meg, öngyilkos.
LÁNY: Én nagyon sokat gondolkoztam a halálon, de itt, a bárkában még egyszer sem jutott eszembe.
GYERMEK: Mert talán ez már a mennyország...
ÖREG: Miből gondolod?
GYERMEK: Például abból, hogy a bácsi a Jóisten.
ÖREG: Mert fehér szakállam van? Ettől még, kisfiam, Noé is lehetnék!

1. Élet és halál

- LÁNY: Fél éve bemásoltam naplómba *Halda Aliz* sorait: “Megint elvágatott egy nyár. Az ember bámulja a lombjukat hullató fákat és elmereng: hogyan nem rendíti meg józan hétköznapiságunkat nem is annyira az egyén elkerülhetetlen pusztulása, hanem minden dolgok mulandóságának ténye? Honnan vegye a mércét az ember? Mihez igazodjék? Higgye-e, hogy fontos ez a produkció, amit élete folyamatos erőfeszítésével létrehoz? S ha hiszi, ha eltölti a megelégedés, hogy a magát beadta a közös kincstárba, hogyan védekezzék a felismerés ellen, hogy a közös vagynon sem lehet venni mást, csak halált minden és mindenki számára?”
BIOLÓGUS: A normális ember inkább életet vásárol, akár perceket is óriási pénzért.
KÖLTŐ: *Horváth Elemér* sokunk nevében mondhatja:

**Elcsodálkoztam a csillagokon
elcsavarogtam a földön
hazaértem a szerelemben
fönnakadtam a világ rendjén
előbb halok meg mint szeretném (Halandó)**

- BIOLÓGUS: A halál egyetlen egészséges és nemes felfogása, ha az élet alkotórészének és tartozékának tekintjük és érezzük, ha nem választjuk el tőle, nem állítjuk vele ellentétbe, és nem játszunk ki ellene alávaló módon.
KÖLTŐ: A halál ugyanúgy tiszteletre méltó, mint az élet bölcsője, mint a megújulás anyaméhe. De ha elv választjuk az élettől, kísértetté válik, torzképpé vagy még annál is rosszabbá. Mert a halál, mint önálló szellemi hatalom, rendkívül léha hatalom, bűnös vonzereje kétségtelenül igen nagy, ámde a vele tartás éppoly kétségtelenül az emberi szellem legszörnyűbb tévedése.
LAJOS: Hát ez az. Az élet élni akar.
SZOCIOLÓGUS: Meddig?
LAJOS: Ezt hogy érti? Örökké!
SZOCIOLÓGUS: Akkor képzelje el, Lajos, hogy holnaptól mindenki örökké él.
LAJOS: Ez valami rossz vicc?

- SZOCIOLÓGUS:** Az lenne, bizony! Senki sem léphetne előre a főnöke helyére, ókonzeratív úkapánk is beleszólna életükbe, túlzásfoltak lennének a lakások, egymásnak esnénk...
- TEOLÓGUS:** És ami még szörnyűbb lenne: halogatnánk a döntéseket és a jó cselekedeteket, mondván, van időnk elég.
- LAJOS:** Mond valamit...
- FILOZÓFUS:** Egy ember élete - kívülről nézve - vízszintes vonalnak hat, mely a születéstől a sirig él. Életünk valósága azonban a magasság és a mélység függőleges síkján is rajzik, vagyis egyszerre két síkon. Sokszor halunk meg, és sokszor támadunk fel életünk során egy fölismerés, egy igazság, egy öröm, egy bánat átélésekor.
- MARI NÉNI:** Igaz, állandóan gondolnunk kell halálunkra, de erről inkább énekelnék:

**A fényes nap immár lenyugodott
A föld szintén sötétben maradt
Nappali fény éjjelre változott
Fáradtagnak nyugalomra hozott
Minden állat megy nyugalomra
Az Istentől kirendelt álomra
De én Uram úgy megyek ágyamba
Míntha mennék gyászos koporsóba
Midőn ágyam adom a testemet
Deszka közé zárhatom éltemet
Hosszas álom érheti szememet
A kakasszó hozhatja végemet
Vessünk számot hát édes Istenem
Hogy lelkemet ne kelljen féltennem
Hogy lehessen bátrabban szólanom
Midőn meg kell előtted állanom
Színed előtt mindennap elesen
De te lettél Atyádnál kezesem
De megbocsáss már szívemből szánom
Könnyek miatt szemembe nincs álom
Az ágyamba zokogva költözöm
Vánkosomat könnyemmel öntezem
Ha megtartasz holnapi napodra
Nem fordítom azt megbántásodra**

- LAJOS:** A végén még el kell fogadnom, hogy nem az élethez kell a hit, mert az csak eltelik valahogy, hanem a halálhoz. Az az igazság, hogy sosem foglalkoztunk mi, városi egyszerű emberek a halállal, nem éneklünk, nem elmélkedünk róla.
- WARAMUNGA:** Hogy lehet ilyen primitíven élni?
- TEOLÓGUS:** A materializmus nem tudott olyan halálmítoszt teremteni, amely jól meghalni, de még inkább jól élni segít az embernek.

2. Véget érés? átlépés? megérkezés?

- LÁNY:** Tele vagyok kérdéssel: Átlépünk-e vagy sem? A semmibe vagy valami-be? A természetbe vagy a természeten túliba? A testünkkel vagy anélkül? Megszabadulunk-e egyediségünktől vagy éppen a halálban leszünk végleg önmagunk?

GYERMEK: Amikor egészen kicsi voltam, még sok mindent tudtam a halálról. Tudtam, hogy a nagymama fog először meghalni, és hogy belőlem pillangó lesz, ha meghalok. Aztán, amikor a nagymama meghalt, azt mondták, hogy alszik, hogy elment, s az egésztől nem akart senki sem beszélni velem. Mostanában ilyenek jutnak eszembe, hogy miért hal meg valaki, hogy meddig élek, de nem leszek ideges tőle, mint a felnőttek.

LÁNY: Serdülőkoromban éltem át, hogy a létnek reális határa van, de nem éreztem magam fenyegetettnek, talán mert nagyon szerelmes voltam, elsősorban az életbe, magába a szerelembe. Most egyrészt szükségszerűnek, de távolinak érzem, másrészt olyanokat írok a naplómba, mint amit az előbb felolvastam.

LAJOS: Legegyszerűbb lenne egy haldoklót megkérdezni.

PSZICHOLÓGUS: Én már foglalkoztam velük. Az esetek nagyobb részében a következő folyamat zajlik le: amikor állapotuk reménytelenségéről megbizonyosodnak, sokan hevesen tagadják, s ezzel felszámolják szorongásukat, ami addig betöltötte őket. Ezután következik az alkudozás, utána a lesújtottság, a kétségbeesés, végül az elfogadás.

GYERMEK: Tényleg, mitől halunk meg?

3. Biológiai magyarázat

BIOLÓGUS: Talán nem fogod elhinni, de ennek még nincsen igazán elfogadható biológiai magyarázata. Ezért is őrzik az Arizona állambeli Phoenix város orvosi laboratóriumában dr. James H. Bredford mélyhűtött testét. A klinikai halál beálltakor hűtötték le. Az a probléma, hogy az élet nem azonos a szervezet biokémiai reakcióival, mert ezek a folyamatok már az élet következményei.

KÖLTŐ: De mitől változik át testünk fényűző mintája, az élet, a halál filléres struktúrájává?

BIOLÓGUS: Az ember biológiai teljesítőképessége elmarad az állatoké mögött, az átlagos életkort tekintve viszont elől jár az emlősök között. A halálnak az a magyarázata, hogy nincs magyarázata, hogy nincs olyan ok, mely kiküszöbölné a kopási folyamatokat árnyékként kíséző "véletleneket": az idegsejtek kopását, a salaklerakódást, a sejtek életműködését gátló anyagok felhalmozódását.

FILOZÓFUS: Mi így mondjuk: a véletlenek felemésztik az élet okát.

BIOLÓGUS: Még annyit, hogy az emberi sejtek életképessége eleve korlátozott. Az ember a halandóságot örökli. A halál az élet bére. Ennyit mondhat a biológia a halálról.

FILOZÓFUS: Azt sem képes – s ez nem hibája! – megmondani a biológus, hogy mit jelent a halál az egyénnek: testvérünk-e vagy halálos ellenségünk.

GYERMEK: *Assisi Szent Ferenc* nővérünknek nevezte a halált.

4. Válasz a semmire

FILOZÓFUS: Jól emlékszel! Ez is érzékelteti, hogy nem az élet és halál az igazi ellentét, hanem az élet és a semmi. Okunk van azt hinni, hogy a halál nem azonos a semmivel, sem pedig a test és lélek szétválásával. Inkább arról van szó, hogy a lélek mélyebb kapcsolatba kerül az anyaggal, s éppen a

halálban születik meg az ember. Végre utolérjük magunkat, magunkba sűrítjük életünket.

- LAJOS: Tömény ember leszünk?
- FILOZÓFUS: Így van. A semmire kell alternatívát állítanunk. Ezzel már sokan próbálkoztak. *Goethét* nem nyugtalanítja a halál, mert szilárd meggyőződése az, hogy szellemünk elpusztíthatatlan valóság. *Bloch* úgy gondolja, hogy eljön egyszer az az idő, amikor az egyéni tudat azonosul a közösségi tudattal, és a társadalom örök élete kárpótolja az egyént haláláért.
- LAJOS: Marad valami utánunk: gyerekeink, emlék, műveink. Már kinek.
- LÁNY: Nem hal meg addig az ember, amíg azok élnek, akik ismerték.
- SZOCIOLÓGUS: Nem egészen! Tanítványaink és gyerekeink megtagadhatnak, műveinket elfelejtik, a rólunk elnevezett utcát elkeresztelik, emlékünkhöz elhalványul.
- MARI NÉNI: De az csak nem múlhat el nyomtalanul, hogy egy gyereknek megsimogattam a fejét.
- TEOLÓGUS: Így van! A semmi legjobb ellenszere a szeretet.
- LAJOS: Ezek szép szavak, de mi a bizonyíték?
- SZOCIOLÓGUS: Például az, hogy eltemetjük halottainkat.
- TEOLÓGUS: Igen, ez a remény jele.
- WARAMUNGA: Mi mindaddig nem visszük el harcosainkat a halottak otthonába, a szent álomidőbe, amíg a szellemük meg nem mutatja nekünk a gyilkost. Nálunk az is a remény jele, hogy belefekszünk a tűzbe, vagy mézítelen lábunkkal eltapossuk: nem fog rajtunk a halál, miként nem fog rajtunk a tűz.
- KÖLTŐ: Nagyon idekíváncozik Örkény egypercese:
- Egy kriptá különben sem olcsó – közölte a tisztviselő –, a legkevesbé a főútvonalon.
 - Nem kell neki a főútvonalon lenni. – mondta az érdeklődő. – Az a fontos, hogy betonozva legyen.
 - Betonozva? – hökkent meg a tisztviselő. – Szokatlan, kérem. De azért lehet. Félretette a gépelt árjegyzéket. Egy blokkclapon gyors számvetést csinált a betonozott kriptának, sírkő nélkül.
 - Rágt a körmét. Gondolkozott.
 - Továbbá – mondta –, kell bele egy cső.
 - Miféle cső? – kérdezte a fekete ruhás tisztviselő.
 - Magam sem tudom. Mint egy kémény. Mint egy kürtő. Mint a hajókon. Vagy amilyen a borospincékben van.
 - A mérnök, akit a tisztviselő odahívott, elég lassú észjárású volt. Kétszer is elmagyaráztatta magának a dolgot, s még utána is csak hümmögött.
 - Ha szabad megkérdezni – kérdezte –, miből legyen az a cső?
 - Azt már önöknek kell tudni. – mondta kissé türelmet vesztve az érdeklődő.
 - Palából jó lesz? – kérdezte a mérnök. – Vagy inkább kitéglázzuk? Vagy legyen egy szerűen valamilyen fém?
 - Ön mit ajánl? – kérdezte az érdeklődő.
 - Én semmit sem értek az egészből. De a legkézenfekvőbb volna a pala.
 - Legyen pala. – mondta az érdeklődő, és mélázva nézte a nehéz felfogású mérnököt. – Továbbá – mondta aztán –, be kellene vezetni a villanyt.
 - A villanyt? – bámultak rá mind a ketten. – Minek oda villany?
 - Jó kérdés. – mondta bosszúsan az érdeklődő. – Hogy ne legyen sötét. *(Mindig van remény)*

5. A halál elfogadása

- ÖREG:** A halál legyőzését nem eltörlése, hanem elfogadása jelenti.
- PSZICHOLÓGUS:** Ezért már több haldoklómnak felolvastam ezt a *L. Tolsztoj*-szöveget: Az történt vele, amit a vasúton utazáskor érzünk, amikor azt hisszük, hogy előre megyünk, holott a valóságban visszafelé haladunk, és hirtelen észrevesszük az igazi irányt. Három teljes nap folyamán, amikor még az idő létezett számára abban a fekete zsákban vergődött, amelybe egy láthatatlan erő taszította...
- Kínja, érezte, abban állott, hogy be kellett jutnia ebbe a fekete lyukba, s még inkább abban, hogy nem bírt bejutni... Valami erő hirtelen mellbe és oldalba lökte, még nehezebben lélegzett, bebukott a lyukba s ott, a lyuk végén, valami világitani kezdett.
- KÖLTŐ:** *Csorba Győző* sorai mintha bevilágítanának abba az alagútba:

**A tiszta és csodálatos
törvények tiszta és csodálatos
rendje tipor szét tiszta és csodálatos
minden halál** (*Kis himnusz*)

- WARAMUNGA:** Apánk ránk talál álmában, a szellemi létben, anyákon keresztül megtestesülünk, majd szépen visszatérünk az álomidőbe.
- KÖLTŐ:** Ez a *Illyés Gyula*-költemény pedig akár a waramunga-költészet is lehetne.

Mint Ádám azt a bordát,
akiből Éva lett,
hordok egy titkos mátkát,
egy félelmetes szüzet:
halálomat – a leghűbb –,
érzéki szeretőt,
a legjobb bajcsitítót
és bú-feledtetőt.

...
Testemből egy nő teste
lép ki, – karjába vesz.
Rettentő csoda lesz, de
éppoly természetes. (*Éva*)

- SZOCIOLÓGUS:** A világra nyitott ember természetesen módon rákérdez halála utáni sorsára is. Kutatni kezd, analógiákat keres, s kézenfekvőnek találja az alvás után ébredést, ebből növeszti ki a feltámadást, s a felébresztés analógiájára a feltámasztást.

6. Túlélhető-e a halál?

- TEOLÓGUS:** A keresztény feltámadástan tisztában van azzal, hogy a jelenlegi emberből semmi sem élheti túl a halált, ugyanakkor az ember a halálban sem szakad ki Isten erőteréből.
- ÖREG:** Az el nem múló lét a broncsa őriz engemet is. Hát én sem múlhatok.
- TEOLÓGUS:** A feltámadás csak mint teljes újjáválás lehet a remény tárgya.
- GYERMEK:** Egyenként támadunk fel, vagy megvárjuk egymást?
- TEOLÓGUS:** Csupán hasonlat mindaz, amit a jövőendő életről itt és most mondunk. Igaz, a tudomány is gyakran alkalmaz hasonlatokat, például ilyenek az atommodellek is. Úgy gondoljuk, a holtak feltámadása az emberi közösség egészének eseménye lesz.

- LÁNY: Testünk is feltámad?
- TEOLÓGUS: A remény képe testi létezésünk egészét ragadja meg, hiszen „ennek a halandónak kell felöltöni a halhatatlanságot”.
- LAJOS: Nekem ez még mindig kevés.
- FILOZÓFUS: Gondoljon arra, hogy befejezés nélkül nem lenne értelme életünknek. Ittlétünk a halállal szemközt valósul meg. Az ittlét árnyékaként elválaszthatatlan életünktől. Olyan élettervre van szükségünk, amely számol a halállal, mint a folyton ittlelvővel, a végső döntés és a választás lehetőségével.
- MARI NÉNI: Nekünk egyszerű embereknek ezek a filozófiai magyarázatok magasak, nekünk elég annyi, hogy: “Aki hallja szavamat, és hisz annak, aki küldött, az örökké él, nem esik ítélet alá, hanem már át is ment a halálból az életbe . Aki ezt mondta, saját halálából való feltámadásával bizonyított.”
- LAJOS: Krisztusról beszél?
- MARI NÉNI: Igen, a megtestesült Istenről.
- LAJOS: Neki sikerült a mutatvány. De azt mondja meg nekem valaki, hogy miért veti bele az embert az Isten – aki szeretetnek mondja magát – a végességbe, a halálba?
- TEOLÓGUS: Ez bizony, misztérium.
- LAJOS: Ez botrány!
- WARAMUNGA: Ahhoz, hogy az átomidőbe jussunk, kell legyen történetünk.

7. Történelmi lét és öröklét

- TEOLÓGUS: Az öröklét előtt a történelemben kell léteznünk, méghozzá szabadon, azzá válva, amivé lennünk kell.
- FILOZÓFUS: Ehhez, vagyis a létezéshez nagyobb bátorság kell, mint a halálhoz. A halál egyébként az a küszöb, mely jelzi annak a befejeződését, amivé önmagunk által lenni tudunk.
- MARI NÉNI: És annak kezdetét, amikor Isten lát munkához.
- LAJOS: Én mégis inkább büntetésnek érzem a halált.
- BIOLÓGUS: Vajon vétkeztek a földtörténeti középkor óriási hullóit? Mégis kipusztultak, mert megtették dolgukat.
- ÖREG: Mivel Isten úgy találta jónak, hogy az embert keresztül vezesse a halálon, ami része az életnek, ő is magára vette a halált, s utat nyitott rajta.
- TEOLÓGUS: Nem a halál az utolsó szava ennek az életnek. Semmi sem fog elveszni emberségünkben, mert örökéletből vagyunk gyúrva.
- KÖLTŐ: Ugyanerről nyolc szóval Weöres Sándor

Elmegyek elmenni

maradok maradni

elmegyek maradni

maradok elmenni

Szaladok szaladni

megálllok megállni

szaladok megállni

megálllok szaladni

Fölkelek fölkelni

leülök leülni

fölkelek leülni
leülök fölkelni
Születetek születni
meghalok meghalni
születetek meghalni
meghalok születni (*Talizmán*)

ÖREG: Ha a búzaszem el nem hal, egyedül marad. Bár törékenyebbek vagyunk a fölénk feszülő égboltnál, e törékenységünkben is fölébe nővünk az égi mechanizmusnak, földünk és csillagaink örök jelenének.

LAJOS: Jó, rendben, de hogyan képzelik tovább? A tisztítóút meg a pokol...

TEOLÓGUS: Többféle teológiai elképzelés született erről. Magam azokkal tartok, akik úgy gondolják, hogy a tisztítóhelyen így érzünk: most, hogy látom Őt, nagyon sajnálom, hogy nem szerettem eléggé. A pokol pedig az, amit az Isten nem akar. Nem azt akarja mondani vele, hogy íme, ez vár rátok, hanem azt, hogy ennek semmiképpen sem szabad megtörténnie veletek. A pokol mint a szeretet elutasítása csak a mi részünkről állhat fenn.

LAJOS: Pontosabban?

KÖLTŐ: Talán *Pilinszky*:

A félelem s az álom
volt apám és anyám.
A folyósó meg a
kitáruló vidék.
Így éltem. Hogy halok meg?
Milyen lesz pusztulásom?
A föld elárul. Magához ölel.
A többi kegyelem. (A többi kegyelem)

Felhasznált művek:

BAGDI Emőke: Határmezsgyén. A halál és a gyász. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületeiről. Bp. Római Katolikus Szeretetszolgálat – Szeged Csanádi-püspökség, 1988.

Biblia /Gal 2,19, Jn 5,24, 1Kor 15,53/

HALDA Aliz: Tünődés halottak napján. = Élet és Irodalom, 1987. okt. 30.

MARTELET, G. – GOURE, C.: Miért hagyja Isten, hogy meghaljunk? = Mérleg, 1988. 1. sz.

NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.

PANNENBERG, Wolfhart: Mi az ember? Bp. – Luzern, Egyházfórum, 1991.

PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigília, 1982.

RAHNER, Karl: A hit alapjai. Bp. Szent István Társulat, 1983.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Figyeljük meg, hogyan viszonyul az ember a növények és az állatok pusztulásához!
- 2/ "Minek olyan nagy ügyet csinálni a halálból? Mi a halál? Az érzékek közvetítette benyomásoknak, az ösztönök izgalmainak, az értelem tévelygéseinek és a hitvány test kiszolgálásának megszűnte", írta *Marcus Aurelius*. Mit szólunk hozzá?
- 3/ Civilizációnk felfokozta a személyiség kibontakozásának lehetőségét, mindenki egyéniséggé válik, döntően fontossá önmaga számára. Ha azután szembe kell nézni a halállal, vagy elkapjuk a fejünket, vagy azzal áztatjuk magunkat, hogy velünk ez nem történhet

meg, vagy rettegve kapaszkodunk az evilági szalmaszálakba, avagy belerokkanva a súlyba, elébe megyünk. Nincs középút?

- 4/ "Aki egyszer látta a Szépséget a világban/ Azt a halál máris befogadta/ Itt a földön az már semmire sem alkalmas többé/ Elfogyni vágyik, kiapadni, mint a forrás", írja *August von Platen*. Mit szólnak hozzá?
- 5/ "Krisztussal engem is keresztre feszítettek. Élek, de már nem én, hanem Krisztus él bennem", írja *Szent Pál*. Mire gondol? Mit gondolunk mi erről?
- 6/ "A halál ugyanis nem a tér és idő büntetése, hanem a térbe és időbe ágyazott világ irgalma", írja *Pilinszky*. Mi hogyan értelmezzük?
- 7/ Menjünk el a temetőbe, tanulmányozzuk a síremlékeket! Mit árulnak el az élőknek a halálhoz való viszonyáról?
- 8/ Ha valaki nálunk meghal, szétromboljuk a kunyhóját, s elhagyjuk a helyet. Miért tesszük?
- 9/ Miért mondjuk azt, hogy "halottaink"? Mennyiben a mieink ők?
- 10/ Hogyan kellene minket gyerekeket felkészíteni a halálra?
- 11/ Oly sokan vágnak a halál után, sokféle indokkal. Melyiket lehet helyeselni?
- 12/ Mit jelent, hogy "születek meghalni, meghalok születni"?
- 13/ Mit jelent *Illyés Gyulának* az a gondolata, hogy „a halál magzatunk”.
- 14/ A kegyes halál legalább annyira fontos, mint az egészség vagy a gazdagság.
- 15/ Az öngyilkosoknál hol az életöszön?
- 16/ *Sánta Ferenc Ötödik pecsét* című regényében a következő párbeszéd olvasható:
 - Borjúszeget kaptam.
 - Akkor talán nem hal meg?

Próbálkozzunk értelmezésével!

- 17/ *E. Fromm* írja: „A haláltudat átérzése az ember egyik legalapvetőbb tulajdonsága. A kereszténység valóságoszerűtlenül a halált, korunk letagadta, pedig a halál és szenvedés tudata életre és szolidaritásra ösztönöz.” Mennyiben van igaz?

XXVI. „Egy különös úr vendége voltam” (hit, istenhit, vallás)

1. Hit

- LÁNY: Nemrégén egy nagyon érdekes beszélgetésnek voltam fültanúja. „Azt hiszem, még nagyon esik”, mondta egyikünk. „Én mégis azt hiszem, hamarosan el fog állni”, felelte másikunk. Ekkor megszólalt valaki, s azt mondta: „Akkor azt hiszem, most már tennünk kellene valamit.” És ezzel még nem volt vége, mert még valaki megszólalt, s azt mondta: „Hiszem, hogy ennek is van valami értelme.”
- LAJOS: Bocssáson meg, de ebben mi az érdekes azon kívül, hogy mindenki hit valamit. Az „azt hiszem, még nagyon esik”-et én mondtam.
- FILOZÓFUS: És miből gondolta?
- LAJOS: Hogy miből? Nem fogja elhinni: kinéztem a bárka ablakán.
- FILOZÓFUS: Így már elhiszem, mert ez a „hit” ismeret.
- MARI NÉNI: És az enyém? Én voltam az, aki azt mondtam, „Én mégis azt hiszem, hamarosan elé fog állni”.
- FILOZÓFUS: Vagyis bízik benne, ugye Mari néni?
- MARI NÉNI: Így is lehet mondani.
- FILOZÓFUS: Ez *Horányi Özséb* szerint a „hiszem” fideisztikus használata. Az „Akkor azt hiszem, most már tennünk kellene valamit.” pedig a „hiszem” aktív Ezt én mondtam.
- GYERMEK: Én pedig azt, hogy „Hiszem, hogy ennek is van valami értelme.”
- ÖREG: Ez pedig *Horányi* szerint a „hiszem” revelatív használata. Olyasmiben hiszek, ami megmutatkozik előttem, amit inkább belátok, mint megértek.
- PSZICHOLOGUS: A hit emberi alapbeállítódás: hinni anyánkban, a normákban, másokban, magunkban. Elhinni, hogy nem csapnak be, és pontosan megmondják, hány óra.
- TEOLÓGUS: Ez még inkább az ösbizalom. A hit számunkra, teológusoknak, szilárd meggyőződés abban, amit remélünk, meggyőződés arról is, amit nem látunk. Számunkra például az, hogy túléljük azt, ami odakinn történik, amiről már huszonkilencedik napja nem tudunk semmit.
- LAJOS: és aki nem vallásos, doktor Teó?
- TEOLÓGUS: Egyelőre még szó sincsen vallásról, de még Istenről sem. A hit kívül esik a vallás és vallástalanság pozícióin.
- SZOCIOLÓGUS: Hinni például annyi mint élni a történelem döbbenetében, hit az igazság megtapasztalása és átélése.
- LAJOS: De a mai világ korántsem a hit világa.
- MARI NÉNI: Milyen igaz!
- FILOZÓFUS: Nem biztos, hogy igaz, hiszen *Gáspár Csaba László* arra hívja fel a figyelmet, hogy hitefogyottan, vagyis a hit hiányát megszenvedve is több tapasztalatunk van manapság a hittel kapcsolatban, mint úgynevezett hívő korokban.
- TEOLÓGUS: A hit ugyanis nem része a világnak, hanem alapja és támasztéka.
- KÖLTŐ: Mint ahogy a nyelv, az értelmes szó sem a világ része, hanem az értelmes beszéd alkot világot.
- ÖREG: A hit fénye világítja a dolgokat világgá.

- LAJOS: és az értelem nem világít?
 TEOLÓGUS: *Gáspár Csaba László* szép hasonlatával élve a hit nem ellensége az értelemnek, hanem rejtőzködő társa, őrangyala. a hit által ténylegessé válhat a lehetséges, létezővé a létrevaló.
- KÖLTŐ: Zenévé a csend.
 LAJOS: Ezt hogy gondolja, poéta úr?
 KÖLTŐ: A hit segítségével átlépni akkor lehet, ha van valami közös mindkét oldalon: így a zene feltétele a zenét magába fogadó csönd.
- LAJOS: Aha. A kukán hallgatás kevés a zenéhez.
 LÁNY: Fel kell hangolódunk.
 TEOLÓGUS: Nemcsak a zenére, hanem a lehetőségekre, Istenre is.
 LÁNY: Csak rajtunk múlik a hit?
 FILOZÓFUS: Nem! Szigorú belső törvényei vannak. nem lehet bármily és bárhogyan hinni.
 TEOLÓGUS: nem lehet csak hinni, mert szeretet, értelem és akarat nélkül eltorzul.
 PSZICHOLOGUS: Az értelem fegyvelmezi a hitet.
 SZOCIOLÓGUS: És a hit nagyon is rá szorul a múlt, a hagyomány, a jelen közösségeire.
 TEOLÓGUS: De ami a legfontosabb, a hit végső soron ajándék.
 LAJOS: A jóistentől?
 MARI NÉNI: Tőlem is, Lajos, ha hiszek magának.

2. Hiányérzet és ráutaltság

- PSZICHOLOGUS: Miközben vágyaink, döntéseink, akarásaink feljebb és feljebb emelnek minket, krónikus hiányérzetünk nem csökken. Hogy kíváncsiságunkat és árvaságunkat enyhítsük, egy olyan "szemközti valóságot" tételezünk fel, amely túl van a világból nyert összes tapasztalaton. Minden emberi életmegnyilvánulásban visszatükröződik, s választ kínál az ember ráutaltságára ez a valami, amit az Isten szóval nevezünk meg.

- KÖLTŐ: *Dobozi Eszter* csak sejteti:

**sztratoszférán, ionoszférán
 átfúródn, áttüremkedni
 mint kiszögellésre
 rátalálni bolygó rögre
 s oda kiülni
 onnan visszanézve
 bizonyosan gyönyörűek
 a foganások, a szülések
 valami isten tenyerébe helyezkedve
 bizonyosan megérteni
 ezt a nem-ember mértékre való
 ember-szerelmet
 valami isten szemén átszüremkedve
 bizonyosan elbír a lélek
 annyit, amit itt – bár kész –
 fölélhetetlen, fölfoghatatlan.
 ("sztratoszférán, ionoszférán")**

- WARAMUNGA: Az első embernek, aki kitalálta, hogy nincs Isten, csengőt kellett volna akasztani magára, mint a fertőző betegek, hogy másokat megóvjon ettől a szörnyű tudástól.

- MARI NÉNI: Akik a szemüket soha fel nem emelték, akiknek nincs hová fölneznük, ők, vagyis az égnélküliek a legszegényebbek.
- BIOLÓGUS: *Ansel Évával* mondom, hogy ha mégis választanom kellene, nekem, is-tentagadónak valamilyen istent, a navaho indiánok istenét választanám, akivel el lehet menni sétálni, s azon a helyen szent a két kukoricaszem, amit elültetnek.
- TEOLÓGUS: Tudnék én ilyen istent közelebből is ajánlani: az emmauszi tanítványokkal sétáló Jézust, aki *Bulgakov* regényében a már megbűnhődött Pilátussal sétál az égi ösvényen.

3. Istenhit

- LAJOS: azt már bebizonyították számomra, hogy én is hites ember vagyok, de azt ne akarják, hogy istenhívő is.
- TEOLÓGUS: Eszünkben sincs, ugyanis az istenhit először is természetfeletti (mert a kegyelem teszi lehetővé, vagyis ajándék Istentől), másodsor azonban ésszerű (mert az emberi szellemet veszi igénybe), harmadsor pedig szabad (mert a személyiség döntése).
- ÖREG: Hiten túli hit, reményen túli remény, bizalmon túli bizalom.
- LAJOS: És mi közöm nekem ehhez, aki – hogy így mondjam – a piacról élek?
- PSZICHOLÓGUS: Aki maga – még vagy már – nem hisz, még láthatja, beláthatja, hogy másoknál a hit mire szolgál. Amit az ember nem fogad el, még átélheti szerepcserével. Az ateista is részesülhet misztikus tapasztalatban a költészetben, a játékban, a szerelemben. Minden embert érint kétféle feszültség: a halál és a tökéletes kommunikáció lehetetlensége. A vallásos ember számára mindkét feszültség feloldható: válasza van a halálra, s tudja, ha ember nem is, Isten tökéletesen megérti őt.

4. Teizmus és ateizmus

- BIOLÓGUS: *Fromm* így beszél Istenhez való viszonyáról: „Ha már az istenszeretetről beszéltem, meg akarom mondani, hogy én magam nem a teizmus jegyében gondolkodom, és hogy az én szememben Isten fogalma történelmi feltételekhez kötődik, benne fejezte ki az ember magasabb képességi élményét, vágyát az igazság és egyesülés után egy adott történelmi korszakban. De abban is hiszek, hogy a szigorú monoteizmus konzekvenciái és a nem teista álláspont a szellemi valósággal kapcsolatban két olyan nézet, amelyek különböznek ugyan, de nem szükségképpen ellenfelei egymásnak”.
- TEOLÓGUS: *Nyíri Tamás* szerint az ateizmus következmény, meghozza csak a mi kultúránkba, a zsidó-keresztény kultúrában. Létrejöttének oka az eltorzult istenkép, elferdült vallási gyakorlat következménye, az államvallás és a vallás politizálása.
- FILOZÓFUS: Az előzmények között pedig a platonizmus erősen dualista átvétele.
- SZOCIOLÓGUS: A modern ateizmus azonban nem az ókori pogányság újjáéledése. A kereszténység mítoszaltánítja és deszakralizálja a természetet, a politikai életet, az erkölcsöt és a szexualitást. Felszabadítja az ember a kozmosz elemeinek szolgaságából.
- BIOLÓGUS: A természettudomány fejlődése pedig a módszertani ateizmussal kapcsolódik össze.

- SZOCIOLÓGUS: A módszertani ateizmus hamar elvi ateizmussá alakul.
- FILOZÓFUS: A francia felvilágosodás heves valláskritikájára gondol?
- SZOCIOLÓGUS: Nem tehetem?
- FILOZÓFUS: E korszak filozófiai gondolkodása inkább deista.
- LÁNY: És a darwinizmus?
- SZOCIOLÓGUS: Ellentmond ugyan néhány vallási tételnek, de nem veszélyezteti a keresztény hitet és nem ássa alá az erkölcsöt.
- TEOLÓGUS: Ne beszéljünk általában az ateizmusról. Hiszen van *Nyíri Tamás* gyakorlati, elméleti, negatív, pozitív, előítéleteken alapuló dogmatikus, ellentmondást nem tűrő kategorikus, értelem követelte, szkeptikus, Isten létének megismerhetőségét tagadó és közömbös ateizmus.
- FILOZÓFUS: *P. Ricoeur* egészen eredeti módon közelíti meg az ateizmust, amikor nem a vallás tagadásának tartja, hanem a vallás utáni kor hite, mely lerombolja a vallás korrump részzeit és ezáltal utat nyit a hit számára.
- SZOCIOLÓGUS: Egy olyan vallásban, amelyben teremtő és teremtett elég élesen elkülönül – ilyen a zsidó és a keresztény vallás –, a szabad embernek lehetősége van nemet mondani. Ha megvizsgáljuk, kik, hol és mikor éltek tömegesen ezzel a lehetőséggel, azt kell mondanunk, hogy az ateizmus egy történelmileg meghatározott istenfogalom és vallási értelmezés tagadása.
- FILOZÓFUS: És amennyiben világnézet, valaminek az állítása is.
- TEOLÓGUS: Bizony, ez utóbbi eléggé ritka. Az elidegenedett, az egyoldalúan morális beállítottságú, az elfojtásokból eredő torz vallásosság jogos vagy eltúlzott bírálata jóval gyakoribb.
- FILOZÓFUS: Van a hétköznapi ateizmus, amelynek tagadásai és tapasztalatai nem állnak össze világnézetté. Az elméleti ateizmus megpróbálja a transzcendencia nélküli világ átfogó magyarázatát adni. A vallás mindezeket a tapasztalatokat megtoldja a metafizikai tapasztalással is.
- SZOCIOLÓGUS: Sokféle ateista van. Leggyakoribb talán a gyakorlati ateista, aki nem ismeri el Istent, mert nincs rá szüksége a gyakorlatban, de világnézeti indokolást nem ad.
- LAJOS: Ez vagyok én.
- FILOZÓFUS: Van olyan ateista – mint *Nietzsche* is –, aki úgy érzi, Isten akadályozná az embert kibontakozásában. A monista materialista ateista az anyagot tekinti egyetlen létformának. A dialektikus materialista az anyag elsőbbőségét hirdetve elismer valamiféle szellemi létformát is. A monista ateista az életet, a pszichikai energiát vagy az akarást hirdeti alapelvnek. *Schopenhauer* tanítványai azt vallják, a lét érzéki lét, az értelem csak származéka az akaratnak. Az ember korlátlan szabadságát hirdető egzisztencialista ateizmuson kívül ott van még *E. Bloch* érdekes elmélete, mely szerint a fejlődő anyag Istenhez hasonlít, az anyagi lét kiteljesülő önmegvalósításra törekszik.
- LÁNY: Mit tud mondani a pszichológia az ateizmus lélektani okairól?
- PSZICHOLÓGUS: Még eléggé keveset. Annyit azért tudunk, hogy sokan tudat alatti indokkal elfojtják magukban a vallásos beállítódást, s neurotikussá válnak. Eléggé gyakori az az eset is, amikor a transzcendencia szerepét egy másik eszmerendszer veszi át, például a kommunizmus. Sok kommunista szinte misztikusan egyesül pártjával, pártvezérét istenként tiszteli,

minden rosszat csupán intellektuális tévedésnek tulajdonít. A harmadik csoportot azok a racionalisták alkotják, akik a régi, nem tudományos világgéppel együtt a vallást is elvetik. Gyakori körükben az ésszerűsített érzelmi indok. *Sartre* egzisztencializmusának köznapi változata az ember filozófiává fejlődött kétségbeesése. Igen gyakran a hívők hitetlensége és gyarlósága az ateizmus indítéka. Ritkábban magasabb rendű értékek védelmében alakul ki ateizmus, ez *Nietzsche* esete.

5. Istenhiány, istenkép, istenhit

- LÁNY: Van-e olyan pszichológiai irányzat, amely – *Freuddal* szemben – éppen lélektani alapon bizonyítja azt, hogy az ember homo religiosus?
- PSZICHOLOGUS: Bár a pszichológia eléggé szekularizált tudomány, van ilyen. *Jung* például azt állítja, hogy az istenkép bennünk lévő őskép, vagyis Isten tapasztalatilag létezik az emberben, mert ami hat, létezik. Ez az őskép mindenkiben benne van, s aki ezt Istenre vonatkoztatva éli meg, az vallásos – több kollégám még azt is hozzát teszi: egészséges – lesz. Más kollégáim vallásos érzésről is beszélnek, mint a legátfogóbb, az összes többit egyesítő érzésről.
- ÖREG: Piramisunknak nincs semmi értelme, ha nem Istenben fejeződik be.
- WARAMUNGA: A szívárványkígyó a tavak mélyén él, de a szívárványban láthatóvá válik, világkígyónak is nevezzük, hasonló ahhoz, amit ti Szentléleknek neveztek. A mi Atyánk természetfeletti, de emberszerű lény, s emulába ellenére is emlékeztet a ti Jézusotokra.
- LAJOS: Emulábú Krisztus, szívárványkígyó... Köteles vagyok én ilyesmiket elhinni?
- TEOLÓGUS: Az átmenetileg hitetlen embert részben elborítja a vallásos-mágikus elképzelések (okkultizmus, személyi kultusz, babonák, álszertartások) szemétdombja, részben állandóan Istennel foglalkozik, viaskodik, kacérkodik. Istent megtagadva is imádkozik, birkózik Isten hiányával, mint Jákob az angyallal.
- KÖLTŐ: Akár *József Attila*:

Ijessz meg engem, Istenem,
szükségem van haragodra.
Bukj föl az árból hirtelen,
ne ránts on el a semmi sodra.
Én, akit fölhasznál a ló,
s a porból éppen hogy kilátszom,
nem embernek szívébe való
kínoknak késeivel játszom.
Gyűlékony vagyok, s mint a nap,
oly lángot lobbantottam – vedd el!
Ordíts reám, hogy nem szabad!
Csapj a kezemre mennykőveddel.
És verje bosszúd, vagy kegyed
belém: a büntelenség vétek!
Hisz, hogy ilyen ártatlan legyek,
az a pokolnál jobban éget.
Vad habzó nyálú tengerek
falatjaként forgom, ha fekszem,

s egyedül. Már mindent merek,
de nincs értelme semminek sem.

Meghalni lélegzetem

fojtom vissza, ha nem versz bottal

és úgy nézek farkaszemet

emberarcú, a hiányoddal! (*Bukj föl az árból*)

- FILOZÓFUS: *Heidegger* szerint sem az a kérdés, hogy Isten létezik-e vagy sem, hanem az, hogy közel vagy távol érzem-e magamhoz.
- LÁNY: És mi kell ahhoz, hogy megérezzem?
- TEOLÓGUS: *Ricoeur* szerint legelőször is figyelés, hallgatás, mely a megértő hallásnak nyit teret. , Isten mielőtt akaratunkat szólítaná meg, egzisztenciánkat mint törekvést és vágyat szólítja meg.
- LÁNY: És ha megszólít?
- ÖREG: Akkor döntenem kell, ugranom a sötétbe.
- PSZICHOLÓGUS: Az Isten a teljesség-szükségletet és az áhítat-szükségletet elégíti ki.
- LAJOS: Egyetlen számomra érthető mondatban hogyan lehetne meghatározni.
- KÖLTŐ: Isten az állítmány.
- LAJOS: Kicsit azért lehetne bővebben...
- TEOLÓGUS: Istenről, mivel nincsen róla kifejezett tapasztalunk, csak transzcendens tapasztalatunk (erről már esett szó) csak utalásszerűen tudunk beszélni. Tulajdonképpen minden rá utal, minden tapasztalatunk kapcsán belép tapasztalatunkba. Őrá bukkanhat az életét kertesző ember, az erkölcsiség feltétlen követelményeit megérző ember, az esetleges létezők végső alapját kereső ember, a fejlődő világ titkát megérteni akaró ember. Így aztán nagyon sokféleképpen meg lehet őt közelíteni.
- ÖREG: Önmagát gondoló gondolat és önmagát ajándékozó szeretet.
- GYERMEK: A legnagyobb sem foghatja át, de a legkisebb is befogadhatja.
- MARI NÉNI: Amikor nagyon őszintén azt mondom magamnak, „Te, Maris, így és így”, akkor hozzá szólok, és ő válaszol.
- TEOLÓGUS: A valóság teljes egészét átfogó egység benne valósulhat meg.
- LAJOS: Nekem ez az Isten túl magas...
- TEOLÓGUS: Ne felettünk valónak képzelje el, Lajos, hanem olyan valakinek, akinek nem engedelmességgel, hanem felelősséggel tartozik. A barátjának, aki-ben benne van.
- LAJOS: Nekem haverjaim vannak.

6. Kényszerneurózis? hiánypótlék? ópium?

- BIOLÓGUS: Én mégis úgy érzem, mint *Freud*, hogy a vallás nem más, mint valami pszichés állapot. Még ha nem is nevezném, mint ő, kollektív kényszerneurózisnak.
- PSZICHOLÓGUS: *Freud* mást is állít a vallásról, doktor Bió. A kultúra lelki állománya legfontosabb részének tartja a vallásos elképzeléseket, még ha szerinte azok illúziók is. Értékesebbnek tartja a vallást minden műfogásnál, amelyeknek segítségével a föld kincseit retekükből előcsaljuk, vagy amelyekkel a betegségeket megelőzzük. *Freud* azonban úgy van a vallással, a vallásos emberrel, mint az a pszichiáter, akinek betege csökönyösen ismétli, hogy „Doktor úr, krokodil van az ágyam alatt”.
- GYERMEK: De nem néz az ágy alá, csak felír neki valami nyugtatót.

- PSZICHOLÓGUS: Pontosan!
- SZOCIOLÓGUS: *Marx* is hasonlóképpen jár a krokodillal.
- TEOLÓGUS: Szellemi ópiumnak nevezi a vallást, *Lenin* pedig, aki *Marx*nál is marxistább akar lenni, már szellemi pálinkának.
- SZOCIOLÓGUS: *Marx* árnyaltabban fogalmaz, hiszen ő a vallást a szorongatott teremtmény sóhajának, egy szívtelen világ lelkének, a szellemtelen állapotok szellemének nevezi.
- MARI NÉNI: Hát nem az?
- TEOLÓGUS: Ha csak ez lenne, valóban csak hiánypótlék lenne, a szomorú emberek vigasztalása, de a vallás a gondolkodó, az alkotó és örvendező ember létformája is.
- SZOCIOLÓGUS: Visszatérve *Marx*ra: ő a vallásra vonatkozó felfogását is a tagadás tagadásának tartotta. A teizmust tagadja az ateizmus, de közben elveszti mindazt, ami a vallásban érték, ezért ezt is tagadni kell, mondja, megőrizve mind a vallási, mind az ateista értékmozzanatot.
- GYERMEK: És hol a krokodil?
- SZOCIOLÓGUS: Az ágy alatt! Ugyanis azt nem vette eléggé figyelembe *Marx*, hogy az ember míg ember szorongatott teremtmény marad, hogy a világban mindig is lesz szívtelenség.
- BIOLÓGUS: Az embernek meg kell határoznia magát, erre azonban – ezt már beláthatuk – racionálisan nincs módja, így aztán kiizzad magából egy mitikus kép és fogalomrendszert. Az “Íme az ember!” nemcsak Jézusra, hanem a bikára és Waramungák totemjére is érvényes. A keresztény életérzés pedig nem más, mint a személyiség kimentése az értéktelenné lett világból. Az esetek királyának kínhalála a fennálló rend tagadása volt, az erkölcsi főlány nevében. Csakhogy a vallás szerintem túl könnyű kiutat kínál a csapdákból: hamis tudattal vigasztal. Az élet istenközpontú perspektívája, a kegyelem keresztény koncepciója elveszi az embertől tetteinek szerzőségét.
- TEOLÓGUS: Fordítva! Hajtsátok uralmatok alá a Földet, mondja az Isten az embereknek, s átadja nekik - gebinbe - a mindenséget.
- BIOLÓGUS: Javasolom, nézzünk be az ágy alá gondosabban! *Freud* valláskritikájára gondolok, amely *Kopernikusz* és *Darwin* után a harmadik nagy pofont jelentette a magát a világ közepének tekintő ember számára, akiről először az derült ki, hogy nem a világ közepén élt, aztán az, hogy a felmenője a majom, végül *Freud* jóvoltából pedig az, hogy saját pszichéjének sem ura.
- PSZICHOLÓGUS: *Freud* a vallás infantilis gyámoltalanság. Az ember nem akar lemondani a gyermekként élvezett védelemről, visszanyúl a túlértékelt apa emléképehez, megalkotja az Atyaistent., akit aztán el akar tenni láb alól. A vallásban állandósul a nem szabad, gyermekkori helyzet: az emberiség neurozisa. A nagykorúság megkívánja az ateizmust.
- SZOCIOLÓGUS: A vallás mint kollektív neurozisz *Freud* szerint a kultúra fennmaradását veszélyezteti. Káros intézmények szentesítésére hajlamos, melyek az embert arra tanítják, hogy illúziókban higgyenek.
- FILOZÓFUS: Ne feledjük, a humanista *Freud* szerint az emberi fejlődés célja a tudás, a felebaráti szeretet, a szenvedés enyhítése, a függetlenség és a felelősség, miként – ezt *Fromm* teszi hozzá – *Konfuciusz*, *Lao-ce*, *Buddha*, próféták és Jézus tanításaiban.

- KÖLTŐ:** Mennyiben tartják jogosultnak és mennyiben tévesnek a freudi valláskritikát?
- PSZICHOLÓGUS:** Hogy az apakép befolyásolja az istenképet nem tagadható, de az, hogy isten nem más, mint felmagasztosult apakép túllép a pszichológiai illetékesség körén. Freud nem Istenről beszél, hanem arról, ami egyesekben kialakult.
- TEOLÓGUS:** A vágy szülte elgondolás valóban lehet csalóka ábrándkép is. *Freud*, akár *Marx* abba a hibába esik, hogy „ő vagy én”-ben gondolkodik. Ha Isten létezik, nem lehetek szabad. Ez az isten-fogalom nem veszi észre – mint *Spinoza* és *Hegel* sem – Isten és teremtmény ontológiai különbségét.
- FILOZÓFUS:** Freud nem transzcendensnek fogja fel Istent, csak végtelenül nagy kategóriális létezőnek. Akár a hívek egy része, igaz, doktor Teó?
- TEOLÓGUS:** Igaz. És abban is igaz van Freudnak, hogy az infantilis, bálványozó vigasztalás is gyakori, s szembeáll a spirituális vigasztalással.
- ÖREG:** A teremtés elfogadása vigasztalja meg az embert, és a szeretet magában hordja a vigasztalást.
- TEOLÓGUS:** Azt is joggal kérdezi tőlünk *Freud*, hogy nem tévesztjük össze a felettes én tilalmát a lelkiismerettel? De még egyszer hangsúlyozni kellé, hogy Freud ateista törekvése nem Isten léteire irányul, hanem arra, hogy miért van istenhit.
- PSZICHOLÓGUS:** Szögezzük le vallásosság valóban magába rejti a neurotikus visszasságok és fonákosságok veszélyét. és természetesen súlyos következményei lehetnek annak, ha számunkra isten büntető, mindent kiigazító, pedánsan és kicsinyesen morális. Ennyit még *Freud* mellett. Nem tudom, mennyire örülnek a teológusok *Jung* vallásfelfogásának, aki szerint a vallás nálunk hatalmasabb hatalmak előtti meghódolás. Nála a tudattalan nem csupán az egyén elméjének része, hanem valamilyen általunk befolyásolhatatlan, elménkbe betolakodó hatalom.
- TEOLÓGUS:** Igen az a gondolata, hogy a tudattalan ránk gyakorolt hatása alapvetően vallásos jelenség, szembeáll a nagy világvallások elképzelésével.

7. Vallás és elidegenedés

- LÁNY:** Szüleim azt tanulták, hogy a vallás hamis tudat és szerepe van az ember elidegenedésében.
- SZOCIOLÓGUS:** Mindkét állítás részben igaz. Könnyű találni jó néhány olyan hittételt, amely ellene monda tudomány megállapításainak, és eléggé sok mindenre fogta rá az ember, hogy Isten akarata, de ezek alapján nem lehet azonosítani a vallást sem az elidegenedéssel, sem a hamis tudattal.
- TEOLÓGUS:** Tegyük még hozzá, hogy maguk a vallások is küzdöttek, méghozzá eléggé hatásosan – mind a babonák, mind az elidegenedés ellen.
- A vallási elidegenedés lényege az, hogy megfosztja az embert a teremtésben való társaszerzőségtől. Ez rendre előfordul, mégsem szabad ezt a vallás lényegének tekinteni.
- BIOLÓGUS:** Milyen hatást gyakorolt a vallásra az elvilágiasodás?
- SZOCIOLÓGUS:** Ez a folyamat a legutóbbi időben lelassulni, sőt sok helyen és vonatkozásban leállni látszik. Az elvilágiasodás (a szekularizáció) azt jelenti, hogy a legkülönbözőbb életszférák kiváltak a vallás irányítása alól. Erre

a kereszténység kétféle rossz választ adott. Egyrészt csökönyösen állította, hogy a világ minden vonatkozásban alá van rendelve a vallásnak (integralizmus), másrészt azt hangoztatta, hogy a világi létszférák teljességgel közömbösek a keresztény ember számára üdvössége szempontjából, valamint azt, hogy a világ javainak elfogadása, az élvezet bűnös (ezoterizmus). Mindkét nézetnek közös gyökere az, hogy a vallás a szent szférája, amellyel szemben áll a világ mint profán szféra. A helyes válasz nyilván az, hogy a szent a világban is benne van, a vallási megbízatás pedig éppen a világi feladatokban valósul meg, anélkül, hogy a két szféra egybeesne.

TEOLÓGUS: Ezt a keresztény tanítás azzal erősíti meg, hogy Isten országa már most megvalósulóban van a világban. Ott, ahol Isten kegyelmét befogadják, tehát nemcsak az Egyházban, nemcsak az érzület belső világában, hanem a konkrét cselekedetekben, a történelemben, a társadalom életében is.

BIOLÓGUS: Nem találok ebben az elképzelésben az ateizmust.

SZOCIOLÓGUS: Visszatérve még egy kicsit az eljégededésre, érdemes megemlíteni *Fromm* elgondolását a tekintélyelvű és a humanista vallásokról. Az előbbieket öszerezte meghódolás az emberfeletti hatalom előtt, legfőbb erényük az engedelmisség, és istenük az eredetileg ember által birtokolt képességek egyedüli birtokosa. Példái az Ószövetségi zsidó vallás, a kálvinizmus és a fasizmus. A humanisztikus vallások az ember és ereje köré szerveződnek, istenük az ember saját képességeinek jelképe, az ember felsőbb énjének és a benne lévő lehetőségeké kifejeződése. Példái a korai buddhizmus, a taoizmus, *Ézsaiás*, *Jézus*, *Szókratész*, *Spinóza*, a keresztény miszticizmus és a francia forradalom. Úgy véli, hogy a zsidó-keresztény vallás gyökereiben mind a tekintélyelvű, mind a humanista irányzat jelen van.

LAJOS: Most akkor végül is lehet-e, válhat-e egy vallás emberellenessé?

SZOCIOLÓGUS: Létrejöhet értelmetlen parancsolatok labirintusa, a mindennapi élet vallási túlszabályozása, mint például a farizeusi magatartás Jézus korában. Létrejöhet a természetes vágyak kiötlése, mint ezt láthattuk a kereszténység és a szerelem viszonylatában.

LAJOS: Hogyan látják Önök a vallás és a tudomány viszonyát?

FILOZÓFUS: Ez – csak a kereszténységet tekintve is – az elmúlt kétezzer évben eléggé változatosan alakult. A mai helyzet jellemzésére hadd idézzem *Einsteint*:

A vallás kozmikus átélése a legerősebb és a legnemesebb indítéka a természettudományos kutatásoknak. Ezért annak a tudata, hogy a Kifürkészhetetlen valóban létezik, és a legtisztább igazság ragyogó szépségű formájában mutatkozik meg – aminek a lényegéről csak halvány sejtelmek vannak – ez a bizonyosság és sejtés képezi minden igazi vallásos érzés magvát. Az én hitem abban áll, hogy alázattal borulok le egy végtelen magasabb rendű lény előtt, mely mégolyan apró részletekben is megnyilatkozik, amelyeket gyenge és gyarló érzékzerveinkkel felfogni nem tudunk. Ez a mély érzéstartalomból meggyőződésem arról, hogy egy ilyen magasabb gondolaterő létezik és kifürkészhetetlen világmindenségben megnyilatkozik, képezik Istenről való elképzelésem belső tartalmát.

8. Vallás és társadalom

SZOCIOLÓGUS: Arról se feledkezzünk meg, hogy a vallás az állami ellenőrzés társadalmi eszközeként is működött és működik, hogy sok esetben Isten tekintélyelv is. Sok érv szól amellett, hogy a vallás a gyakorlatnak és a képzeletnek olyan rendszerét kényszeríti a hívekre, amelyek a hatalommegoszlás elvére épülnek ugyan, de mégis természetfeletti struktúráként jelennek meg. Az pedig szintén tény, hogy az egyistenhit szorosan összekapcsolódik az erősen szervezett papi testülettel, az osztálytagozódással és a fejlett mezőgazdasággal.

TEOLÓGUS: Ha a kereszténységre is gondol, doktor Szoció, akkor én először is azt mondanám, hogy Jézus nem volt pap, hogy a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget ő hirdette meg, s az őskeresztények meg is valósították köreikben.

FILOZÓFUS: A létezés szélsőségeinek érzékelése olyan labirintusokhoz vezet, amelyekben már nehéz a vallást naivul és haladó módon „csökevénynek” nevezni.

WARAMUNGA: Mi a ti kereszténységeteknek a lényege?

TEOLÓGUS: Ti azt mondjátok, képesek vagytok a magatok erejéből eljutni Istenhez.

WARAMUNGA: A varázsló és az öregek segítségével igen.

9. A vallásosság mint alapvető emberi dimenzió

SZOCIOLÓGUS: Ezzel szemben *M. Eliade* az állítja, hogy a vallástalan ember a homo religiosusból keletkezett, csak epizód az emberiség történetében, és azt is, hogy minden vallástalan ember a tragikus létezését vállalja magára.

KÖLTŐ: Mint *Kányádi Sándor* líraialanya is:

**Ültem az Isten sírján,
megkönnyebbültem:
enyém a lelkem s irhám,
megmenekültem.
Fölálltam, s visszarogytam,
nem volt hová mennem,
erőm sem volt, a harcban
megöregedtem. (Isten sírján)**

SZOCIOLÓGUS: Az oltalmazó, betakaró, feltétel nélkül szerető anyaisten (a Földanya) megtagadhatatlan, megléte a szeretett (vagyis a hívő) személy számára maga az üdvösség, hiánya az elveszettség. A szigorú, követelőző, kénesóvel és vízözönnel büntető Atyaistennel szemben a felnőtté váló emberiség fellázadhat. Ez a mi kultúránkban történik meg, az ateizmus ugyanis a kereszténység bomlásterméke. Abban a kultúrában jött létre az ateizmus, ahol oly nagy hangsúly esett Isten elgondolására, a teológiára, az ész és a transzcendencia összeegyeztetésére. A keleti kultúrákban, ahol a hangsúly nem Isten megismerésére, még csak nem is szeretetére, hanem a vele való egység átélésére, és ennek következtében a helyes életmódra helyeződött, nem temette el az ember Istent.

KÖLTŐ: A szakrális szimbólumok egy nép ethosát szintetizálják, összeegyeztetik az adott életstílust és a metafizikát. Egy megjövendőlt kozmikus rendre hangolja a cselekvést, s kozmikus rend képzetét belevetíti a tapasztalás világába.

- PSZICHOLÓGUS:** A szimbólumok a hívőben bizonyos diszpozíciókat (tendencia, vonzalom, képesség, jártasság, szokás, kötelezettség) keltenek.
- ÖREG:** A vallás zavar és felvidít: szembesít azzal, hogy bajra születünk, de lehetővé teszi, hogy az összeütközéseket elkerüljük.
- PSZICHOLÓGUS:** Ugyanakkor a vallás nem elsősorban ahhoz ad segítséget, hogy miképpen lehet elkerülni a szenvedést, hanem ahhoz, hogy miképpen lehet szenvedni.
- ÖREG:** Vagyis a világ megértéséhez és elviseléséhez.

10. A vallás funkciói

- SZOCIOLÓGUS:** *Geertz* szerint. A rítusok adják azt az élményt, hogy a megélt és az elképzelt világ ugyanaz. Ezek kulturális előadások. Az emberek ezeknek a plasztikus drámák az eljátszása során nyerik el hitüket. A vallás egyfelől a valóság modellje, másfelől a valóság számára szolgáló modell.
- PSZICHOLÓGUS:** A vallások túllépnek metafizikai kontextusukon, az intellektuális, érzelmi és erkölcsi tapasztalatok széles skáláját ruházza fel jelentéssel.
- SZOCIOLÓGUS:** A vallásnak legalább hat "életformája" van: a) kultusz, b) kultúrahordozó, c) teológiai, d) erkölcsi, e) belső tapasztalat, f) közösség. Ez a hat elem különböző ötvözeteket alkot a különböző vallásokban.
- PSZICHOLÓGUS:** A vallás az egyén számára tájékozódási keretet és odaadás tárgyát biztosító eszme- és cselekvési rendszer. Az ember az egyetlen lény, melynek saját létezése megoldandó probléma. A vallásos élményben egyaránt benne van a rácsodálkozás, valamint az egész étellel és a világegyetemmel átélt egység. Egyszerre lehet az individualitásnak és ellentétének legteljesebb, egyidejű átélése.
- TEOLÓGUS:** Még egy fontos dolog: vallást ne szokások és szabályok rendszerének képzeljük el, hanem a titokba való beavatásnak. Ne a nagyon is földi módon elképzelt paradicsomba való visszatérésnek, hanem egy teljesen új világba való eljutásnak.
- ÖREG:** Nem eszme, nem szellem, nem ismeretrendszer a vallás, hanem út.
- MARI NÉNI:** És ezen az úton olyan útítársunk van, mint Jézus. Így ez az út máris célba érés. Célba érve folytatjuk az utat a végső cél felé.

11. A csodák mint jelek címzetteknek

- LAJOS:** Egy valami meglep: hogy nem a csodákkal bizonyítják nekem a jelenlévő istenhívők Isten létét.
- TEOLÓGUS:** Ennek két oka van. Először is nem akarjuk megteríteni. Másodszor is a csodákat a címzetthez szóló jeleknek gondoljuk, akik meghatározott történelmi helyzetű megismerő alanyt szólítanak meg. Figyelje meg az evangéliumokban Jézus csodáit. A bűvész bárhol felléphet ugyanazzal a trükkkel, Jézus jelei viszont párbeszédnek keretében meghatározott személyekhez szólnak.
- BIOLÓGUS:** Ezek szerint a csodák nem a természeti törvények felfüggesztései?
- TEOLÓGUS:** Minek függeszten fel a teremtő saját törvényeit, minek bontaná meg ilyen trükkökkel az egységet? Különben is a biológiai dimenzióhoz képest maga az ember a csoda. Azzal, hogy Lázárt feltámasztja, Jézus nem hatálytalanítja a testi halált. A csoda tapasztalatának feltétele a hit, nem

pedig a tudósok igazolásai. Nem az a lényeg, hogy ők nem találnak rá tudományos magyarázatot, hanem az, hogy akinek szól, értsen belőle.

KÖLTŐ:

Ez esetben nagyon fontos a következő vers címe is: *Saul*.

MARI NÉNI:

Akiből *Szent Pál* lesz. Ez az igazi csoda, ráadásul bármelyikünkkel megtörténhet. Istenélmény.

KÖLTŐ:

Kiss Benedek öt idézi, vagyis mindannyiunkat, akikkel szintén megtörténhet.

miután meglátja az Urat
magában Lázárra érez
annak hite költözik belé
de hiába ám hajaj
mert ég és föld a különbség
a konstellációban
Rejtőzhetsz már tőlem Istenem
– száz alakban mutattad magad!
El csak én nem bújhatok, hiszen
megláttalak.
Lóról ledöntöttél, esztelent
Tudom, tiéd,
nem magamé volt a gebe sem
ellened s – feléd.
Benned éltem, pórusaid laktam,
s nem tudtalak.
El kellett szakadnom, lenni vaknak,
hogy lássalak.
Mutattad lám magad száz alakban,
s bújnék beléd
újra: pórusaid sátrát lakjam, –
de nincs többé BENNED, csak íratlan,
feneketlen FELED.

TEOLÓGUS:

Ugyanis a vallásos hit éppen nem elzárkózást jelent, hanem fokozott nyitottságot, nem kirekeszt, hanem egyesít. Száz alakban jelenik meg, de nem lesekedik, nem tukmálja magát ránk.

MARI NÉNI:

Szívünk csendjében Ő vár ránk.

ÖREG:

Munkatársának hív meg, részesévé válunk a gondviselésnek, beavat törvényhozó tevékenységébe, miniszterévé tesz bennünket. Követeivé tesz. Nem paranccsal, csak egy biztató hunyorítással, ugyanis hallatlanul tapintatos.

TEOLÓGUS:

A keleti vallások szerint is. Nem választják el eléggé élesen az embert és Istent, az Isten ezekben a vallásokban nem személyes eléggé, a világ pedig túlságosan isteni. A keresztény vallásban a személyes Isten megtestesül a történelemben, meglátogatja az embert, mint barátja.

GYERMEK:

Akkor ez a legjobb vallás?

TEOLÓGUS:

Ha lenne legjobb isten, lenne legjobb vallás is. Mivel egy Isten van, aki végül is titok, többféle működőképes vallásos elképzelés születhet a különböző korokban és kultúrákban.

12. Isten mint szeretet

- ÖREG: Azért élünk, hogy megváltani engedjük magunkat.
- LÁNY: Megváltatni valakivel?
- ÖREG: Nem. A szeretet vonzásában elfogadni önmagunkat. Nem önmagunknak kell önmagunkat tökéletesíteni, hanem összekötni magunkat a tökéletessel. A szentség nem önmagunk kiteljesítése, hanem üresség, amit isten betölt.
- LÁNY: Istenből élni nem parazitaság?
- MARI NÉNI: Istennek kell élni, mert ő meg értünk van.
- KÖLTŐ: *Zelk Zoltán* is így találja
- Sohase lép gyíkra, csigára
soha egy föltámadt fűszálra
a földön járó Isten lába
de vétkeinket eltapossa
mert vétkeinket megbocsátja** (*Kegyelem*)
- LÁNY: Én még nem találkoztam vele, de néha már éreztem úgy, mint *Kosztolányi Dezső* – főleg akkor, ha valami szép szíven ütött –, hogy “egy különös úr vendége voltam .
- GYERMEK: Én is elmondhatok egy *József Attila*-verset?
- Ha golyóznak a gyerekek,
az isten köztük ott téfnereg.
S ha egy a szemét nagyra nyitja,
golyóját ő lyukba gurítja.
Ő sohasem gondol magára,
de nagyon ügyel a világra:
A lányokat ő csinosítja,
friss széllel arcuk pirosítja.
Ő vigyáz a tiszta cipőre,
az utcán is kitér előre.
Nem tolakszik és nem verekszik,
ha alszunk, csöndesen lefekszik.
Gondolatban tán nem is hittem.
De mikor egy nagy zsákot vittem
s ledobván, ráültem a zsákra,
a testem akkor is őt látta.
Most már tudom őt mindenképpen,
minden dolgában tetten értem.
S tudom is, miért szeret engem –
tetten értem az én szívemben.** (*Isten*)
- MARI NÉNI: Ha ő nem lenne, nem lenne értelme a “szeretet” szónak.
- ÖREG: Egész életünk a szeretet isteni túlkapásainak a drámája. Ennek a drámának áll mintegy centrumában a megtestesülés titka az isteni ártatlanság makulátlanul tiszta jegyeivel.
- KÖLTŐ: Amit Pilinszky nem, de maga előtt látja:
- A jövőről nem sokat tudok,
de a végítéletet magam előtt látom.
Az a nap, az az óra
mezítelenségünk felmagasztalása lesz.
A sokaságban senki sem keresi egymást.
Az Atya, mint egy szállkát**

visszaveszi a keresztet,
s az angyalok, a mennyek állatai
fölkörik a világ utolsó lapját.
Akkor azt mondjuk: szeretlek. Azt mondjuk:
nagyon szeretlek.
S a hirtelen támadt tülekedésben
sírásunk még egyszer felszabadítja a tengert,
mielőtt asztalhoz ülnénk. (Mielőtt)

Felhasznált művek:

- ALLPORT, Gordon W.: A személyiség alakulása. Bp. Gondolat K., 1980.
- ANCSEL Éva: Százkilencvennégy bekezdés az emberről. Bp. Kossuth K., 1987.
- BENKŐ Antal: Bevezetés a valláslélektanba. = Teológiai vázlatok III. Bp. Szent István Társulat, 1983.
- BERGER, Peter: The Sacred Canopy. (Elements of Sociological Theory of Religion.) New York, Doubleday, 1967.
- BÉKÉS Gellért: Ki voltaképpen Isten. = Az úr szolgájának iskolája. Pannonhalma, Bencés Gimnázium, 1990.
- BOLBERITZ Pál: Isten, ember, vallás. Bp. Ecclesia, 1981.
- BOROS János: A filozófiai istenbizonyítás kérdései. = Vigilia, 1992. 5. sz.
- BOURDIEU, Pierre.: A vallási mező kialakulása és struktúrája. = P.B. A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Bp. Gondolat, 1978.
- BÜCHELE, Herwig: Keresztény hit és politikai ész. Luzern-Bp. Egyházforum, 1991.
- DAVIES, Brian: Bevezetés a vallásfilozófiába. Bp. Kossuth K. 1999.
- ELIADE, Mircea: A jóga. Bp. Európa, 1996.
- ELIADE, Mircea: A szent és a profán. Bp. Európa, 1987.
- ELIADE, Mircea: Az újkor mítoszai = Egyház és világ, 1991. 13-14 sz.
- Felekezeti viszonyok, vallásgyakorlás. = Társadalmi tagozódás, mobilitás. Bp. KSH, 1994.
- FRANKL, V.: A Vigilia beszélgetése V. Frankl-lal. = Vigilia, 1987. 3. sz.
- FROMM, E.: Pszichoanalízis és a vallás. Bp. Akadémiai K., 1995.
- FREUD, S.: Egy illúzió jövője. = Kultúra és közösség, 1988. 6. sz.
- FUCHS, J. Az istenkép és a világon belüli cselekvés erkölcsse. = Mérleg, 1986. 3. sz.
- GÁSPÁR Csaba László: Hit és világ. = Pannonhalmi Szemle, 1994. 4. sz.
- GEERTZ, Clifford.: Az értelmezés hatalma. Bp. Századvég K., 1994.
- GEFFRÉ, Clifford: A szekularizáció – filozófiai és teológiai dimenzióban. = Pannonhalmi Szemle, 1992. 2.sz.
- GREELEY, Andrew: The Catholic Imagination. Berkeley – Los Angeles – London, 2000. University of California Press
- GÓMEZ PÉREZ, Rafael: Az okkultizmus inváziója. Bp. – Bécs, Christianus – OMC, 1993.
- HORÁNYI Özséb: Kereszténynek lenni – itt és most. = Vallásfilozófia Magyarországon. Bp. Áron K. 1995.
- HEIDEGGER, M.: Fenomenológia és teológia. = Vigilia, 1994. 3,4,5, 6. sz.
- JAROSZWESKI, T. M.: a marxista emberfelfogás és a humanizmus. = Világosság, 1987. 3. sz.
- JÁLICS Ferenc: Szemlélődő lelkigyakorlat. Dobogókó – Kecskemét, Manréza, 1994.
- JÓZSA Péter: A vallás funkcionális értelmezésének kérdéséhez. = U.ő.: Adalékok az ideológia és a jelentés elméletéhez. Bp. NPI, 1979.

- KAMARÁS István: Homo religiosus az ezredfordulón. = A századvég szellemi körképe. Pécs, Jelenkor K., 1995.
- KASPER. W.: Ami minden értelmet meghalad. Gondolatok a keresztény hitről. Bp. Herder, 1992. Kereszténység és szabadság 34. Pax Romana Kongresszus 1992. Lillafüred. (Szerk. Békés Gellért és Boór János) Róma, Katolikus Szemle, 1992.
- KOCH Sándor: Van-e élet a halál előtt? = A századvég szellemi körképe. Pécs, 1995. Jelenkor K.
- KOLAKOWSKI, L.: Ha nincs isten... Bp. Európa, 1992.
- KOVÁCS I. Gábor: Reformátusok a mai magyar társadalomban. = Protestáns Szemle, 1993. 1. sz.
- KÜNG, H.: Világvallások etikája. Bp. Egyházfórum, 1994.
- LAFONT, G.: A vágy és az Isten. = Pannonhalmi Szemle, 1994. 4. sz.
- NYÍRI Tamás. Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
- NYÍRI Tamás: Mélylélektan és ateizmus. Bp. Herder, 1993.
- PANNENBERG, Wolfhart: Vallás és emberi természet. = Mérleg, 1985. 3. sz.
- PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
- PINCKAERS, Servais: A keresztény erkölcszociológia forrásai. Bp. Paulus Hungarus – Kairosz, 2001.
- RAHNER, Karl: A hit alapjai. Bp. Szent István Társulat, 1983.
- RAHNER, Karl: Az Ige hallgatója. Bp. Gondolat, 1991.
- RAHNER, Karl: Mit jelent Jézust szeretni? Bp. Herder K. 1993.
- RATZINGER, Josef: A keresztény hit. Bécs, 1976.
- RICOEUR, Paul: Vallás, ateizmus, hit. = Egyház és világ, 1991. 20. sz.
- ROHRBACH, H.: Természettudomány, világkép, hit. Stuttgart, Evangéliumi Iratmisszió, 1975.
- SAINT-EXUPERY, Antoine: Citadella. Bp. Szent István Társulat, 1982.
- SCHAEFFER, Richard: A vallásfilozófia kézikönyve. Bp. 2003. Osiris K.
- SCHEELER, M.: Az ember helye a kozmoszban. Bp. Osiris – Gond, 1995.
- TARNAY Brunó: Emberi szem – isteni fény (korszerű apologetika felé). = Vigilia, 1985. 8. sz. Vallásfilozófia Magyarországon. A hazai egyházak szellemi helyzete. Bp. MTA Filozófiai Intézete – Áron K., 1995.
- WEISSMAHR Béla: Filozófiai istentan. Bp. – Bécs – München, Mérleg – Távlatok, 1996.
- WOLF, Hanna: Jézus, a pszichoterapeuta. Bp. Egyházfórum, 1995. 143 l.

Kérdések, feladatok:

- 1/ A vallás vagy annak az embernek az öntudata, önérzete, aki vagy még nem szerezte meg önmagát, vagy már ismét elvesztette. Mit szólunk ehhez?
- 2/ Freud a vallást kényszerneurozízisnak tartja, a vallásos freudista O. Pfister ekkleziogén (egyház okozta) neurozízisokról beszél, Szent Ágoston pedig úgy véli, hogy szívünk nyugtalan, míg Istenben meg nem nyugszunk? Melyiküknek mennyiben lehet igaza?
- 3/ Az osztályuralom szüli a vallást, az osztályokra hasadt társadalom áttekinthetetlensége, irracionális feszültsége, a háborúnak, elnyomásnak kitett ember így reagálja le saját állapotát, tanítja Marx. Mit szólunk hozzá?
- 4/ Mire alapozhatta E. Fromm azt a kijelentését, hogy kisebb a különbség a misztikus istenhit és az ateista racionális hite között, mint mindkettő és a kálvinizmus között. Mennyiben van igaza, mennyiben nem?
- 5/ Tárgyai vagy eszközei-e a hitnek a hittételek?
- 6/ Az ókori kínaiak és Karácsony Sándor szerint is a tett transzcendens indíttatású. Csak akkor kell tennünk, ha erre az Isten, a transzcendens erők, az ősök indítják az embert,

- mondják. Mennyire érezzük hasonlóknak ezt az elképzelést és az „én írok, ők fogják ceruzámat” gondolatot?
- 7/ Ha Isten szeretet, akkor az az ember, aki önzésére határozottan nem tud mondani, az már akkor is Isten oldalán áll, ha még ateistának vallja magát. Nem így van?
 - 8/ Én úgy gondolom, vitatkozni csak azon lehet, hogy a vallás az emberi természettel együttjáró, elkerülhetetlen áltatás-e, vagy pedig az isteni teremtőtől való származásuk pecsétje rajtunk. Ti hogy gondoljátok?
 - 9 Melyik hősiesebb: nem látni és hinni benne, vagy felemelt fejjel farkasszemet nézni az üres éggel?
 - 10/ Miért mondják olyan sokan “Ha van Isten, akkor...” , és azt, hogy “Áldjon meg az én Istenem ?”
 - 11/ Olvassuk el *Kosztolányi Hajnali részegség*, *Szabó Lőrinc A szelíd tanítvány* és *Juhász Ferenc A sejtelem harangjai* c. verseit, s gondolkozzunk el azon, milyen élményről tudósítanak ezek a művek?
 - 12/ Isten azt mondta Mózesnek, “Vagyok, aki vagyok”. Mit jelent ez? Mondhatja-e ez más is magáról?
 - 13/ Mi lehet a természettudományok módszertani ateizmusa?
Keressünk példákat a teológus által felsorolt ateizmus fajtákra.
 - 14/ Mire gondol *Nyíri Tamás*, amikor azt írja, hogy „az atyavallástól el kell jutni Jézus Atyjához”?
 - 15/ Mennyire védhető vagy cáfolható *E. Fromm* állítása, mely szerint „A nagy vallások, amikor tömegszervezetté válnak, nem Istenet imádják, hanem a közösséget.”
 - 16/ Keressen példákat a hatalom, a siker és a piaci dominancia előtti hódolással jellemezhető modern bálványimádásra!
 - 17/ Próbálja igazolni, hogy a modern ember külsőségei mögött a vallás olyan individualizált, primitív formái húzódnak meg, mint az ősök kultusza, a totemizmus, fetisizmus, ritualizmus, tisztaságimádát.
 - 18/ *M. Scheeler* szerint a világ-, ön- és istentudat szétválaszthatatlan. A vallás a nihilizmus legyőzése megmentések és oltalmak formájában. Érveljünk mellette vagy ellene?

XXVII. Kivel, mivel vagyunk egységben? (szeretet)

- LÁNY: Már négy hét telt el, majdnem egy hónap, 25 témakört beszélgettünk már át, s – ha jól figyeltem meg – a leg többször felbukkanó fogalom a szeretet volt.
- LAJOS: Engem ez, bevallom, egy kicsit idegesít is. Logikusabb lenne a boldogság vagy az öröm. Az ember inkább akar boldog lenni, mint szeretni.

1. Boldogság és szeretet

- TEOLÓGUS: A boldogság és a szeretet összefüggenek. *Aquinói Szent Tamás* joggal teszi fel a kérdést: „Tud-e az ember mást kívánni, mint azt, hogy boldog legyen?” A boldogságvágy át nem ugorható kezdete a szeretetben való kiteljesedésnek.
- MARI NÉNI: *Teréz anya* például csak olyanokat fogad be rendjébe, azokat tartja képesnek a szeretetre, akik képesek az örömré.
- LAJOS: Kíváncsi lennék, ki mit gondol közülünk erről az érzésről, amelyről én nem tudom eldönteni, hogy gyengédség-e vagy gyengeség.
- BIOLÓGUS: A szeretet a másokról gondoskodó lény nagyobb részben ösztönös megnyilvánulása.
- MARI NÉNI: Amikor szerettek, adok, és ez olyan mintha kapnék.
- GYERMEK: Azt szeretem, aki engem is szeret.
- LÁNY: Segítem a másikat abban, hogy világra hozza önmagát.
- PSZICHOLÓGUS: Én is hasonlót gondolok: érzelmileg megragadni a szeretett személyben vagy ügyben rejlő értéket, fejlődési lehetőséget, azt, amivé az illető személy válni tudna, ha segítenék neki.
- SZOCIOLÓGUS: Felvállalni a másik ember érdekét.
- KÖLTŐ: A léleknek a lélek iránti érzékenysége.
- FILOZÓFUS: Önzetlen önbeteljesítés.
- TEOLÓGUS: Az ember mélyreható, szabad lényegmegvalósítása, Isten önközlésének elfogadása, a véges alakban megnyilvánuló végtelen. Az Istentől szeretett felebarát iránti szeretet képessé tehet engem arra, hogy minden embert szerethessek.
- LAJOS: Bocsánat, egyszerre?
- TEOLÓGUS: Továbbra is a térben és időben élő emberről van szó, de ez az ember azonban a szeretetben olyasmire képes, ami túlmegy téren és időn.

2. A szeretet irányulása

- FILOZÓFUS: A szeretet mindig személyre irányul.
- LAJOS: Nem szerethetem az autómát, a kutyámat, a kaktuszomat, a kedvenc csapatomat?
- FILOZÓFUS: Mondja inkább azt, Lajos, hogy kedveli, büszke rá, értékeli. A szeretet tehát személyre, mint értékre irányuló akarat. Szeretem őt, és örömem telik benne, szeretem őt, és eljuttatom lényének kiteljesedéséhez, szeretem őt, s ezzel önmagamot is megvalósítom. Mindebből következik az is, hogy a szeretet nem érzélgősség, nem az ellentétek elsímítása.
- SZOCIOLÓGUS: Olyannyira nem, hogy van a szeretetnek társadalmi és politikai dimenziója is: a felebarátért vívott harc.

- FILOZÓFUS: *Lacordaire* aforizmája jól világítja meg a szeretet fő irányát: „Egy óra hosszat szeretni – állati dolog. Egy évig szeretni – emberi dolog. Egy egész életen át szeretni – anyagi dolog. Egy egész életen át egyet szeretni – isteni dolog.”
- KÖLTŐ: *Eckhardt mester* pedig hozzá teszi: „A legfontosabb óra mindig a jelen, a legjelentősebb mindig az, aki éppen előttünk áll, a legszükségesebb tett mindig a szeretet”
- TEOLÓGUS: A szeretet különböző önmegvalósulási módok sokféleségében nyilvánul meg, ilyen az igazságosság, a hit, a remény és bűnbánat.
- LAJOS: Ezzel azt akarja mondani, doktor Teó, hogy a szeretet valami vallásos dolog?
- PSZICHOLÓGUS: *Fromm* ötféle szeretet megkülönböztetését javasolja: a) szolidaritás típusú felebaráti szeretet, b) a feltétel nélküli anyai szeretet, c) az értékeimre irányuló önszeretet, d) a szerelem, e) Isten szeretete. Ha bármelyik hiányzik, mondja, a másik négy már csak tökéletlen lehet.
- MARI NÉNI: Ne haragudjon, kedves doktor Pszihó, az önszeretet mégis csak csúnya dolog.

3. Szeretet és önszeretet

- PSZICHOLÓGUS: Már bizonygattuk, hogy nem az. Csak az tud másokat szeretni, aki önmaga értékeivel tisztában van. Még *Aquinói Szent Tamás* is elismeri, hogy a szeretetben mindig van önszeretet.
- FILOZÓFUS: Az önszeretet önzetlen önmegerősítés.
- GYERMEK: A másokban a jót szeretem, ugye?
- PSZICHOLÓGUS: A szeretet okokkal kezdődik, de a „szeretlek, mert ilyen vagy” csak az első lépcső, ezt követi a „szeretlek, mert vagy”. Nemcsak gondoskodás (ez a természeti alapja), hanem tiszteltet is, felelősség is, megismerés is.

4. Szeretet és érzelvűség

- TEOLÓGUS: Semmiképpen sem. Ugyanakkor azonban megjegyezném, hogy az ateizmus problémája egyben a szeretet problémája is. Az érzelvűség számára a szeretet értelmetlenség. Az érzelvű ember hajlandó ugyan félretenni ellenszenvét, de elővigyázatosan, önmagát bebiztosítva, a nagy érzésektől önmagát előre fertőtleníttve próbál szeretni.
- LAJOS: Ezek szerint nem lehet okosan szeretni?
- PSZICHOLÓGUS: A szeretet a lélektan számára érzelmi megnyilvánulás, s – emlékezhetnek, erről már szóltunk – az érzélem több mint pusztá érzés, van érzelmi dimenziója is.
- LAJOS: Még ketten nem nyilatkoztak.

5. Szeretet: egység

- WARAMUNGA: A szeretet egység.
- ÖREG: Szeretni annyi, mint kivonulni lelkünk paradicsomkertjéből. A létronást a szeretet fékezheti meg, amely nem erkölcsi erény, nem érzélem, erőtlén erő. Akkor szeretek, amikor önösségem ellen döntök.
- LAJOS: Hadd térjek vissza oda, hogy szerethetünk-e mindenkit. Nem úgy, hogy egyszerre, hanem úgy, hogy bárkit.

- BIOLÓGUS: Ha van kiválasztás, márpedig ez működik a természetben, akkor nem lehetséges általános szeretet.
- PSZICHOLÓGUS: Több kollégám is így gondolja, s néhányan még azt is hozzátézik, hogy nem mindenki méltó a szeretetre.
- LAJOS: Ez teljesen igaz.
- PSZICHOLÓGUS: A szeretetnek természetesen vannak fokozatai, de nehéz lenne meghatározni, ki az, aki nem méltó rá.
- FILOZÓFUS: *Goethe* viszont úgy gondolja, hogy „a szerető szív senkit sem tud gyűlölni”.
- LÁNY: Most értettem meg, hogy miért helytelen a féltékenység! Azért, mert ez tagadja az egyetemes szeretetet.
- BIOLÓGUS: Térjünk vissza *Kafka* szorongására, aki attól félt, hogy ha szeret, elveszti önmagát.
- PSZICHOLÓGUS: Előfordulhat, de normális esetben a szeretet éppen olyan egyesülés lehet, amelyben megtartom, sőt megerősítem integritásomat.
- LÁNY: Milyen fajtái vannak a szeretetnek?

6. Szeretet és szerelem

- LÁNY: Hogyan viszonyul egymáshoz a szeretet és a szerelem?
- PSZICHOLÓGUS: A szerelmet *Fromm* a szeretet egyik alfajtajának tekinti.
- TEOLÓGUS: Az egymásra találás beteljesültségének érzése megízeltetheti az emberrel annak ajándékát, amit sem kérni, sem megteremtteni nem képes.
- PSZICHOLÓGUS: Vagyis a szeretet egyik – ha nem legintenzívebb – módja.
- KÖLTŐ: A szeretet leghaladóbb fajtája, ugyanakkor ez valósítja meg legjobban lényegét.
- MARI NÉNI: *Fromm* csak az anyai szeretetről beszélt. Van-e apai is?
- PSZICHOLÓGUS: Az anyai feltétel nélküli, az apai feltételeket szab. Mindkettő egyformán fontos. Az érett ember szeretetében, így szerelmesében is mindkettő egyszerre jelen van.
- LAJOS: Bocsássanak meg, de én egy makacs, fafejű melós vagyok. Engem még mindig az izgat, miért kell vagy lehet szeretnem a sok hülyét is.
- TEOLÓGUS: Mert bármelyikük társunk lehet az eljövendő beteljesedésben.
- GYERMEK: Nagyon nehéz vagy nagyon könnyű szeretni?
- KÖLTŐ: *Kafka*, aki többünk szerint örültségeket írt a szerelemről, így ír menyasszonyának:
- Azt írod „Miért kell a szerelemtől jobban szorongani, mint az élet egyéb dolgaitól”, és mindjárt előtte: „A szerelemben életem át leginkább, a leggyakrabban az istenülés állapotát”. E két mondatot összevonhatnánk, mintha azt mondanád: „Miért ne féljünk minden csipkebokortól ugyanúgy, mint az égőtől?”**
- MARI NÉNI: Azt mondja az Úr, ha ketten-hárman a nevében összejövünk, köztünk van. Ahol szeretet van, ő is ott van, mint Mózesnek a csipkebokorban.
- LAJOS: Én nem szeretném, doktor Teó, ha az Úr kilesne szerelmeskedés közben.
- ÖREG: Nem leselkedik, gyönyörködik.
- LÁNY: Azt mondta *Waramunga*, hogy a szeretet egység. De mivel?
- WARAMUNGA: A világgal.

7. Kozmikus szeretet

- LÁNY: Ha egy másik személyt szeretünk, hogyan terjedhet ki ez az egész világra.
- FILOZÓFUS: A férfi a nőben a Nőt, az Örök Nőit, a megformált világot, a kozmikus életerőt szereti.
- KÖLTŐ: Ebben a kérdésben *Teilhard de Chardin-t* is érdemes meghallgatni?
Ha egy férfi szeret egy nőt, kezdetben azt hiszi, hogy szerelme csak hozzá hasonló személyre irányul, akit átéllel hatalmával, akivel szabadon társul. Jól látja, hogy arcomat fény borítja el, őrá is átfut a sugárzás, érzelmi mozgásba hozza szívét és ragyogni kezd tőle minden dolog. De lényem sugárzó fényét csak saját elbűvölt szelleme egyéni fokának véli, vagy egyszerűen azt hiszi, hogy szépségem tükröződik a Természet ezer kis ékkövében. Ám nemsokára ámulva tapasztalja azt a heves nagy erőt, mely benne tör fel, amint közelebb megyek, s remeg, ha felismeri, hogy velem csak úgy egyesülhet, hogy ő is feltétlenül a teremtés művének szolgálója lesz. Azt vélte, élettársat talált maga mellett. De már látja, hogy bennem a nagy titkos Erőt érinti meg, a fátyolarcú rejtőzködőt, aki most így jön feléje, hogy magával ragadja. A Nő – őskézdettől fogva – szívére szorít most is minden kis virágot, amit csak táplál a Természet életet fakasztó vére, s az ember szorgos és ügyes keze. Ha majd azt hiszitek, hogy távol vagyok – s bár el is felejtitek, hogy én voltam hangotok színe, szemetek fénye –, én mégis ott leszek: abba a napba merülve, amelyet magamba szívtam. S ugye elég, választott boldogok, hogy egy pillanatra pihenjen bennetek a nagy feszültség, mely titeket Istenbe sodor, elég egy percre visszaneznetek abból a központból, mely ígézve húz, hogy az isteni tűzben ismét ragyogni lássátok arcomat. S akkor majd ámulva nézitek, hogy szépségem sok-sok fodrában szüntelen étellel suhan tova az egymást érő régi vágyak sora, amelyek a Semmi partjaitól kezdve futni késettették és összegyűjtötték a Szellem elemeit – a szerelemben. Én az Örök Női vagyok. *(Út az Omega felé)*
- LAJOS: Minden szerelmeskedés kozmikus?
- FILOZÓFUS: Minden szeretetkapcsolat az.
- TEOLÓGUS: Mert a szeretet közege maga Isten.
- MARI NÉNI: Ezért kell hálát adni minden szeretetért.
- LAJOS: Ezt elfogadom, de hogy a fenébe szeressem azt, aki kibabrál velem?
- TEOLÓGUS: Szeretni azért kell a bűnöst is, mert az ember mérhetetlenül több, mint a bűne.
- GYERMEK: Attól leszek jobb, ha valaki úgy szeret, ahogy vagyok, ezekkel az elálló füleimmel együtt. Nem fognak visszasimulni a füleim, nem leszek sokkal jobb, de egy kicsivel biztosan.
- MARI NÉNI: Isten szeretetére mindenki alkalmas, mert mindenkinek Atyja, a másik ember szeretetére viszont mintha sokan teljesen képtelenek lennének. Miért van ez?
- PSZICHOLOGUS: Mert a jóakarát ehhez kevés, kell még hozzá a másikkal való azonosulás, személyre irányulás, elfogadás. Kell hozzá megismerés, tapasztalat, akaratú döntés. És hit abban, hogy minden ember jó, mert minden emberben van jó.
- LAJOS: Waramunga, nálatok a nők alacsonyabb sorban vannak. Ezek szerint ti a nőt, még azt is, akit szerettek, szolgátnak képzelitek.
- WARAMUNGA: Nem! Boldog szolgálónak.
- GYERMEK: Jó, ha szeret minket valaki, de miért okoz örömet nekünk szeretni? szeretet: öncél
- ÖREG: Mert szeretünk szeretni.

LAJOS: De miért?
TEOLÓGUS: Mert bennünket is szeretnek, s ebben az erőterben képesek vagyunk felfedezni másokban az értéket, s helyeseljük, hogy vannak, akarjuk, hogy legyenek, akarjuk, hogy megmaradjanak.

LÁNY: Mért van az, hogy néha megszügyenítve érzi magát az, akit szeretnek?
PSZICHOLÓGUS: Olykor megelőlegezik nekünk a szeretetet. Még nem felelünk meg teljesen annak az ideális képnek, amit megelőlegeznek nekünk.

8. Szeretet és kritika

BIOLÓGUS: Ez azt jelenti, hogy kritika és szeretet nem tartozhat össze?
FILOZÓFUS: Semmiképpen sem. A „jó, hogy vagy” összefügg azzal, hogy ez a jó jól folytatódjék.

ÖREG: A szeretetben életünk tejjel és mézzel folyó Kánaán lesz. A tej a törődés és az igenlés, a méz az élet szeretetének, vagyis a boldogságnak a jelképe.

LAJOS: De a szeretetre rá is lehet fizetni.
ÖREG: A szeretetben nincs félelem, mert a tökéletes szeretet kizárja a félelmet. Aki tehát fél, abban nem tökéletes a szeretet.

GYERMEK: És kiben tökéletes? Szüleinkben?
MARI NÉNI: Amennyiben Jézust utánozzák, igen.
GYERMEK: Azzal, hogy a mindig jót akarnak?
TEOLÓGUS: *Jálics Ferenc* azt mondja, hogy ha egyetlen embert is lenézek, Istent is lenézek. A „hogyan állok Istennel” kérdés megválaszolásához legelőször is számot vetni emberi kapcsolatainkkal. Az isten-szeretet magasabbra helyezése önámítás.

9. A szeretet mint legfőbb érték

TEOLÓGUS: Jézus nemcsak jót akart, hanem megrendüléssel, érdeklődéssel, rokonszenvvel fordult az emberhez. Az ő szeretetét utánzó keresztény szeretet nemcsak a rossz tagadása, hanem a rosszak szeretete is, a rosszban meglévő jó felfedezése és erősítése, amint *Szent Pál* – hogy stílszerű legyek – zengi:

Szólhatok az emberek vagy az angyalok nyelvén,
ha szeretet nincs bennem csak zengő érc vagyok vagy pengő cimbalom.
Lehet prófétáló tehetségem, ismerhetem az összes titkokat
és minden tudományokat, hitemmel elmozdíthatom a hegyeket,
ha szeretet nincs bennem, mit sem érek.
Szétoszthatom mindenemet a nélkülözők közt,
odaadhatom a testemet is égő áldozatul,
ha szeretet nincs bennem, mit sem használ nekem.
A szeretet türelmes, a szeretet jóságos,
a szeretet nem féltékeny, nem kérkedik, nem is kevély.
Nem tapintatlan, nem keresi a maga javát,
nem gerjed haragra, a rosszat nem rója fel.
Nem örül a gonoszságnak, örömét az igazság győzelmében leli.
Mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel.
S a szeretet nem szűnik meg soha.
A prófétálás véget ér, a nyelvek elhallgatnak, a tudomány elenyészik.
Most megismerésünk csak töredékes, és töredékes prófétálásunk is.
Ha azonban elérkezik a tökéletes, ami töredékes, az véget ér.

Gyermekkoromban úgy beszéltem, mint a gyerek,
 úgy gondolkodtam, mint a gyerek, úgy ítéltam, mint a gyerek.
 De amikor elértem a férfikort, elhagytam a gyerek szokásait.
 Ma még csak tükörben, homályosan látunk, akkor majd színről színre.
 Most még csak töredékes a tudásom, akkor majd úgy ismerem mindent,
 ahogy most engem ismernek.
 Addig megmarad a hit, a remény és a szeretet, ez a három,
 de közülük legnagyobb a szeretet. (1Kor 13,1-13)

Felhasznált művek:

- ANCSEL Éva: Százkilencvennégy bekezdés az emberről. Bp. Kossuth K. 1978.
 Biblia /1Jn 4,18, 1Kor 13,1-13/
 FROMM, E.: A szeretet művészete. Bp. Helikon, 1984.
 JÁLICS Ferenc: Szemlélődő lelkigyakorlat. Dobogókő – Kecskemét, Manréza, 1994.
 JELENITS István: Jegyzetek a szeretetről = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra. Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
 JUHÁSZ László: Bölcséleti embertan. = Teológiai Vázlatok I. Bp. Szent István Társulat, 1983.
 LEPP, Ignace: A szeretet pszichoanalízise. Szeged, 1999. Agape.
 LÉVINAS, Emmanuel: Nyelv és közelség. Pécs, Tanulány K. – Jelenkor K., 1998.
 NYÍRI Tamás: Antropológiai Vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
 NYÍRI Tamás: Az ember a világban. Bp. Szent István Társulat. 1981.
 PANETH Gábor: Önszeretet és tárgyszeretet. = Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületéről. Szerk. Jelenits István és Tomcsányi Teodóra. Bp. R. kat. Szeretetszolgálat – Szeged-Csanádi püspökség, 1988.
 PETHŐ Bertalan: A szeretetről. = Liget, 1991. 2.sz.
 PIEPER, Josef.: A szeretet. = A szeretetről. Bp. Vigilia, 1987.
 PILINSZKY János: Szög és olaj. Bp. Vigilia, 1982.
 RADNÓTI Sándor: A szenvedő misztikus. Bp. Akadémiai K., 1981.
 RAHNER, Karl: A hit alapjai. Bp. Szent István Társulat, 1983.
 RANSCHBURG Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia. Bp. Gondolat, 1984.
 RATZINGER, Josef.: A keresztény hit. Bécs, OMC, 1976.
 SCHLIER, H.: A szeretetről. = Pannonhalmi Szemle, 1994. 3.sz.
 SOMOGYI Zoltán: Az erkölcsi értékek világa. Bp. Magvető, 1984.
 TEILHARD DE CHARDIN, Pierre: Út az Ómega felé. Bp. Szent István Társulat, 1980.
 TÖRÖK Endre: A szeretet öröme teljes. = Vigilia, 1984. 12. sz.

Kérdések, feladatok:

- 1/ Mi mindent jelent: az életet szeretni?
- 2/ Mennyiben tudás a szeretet? Hogyan függ össze az emberszeretet és az emberismeret? Az önismeret és az önszeretet?
- 3/ „Az erősz az az elem, ami leginkább ellenáll a technikai rendszer asszimilációs törekvéseinek”, írja *Horkheimer*? Mire gondolhatott?
- 4/ Követhető-e Szent Ágoston „Szeress, és tégy, amit akarsz!” felhívása? Nem rokona-e az „A cél szentesíti az eszközt”-elvnek?

- 5/ *Nygren* szerint az erősz egocentrikus, az agapé önzetlen szeretet? Mennyiben van igaza?
- 6/ Mit mond a szeretetről *Nádas Péter Játéktér* és *Esterházy Péter A szív segédigéi* c. művében?
- 7/ Mi tartozik inkább a szeretethez: az öröm vagy a részvétel?
- 8/ „A szeretetnek nincs oka, de van értelme, mondta Naubungu. Ti mit gondoltok erről?“, kérdezi Waramunga
- 9/ Nevezhetjük-e a szeretetet a kapni és az adni akarás keverékének?
- 10/ „Kötelességünk szeretni“, mondják soka, Igazuk van-e? Mennyiben?
- 11/ Mennyiben jelenti az önzetlen szeretet a boldogságomról való lemondást?
- 12/ Lehet-e kiprovokálni a szeretetet?
- 13/ Igaz az, hogy csakis az lehet boldogtalan, aki szeret?
- 14/ Lehetnek-e tudatosan alázatos, vagy *Luther Mártonnak* van igaza, aki szerint „az igazi alázat soha nem tudja, hogy alázatos, ha ugyanis tudná, gőgös lenni“?
- 15/ *J. S. Mill* szerint nincs annál rettenetesebb zsarnokság, mint amit a jóság meg a szeretet nevében gyakorolunk, mert az ellen nem lehet védekezni.
- 16/ Mi a fontosabb a válaszolni vagy a hallgatni tudás? Mikor melyik?
- 17/ Igaz, hogy az ember azt szereti jobban, akinek adott, s nem azt, akitől kapott (és hogy ezért szereti jobban a szülő a gyermekét, a tanár a diákot, mint fordítva) ?
- 18/ *Ricoeur* szerint „A szeretet maga a vigasztalás. Az apa képe legyőzhető mint bálvány, de visszanyerhető mint szimbólum: a szeretet forrásának példázata. Az ateizmus értelme. a bálványnak meg kell halni, hogy megszólalhasson a szimbólum.“ Hogyan értelmezhetjük ezt?

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

XXVIII. Hetedikek vagyunk (az ember mint teljesség, összegezés)

- MARI NÉNI: Ha szabadna kérnem, álljunk meg egy kicsit, s egyezzünk meg végre abban, hogy mi is az ember!
- KÖLTŐ: Kaleidoszkóp.
- FILOZÓFUS: Nem jó, bocsásson meg! A kaleidoszkóp egyszerű és bámulatos, az ember viszont bámulatos, de nem egyszerű.
- SZOCIOLÓGUS: Szemben a kaleidoszkóppal az ember nem lezárt, belekerülhetnek új elemek.

1. Válaszok az emberre

- FILOZÓFUS: Ugyanakkor van egy ismeretlen pillanat, amikor rögzülnek benne a tükrök, s nincs többé az a rázás, mely belső szerkezetét szétrobbanthatná. Minden embernek megvan a maga tükörrendszere, ami a sajátja.
- KÖLTŐ: Az ember így is lehet *József Attila* sorait értelmezni – mind a hét és a hetedik:

Ellenség ha elődbe áll,
hét legyen, kit előtalál.
Egy, ki kezdi szabad napját,
egy ki végzi szolgálatját,
egy, ki népet ingyen oktat,
egy, kit úszni vízbe dobnak,
egy, ki magva erdőségnek,
egy, kit őse bögve védett,
csellel, gánccsal mind nem elég,
a hetedik te magad légy. (*A hetedik*)

- LÁNY: Normális esetben az ember a hetedik. Mégis százarcú titok.
- FILOZÓFUS: Ez a hetedik felfogható a személyiség állandó magvának, amely közölhetetlen. Nem kimondhatatlan, csak közölhetetlen.
- LÁNY: Ez a százarcú titok.
- LAJOS: Alkatrészeit tekintve víz, méz, foszfor, szén, só, vas. Valaki kiszámította összértékünket, egy komolyabb kaleidoszkóp sem jönne ki belőle.
- LÁNY: Meg lehet határozni a lényegét egyáltalán?
- FILOZÓFUS: Az egyik lehetséges válasz éppen az, hogy nem, mert meghaladja a véges határokat. Így vélekedik *Herakleitos*, *Aquinói Szent Tamás* és *Hegel*.
- SZOCIOLÓGUS: Egy másik fajta válasz szerint nincsen maradandó emberi lényeg, mert az ember történeti lény, a helyzetekkel együtt változik. Ez nem csupán szociologizmus, ez *Sartre* véleménye is.
- KÖLTŐ: Egy harmadik típusú válasz: az ember nem rögzített, s mint Nietzsche gondolja, bármivé, mindenné lehet.
- FILOZÓFUS: És *Heideggerrel* együtt azt is mondhatjuk: az ember anyaga ember alatti, létezése nyitott a lét teljessége felé, vagyis részesedik a létből.
- TEOLÓGUS: Az ember összegezés. Végtelen és véges, időbeli és örökkévaló, szabad és korlátozott.
- MARI NÉNI: De kihez hasonlít inkább: Júdához vagy Jézushoz?
- ÖREG: Pilátushoz! Jobbára úgy keveredik bele dolgaiba, mint a helytartó.

KÖLTŐ:	És fáradékony és fejfájós, érzékeny és gyáva, mint <i>Bulgakov</i> Pilátusa.
FILOZÓFUS:	Képes a létezőből kiindulva a létet kutatni, vagyis gondolkodni és a tudományt művelni.
TEOLÓGUS:	Képes jót tenni.
KÖLTŐ:	Képes a formátlanból formáltat létrehozni.
LAJOS:	Hát ide figyeljenek doktor urak, én képtelen vagyok tudományt művelni, művészkedni...
LÁNY:	És jót tenni?
LAJOS:	Abból meg mindig baj lesz. Átvezetem a vakot, s kiderül, nem akart átmenni.
KÖLTŐ:	Ami a formálást illeti, abba belefér a konyhapolc és a ceruza kihelyezése is.
SZOCIOLÓGUS:	Én az aktivitásra tenném a hangsúlyt. Ebben benne van önmagunk realizálása is: önmagunk által objektivitást adunk magunknak az objektív világban, miközben megváltoztatjuk a világot.
KÖLTŐ:	Mindeközben az ember boldog és szorong.

2. Adottság, képesség, küldetés

BIOLÓGUS:	Adottságaira, adottságaiból építi fel magát. Az adottság olyan, mint az ár, viszi az embert előre. Lehet persze az árral szemben is úszni, de nem gazdaságos. A természet erőivel való dacolás, a küzdelem, igaz, nemesít, de az ember akkor lehet a legeredményesebb, ha azt csinálja, amihez képességei vannak.
MARI NÉNI:	Szóval akkor az lehet jobb ember, aki tehetségesebb?
TEOLÓGUS:	A tehetség nem kiváltság, hanem küldetés, amely kötelességekkel is jár.
SZOCIOLÓGUS:	A nagyságnak az a veszélye, hogy szubjektív egyoldalúságra törekszik. A nagy ember, könnyen eltorzíthatja a fejlődést azzal, hogy azt mondja „majd én”, ahelyett, hogy megosztódna a munka.
GYERMEK:	Akkor az ember hangya vagy madár?
WARAMUNGA:	Szárnyatlan angyal, de az álomidőben repül is.
ÖREG:	Több embert ismerek, akiknek szárnyuk van. Csak rejtvé viselik.
LAJOS:	Különben nem szállhatnának fel a villamosra.
ÖREG:	Úgy van! A szegények közt az a legszegényebb, aki elkótyavetyéli szárnyait, mielőtt megtudná, hogy egyáltalán volt neki.
GYERMEK:	Nem fáj, amikor kinő?
LÁNY:	De igen, a növekedés örömteli és fájdalmas. Még a virágzás is. De nagyon jó.
KÖLTŐ:	Miként ezt <i>Babits</i> is érzékelteti:

Ki farag bennünket valaha egészszre?

Ha nincs kemény vésőnk,

hogymagunkat vésne,

ha nincs kalapácsunk, szüntelenül dülő,

legfájóbb mélyünkbe befűrő fűrő?

Szenvedésre lettünk mi.

Szenvedni annyi, mint diadalt aratni:

Óh, hány éles vasnak kell rajtunk faragni,

míg méltók nem leszünk, hogy az ég királya

beállítson majdan szobros csarnokába.

Krisztus urunk, segíts meg. (Psychoanalysis Christiana)

- LAJOS: Helyrefofozni magunkat, ez lenne életünk értelme? De helyrefofozható-e a fogyatékos? Ember-e egyáltalán mélyen a normális alatt maradó fogyatékos?
- FILOZÓFUS: Ember, mert emberi mozgatói vannak, mert neki is kifutási lehetőségei vannak.
- BIOLÓGUS: Ha az alkalmazkodásban vezető szerepet játszó érzékszervük hiányzik az állatoknak, végük van, az ember viszont képes látását, hallását helyettesíteni.
- TEOLÓGUS: A fogyatékos emberben is marad bőven isteni vonás.
- LÁNY: A sérült test nem a természetfeletti torzképe?
- TEOLÓGUS: De igen. Miként az erkölcstelen, önző szellem is. Csakhogy az ember nem azonos sem testi és szellemi fogyatékoságával, sem bűnével, az ember teljességre van ítélve.
- FILOZÓFUS: A testi fogyatékos emberekből nem több, hanem más hiányzik a teljességhez. Ő is titok, ő is érték, ő is tárgya az önszeretetnek.

3. Többdimenziós ember

- TEOLÓGUS: Márpedig megállapodtunk abban, hogy a helyes önszeretet szükséges. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne erkölcsi kötelességünk emberségünk, személyiségünk valamennyi dimenziójának gondozása, fejlesztése. Aki magát nem teljesíti ki, nem műveli ki, az elvétí magát.
- LAJOS: Jó, jó, de mi mozgat minket?
- FILOZÓFUS: Környezetünkől, de belőlük is egy csomó inger, kihívás, elvárás, kérdés szegeződik nekünk. Készségünk, vagyis hogy készek vagyunk a válaszra, ez az egyik mozgató erőnk. A másik: céljaink.
- SZOCIOLÓGUS: Ezek többsége magunkévá tett társadalmi cél.
- FILOZÓFUS: A harmadik mozgató erő pedig belső törekvéseink, vagyis szándékaink, vágyaink.
- KÖLTŐ: Ahogy *Petőfi* mondja, „vágyaimnak sólyomszárnya támad”.
- FILOZÓFUS: Csakhogy szemben a köznapi gondolkodással, az embert nemcsak vágyai vezérlik, hanem készségei és céljai is. És akkor van az ember harmonikus állapotban, amikor ezek a mozgató erők egyenlő arányban kapcsolják az embert egy-egy területhez.
- LÁNY: De mihez kapcsolódnak elsősorban készségeink, szándékaink és céljaink?
- FILOZÓFUS: Vagyis mik maguk a mozgatók, amelyek felkeltik készségeinket, amelyek célokat jelentenek számunkra, s amelyek után vágyunk?
- SZOCIOLÓGUS: Legelőször is környezetünk megismerése, aztán a kapcsolatteremtés és a birtoklás.
- BIOLÓGUS: Ezeket is megelőzve az úgynevezett életszükségletek.
- FILOZÓFUS: Aztán az összegyűjtött ismeretek rendezése, magyarázata, a feladatvégzés és az erkölcs szükséglete.
- PSZICHOLOGUS: A példa- és tekintélykövetés, a megbecsülés és értékelés.
- FILOZÓFUS: No és persze a szabadság, valamint a „hogyan élünk” és a „miért élünk” kérdése, másképpen az életmód és az értékrend.
- TEOLÓGUS: És a titok, a végtelen, a tapasztalaton túli valóság, önmagunk túlélése és természetesen Isten.

4. Látás, tudás, éberség

- PSZICHOLOGUS: A személyiség nyilvánvalóan aszerint is jellemezhető, hogy kinek mely területek iránt ébred fel érdeklődése.
- ÖREG: Ébereknek kell lennünk. A látás és tudás feltétele az éberség.
- GYERMEK: Állandóan hegyezzük a fülünket?
- TEOLÓGUS: Minden érzékünket, szívünket, lelkünket. Az éberség az ember metafizikai érzékenysége.
- FILOZÓFUS: *Hérakleitosz* szerint az álmosaknak külön-külön világaik vannak, s csak az éberek tartoznak egy világba.
- ÖREG: Az éberség a mindenre nyitott én.
- LÁNY: Bárki felébredhet?
- WARAMUNGA: Legelőször is a varázsló, aztán a beavatott, vagyis a férfi. De azért egy kicsit a nők is.
- FILOZÓFUS: *Hamvas Béla* úgy véli, a felébredés könnyebb a szó emberének, a filozófusnak, a tudósaknak, s legkönnyebb a vallás, a misztika és a költészet művelőjének, én viszont úgy gondolom, hogy minden végtelenre nyitott lény, vagyis minden ember alkalmas rá.
- WARAMUNGA: Először volt az égi ember, aztán az anyagba süllyedt, aztán a felébredt.
- LAJOS: Én pedig úgy gondoltam, hogy előbb volt a vadság, aztán a művelődés, és amikor az ember szuperművelt lett, elkezdett szuperdisznóságokat művelni.
- MARI NÉNI: Szuperművelt és neveletlen?

5. A nevelés mint növelés

- LÁNY: Nevelés. A bennünk lévő értékek kinövesztése, kiművelése.
- PSZICHOLOGUS: A nevelő felvállalja a nevelendő értékeit egy párbeszédés viszony keretében, amelyben a hatalom a szeretetben oldódik fel. A nevelő *M. Buber* szerint szolgáló szellem, aki részt vesz a nevelendő életében.
- SZOCIOLÓGUS: Értékközvetítő és képességfejlesztő, mint *Zsolnai József* pedagógiájában.
- TEOLÓGUS: Az ember a teremtés utolsó alkotása, afféle összefoglalás, az egyetlen teremtmény, akinek a teremtővel kapcsolata van, ami azt is jelenti, hogy szabadságában áll hátat fordítani neki. És ezzel mindig is élt. Azt azonban nem hinném, hogy fokozatosan javult vagy rosszabbodott volna.
- ember: két világ polgára
- KÖLTŐ: Két világ polgára. Közlekedő edény az érzéki és érzékfeletti világ között. Szárnyas hangya.
- FILOZÓFUS: Az emberben múlja felül magát az eleven anyag.
- TEOLÓGUS: Mert Isten nemcsak megteremti az embert, hanem önmagát is odaadja neki.

6. Az ember mint jel

- ÖREG: Ha az ember titok, márpedig az, akkor Isten rejtjele.
- GYERMEK: És ha megfejti magát, akkor bejuthat a mennyországba, ugye?
- SZOCIOLÓGUS: Túl akar lépni magán, ami nem jelenti azt, hogy kifejezetten a fellegekben akar járni. Számára elsődlegesen a világ a fontos, amelyben értelmes tetteket akar végbe vinni. Jelet akar hagyni a világban. Ha én lennék a Jóisten, már ezzel is eleget tenne az ember ahhoz, hogy üdvözljön.

- PSZICHOLOGUS: Jót és szépet akar, halad útján, eszményei által vezetve, s ezek szellemében próbálja felvenni a küzdelmet az eléje kerülő akadályokkal, mindez nem egyedül: más emberekkel, vagyis más rejtjelekkel együtt.
- MARI NÉNI: És ha már nem képes valamit megélni vagy elvégezni?
- TEOLÓGUS: Akkor is megtalálhatja életének értelmét helyzetének elfogadásával. Nem tudja megváltoztatni, szenvedése okát sem tudja megszüntetni, de értelmet adhat a megszüntethetetlen szenvedésnek is.
- MARI NÉNI: Értem, azzal, hogy mások számára jellé válik. Akkor mondhatjuk, hogy az ember jel?
- SZOCIOLÓGUS: Az ember lényegének kérdése sosem lezárható és megválaszolható, már csak azért sem, mert a válasz mindig függ az ember előzetes önfelfogásától és önértelmezésétől is. Kapok egy választ, de ahogyan azt értelmezem, azzal máris kérdést tettem fel, már csak azért is, mert kérdező lény vagyok.
- BIOLÓGUS: És nyitott lény. Márpedig az élőlények nyitottsága a biológiai fejlődés előrehaladtával folyamatosan nő.
- GYERMEK: Akkor mondhatjuk, hogy az ember egy üres magnószalag, amire bármi felvehető?
- BIOLÓGUS: Magnószalag lehet, de nem üres.
- FILOZÓFUS: És nem is hanglemez. Befogadásra programozott.
- WARAMUNGA: És ugyanúgy kívánja az álomidőt, mint a kronológiai időt.
- LAJOS: Szóval, akkor mondhatom azt, hogy a személyi számom eggyel kezdődik, és végtelennel végződik?
- MARI NÉNI: De nagy csend lett!
- GYERMEK: Eltűntek az állatok!
- LÁNY: Lehet, hogy megérkeztünk?
- MARI NÉNI: Lehet, ugyanis eltűnt az Öreg is.
- WARAMUNGA: Megérkezni csak otthonunkba lehet. Akkor Isten hozott benneteket Waramungában.
- GYERMEK: Tessenek mondani, itt szabad maradni néhány napig?
- WARAMUNGA: Egyenesen kötelező!
- LAJOS: Mondd csak, Waramunga koma, az ilyen egyszerű munkásemberre is vonatkozik az az asszony-kölcsönzés?
- TEOLÓGUS: Miből gondolják, hogy megérkeztünk?
- MARI NÉNI: Abból, hogy az Öreg volt Noé.
- GYERMEK: Milyen kicsi lett a bárka! Akkora csak mint egy szoba.
- SZOCIOLÓGUS: Nevezzük inkább társalgónak!
- KÖLTŐ: Nevezzük továbbra is bárkának, mert alighanem kiválasztottak lettünk.
- TEOLÓGUS: Engem, bevallom, továbbra is az Öreg igazat, de ez bizonyosan szakmai ártalom.
- KÖLTŐ: *Ady* talán segíthet:
- Borzolt, fehér Isten-szakállal,
Tépetten, fázva fűjt szalad
Az én Uram, a rég feledett
Nyirkos, vak őszi hajnalon
Valahol a Sion-hegy alatt.
Egy nagy harang volt a kabátja,
Piros betűkkel foldozott,**

Bús és kopott volt az öreg Úr.

Paskolta verte a ködöt,

Rorátéra harangozott. (A Sion-begy alatt)

- BIOLÓGUS: Ami igaz, igaz: egy őszi hajnalon indultunk el.
MARI NÉNI: És ő akkor már a bárkán volt.
LAJOS: Szögezzük le: egy különös úr vendégei voltunk.
SZOCIOLÓGUS: Ne próbáljuk meg kinyitni az ablakokat?
MARI NÉNI: Miért nem az ajtót?
LAJOS: Óvatosan kinyitom.
GYERMEK: Igazán jó volt itt. Harminc nap egy esztendő...
LAJOS: Hölgyeim, uraim, jelentem, én már itthon vagyok: ez a Nagy Fuvaros utca.
MARI NÉNI: Messze van innen a Keleti pályaudvar?
WARAMUNGA: És Ausztrália?
SZOCIOLÓGUS: Furcsa, de én is otthon vagyok, mert ez itt az Etele út.
PSZICHOLÓGUS: Akkor ez nem lehet a Csátárka út. Pedig ez mégis az, mert a kocsinkat is látom.

LAJOS: Jelentem, minden a régi.
GYERMEK: Akkor nem is történt semmi?
KÖLTŐ: Kinn talán nem, de itt benn, igen.
MARI NÉNI: Jé! No de ilyet! Ez bizony Bocsárlapujtó!
GYERMEK: Akkor mégis Ausztráliában vagyunk?
MARI NÉNI: Dehogy, hékám, a falumban!
WARAMUNGA: O mamai, o mamai kukule!
LAJOS: Csak nem azt akarod ezzel mondani, komám, hogy te is hazaérteztél?
WARAMUNGA: Én megmondtam, hogy megérkezni csak haza lehet.
GYERMEK: Sajnos, vagyis hát én is megérkeztem. És most mi lesz?
LÁNY: Ha az Öreg itt lenne, azt mondaná+
PSZICHOLÓGUS: Ne mondja ki! Végezzünk el egy kísérletet. Számolni kezdek, s háromra mindenki mondja ki, mit mondana az Öreg.

WARAMUNGA: Ez az, végre egy varázslás!
PSZICHOLÓGUS: Akar számolni?
WARAMUNGA: No de doktor Pszichó, ahhoz varázsló kell.
GYERMEK: Szerintem Jóisten, vagyis az Öreg volt a varázsló.
PSZICHOLÓGUS: Akkor gondoljunk rá háromig, és mondjuk ki!
MIND: Folytatjuk!
GYERMEK: Mit?
BIOLÓGUS: Hát amit itt elkezdtünk!
GYERMEK: És hol?
SZOCIOLÓGUS: Ki-ki ahová rendeltetett.
GYERMEK: És hogyan?
PSZICHOLÓGUS: Legjobb tudásunk szerint.
GYERMEK: És kikkel?
TEOLÓGUS: Tanítványainkkal?
GYERMEK: És meddig?
MARI NÉNI: Hát amíg megint nem találkozunk az Öreggel...
GYERMEK: És miért?
KÖLTŐ: Mert titok.

GYERMEK: És mi lesz a címe?
FILOZÓFUS: Embertan haladóknak.

Felhasznált művek:

- ANCSEL Éva: Százkilencvenegy bekezdés az emberről. Bp. Kossuth K., 1987.
BIRCHER Nándor: Az ember filozófiája. Veszprém, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola. 1998.
BOLBERITZ Pál: Isten, ember, vallás. Bp. Ecclesia, 1991.
CZEIZEL Endre: Az érték bennünk van. Bp. Gondolat K., 1984.
ENDREFFY Zoltán: Etika. Kézirat. 1988.
FRANKL, Viktor: A Vigilia beszélgetése V. Frankllal. = Vigilia, 1987. 3. sz.
HAJNAL István: Munkaszervezet, technika és demokrácia az európai fejlődésben. = Hitel, 1989. 9. sz.
HAMVAS Béla: Patmosz II. Szentendre : Medio K., 1997.
HANKISS Elemér: Az emberi kaland. Bp. Helikon, 1997.
JACOB, François: A tojás és a tyúk. Bp. Európa K., 1974.
JAROSZEWSKI, T. M.: A marxista emberfelfogás és a humanizmus. = Világosság, 1987. 3. sz.
KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Vonzalmak és választások mélyszerkezete. Bp. 1989. 11. sz.
KOCH Sándor: Van-e élet a halál előtt? = A századvég szellemi körképe. Pécs, 1995. Jelenkor K.
LAFONT, Gillen.: A vágy és az Isten. = Pannonhalmi Szemle, 1994. 4. sz.
NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
NYÍRI Tamás: Az ember a világban. Bp. Szent István Társulat, 1981.
PÁLHEGYI Ferenc: Személyiség-lélektani kalauz. Bp. Tankönyvkiadó, 1981.
RAHNER Karl: A hit alapjai. Bp. Szent István Társulat, 1983.
SCHEELER, Max: Az ember helye a kozmoszban. Bp. Osiris - Gond, 2001.
ZSOLNAI József: Az értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógia. Bp. ÉKP Központ – Holnap KKT – Tárogató K., 1995.
ZSOLNAI József – ZSOLNAI László: Mi a baj a pedagógiával? Bp. Tankönyvkiadó, 1987.

Kérdések és feladatok:

- 1/ Nem lépi át állatísága határait egy hűséges és okos kutya, egy jópofa majom, egy bölcs elefánt és egy intelligens delfin?
- 2/ „Én csak egy kis szürke pont vagyok”, mondják sokan szomorúan. Lehet-e őket hazugság nélkül megvigasztalni?
- 3/ Visszafejlődhet-e az ember? Milyen körülmények között?
- 4/ Vegyük elő az egyik mai napilapot. Tegyük fel, hogy ez az egyetlen dokumentum, amelyből megtudhatunk valamit az emberről. Mi rajzolódik ki ebből az emberről?
- 5/ Mit jelenthet ez a kijelentés: „Az ember változó és maradandó, maradandó eleme az ember, a változó pedig lényegének kiteljesedése.”
- 6/ Azt írja *Hamvas Béla*, hogy „az ember nem mikrokozmosz, hanem mikroteozs”. Mire gondolhat? Mit gondolunk mi erről?
- 7/ Egy távoli csillagra egy űrszondában eljut *Nagy László Ki viszi át?* c. verse. Mit tudhatunk meg ebből az ottani értelmes lények az emberről?

- 8/ Mennyiben különböznek a kis emberektől a nagy emberek?
- 9/ „Csak akarni kell”, mondják sokan. De mi mozgatja, mi mozgathatja az akaratot?
- 10/ „Mi azt mondjuk, hogy az embernek nem környezete van, hanem világa, ami nem földrajzi hely. És ti?” , kérdezi Waramunga.
- 11/ Ha az ember se nem üres magnószalag, se nem hanglemez, akkor mihez hasonlítható?
- 12/ Szembekerülhet-e az emberben az érzélem és az értelem az akarral?
- 13/ Összefoglalása vagy maradéka életünknek az öregség? Mennyiben ez, mennyiben az?
- 14/ A „Ki vagyok?” négy kérdést takar: Mit tehetek? Mit merek? Mit tudok? Miben hiszek? Válaszoljunk ezekre a kérdésekre!
- 15/ *Török Endre* szerint a közös emberi lényeg a teremtményelv és a teremtő-elv egységének tudata. Mit érthetünk ezen.
- 16/ Ha az emberi sors választások, adottságok és élethelyzetekre adott válaszok együttese, van-e egyéni sors?
- 17/ *Ansel Éva* szerint a sorstörténés visszahozza az embert a szétszóratásból önmagához. Mit érthetünk ezen?
- 18/ „Ne keresd az ember egységét”, figyelmeztet *Dosztojevszkij*, *Otlik Géza* pedig azt írja, „az embernek ezer lelke van”. Hogy érthetjük ezt?
- 19/ *M. Buber* úgy véli, az emberi kapcsolatok vonalai az örök Te-ben metszik egymást, *Otlik* pedig ezt írja (az *Iskola a határon*-ban): „A fogható valóság felszínén élünk, elszakadva az érzékelésen túli, időn kívüli, nagyobb valóság terében azonban folytonosan összefüggünk egymással valahol. Indáink metszik a világot, aztán továbbnyúlnak ki, egy ismeretlen dimenzióba, mint elszakítatlan köldökzsinór, s ott vagyunk egybekapcsolva, egyetlen egésként, abba a teljesebb kontinuumban. Másképp hogyan érthetnénk meg végül még a néma gyerek szavát is?? Hogyan volna lehetséges az a csoda, hogy mi siralmas eszközeinkkel, szóval, tettel, rúgásokból, tréfákból, otromba elnagyolt jelekből mégis megértjük egymást? Hogy közölni tudunk többet mint a mondanivalónk? Hogy felfogjuk azt is, ami nincs benne, s ami bele sem férhet kifejezőeszközeinkbe? Másképp hiábavaló minden igyekezetünk. Így pedig gyarló látszatokból, a létezés felületében reménytelenül nyújtózkodva egymás felé, és halott formák segítségével élő valóságot tudunk létrehozni, ha a felületre merőleges irányú, ismeretlen dimenzió felé ható erőkre szakadatlanul ügyelünk. Mert konvergens, egy metszőpontból kiinduló sugárnyaláb tagjainak is tekinthetjük magunkat, hiszen annál jobban közeledünk egymáshoz, minél beljebb haladunk önmagunkban, magányunk közös centruma felé – noha szűkebb vagy tágabb gömbfelületeken, melyekből diszkrét pályákat, elszigetelt ponthalmazokat ütünk ki, esetleg egyáltalán nem érintkezhetünk.” Mire gondolhatunk?

Sokféle témához felhasználható szakirodalom:

- ALLPORT, Gordon W.: A személyiség alakulása. Bp. Gondolat K., 1980.
- BERGER, Peter – LUCKMANN, Thomas: A valóság társadalmi felépítése. Bp. József K. 1998.
- BIRCHER Nándor: Az ember filozófiája. Veszprém, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola. 1998.
- BODROG Miklós: Izgalmas lélektan (C.G. Jung szellemében) Bp. 1999. Paulus Hungarus – Kairosz
- BUBER, Martin: Én és Te. Bp. Európa K., 1991.
- CHANGEAUX, Jean-Pierre – RICOEUR, Paul: A természet és a szabályok. Bp. 2001. Osiris
- CSÁNYI Vilmos: Az emberi természet Bp. Vincze K. 1998. Lélek és evolúció. Szerk. Pléh Csaba, Csányi Vilmos, Bereczkei Tamás. Bp. Osiris 2001.
- DABÓCZI Mária: Mi az ember? Bp. Szent Gellért E. K., 1990.
- FORGÁCS József: Az érzelmek pszichológiája. Bp. Kairosz 2003.
- GEERTZ, Clifford.: Az értelmzés hatalma. Bp. Századvég K., 1994.
- HAMVAS Béla: Scientia sacra. Bp. Magvető K., 1988.
- HANKISS Elemér: Az emberi kaland. Bp. Helikon, 1997.
- HANKISS Elemér: Félelmek és szimbólumok. Bp. Osiris 2006.
- HANKISS Elemér: Ezerarcú én. Bp. Osiris 2005.
- HELLER Agnes: Morálfilozófia. Bp. Cserépfalvi, 1996.
- JACOB François: A lehetséges és a tényleges valóság. Bp. Európa, 1986.
- „Jelbeszéd az életünk” A szimbolizáció története és kutatásának módszerei. Szerk. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor. Bp. 1995. Osiris—Századvég.
- Jelbeszéd az életünk 2. Szerk. Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor. Bp. Osiris 2002.
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: Rejtjelek. Bp. Szorobán K., 1993.
- KOCH Sándor: Van-e élet a halál előtt? = A századvég szellemi körképe. Pécs, 1995. Jelenkor K.
- MOREL Gyula: Szociológia. Bécs, OMC, 1989.
- NYÍRI Tamás: Antropológiai vázlatok. Bp. Szent István Társulat, 1972.
- OATLEY, Keith – Jennifer M. JENKINS, Jennifer M.: Érzelmek. Bp. 2001. Osiris
- PANNENBERG, Wolfhart: Mi az ember? Bp.-Luzern, Egyházforum, 1991.
- PATAKI Ferenc: Az én és a társadalmi azonosságtudat. Bp. Kossuth K, 1982.
- PAULER Ákos: Bevezetés a filozófiába. Bp., Pantheon Irodalmi Intézet RT., 1921.
- PLÉH Csaba: Pszichológiatörténet. Bp. Gondolat, 1992.
- SCHEELER, Max: Az ember helye a kozmoszban. Bp. Osiris - Gond, 2001. I.
- SZATMÁRY Sándor: Theológiai antropológia dióhéjban. Bp. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1990.
- VÁRINÉ Szilágyi Ibolya. Az ember, a világ és az értékek világa. Bp. Gondolat, 1987.
- WEISSMAHR Béla: Filozófiai istentan. Bp. – Bécs – München, Mérleg – Távlatok, 1996.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

9 789639 063273